

Vázlatok az iskoláról

Egyelőre részben túlírt, részben - néhány pontjában - épp csak megkezdett szöveg. Időnként keveredik benne a publicisztikus és a tanulmány jellegű írásmód. Valószínűleg el kell dönteni, melyik uralkodik, melyik váljék színező elemmé. Egy publicisztikában az idézetek többségét talán egyszerű „vendégszöveggént” kellene beépíteni, hivatkozások nélkül. Helyenként jelen, és múlt idejű írásmód váltakozik.

A 2024. 04. 24. után javított szövegek Agency FB stílusúak. Keresésük: Keresés, irányított keresés, formárum, betűtípus Agency FB következő.

A normál formátumú szövegeket (Times New Roman 12 pont.) - harmincegynéhány éve írtam.

Beszéd formátumban (Times New Roman 10 pont.) az eredeti szöveget megszakító példák, kitérők.

Beszéd új formátumban (Times New Roman, félkövér, 10 pont.) a későbbi reflexiók..

Ha a lábjegyzetben van egy utólagos reflexió, azt félkövérrel szedtem.

Pirossal jelzem aminek még jobban utána kellene gondolnom, vagy ki kellene húzni.

Kékkel amit nyelvileg találok kissé igénytelennek. Az évek során a Word sajnos időnként „elfelejtett egy-egy kék árnyalatot, tehát többféle kék is lehet. (Ctrl. A. Fekete szöveg cserélése kékre?)

Egyelőre meglehetősen terjedelmesek a vizuálpedagógiai fejezetek. Ezekből valószínűleg sok mindent át kell tenni a Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyvbe.

Az előszó hiányzik. Írtam már jónéhányat, ha kész a szöveg, ezekből össze lehet ollózni egyet, vagy kezdődhet szerkesztői előszóval.

Írásom egyetlen célja: adalékokkal szolgálni a pedagógus szakma mélyebb megismeréséhez - napi problémáik megoldásához - leendő és gyakorló kollégák, közoktatási szakemberek számára. A megjelentetés felvet egy problémát. Akár papíralapú, akár digitális kiadásban jelenik meg, mindenképp leszűkül az olvasók tábora azokra, akik meg tudják fizetni a kiadványt. Áthidaló megoldás lehet, ha weboldalamon fenn marad az eredeti, számtalan jegyzettel megtűzdelt, majd hatszáz oldalas „forrásszöveg”. Ha egy kiadó nem látja annyira értékesnek a szöveget, hogy saját költségén kiadja, nem fogok a kiadásra pénzt, időt áldozni. Megküldöm a pedagógiai tanszékeknek, kollégáknak szabad felhasználásra.

Ha digitális kiadvány lesz, nyilván sokkal több képpel lehet majd színesíteni. (. Csitt szív!)

„ Ajánlom azoknak, akik szeretnék tudni, hogyan működik, jól vagy rosszul az iskola, a tanár-diák kapcsolat - és miért?”

Út a katedrára

A kertészfalu írógató¹, írásaira diákköltő találkozókra érmekeket kapó gimnazistájának esze ágában sem volt tanárnak menni. A tananyagot igencsak unta, olyan tanáregyenység sem került a látókörébe, aki

¹ Népi szürrealizmus és beatnik szövegelés keveréke.

meghozta volna a kedvét a pályához. Volt ugyan egy matematika szakos tanár, Karsai Ervin, aki erősen elütött a megszokott tanároktól, de a mi osztályunknak nem tanított semmit. Barátaim szerint órái csak abban különböztek a többi órától, hogy érdekes történeteket mesélt. Gimnáziumi tanáraim közt is volt néhány érdekes egyéniség, például egy lelkes biológia tanár de azért egyikük életét sem szerettem volna élni. Jöjjön hát az újságíróskodás, amihez viszont előbb szerezni kell valamiféle diplomát. Legyen mondjuk egy biológia-rajz szak a Szegedi Tanárképző Főiskolán. Rajztudásom ugyan klasszikus autodidakta, de a maximálisan megírt biológia felvételi besegít a hallgatók közé.

"Kilencéves korom után már nem történt velem semmi említésre méltó!"² (Gabriel Garcia Marquez)

Pedagógiai tanulmányainknak nyilván ennek az eseménytörténetnek az értelmezésével kellene kezdődniük. Miféle helyzeteket szituációkat éltünk meg? Milyen szerepekből figyeltük, élveztük, vagy szenvedtük el az eseményeket? Miféle játszmáink alakultak, és miféléket láttunk alakulni? Hogyan élhették meg ezeket a többiek? Mi mozdított bennünket, mi bénított meg? Milyen értékvilágban nevelkedtünk?³ Örömeiket kellene felidézni, meg persze fájdalmakat. Sorsfordító eseményeket. Levonni a tanulságokat. Túllépni rajtuk. És persze: nem beleveszni a múltba. NEM BELEVESZNI A MÚLTBA!!!!⁴

A csendes, tartózkodó, szemérmes Zsuzsi, kattogtatja a digitális gépet a művészeti iskola táborában. Egyre felszabadultabb, egyre határozottabban feszíti szét kamerájával a réseket, jókedvűen, bátran markolja meg a világot.

Két zavarban lévő ember ül a képernyő előtt, mert a képek között van néhány illetlen, agresszív, vagy nevetséges vágyfantázia termék, de bevillannak gyermekkori játékaink, beszélgetéseink, és máris eltűnik a zavarom. Biztatom, bátorítom: állítsa csak össze a vágyott szerepek képtárát szégyentelenül, gátlástalanul, mert most van itt az ideje! Vegyük közösen szemügyre őket, meg azokat az életsorsokat, amiket ígérhetnek. Nem nevetünk ki semmit, nem mondunk ítéletet, csak vizsgálódunk.

Beszélgünk a képeiről, azaz a vágyairól, lehetőségeiről, hogyan látja most magát, hogyan láthatják mások. Mit szeretne élni, milyen utakon találhat el oda.

Na meg persze konkrétabb, tárgyszerűbb hozadéka is lehet a gyermekkori történeteknek. Leesik a hó, felrémlenek a régi hőcsaták. Egyszer nekivadulva hajigáltuk egymást jeges golyókkal, máskor meg hó várat építettünk egy meredek domboldalon. Nyilván ez utóbbit kellene valahogy reprodukálni.

Megállapodtunk tehát a kis napközis csoporttal a szabályokban. A rét szélére érve szép libasorban bementünk egy darabon, majd sugár irányban gurítgatni kezdtük a hólabdákat. Ha már nehezen ment, visszagurítottuk középre, kiraktuk egy hó vár alapjait. Aztán újabb gurítás jött, egyre messzebből érkeztek a hólabdák. Én emelgettem őket a falra, néhányan tapasztottak. Fél óra alatt elkészült a hó vár, kezdődhetett a csata. Vagy kiesésre ment a játék, vagy csak úgy, aki nem bírja, elmenekül. A várvédők kaptak havat, ha elfogyott, tűzszünetet kértek, a támadók dobáltak be nekik alapanyagot, nehogy a falat kezdjék bontani.

Ha meg az erdőben kellene valamit játszani? Árokfogyó⁵, "majomfogyó" a sűrű, fiatal tölgyesben, nyomkeresések

2 További kihagyhatatlan olvasmány: Nadas Péter: Világoló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017)

3 „Sokáig nem tudtam eldönteni, hogy a szüleim nyelvén a realitás miként érintkezik az ideával, azaz nem tudtam eldönteni, hogy az adott esetben az ideálisról vagy a valósról beszélnek-e....” Nadas Péter: Világoló részletek. 330. o.

4. Utóbbiak között persze lehetnek olyan élmények, amelyek feltárása meghaladj egy pedagógus kompetenciáit. „Nem véletlenül vannak a mélyben azok a tartalmak, érzések, élmények, emlékek, amelyekkel dolgozunk. Ha nem felelősséggel tárják fel ezeket, és nem bírja az érintett személyisége, azzal nagy kárt okozhatnak. – mondja egy orvosi hipnoterapeuta.” Neményi Márton interjúja Krekó Katával. https://nlc.hu/ezvan/20190728/a-kislanyok-csak-neztek-nem-ertettek-miert-nem-ordit-veluk-senki/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Napi%20hirlevel&utm_content=tit le Lásd továbbá még hátrébb a folyón hölgyet átsegítő szerzetes esetét.(.271) Szendi Gábor figyelmeztet ennek veszélyeire. Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017

5 <http://szavaiistvan.x3.hu/irasok/medgyesegyhaza1.htm>

indiános, vagy "Ájvenhós" . (Ivanhoe) De még az iskola melletti klasszikus csővázás játszótér is remek akadályfogyó színterévé varázsolható az állatrakodón játszott fogócska mintájára. Más – veszélyesebb (. bige) vagy intímabb tartalmú játékoknál (. Bekötött szemű vezetgetés. „Találd ki hová jutottunk!” már rezeg a léc, nagyon meg kell gondoljam, bevihetőek-e az osztályba, iskolába? És persze vannak olyan játékok, amiket semmiképpen sem. (. Papás-mamás és társai) ⁶

Aztán a serdülőkor. A közös leckeírások a gimnáziumban, meg az ezeket követő események Judit szülőmentes lakásában. Enyhén beatnik, enyhén hippy színezetű közösség.

" A gyermekek nevelése önmagunk nevelése, hibáink felismerése és kijavítása!"⁷ - mondja Tolsztoj, és ha a nevelő komolyan veszi, meg kell, ismerje "hozott anyagát".

Kezdődhet-e mással egy pedagógusnak készülõ ember felkészítése, mint önmaga alapos megismerésével? (Éjszakázó típus, délelõtt még teljesen használhatatlan, vagy korán kelõ, pirospozsgás arcú józan gazdaember? Ideges, félénk, minden váratlan eseménytõl megrembenõ befelé forduló figura, téged néz, de magát látja? Mit tekint „vonatkozási csoportnak”? Milyenek szûkebb-tágabb társas kapcsolatai? Miért vonzza a pedagógus szerep? Híres szeretne lenni? Szeretné megismerni az ember világát? Mûveltsége? IQ-ja? Figyelemmegosztó képessége? És persze mindezek alkérdései. Nehezen dolgozom fel, hogy csak így utólag, három évvel a nyugdíjba vonulásom után – Hadas Miklós mélyinterjúja során döbbsentem rá arra, hogy sem tanulmányaim alatt, sem késõbb – nem térképeztem fel habitusomat, annak változásait.

Kezdõdhetne-e mással egy iskolakritikai munka, mint a kritikus alapos önarcképével? Nincs-e az iskolával való elégedetlenségének valami egészen egyszerű magyarázata? A csoportmunka megkövetelte önfeladás minimumát sem képes hozni? Nem tudja elviselni a monotonia semmiféle fajtáját? Elriasztja bármiféle vezérszerep vállalása, folyton bocsánatot kér minden mozdulatával vagy épp ellenkezõleg? Kényszeres bajkeresõ, aki csak akkor érzi indokolhatónak létét, ha talál valami nagy bajt, amire egyedül õ tudja a megoldást?

Fõiskolai tanulmányaink mégis mással kezdõdtek. Ilyen mélységû valóságvizsgálat akkoriban elképzelhetetlen volt. Talán a pszichológia sem szolgáltatott megfelelõ szakmai háttérrel. Ha ma sem ezzel kezdõdik, az lehet a vak bizalom a középiskolai képzésben, vagy tanrendi hiányosság.

Fõiskola

Rõviden el lehetne intézni annyival, hogy a Szegedi Tanárképzõ Fõiskola felkészített egy klasszikus - tanulói kísérletekkel, csoportmunkával tarkított - kérdve kifejtõ módszeren alapuló biológia tanításra, illetve a látvány utáni rajztól az avantgardig terjedõ képzõmûvészeti kultúra közvetítésére. Megadta az ehhez szükséges tárgyi alapokat, néhány óra megtartásával tettünk is egy-egy próbautat leendõ szakmánkba, de tudtuk, hogy a valódi didaktikai pedagógiai tudást majd a gyakorlatban kell megszereznünk.⁸ A pedagógia,

⁶ Egy-egy tragikus gyermeksors láttán persze elgondolkodik az ember, talán mégis csak jobb lett volna ha intímabb viszonyba került volna társaival, a tanárral, fõleg, ha már elõre félt, elõre sejtett valamit. Sajnos a közeg ezt lehetetlenné tette. Lásd késõbb: intimitás.

⁷ Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

⁸ „Ahogyan a fõiskolás éveimben tanultam a rajzolás, festést, úgy tanítottam a pályám kezdetén. ... öt nyolc év után eszméltem fel, hogy másról van szó 10-14 éves gyerekek tanításakor, mint a húsz év körüli hallgatókkal a pedagógus pályára való felkészítés idején. .. ekkor kezdtem sejteni, hogy mit is jelent rajzot tanítani.” Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés mûhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983. Ha egy fiatal építész megkérdeztél, milyen jó építészeket ismer, elkezdte sorolni a neveket, épületeiket. Nagyon hasznos lett volna, ha

filozófia, lélektan tanszékeken pedig inkább csak apró tudásmorzskákat szereztünk, a szövegek többsége vagy semleges leírófogalomjáték volt, vagy a bennünket körülvevő valóság apológiája.

A tanszékek mellett persze találhattunk más helyeket is, a focicsapat, a történelem tanszék színpada, a tudományos diákköri munka. Meg persze a baráti körök. Mező Gyurka – a Vajda Lajos Stúdió szellemiségét hozta közénk, a Jékely Endre Hadas Miklós- Takács Géza fémjelezte trió pedig egyfajta szellemi ébrenlét igényét. Negyedév végén aztán ki-ki eldöntötte, belevág-e a tanításba, tesz-e egy kísérletet, vagy rögtön pályát módosít. Én belevágtam.

Hosszabban:

A kollégiumban tizenkét ágyas szobában kapok helyet. **Van valami katonai körlet szaga. A felsőbb évesek beavatnak: néhány éve még tényleg olyasmi volt, vaságyakkal, erélyes szobaparanccsnokkal. „Mikor Cicus kiengedte a hangját, nem volt kecmec!” Most már „demokrácia” van.**

A berendezkedés napjai után kezdődnek az órák.

Akik sikertelen egyetemi felvételi után landoltak itt „vidéken”, budapesti „magas értelmiségi” családból, valószínűleg másképp élik meg az első órákat, nekem valóságos kulturális sokk. Értelmes, láthatóan művelt, nagy tudású tanárok tartanak előadásokat, vezetnek szemináriumokat, gyakorlatokat.

Vannak szükséges rosszként elkönyvelt jelentéktelen, periférikus tanszékek, amelyeknek persze amúgy fontos szerepük lenne, de megmaradnak a világnézeti klubok szintjén, vagy fogalmi leírófogalomszövegekbe vesznek. (Lélektan, marxista - ez filozófia tanszékét jelentene - pedagógia) És persze minden tanszéken akad néhány tisztelhető, vagy szerethető oktató, ha mindkettő, az már azért kissé renitens jelenség. (. Farkas Katalin⁹, Szathmári Gyöngyi)

Gimnazista koromban a malom biliárdtermében már beleolvastam a Marxtól Maó Ce Tungon át a legbrutálisabb brossúrákig húzó ideológiai szövegvilágba. Ezeket a tanszékeket valamiféle kulturáltabb ideológiai műhelyeknek tartottam.

Az állattan, a növénytan és a rajz tanszék már komolyabb hely.

Az állattan tanszék egy kis sziget a főiskolán belül. A tanszékvezetőről mindenki nagy elismeréssel nyilatkozik: Szentgyörgyi Albert munkatársa volt, majd lehalkított hangon hozzátesszik: ötvenhatig egyetemi tanár, utána bukott le ide! Megyeri János valóban professzoros jelenség. Előadásai lendületesek, nagy ívűek, érezzük: biztos ura szakterületének. Ez persze a tanszék valamennyi tanáráról elmondható. A hallgatók körében szaktudásukat olyan elismerés övezi, ami még az oktatók egymáshoz mérésére sem teszi lehetővé. **Eljut ugyan hozzánk, hogy a szegedi tudományos élet bizonyos szereplői jóval kevesebbre tartják tanárainkat, de ezen a terepen járatlanok vagyunk.**

Többségük klasszikus katedra pedagógus, „leadja az anyagot, vizsgáztat belőle, de nincs különösebb lelki kapcsolata a diákokkal. Néhány tanár (Egykori hallgatók elbeszéléseiből hirtelen dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Éva és Kóbor János, jut eszembe a kémia tanszékről) viszont igazi klasszikus mentorként viselkedett ha kétségekkel küzdő hallgatót látott. Más tanárok konfliktushelyzetekben egy-egy apró megjegyzéssel, tanáccsal segítettek. (. Magyar Levente, Lelkes István, Farkas Katalin, Vidács Ferenc és még sokan mások. Nem tudhatom persze, más hallgatók

megismerkedhetünk húszegynéhány kolléga munkásságával. Sajnos akkoriban az órák „zárt ajtók mögött folytak” ez volt a szabadság egyik előfeltétele.

⁹ Később az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet főigazgatója lett. A rendszerváltás után, a Magyar Tehetség gondozó Társaság kurátoraként adott egy kis anyagi támogatást a Metszőkörnek, vagy nekem, sajnos nem találom a nyomát.

nem emlékeznek-e rájuk is klasszikus mentorként) A tanszéki múzeumban preparátumok ezrei. Amikor a tárlók közt sétálgatva tanulom a fajok latin neveit - rendszertani besorolásukat - gyermekkori olvasmányaim világa elevenedik meg. Mintha Nemo kapitány házi múzeumban járnék. Magukra valamit adó tanárok az ország túlsó végéből is szerveznek egy-egy tanulmányi kirándulást Szegedre, hogy megmutathassák a „Múzeumot”. „Látjátok, itt tanultam!” A múzeummal szemben Kovács Úr, a tanszéki asszisztens kis szobája. Egy kis preparátor műhely. És persze a gyakorlatokon rendelkezésünkre áll minden eszköz. Mikroszkópok, sztereo binokuláris mikroszkópok, természetesen világítással, preparáló eszközök. Ha valaki véletlenül összetöri a fedőlemezt, újat kap.

A növénytan tanszék már nem bír ilyen megkérdőjelezhetetlen tekintéllyel, de Kamarás tanár úr növény és gombaismerete állja a próbát, na meg hát a növényeké annyira semleges ország, hogy nem gerjeszthet különösebb értékvitákat.

(Akkor még meglehetősen kevés volt a szelíd zöld aktivista, aki ölni tudott volna az algáért. Nem feszültek egymásnak a humán és poszthumán zöldek.)

A biológia tanszékek a reáliák terepei. Igen. Át fogjuk venni a növény és állatrendszertant, szervezettant és élettant, az anatómia-élettant. Állatökológia, állatföldrajz, származástan. Izgalmas utazások az élővilágba. Mivel nem arra készülök, hogy valaha is kis gyerekeket fogok tanítani, nem hiányolom mondjuk az etológiát, humán-etológiát. Minden mégsem férhet be a négy évbe. Ácsorgunk a múzeumi preparátumok előtt, magoljuk a latin-magyar neveket. Előbbiek a rendszertani besoroláshoz nyújtanak segítséget.

A rajz tanszék egészen más világ. Én beilleszkedni kívánó alázattal jelenek meg az első órán, mert a katonaságnál - Váradi Iván néhány leckéje után - már láttam, mennyire el vagyok maradva a többiek mögött. Azt hiszem egyetlen voltam az elsősök között, aki nem kapott semmiféle módszeres felkészítést. Az első órákon szerencsémre ugyanaz történik, mint minden eddigi iskolaváltásnál. Na, akkor kezdjük az alapoknál. Eltérő tónusú lapok szénrajza, mértani test tanulmányok, drapéria. **A szakközepesek bosszankodnak de beletörődnek, elfogadják a helyzetet, legjobbjai igyekeznek szintet lépni, leendő képzőművészeti pályájuk alapozásához látnak.**¹⁰ „Micsoda világtól elvonult emberek!”- csóválja a fejét mosolyogva Szalay Jóska, amikor a múzeumban tíz perces eligazítást kapunk a kézikocsi használatáról. Hasonló kedves megértéssel viszonyulhat a kortárs művészet közép és alsó mezőiben alkotó tanárokhoz. **Nem tudom, mi volt az oka ennek az „előlről kezdésnek.” A tanárok restsége? Vagy a képzőművészeti szakközepesek lehettek kisebbségben? A többiek iskolázottsága inkább csak foltszerű volt?** Nekem mindenesetre nagyon jól jön ez a lassú kezdés, néhány hónap alatt - nem kevés gyakorlás árán - felérek a középmezőny végére. (Ezt a felzárkózást aztán minden új témakörnél meg kell tenni. Már egész jól tudok modellálni, de egy ellipszisnek a közepére teszem a belső ellipszisének. Napokon át festegetem a kezemet, igyekezve valami Charden-i minőség felé. Váradi Iván megdicsér. Nem az eredmény miatt, hanem mert megpróbáltam, hisz a bemutatáshoz elég lett volna egy posztimpresszionista sablon is)

Menni fog ez, megszerzem a diplomát, aztán jöhet a "vitézi élet". Harc - tollal a kézben - az "igazságért", egy másféle életért, mint amiben élünk. (Hogy ez minémű lenne, arról egyelőre fogalmam sincs.) Didaktikailag komoly hozadéka van, hogy átlagos rajzkészséggel indulok szinte a nulláról, hisz így saját élményeim vannak arról, amit majd a tanítványaimnak is meg kell élniük. Miféle görcsöket kell leküzdenie egy-egy új feladat előtt a gyerekeknek. Gergő fiam, tehetséges matematikus lévén, eleinte nem nagyon tud másoknak segíteni, mert nem érti, mit nem lehet érteni a feladaton. A szöcske nem lesz jó tanára a százlábúnak.

¹⁰ A folyosón tanúja vagyok ahogyan egy műegyetemről átjött elsőéves felháborodottan utasítja el ezt az újrakezdést! „Először mutassa meg a naturán!” – mondta egyik tanár úr a másikkal, miután a fiatalember elviharzott.

A képzőművészethez tevőlegesen ugyan nem sokat értek, de látni azért látok. A falakon lógó tablók minta tanulmányai, a negyedévesek beadásai fáradt, szürke, másodrendű festői világról tanúskodnak. A szakközepesek mondják is: a négy év alatt bizony kissé visszaestek. Majd ha kikerülnek, megint elkezdik a kemény munkát.

Aztán kissé korrigálnom kell ezt a korai ítéletet. A tanszékvezető - Vinkler László - korrekt, jól felkészült, szabad szellemű festő. A tanárok többsége polgári kultúrát-toleranciát sugárzó művészember, akikkel emberi, művészeti kapcsolatok alakulhattak, és akikért bizony igencsak irigyelték a rajz szakos hallgatókat¹¹. Van egy festészet tanár, akinek a munkái igencsak vásáriak.

Eljátszom a gondolattal, mi lett volna, ha első találkozásunkkor azt mondta volna? „Kedves leendő általános iskolai rajztanár kollégák. Saját festői gyakorlatom ugyan csak egy szűk rétege a létező gyakorlatoknak, mondjuk úgy, hogy egy piacképes, populáris posztimpresszionista stílus, azonban Önöket természetesen be fogom vezetni az összes létező gyakorlatba. Tervezett útvonalam ez és ez, aminek gazdagításához szívesen fogadom a javaslataikat.” Utólag is elképzelhetetlen.

Itt még az olyan renitens hallgatók is diplomát szerezhettek, mint pl. Hunyadi Mátyás.¹² (szerk.: **Ide egy látványosabb kép jöhetne.**)

A tanszék által alaposan megemésztett vizuális kultúra azonban megrekedt valahol az 1930-as éveknél.

Én inkább verbális típus vagyok, középszerű teljesítménnyel evickéltem át az éveket, aminek persze később meg lett a maga haszna¹³. Egyetlen sikeremet akkor arattam, amikor jobb kezem gipszbe kerülve, ballal rajzoltam meg az esedékes beadásokat. " Ezután csak bal kézzel rajzolj! - kiáltott fel Katalin. Persze, mert amit jobbal fél óra alatt összevágtam, azzal most nyolc órán át kínlódtam.

(.Ha alaposan végigcsináltam volna a Barcsayhoz, mint végcélhoz vezető stúdiókat, negyedév végére nyilván jobban festek - rajzolok, de ezt az időt valahonnét el kellett volna venni. Akkor persze nem ebben gondolkodtam. Egyszerűen csak valamiféle szűkös munkaruhának éreztem a tanszék képkultúráját. Letudtam a kötelező feladatokat közepes szinten, otthon pedig egyfajta színpadias szürrealizmussal próbálkoztam)

A törekvő hallgatók megtanulhattak korrektül rajzolni, festeni látvány után, impresszionista, expresszionista, cezannei, kubista, végül nonfiguratív képszerkesztést, vagy legalább

¹¹ Csak egy kis adalék: „Tanár úr, igaza van. Én sajnos nem készültem fel a művészettörténet vizsgára. Olvasgattam én ugyan össze-vissza, de azt speciel nem tudom kik voltak a nyolcak. Most meg kellene bukjak, utóvizsgára megint nem tanulnék, végül valahogy csak átengedne, de nagyon rossz passzban vagyok. Nem becsületes, amit csinálok most, azt tudom, mert vagy eljárom az órákra, vagy felkészülök a vizsgára, de én most azt a pofátlanságot követem el, hogy kérek Öntől egy kettést, arra hogy később majd olvasok művészettörténetet. Persze kirúghat, de én nem fogok ide visszajönni, utóvizsgáztatni. Nagyon peremen van a víz a pohárban. (.No, nem ilyen gördülékenyen, de valami ilyesmit dadoghattam zavartan. És persze nem tértem ki arra, miért nem jártam be az előadásokra. Én a művészet történetéből arra lettem volna kíváncsi, hogyan jelenik meg bennük a kor értékvilága, a kor emberének életmódja, és főképp, hogy mi a jelentősége ennek napjaink értékvilágának megértésében, de az első néhány órán, amire beültem, csak esztétikai, történeti ömlengéseket hallhattam.) Kaptam néhány életre szóló mondatot - így, idézőjel nélkül -Lelkes tanár úrtól, meg egy kettést)

¹² Különleges festői tehetségként indult, drámai erejű képeket festett, talán valahová Matisse és Nagy Sára közé tudnám helyezni. Aztán sajnos felhagyott a festészettel, asztaloskodni kezdett.

¹³ Ha főiskolán tanítanék, mindenképp megtagasztaltatnám a hallgatókkal, milyen lehet komoly készséghiányokkal küszködve tanulni. Vannak rá játékos gyakorlatok. Próbáljon például valaki cukorkát szopogatva verset mondani. Lásd az Erdély Miklós - Maurer Dóra vezette „FAFEJ” csoport munkásságát.

megőrizték a szakközépben/magánúton szerzett tudásukat, és elvileg ennek tanítását is megtanulták, hisz őket is tanítják rá, csakhogy ez a tanítás a különösen jó rajzkészségű, huszoneves fiatalok oktatását szolgáló módszertani eljárásokon alapult. Hogy érdektelen, rossz rajzkészségű kisgyerekekkel hogyan kell megtenni ugyanezt, az egyelőre rejtély volt számunkra.¹⁴ **A főiskolai oktatás felkészítette a hallgatókat arra, mit kezdjenek azzal a néhány gyerekekkel, akik a hallgatókhoz hasonló beállítódásúak, hozzájuk hasonló életútra predesztináltak (.Ez sem volt kis dolog, vesd össze: Mit adtak nekünk a rómaiak?¹⁵), de az osztályok zömének az órán inkább csak a lecsorgó információmorzsákkal megilletődött babráló „vatta” szerepet szánt. („A többség sajnos nem tudott mit kezdeni a feladattal, de van néhány érdekes munka!¹⁶”)**

Kaptunk néhány gyakorlati tanácsot. Mindig az ábrázolandó tárgy méretének háromszorosa-öttszöröse legyen a beülési távolság. Nyújtott karral mérjük a ceruzával a távolságokat.

Rajztábla széléhez támasztott ujj segítheti a vízszintesek, függőlegesek megrajzolását, és persze a vállból húzott, fokozatosan erősödő, lendületes keresgélő vonalak. De hogy miként juttassuk el a síkban rajzoló gyereket egy pont térbeli helyzetének pontos megállapításáig, arra majd a gyakorlatban kell rájönnünk.

Megfordultunk a kémia, testnevelés tanszékeken is, röpké kis bevezetések erejéig, csak később jöttünk rá, milyen jó lett volna valami olyan gyakorlatra járnunk, ahol későbbi iskolai helyzetünket modellezve, valamennyi szak képviseltette volna magát valamiféle feladat megoldására.

Jó lenne valamit azokról is tudni, akiknek nem sikerült a felvételi. Hányan váltak volna be a négy év során, és később a pályakezdekés?¹⁷)

Néhányan nem szereztek diplomát. Volt akit az éjszakai élet vitt el, alkoholistává züllött. Egyik csoporttársunkat pedig egyszerűen eltanácsolták.

A későbbi Vajda Lajos stúdió közegéből érkezett, másodévben levelezőről nappalira átjelentkezett Mező Gyurkáról, hamar kiderült, itt nem kaphat diplomát. „Idegen a cowboyok között.” Hosszú a haja, csizmában jár, néha hiányzik egy-egy előadásról, és hiába viselkedik kifogástalanul, még udvariasságát is sértésnek vélhette néhány tanár. Hogy lehetne afféle posztgimnazista társaságként kezelni egy olyan csoportot, ahol ott ül ez a hippis alak, vélhetően elutasítva ezt az egész gyerekes főiskolásosdít.

Tőle kaptam az egyik legfontosabb pedagógiai útravalómat.

- Vigyázz, nehogy a magad képére akard formálni a tanítványaidat! Nekik meg van a maguk élete, sok keserű sors oka az, hogy kiszakították ebből az életből, és gyökértelenül csöppent egy új életformába. Amikor később elküldtem neki egy kislány rajzait, megint figyelmeztetett, most már áttételesebben: “Szerencse, hogy hozzád került, én elrontanám. Megrontanám.” Finoman, sorok között azt is tudatta velem, hogy most már nem adhat több tanácsot, elszakadt az iskolai pedagógia világtól, amit mondhatna, csak elbizonytalanítana engem.

¹⁴ **Az amerikai kórház sorozatban a sebész első kérdése a kollégához: „Csináltad már?” Mert ha nem, akkor hívunk valakit, akit már felkészítettek erre a beavatkozásra. Igazgatóként nyilván azt várnánk el egy pályakezdő tanártól, hogy a főiskolán „csinálta már”, azaz van „műveleti intelligenciája” szaktárgya módszertanában, konfliktushelyzetek kezelésében.**

¹⁵ **Monty Python: Brian élete.** <https://www.youtube.com/watch?v=nhrfKd4duk>

¹⁶ **Egy kolléganő.**

¹⁷ Hány K Zsoltot tanácsolhattak el? Zsolt egy elit gimnáziumból érkezve maximális pontszámú földrajz felvételijé dacára sem juthatott be egyik főiskolánkra, mert a felvételi bizottságnak nem tetszett rajzainak stílusa. Nem a minőséggel volt baj, Zsolt jó rajzkészséggel rendelkezett, éveken át járt a Metszőkörbe, a felvételi előtt egy erősen konzervatív szemléletű felkészítő tanár alaposan beleverte az anatómiát, perspektívát. Valószínűleg épp ezt kifogásolták. Az senkit nem érdekelt hogy Zsolt színjátszókörbe járt, jó sportoló és elképesztően jól tud gyerekekkel bánni. " Nincs karaktere ezeknek a rajzoknak. Ez a gyerek a P. J. kreatúrája!" - jelenthették ki a felvételiztető kollégák, amivel semmi bajom nem lenne, ha egy művészképzőben történt volna. Zsolt viszont általános iskolai tanárnak jelentkezett. A következő évben egy másik főiskola felvette, azóta is rajzot tanít egy általános iskolában, mindenki megelégedésére.

Nem tudom, hogyan alakult volna az élete, ha a pedagógia tanszék egyik tanára odalépett volna hozzá: Kedves György! Nem lenne kedve hetente egyszer egy-egy órára beülni a szemináriumomba? Most pl. Tolsztoj Jasznaja Poljanai kísérletével foglalkozunk. Ha nem képesítés nélkülként kezd tanítani? Talán akkor sem bírta volna sokáig az iskola által megkövetelt mindennapi megalkuvásokat. A főiskola úgy döntött, nem adja meg neki ezt az esélyt. Az állattani tanszék nagyhírű vezetője tanácsolta el¹⁸. **Amikor kiállítási meghívóját szerette volna átadni Megyeri „tanár úrnak”, az vörös fejvel zavarta ki: „Jöjjön be újra!” Mert hogy ő nem tanár úr, hanem professzor úr.”**

Mi történhetett volna mindezek mellett, helyett?

Nézzék kedves leendő kollégák. Ezek meg ezek önök/ti (. A továbbiakban maradok a tegező viszonyánál), és ezek meg ezek vagyunk mi. Ez pedig az élet, amit így meg így élnek az emberek.

Leérettségiztetek, tehát középfokú jártasságra tettek szert az élet legfontosabb dolgaiban, a legfontosabb kultúra területeken. Tudtok szöveget értelmezni, alkotni, jártasak vagytok az informatikában, és persze korszerű ökológiai, meg mindenféle más tudattal rendelkeztek, örömmel tartózkodtok a választott kultúra területeken. Utolsó középiskolás éveitekben tudatosan készültetek arra, hogy ezt az „örömteli ott tartózkodást” másokkal is megszerettessétek, megosszátok, a felvételin számot is adtatok ebbeli képességeitekről.

Mi itt egyrészt az általában vett pedagógus mesterségre fogunk felkészíteni titeket, másrészt valamilyen – személyiségképeteknek, tudásaitoknak leginkább megfelelő speciális területen fogunk többlet ismereteket, jártasságokat nyújtani, képességeket fejleszteni.

Lesz például olyan szeminárium, amely annak megválaszolásában szeretne segíteni „vajon tényleg ez a pálya az, amit valóban szeretnétek, és ami valóban nektek való? Mik a mozgató rugóitok, szándékaitok, mélyebb motivációitok.”¹⁹

A mesterségbeli felkészítésnek lesznek fárasztó részei is, tréningek, ahol készségszintre emeljük benneteket az alapvető szakmai protokollok betartását. Vannak dolgok ugyanis, amiket nem elég egyszer logikusan megérteni. Külterületi négysávos üres egyenes lejtőn zúdul lefelé hatvannal egy kerékpáros. Az egyik fákkal, bokrokkal fedett keresztútról két srác tolja keresztbe bicajait előtte. Rájuk ordít, és figyelni, megtorpannak-e? Ha igen, előttük, ha nem, mögöttük fog elzúgni. A fékezés már esélytelen. Mindezt teljesen tárgyyszerűen, indulatmentesen teszi, mint amikor egy poharat tol beljebb az asztal széléről. Csak utólag fog leizzadni. Mi lett volna, ha egyik megáll, másik tovább megy! És most képzeljük el ugyanezt a jelenetet úgy, hogy nem egy tapasztalt, terep és országúti versenyeket megjárt „profi” ül a nyeregben.Nos, az iskolában időnként szükségetek lesz efféle reflexekre. Tehát lesznek figyelemmegosztást, monotoniatúrést fejlesztő tréningek. Önismeret fejlesztő foglalkozások. Utóbbiak néha érzékenységi határokat is feszegetnek. Pl.: Az első generációs értelmiségi lét nehézségei.²⁰

Meg fogtok ismerni különböző pedagógiai módszereket, fel fogjátok eleveníteni korábbi pedagógiai tapasztalataitokat....²¹ Felkészítésetek során természetesen figyelembe vesszük eltérő

¹⁸ Aki egyébként persze méltán örvendi a diákság tiszteletét, ebben a helyzetben azonban nem tett eleget pedagógusi kötelességének, nem ült le egy feltáró, tisztázó beszélgetésre egy értékes életre törekvő tanítványával. Nem engedte a professzori kevélysége? Nem akart a "pedagogizáló tehetetlenek közé süllyedni"? Más tanszékvezetők épp az ilyen beszélgetésekkel nyerhették el a tiszteleten túl a diákok szeretetét is.

19 Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás

Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin

<https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>

²⁰ **<https://mindsetpszichologia.hu/az-első-generációs-értelmiségi-lét-nehezsegei>**

²¹ **Beszámítva persze a kognitív diszonzancia-redukció jelenségét. „egy nagy szaktudású, ám kivétező tanár, ha a személye egészében véve szimpatikus, kiválthatja belőlünk azt a vélekedést, hogy „az érdemek mentén teljesen jogos a megkülönböztetés.” Azonban, ha ugyanez a tanár nem nyerte el a rokonszenvünket, vélekedhetünk így: „A szakmai tudás nem feledtetheti az emberi kicsinyességet. A tanárnak igazságos embernek kell lennie.” Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tanitan.info/gondolatok_a_palyaszocializacirol**

tulajdonságaitokat, képességeiteket, habitusotokat, az első hetek a megismeréssel fognak eltelni, majd csak ez után segítünk összeállítani tanrendeteket, javasunk, vagy – szükség esetén - írunk elő felveendő stúdiumokat.

.....Néhányotoknak egyelőre esze-ágában sincs tanítani, sikertelen egyetemi felvételi után landolt nálunk, jövőre megint megpróbálja, ha megint nem sikerül, belenyugszik, hogy eltöltson négy évet a mi „parkoló pályánkon”, és majd levelezőn végzi el az egyetemet. Reméljük nekik is meg tudjuk hozni a kedvüket a pályához, ami egyébként hasznukra lehet az élet más területein is, hogy „szülői pályafutásukat” már ne is említsük. Diplomát természetesen csak az fog közülük kapni, aki valóban elsajátította szakmánk alapjait.

Annak idején ez teljesen elképzelhetetlen lett volna, hisz nyilvánosan megbeszélhetetlen volt, hogy miféle világban élünk. Finom hangsúlyok, utalások sejtették csak, hogy lenne itt miről beszélni, ha lehetne. Vagy határozott, kemény, pattogó mondatokkal határolódtak el a csak langyos mellébeszélésekben érinthető problémáktól.

A nyelvészeti tanszék egyik keményen követelő tanárnőjéről az járta, hogy József Attila eltanácsolásában²² [Horger Antalnak](#) adott igazat. Egy ilyen lelki státusú fiatalembernek ő sem adott volna tanári diplomát. Nekem addig J. A. csupa napfény volt, meg itt-ott pokoltúz, de minden szavában érvényes. Végül arra jutottam, hogy egy vérbeli tanár azzal kezdte volna: Kedves Attila. Maga egy tehetséges költő. Tavaly írt egy gyönyörű verset. Kertész leszek...Most meg olvassuk a Nincsen apám se anyám versét. Elgondolkodtunk, vajon mennyi ebben a szerep, és mennyi az alanyi motívum? Nem tudom, tud-e róla, de a féktelen indulatokról nekem is vannak saját élményeim.²³ És innen egy beszélgetés jött volna, aminek a végén lehet, hogy azt mondta volna. „Nézzé! Most így látja a világot. Remélem, hogy az itt töltött évek során más nézőpontokat is megismer, és ez árnyalni fogja a most, meglehetősen radikális kontrasztokban látott képet.” Nem tette volna hozzá, hogy: Kívánom, hogy nőjön fel vállalt feladatához a mindennapi életében is. Sem azt, hogy „Ha négy év múlva is ugyanezt fogja mondani, akkor sajnós tanári diplomát, valószínűleg nem fogunk tudni adni Önnek.” – hisz ezekhez a kijelentésekhez alaposabban kellett volna ismernie ezt a fiatalembert. Viszont azzal zárta volna: „Mi próbálunk segíteni, amiben tudunk.” Legfőbb gondom persze: hogyan születhetik egy ilyen döntés a hallgató megkérdezése nélkül? Nem tudom persze, akkoriban lettek volna-e olyan eszközei egy lélektan tanszéknek, hogy végül mást írjon a szabad ötletek jegyzékében?²⁴ Abban sem vagyok biztos, hogy ma vannak. Abban azonban biztos vagyok, hogy egy művészetpedagógusnak, felkészülése során, meg kellene ismernie néhány nagy művész teljesebb személyiségképét is. Mondrian és Doesburg, kontra Van Gogh és Francisco Goya. Középen meg mondjuk Renoir. József Attila és Dsida Jenő! Középpütt meg, mondjuk Varró Dani? Na, ez a bekezdés még többszörösen végiggondolandó!

Szóval mást gondoltam a dolgról, de tiszteltem a tanárnő bátorságát.

Abban azért valamennyi tanszék megegyezett, hogy az alaptantárgyakat tanító tanárok szeme előtt jórészt a leendő tudós, művész, író, edző lebegett, a szakmódszertan ezekhez a tantárgyakhoz képest másodlagos jelentőséggel bírt.

A legjobb képességű tanítványok nem is okoztak csalódást, Hadas Miklós, Eszik Alajos, Mocsai Lajos, Sinkó István, Takács Géza jut hirtelen eszembe, de György Péter is innen ment át az egyetemre. Volt aztán aki nem csak pályát, de országot is váltott. (. Matkócsik Ferenc²⁵)

A tanszékek mellett persze másutt is zajlott az élet, lejártunk a tornatermekbe kosarazni, a kispályákra focizni, néha még teniszeztünk is. Tanszékek közti meccsek. A kollégiumban

22 Panek Sándor: József úr, Ön azt írta, nincs se istene, se hazája... delmagyar.hu 2015. 04. 11. <https://www.delmagyar.hu/helyi-ertek/delmagyarchiv/jozsef-ur-on-azt-irta-nincs-se-istene-se-hazaja-2082763/>

²³ A válasz körüli civakodásuk egyszer odáig fajult, hogy [1922. november 15-én](#) felesége dulakodás közben rálőtt, két lövéssel eltörve Horger Antal bal karját.^[31] Wikipédia.

²⁴ *Szabad-ötletek jegyzéke* <https://mek.oszk.hu/11800/11864/html/szabad-otletek-jegyzeke.html>

²⁵ „Matkócsik Ferenc, egy Viborgban élő magyar tornászédző tanított meg szaltózni. Nagy-nagy köszönettel tartozom neki, hiszen egy több mint 100 kilós férfit kellett tanítgatnia erre. Nem volt könnyű dolga. Majd tíz évig tartottam a világrekordot 51,33 méterrel, de pár hónapja megdöntötték ezt.”(Thomas Grönnemark)

barátokra találtunk más tanszékekről is. Előadások a főiskolai klubban, az egyetemen. Ekkor rendezett itt Paál István és Árkossy László.

A kollégiumba bejárt focizni Jékely Endre, Hadas Miklós, Takács Géza és baráti körük. Hozzájuk csapódva hamar rájöttem, nem nekem való az újságíró pálya. Maradjak csak a festésnél, versírásnál, tanárkodásnál. Vas István banki alkalmazott, én egy általános iskolai tantestületben fogok dolgozni.

Az első mélyebb találkozás leendő szakmánkkal a gyakorlólóhét. Tegyük mindjárt hozzá, nem szükségképpen mélyebb. Végül is szépen le lehet másolni valahonnan az óratervet, vagy a tanult sablont kitölteni az épp esedékes óra ismereteivel, készíteni hozzá valami szemléltető eszközt, táblázatot, faliképet²⁶, le lehet darálni a szöveget, ki lehet szedegetni a gyerekekből a helyes válaszokat, túl lehet esni az egészen. Már nem emlékszem, mit tanítok biológiából, de magabiztosan készülök az órára. Állat- és növényrendszertanból, élettanból rendszeresen szedtem magamra, meg aztán az anyag is érdekes, (.melyik téma nem az?²⁷) jól el lehet majd tölteni az időt. Előző héten már megismertem az osztályt, a szünetben néhány srác oda is óvakodott

hozzám:

- Ki ellen játszunk vasárnap? Mert mi minden meccsen ott vagyunk ám! A tanárjelölteket mindig letegezték, engem magáztak. Hja, a jobbhátvédet nem lehet csak úgy letegezni.

Középiskolában középtávfutó voltam, itt másodévben bekerültem a főiskolai focicsapatba. Ekkoriban irodalmi körökben már mítosza volt a focinak. Lásd Esterházy Péter, Kukorelly Endre és társai. A Jékely-Hadas-Takács baráti kör is sokat focizott.

Próbálok faggatni őket, hogyan is állnak a biológia órákkal, meg az iskolával, de erről nincs túl sok eszméjük, csak kanyarodnak vissza a focihoz. Az óra eltelik annak rendje-módja szerint, ahogy az ilyen órák általában el szoktak telni. Számonkérés az előző anyagból, átvezetés az új anyaghoz,

első logikai egység, részösszefoglalás, szóbeli házi feladat adás, elpakolás, kicsöngetés: osztály vigyázz! - kilépés. A tanításra készülve megírtam a szokásos óratervezetet, a felteendő kérdéseket, a gyerekek válaszait. Csakhogy az első kérdésemre nem az a válasz érkezett, mint amire számítottam. Tartalmilag jó volt, csak épp nem vezetett át a második kérdéshez. Rutinos tanár ilyenkor bólogat: igen, igen, de... és felszólít még valakit, vagy kicsit átformálja a gyerek válaszát, és megy tovább az előre kijelölt úton. Na, de akkor a válaszoló gyerek úgy érezhetné, mégsem volt igazán jó a válasza.²⁸ Természetesen nem kérdeztem újra, változtattam kicsit a gondolatmeneten. Az óra fő egységei azok maradtak, amik a papíron voltak, megoldjuk a munkafüzet feladatait is, de az előre megírt kérdés-felelet játék mondatai nem hangzanak el. Jelentéktelen apróságnak tűnik az egész, a szakvezető azonban zavartan törölgette a szemüvegét a megbeszélésen. Hogyan is kezdjen hozzá.

²⁶ Eme készítgetések természetesen önerőből, saját anyagból, saját eszközzel történnek, ekkoriban ez teljesen magától értődő. Természetesnek vesszük: az iskola nemhogy nem fog segíteni abban, hogy felpörögjünk, meg kell majd harcolni azért, hogy dolgozhassunk.

²⁷ **Humboldtot vagy Durellt lélegzetviesszafojtva hallgatnánk bármelyik tankönyvi témáról!**

²⁸ **Mi az, hogy szünet? A vakáció. Vigyázat! Csak most ne mondd, hogy nem arra gondoltam. Végére is, azt kell kitalálnia a gyerekeknek, hogy én mire gondoltam, vagy gondolkodni akarjuk megtanítani őket. Önállóságra neveljük, vagy megfelelni tudásra? Ilyen apróságokon múlik! (.Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest) **Valamint: Tanító néni az osztályhoz. - Mit gondoltok, mit mondott az ember, amikor a kismalac téglát kért tőle a házuk építéséhez? Móricka – B...meg! Egy beszélő malac!_****

- István! Maga egy igazi pedagógusegyéniség! - hangzott el aztán életem első minősítése, és megtudtam, milyen nagy dolog volt ez az improvizáció. Nincs is sok értelme most átbeszélni ezt az órát, szép volt, jó volt, menni fog ez. Inkább személyesebb dolgokról beszélgetünk, életről, főiskoláról.
- Maga élvezi ezt a dolgot. Ne hagyja el a pályát! Sok sikert kívánok hozzá, előreláthatóan lesz még része benne!

Én ugyan továbbra sem látom olyan nagy ügynek ezt a kis rögtönzést,²⁹ és nem vagyok annyira naiv sem, hogy ne számítsam be bizonyos „sármomat” is a minősítésbe, meg hogy a tanárnő fia is kijár a meccsre. Rajzórám után pedig majd megkapom ennek a véleménynek az ellentettjét is (.Teljes joggal. Üveg látszati rajza. A feladat felvezetésénél rájövök, hogy a gyerekek az üveg aljánál voltaképp két síkot látnak, a külső és a belső felszínt. A felkészülésnél nem gondoltam erre. Át kellene ugranom, de leragadok nála. Teljesen feleslegesen. „Maradjunk csak a felszínnél!” Belezavarodom, a szakvezető fejezi be az órát. A helyében én persze azt mondtam volna, hogy „Na, István, ezt had tegyem helyre. Semmi gond, csak az nem téved, aki nem dolgozik. Gyerekek, ne foglalkoztatok a belső üveggel, bőven elég lesz nekünk a külső forma. Na, akkor folytassa István!), de azért a bogár el van ültetve a fülembe. Talán ez lenne a megoldás. Nem várom meg hát a negyedév végét, hogy majd állást keresgéljek Szegeden, jó fej művelődési ház igazgatók után kutatva. Másfél éve élek már nagy szerelemben egy matematika-kémia szakos, kosaras lánnyal³⁰, első gyerekünk is készülődik, keressünk hát egy helyet, ahol mindkettőnket alkalmaznak, és szolgálati lakást is adnak. Ha jobban utána gondolok, eddig folyton gyerekbandákban voltam, mindenféle szerepet megéltem. Még itt, Szegeden is került körénk valami "gyerektársaság".

A kollégium egyik kispályás meccsére beövakodott egyszer néhány "gyerek" a Mátyás térről. Szakmunkástanulók, egy-két gimnazista. Kevesen voltunk, beálltak. Aztán egyre gyakrabban jöttek, végül már egymás ellen focizgattunk. A meccsek után beszélgettünk. Mindkét fél érdeklődve figyelte a másik fura világát. Néhány hónap elég volt, hogy érezhetően átíródjon a fiúk értékrendje. Az egyik „vezér”, értelmes, ügyes cigányfiú, elkezdte estin a középiskolát.

Ha mindenféle gyerekekkel elboldogultam, így, kívülről, miért ne boldogulnék velük a katedráról? Csak persze nem szabad beleszürkülnöm, belesimulnom. A főiskolások körében köztudott, hogy a diploma megszerzése után elkezdődik a szaktudás eróziója. Kamarás tanár úr szétenged bennünket egy kis növényfelismerésre a dorozsmai szélmalom környékén. Harmincegynéhány fajt nevezünk meg pontos rendszertani besorolással.

- Mit gondolnak mennyit ismertek fel múlt héten egy továbbképzés gyakorló biológia tanárai?
- Nincs tippünk!
- Ötöt.³¹

Akkor nem gondolkodtam el rajta, hogyan mehet végbe ez az erózió egy-egy tanárnál? Már a főiskola közvetítette didaktikát is dacosan fogadták? „Minek az a sok macera! Majd felmondom a tankönyvből az anyagot, a gyerekek jegyzetelnek, visszakérdezem, ahogy annak idején a mi tanáraink is!” Vagy az első óráira még a nagykönyv szerint készültek? Tervezet, szemléltető eszközök, stb. Aztán a tervezetből vázlat lett, aztán már az sem? Ha egy-egy továbbképzésen valami újat láttak, vállat vontak, vagy dühösen morogtak. „Huszonöt éve tanítok, nekem ne magyarázzon senki”.³²

Mező Gyurkával ballagunk a réten, sorra ismerjük fel a fajokat.

- Terjőke kígyószisz. *Echium vulgare*. Boraginaceae, Boraginales. (.Hogy Dicotyledonopsida, már hozzá sem tesszük, magától értődik)
- Jó, jó, a nevüket tudjuk. De tudunk ezen kívül bármit is róluk? – állítja meg Gyurka a diadalmenetet. Hát, igen. Az alapokkal tisztában vagyunk. Megszereztük a szükséges tudás tíz százalékát. Innen kell kezdődnie az igazi tanulásnak. Darwint, Brehmet, Konrad Lorenz-t és még másokat olvasni, Rómer Flóris,

²⁹ Utólag azt gondolom, a tanárnőt a belőlem áradó életöröm fogta meg, ahogy felszabadultan, örömmel mutogattam a gyerekeknek tantárgyi kincseiket.

³⁰ Azóta is tart!

³¹ "Egy németországi felmérés szerint a több mint 25 évvel ezelőtt végzett kémiatanárok csaknem fele abban a tévedésben élt, hogy a ... proton, neutron, elektron további alkotóelemekre nem bontható, szerkezet nélküli elemi részecske." Dr. Széll Tamás: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.

³² Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó, 1974.

Hermann Ottó, Durell nyomdokaiba lépni, **de Winkler Robit³³ se zárjuk ki.** Az olvasás megvolt, a nyomdokba lépés sajnos, később bemutatott okokból, elmaradt.

Elbúcsúzom a szegediektől. Takács Géza is megy, letelt a négy éve.

- Veled mi lesz?

- Írni fogok, börtönbe csuknak, kijövök, írok tovább, megint becsuknak. - mondja. (.Még nem tudja, hogy ez azért nem ilyen egyszerű.)

Mond még más dolgokat is, például: „Akivel egyszer dolgunk volt, azért már felelősséggel tartozunk.”³⁴ És komolyan gondolja, ősszel már megszervezi az első csoporttalálkozót. Amit aztán újabbak követnek, hozzánk is kijönnek majd időnként Zagyvarékasra, végül elindulnak a Takitáborok. Az elsők négy tanárember meg két gyerek, a mi gyerekeink, aztán egyre többen csatlakoznak, főleg tanárok. Napközben kirándulás, játékok, este előadások, beszélgetések.

Van olyan volt csoporttag, aki az első találkozó után úgy dönt, neki már nem kell ez az ábrándokba kapaszkodó társaság, újat talál magának a kisvárosban. Vagy egyszerűen csak megbántódik valami megjegyzésen. Nyilván korábban is megbántódott már, de akkor nem volt hová „emigrálnia”. Most már van. Helyi híresség lesz – ha lesz.

Én maradok, a kapcsolatot baráti érzelmek kezdik átszínezni, de azért mindig megmarad a felső szellemi kapcsolat jelleg. Értem én persze, hogy jó időnként látniuk az „egészséges ösztönvilágú, romlatlan” falusi fiút és/főleg a családját, azt nem mondhatnám, hogy állandóan résen kell lennem a találkozókon, de azért megmaradnak az aggódó pillantások, vajon meg tudok-e felelni elvárásaiknak.

Amit a pályám során elértem, jórészt a baráti körnek, különösen Hadas Miklósnak és Takács Gézának köszönhetem. Persze a sokra hivatott csoport időnként a kasztosodás problémáival is meg kellett küzdjön. Néha az látszott rajtunk, hogy „...”mi valaki különleges földönkívüli lények vagyunk, ha hunyorítva néznek akkor még van is valami aranyfényű ragyogás körülöttünk, és rendkívüli génuszunk a magányos és boldogtalan hős tragédiáját rejti magában ami bizony ünneplendő és csodálatos dolog.” (Szávai Katalin leveléből)

33

[**https://hu.wikipedia.org/wiki/Winkler_R%C3%B3bert_\(%C3%BAjs%C3%A1g%C3%ADr%C3%B3\)**](https://hu.wikipedia.org/wiki/Winkler_R%C3%B3bert_(%C3%BAjs%C3%A1g%C3%ADr%C3%B3))

³⁴ Érzek azért benne valami „túlvállalást”. Biztosan van akkora teherbíró képességed? Nekem biztosan nincs.

A faluban

"Ha vonalazott papírt tesznek eléd, másra írd!" - tűzte ki a Jimenez idézetet Béla barátom az ágya fölé a kollégiumban, hogy aztán azzal váljon el tőlem kesernyően a negyedév végén:

- Engem öregem már csak egy dolog érdekel. Dr. Nagy Béla szeretnék lenni. Ami nem nyelvészet, azt meg egye meg a fene.

Nos, bennem még nem csökkent a tartózkodás a vonalazott papírlapok iránt, és nincs olyan mértékű érvényesülési szándékom sem, hogy teljes energiával a vásznak, papírok felé forduljak. A három év alatt persze összegyűlt annyi élmény, vázlat, hogy legyen min elindulni, és ezek az újabb versek, képek már megalapozottabb világépítést ígérnek.

Egyelőre úgy érzem, az iskola csak háttérintézmény lesz az életemben. Tanítani fogom néhány évig ezeket a gyerekeket, és közben tisztázódik, mire vagyok képes, mennyit érek.

Az iskola igazgatója nagy, mackós, középkorú férfi, egykori kosaras. Klasszikus típusa annak a vezetőnek, aki „hagyja a tanárait dolgozni”, reméli, hogy emelik majd az iskola tekintélyét, ahol tud, segít, de inkább gazdasági, mintsem pedagógiai vezetőnek tartja magát.

A város melletti kis falu iskolájából mindig hiányzik néhány „szakos” tanár. Bejön tavasszal a tanulmányi osztályra, tudnának-e ajánlani valakit. Most épp egy rajz és egy matek-kémia szakos házaspárra lenne szüksége, szolgálati lakást is tud adni. Bennünket ajánlanak.

Érti ugye az olvasó! Az igazgató saját hatáskörében dönt arról, kit vesz fel. Nyilván jóvá kell hagynia a járási vezetővel, aki nyilván jóvá is fogja hagyni. És szolgálati lakás!

A kollégák mind külön egyéniségek, egyetlen típus hiányzik közülük, a hivatalnok tanáré. Megismerkedem a focistákkal, kedves, derűs társaság, afféle "születetten jó ember" edzővel, és két „születetten intelligens” játékosal³⁵, csak a kondíciójuk, futógyorsaságuk, lövőerejük nem éri el korábbi csapattársaim szintjét. Egyikükről, Forgó Gyusziról kiderül: képeket fest, linókat metsz. Elballagok hozzájuk, és megdöbbenő látvány fogad. Pontos, korrekt szénrajzok, Nagy Baloghot idéző festmények. Beszélgetünk, Derkovits, Nagy Balogh, Vajda Lajos reprodukciók kerülnek elő. Gyuszi Budapesten tanulta a nyomdász szakmát, közben eljárt egy képzőművész körbe. Most dolgozik a szolnoki nyomdában, ott is van egy amatőr focicsapat, itthon asztaloskodik, meg fest, a falu legendáit próbálja megfesteni. Ad egy festékező hengert, és végig szállítja a nyomdafestéket, maradék papírokat. (Nyomdásznak lenni ebben az időben különös rang. Ő tud nyomdafestéket szerezni. Az ugyanis nem úgy volt, hogy az ember csak bement a boltba, és kért egy kiló nyomdafestéket. Hogyne, még valami könyvet nyom, amin nincs jóváhagyó

³⁵ Amikor Tóth Bencét látom játszani, az apjára ismerek benne. Imre is NB1-ig juthatott volna, de ő inkább a vasutat választotta. A „Plasszerral” emelgetni a sínpályát...Maradt hobbi focistának.

pecsét. Nyomdafestéket csak a nyomdák, hivatalok vásárolhattak. Nagy enyhülésnek számított, amikor a Ráday utcában – linómetszeteinket látva - az iskola bélyegzőjét is elfogadták, jelezve persze, hogy ez szabálytalan, de kivételesen nekünk megteszik. A nyomda udvarán focipálya, munka után nagy meccsek, még ebédszünetben is előkerül a labda. És ami más vállalatnál elképzelhetetlen: Gombkötő igazgató úr is együtt rúgja a bőrt a melósokkal. Rajzokat mutatnak egymásnak. „Ma este Pendereczkyt hallgatunk V. GY.-nél! Jössz?” Szóval edzésekre járok, az első bajnoki meccsen rúgok két gólt³⁶, esténként az iskolaudvaron beszállok egy kis focira, szeptemberre a faluban mindenki tudja, ki ez a hosszú hajú, szakállas, középszinten raccsoló fiatalember.

Nem az az arisztokratikus, elnyelt, hanem a hátul, kissé erősebben pörgetett „R”. Tulajdonképpen nem bántam, mert egy raccsoló tanár hátán nem olyan ijesztő. Néhány hét alatt megszokják, egy – rólam szóló felmérésben csak egy gyerek említette meg.³⁷ Rákérdeztem a Facebookon. Néhány válasz:

- **Imádtam! A Larcsi, Laura név kapott egy igazi varázslatot “azzal” a kiejtéssel!**
- **Szerintem ez annyira Tanár úr szerves “része” mint az orrunk, kezünk, stb. Nem tűnt akkor fel, teljesen természetes volt, hogy Szávai István tanár úr ettől (is) olyan “Szávais“ . Pozitív értelemben.**
- **Nekem sem tűnt fel, pedig én is raccsolok, ha fáradt vagyok!**

Készülődés a tanévre

Nyári napközizéssel kezdünk, cserébe júniustól leszünk kinevezve. Napközben kis alsósokkal játszunk feleségemmel, délután, este meg készülök a szeptemberre.

Átolvasom az elérhető szakirodalmat, tanári kézikönyveket, didaktikai folyóiratok utóbbi évfolyamait. A biológiával nincs is gond, ott ismerős a terep.

Összeállítom tanmeneteimet, megírom az első hetek óravázslatait. Ahol lehet érdekességekkel fűszerezem, de különösebb szakmai ambícióim nincsenek, eltanítok "mint bárki más jól felkészült tanárember", nem engedem lekopni magamról az eddig tanultakat. A tankönyv, szegényes, sóltan, színtelen kis vázlat az élővilágról, de vázlatnak megteszi. Ami benne van, kis memoritergyűjtemény. A szakirányban továbbtanulókkal be kell magoltatnom. A többieknek viszont tágítanom kell a szegényes vázlatot, mélyebb bepillantásokat engedni az élővilág titkaiba, nem azért, hogy megtanulják, hanem hogy elcsodálkozzanak rajta, erőt, biztatást kapjanak másfajta titkok kutatásához is. Begyűjtjük majd a környék növényeit, készítünk hordozható gyűjtőpréseket, preparáló deszkákat, bonctálatat, lassan felhozom majd a tantárgy eszközkészletét az állat és növénytan tanszék szintjére. Olyan nincs, hogy egy falusi gyereket ne fogja meg a biológiai világ csodája.

A rajz órákkal már kissé más a helyzet. A Rajztanításbeli cikkek többsége a szokásos anyagi-szellemi szegénységet tükrözi. Nézzük csak pl. a „minta szaktermet”³⁸. Látunk egy fotót, amin a rajzakra vízszintesen felfektetett rajztáblák fölé görnyednek a gyerekek, előttük, a „tárgyasztalon” valami modern formájú kancsó, pohár. A látvány a gyerekek többsége számára kívül van a rajzolhatósági távolságon. A tanári asztalon a nyitott osztálynapló, a nagy, szétnyitható fekete táblán négy szemléltető rajz, összefüggése az adott feladattal számomra érthetetlen. Az ablakokon nincs sötétítő függöny, csak egy sárga „árnyékoló”, a cikk szövegéből kiderül, hogy nappali fényben vetítenek, „Diaflex” dobozokba. (Ennek élvezhetősége kb. olyan, mint ha egy süteményt a papírcsomagolással együtt kellene leharcolnunk. Bizonyos szögből pedig egyszerűen nem látszik a kép. Láttam bemutató órát, ahol a tanár kínosnak érezte, hogy a szélső gyerekeket középre csöditse, így azok egy matt, szürke felületet bámultak. A fekete függöny hiányának legfőbb oka: nem esztétikus) Egy vitrinben népművészeti jellegű dísz tárgyak, műanyag csöbe zárt babák, kis szövött „dísztarisznya”. Steril, kietlen világ. Jobb szeretnék egy népmester műhelyt, egy képzőművész műtermet, vagy akár egy tiniszobát idéző termet látni.³⁹

³⁶ Aztán, ahogy elfogy az erőnlétem, beszürküllök a csapatba, mert a technikám nem emel ki közülük.

³⁷ Lásd hátrébb: A tanár a gyerek szemével.

³⁸ Balázs Béláné: *Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6. (Törölni?)*

³⁹ **2005-ben még a hobbit házat is idevenném.**

Aztán itt vannak az ideológiai, mozgalmi eszme-futtatások – „emelni kell az ünnepek esztétikai-nevelő hatásfokát!”, néhány írás még párthatározatokkal indít, de már itt az újabb generáció is, akik másról beszélnek.

„... az „ingerszegény” környezetből érkező gyerekek tulajdonképpen semmivel sem kapnak kevesebb ingert, csak egészen más jellegűeket, így aztán a számunkra egészen szokatlan náluk egészen természetes. Rengeteget tudnak a természetről, a növényekről, az állatokról, de az emberről is, hiszen nemcsak a szexuális életnek, hanem nemegyszer a születésnek vagy a halálnak is tanúi. És mindez átszöve a babonák misztikumával.”⁴⁰

„...nagyméretű papírokat teregettünk a földre, a gyerekek leülhettek a padlóra, megbeszéltük az óra anyagát, ők egymás között megbeszélték cigányul is, majd közösen festettek.”

Hát, igen. A gyerekek valóságos saját tudásából kell kiindulni, és persze valóságos közös tudáshoz juttatni őket. Megszüntetni az iskolás jelleget. Egymás között beszélgethetnek, közösen dolgozhatnak.

Maga a nyelvezet azonban, amin hírt kapok a láthatóan eleven iskolai világról, igen riasztó. „... a cigány iskolából egykor iskolánkba érkező tanulók ... hamarosan kimaradtak, foglalkoztatásuk a rajzórán nehéz, olykor megoldhatatlan volt. Kíváncsiak voltunk, mire képesek eredeti környezetükben, a Kossuth bányai cigány iskolában, szaktanár vezetése mellett.” Tudom persze, hogy a közlés feltétele ez a „joviális” belenyugvó, társalgási nyelv – nem beszélhet valóságos emberi késztetéseiről, a kétségbeesésről, a szerepkényszerekről - de én épp ez elől a nyelv elől menekültem el, amikor lemondtam az újságíróskodásról. Csak rész szerint örülök tehát leleteimnek.

Ugyanebben a számban dr. Maksay László René Berger: A festészet felfedezése c. könyvét ajánlja olvasásra. „...igen sok hasznos pedagógiai ötletet és tanulságot nyújt számunkra.”

Hogy mit kezdjünk ezekkel az ötletekkel, arról ugyan nem kapok útmutatást, de a cikk tartalma mellett a nyelvezetével is elégedett vagyok. Hiányoznak belőle a komolykodó, hivataloskodó fordulatok, az ideologizáló kitekintés, belső bizonytalanságot leplező hevület, vagy a sorok mögé utalható rejtelmeskedés. Pontos szöveg egy szakmai feladatról, tanulói munkákkal illusztrálva. (A tanári kézikönyvek ekkor még mind szerzői rajzokkal illusztráltak) „nincs két egyforma évfolyam, két egyforma osztály. Ezért van szükség a tanmenetben meghatározott feladattól olyan elágazásokra, amelyek a feladat bizonyos irányú elmélyítését szolgálják, s az adott osztálytól függenek.”⁴¹

(És persze van valami, amire akkor fel sem figyeltem. Egy kolléga valami mintázási óráról számol be. Agyagtéglákat szereztek a téglagyárban, lelkesen törték kalapáccsokkal, iszapolták, begyúrták, mintáztak belőle. Miért nem a nedves agyagot hozták el? Nem volt autójuk. Nem volt kít megkérni. Nem lehetett „tovább feszíteni a húrt” holmi időpont egyeztetésekkel. Különben sem lett volna miben tartani? Hely sem lett volna hozzá? Egész természetesnek tartottam, hogy ha dolgozni akarunk, ennyit kell szenvednünk érte, ahogy később egész természetes volt, hogy odaálltam a Wartburggal a Zagyva-torokhoz, megraktuk a parton repedező nedves agyaglapokkal.⁴²)

De a legszebb példa egy fénykép. A Rajztanításban valamikor a hatvanas évek közepén a matrózbúzós kislány egy aktszobor mellé fényképezve jelenik meg, annak mozdulatát kell utánoznia. Ez, abban a korban, egy hitvallás erejével hatott. Nyilvánosan is vállalhatjuk, hogy a ruha alatt mi is olyanok vagyunk, mint az akt. Vállalhatjuk legmélyebb önmagunkat.

Rajz tanmeneteim alapvetően a Xantus féle tanári segédkönyv szerint készülnek, de néhány helyen beépítem a Rajztanítás „játékosabb” feladatsorait.

Az eszköztár, amire számíthatok, igen szűkös. Ceruza, gombfesték, színesceruzák, félfamentes rajzlapok. Már, amelyik gyerekek lesz gombfestéke, színesceruzája. Ceruzája nyilván mindegyiknek lesz. Esetleg filctoll, színespapírok, olló, ragasztó. Mit tanácsolt a főiskolán Lelkes tanár úr?

„A jó munkának alapvető feltétele a kifogástalan munkaeszköz. Ha szerszámaink hiányosak vagy hibásak, az feltétlenül munkánk tökéletességének rovására megy. begyakorlott műszaki rajzoló, grafikus és festőművészek a legtökéletesebb eszközökkel veszik magukat körül, mert munka

⁴⁰ Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzórái foglalkoztatása Komlón. Rajztanítás, 1974/6.

⁴¹ (Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2)

⁴² Később az alapfokú művészeti iskolában már volt pénz a begyúrt, téglagyári agyagra. Aztán, amikor apadni kezdtek a források, megint magunk szedtük az agyagot, a megszánt téglagyár nagy dombjaiból.

közben rájöttek arra, hogy jobb szerszámokkal jobb az eredmény. Ha a gyakorlott szakembereknek ez a tapasztalata, mennyivel inkább fontos a még sokszor bizonytalankodó tanulóknak a tökéletes munkaeszközök keresése és meglévő szerszámainak állandó karbantartása. (. Lelkes István⁴³)

Nyilván nem a fenti eszközkészletre gondolt. Egyelőre azzal mentem ki magam, hogy Picasso bármiből tudott értékeset alkotni.

A biológia - rajz tanításán túl egy nyolcadikos osztálynak leszek az osztályfőnöke. Nem akarok másnak mutatkozni, mint a többi tanár, ugyanúgy „osztály vigyázzal” kezdődnek majd az óráim, beírom a naplót, és noha nyilván éreztem, hogy nemrég még én is diák voltam, de most már más a feladatom, nem egy új barátot kaptak a személyemben, hanem egy felnőtt vezetőt, aki sok dolgot tud, amit ők még nem. És persze ez a felnőtt nem akarja majd őket megtörni, besorozni, próbál majd szabadabban beszélni, viselkedni az adott keretek között. (.Hogy a keretek mit engednek meg, azt majd meglátjuk)

A tanév az év eleji szakmai felkészítővel kezdődik, amit a szakfelügyelők tartanak. No, akkor lássuk, mit mondanak a tartományi ellenőrök?

A biológia felkészítőn nincs semmi érdemleges, végig a tankönyv, tanterv, szertár körül forog a szó. Lelkes, lendületes tanárnő tartja, afféle mozgalmi emberi felhanggal, időnként karikírozza a lusta tudatlanságot, a felesleges erőszakosságot, és a tutyimutyi határozatlanságot. Magam elé képzelem az óráit. Érdekes történetek, szemléltetés, tanulói kísérletek, munkáltató órák. Igen, ezt a világot ismerem. Kb ilyen biológia tanár leszek, leszámítva a mozgalmi lelkesedést.

A rajz felkészítőn már kissé más a helyzet. Két férfi⁴⁴ ül kinn az asztalnál, egyikük elegáns, pontosan fogalmazó szakmai arisztokratának, másikuk álmodozó költőembernek tűnik, és nem arról beszélnek, hogyan kell rajzot tanítani, hanem, hogy hogyan lehet. És rögtön tisztázzák, hogy sokféleképpen lehet. A jelenlévők dolga, hogy megtalálják a saját útjukat. Nincs szó szocializmusról, társadalmi célkitűzésekről, csak színekről, formákról, vonalakról, tanári attitűdökről. Saját módszertanukból emelnek ki egy-két részletet, kollégákra hivatkoznak. Finoman, egy-egy gesztussal elhatárolódnak az iskola szűrkeségétől, otrombaságaitól, érzetik, hogy a rajztanárok valami más világba tartoznak. A felkészítő végén bemutatkozom, és megkérdezem, milyen napokon lenne lehetőségem megnézni a szaktermeiket, egy-egy órájukat?

Utólag bevallották, igencsak meglepődtek, hogy egy pályakezdő ilyen intenzív érdeklődést mutat. Nekem viszont a legtermészetesebb volt, hogy ami nem érhető el a könyvtárakban, arról közvetlen tapasztalatokat szerezzek. Valahogy úgy voltam vele, hogy ez nekem jár. Tanítani szeretnék legjobb tudásom szerint, ez van olyan fontos vállalkozás, hogy az illetékesek rászánjanak egy órácskát. És ez a két illetékes, Marton László és Szentí Ernő, olyan szakembernek (.embernek) tűnt, akiktől érdemes segítséget kérni.

Harmadik felkészítő a vöröskeresztes tanárelnököké. Mint biológia tanár, nekem kell betölteni az iskolában ezt a posztot. Mácsai Béla a klasszikus „nagy formátumú” ember. Árad belőle, hogy mindent tud a szervezetről, az iskoláról, az életről, az emberről, nem kér semmi felesleget, a szükségeset viszont, kedves mosollyal ugyan, de fejtámasztás terhe mellett. Éveken át kapcsolatban maradunk, **soha nincs disszonáns hang.**

Negyedik az úttörőszövetségé. Az előadó megint csak finom jelzéseket ad, hogy a mozgalom, az iskolával ellentétben, igazi élménypedagógiai világ. Annyit jegyzek meg, hogy havi egy rajgyűlést kell tartani. Hargitai Tibor is tart egy bevezetést a túrázó világába. Megint csak egy kedves, ízig-vérig tanárember. Ajánlja szánkózásra, sízésre a mendei dombokat. Felvonó nincs, de a sízésben nem is a lesiklás az igazi sport, hanem a visszagyaloglás. Na, jó, akkor majd a havi egy rajgyűlésen kirándulunk, klubfoglalkozunk, télen meg elmegyünk szánkázni.

Csak utólag tudom meg, hogy ekkoriban már megindult egy „pedagógiai paradigmaváltás”, a Tanítóképző cikkeiben megkezdődik a kérdve kifejtő módszer száműzése, a lélektan népszerűsítése, térhódítása. Fábián Zoltán cikkeiben a tanulói aktivitáson alapuló gyermekképet

⁴³ Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.

⁴⁴ Marton László és Szentí Ernő.

propagálta a hatvanas évtized végén a tanítók számára. Fábián leírásában az ideális gyermek a következő attribútumokkal rendelkezett: „a gyermekek fúrnak-faragnak, építenek, nyüzsögnek, valahová igyekeznek, lázasan kísérleteznek, egyhelyben alig maradnak, a felnőttekről megfélemlenek, saját »gondjaikkal« törődnek” (Fábián 1969a: 12).⁴⁵

Az első órák

Mivel már sok embert, gyereket ismerek a faluból, óravázlataim készen vannak, a tanári szerep adott, valószínűleg valami derűs nyugalommal állok ki az első hetesi jelentéseket meghallgatni. A gyerekek végig mondják a neveiket, én néhány mondattal jelzem a tantárgyi célokat, aztán kezdődik az elmúlt évben tanultak átisméltése, frontális kérdegetés, válaszolgatás, majd egy kis kedvcsináló az előttünk álló anyaghoz.

Eleinte persze akad néhány kis kapcsolatteremtést célzó, erőfelmérő provokáció, de a nagykönyv szerint megtartott, logikai egységekre tagolt, kis színesekkel, tréfákkal, mesékkel gazdagított biológia órák érdekesek, hamar eltelnek.

A nyolcadikos osztály, ahol osztályfőnökösködöm, színes egyéniségekből álló csoport, a vezéregyéniségek értelmes, jól tanuló, elég szabadon gondolkodó gyerekek. Kézről-kézre adogatták őket az állandóan változó osztályfőnökök, megtanulták elviselni a tanárokat, kicsit bánni is megtanultak velük. „Összekovácsolódtak.” Kisebb összezördülésektől, felesleges fontoskodásaimtól, ezek leszerelésétől eltekintve viszonylag problémamentesen telik el a tanév. Biológia órán színes kis mesék tagolják a megtanulnivalókat, osztályfőnöki órán beszélgetések, játékok, témák feldolgozása. A havi egy rajgyűlésen kirándulás vagy klubdélután.

A rajz órák már nagyobb gondot okoznak. Egyrészt, mert néhány nagyon jó rajzkészségű tanuló munkáját figyelve látom, hogy őket más módszerekkel kellene vezessem, mint az osztályt. Másrészt először tapasztalom, micsoda energiákat képes felszabadítani a gyerekekből, ha számukra érthető és érdekes feladatokat kapnak. A hatodikosok üvegeket rajzolnak. Ez volt az a gyakorló óra, ahol bizony leszereltem. Most már tudom, mire kell vigyázni. Vonalképzési játékokkal kezdünk, a látvány utáni rajz bonyolultabb problémáit csak kiegészítő feladatként kezdem magyarázni. "Hogy a kezünk megszokja kissé az ívelt vonalak rajzolását – játszunk egy kicsit. Egyenes és hullámos vonalakat húzunk egy papírra, fokozatosan erősödő, végighúzott vonalkötegeket. Legyenek köztük szabályosak és szabálytalanok. Türelmesen keresgéljétek azt a sebességet, amivel a legjobban boldogultok. Ha túl gyors, szétesik a vonalrendszered. Ha túl lassú, akkor bizonytalan, reszketős lesz." Előbb csak a levegőben rajzolj, csúsztasd a tenyér éledet a papíron, fokozatosan engedd rá a ceruza hegyét." Aztán jön a formaelemzés, a legjobbaknak meg a belső üveg rajza, a menetek a nyakon, üvegcsoport. Voltaképp három órát sűríték egybe, egész jó eredménnyel.

Következő héten - Zombori Béla⁴⁶ - korábban már említett - Rajztanításbeli cikke nyomán - egyensúlyi kompozícióvá alakítják a látványt.

Az edények előlnézeti képeit rendezzük takarásos helyzetekbe, először csak egy csíkba, majd ezt szétvagdossva egy téglalap felületére. Óra végére kész egy szép kis kép, olyan, amelyet az óra elején, a dián látott, és amit otthon ugyan "lepikasszóznak", de itt - az együttes élmény hatására - igazán hitelesnek érez. Bátran gyönyörködik benne. Előre láttam, hogy fel fogja őket dobni, kirakjuk sorba a munkákat, szépek, sokfélék, na nézd csak, a végén még kiderül,

⁴⁵ Fábián Z. (1969a): A tanulói önállóságról. A Tanító, (6)8. 12–14. Idézi: Darvai Tibor Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, A TANÍTÓ című folyóirat elemzése alapján.

https://real.mtak.hu/163044/1/Darvai_Tibor_Oktpol_Tanito.pdf

⁴⁶ Szigorú értelemben véve az egész Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv Zombori Bélának köszönhető, nem csak kezdőlökést adott, de az elágazó tanmeneti szerkezet is az ő mintája nyomán alakult ki. Ha kevésbé vagyok szigorú, akkor el kell ismerjem, ha nem ő, akkor Szabados, Földi, vagy valaki más mindenképp megtérített volna.

hogy nem is olyan rossz tanítani! Persze azért ez még nem ok arra, hogy óra végén ne rohanjak rögtön haza, folytatni a képet.

A baj a következő órán történik, amikor - ahelyett, hogy újra felvennénk a természet utáni rajz fonalát, követem Zombori Béla tanácsát – „Ez a program természetesen nagyon sok helyen elágaztató, kibővíthető, s így a rajztanár is alkotó módon foghat munkájához.” - megtoldom egy újabb feladattal "Zombori Bélát".

„A tárgyak is sírhatnak, a tárgyak is nevezhetnek!”

- Az előző órán megismerkedtünk egy gondolattechnikával, a forgástestek körvonaláiból síkkompozíciókat készítettünk. De - amint látjátok - a "nagyok" nem csak forgástestek jeleiből építik fel képeiket. A mai órán próbáljon meg mindenki olyan jeleket gyűjteni, amik formailag vagy tartalmilag illenek az üvegekhez, forgástestekhez, és most ezekből építsünk kompozíciókat.

- Bármit lehet rajzolni?

- Bármit, ami csak eszedbe jut!

Óra végén döbenten fedezem fel, hogy tényleg minden gyerek tehetséges. ⁴⁸Üveg, női fej, tangóharmonika. De ezeket olyan vonalakkal rajzolja meg a kis Czibak Annuska, amihez Vajdának évek munkája kellett. („Tizenhat éves koromra úgy rajzoltam, mint Raffaello. De egy élet kellett hozzá, hogy megtanuljak úgy rajzolni, mint egy gyerek.” Picasso) És ahogy Vajda rajaiban ott feszülnek magyarságunk, közép-európaiságunk, életünk legfontosabb motívumai, úgy árulkodik ez a három kis jel is Annuska kulcsélményeiről. Ahogyan végignézem a képeket, mindegyikben ott van egy ilyen önfeltárás csírája. Juan Gris szelídsége, Picasso életöröme, ereje, Rouault komorsága, Ámos Imre befelé pillantásai. Egy - egy lehetőség, hogy ebből az önfelmutatásból egyszer majd önfelismerés lesz. "A művészetben ábrázolt szépséget és harmóniát, ... megtestesített értékrendszert, mint értékrendszert kell visszavonatkoztatni a valóságra, a szépség világában kialakult értékhierarchiát (.mely oda természetesen az erkölcs társadalmi világából került) kell érvényesíteni az életben." - írja Heller Ágnes, a reneszánsz "szép élet" fogalmáról.⁴⁹ **(Isten őrizz, hogy most felvegyük itt az 'arányos élet Leonardótól József Attilán át napjainkig terjedő definícióinak megjelenését a művekben és alkotóik életében)**

Egy ilyen arc, a sok közül, későbbi időkből.⁴⁷

Én otthon tétován, bizonytalanul keresgélem a színeket, formákat, ezek a gyerekek meg itt fél kézzel kivágnak egy olyan képet, hogy csak kapkodom a levegőt. Persze ezek csak pseudo műalkotások, hasonlatok, csak a barátaimnak, rajztanár kollégáknak fogom mutogatni őket, pláne nem fogom a gyerekeket művész pálya felé terelgetni. Homokvárat sem azért építünk, számháborút sem azért játszunk, hogy építészek, vagy katonák legyünk. A GYIK műhelyben, ilyen megfontolásból, ki sem írják a gyerekek nevét a munkák alá. Én persze nem vagyok ennyire radikális.

⁴⁷ Sára arca bizalmat, érdeklődést, ugyanakkor kis dacos ellenállást sugároz. Tetszik neki, ami itt történik, de nem szeretné, ha csak megessenék vele a dolgok, szeretne aktívabb szerepet játszani. Ezek azok a tekintetek, amikre "Nem találunk szavakat!"

⁴⁸ „Minden gyerek zseniális, kivéve Minou Drouet!” (.Cocteau)

⁴⁹ (.Heller Ágnes: A reneszánsz ember. Akadémiai Kiadó. 1971 124. old2)>(2)

A gyerekeknek eddig a rajzóra annyit jelentett, hogy kivettek eléjük néhány tárgyat, „Rajzoljátok meg méretarányosan!” Kaptak néhány támpontot, ami pár gyereknek elég volt, a többség azonban valahol elakadt. A tárgy folyton változott, a taktika azonban mindig ugyanaz maradt: csináld, ahogy tudod! Legfeljebb a durva eltéréseket igazították ki nekik. Vagy élményekkel kellett jól kitöltenie a papírt, de ő "nem tudott embert rajzolni". Esetleg az élmények sem voltak olyan igaziak. Mi a fenét lehet úgy általában kezdeni az osztálykirándulás témájával⁵⁰? Aki megszokja az iskolai "fogalmazásnyelvet", vizuális élményeinek rögzítését is ezen a nyelven végzi. Csak a különösen erős közlési igény tudja szétfeszíteni ezeket az illedelmes sémákat. Máskor meg dekoratív foltokat kellett alakítson, rossz kis ecsetjeivel, amik sehogyan sem akartak egymű felületeket adni. Nyilván nem látják olyan nagy ügynek a dolgot, mint a focicsapat jobbszélsője, de nem kételkednek a képek „**érvényességében.**”

Izgatott, szégyenlős, fürkésző, meg mindenféle más szemek emelkednek rám, ahogy körbe mászkálok, odahajlok. Ezek a gyerekek kíváncsiak rám, közölni akarják, mit gondolnak a világról. Nem tettem semmit, csak bejöttem közéjük, mutattam nekik néhány képet, mondtam néhány mondatot, és ez elég volt ahhoz, hogy megnyíljanak.

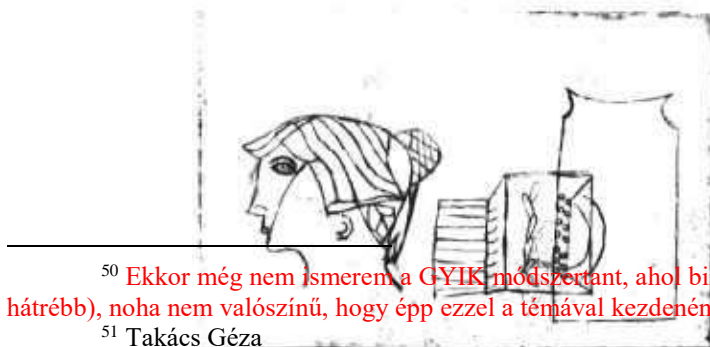
Ettől a naptól kezdve válik „rettenetes helyé”⁵¹ számomra az iskola, nehezen alszom el – nagyobb részt az örömtől, kisebb részt a félelemtől. Hogy fogom tudni megőrizni, tovább vinni? Részleges esztétikai, pedagógiai tudásokkal botlottam bele valamibe, most sikerült, de mi lesz ezután?⁵²

A rettenet persze csak enyhe, végül is eddig mindig minden meghozta számomra a diszkrét kis sikereket, felmástrom a szikla tetejére, átúsztam a folyót - ha nem is elsőként - gólokat is rúgtam, voltak szép szeretőim, derék barátaim, írtam verseket, prózákat, festettem képeket. Ismerős ez az extatikus érzés. Aludjunk rá néhányat, helyére kerül majd minden. Ez a siker is beilleszkedik a sorba. **Persze azt is érzem, hogy most valamiféle szélső ponthoz értünk ezzel a szabad, önfeledt rajzolgatással, de van egy másik szélsőpont is, amit érintenünk kell, a pontos, szakszerű térábrázolás, szakrajz. Egyiknél sem szabad leragadnunk, de mindkettőt érintenünk kell. És persze egyik gyereknek egyiktől, másiknak másiktól kell többet adnom. Alapvevemmé válik, hogy pedagógusként Szküllá és Charüdisz sziklái közt hajózunk, még ha nem is látjuk őket szörnyetegnek.**

Monotóniához szoktatás és játékosítás. Állandó szellemi ébrenlétre nevelés és rituálpedagógia.⁵³ Szabad rohangálás a szabadban és formális sportok.

Egy-egy probléma jelentkezésekor mindig igyekszem megtalálni azokat a szélsőségeket, amiket ki kell zárni a megoldási lehetőségek közül. Persze egy alapelvtől még hosszú az út a készségi szintig.

Ha utólag visszagondolok, ez a bizonyos óra végi kiállítás döntötte el, hogy a pályán maradok. Nyilván voltak már korábbi élmények, az „inasfoci”, a gyakorló, a növénygyűjtő körutakra mellém csapódott gyerekek, olvasmányok, a minden egyéb ügyis hiabavaló életézés. Ez az óra talán csak a döntő lökést adta, átbillentem, és ettől kezdve a tanárkodás nem csak önfenntartó foglalkozás, nem csak erkölcsi menhely, hanem legfőbb alkotói szintérré vált, amiből persze számtalan baj is következett.

⁵⁰ Ekkor még nem ismerem a GYIK módszertant, ahol bizonyos témákra (pl. hátrébb), noha nem valószínű, hogy épp ezzel a témával kezdenének

⁵¹ Takács Géza

⁵² V.ö.: Mít érez most? (. Darnyi Tamás, olimpiai győzelme után?) Jeges rémületet! Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002. A siker apátiája.

⁵³ Lásd pl.: Liszcai Tamás - Punk Mária: Rituális életszemlélet a hétköznapi technokratikus világában. <https://gfe.hu/wp-content/uploads/2020/07/deliberationes-2015-1.pdf> De ide még meg kell keresni egy cikket egy pedagógiai folyóiratból.

A Heller idézetért később elég sokat kaptam. Micsoda ostobaság ez, hogyan funkcionálhatna egy műalkotás értékrendje életvezérlő értékrendként! "... evidenciaként kezelhetjük-e, hogy a művészet mindig, minden körülmények között antropológiai szükséglet kifejezése, kielégítése? Mi az a szükséglet, amit a művészet, és csak a művészet elégíthet ki? Melyek ezek a 18. Századi rekvizitum szóval jelölt *humánus* szükségletek, illetve mik azok, amiket *így* hívunk? És vajon tényleg azokat fejezi ki a művészet? Ha tehát létszükséglet kielégítésének tételezzük a művészetet, akkor milyen módon történik ez? - Meg kéne már egyszer vizsgálni a művészettel kapcsolatban ellenállhatatlanul feltörő, reflektálatlan, zabolátlan humanitás-furorunkat, melynek a mélyén valamiféle antropológiai önszeretetet sejtek, azt a "összemberi narcizmust, amit a jelzett, tragizáló historizmussal, történetfilozófiai pesszimizmussal és sematizálással csupán *leplezünk, kompenzálunk, és folyvást lejárátunk.*" (.Balassa Péter: A színeváltozás. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 427.o) **Akkoriban a klasszikus kibúvót választottam: "Hát így, most, hogy kérdezed, azt kell mondjam: nem is tudom. De, ha nem kérdezed, akkor tudom. Most meg azt mondom: minden a mértéken múlik. Lásd hátrébb, a művészeti iskolai célkitűzéseknél.**

Lassan felhagyok a festéssel, egyre nagyobb energiával fordulok a tanítás felé. Ahogyan az előző hetekben rácsodálkoztam az ártéri erdő növényvilágára, úgy csodálkozom rá most a gyerekekben rejlő lehetőségekre.

Földi Péter⁵⁴ is megélte ugyanezt, csak ő közben nem feledkezett meg a saját ecseteiről sem, volt bátorsága (.tehetsége) követni a gyerekeket.⁵⁴ Nekem nincs ilyen önbizalmam. Nem akarok középszerű festővé és unalmas rajztanárrá válni. Ha tanítok, akkor tanítsak amúgy "igazán, csakugyan." Tovább könyvtárakozok, óravázlatok szaporodnak a spirálfüzetekben⁵⁵, képek kerülnek ki az iskola falaira. A padláson találok egy csomó régi ablakot, kiszedem belőlük az üvegeket, már van mivel beüvegezni a szebb munkákat. Az első vasgyűjtésnél kiszedek egy csomó csavart (.még most, húszegynéhány év múlva is van belőle), drótot, öreg reszelőket, fogókat, kalapácsokat, mindenféle szerszámot, összeáll egy kis asztalos-lakatos műhely induló készlete. Egyelőre csak házi munkákra gondolok, de egyre többet fogok velük dolgozni az iskolában is. Nyilván itt lenne az ideje beindítani egy szakkört, hogy a legügyesebb gyerekek visszajárjanak, kapjanak valami többletet, és persze produkálják azokat a többlet eredményeket, amik emelik a tantárgy és a tanár tekintélyét. Kialakítani egy helyet, ahol meghittebb a hangulat, jobb együtt lenni. De erre a labdára még nem mozdulok rá. Tartsuk csak meg a fejlődés természetes menetét. Először szervezzem közösséggé az osztályomat, érjek el eredményt az órákon, legyenek az osztálytermek azok a helyek, ahová jó bemenni, **a szakkör majd akkor jöjjön, ha az alapok rendben vannak.**

Néhány hete tanítok, amikor megérkezik az egyik szakfelügyelő. A hatodikos sikereken felbuzdulva a hetedikeseknek is beviszem a kompozíciós feladatot, erre érkezik a kolléga, akit az év eleji felkészítőn ugyan rokonszenvesnek találtam, de ez ugye más helyzet. Itt most mégiscsak felügyelni kell, lássuk hát, miféle szög búvik ki a zsákból? Nos, Marton László itt sem válik klasszikus tanfelügyelővé. Az óra elején még fegyelmезetten ül ugyan a hátsó padban, de aztán feláll, sétálgat, kérdezet, beszélget, mintha csak egy műteremben lenne. Az óra utáni megbeszélés meg mindössze ennyi:

- Te Pista, ez egy egészen jó kis óra volt. Mindent leírtam, én is meg fogom tartani. Honnan szedted?

Hát ez egészen elképeszt. Egy szakfelügyelő, aki beismeri, hogy valamit tanult egy pályakezdőtől. Kedvesen, derűsen üdvözlö az új szenvedélytársat.

Kiállítás rendez Jászalsószentgyörgyön gyerekei linómetszeteiből, meghív a megnyitóra. Nagyon érdekes grafikai anyagot látok, megmutatja az alapvető fogásokat.

⁵⁴ Donkó Jancsi, Tyetyák Laci, Erdélyi Ildi, Székelyfalvi Gabi, Tóth Pali Radics Gabi és még sokan mások.

⁵⁵ Egy-két év alatt kialakul egy Barcsay-Földi-Szabados erővonalak mentén szerveződő, egyéni ízű, módszertani kultúra (.lásd: "A műhely"), édesapám készít egy kis linónyomó és egy papírvágó gépet, Bokros Péter, később Kolozi Sándor segítségével összeáll egy százegynéhány darabos diasorozat.

Él, focizik a faluban egy Forgó Gyuszi nevezetű amatőr képzőművész - nyomdász. Megnézem persze a képeit. Hívom az iskolába. Oda ugyan ő be nem teszi a lábát, de ad egy festékező hengert, nyomdafestéket. Budapesten tanult a nyomdaipari szakközépiskolában, mellette eljárt alakrajz körökbe is. Hazatérve a Szolnoki Nyomdában kezdett dolgozni, magasnyomó gépmesterként, mellette festette Nagy Balogh ihlette képeit a faluról, lakóiról, a falu meséiről. Nyomdásznak lenni ebben az időben különös rang. Ő tud nyomdafestéket szerezni. (Az ugyanis nem úgy volt, hogy az ember csak bement a boltba, és kért egy kiló nyomdafestéket. Hogyne, még valami könyvet nyom, amin nincs jóváhagyó pecsét) A nyomda udvarán focipálya, munka után nagy meccsek, még ebédszünetben is előkerül a labda. És ami más vállalatnál elképzelhetetlen: Gömbkötő igazgató úr is együtt rúgja a bőrt a melósokkal. Este Pendereczky zenét hallgatnak. Rajzokat mutatnak egymásnak. Ők adják vagy tíz éven át a nyomdafestéket, maradék papírt

Nem jön rosszul ez a támogatás, még csak néhány hét telt el, de már jelentkezik néhány probléma. Kezd kiderülni: nem is olyan könnyű dolgozni egy iskolában, amelynek munkáját, életét, más értékszempontok igazgatják. Ezt ugyan eddig is tudtam, de most kezdem felfedezni az örültségek mélyén lévő rendszert, amik azokat ökológikussá, nehezen kikezdehetővé teszik. Mielőtt azonban az iskola betegségeire térnék, pár mondat a pályakezdő fiatalember betegségeiről.

Személyiségproblémáim

Amikor majd később egy elhárító tiszt kifaggat rólam néhány ismerőst, főleg pozitív személyiségjegyeket emelnek ki. Egyikük még a társasági jó modort is megemlíti. Negatívumként a munkaszüneti jelenik meg, amely nem képes számolni a körülményekkel. Ha ez a falura kiköltöző, feleségébe fülig szerelmes leendő életsikereiben bizakodó fiatalember egy olyan közösségbe kerülne, ami reflektivitásra készíti, arra mintát ad, segítséget is nyújt hozzá, azt hiszem át tudna lendülni legfőbb problémáján, a korábban már említett értékbizonytalanságon.

Pályakezdő betegségeim

Van néhány szokásos kezdő betegségem. Túl kevés még az élet- és gyermekismeretem? Megpróbálom ideológiákkal pótolni. Mezei Éva elemzi nagyon tanulságosan ilyes dolgait:

"Az első órák az ősközösséggel foglalkoztak. Példaként lássuk a legelsőt, vázlatával együtt.

1. Az asztalok, székek szétrakása, a játéktér kialakítása. Ennek, a szükséges tér megteremtésén kívül az is célja, hogy a gyerekek fizikailag mozgásba lendüljenek, ne üljenek várakozva, hanem gyorsan - és nem csendben - használják kezüket, lábukat, feloldódjanak, majd a földre üléstől meglepődjenek. Ez az érzelmi előkészítéshez szükséges sokkhatás."

"Ezek a sorok egy kezdő nagyfokú naivitásáról tanúskodnak. Az, hogy egy szabad tér szélén körbe ülve jobb játszani, mint padosorokban szorongva, elég természetes. Az azonban már nem igaz, hogy a földre ültetés sokkhatást okoz, és főleg az nem igaz, hogy annyiféle hókusz-pókuszra kell alávetni a gyerekeket, hogy a "receptió" állapotából kiszakítsuk őket. Kiszakadnak azok igen gyorsan, inkább a visszavétel okoz problémát..."

Ha megérik a játékról, hogy az bizony (néha) munka is, nem egyszer rendetlenkedni, rosszkodni kezdenek. Igyekeznek újra játékba kényszeríteni a feladatot. Mindezt az elkövetkező években tanultam meg. A történelem órákon még - mivel nem tudtam, hogy fölösleges - ragaszkodtam az "érzelmi felhangoláshoz".

Diplomamunkákban is tapasztalom ezeket a pályakezdő naivitásokat. A szerző megjelöl témaként egy didaktikai feladatot, nagyon széles irodalmi előtanulmányok, elméleti bevezetés után előáll egy sorozat tervével, ami későbbi pályáján csak csepp lehet egy pohárban.

Zavaróak lehetnek ezek a komolykodások, főleg ha sugárzik az alkalmazóról az elhivatottságtudat. Hogy ő itt most valami nagy dolgot csinál. Ezt a zavart azonban - azt hiszem - főleg a bizonytalanság táplálja. Egy efféle - elhivatottságot épp megtapasztaló - pedagógus nem tud természetesen viselkedni olyan helyzetekben, ahol láthatóan idegenkedve fogadják ezt a beállítottságot. És - ezt érezvén - talán ő is túl gyorsan akarja elfogadtatni magát.

A tízeletesbe költözve, ismervén a panel- elidegenedést, a lakók egy része az első naptól kezdve igyekezett mindenkinek köszönni. Barátságos, kedves hangulat uralkodott, csak néhányan köszöntek vissza zavart, elhárító gesztussal: "Mit akar tőlünk ez a pofa? Most még csak köszön, aztán átjön beszélgetni. Miért van szüksége ránk? Jól megvagyunk mi magunkban is!" Aki nem természetes módon szerveződött közösségben töltötte napjait és "eszméi" sincsenek erről, természetesen támadásként érzékeli ezeket a közeledéseket.

Bizonyos enyhe "illeszkedési problémáim" természetesen az első pillanattól adódtak. Kezdjük mindjárt ezzel a hosszú hajjal, szakállal, farmerral, kötött pulóverrel, könyvekkel megrakott gázlarc táskával. A szabad értelmiség ekkori attribútumai. Nem veszünk TV-t, a lakásban szülőktől kapott, meg saját kezűleg barkácsolt bútorok. Aztán az apró önérzeteskedések, kis sunnyogások. A téglá szerepeket nem tűrtem. Nem mentem el rendezvényekre, csak hogy több néző legyen. Nem építettem ki óraimon a felelősök rendszerét, amíg csak a cinkos vagy az áruló szerepe közül választhattak. Amikor központi nyomásra kötelezővé szerették volna tenni az "Úttörővezető" járatását, könnyedén kijelentettem az értekezleten, hogy szégyellném a polcomon ezt a gügyögős brossúrát. Nem szívesen helyettesítettem. Az általános gyakorlat szerint a pályakezdőknek kellett helyettesíteni, mert nekik kellett a legkevesebbet fizetni érte. A bérmaradványt aztán szét lehetett osztani a jutalmazásnál. És mivel az iskola mellett laktunk, hozzánk volt a legegyszerűbb átszaladni. Mindig kelletlenül hagytam abba az olvasást, festést. „Helyettesítsenek a tapasztaltabbak!” Belementem pedagógiainak tűnő vitákba, ahol a jelentéktelen részletkérdés csak ürügyet szolgáltatott egy kis felülkerekedéshez. Később, a nyári szünetben a kollégák az iskola kerítésénél órákat tudtak beszélgetni, én pedig az árokparton üldögéltem, a játszó Pisti mellett, nagy könyveket bújva. Mindehhez még az a bizonyos zavart tekintet, amit különösen nehezményez egy olyan csoport, ahol a kommunikációban, egymást erősítő, különösen fontos szerepe van a tekintettel adott jeleknek: "Rendszerint komplex jelek árulkodnak olyankor, amikor a viselkedés tudatos szabályozása valamit rejteni igyekszik, de ez a rejtés ellentétben van a személyiség morális szabályaival."⁵⁶⁾

Ezek a konfliktusok - korábbi tapasztalataimból tudtam - még elintézhetők a "művészember" felkiáltással. A faluban, ahol felnőttem, rendre jelentek meg fura, különc orvosok, tanárok, népművelők. Ittak, farmerban jártak, rondán beszéltek, szeretőik voltak⁵⁷? Ha jó szakember hírében álltak, akkor mindezek valamiféle varázslói státust kölcsönöztek számukra.

Az első hónapokban tehát bizonyos felmentést adott a művészember szerep. Amint levettem, és minden energiámmal a tanítás felé fordultam, kissé élesebbé váltak a konfliktusok. Meccsen is így szokott ez lenni. Amíg a középpályán tilitolizunk, elbűvölően finom és toleráns vagyok. Rövid a labda, vagy nem akar észrevenni a fedezetem? Ugyan kérem, ezért még nem fogok lelki életet élni. Játék. De ha kitesznek egy hosszú labdával, és teljes gőzzel robogok az alapvonal felé, oda a finomság. Keményen ütközöm a védővel, hallom, ahogy kétségbeesetten ordít: "Micsoda modor ez itten kérem?" – csak egész más szavakkal. Tudom persze, hogy játék, de hát rohanok, vadat üzök, ősi reflexek mozgatnak.⁵⁸

⁵⁶ Buda Béla - László János: *Beszéd a szavak mögött. Tömegkommunikációs kutatóközpont, Budapest, 1981. ?*

⁵⁷ Jóelőre szögezzük le, nekem nem voltak. Rendes ember voltam. A rendes ember: "Nem eszik, nem iszik, nem dohányzik." Kiss Anna. Nem jár más nők után. Kijárta már magát házassága előtt.

⁵⁸ "Igen, ott álltam, és láttam a vitéz Bois-Guilbert lovagot, amint háromszor meghempergett a földön, és a keze mindannyiszor tele lett homokkal, amint meg akart kapaszkodni. Kukorelly Endre: *A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990*

Es megint csak a pedagógia pszichológia szemináriumokra gondolok. Nem kellett volna ennek a fiatalembernek némi gyakorlatot szereznie, hogyan őrizze meg bizonyos önkontrollját ezekben a vad vágókban?

Itt is leindultam egy labdával, és ettől az alapvetően kedves, udvarias fiatalember kissé "faragatlanabbá" válik.

Az alapvető különbség - én úgy képzelem, nyugdíjas koromig egyre jobban fogok tanítani, egyre többet tudok meg életről, tananyagról, emberről, iskoláról - most még nem zavarja különösebben a kapcsolataimat. Egy kezdőtől ez viszonylag természetesnek vehető.

A szélen való elrohanáskor nem kell figyelnem a védőre, a nézőkre az edzőre, csak a labda van. Mindez oktatási helyzetben más. Figyelni kell a tanítványokra. Szülőkre, stb. Maradék kis szabad területtel. Meg kellett volna tanulni a főiskolán.

Volt egy eset, amit megint csak kezdőségem számlájára írok. A gyerekek rajzi felkészültsége a szokásos volt. Gyenge kis firkaszerű látvány utáni rajzok. Kivéve a nyolcadikos Székely Gabit. Apró kis hibáktól eltekintve úgy rajzolt, mintha valaki felkészítette volna. ha ez a gyerek magától így tud rajzolni, akkor érdemes lenne felvételiznie a Képzőművészeti Szakközépiskolába. Meg is írtuk a jelentkezési lapot, de nem hívták be felvételire. Mint utóbb kiderült, az igazgató nem küldte tovább. Már nem emlékszem, megbeszélte-e a szülőkkal. Gabi édesanyja nyilván támogatta, édesapja nyilván ellenezte a dolgot. Utólag azt nem értem, hogyan nem ültünk le négyesben megbeszélni ezt a felvételi dolgot. Fél éve tanítok egy gyereket, és magamra vállalom a döntést az életéről?

Az iskola betegségei

Az iskola algoritmus zavarai lesznek az első konfliktusforrások. Ha az ember nagyapja, apja mindenféle mesterlevelekkel bíró gépész, megtanulja, hogy a legegyszerűbb munkának is megvan a maga algoritmus, ahogyan a leggazdaságosabban végezhető.

Összeszedem az anyagokat, a szerszámokat, aztán, meghatározott sorrendben, elvégzem a szükséges műveleteket. Kiásom a gödröt, a földet úgy hányom, hogy ne csússzon vissza majd akkor se a gödörbe, ha már a végénél tartok. Kiégetem, vagy bekátrányozom a karó alját, beigazítom, kitámasztom, kövekkel kirakom, a kövek közé vasrúddal földet tömítek, újabb kő, megint föld. Na, ezt az oszlopot szedje aztán ki valaki! Ha valami nem sikerült, nem megfelelő algoritmust választottunk. (.Vagy nem volt türelmünk, nem szántunk rá elég időt, esetleg nem volt elég vastag a karó, a drót olyan foltozott, visszabontott, szakadozó volt, kő helyett szétmálló téglákat használtunk, kerítésépítés helyett valami "néhány hétig jó lesz jellegű berhelés folyt.") Hát még egy gép javítása. Ki és beszerelési sorrendek. De a lovak, kutyák betanítása, disznók, baromfik ki-beszoktatása is hasonló algoritmusok alapján történik.

"Minden jövőendő pedagógusnak, és ez vonatkozik a szülőkre is, állatpszichológiai tanulmányokat is elő kellene írni, gyakorlatokkal, idomítással egybekötve. Mert ha egy állat idomítása nem sikerült, az idomító mindig azt gondolja, hogy a hibát ő követte el, míg egy gyermek nevelésénél az eredménytelenség mindig a gyermek hibája."(Éd. Claparède/ Nos, az iskola meglehetősen gyakran gondolja így, és elég sok az efféle algoritmus hiba. Az első nap egy kolléganő körbe vezet, megmutatja a termeket. Az egyik ajtó előtt eldobott papírlapot látok, automatikusan hajolnék érte.

- Mit csinál?! - döbben meg. Bemegy a terembe, szűrős szemmel odaint egy gyereket.

- Azonnal vedd fel! – mennydörög.

Zavartan nézem. Először is jóval tovább tart a procedúra, mintha felvettem volna, és behajítom a szemetesbe. Másodszor: nyilván nem tudhatja, hogy pont ez a gyerek dobta el. Tehát egyszerűen csak neki közvetíti azt az indulatot, ami egy helyzetnek szól. Az igazi „tettes” jót nevet magában. „Látjátok mekkora volt a feje?”

A papírt felszedető kolléganő megdöbbenése igazából annak szól, hogy ez a fiatalember megszegte az iskola legfontosabb játékszabályát, átnyúlt a tanárok-gyerekek világát mereven kettéválasztó határon. Ami az iskolában rossz, az mind a gyerekektől érkezik, a tudás, az erény a tanárok térfelén van. Tudom persze, hogy ez az általános, van egy felső - tanári, meg egy alsó - tanulói világ, és a felelősség mindig ott alul van, de azt gondolom, épp ez a különválás az oka a sok eldobált papírnak. Ha valahogy egyesíthetnénk a kettőt, teljesen természetes lenne, egy ilyen lehajlás, és kevesebb az eldobott szemét.

A nyári úttörőtáborban⁵⁹ sikerült is elérni a teljes tisztaságot, hála a remek ifivezetőknek. Ősszel megpróbáltuk az iskolában is. Ügyeleti brigádot alakítottunk, szűrőpróbaszerűen pontozták az átadott termék tisztaságát, de ha valamelyik osztály kérte, bármikor kivonulhattak. Erre a vándorlások miatt volt szükség. Csak két dologgal nem számoltunk. Egyik: néhány kolléga rendszeresen tovább tartotta az óráját, így nem hogy pontozni, de még kipakolni is alig maradt idő. A másik: esős időben sajnos elkerülhetetlen volt, hogy a gyerekek cipőtalpából ne kerüljön némi sár a pad alá. Szívesen feltakarították volna a szünetben, csak egy söprű, lapát kellett volna hozzá. Azt, hogy ez a két eszköz rendelkezésre álljon, nem sikerült elérni. Ha a gyerek valami piszkot csinált, vagy lelökött egy virágcserepet, át kellett ballagni Imre bácsiért, a pedellusért, ami viszont a hibát már bűnné tette. A gyerek tehát inkább elsomfordált a helyszínről. A tisztasági verseny összeomlott. **Lehet, hogy amúgy sem tartott volna sokáig a kezdő lendület, ha továbbra is megmarad a tanár-diák szint éles kettéválása.**

Ezen a helyen a Tankönyvkiadó lektora megjegyezte: "Ha a tanár úr indította ezt a versenyt, miért nem tett meg a siker érdekében mindent? Esetleg otthonról is hozhatott volna söprűt. Vagy a szülőket bevonhatta volna ebbe az akcióba, bizonyára nem egy söprű, lapát került volna elő az otthoni portákról."

Tényleg, miért nem vitt be a tanár bácsi egy söprűt, amikor amúgy is minden nap cipel valamit az iskolába? Egy seprű, és egy vödör nem állhat csak úgy a folyosó egyik sarkában. Azonnal harceszközzé lépnének elő, egy hét alatt tönkre mennének. El kell zárni. Ha minden teremben lenne, valamivel kevésbé hívna játékra, de ez már komoly beszerzési tétel lett volna) Arra már gondolni sem merek, hogy el lehetne fogadtatni a gyerekekkel: ehhez nem lehet hozzányúlni, hisz ezt kevésbé ingerlő tárgyakkal sem sikerült elérni) Az elzárásra alkalmas helyhez azonban csak a takarítóknak van kulcsa. Az teljességgel ellenkezik az iskola hagyományaival, hogy egy tanár is hozzáférhessen. A tanár pedagogizáljon. A takarítás komolyabb dolog, szakmunka, azt nem lehet rábízni. De még ha ebben az ügyben vállalnám is a kemény ütközést, az órákat tovább tartó nevelőket nem tudom megrendszabályozni. Hiányzik a táborvezetői "hatalom", a tábori körülmények." (Lelkes vezető – válogatott lelkes kollégák – válogatott gyerekek)

A fogalmazásom nyilván túl pongyola, nincs meg a kellő távolságom az élmény helyszínétől. Tartok azonban attól, hogy a félreértéshez a lektor túlzott távolsága is hozzájárult.

Udvari ügyeleten állandó feladat a hátul játszó gyerekek behajtása. Odáig nem hallik a csengő. Ha az ügyeletes tanár nem megy hátra értük, maguktól nem indulnak meg. Tehát hátramegyek, karlengetés, ordítózás, közben elől, az őrizetlenül hagyott ajtón zúg befelé a gyerekfolyam. "Ejnye, ki ma az ügyeletes?" A hátsó csengő felszerelése valamilyen rejtélyes okból mindig elmarad.

A tornaterem öltözőjébe legalább érthető okokból nem kerül be a keverődob. (Hogy a gyerek le ne forrázza magát, a zuhanyozók hőfokát két külön főcsappal kell beállítani, ennek tartozéka az említett keverődob) Amíg nincs kész, nem kell kínlódni a zuhanyozás rendjének kialakításával, nem kell az órából öt percet arra fordítani, hogy azok a gyerekek, akiknek egyedül itt lenne lehetőségük rendszeresen fürdeni, meg is tegyék. (Közbevetőleg: szeretnék már látni egyszer egy iskolát, ahol testnevelés óra után tényleg lezuhanyozhat az osztály, mint mi, annak idején, a rossz kis falusi gimnáziumban. Későbbi városi testnevelés tagozatos iskolámban két zuhany alatt fürödhetett húszegynéhány gyerek, ha épp maradt rá ideje.⁶⁰) Az illetményfölkeden egyre szerényebb mennyiségben terem a kukorica, a trágyázás "nem megoldott". A szakkörökbe nagyon szűk körből járnak a gyerekek, így ők túl, a többiek

⁵⁹ Első végigtanított évem után engem tett meg az igazgató úttörőtábor vezetőnek. Akkor nem is éreztem, ez milyen nagy bizalom jele.

⁶⁰ Egy iskola tervezésekor a tervező nyilván fél perc alatt kiszámolja, hány zuhanyozók kell ahhoz, hogy tíz perc alatt mindenki végezhesen, de a költségvetési szempontok átírták az eredményt. A zuhanyozók például csak a délutáni edzésre érkezőkre voltak méretezve. Arról már ne is beszéljünk, hogyan néznek ki az iskolák többségében Ellenpéldaként tegyük ide a lepszényi Fekete István Általános Iskola öltözőjét, ahol ugyan szintén csak két zuhany fért el, de ezeket műanyag függöny takarja, szappantartó, kapaszkodó, csúszásgátló szőnyeg, tükrök, és persze minden kifogástalan állapotban, már legalább hat éve, azóta szoktunk időnként itt megszállni kerékpártúrákon egy-egy éjszakára. A helybeli nyolcadikosok büszkén mosolyognak: „Igazgató bácsi (.Májor István) nem akármilyen ember!”

alulterheltek. A szakkör legfőbb funkciója egyébként is az, hogy kiegészítse kissé a fizetéseket.

Megelevenednek gyerekkori emlékeim. Év elején a tanárok megtették szakköri ajánlataikat, az osztály vállalkozóbb gyerekei be is "íratkoztak". Aztán az első néhány dögunalmas foglalkozás után kezdődött a kimaradozás, a hiányzások magyarázgatása. A néhány kis bepalizott balek ezentúl úzótt vadként járta az utcákat, ha valamelyik szakkörvezető feltűnt, menekülési utakat keresett.

Ha valamilyen rendkívüli rendezvényt tartunk, esetről esetre le kell győzni a takarítók ellenállását, ha rendet rakunk egy kamrában, szertárban, néhány hét alatt visszaáll az eredeti kép. Feleségem otthon hagyja a szertárkulcsot, kérné az egyik kolléganőjét, aki egyszerűen megtagadja ezt. Amikor fizikát is tanítania kell, és a kolléganő tanmenetét szeretné megkapni, legalább magyarázatot is kap az elutasítás mellé:

- Nekem sem adott senki, amikor tanítani kezdtem!

Év elején heteken át nincs végleges órarend, általában csak két-három napra diktálják le az órákat. A hosszabb hajú gyerekeket fodráshoz küldik, csakúgy, mint annak idején bennünket. Kínos. Azt hittem ez már nem járja. Persze az én hajam is hosszú. Aztán meg az a sok főzési, háztartási tanácsadó, a tanáriban! Ez talán a legnehezebben megemészthető változás a főiskolai élethez képest. Elmaradnak a kollégiumi beszélgetések, cikkekről, könyvekről, filmekről, eseményekről, az élet egyéb dolgairól, vagy ha szóba kerül valamiféle "kulturális téma", kilóg a lóláb, a protokolláris érdeklődés. Volt persze a főiskolán is ilyesmi, de csak a néhány "háttér ember" képviselte. Itt viszont - ahol főleg a levelezőn szerzett diploma dominál - ez az alapstílus. (Bár azért el kell ismerjem, a városban is kerülhet kínos helyzetbe az ember, ha szórakozottan megveszi a terjesztőtől a társadalmi beilleszkedési zavarokról szóló tanulmánykötetet, és csak a döbbsent csend ébreszti rá, az előbb épp ennek feleslegességén élcelődhetek a jelenlévők)

Mindezek egyértelműen funkciózavarok. Apró lustaságokat kellene legyőzni, némi pénzt ráfordítani, hierarchikus viszonyokat, értékközösségeket és különbözőségeket tisztázni, és mindenkinek könnyebb lenne.

A pofonok

A pofonok már nem értelmezhetőek ilyen vegytisztán működési zavarként.

Kezdetben a verés teljesen természetesnek tartott, legális nevelőeszköz volt.

Erasmus, Locke vagy Szilasy János már csak végszükség esetén tartja megengedhetőnek.

Rousseau már csak abban az esetben engedélyezi, ha a gyerek kezét emel nevelőjére.⁶¹

Végül a szocialista nevelés kimondja a teljes tilalmát. A gyermek verése gátolja egészséges testi és szellemi fejlődését. Az ellenőrzőbe való beírás se legyen büntető jellegű, mert ezzel csak hazaküldjük a verést. A felszín alatt azonban minden korban ott lapult a „józan szemlélet”, A nádpálca elfogadott fegyelmező eszköz volt a két háború közötti Magyarországon. A szocialista nevelési elveket is csak egy szűk réteg vallotta magáénak, a családok többségében időnként elcsattant egy-egy pofon.

A fenyítés tilalmát célzó népi kezdeményezés 2003-ban kudarcba fulladt, mert nem írták alá elegendően az aláírásgyűjtő íveket.

A főiskola egyik tornatermében üldögélünk a szőnyegen, és valahogy a pofonokra terelődik a szó. A kedves, szelíd, ábrándos szemű testnevelés szakos kislány arca hirtelen "felkeményedik":

- Na, és mit csinálsz, ha neked megy az egyik gyerek?

- Már miért jönne nekem egy gyerek? Mi oka lehetne rá? Nem hinném, hogy az lesz majd a legfőbb problémám, ha kikerülök tanítani, hogy miként védekezzek a sorozatban rám támadó gyerekek ellen!

⁶¹ A gyermek a 19. Századi magyar neveléstani kézikönyvekben. Pukánszky Béla.
<https://mek.oszk.hu/03200/03256/03256.pdf>

Nem hagyja, hogy elvicceljem a dolgot. Csak erősködik, ismerjem el, hogy bizonyos esetekben nincs más megoldás. A gyereket meg kell félemlíteni, hogy észrevegye, ki is itt a gazda, az úr. Hisz vannak "hülyegyerekek", akikkel iskolás korában sok baja volt a kislánynak. Na, ezeket kell majd helyre tenni!⁶² Ez a pofon egyúttal elhatárolna azoktól a nyálas, émelyítően édeskés figuráktól is, akik állandóan azt szajkózzák, hogy a gyerek jó, és szép, és elég halkán, szemrehányóan rászólni, már rendbe is jött minden. Nem kérem, az élet nem ilyen.

Elképedve figyelem, ahogy mondja a magáét. Itt ül velem szemben egy gyönyörű tornászlány, finoman formálja szavait, szája nem húzódik gonoszkodó görcsbe, arcán nem suhannak át rejtett szadista vágyak. Előre fél attól, ami kinn várja? Szeretné tudni, hogy a hozzám hasonló férfiak majd megvédik a garázda gyerekektől? Vagy leendő tanítványain akar elégtételt venni múltbeli sérelmekért? Visszafizetni a támadásokat, amiket elszenvedett agresszív osztálytársaitól? Vagy csak mélyen magáévá tette tanárai, szülei életelvéit? Nem tudjuk meggyőzni egymást. Úgy gondolom, ha megütök egy gyereket, akkor ez a totális kudarc beismerése, akkor minek vagyok az iskolában?⁶³ Illetve nem is nagyon gondolkodom ezen, egyszerűen nem tudok érzékletesen magam elé idézni egy olyan helyzetet, ahol dühtől remegve indulnék egy gyerek felé. Hisz mindketten ugyanattól szenvedünk, szorongunk. Az unalomtól, a szürkéségtől, a szükségtelen erőszaktól. Vannak persze kis idétlen, lehetetlen figurák, elképzelhető, hogy két összeverekedett gyereket tényleg csak egy határozott galléron ragadással tudok szétszedni, afféle nagytesós stílusban, de hogy én nem fogok rettegett tanár úrként vonulgatni a folyosón, akinek közeledtére szó fennakad, az biztos.

Ott, a tornaszőnyegen ülve, legalább is biztosnak látszott. Jó lett volna, ha akkor valaki elmondja, hogy „Ezek nagyon szép elvek egy falusi fiútól, akit elbűvölt egy erőszakmentes irodalmi kultúra. Csak hát az elvek mellé gyakorlatra is szert kellene tenni, tréningezni krízis szituációkban, megtanulni, hogy amikor a falusi fiúból a düh, vagy a gúny törne ki, akkor egy kulturáltabb fiú egyszerűen csak szomorú lesz!”

⁶² „Az ebéd után nehezen ment a gyerekek sorakoztatása. Egy 13 éves, 6. osztályos fiú a sorban úgy megütött egy 7 éves, másodikos gyereket, hogy annak több méterre repült el a sapkája. Imre a közelben volt és közbeavatkozott. A vádirat szerint a tanár odalépett a 13 éves diákhoz, ujjhegygel megérintett a nyakát, és figyelmeztette, hogy hagyja abba a verekedést. A 13 éves diák ekkor a tanár felé fordult, és ököllel akarta megütni, miközben azt kiabálta, hogy "engem maga ne üssön meg". Imre továbbra is csillapítani próbálta a tanulót, de a diák változatlanul meg akarta ütni. A pedagógus ekkor részben a diák vállánál, részben pedig a nyaka tájékán fogta meg a gyereket, hogy kiemelje a sorból és önmagától is távolabb tartsa, hogy a diák ne tudja megütni. A 13 éves fiú ekkor combon rúgta Imrét, a tanár erre megragadta a diákot a "nyaka tájékán", majd a földre nyomta és lekevert neki egy pofont. Ezután felsegítette a gyereket, aki azt mondta: most már megnyugodott.” Az azóta jogerőssé vált ítélet szerint a tanár a hétéves tanuló elleni erőszakot és az ellene irányuló erőszakot hárította el, azaz jogos védelem történt. Ennek során "enyhébb védekezési mód nem állt rendelkezésére, a tanuló arcon ütésével pedig a pedagógus a menthető felindulás mértékét nem lépte túl".
https://index.hu/belfold/2019/02/19/iskola_bantalmazas_diak_verekedes_tanar_pofon_zalavar_tankerulet_birosag_klik/

⁶³Ha a gyerekcsapatunk megindult a kiserdőbe, soha nem volt komoly belső veszekedés, verekedés meg aztán pláne, hisz ellenséges területeken kellett átvonulnunk, és az erdőben is találkozhattunk idegen csapatokkal. Valahogy a véremben van, hogy ebben az idegen világban a gyerekekkel egy csapatban kell majd játszanom.

Az ábrándos szemű kislánnyal nem erőltettem a további ismerkedést. Őszintesége persze tiszteletre méltó volt, de nem akartam megfejtetni titkát, nem akartam átnevelni. Éljük csak tovább párhuzamosan életeinket.

Nos, itt pontosabban is meg kell ismerjem az erőszak természetrajzát⁶⁴. A pofonoknak két fajtája van. Hirtelen felindulásból elkövetett, és az előre megfontolt, helyzetnek kijáró, nyugodt, (.vagy annak álcázott) patriarchális⁶⁵.

Bizonyos helyzetekben – nincs más megoldás, mint helyre tenni a gyereket. Tanulja meg, hogy nem sértheti meg a nevelőjét. Nem beszélhet, viselkedhet tiszteletlenül. Vagy nem viselkedhet tiszteletlenül áhítatos, szentséges pillanatokban. Bizony, még Pipeclandban is csattant el pofon, amikor a himnusz alatt egy kislány nem tanúsított megfelelő tiszteletet. **Szerk.: Illetlen itt Leveleki Eszterre utalni. Ő adta a pofont. Vagy tegyem névvel, hivatkozással?**

Utóbbit inkább csak a férfiak adják. Vannak persze kivételek, a földrajz szakos kolléganő, akivel igazán öröm együtt dolgozni, soha nem tesz ilyet, de az iskola kulcsembereinek más a mentalitása.. Beszélni nem beszélnek róla, csak metakommunikatív gesztusok közlik: nincs mit tenni, ilyen az élet. „Mi is megkaptuk, utólag már megköszönjük.”

Mindezek világosan bizonyítják számomra: a kollégák nem a gyerekekkel való kapcsolatok finom ápolását, művelését tartják a legfontosabbnak, hiányoznak hozzá az eszközeik. Hiányzik a mindennapi helyzetekre, problémákra irányuló figyelem, az ezekkel való közös szembenézés.

Üldögéltünk a rakodó rámpa kerítésén, Ketyával, Mimivel, meg néhány alkalmi játszótárrsal. Belefáradtunk a fogócskába, ahogy hajszoltuk egymást az ajtók labirintusán át, vagy lecsúszott megint valaki lába a vassín és a betonkerítés közé, hogy szép vörös csíkokkal díszítve kerüljön ki onnét? Épp visszaszívárogtunk a vasutasok rendfenntartó akciója után? Csak arra emlékszem miről folyt a szó:

- Te, én rájöttem valamire. A lányokkal hol együtt játszunk, hol meg nem. Elsőben együtt voltunk, másodikban, harmadikban nem, aztán megint együtt, most meg megint mindig külön. És a mostani kicsik ugyanígy vannak.
- Szerintem akkor játszottunk mindig külön, meg most is azért van ez. mert éppen érdekeltük egymást, csak valahogy szégyelltük.
- Tényleg, el kellene hívni a lányokat is fogózni!
- Persze, le is esnének.
- Miért, szerinted Ani nincs olyan ügyes, mint mi?
- Na, jó, persze, de ő nem olyan igazi lány.
- Ildit szeretnéd elkapni! Mi?
- Mért, te nem?

Ketya és Mimi épp csak átbukdácsoltak az osztályokon, de sokkal intellektuálisabb viszonyban voltak belső történéseikkel, mint az azt művelni hivatott iskola.

Mindezek a funkciózavarokon túl azonban - amiket egyelőre szándékosan nem a szülő vagy a gyerek szemszögéből vizsgáltunk, megjelenik az iskola másik arca is, ami kellemesen különbözik a főiskola patikamérlegen méricskélte pedagógizmusától⁶⁶. Itt a tanár-diák kapcsolatokat őszinte, eleven emberi érzések járják át, ha néha kissé faragatlanul is, de mindig hitelesen. Ott van mögötte az a felnőtt személyiség, akinek ez a szakma egyúttal hivatást is jelent. Apróbb gyermeki csínyeket szeretetteli, megértő belső mosollyal kezelnek. „Mi is

⁶⁴ Joseph Fouché-nak egy ilyen elemző megfigyelés elég volt ahhoz, hogy négy rendszer rendőrminisztere legyen.

⁶⁵ Lásd pl.: Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>

⁶⁶ Később aztán kiderül: igencsak durva volt ám az a bizonyos patikamérleg, és persze nem is a valóságos dolgokat méricskélte.

ilyesmiket műveltünk, mégis itt vagyunk.” Én meg lapítok, mert azt, ahol vagyunk, én nem tudom ilyen természetes derűvel fogadni.

A harmincadik iskolában töltött éve körül járó testnevelővel ballagok ki az udvarra, az egyik teremről a tanár kiabálása hallatszik. Elégedetlenül csóválja a fejét:

Nem érdemes kiabálni! A gyerekek megszokják, a hangszámaid tönkre mennek. Tartsd halkán az órát, ha meg zajognak, állj meg inkább egy kis "vészjósló csend" erejéig.

Na, jó, de a vészjósló csend csak akkor működik, ha néha tényleg eljön a vészorszak. E nélkül ez is kiürül. Hogyan fogok én vészorszakot teremteni?

Igaz, ugyanilyen elégedetlen fejcsóválás jár ki a könyveimnek is.

Könyvből csináltad a gyereket? Hát akkor ne is akard könyvből tanítani!⁶⁷

"Cigány probléma"

Ami azonban - azt hiszem kölcsönösen elfogadhatatlan egymásban - legalább is a testület egy részével, az egy nehéz kérdéshez kötődik. A községben sok a cigány. Egyes családok egészen lecsúszva, szinte putriban, néhány család felemelkedőben, két-három gyerek pedig már teljesen beilleszkedett családból jön az iskolába. (.Óvónő, tanárnő, orvos lesz belőlük)

Szülőfalumban még nehezebb volt a helyzet, nem volt egyetlen beilleszkedett cigány család sem. Az iskolában tanított viszont Karsai Ervin, írta a cigány nyelvtankönyvét, segítette a kiemelkedni vágyó családokat. A falusiak többségéből a szánakozás érzését hívta elő a nehéz sorsú cigányok látványa. Nem nagyon érintkeztek velük, de nem volt divat a cigányok gyűlölködő kigúnyolása. Édesapám szakoktatóként az esti iskolában tanított a kovács szakmára néhány fűrókovács cigányembert. Tágabb baráti körömben is volt néhány cigánygyerek, akik később sorra tűntek fel a cigány értelmiség különböző köreibben.

A Kalocsai Harekocsiezredben elég sok cigány származású katona volt, főleg harekocsivezetők. Amikor bevonultunk, kaptunk egy kis eligazítást, hogyan kell majd itt viselkednünk. „A Magyar Néphadsereg nem tartja számon a katona származását, csak a teljesítményét.” És a tizenegy hónap alatt egyetlen egyszer sem hallottam „cigányozást.” Rossz volt látni, ahogy a korábban derűs, nyugodt, öntudatos, roma szakaszvezető, már civilben, arcán fájdalmas, dacos öntudattal ballagott a kapu felé. A megbecsültségért, ami itt természetes módon járt ki neki, otthon, traktorosként, keményen meg kell majd küzdenie.

Megdöbbenek, amikor a "sok bűne volt Hitlernek, de a legnagyobb..." tanár szájából hangzik el egy tanári szobában. Illetve hát tudtam én, hogy így megy ez, de egészen más tudni, meg hirtelen belefutni egy ilyen mondatba. Csak nézek, nem tudok mit kezdeni vele. Meg azzal se, aki mondja. Nem voltam én soha aktív harcosa az ügynek. Az ember megtanult józan távolságtartással segíteni, de ez akkor is egy olyan fal, ami végig ott fog feszülni közöttünk.

Amit áthatolhatatlanná tesz, hogy itt végül is igen közel vagyok a hivatalos szocialista állásponhoz. „Nem az számít honnan jössz, hanem, hogy hová mész!” „Legfőbb érték az ember!” „Mindenkét munkája szerint!” Némi távolságot az értelmes, komoly cigányemberek láttán felrémlő, Lorcától, Nagy Lászlótól eredő szabadságmetafora jelent.

Nem mintha nem emelnék magam is ilyen falakat.

Kollégákkal való kapcsolat

Ha végigfutom a kollégákkal való viszonyomat, azt hiszem elég széles skálán mozogtak. Volt akivel afféle tanító-tanítványi viszony alakult, tanulságos volt figyelni az idősebb testnevelő, a földrajztanárnő gyerekekhez való viszonyát, didaktikai tudásait. (.Azért persze résen álló tanítvány voltam.) Másokkal baráti színezetű kapcsolatok alakultak, de szakmai kérdésekről nem nagyon beszélünk, ott más volt az alapállásunk. Néhány kollégával afféle hűvös egymás mellett élés zajlott, és persze volt a testületnek egy szélsőségesen magába zárkózó, dacosan

⁶⁷ A konzervatív, tekintélyelvű, jegyző-fia sportember amúgy igencsak tisztelt mindenféle tudást, de ezeket a könyveket nem sorolta oda.

ellenzéki, „érinthetetlen” alakja is. Beszélték róla, hogy fiatal tanárként nagy egyéniség volt, de aztán valahogy ebbe a mániákus szerepbe sodródott. Intő jelként figyeltem. Ez is egy lehetséges végkifejlet. Végül kifejezetten „baráti-szellemtársi” kapcsolat is alakult, Szolnokról kijáró fiatal tanárokkal. Alapvetően azonban az igazgatóval való kapcsolatom határozta meg lehetőségeimet. Első, „megszállottan” végigtanított nyaram után a leendő tantárgyfelosztást találgtjuk néhány kollégával.

„Miért csak te taníthatnád a rajzot?” – kérdezi egyikük, és senki nem veti közbe, hogy:

- Ugyan már. Hogy taníthatná más, amikor Pista úgy el tudja varázsolni őket. Tudomásul kell vegyem, nyújthatok én itt bármilyen nagyszerű teljesítményt, én is csak egy leszek a sok tanár közül a testület értékrendjében. Amikor a szaktanácsadónál látogatok órát, zavartan mentegetőzik. „Idén sajnos nem kaptam szaktermet, mert...” Ha ezt meg lehet tenni, hogy a megye legfelkészültebb, legeredményesebb szakemberének elveszik a szaktermét, miben reménykedhetem én? Nem lehet más támaszom, mint az igazgató, akiben szintén van valamiféle szakmai, emberi nagyravágyás. Kemény, nehéz ember, kiváló gazdasági vezető, jól tud adminisztrálni is, jól neveli gyerekeit, de ahhoz, hogy a tantestületet rátegye valami önfejlesztő pályára, nincsenek eszközei. Engem valamiféle mintának lát, mindenben segít, mintha saját pályakezdését látná bennem. Beszélni nem beszélünk ezekről a dolgokról, ehhez túlságosan zárkózott, szemérmes ő is, én is.

A faluban is alakulnak baráti kapcsolatok. Forgó Gyuszit már említettem. Az igazgató fia hihetetlenül jó fej, érzékeny matematika szakos egyetemista, később sikeres ausztriai informatikai vállalkozást épít. Időnként eljön egy kicsit beszélgetni, néha elkíséri a színházba feleségemet. (. Én meg maradok a gyerekekre vigyázni.) Néhány focistával is baráti kapcsolat alakul, de ezek a felnőtt fejjel kötött barátságok már nem olyan erősek, mint a serdülőkoraiak. Ott van köztünk egy átbeszélhetetlen, kimondhatatlan tartomány, hogy tudniillik egy diktatúrában élünk, aminek valahogy véget kellene vetni. Ezt a terhet az ember nem rakja újdonsült barátai nyakába.

Gyerekekkel való kapcsolat

Hát a gyerekek? Nos, egy új, fiatal tanárnak nagyon el kell rontania az elején, ha azt akarja, hogy a gyerekek ne szeressék meg. Sokkal könnyebb népszerűnek lenni. Viszonylag laza, viszonylag kedves, az órák jól peregnek, mi kellene még ennél több? A „nehézfűkura” láthatóan jó hatást tett, hogy vasárnaponként ott láttak a foci pályán. Néhány gyerek szemében persze felvillant egy fura, ismerős elutasítás:

Negyedikes koromban készült el a falu új beton útja. A régi, zötyögős kövesút szélén csak a legelszántabb felnőttek karikáztak, a forgalom inkább a járdákon haladt. Erre most már kimehetnék, de nagy úr a megszokás, a járdán tekerek hazafelé. Szembejön az egyik tanácsi ember.

- Ejnye, kisfiam! Nem látod, milyen szép új utat építettünk? Miért nem ott biciklizel? Azontúl, ha találkoztunk, mindig zavartan köszöntem. Azzal, hogy nekem - egy gyereknek - dicsekedett az új úttal, tehát felnőttek tekintett, ő maga vált kissé gyermekké a szememben. Egyenrangúsítási gesztusa, amely teljesen szokatlan volt a faluban, nem engem emelt egy pillanatra a felnőtt világba, hanem őt hozta le onnét. Nekem a felnőttet abban az időben az az ember jelentette, aki nagy hangon ad utasításokat.⁶⁸

68 „Szakképzésben dolgozó közismereti tantárgyakat oktató tanárként megélt tapasztalataim, kollegiális valamint tanulói visszajelzések által felfigyeltem egy általam „negatív szerepelvárás” névvel ellátott jelenségre, nevezetesen, hogy a tanulóknak szinte megmerevedett az „óraleadó” tanárszerepre vonatkozó elvárás (.miközben félnek is attól) és a nem frontális jellegű foglalkozásoktól idegenkedtek akkor is, ha az érintett pedagógusok személyes kedveltséget élveztek körükben. Ecsetelték, hogy „ez azért mégis

Amikor annak idején Karsai Ervin megérkezett a faluba, tetszett nekünk színes egyénisége, temperamentuma. Az órákat frissítő történetei. Ahogyan nagy akadályversenyeket szervezett, ahogyan nézni tudott az emberre. Energia, bizalom, jókedv sugárzott belőle. De azt, hogy télen fülessapkát hordott a szokásos tanári kalap helyett, már bizony furcsálltuk. (.Aztán egyre szaporodtak a bűnei. Szaxofonozott a vendéglőben, a cigány nyelvészkedés, nem is maradt sokáig az iskolában)

Az már a dolog lényegéből következik, hogy épp azok a kis szorongásos gyerekek utasítják el leginkább ezeket a másfajta kapcsolatokat, akik most mintha épp találtak volna egy szerepet, sokféle lebegő helyzetük után. Akiknek legjobban kéne örülni, hogy a nagyhangú hajkurászó helyett egy csendes, beszélgető partnert kapnak. Természetesnek tartom ezeket a kis szemvillanásokat, majd eltűnnek, vagy, ha meg is maradnak néhányuknál, hát, istenem, ilyen az élet. Követek el persze primitív hibákat is.

Az első órákon egy fejlett, csinos nyolcadikos kislány valami kis provokatív rendezvényre kezd. Mosolyogva leszerellem. Néhány perc múlva egy kis "csúf béka" próbálkozik ugyanezzel. Bosszankodva mordulok rá, majd ettől rögtön zavarba is jövök. Focimeccsen ilyen durva hiba után felköptünk a levegőbe és aláálltunk. Osztálykiránduláson száraz ágakat tördelünk tűzrakáshoz, versengve, ki tud nagyobbat letörni. „De oda van az erejével!” - jegyzi meg gonoszokdva K. Éva, és rájövök, hogy jobb lett volna hagyni vetélkedni a fiúkat. Apróságok, de ilyen apróságokból ébrednek rá, mit jelent tanárként viselkedni egy ilyen serdülő csoportban. A ráébredéstől sajnos még hosszú út vezet az interiorizálódásig, ösztönössé válásig. (. Metszőkőri túrán Sacinak bogár röpül a szemébe. Leáll. Dani is leáll segíteni. Lassan leáll a csoport is. Visszatekerek. Később ébrednek rá, milyen bunkó voltam. Hagynom kellett volna hogy Dani maga segítsen.)

K. Mari egészen lehetetlen viselkedését az ebédlőben tárgyaljuk ki pályakezdő kolléganőmmel, amiből kis kellemetlenség támad, lévén Mari anyja a szakácsnő. Persze rögtön rájövök, akkor sem lett volna korrekt ez a kitérgetés, ha más gyerekről lenne szó.

Sz. Gabi ízesen, tájszóval beszél. Gyakran válaszolok neki kéjes mosollyal saját nyelvén, majd meglepődöm, hogy csúfolódásnak érzi. G. Gabi már focizik az ifiben, vele kissé kollegiális viszonyt próbálok kialakítani, ami őt persze zavarja. Nem akar stréber színben feltűnni. (.Én, gyerekként, nagyon érzékeny voltam a felnőttek hátsó szándékaira. Beszél hozzám, látszólag segíteni akar nekem, beavatni valami felnőtt tudásba, valójában viszont dicsekszik magával, sikereihez keres újabb csodálót.⁶⁹ Osztályomban is van egy-két érzékeny gyerek, aki valami titkot érez lappangni e mögött a pedagógus-szerep mögött, és bizonyos kritikával figyel) Alapvetően azonban jól indulnak a dolgok.

Beálló viszonyok

Aztán telnek a hetek, a gyerekek lassan megszokják az új arcot, az új munkastílust, kezdődnek azok az apró rendbontások, amiket már nem a kapcsolatteremtés szándéka motivál. Kezdenek unatkozni, szeretnének máshol lenni. El kell fogadjam az iskola szokásos fegyelmező eszközeit, a felemelt hangot, asztalra ütögetést, felállítást, ellenőrző kikérést. Azóta már több pályakezdőnél figyelhettem meg ezt az átállást. Kijövünk a főiskoláról, és azt várjuk, hogy minden gyereknek kedvence lesz a tantárgyunk, mert hiszen gyerekként nekünk az volt. Diákként tanúi - időnként szenvedő alanyai - voltunk az értelmetlenül alkalmazott erőszaknak, mi tehát megpróbálunk e nélkül boldogulni. De nincsenek eszközeink, amivel le tudnánk szerelni a gyerekek apró ellenállásait. Nem tudunk hidegen visszavonulni a kapcsolatból, jelezve: ha így viselkedsz, korábbi közvetlen kapcsolatunk lesz az ára. Úgy

csak egy iskola”, ahol „tanulni” kell. Kifejtették, hogy a „tanulás” illetve „tanítás” alatt egyértelműen a frontális munkát értik, ahol a tanár "aktív és kommunikatív". Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a középiskolai közismereti tárgyakat oktató tanári szereppel szemben.
http://www.mpt.bme.hu/konf.2019/borsodi_2019

⁶⁹ Vesd össze még Kata lányom kifakadásával.: "Szeretnék már végre valami jó színházat látni. Annyira elegendem van már abból, hogy látok egy embert a színpadon, látszik rajta, hogy nagyon szereti, amit csinál, erre készült egész életében, de inkább ez látszik rajta, semmint, hogy ő lenne VIII. Henrik."

érezzük, ez már a helyzet manipulálásához vezető első lépés lenne. Kialakulna egy mesterkéltné, sterilizált kapcsolat. Nem tudjuk levenni szemünket a "zavarforrásról", próbáljuk megérteni. Hát, igen. Nincs mögöttünk a tanszéki múzeum, a laboratórium, és a gyerek mögött sincs ott a problémáinak feldolgozását támogató kör, ami nekünk a főiskolán segített beilleszkedni. Kiteszük a könyvet, munkafüzetet, ott a táblai rajz, meg a varázslatosnak szánt szavak, sztorik, persze, hogy nem köti le igazán a gyerekeket. Titkoljuk ugyan magunk előtt, de egyre jobban haragszunk rájuk, hogy aztán valami asztalra vágásban, ordítózásban, osztályból kizavarásban törjünk ki.

Most kellene bemenni a tanítónőhöz, aki egészen szürke alakja a tantestületnek, csak néhány év múlva jövünk rá milyen szakszerűen tanít, hogy nyugodt, megértő szeretete átlendíti a kisebb zökkenőket, soha nem kell kiabálnia, mégis nagyon fegyelmezett az osztálya. Most kellene végiggondolni a dolgokat, józan leltárt készíteni⁷⁰: hogyan szeretnék élni, mik azok a dolgok, amik számomra kedvesek, mik az elviselhetőek, mik az elviselhetetlenek. Milyen értékeket tartok fontosnak, és mennyiben tudok ezek szerint Mindebben mi a helye a munkámnak, a családomnak, szüleimnek, barátaimnak.

Neki is fekszem időnként, papírt rakok magam elé, írok pár mondatot, aztán jobb esetben újabb óravázlatok születnek, rosszabb esetben nekilátok rendet csinálni az íróasztalon, új polc kerül a falra, azaz a konkrét rendcsinálásba menekülök a szellemi rendcsinálás elől.

Közvetlen cselekvésbe a közvetett helyett.⁷¹ Ha minden rendben lenne, jól berendezett dolgozószoba, jól felszerelt szakterem, konszolidált munkahelyi viszonyok, talán ki is tudnék alakítani egy józan munkamódszert. Délelőtt megtartom a négy-öt órát, délután négyig készülök, egy-két órát a családdal vagyok, takarítunk, mosogatunk, vacsorát csinálunk, aztán kilenckor lefekszenek a gyerekek, mi még olvasgatunk vagy dolgozunk 10-11-ig, versek, képek születnek, vagy mi is ágyba bújunk, a hétvége meg teljesen a családé. Erdőt járunk – gombászás, sziklamászás, történelmi helyek – barátok⁷². Kivéve a havi egy "osztályvasárnapot."

Utólag már végiggondolhatatlan. Nem tudom, mennyi a környezet szerepe, és mennyi „eredendő alkalmatlanságom”, mindenesetre nem jutok el a problémák alapos végiggondolásáig.

Rész szerint persze gondolkodom, vannak, akik segítsenek. A szegedi csoport megkomolyodott tagjai együtt maradtak, időnként összejövünk valakinél, aztán elkezdődnek a nyári táborok, afféle nyári egyetemek. (.Esténként meghívott előadókkal. Szociológiai, politikai, pszichológiai, pedagógiai terepmunkások és elméletalkotók adnak elő, vezetnek beszélgetéseket)

Érdekes módon az első öt évről nem küldött ügynöki jelentést a történelmi hivatal. Mintha 1980-ig nem kerültem volna az elhárítók látókörébe. Hadas Miklóst, Takács Gézát ekkor már nyilván megfigyelték, engem elkönnyelhettek ártalmatlan, semleges, súlytalan falusi tanárnak.

A beilleszkedés első lépései

Második évemet kezdve egy ötödikes osztály „főnöke” leszek. Jól nevelt, kis létszámú osztály, a tanítónő minden gyerekről ad egy kis jellemzést. Igyekszem jó osztályfőnökké válni, amit lehet „játékosítok”, minden hónapban elmegyünk egyszer kirándulni, rendszeren tartjuk a "rajgyűléseket", ahol is egy színpadi produkción dolgozunk⁷³, névleg készülünk a kulturális seregszemlére. Valójában ezek a foglalkozások inkább a nagyon hiányzó drámapedagógia órákat igyekeznek pótolni. Meg egyfajta klubéletet teremteni. Osztályomban mindig elvállalom azokat a tárgyakat is, amiket szakos híján szét kellene osztani a testületnek. A rajz és biológia mellett tanítok magyart, testnevelést, gyakorlatit (.Technika és mezőgazdasági ismeretek) hetedikben kémiát is. Szinte magától adódik a lehetőség, megpróbálom Németh László komplex közelítési módszerét alkalmazni⁷⁴. Nem forgatom fel gyökerestül a tanterveket - a szakszargonban koncentrációnak nevezett -

⁷⁰ Ahogy később készíték is, egy-egy új feladat elvállalása előtt. Lásd hátrébb.

⁷¹ . . .előbb a tett, azután a gondolkodás, ha még egyáltalán szükség van rá. (Heinrich von Kleist) Idézi: **Ludassy Mária Próza válasz. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>**

⁷² Ezek a kis címszavak persze magukban is szinte egész világokat takarnak. Erdő, barátok, szerelmes éjszakák és nappalok!

⁷³ A János Vitézt, Ludas Matyit, dolgozzuk fel kis színes összefoglalókká. Később a városban belevágunk a Fülöp a gitárosba. (.Szécsi Margit: Eszem a gesztenyét. Móra, 1971)

⁷⁴Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II. 99. o.>

kereszthivatkozásokkal gazdagon megfejelt, csoportmunkával, önálló probléma feldolgozással átlagosan megtűzdelte, hagyományos kérdve kifejtő módszerrel dolgozom. Elsődleges szándékom: minél többet együtt lenni osztályommal, minél gazdagabb világot teremteni körük. Meg persze megismerni a gyerekek világát, mi érdekli őket, mik a belső motivációik. Egy-egy ilyen beszélgetéskor persze az érzékenyebb gyerekek észreveszik, hogy a tanár most úgy babrálja őket, mintha valamiféle tárgyak lennének. De azért valami olyasmi is meglapul a háttérben, hogy a tanár, azon túl, hogy gazdagítani igyekszik a gyerekeket, meg akarja mutatni kollégáinak, a „világnak”, hogy nem csak a biológia-rajz tantárgy kedveltethető meg velük. A gyerekek többsége ebből semmit nem érzékel. „Nagyon szerettem az órádat!” De az érzékenyebbek érzik, hogy valami azért nem tiszta ebben a helyzetben.

"Én sokat köszönhetek neked, talán többet tanultam tőled, mint apámtól⁷⁵, de néha azt éreztem, hogy valamit vársz tőlem, amire én nem vagyok, és nem is leszek képes. Úgy beszéltél hozzám, mint egy felnőtthez, és ez szörnyű volt. Ilyenkor féltem, hogy kiderül, én még csak egy kis éretlen gyerek vagyok. Nem volt ez persze mindig így, de amikor időnként elkezdtem kérdezgetni, úgy éreztem, mintha most vizsgálnál, milyen vagyok belül, hogy működök. Az persze nagyon jó volt, hogy foglalkoztál velünk, meg a sok játék, az órák, meg minden, de ezt azért el kellett mondjam! - és elsírja magát."

Egy gyakorló iskolában nyilván jó átlagos teljesítménynek tűnne, egy Freinet pedagógus kifogásolná a zaklatott tempót, egy Waldorf tanár a végig gondolt pedagógiai célrendszer hiányát tenné szóvá. Később majd minden újabb tantárgy tanításával újra élem kissé ezeket az első mézesheteket.

S. Évával beszélgetek az udvaron, illetve ő mesél valamit nagyban.

"... és aztán tudod apu" - csavargatja köpenyem gombját -... "vagy mit is mondok, tanár bácsi..." Ami azért maradt meg ennyire bennem, mert amikor a volt szegedi barátokkal Hunyadi Matyi⁷⁶ (.lásd Temesi Ferenc: Por) is megérkezett, kedvetlenül csóválta fejét a készülő képek, a gyermekrajzok láttán, terveimet hallgatva.

- Volt nálunk a nevelőotthonban egy nevelő. Nem volt annak semmi különös tudása, nem írt cikkeket nem olvasta a szakirodalmat. Egyetlen egy jellemzője volt, ő volt az "Api". Mindenki így hívta. Na, ha majd ezt eléred, akkor fogsz érni valamit. Értetlenül bámultam rá. Ezt valahogy teljesen természetesnek tartottam. Persze, hogy így lesz.

Ne vágjunk most a későbbiek elébe, mennyiben azonos a "Száva papa" az "Apival", de semmiképp sem lesz természetes az út idáig, noha - a fenti kis jelenetből következően, annak indult.⁷⁷

Itt természetes nem kell különösebb erőszakot alkalmaznom, egyetlen esetre emlékszem, amikor szünetre kiterelés közben kissé indulatosan hátba taszítom a viccesen akadékoskodó Szalay Gabit. Elképedve néz vissza! Hát ez meg mi volt?

Alapesetekben persze másutt sem kapom fel túl hamar a vizet.

Első rajzóra egy új ötödikes osztályban. A kis Zs. Laci, az osztály abszolút periférikus gyereke, szokott dacos, elhárító arckifejezésével, fekszik a két karján az utolsó padban!

- Laci, rajzoljál már! - nógatják a többiek. (.Hangjukban aggodalom, megint el kell viselniük egy tanári hisztit)

- Nem muszáj, majd rajzol ha lesz hozzá kedve!

Élvezem, hogy milyen demokratikus vagyok, mennyivel modernebb, mint kollégáim - rosszindulatúskodhatnék az olvasó nevében, de nem erről van szó. Ha csak egyetlen gyerek nem dolgozik, akkor miért kellene kényszeríteni? És lenne-e értelme bármire is kényszeríteni ezt az olvasni - beszélni is alig tudó, alultáplált, szakadt, piszkos ruhás kis félénk gyereket? Ez egészen egyszerű kis mindennapi józanság. Ha négy éven át hasal, hasaljon. Persze sokkal valószínűbb, hogy előbb-utóbb csak csinál valamit.

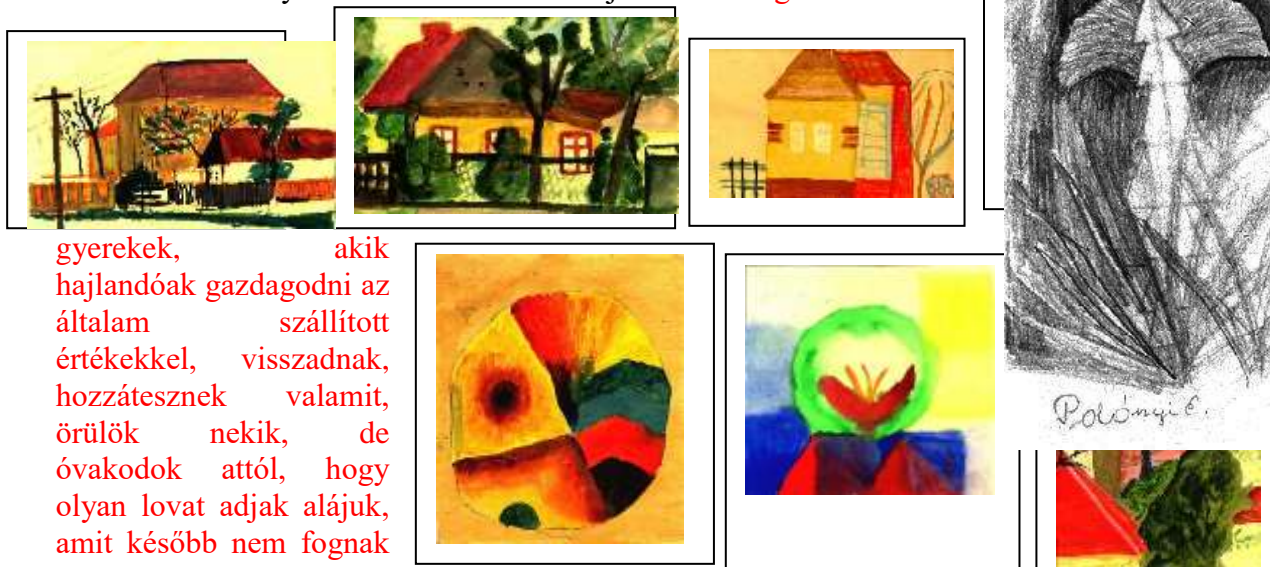
⁷⁵ Ez egyrészt nagy szó, mert apja elég közel állt az ideális apához, másrészt persze hirtelen felindulás hatása alatt elkövetett költői túlzás.

⁷⁶ Hunyadi Mátyás, Mező György. Mintha mindketten túl nagyot szerettek volna emelni. Kevésnek érezték azt, hogy egy-egy újabb üzenetet küldjenek a világ arcáról, mintha előbb bele akartak volna "szervesülni" az élet egy olyan rétegébe, amiről azt gondolták, hogy erőt adhat nekik az alkotáshoz, vagy a mindennapi túléléshez.

⁷⁷ Időnként nehezen találok az utat az eredendő gyermeki konformitás-igény és a saját, nonkonformitásra törekvő életem között.

(.Félelmetes élmény volt látni, ahogy néhány hét múlva előhúzott a táskájából egy rajzlapot, és egy kis ceruzacsonkkal rajzolni kezdett.⁷⁸ Ha ugyanez elsős korában történik, ha már akkor is belső felszerelés rendszer van – lásd hátrébb – és persze nem csak a rajzórán, talán nem hasalta volna végig a négy évet a padon. Bár, az, hogy végighasalhatta, még mindig a kisebbik rossz)

Az osztályok többségében úgymond normálisan telnek az órák, szép képek születnek, a kreatív órákon alig akad egy-két gyenge munka, a látvány utáni rajzok is egyre jobbak. A biológia órák olyan jó átlagosak, néhányan az egészségügyi szakközépbe kezdenek készülni. Egy-két gyerekkel mindenütt vannak ugyan kisebb-nagyobb gondok, de minden osztályban vannak remekül teljesítők. **Energiákkal töltött**

gyerekek, akik hajlandóak gazdagodni az általam szállított értékekkel, visszadnak, hozzátesznek valamit, örülök nekik, de óvakodok attól, hogy olyan lovat adjak alájuk, amit később nem fognak tudni megülni.

Egészségügyi szakközépbe mennek néhányan, de művészetibe egyikük sem.

Tanmeneteim ekkor már meglehetősen messze vannak a Tanterv és Utasítás tananyagtartalmaitól. Van egy formális tanement, amiből beírogatom a naplóba az órákat, a valóságban pedig egészen más órákat tartok. sem az igazgató, sem a szakfelügyelők nem akadnak fenn ilyen apróságokon.

Egy-két év után kezdek egyre inkább otthon lenni az iskolában, a faluban, a városban. Rajz tanmeneteim gazdagodnak az iskolán kívüli vizuális nevelési kísérletek eredményeivel is, igaz, egyelőre csak foltszerűen. Erős feladatsorokon dolgozunk, a növényi mozgások sorozatban megint sikerül elérni, hogy ne legyenek „alulteljesítő” gyerekek. Hetedikes osztályom az impresszionista, expresszionista Cezannei modulációs sorozat után szabad festésre széled szét a faluban, és amikor visszaballagnak, bizony minden munka kiállítható. És minden munka más képi gondolkodást tükröz.

Édesapám készít egy közepes méretű linónyomó gépet, egyre többet linóznak.

Az úttörőszövetség tóruvezetői felkészítőjén a korábban már említett Hargitai Tiborral járjuk a hegyeket. (.Az úttörőszövetség ekkor már sajátos „ökumenizálódó” arcát mutatja. Használja ugyan a jelképeket, ideológiákat, de rögtön idézőjelbe is teszi őket. Nem ez a lényeg, hanem a kaland, az élmény, amit a gyerekeknek nyújtunk)

Mácsai Béla elküld az Országos Iskola-egészségügyi Kongresszusra.

Elszánom magam, kiállítást rendezek Szolnokon abból a bizonyos üveg feladatsorból.⁷⁹

⁷⁸ Laci hozzánk szegődött. Meg tudjuk-e tartani, vagy megint csak hitegetjük, becsapjuk, hogy aztán még mélyebb „kómába” zuhanjon?”

⁷⁹ Nem a szokásos, tablósított munkák, hanem üveg alá rakott képek. Az iskola padlásán találtam hozzá üvegeket.

Színdarabjainkat előadjuk a diákszínjátszók találkozóin. Szakmai kapcsolataim is alakulnak, hol utcáról bekéredzkedve, hol baráti ajánlásokkal érkezve, néha pedig hivatalos továbbképzések alkalmával⁸⁰. Kezdek „elhíresülni”. A megyei úttörőelnök felajánl egy állást. Dinamikus, megnyerő modorú és külsejű nő, gondolkodási időt kérek. Megkérdezem egyik beosztottját, akivel kissé baráti a kapcsolat.

- Nézd, nem fizetünk sokkal többet, mint amit most keresel, de a munka érdekes, és ha itt eltöltesz néhány évet, már káder vagy. Megnyílnak előtted a vezetői pályák. Kicsit eszem magam, aztán elhárítom a megtisztelő felkérést.

Már nem emlékszem miket mérlegeltem, egyrészt nyilván vonzó volt a lehetőség, hogy ne csak egyetlen osztály, meg egyetlen tantárgy világát tudja érdekesebbé tenni, hogy eggyel több legyen az apparátusban a friss szellemű mozgalmár. Akciókat kellene szervezzek, egyfajta kulturális missziót kellene végezni, akciókat szervezni, tanár kollégákat, civil aktivistákat megnyerni az „ügynek.” Másrészt nyilván nem hittem benne, hogy mindez lehetséges lesz. A mindennapi stresszhelyzetek nyilván kevésbé lennének élesek, könnyebb feldolgozni, hogy egy értekezleten kisebbségben maradtam, mint harminc gyereknek metartani egy olyan órát, amiről magam is tudom, hogy nem nekik való. De egyelőre még úgy érzem, nem futottam ki igazán a lehetőségeimet a tanításban.

A párttagságot is felajánlják. Ezt könnyebb elhárítanom. „Édesapám negyvenöt előtt lett párttag. Azt mondta, ne lépjek be!”

Megint csak érkezik két szakfelügyelő, aki igen jó véleményt ad munkámról.⁸¹ (.A magyar szakfelügyelő Nagy Imre értékelésének utolsó mondata: „Szakost feledtető órát tartott.” Különösen meglepi, hogy óra közben kijavítottam néhány germanizmust.) **Az irodalomnyelvtan órákon gyorsan átesünk a „kötelezőn”, az idő nagyobb része két dologra megy el. Tanuljanak meg helyesen írni, és váljék szokásukká, hogy az őket érdeklő dolgokra az irodalmi művekben keressenek magyarázatokat.**⁸²

⁸⁰ Szabados Árpádtól Balogh Jenőig ível a sor. Ezeket a kapcsolatokat persze nem akarom személyesre (.barátira) váltani. Nem szeretnék kellemetlen vidéki feljáró rokon lenni.

⁸¹ Konfliktusom is akadt persze felügyelővel. A városban, a meglehetősen szerényen felszerelt biológia teremben, a hiányzó eszközöket szellemiekkel akarván pótolni, afféle komplex szemléletű élménybiológia órákat próbáltam tartani. A felügyelő botrányosnak találta a módszeremet. „Azt sem tudtam fizika, kémia, vagy biológia órán vagyok!” Én ezt persze dicséretnek fogom fel.

⁸² **Az irodalom szorosan összefügg a társadalmi valósággal, a mindenkori emberrel, azonban az iskolai irodalomtanításban, amikor a fiatalok világától kulturálisan nagyon távol eső műveket olvastatnak – miközben sokak számára még az olvasás, a szövegértés sem rutinszerű még –, megfosztjuk az irodalmat a benne rejlő lehetőségtől, hogy rajta keresztül a fiatalok jobban megértsék saját helyzetük és a társadalom aktív résztvevői lehessenek. Ez nem független attól, hogy kevés kivétellel még mindig azt a téves üzenetet közvetítik az iskolákban, hogy az irodalom csak a kiváltságosoknak szól, akik képesek „befogadni” azt. Szerintem ez nem így működik, a pedagógiai viszonyuláson és a szövegválasztáson múlik, hogy kit képes megszólítani és bevonni az irodalom. A pedagógiai szituáció, az irodalom és a szociálisan érzékeny témák összefüggésben való vizsgálata arra is rámutat, hogy az iskola, mint intézmény mennyire nincs tekintettel a fiatalok életére, hétköznapi problémáira: elvont gyermekeknek tanít elvont tartalmakat. A kortárs ifjúsági művek a távolságokat megpróbálják lebontani: megkerülhetetlen bennük az a valóság, azok a nehézségek, krízisek, amelyeket a fiatalok ma megélnék – és így a közös olvasás során a személyesség is elkerülhetetlen. Jakab Villó Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevésődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé**

Találtam magamnak egy kertet, tipikus fordulat a szocialista értelmiségi életében, és most a művelésbe fektetem minden energiámat. A kert határait ide-oda tologatni? Nem az én dolgom. Nincs hozzá hatalmam. Ez a kert, az elkészült képek tekintélyt adnak. Egyre fontosabb lesz, hogy készüljenek. Minden azt parancsolja: ne szálljak ki, folytassam a munkát, de ez a munka már nem csak az adott gyerekekért folyik. Meg kell mutatni a világnak, hogy érdekessé lehet tenni az iskola életét, az órákat. Elkezdek könyvtárazgatni. Szeretném megmutatni, ami az órai történések mögött rejtőzik, de folyton megakadok. Hiányzik az alapozás. Annuska Vajdát idéző fejről írnék, de nincs szöveg, ami Vajdát ebben a kapcsolatban a helyén mutatná. Akkor Vajdáról kellene először írni. A szellemi eszközök mellett a fizikaiakat is gyarapítani szeretném. Rajz szaktermet kezdek kialakítani, kiszedjük a padláson lévő rélgén kiszereelt ablakokból az üvegeket, hogy aláakasszuk a képeket.

Egyre több körülöttem az apró kis konfliktus. Ha egy tantárgy megéled, mindig akad némi apró beszerezni való. Ezek az iskolának csak bosszúságforrások, mindenre pénz kell, nem is az a néhány forint a baj, de a sok kis filléres blokkot ugye elő kell készíteni gépi adatfeldolgozásra, így egyre nehezebben kapok vásárlási engedélyeket. Apró kis leszerelési játszmák alakulnak. „Majd jövő héten visszatérünk rá!” Ha még akkor is erősködöm, megvehetem, de egy boltban vásároljak ám! Ezek a lassító játékok részben egy függésben tartó, tekintélyörző magatartásból következnek - részben praktikus takarékoságvágyból.

És a vásárlás még csak hagyján, de asztal kell, szekrény - igaz, hogy a gyakorlati órán magunk újítunk fel néhány kidobott régi bútort, de ez akkor sem feledtetheti, hogy túlságosan is előtérbe került már ez a tantárgy. Megszokott jelenség hogy egy fiatal először túlbuzog, mindent kritizál, aztán lassan beleszokik. Nálam mintha épp fordítva lenne. A kezdeti bölcs, megértő távolmaradás helyére egyre erősebb változtatási szándék lép. Az egyetlen dolog, amiben nem alkuszom meg: nem akarok senkit szakirányú továbbtanulásra serkenteni, ha nem látom, hogy nincs más út előtte. Zagyvarékasi négy évem alatt egyetlen tanítványom sem ment művészeti szakközépiskolába.

Nem tudni, hová kanyarodott volna a történet, ha nem történik egy drasztikus változás az iskola életében. A testület beállt már a 16-24 fős osztályokkal való munkára. Csakhogy volt egy létszámkorlát, ami alatt már össze kellett vonni az osztályokat. Az igazgató, amíg lehetett megpróbálta ezt kivédeni, a júniusban távozott tanulókat csak az új tanévi statisztika leadása után írta ki. Egy idő után ezt már nem lehetett megtenni, megszülettek az első összevont, harminc fölötti osztályok, ahol csődöt mondtak az eddigi módszerek. Egyrészt szűkült a tér, nem volt elég munkáltató eszköz, másrészt kevesebb figyelem jutott egy gyerekre. Nagyon rossz hangulatban kezdődött az év, a gyerekek sértetten, ellenségesen telepedtek be a terem két felébe, sértetten érkeztek az órákra a tanárok is. Az osztályokban egymással szembeeső csoportok alakultak, órakezdetkor nehéz volt csendet teremteni. A kis létszámú osztályban az időnkénti tréfás „beszólások” derűs színt adtak az óráknak, itt szinte lehetlenné tették volna az óravezetést. Ráadásul az iskola belső viszonyai nem tették lehetővé a probléma nyilvános megbeszélését, ha értekezleten szóba került, a tanárok görcsösen ragaszkodtak ahhoz, hogy az ő órájukon minden rendben van.

Én sem tudtam alkalmazkodni a helyzethez. Egyszerűen csak elvártam, hogy nálam másként viselkedjenek. Volt egy mintám korábról, amitől nem tudtam elszakadni. Az összevont osztályban én is eljutottam a keményen követelő, szigorú tanárember szerepébe, asztalra vágás, ordítózás, végül az első pofon is elcsattant.⁸³

Ó. Laciék a városból költöztek ki. Hatodikos, kinn laknak a falu szélén. Leecsúszott lumpencsalád lehet mögötte. Később majd fest néhány szép akvarellt. Még később el-elbeszélgetünk a városban az utcán. Amikor a rendőrségen valami ügyemet intézem, és épp kihallgatásra viszik, rossz, szakadt szerelésében, büszkén köszön oda:

<https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

⁸³ Amivel nem akarom a későbbiekét az összevont osztályokkal magyarázni, lehet, hogy enélkül is megesett volna minden, de ez kétségkívül drámai esemény volt az iskola életében.

- Jó napot tanár Úr!

"Látja, valaki lettem, én nem hagyom magam!" - Ugyanakkor kapaszkodna is belém. - "Ne hagyjon már, itt megint nagyon el fognak verni."

No, de ezek későbbi dolgok, most még alig kezelhető. Dacoskodik, lázong. „Haggyanak már ezek a falusi bunkók!”. Visszaveri az én elfogadva kritizáló gesztusaimat is. Az osztály, ahová kerül, szintén elég nehéz társaság. Szünetben sírva jön befelé a kis J Erika, az egyik titkos kedvencem. Nem is tud megszólalni a zokogástól, a többiek mondják: Laci megverte. Teljesen abszurd a dolog, Erika egyáltalán nem az a típus, aki csúfolódna, vagy bármi más okot adhatna egy verésre. Elképedve, dühösen indulok az udvar végébe.

- Miért bántottad Erikát? - Állok meg a korlátot támasztó Laci előtt.

- Mi köze hozzá? - rántja meg a vállát, lenézően, hisz tőlem nem kell tartania.

Eddigi gesztusaimat nyilván valami nyálas gaszulálásnak érezte. Hát, akkor beszéljünk más nyelven, mondom magamban, és pofon vágom.

Ezzel a pofonnal végleg beilleszkedtem. Így is van, ezt kell csinálni! Meg kell védeni a kis Erikákat, le kell törni Laci szarvát! Meglátod, később még megköszöni. Mi is csibészek voltunk, mi is megkaptuk a fülesek, és lám, mégis itt vagyunk.

Az asztalon fájdalmas tekintettel hasaló kis Zs. Lacit fizikai képtelenség lett volna akár csak enyhén összeszidni is. Ezzel a "szemtelenül" ellenszegülő, elvadult, erőszakos kisfiúval szemben - az adott pillanatban - nem működött semmiféle belső gátlásom. Utána azonban nyilván napokig rosszul aludtam. Mert ha elképzelem, hogy Laci egy másfajta iskolába érkezik, látja a Go-kart szakkört, ahol majd ő is megtanulhatja a motorszerelést, a technika teremben a sok kéziszerszámot, kisépét, a készülő elektronikai és mechanikus eszközöket, játékokat. Leül vele egy magabiztos, derűs felnőtt ember, és beszélgetnek, elmondhatja, ami nagyon kikívánczozik belőle, hisz már az első pillanatban jelezte minden mozdulatával, hogy ő nagyon akarja ezt a világot használni. A beszélgetésben előkerülnek az ilyen erős akarás várható nehézségei, csapdái. Ha az órákon izgalmas dolgokkal találkozik, talán nem került volna sor erre a pofonra.⁸⁴ Noha Laci éppúgy nem akar beilleszkedni, mint én, mégis egy közösségi – szellemi barrikád két oldalán érezzük magunkat. **Nem tudom elfogadni magamtól ezt a „beilleszkedést,” de úgy ézem a nagyobbik rossz lett volna, ha Erika azt látja, hogy Laci, akitől néhány perce még rettenetesen félt, most komolyan tárgyal egy tanárral, törődnek vele, komoly tényezővé válik az iskola életében. Mintegy ő lesz a valaki, Erika meg a kis áldozat, akinek asszisztálnia kell Laci „Valakiságához.”**

Lelkes Éva előadásán beszélt egy agresszív óvodásról, aki meglátva az arcát a csoportról forgatott filmen - ahogy eltorzult arccal belerúg valakibe - elborzadt, és attól kezdve nem verekedett.⁸⁵ Én meg attól borzadtam el, hogy-hogy egyik felnőtt sem avatkozott azonnal közbe? Aztán jobban utána gondoltam, a csoport önállóan dolgozik egy feladaton, ilyenkor ők maguk tartják fent a rendet is, a csoportvezető filmezi az eseményeket, úgy tűnik a kis odarúgás nem verte ki nála a biztosítékot, nem tette le a kamerát, csak utólag dolgozták fel a történeteket. Azt hiszem mindkettőnk döntése olyan mélyről jövő „zsigeri” döntés volt. Utólag már úgy érzem, az övé volt a szerencsésebb.

Lacira visszatérve: Új gyerek érkezik az iskolába. Nem az lenne a legelső, hogy tartsunk egy ismerkedő beszélgetést vele? Igazgató, osztályfőnök, diák önkormányzat vezető, iskolapszichológus? Honnan jöttél, mit tudnál elmondani az iskoládról, tanáraidról, magadról? Mit vársz az iskolánktól? Milyen iskolában éreznéd igazán jól magad? stb. Vagy ha „lesír róla”, hogy ide is csak „bajkeverőnek jött”, először az iskolapszichológus. Megmutatni neki az iskolát, aztán őt is bemutatni az iskolagyűlésen. Azt hiszem minden iskolát váltó gyerek esetében fontos lenne egy ilyen fogadtatás, hát még azoknál, akik láthatóan valami más kulturális környezetből érkeztek. (Lásd majd hátrébb: Kultúrazonos pedagógia.)

Sz. Sanyi sem tudta elvégezni az iskolánkat. Hetedikig evickélt, aztán a dolgozók iskolájában végezte az utolsó két osztályt. Mániákus gyerek volt. Ha unatkozott, felugrott a helyéről, és vigyázzban állta végig az órát, így kényszerítette magát a részvételre. Ezt minden tanár elfogadta, mint a lehető legjobb rossz megoldást. Villanyszerelők mellett kezdett dolgozni,

⁸⁴ Ahogy később a több szaktermes műhelykorszakban nemegyszer meg is esett egy-egy újonnan érkező kemény fiúval.

⁸⁵ Lelkes Éva: Én így tanítok. JNKSZ Pedagógiai Intézet, 1991.

elvégezte a szakmunkásképzőt, közben fotózni kezdett, a Művelődési központban időnként előhívta a színes diáimat. Kiállításokon is szerepelt a képeivel. Ha valakinek akkor ezt megjósolom Sanyiról. Nyilván korábban sem a kognitív képességeivel volt baj.

Persze Laci, Sanyi ellenállásait nem csak az unalom motiválta, más motívumok is színezték magatartásukat (. Rangsorharc, otthonról hozott frusztrációk kompenzálása, stb), de ha gazdagabb terepet kaphattak volna cselekvési vágyaik, biztos másképp alakul iskolai pályafutásuk)

Negyedik tanévemhez készülődöm. Osztályom hetedikes lett ők még megúszták az összevonást. Feleségem gyesen, nincs kémia tanár, elvállalom a kémia tanítását is. Júniusban két napot dolgoztunk a szaktanterem kiürítésével, mert ugye festés lesz. Nem lett. Kezdjük visszarakni a berendezést, kiderül, hogy másik terembe kell pakolnunk, mert az lesz az új szakterem. Átpakolunk. Erre kiderül, hogy azért még két hétig a régi teremben kell tartani az órákat. Visszaköltözés, üvegek törnek, takarítási tortúra. Az új terem egyébként is nagyon kicsinek tűnik, de az udvaron van kirakva egy csomó régi pad, majd átalakítjuk őket rajzbakokká a gyakorlati órán. A gyerekek lelkesek, délután is bejönnek dolgozni. Ha már kialakult volna a faluban egy szorosabb baráti köröm, bevonnék néhány szülőt, ismerőst, egy nap alatt végeznénk, de nincs ilyen közösség szervezői ügyességem.

Közben pedig már kezdem elveszíteni a pályakezdő fiatal kolléga "üde bájait". A foci sem megy úgy, mint régen. Erőnlétem az első laza alapozás után visszasüllyed a szokott falusi focista szintre, technikailag pedig semmiképp sem emelkedem ki. Megkönnyebbülök, amikor a rossz átigazolás miatt eltiltanak néhány évre. **Mivel már három gyerekes családdá váltunk, egyre nagyobb a súlya minden konfliktusnak. Egyre nagyobb a nyomás, valahogy mégis csak be kell állni a sorba.**

Azt természetesen már Szegeden tudtam, ha az ember komolyan veszi a munkát, néha elkerülhetetlen az ordasi szerep. Olvastam Petőfi, József Attila, Nagy László ordas verseit. Most itt meg kellene küzdejem Kiss Anna igazával:

"Mikor a bánattól szelídek / azok az ítéletes órák magukról óvatos körömmel /mikor a bánatot szakítják amikor óvatos fogakkal /havakban elhúzzák a pólyát mikor a bánattól szelídek /azok az ítéletes órák." ⁸⁶ Fel kellene mérjem, nem nőttem-e ki a helyet? Meg tudok-e maradni valami belső száműzetésben, vagy néztek új szintér után, ahol nem kellene kisszerű akadályokon átbukdácsolnom?

A Juli ügy

A következő oldalakon azokat a heteket kellene felidézniem, amikor nyilvánvalóvá vált számomra, milyen széles olló nyílt szándékaim és lehetőségeim között.

Reggel bemegyek az iskolába, néhány korábban érkező srác segít rendet rakni a szertárban. „A fene ezt a rohadt zárat, mikor cserélik már ki végre, morogja az ember, miután a szokott fél perces vacakolás végre eredményhez vezet, és kinyílik a szertár ütött-kopott ajtaja. Igaz, már annak is örülhetek, hogy egyáltalán kulcsom van. A szertárt a fizika szakos kolléganő saját felségterületének tekinti. Átküzdöm magam az előző nap ugyan kikészített, de most valahová hátrébb tolódott tálcához, vissza pakolászom a hiányzó anyagokat. Látom, hogy a vízbontó vize elfolyt. Alul egy kis repedés. Mi a fenével szemléltessek, na mindegy, majd kitalálunk valamit, most futás a rajzórára. Az akvarell technikáról tanultakat alkalmazzuk egy

⁸⁶ Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978

„Omaga a Csontváry” képen. Földi Péter az inspirátorom, a gyerekek szép munkákat készítenek. Kiállítást rögtönzünk, gyönyörködünk. Elpakolás, kicsengetéskor futás vissza a másik épületbe, a kémia órára.

Megint harc a szertárajtóval, aztán elindulok befelé a terembe, fél kézzel eltérítve a rohangálókat.

Egy másik reakcióval próbálom szemléltetni az anyagmegmaradás törvényét, de a mérleg érzéketlennek bizonyul. Szellemibb tájakra hajózunk tehát ebből a tökéletlen materiális világból. Nyomozás következik néhány látszólagos szabálysértés ügyében. Nap ég a kályhában, tölgyfa repül ki az ablakon, még M. Jóska is izgatottan figyel. Az osztály leggyengébb tanulója, de a múltkor már majdnem hármas dolgozatot írt. Az óra végén még ott maradnak néhányan az asztalnál, kérdezgetnek.

Hát, igen, ez az én osztályom volt. És persze a kis létszámúak közül való. Náluk nem szoktak fegyelmi problémák jelentkezni. Elő sem kell vegyem a régi osztályfényképet, előttem vannak jellegzetes mozdulataikban, hangsúlyaikban.

És hogy bennük is megmaradhattam, azt E. Ildi bizonyította legutóbb, ahogy Pesten hátulról köszönt rám, és még ő volt meglepődve, mit értetlenkedek ezen a tízegynéhány év utáni, járásról felismerésen.

Kiállításra készülünk. Épp rézkarcokat nyomunk, amikor befut Takács Géza. Ülnek a gyerekek a padokban, dörzsölik a lapokba a festékeket, aztán fényesre törlik a lapot, ha kész, Donkó Jancsi ellenőrzi, viszi a nyomógéphez. Ő, mint a legügyesebb grafikus, tisztában van már a műhelytitkokkal. Bemutatom Gézát a gyerekeknek, beszélgetünk, aztán hirtelen eszembe jut, hogy be kell szaladjak valamiért a városba. Eliramodok a motorral, Géza várja az ilyen helyzetekben szokásos áthangelődést, ahogyan az eddig kedvesen, derűsen tréfálgató gyerekek, apró agressziókkal próbálják felhívni magukra a vendég figyelmét, vagy leszerelni az okvetetlenkedő kis szemüveges főnököt. Az meg zavartan, vagy tudálékosan próbálja őrizni a tekintélyét. Nem történik azonban semmi ilyesmi.

Miért is történne? Ha Géza nem írná le olyan érzékletesen tapasztalatait, nem is érteném, min lepődött meg.

Osztályom el, következő osztály be. Táskák repülnek, káromkodások, hangzavar, sokan vannak, elhanyagoltak. A házirend szerint a szünetet az udvaron kellene tölteniük, kizavarom őket, úgy, ahogyan az itt általában szokás. Őrmester stílus. „Katona! Ha velem beszél: nem pofázik!” Az óra elvileg ugyanaz lenne, de az eredmény egészen más. Zaj, nyüzsgés, érdektelenség, én meg ugye nem találok másféle óravezetési stílust. Egyszerűen csak elvárnám, hogy ugyanúgy viselkedjenek, mint az enyéme, ha nem, akkor megsértődöm, vagy dühbe gurulok. Az óra végén nehezen megy a szemétszedés (.Hozza ki mindenki a padjából a szemetet!), erre kollektív büntetést alkalmazok, itt tartom őket egy kis udvari szemétszedésre. Amint kimondom, eszembe jut, hogy ma el kell hozzam az ebédet (.Valamelyik gyerek beteg, feleségem otthon maradt vele), kettőre meg már behívtam a gyerekeket a rajzbakokon dolgozni, engedékenyebb leszek hát, "Na, jól van, ha szépen tudtok sorakozni, hazamehettek." Nem tudni, hogy a győzelmüket szeretnék-e teljessé tenni, vagy csak egyszerűen nem szokták meg a rendes sorakozót, de kénytelen vagyok kiosztani a területet.

Indulnék az ebédért, de az iskola sarkánál kis csoporton akad meg a szemem. A kis fogyatékos értelmű, S. remeg sírva, röhögő gyerekek gyűrűjében, az egyik kolléganő fia szórakozik vele. Szétugrasztom őket, nehezen tudok megszabadulni a beteges, vékony kis kolléganő alakjától, ahogyan tolja hazafelé a nagy kerékpárt, kínlódik a családi élet, nem rá méretezett terheivel.

A következő sarkon akad, ami kizökkentsen. R. közeledik mosolyogva P. felé, az útról egy ismeretlen, kissé dülöngélő nagyfiú biztatja. "Mit majrészol, ne majrész, adj neki!"

- Mi a bajod?

- Kinevetett!

- Akkor nevesd ki te is, aztán futás haza.

R. voltaképpen kedves kis gyerek, csak hát ezt tanulja otthon. A nagy srác – látva, hogy nem vagyok túl agresszív jelenség, úgy dönt, hogy velem szemben is megállja a helyét, csak hajtja, hogy ne majrézz. Nem merek visszafordulni. Mert ugye először csak néhány kemény szóval küldeném el, ő visszaszövegelne, elé lépnék, ujjammal mellcsontját ütögetve oktatnám, ő elkapná a kezem, mire jobbal akkorát kapna, hogy átesne a biciklijén. Felrántanám, ordítanék, ráznám, elindulnék vele a körzeti megbízott felé, kapna közben még egy párat, aztán félúton elzavarnám a fenébe. Na, nem ilyen bunkó azért mégsem lehetek.

Az ebédlőben a szakácsnő arcán látom, még mindig nem dolgozta fel magában, hogy nekem is problémáim voltak a lányával. Sajnos, tényleg túl hamar reagáltam ridegen a rendbontásaira, így velem is ugyanaz a játszámja alakult ki, mint a többi nevelővel. De ez már régebben volt, az első évemben. Hogy ez a dolog azóta sem rendeződhetett?

Irány hazafelé, a sarkon megint esemény van, két kis alsós emlegeti ordítva egymás anyját. Állj! Ellenőrzőt előszedni! Öreg néni figyel bentről. "Jaj, lelkem, bárcsak minden tanár ilyen lenne!"

Futás tovább az ételhordóval, már fordulnék be vele a lakásba, amikor a kis Juli, az egyik szemétszedő, úgy ötven méternyire megjegyzi, a biztos távolságban bízva: - Látjátok a kurva édesanyját, ő már ebédelt. Leteszem az ételhordót és elindulok felé. Eszembe villan, milyen komikus lenne, ha most jó falusi legény módjára adnék neki egy pofont, mert az anyámat emlegette. (.Mostanában sokat utazom hozzá a kórházba. Öt éve volt egy gyomorműtete, és most jelentkeznek az áttétek, sajnos egészen reménytelen betegség. Ez csak úgy fogadható el, ha az ember megkeményíti magát) Juli tavaly még az egyik kis kedvenc volt. Csinos, nevelőszülőknél lévő, cigány kislány, egy-egy szép kis munkája után nyilván újabb pedagógiai sikert láttam magam előtt. Aztán lassan "elvadult" ő is.

- Mit mondtál?

- Az arcom úgy látszik nagyon is vészjósló, mert a gyerek riadtan tagad. Persze egy ilyesmit mi sem mernénk beismerni.

Ettől teljesen elvesztem a kontrollt, és az egész napért neki akarok kiosztani egy pofont, csak hogy ő már tapasztalt ám, elhajol a tenyerem elől, az alkarom találja el, látom az arcán a pulóver mintázatát, ahogy felrántom és ordítok vele.

Ő persze makacsul tagad, erre az osztálytársak legbátrabbikából árulót csinálók, elisméltetem vele Juli szavait.

Ez a pofon egészen más volt, mint amit Laci kapott. Nem csak annyiban, hogy a gyereket voltaképp én kényszerítettem bele az ellenség szerepébe, hogy az órák már nem futnak olyan olajozottan, mint eleinte, hanem mert már igencsak kifelé áll a lábam az iskolából. Ez a pofon, most igazán kapóra jön mindenkinek. Vagy megszoksz - belátod, hogy nem lehet ezekkel másképp, látod, mit kaptál te is, vagy megszöksz. Holnap nyomozás jön, mit mondott Juli, mit nem, lesz egy ügy, amivel foglalkozzunk. Kapok egy fegyelmit, azzal a szóbeli kiegészítéssel: Tudod, ezt sajnos meg kell adjuk, de majd legközelebb több eszed lesz, négy szemközt osztod ki. Néhány hét alatt lecseng az ügy, mehet minden tovább, a régi mederben. Folytathatom a beilleszkedést.

Csak hogy ez így nem történhet. Nem tarthatom fenn tovább ezt a helyzetet. Be kell ismernem, hogy megbuktam. Túleltem magam, nem tudok egyszerre négy-öt tantárgyat tanítani, nem sikerült fenntartanom az órák korábbi lendületét, nem hiszek benne, hogy bármiféle szétterjedő hatása lehetne iskolai munkásságomnak itt helyben. Máshol kellene tovább dolgozni, jobb környezetben. Vagy abba kellene hagynom a tanítást, de mit csináljak helyette, hol lakjunk, miből élünk? És hogyan hagyhatom veszni az eddig összegyűjtött tudást? No de

egyáltalán tudás-e ez? Építgetni kezdtem egy didaktikai emelvényt, de nincsenek biztos alapjai, ingatag cövekeken ringatózik. **Patthelyzet**⁸⁷.

Nem tudom feldolgozni a történeteket. Visszaüt a sok szőnyeg alá söpört probléma. Nincs mit tenni, le kell írni ezt az esetet, háttérrel együtt. Leírom, beadom az irodába, nem, nincs ezen mit beszélni, olvassák csak el, benne van ebben minden.

Keresem az okokat kívül-belül. Egy fél mondata még bennem van: ... „ahogy naponta hágja meg őket vörös drapériás, körbélyegzős szervével az erkölcsi nyomor.” (Mármint a kis kékszemű, szőke hercegeimet)

Életemben először kerültem igazi konfliktushelyzetbe, először éltem meg, hogy nincs látható kiút, és gyengének bizonyultam. Eddig, ha korlátozott valami, az mindig kívülről jött, most rá kell ébredjek: belül is falak emelkedtek az öt év során. Ijedten észlelem magamon a szituatív neurózis első tüneteit. Komoly alvászavar, hipermotil illetve depressziós szakaszok váltakozása. Természetesen nem akarok a beteg szerepbe menekülni, de azt is tudom, hogy nagyon veszélyes határsávon billegek. Húgom – hasonló helyzetben, az érettségi előtt, sajnos átbillent, egész életén át neurózisával küzdött. Mindenképp szükségem van egy kis pihenőre, és persze valami gyógyszeres segítségre. Viszonylag jól ismerem olvasmányaimból a hazai pszichiátria állapotát, tartok tőle, hogy csak többlet terheket vállalnék, ha orvosi segítségért folyamodnék, a körzeti orvostól kérek altatót, nyugtatót, de ő természetesen nem meri vállalni a gyógyszererezésemet. Tehát nincs mit tenni, szakrendelő, ahol szerencsére jól felkészült szakember fogad, ahová pedig „elirányít”⁸⁸ - a Hetényi Géza kórház újszászi részlege - valami „Varázskastélynak” tűnik. Fiatal pszichiáterei⁸⁹ azzal kezdik, hogy jó, ha nem szeretném, ne használjunk gyógyszereket. Fél órán át sorolom lelkiállapotom jellemzőit, a fiatal, szakállas doktor úr bólogat. „Igen, igen. Ezt nevezzük szorongásnak. Úgy tűnik, életében először érzékeli ilyen élesen. Innen már el lehet indulni!” Jön néhány hónap amikor szavakkal, élethelyzet-gyakorlatokkal próbálnak meg segíteni. Számomra végül is a konfliktus nagyon is kedvezően zárul. Felmondok, fél évet dolgozom segéd munkásként a városban⁹⁰, olvasok, próbálom tisztázni az öt év történetét.

Julinak nem alakult ilyen szerencsésen az útja. Megbélyegzett gyerekként került be a Gyivibe, hisz "tönkretett" egy lelkes kollégát. Többször láttam messziről a városban, egyszer az egyik boltban, a kislányával vásárolt be. Nem mondhatni, hogy nagy kedvvel köszöntem rá, de hát ez elől nem lehetett kitérni.

- Jó napot Juli, nyilván megismer, azok után amit én magának okoztam. Persze, hogy megismert, zavartan mosolygott. Beszélgettünk, feloldozni igyekezett. Lehet, hogy már ő is szabadulni akart a szűk falusi világból, jót tett neki a városi környezet.

Dolgozom tehát a Fűszért raktárában, közben megnézek néhány munkahelyet is, hátha pont egy olyan iskolában üresedik meg egy állás, ahol nem átlaghelyzet lenne osztályrészem.

Hogyan győződök meg erről? Rém egyszerű az eljárás.

- Jó napot kívánok, Szávai István vagyok, olvastam a pályázati felhívást, négy éves gyakorlatom van, ezek itt ebben az albumban tanítványaim munkái. Kinyitom, szétrakom a rajzokat. Általában döbbszent tekintet mered rám. Mi ez? Van diplomája? Van. Jellemzése? Kitűnő. Mit akar ezekkel a rajzokkal? Inkább azt kérdeznék: mennyit fizetünk, milyen a lakás.

- Igen, igen, ügyes kis dolgok, hát adjon csak be egy pályázatot, a lakást nem akarja megnézni?

⁸⁷ Később majd visszatérünk még rá, tényleg az volt-e?

⁸⁸ „Adok egy injekciót, meglátjuk hogy reagál rá!” Jól reagálok, azaz teljesen kiüt, mentő, pszichiátria. Gordiuszi csomó átvágva.

⁸⁹ Benedek Lászlóról van szó. Játék és pszichoterápia c. munkájából pedagógusok is sokat hasznosíthatnak. Pszichoteam 1992 Budapest. Nem tudom, hogyan lett volna tovább, ha ekkor Újszászon nem Balázs Piri Tamás, Varga Etelka, Benedek László és Göncz Kinga osztályára kerülök.

⁹⁰ Azt nem mondom, hogy kötelező stációja ez akkoriban a "titán értelmiségi" életének, de nem is példa nélküli.

- Előbb inkább az iskolát szeretném.

Ekkor a tekintet már inkább riadt. Az iskolát? Hát milyen lenne? Olyan, mint a többi! Egyetlen hely van csak, ahol az igazgató rögnön kiveszi hónom alól a mappát, magától visz körbe a termekben, van mit mutogatnia, mesél pedagógiai elveiről - igencsak "egy húron pendülünk" - és láthatóan mindenképp meg akar szerezni. Csak hát a lakás! Nincs bekötve a víz a szolgálati lakásba, márpedig a család jelenlegi "pszichés státusa" nem bírta el egy ilyen komfort zuhanást. Három kicsi gyerekre az udvarról hordani a vizet, csak azért, hogy a fater egy hozzá hasonló mániákussal hajtsa egész nap kedvenc játékszerük pedálját? Ennyire azért nem vesztettem még el a valóságérzékeimet.

Rajz szakos állás nem akad Szolnokon, választhatok a végleges pályamódosítás, a rokkant nyugdíjas státus, vagy a napközis újrakezdés között. (Egy napközis állást valahogy csak találok majd a városban)

A februári felmondás és a szeptemberi munkába állás között azonban történt még valami. Annak a bizonyos kiállításnak híre támadt, meg nyilván a szolnoki baráti kör is akcióba lépett: Van itt egy fiatal rajztanár, nagyon tehetséges. Jó, most kicsit kiborult, de hát az a csoda, hogy eddig bírta ebben az iskolai világban. Nem tudtok valamit? Grafika szakkört vezetek a Művelődési központban. Gyorsan kiderül, hogy egész jól elvagyok a gyerekekkel, szép grafikák készülnek, ráadásul még a népi kismesterségekhez is értek valamicskét, tudok nádsípot faragni, szőni, fonni. Bekerülök a játszóházi csoportba, nyáron pedig a megyei könyvtár igazgatóhelyettese visz magával olvasótáborába kiscsoportvezetőnek.⁹¹ A népművelők, könyvtárosok, barátok segítségével nélkül valószínűleg egészen más irányt vett volna az életem.

A Művelődési Központ a falusi iskola után elképesztően más világ. Ha bármire szükségem van egy foglalkozáshoz, csak beírom a technikai füzetbe, és jövő héten ott van. Kell 40 tábla farostlemez, két oldalán lealapozva? Kérem.⁹² De nem csak azt teremtik elő, ami a szakkörhöz kell. A központ segít majd beindítani a rajztermemet is. Elkönyvelik társadalmi segítségnek. Időnként benéznek a foglalkozásokra. Ha valami jobban sikerül, kijaánlják más házaknak is. Kecskemét, Debrecen, Budapest. Kiállítások, bemutató foglalkozások. És ez még csak a technikai, szervezeti háttér. Tóth István beindítja a Gyermekgalériát az MMIK-ban, a nagyteremben pedig Szemadám György, ef Zámbó, Fe Lugossi, Földi Péter. Beke László Makoldi Sándor Fajó János, Bak Imre, Lantos Ferenc állít ki, és persze tart előadást.

Tóth Mária, és a körülötte csoportosuló pedagógusok pedig a játszóházi mozgalomhoz toboroznak csapatot. Szabályos fejvadászat folyik. Ha felbukkan valahol egy lelkes, fiatal pedagógus, aki tud valami különlegeset, rögtön megkeresik. Jöjjön a Műv. Központba szakkörvezetőnek, vagy alkalmi foglalkozásokat tartani, de az sem baj, ha egyszerűen csak jelen van.

És persze vendégfoglalkozatókat is hívnak. Már nem emlékszem a fiatalember nevére, aki tart egy remek foglalkozást. Amikor megkérdem, hol tanulta, büszkén feleli: Petrás Annától. És részletezi, mi mindent tanult még tőle. Rajztanár kollégától akkoriban még nem tapasztaltam hasonlót.

Nagy a csábítás, hogy maradjak ebben a világban. Valami állás is akadna. Csakhogy nagyon félbehagytam mindent az iskolában. Először végig kellene csinálni. A művelődési házak kiscsoportjai ellesznek nélkülem is, de ezt az iskolabátyát ki fogja majd kikezdeni? Meg aztán ez a népművelősi csak valami pillanatnyi enyhülést jelentene, kicsit szabadabb világot. Nem kezdek tehát áthúzódni a népművelők közé, de sokáig megmaradnak támogató háttérnek.

A Münnichben⁹³

A baráti kör segít állást szerezni, szeptember közepén kezdek napközizni, egy újonnan induló iskolában. Jellegzetes szocialista intézmény. 16 tanterem épült, ennyire volt pénz. Már az induláskor jóval több osztályt kell fogadjon. Iszonyú a zsúfoltság. Van olyan év, hogy tíz első

⁹¹ Lásd: Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>. Illetve: Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban. http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

⁹² Később az Alternatív Közgazdasági Gimnázium rajztanára kap hasonló asszisztenciát.

⁹³ Dr. Münnich Ferenc Általános Iskola. Szolnok.

osztályunk indul. "Én az első „j”-be járok!" Tanteremmé válnak az ebédlők, a technika termék, a klubszoba, a könyvtár, később az előterek öltözői nyelvi teremmel alakulnak, a folyosóvégekből szertár, stúdió, számítógépes szoba lesz, a szertárban pedig egy korrekciós csoport szorong. (Tizenkét nagyon nehezen nevelhető gyerek egy kis lyukban, ahol nemhogy játszani, de lépni sincs hely. **Hány év járna érte egy normális világban?**) A felsősök mintegy egyharmada a szomszédos Gyermekváros lakója. Közülük a legjobbak sem jutnak a hármas szint fölé, az első tíz évben három gyerek tudott négyes-ötös tanulóvá emelkedni. Alsós osztályokat szinte teljes létszámban kapunk más iskoláktól, a legjobb tanulókat persze gyaníthatóan ott tartják. (Mi más tehetnének?) A felsősök több iskolából jönnek össze, van köztük néhány, akit a szülők kényelmi szempontok miatt hoznak át, nem kell bebuszozni a városba, a többség viszont vagy szabadulni akar egy rossz helyzetből, vagy tőlük szeretnének megszabadulni. Az osztályok száma harminc, létszámuk harmincöt fölé kúszik, más iskolákban vagy a gyermekvárosban is bérlünk termeket. Reggel buszok hordják szét az osztályokat a városba. Esetleg épp abba az iskolába, ahonnan eljöttek. Az itt tanuló osztályok pedig állandóan áramlanak. Egyszerre három osztály fér a leereszthető falú tornaterembe, az ő helyükre mindig bemegy három másik osztály, így három osztállyal több fér el az épületben. Az igazgatót egy jól működő iskola éléről csábítják - (rendelik?) át, talán a testnevelés tagozat beindításának lehetősége vonzza. Magyar-történelem szakos tanár, az ötvenes években falusi gyereként végezte el a főiskolát. Első éveiben egy Kiss Anna nevű kislánynak Ady verseskötetet adott a kezébe. Kiss Anna még ma is úgy emlékszik, hogy mindent Szabó Mihálynak köszönhet. **Amikor megemlítettem neki, zavartan mosolygott. Mesélt az egykori béres szülők gyerekéből lett harcos, fiatal tanárról, aki valami mást keresett, mint amit az akkor elvárt tanárszerep kínált, hogy mi volt ebben hamis, mi maradandó.** Aztán teltek az évek, a tanár úr minden nyáron ment haza aratni, csépelni, Szolnokon is a kertbe ment ki, ha egy kis nyugalmat akart. Pedagógiai nézetei igen rokonszenvesek. A tanárok tartsák szívesen, érdekesen az órákat, de őrizték meg vezető szerepüket. A gyerekek szeretik óráit, összességében egy igazi régi vágású tanárember, aki kényszerűen elfogadja ugyan a létező szocializmus kereteit, de ő lesz az első igazgató Szolnokon, aki ballagás után azzal búcsúzik a gyerekeitől: "Menjete, és legyetek jó magyar emberek." Ez - a nyolcvanas évek közepe táján - bizony lázadás) Reggelente néha fura kis bökverseket találunk a falújságon, amik az iskolai eseményekhez kapcsolódnak. Éveken át csak sejtjük, hogy ezek tőle származnak. Engem persze gyanakvással figyel, egy barátom városi vezető apja ajánlott be, de ugye utánam jött a múltam. Hogy fog itt vajon beválni?

(Két helyettese elvileg ideálisan segíthetné munkáját, egyikük melegszívű, a mindennapi szervezési teendőket nagyszerűen ellátó tanítónő, másikuk a megye talán leginnovatívabb pedagógusa, OPI kapcsolatokkal, naprakész értesülésekkel a pedagógiai kísérletek világából. Elvileg ideális vezető hármassal lehetne, sajnos nem így alakulnak a dolgok.⁹⁴)

Jönnek vele a leendő húzóemberek. A lelkes, jól felkészült testnevelők a megye legeredményesebb tagozatát alapozzák meg. (Az országos pontversenyben mindig az élmezőnyben végez, egyszer első lesz) Sajátos hangulatú "tanszék" alakul, ahová mindig be lehet ülni egy kis töltődésre. Itt a lehető legtermészetesebb dolognak számít, ha hajnali kettőkor felcsenget a testnevelő kolléga az emberhez:⁹⁵

- Pista, gyere jégpályát csinálni!

Testnevelés tagozatos iskola sportpálya nélkül. Csak arra lenne szükség, hogy a város kisajátítsa az

⁹⁴ Megint egy ember, aki nélkül biztosan nem lett volna mondjuk nagy Kalevala könyv. Lengyel Boldizsárné alapozta meg az iskolában a tantárgy tekintélyét, alakította ki a szaktantermi környezetet. Igazi menedzser szemléletű vezető volt, megfogalmazta elvárásait, szakkönyveket adott a kollégák kezébe, nekem pl. Csőregh Éva publikációját lakótelepi gyerekek életmód vizsgálatáról. És hát az a bizonyos személyes varázs! Egész megjelenése azt sugallta, hogy a tanárnak nem kell feltétlenül másodrendű világban élnie.

⁹⁵ A tettes Szalay Ferenc. **Később elsodorja a közélet, Szolnok polgármestere lesz, meg az Országos Kosárlabda Szövetség elnöke.**

iskola melletti sovány legelő egy részét, ki lehetne alakítani egy sporttelepet, de ez az álmok világába tartozik.

A testület nagyon fiatal, jó hangulatban rendezkedik be, névnapozás, pedagógus kórus indul. Egy-egy testületi buli után a "kemény mag" hajnalig együtt marad valamelyik lakáson. („Most mutasd meg!”-et, meg mindenféle, pszichodramatikus elemeket tartalmazó társasjátékokat játszunk. Félig buli, félig pedagógiai továbbképzés)

Egyébként azonban minden a megszokott recept szerint alakul. Képcsarnoktól vásárolt képek kerülnek a falakra, csak hírekből halljuk, hogy másutt ezt a pénzt az iskola rajztanára kapta meg festékre, ecsetre, és a gyerekek munkáit keretezték be. Az irodák, tanári szoba bútorai kifogástalanok, a karbantartó műhely szerszámkészlete viszont siralmas. Hiányzik pl. az a néhány ezer forintba kerülő szegecsbehúzó szerszám, amivel a székek lelazult támláit vissza lehetne erősíteni. A néhány ezer forintos egyszeri kiadásból így lesz néhányszor tízezer forintos, rendszeres kiadás, igaz, másik fiókból.

A beszédmód a fiatal testületen belül kissé nyíltabb ugyan, de azért itt is élesen elválik a hivatalos és a magánbeszéd világa, az iskola korábban tapasztalt betegségtüneteit itt is érzékelem. Itt is szembe feszül egymással a tespedt, lassú, jól adminisztrálgató „reálpedagógusi”, és a fiatalos, lendületes, vagy szakmailag jól felkészült réteg. Sz. Feri, a fentebb említett testnevelő tanár, egyszer - valami vita közben - nem bírja tovább cénnával, felugrik az asztalra a tanárban, felhúzza a melegítőjét:

- **Nekem még akkor is ilyen lesz a lábam, amikor ti már ???**

Egy héttel az évkezdés után állok munkába, egy második napközis csoporthoz vezetnek le a játszótérre: "ők lesznek a gyerekeid." Eddig nyilván kézzől-kézre adták őket, megörülnek, hogy végre igazi tanárunk lesz, örömeikben egymásnak esnek, játékból óriási verekedést rendeznek, nevetve fetrengnek a földön.

Nincs mit tenni, valahogy boldogulnom kell velük. Nézzük, mit mond a napközis nevelési terv? Kezdjük csak megint a munkát a nagykönyv szerint. Kulturális, kézműves, anyanyelvi, játékfoglalkozások tervei készülnek, rajzolunk, festünk, kézműveskedünk, a tanulási időre pedig írok egy hatszáz borítékból álló fejtörő játékot. Ez egész évre megoldja a kötelező házi feladatokkal hamar elkészülő jó tanulók problémáit. Gyorsan megcsinálják a "házit", aztán futás a borítékos dobozokhoz. (Három hosszúkás dobozban sorakoznak a számozott borítékok. A borítékokon jelölve van a feladat nehézségi foka. A: sok kis könnyű gyakorló jellegű. B: kissé nehezebb, gondolkodtató. C: kreatív, nem az eddig tanultakra építő. Anyanyelvi, matematikai és általános kategóriák vannak. Van egy füzet is, ahol bejegyzik, mit oldottak már meg, de a borítékra is ráírják a nevüket) Keresnek egyet, amin még nincs rajta a nevük, és izgatottan lesik, mi csúszik elő a borítékból. A megoldást megmutatják, aztán a nevük mögé odatesznek egy plusz vagy egy mínuszjelet, attól függően, helyes volt-e a megoldásuk. Finoman leszerellem az első próbálkozókat, akik kezdenék valami belső harci szintérré változtatni a borítékos játékot, így sikerül év végéig megtartani a lendületét. A levegőzés alatt erdőt járunk, a nagyréten játszunk a régi, hagyományos csoportjátékokat, valahogy összerázódunk.

Métázni indulunk a rétre. A méta nagyon jó játék, elég egyszerű szabályokkal, könnyű megtanulni, és ha valaki tud métázni, az már megtanulhatja a krikettet (.persze eleinte csak amúgy magyarosan, semmi idétlen nyújtott könyökű dobás, ez már csak a legfelső fok perverz kéjelgése lesz) baseballt is. Nagyon benne élek én most ebben a gyerekvilágban, mindenféle játékokat játszunk, hetente egyszer uszodába megyünk, sokat rajzolunk, még az elemi matematikai műveletek gyakorlásába is játékot viszünk, kiülünk két sorba, középen fogók rohangálnak, matematikai műveletekkel lehet áthívni valakit a szomszédból, afféle didaktikus adj király katonát. A gyerekek majdnem annyira élvezik, mint én. No, majd most jön az igazi élvezet, a méta. Gyerekek persze előre szaladnak, a métára alkalmas nagy puszta előtt egy árok, akik legelől futnak, meglapulnak benne, próbálják elkapni a később érkezőket. Mire odaérek, önfeledten játszák a tradicionális árokfogót. Mi is játszottuk gyerekkorunkban. Nagy lendületet vesz az ember, megcéloz egy lyukat a lenn szaladgáló fogók között, rohanni kezd,

lefelé jótékonyan segít a tömegvonzás, könnyedén repülsz, megkísérted a gonoszt, aki rohan feléd, hogy elkapjon, ha utolér rád veti magát, átkarol, leszorít, hemperegtek egyet a földön, felállsz kissé megszégyenülve, és most már te vagy a gonosz, ahhoz, hogy megint angyallá válj, neked kell valakit elkapni. Persze többnyire átjutsz az árok fenekén, emelkedni kezdesz, de nyomul ám utánad a gonosz is, lendületed, a föld adta erő, egyre fogy, egyre többet kell izomból hozzátenni, majd véget ér az árok, nem jöhet tovább az ördög, elfogyott a lejtő is, megkönnyebbülve futod ki magad. Akkor persze nem gondol mindezekre az ember, csak azt látja, hogy a kicsik a méta helyett egy árokban marhászkodnak. Szerencsére néha még egy tanárban is megeszillan valami lélek féle, vagy valami értelem gyúl a fejében. Nem hajtja ki őket az árokból, hanem csak bámul, néz ki a fejből, és lassan felidéződik a régi árokfogó emléke (.Élményegyüttes, szimulakrum, régi hangok hallatszódznak, fű illat, esti hűvösség, Zsuzsa piros kockás inge, ami aztán tovább vezet mindenféle más illatokhoz, ízekhez), mígnem maga is beáll. Persze őt nem kell lefogni, elég megérinteni, és árokfogózunk önfeledten, a méta későbbre marad.⁹⁶

Idáig nincs is nagyobb baj, eltekintve a kezdés görcseitől (.Mert azért hirtelen becsöppenni egy ilyen óvodás gyülekezetbe!), de nekem valahogy nem akarózik megadni magam a helyzetnek, nem veszem fel a bukott ember csüggedt tartását, nem válok szerénnyé, nem akarom lépéseimet az átlaghoz igazítani. Már nem emlékszem, Lengyelne Éva-e a „felbujtóm” de az első testületi értekezleten beterjesztem elképzeléseimet a napközi klubnapközivé alakításáról. A foglalkozásokhoz szükséges eszközöket kívülről cipelem, nád, gyékény, papír kötegekkel érkezem az iskolába, festékeket kevergetek, óhatatlanul is felkeltem a kollégák érdeklődését, néhányan kérnek az anyagokból, a kinti játékfoglalkozásainkra más csoportok gyerekei is odaszivárognak. Javaslom tehát, hogy profilírozzuk az alsós termeket, legyen rajzos, kézműves, stb. terem, és délutánonként mindig a megfelelő teremben tarthassuk az épp esedékes foglalkozásokat.

Ekkor jön le a *Mozgó Világban* Andor Mihály iskolarendszer kritikája⁹⁷, majd az erre reagáló vitacikkek, egész tanéven átívelő sorozata. A szakma igen érzékenyen reagál. „a csaknem 200000-es pedagógustársadalmat egyszerűen „évtizedes kontraszelekció eredményének” tekinteni olyan túlzás, amely csak a szerző jobbító szándékával menthető⁹⁸.

Én valahogy úgy vagyok vele, hogy nyilvánvalóan mindannyian látjuk, milyen rossz feltételek, keretek közt, rossz közegben dolgozunk, lássunk hát hozzá, hogy jobbitsunk valamit. Ha az esti testületi bulin olyan jót táncoltunk együtt, vibráló, energikus fiatalok, akkor most próbáljuk meg feltölteni a nappalainkat is energiákkal.

Az elutasítás végül is sokszorosán érthető. Egy ilyen bukott ember, ne akarjon itt megint kavarni. Maradok tehát a csoportommal, szerzek bizonyos jártasságot az alsós módszertanban. Ki tudja, hová kanyarodna a történet, ha az iskola rajztanára nem váltana, nem menne át a múzeumba restaurátornak, és Lengyelne nem harcolja ki, hogy ismét rajzot taníthassak.

Eleinte biológia órákat is tartok, meg osztályfőkösködök két remek osztállyal, itt a havi egy kirándulás havi egy uszodalátogatássá változik, az osztályfőnöki órákat pedig mindenféle játékokkal gazdagítom, kezdek egyre több drámapedagógiai feladatot alkalmazni.

Azonban egyre több lesz a felsős osztályunk, egy idő múlva már csak rajzot tanítok. Időnként még óradókat is fel kell vegyünk. (.Leghíresebb óradó kollégám Nagy Kriszta Tereskova volt, nagyon jó munkát végzett)

⁹⁶Taní-tani, 1998/4. A Nagy Gyik könyv.

⁹⁷ Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. *Mozgó Világ* 1980/12 – 1981/1.

⁹⁸ Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. *Mozgó Világ* 1981/9

A műhely

Hátrébb⁹⁹ majd adok egy összképet a hetvenes-nyolcvanas évek vizuálpedagógiai világáról, most csak a saját műhelyemet mutatom be röviden.¹⁰⁰

Év végén a kollégánő átadja a terepet, a rajz-ének-zene szakteremben benn van a víz kis „porcelán” mosogatógagylóval, szertár kapcsolódik hozzá, a terem végén polcrendszer, a szertárban szekrény, asztal. Elmondja, hogy a gyerekek bizony nem hordanak rajzfelszerelést, nehéz velük dolgozni, amikor először tett ki képeket a faliújságra, a gyerekek le akarták beszélni. "Az olyan égő. Olyan nyalis!"

Bemegyek a nyolcadikosokhoz.

Mi az, amit a legkevésbé szeretnétek csinálni az órákon? Sorjázta a tételek.

- Mi az, amit szeretnétek?

- Semmit! Haza akarunk menni!

Kiosztom a papírokat, gyűrjék össze, szaggassák szét, tegyék tönkre. (. Szabados Árpádtól láttam egy ilyen foglalkozást a TV-ben) Aztán újabb lapok. Ezt most másképp tegyék tönkre. Harmadik lap: ezt firkálással. Negyedik lap, másképp kéne firkálni, szövegeket ráírkálni. Persze születnek trágár, pornográf megoldások, szemem se rebben. Ezen is át kell esni! Felmutatok néhány eltérő karakterű firkát. Lehet, hogy nagyon melléfogok, de én ilyen és ilyen személyiségjegyeket látok mögöttük. Hol bólogatnak, hol a fejüket rázzák.

Képzeltetek magatok elé valakit, aki nem ti vagytok, aki egészen más mint ti, ő hogy firkálna, miket írna?

Következő órán sokszorosított rajzokat osztok ki. Rontsák el! Írják át!

Néhány hét múlva már egészen salonképes kollázsok, Vajda parafrázisok készülnek. Más órákhoz viszonyítva kifejezetten lelkes munka folyik, noha mindig marad valami tétováság, bizalmatlanság. „Jó, jó, de meddig maradhat ez így?”¹⁰¹

Egy kép az „elvetemültek” egyik fotósorozatából.

Két dologban mindenképp előre kell lépnem. Biztosítani kell, hogy minden gyereknek mindig legyen felszerelése, és vonzóvá kell tenni számukra a rajzórákat.

Hát, ez itt rettenetes mondat. Köszönőviszonyban sincs akkori érzéseimmel. Dehogyan is akarok én bármiben is „előrelépni”. Meg „biztosítani”. Én egyszerűen csak be akarom lakni ezt a rajzterem-szertár együttest, megtölteni étellel, értékekkel, anyagokkal-eszközökkel, olyan helyet alakítani, ahová délutánonként maguktól is visszajárnak a gyerekek. Meg akarok nekik mutatni egy világot, amelyben mindegyikük örömét lelheti. Egyenként, és közösségként is.

Az osztályok többségében persze „rendes rajzórát” tartottam¹⁰². Két fő vonulata volt munkánknak. Alapos látvány utáni tanulmányok, az osztály zömének gyors, hatékony, betanító módszerekkel felvezetve - a néhány szakirányban továbbtanulni szándékozóknak mélyebben, - illetve a közelmúlt, vagy a jelen képzőművészeti problémái nyomán indított alkotó munka. Nyolcadikban pedig egy munkáltató művészettörténet zárta a négy évet.

⁹⁹ Vizuálpedagógia a hetvenes-nyolcvanas években.

¹⁰⁰ Bővebben lásd: Vizuálpedagógiai Kapsoskönyv. <http://szavaiistvan.hu/>

¹⁰¹ Amikor angol egyetemisták egy matematikából nagyon gyenge osztályban kombinatorikai, valószínűségszámítási feladatokkal meghozták a tanulók kedvét a munkához. Na, látjátok, milyen érdekes tud lenni a matematika?- Jó, jó, de ez nem matematika!

¹⁰² Lásd hátrébb, a rajz-vizuális kultúra tantárgy ismertetésénél.

Oktatástechnológiai feladatok

Ez a könnyebb ügy. Nem vagyok túl eszközigényes. Picasso egy ceruzával, egy vízfestéssel, meg egy kis agyaggal szinte minden képzőművészeti alapproblémát meg tudott volna oldani. No, persze egy kis fedőfesték sem árt, gyorsabb, szebb vele az epikus jellegű képírás. A kollázs, montázs csak ollót-ragasztót igényel, de már a talált tárgy kompozíciókhoz kell egy kis szerszámkészlet, meg néhány köbméter tároló térfogat. Fotózni - később videózni - meg nyilván muszáj, anakronizmus lenne kihagyni a képíró eszközök sorából. Ha meg akarunk tartani néhány munkát, de a gyerektől sem akarjuk elvenni, sokszorosító grafika a megoldás. Jöjjön tehát a linó. És persze mindezek minden gyerek számára legyenek hozzáférhetőek, ne csak a szakkörösök fotózhassanak, linózhassanak. Végül pedig az elkészült munkákat ki is kell tenni a falra, tehát üveglapokat is kell szerezni. Ezeket az eszközöket nem kérhetem sem az iskolától, sem a szülőktől. Két helyről érkezhetsz segítség. Külső támogatókat kereshetünk, illetve feltárhatjuk belső tartalékainkat.

Belső tartalékok.

Nézzük, hogy működik most a rendszer. A tanár az első órán kiadja a kötelezően beszerezendő eszközök listáját. Ceruza, rajzlap, gombfestékkészlet, vízfestő ecset három méretben, színes ceruza, zsírkréta, filctoll, rajzlapgyűjtő mappa, Tér-Forma-Szín tankönyv. Az eredményesebb munka érdekében ajánlja még a tempera, laposecset beszerzését. Kis rajzablát már alsóban is kellett hordani, ezt adottnak veszi. Technokol ragasztó, olló pedig a technika tanár kötelező listáján szerepel, de rajzórán is fogják használni. A kötelező eszközök ára kb. 100 Ft, az ajánlottaké további ötven Ft.

A gyerekek 80%-a beszerzi a kötelező eszközöket, 20%-a az ajánlottakat is. Év közben elvész, tönkremegy az eszközök mintegy 20%-a, és kb. ennyi a feledékenységéből otthon hagyott eszközök száma is. (Ilyenkor jön a kéréselés-kölcsönadás játszámája. A hetedikesek rájárnak az ötödikésekre, amikor visszaviszik épp nincs bent, akitől kérték, otthagyják, valaki lenyúlja...) Lehet, hogy van ennél rosszabbul működő rendszer is, én inkább azon kezdek töprengni, hogyan lehetne jobbat találni. Néhány perces tünődés után megvan a megoldás.

Tanév végén kihirdetjük, hogy a következő tanévre nem kell rajzfelszerelést venniük mintegy 220 forintért, helyette a szülői munkaközösség beszed mindenkitől 50 forintot, ebből közösen vesszük meg az anyagokat, eszközöket, amiket nem kell otthonról hordani, mindig óra elején kapják meg a szertárból. Így minden osztály ugyanazokat a rajzablát, vízfestékeket, ecseteket, ollókat, ragasztókat használja, tehát elég mindenből negyvenkettőt - meg néhány tartalékot - venni. (Ekkora a legnagyobb létszámú osztály) A rajzterembe készül két kis lapos szekrény, számozott polcokon sorakoznak az eszközök. A gyerekek gyűjtőalbumain is számok vannak, mindenki a saját számának megfelelő polcra veszi el az eszközöket. A tanár óra végén ellenőrzi a visszapakolást, az elgurult eszközt megkeresteti, az elfogyottat pótolja a tartalék készletekből.

Könnyen kiszámítható, hogy tizenkét felsős osztályt feltételezve, osztályonként negyven fővel (.amiből legyen harminc a ténylegesen befizetők száma), az éves bevételünk tizennyolcezer forint lesz, amiből csak ötezer forint megy el a kötelező eszközök beszerzésére. További ötezer jut a nem kötelezőkre, és még mindig marad háromezer forint olyan eszközökre, anyagokra, amikre korábban gondolni sem mertünk. Év végén mindig kitettük a faliújságra az elszámolásunkat. Amikor már egyesületet lehetett alakítani – lásd hátrébb: a Szolnoki metszőkör – a főkönyvi lapok fénymásolatait. Még később az interneten tettük közzé a főkönyv Excel fájlját.¹⁰³

¹⁰³ <http://szavaiistvan.hu/a-volt-szolnoki-metszokor-egyesulet/>

Egyik "lelkesítő" előadásom alkalmával – már a rendszerváltás után voltunk - ennél a pontnál egy igazgatónő közbevágott:

"Drága kolléga! Nálunk a gyerek többségének még ceruzája sincs, nemhogy rajzlapja. Nekünk ez a közös felszerelés, szakterem valami egészen elérhetetlen álom."

A következőket rögtönöztem (.utólag kissé átszerkesztett szöveg):

"Amit nem lehet tanítani, azt nem is kell." Felhagynék egyelőre a rajztanítással, és valami másba kezdenék.

Legelőször persze átvizsgálám a költségvetést, nem bújnak-e meg olyan kis forintocskák, amikből papírt, ceruzát, festéket (.vegyszert, labdát, stb., mert akkor nyilván erre sem telik) vásárolhatnék. Ha nincs, jöhetne az önkormányzati költségvetés hasonló vizsgálata - van-e olyan kis falu ahol az igazgató nem képviselő - ha ez is eredménytelen, akkor ki kell menni az utcára, egy tüntetéssel teljesíteni állampolgári kötelességünket, az iskolában pedig szépen félre kell tenni az eszközök híján teljesíthetetlen tantervet. Hogy a többi tantárgy mihez kezd, azzal most itt nem foglalkoznék, jó lenne, ha az alábbiak mind a technika órán történnének, de egyelőre ne tegyünk fel ilyen képtelenségeket, maradjunk csak a vizuális kultúra tanításánál.

A rajztanár szerez egy forgótárcsás mosógépet, néhány méter szúnyoghálót, pár méter vékony lécet, egy csomó kis szöveget, és már kezdődhet is a papírmerítő készlet gyártása. Aztán ütötköpött lavórok, műanyagbordó aljak gyűlnek, vastag ruhákat szabdalnak darabokra, a mosógépben mindenféle gyűjtött papírok foszladoznak, szürkés lapok száradnak a nagyobb lécekből barkácsolt, damilokkal felhúrozott szárító állványon. Működik a papírmerítő üzem. Kisétálnak a falu határába, fűzfaágakat vágnak, leszedik a hánccot, héjaló vasakon húzgálják át. Feldarabolják, szárítják. Jövő héten tüzet raknak, üres festékes bádogdobozokba teszik az ágakat, fedelén lyukat ütnek. Kész az éves rajzszen készlet. Szívószálakból fűvócsövek készülnek, (.a családi kasszából megint csak ugrik tíz liter denaturált szesz, meg egy kiló gyanta ára,) műanyag üdítőüvegekben fixatívot kevernek.

Na, rajzolni már lehet, szénrel, merített papírra, újságpapírokra, Vajda Lajos módjára.

Agyagot mindenütt lelhetnek, ha nincs valahonnan csak tud hozni egy szülő, péppé tapossák, ülepítő gödörbe engedik egy szúnyogháló darabon át, ha megszikkadt kiszedik, mintázni is tudnak.

Festőnövényekből tintákat keverhetnek, vagy - megint csak kiemelve néhány ezer forintot a családi kasszából - földfestékport és dextrint vehetnek. Ecsetek készülhetnek szétvágott kiürült fogkrémes tubusokból, ágakból, meg disznó sörteből, vagy levágott hajból.

Tehetnénk még itt kitérőket, hogyan lehet fehér diszperziós festékekkel átkenni újságpapírokat, régi könyvek lapjait, a barkácskultúra kínál még néhány izgalmas lehetőséget. A képzőművész beszélhet a testével is, hordozó anyagként szerepelhet a homok, a föld, a hulladékpapír, az első órákhoz nem kell feltétlenül papír és rajzeszköz. Én ugyan személy szerint inkább a papírgyártó - szénégető manufaktúrát működtetném, de ne hagyjuk ki a másik utat sem, a lefelé menekülést, amikor hagyományos eszközök híján egy egészen új program kidolgozását választjuk.

A kép lelkesítő, elszomorító, és persze kissé hamis. Lelkesítő, mert hát valóban varázslatos világ jelenik meg a szemünk előtt, egy művészeti műhely, amely előállítja alapanyagait, majd dolgozni kezd velük. Lehangelő, mert ez azt jelenti, hogy a kis borsodi falvakban a papír - ceruza - vízfesték sem elérhető minden gyerek számára. És persze kissé hamis, mert a fentebb vázolt technológia néhány eleme igencsak hiányzik.

A fűzfaágak levágásához metszőolló, vagy kés kell. Honnan szedjen ennyi metszőollót? Kétszázhoz otthonról a gyerekek, de biztosan meri vállalni kollégánk, hogy éles késekkel felfegyverzett gyerekhadat visz ki a falu határába? Megoldást jelenthet, ha a gyerekek nem otthonról hoznak késeket, hanem a fák tövében osztják ki nekik. Ehhez azonban az kell, hogy legyen a szertárban harmincegynéhány kés. Ha nincs, akkor néhány érettebb nyolcadikoskal kell megoldani az ágak levágását, délutáni műszakban, az idill máris kissé redukálva, a tanár munkaideje pedig duplájára bővül. Vagy mégis van más megoldás? Kimenni egy mozgásos játékot játszani, és közben egy-egy csoport gallyat vág, héjal? Egy-egy metszőolló, éles kés, papírmerítő keret, lavór még csak-csak keríthető. Ha viszont mindezt minden gyereknek biztosítani szeretnénk, önerőből nem fog menni.

Nem kötöttük ki az elején, hogy pályakezdő kollégánk rendelkezik húszegynéhány ezer forint „vállalkozói” kezdőtőkével”. Nincsenek anyagi igényei, öltözik a turiból, eszik zsiroskenyeret, kapott szolgálati lakást, amit télen csak 19 fokra fűt, és megfelelő a szakmai képzettsége. Tud például papírt meríteni, szentet égetni, jártas a body art, a performance műfajában. És nem

kötöttük ki, hogy iskolája, igazgatója bátran vállalja a szembenézést a valóságos helyzettel, nem fél valódi szakmai válaszokat adni.

Ha ezek közül csak egy is hiányzik - márpedig az esetek döntő többségében hiányzik, akkor a másik utat kell választania, a természet helyett a hivatalokhoz, vállalkozókhöz kell fordulnia, pályázgatni, kérvényeket írni, megalázó helyzeteket vállalni, rengeteg szabadidőt áldozni, csak, hogy munkaeszközökhöz juthasson.

Ha egyikre sem képes, tényleg semmi remény, marad a mindennapi helyzetek keserves átvészélése, vagy az eredendő érzékenység letompítása¹⁰⁴, hogy természetesnek fogadja el a szokásos iskolai történéseket.

Végül: mi van akkor, ha a kolléga vállalna mindent, csak épp az iskola igazgatójából hiányzik a bátorság, sunyizva igyekszik „keresztbe tenni”, vagy épp megkeseredett ellendrukker, esetleg ostoba, tehetetlen bürokrata? Nem tudom. Nincsenek saját élményeim. Először nyilván próbálnék érvelni, aztán dühöngve kérném ki magamnak, hogy beleszóljanak szakmai munkámba." Én kérem mindent tudok, amit a rajztanításhoz tudni kell. Tessék kérdezni! Tessék ellenőrt hívni. Állok elébe! Rajzórán tehát az történik, amit én legjobbnak tartok!" És persze megpróbálnék jobb iskolát találni.

A rendszer előnyei nyilvánvalóak. Kevesebb pénzből, több felszerelés, ráadásul - mivel szakember vásárolja meg - mindenből a legjobb minőségű. Igaz, a gyerekek egy része otthonra is vesz majd vízfestéket, temperát, stb. ez tehát többletköltség, de ezt nem kell hordozza, nem károsodik, évekegig kitart, tehát a pénzügyi egyenleg mégis csak pozitív. A lelki egyenleg állása pedig egészen nyilvánvalóan az. Nincs stressz, hozok-e mindent, nem dagad a táská, stb. Igaz, néhány gyerekek eszközeit a többiek állják („Kötelező társadalmi szolidaritás”), de ennyit megér a hetente ismétlődő kérésűlő játszmázások kivédése.¹⁰⁵

A rendszer 2018-ban évi 600 forinttal működött. Hogy milyen eszközháttérrel, arról később írok. Itt csak annyit, hogy utódom szaktermében 3D-s nyomtatóból négy darab van. Plusz lézervágó. És persze a gyerekek megtanulják a programozásukat.

Külső támogatók

Év elején minden gyerek megkapja a szertárnak gyűjthető anyagok, elvégezhető munkák listáját.¹⁰⁶ A naplókban ekkor még ott a szülők munkahelye, foglalkozása. Egy füzetben listát írok azokról a szülőkről, akik valamiben segíthetnének. Szakmunkások, vezetők, gépírók, könyvelők, stb. Őket célzottan is megkeresem. Később egy szülő vezet néhány évig az egyesületi adminisztrációt. Üzemekben keletkezett hulladékot (Nyomdából papírt, nyomdafestéket, építkezésekről maradó PVC maradókat, stb.¹⁰⁷.) adnak.

¹⁰⁴ Amelyet persze már rögtön az elején is megtesz bizonyos mértékben, hisz ha ebben a kis faluban ilyen rossz a helyzet, nem biztos, hogy kollégánknak lesz lelkierője kimenteni rongyokat, újságpapírokat a gyűjtőgetők elé.

¹⁰⁵ Amíg valaki nem dolgozhat benti felszereléssel, nem tapasztalhatja meg a szakma igazi örömeit és persze nehézségeit. És azt is jegyezzük meg itt: az ilyesfajta gazdálkodó munka igazgatói engedélyezése már kicsit kapitalista dolognak számított akkoriban, igényelt bizonyos vezetői bátorságot.

¹⁰⁶ Lásd hátrébb: Saját műhely. (Pontosabb lenne a rajzterem, élettér, porond, harcmező, stb. kifejezések használata, de túl nagy munkát jelentene az „eseti kontextuális súlyozás”, maradok hát a szakterminológiánál.

¹⁰⁷ Részletes listát lásd hátrébb.

Egy szülő évekre megoldja az üvegproblémánkat a raktárából. Az üzemekben eszközök is készülnek. Főleg a Mezőgép TMK műhelyében.

Más anyagokat távolabbi üzemektől tudunk szerezni - ingyen, vagy jelképes áron. Cserébe linómetszeteket, olajfestményeket adunk az irodák, üzemi óvodák falaira.

A Pannonplasttól linóleumot kapunk. A kiürült filctollakat szétszedjük, megszívátjuk az ICO-tól, illetve a PEVDI-től kapott festékekkel, a vízfesték gombokat pedig forint/darab áron kapjuk csomagban Halmajról. Kis linónyomónk már van, később édesapám barátaival legyárt egy nagyobb csillagprést, papírvágót. A Béta-Roll nagy festékező hengereket készít számunkra.¹⁰⁸ Ezekhez a távoli cégekhez először küldök egy nyomatokból, munkánkat ismertető prospektusból (. később CD mellékletből) álló „bemutatkozó” csomagot, a kísérő levélben az áll, hogy néhány napon belül telefonon jelentkezem időpont egyeztetésért. A személyes találkozón nem tűnhetek sem kérincselőnek, sem követelőzőnek. Nem sugallhatom, hogy valami világmegváltáshoz kérek segítséget, de jeleznem kell, hogy nálunk valami különös érték születik. Végül meg kell oldanom az anyagszállítást. (Eleinte szigorúan buszozva-vonatozva - hetven kilós PVC tekercs a Pannonplasttól, hatvan kilós könyvcsomag szétesésre hajló papírdobozban a GYIK műhelyből a két csúcs attrakció - később már autóval)

Van még egy sajátos támogatási forma. A rajzsakkör vezetése itt természetes elvárás. A gyerekek is szeretnék. Belevágunk. Megtanulnak eszközöket használni. Szeretnének hétvégén is együtt csinálni valamit. Játzóházakat vállalunk hát, a gyerekek a csoportvezetők. Vagy pénzt kapunk érte, vagy elhozhatjuk a foglalkozás megmaradt eszközeit, anyagait.

Nyáron „olvasótábort” (.inkább csak egy zenei, irodalmi élményekkel is gazdagított képzőművészeti szaktábor) szervezek a Művelődési Központbeli sakkörömnek, a maradék anyagokat, rajztáblákat, ecseteket megint csak elhozzuk az iskolába.

Nagy segítséget kapok a Művelődési Központ „fotós- előadójától, Kolozsi Sándortól, aki előhívogatja szemléltető diafilmjeimet. (. Albumokból reprodugatom őket) Néha az a Sz. Sanyi is segít neki, aki annak idején Zagyvarékasán időnként vigyázzban állta végig az órákat.

Termelés

Az eszközkészítésbe a gyerekek szívesen bekapcsolódnak. Technika órákon (.Esetleg évi egy-két rajzórát is erre áldozunk) gyártják a linóvésőket, gyúrnak be a Zagyva torkolatból szedett agyagot (. Bokros Júlia is ilyen agyagból dolgozik), tisztítják a hárs ágakat rajzszenégetéshez, készítik a tárló dobozokat, keretezik a diákat, stb.

A linóvésőket később már eladásra is gyártjuk, árusításokat rendezünk metszeteinkből, alkalmi képeslapok, oklevelek, sporttrikók nyomását vállaljuk. (.Utóbbiakat már szitával is nyomjuk) Ezek persze időszakos tevékenységek, amikor épp van munka, elkérek egy-egy osztályt a technika óráról, vagy kihozom a legnagyobb rendbontókat.¹⁰⁹ Utóbbiak más órákról is kezdenek kikéredzkedni. Egy időben a szertárban mindig dolgoztak néhányan. Már mintegy beillesztették az órarendjükbe. **(.Ha nagyoznék, akkor azt mondanám: viselkedéskorrekciót végzünk egy alternatív vállalkozói epocha bevezetésével.)**

Így végül is az eredetileg tervezett huszonnégyezer forintos bevételeink helyett évi több százezer forint a tényleges készpénz bevételünk.

Az elszámolás eleinte csak egy kockás füzetben történik. Később - az egyesületi időszakban - nyugtát adok a bevételről, számlát kérek a vásárláskor, egy szülő vezeti az egyesületi naplófőkönyvet, ellenjegyzés, ellenőrzés, ahogy illik. Év végén kitesszük a faliújságra a

¹⁰⁸ A "szponzok" száma az évek során ötven fölé kúszik.

¹⁰⁹ Persze ehhez előbb le kell gyártani annyi szerszámot, hogy mindenkinek jusson, mert ha valaki kimaradna a munkából, elkezdene a rendbontást.

főkönyv fénymásolatát, mindenki láthatja miből mire költöttünk.¹¹⁰ Gazdálkodásunk tehát részben teljesen törvényes. Apróbb trükköket persze alkalmazunk, ha pályázati pénzeket kell elköltenem, esetleg másról kérek számlát, mint amit vettem. Az utcai bevételeket fekete kasszába könyveljük, számlaképtelen helyeken - lengyel piacon, magánszemélyektől - ebből vásárlunk. Ez így törvénytelen. Más vállalkozásaink törvényesek ugyan, de csak végszükségben folyamodunk hozzájuk. Ekkoriban a vállalatok szakképző intézményeknek küldhetnek támogatásokat az adójuk terhére. Megbeszélem az egyik szakközépiskola igazgatójával, hogy szerzek nekik támogatókat¹¹¹, de az összeg feléből nekünk kell vegyenek eszközöket. Náluk lesz leltárban, de mi használjuk. Számítógéprendszerünket fejlesztgetjük a támogatásokból.

Tízegynéhány év alatt felhalmozódott egy több milliós eszközkészlet. Amikor az OPI-ban még XT-ekkel, mátrixnyomtatókkal dolgoztak, nekünk már AT-nk volt lézerprinterrel. Amint lehetett szkennert is szereztünk, video kamera, fotolabor, barkácsgépek, és a lista hosszan folytatható. **(.Közbevethető lenne itt: ez csak egy Szolnok méretű városban lehetséges. De ha valaki megnézi mondjuk a Jászalsószentgyörgyi Általános Iskola rajz termét, máris visszavonja közbevetését)**

Egyre nagyobb munkákat készítettünk, egyre több tartós anyagot használtunk. (.Volt olyan év, amikor linóból például kb. 200 m²-t metszettünk el)

Persze a belső felszerelés rendszert ugyan minden iskola képes lenne működtetni, a külső támogatók bevonásának lehetősége viszont korlátozott. Ha minden iskola a Pannonplasttól szeretné beszerezni a linóleumot, ahhoz a gyár teljes termelési kapacitása sem lenne elég.

Tanári többlet terhek

Ez a gazdálkodó, fejlesztő munka persze több munkát jelent. Néha kisebb konfliktusokat kell vállalni. A tankönyvterjesztő kollégának például kisebb lesz a bevétele, az elmaradó Tér-Forma-Szín tankönyvvásárlásokból, mivel ezt is csak ajánljuk megvenni, hisz a teremben tartunk egy teljes sorozatot. A technika, testnevelés órákról történő gyermek, osztály kikérégetések komoly diplomáciai érzéket kívánnak.

De a legnehezebb: a felszerelések épségének megőrzése olyan gyerekek között, akiknek minimális tulajdonosi szemléletük sincs, hisz a "mágyóban"¹¹²mindent készen kapnak (.A gyerekvárosiak többsége hangsúlyozottan hanyagul bánik az iskolaszereivel, ruháival. Az is az "ellenség". Ami nem az övék, azon valahogy ott kell hagyni a jeleiket, vagy össze kell törjék), de nincs más választásom, ha nem szeretnék dacos-agresszíven elzárkózó arcokat, vagy derűs mosollyal széttárt karokat látni: - Aztán mivel dolgozzunk, tanár úr?

Van viszont két olyan előnye, ami minden fáradtságot megér.

Mindig van minden, amire szükségünk lehet, nincs otthon hagyott felszerelés. Nagy az anyagok, eszközök motivációs ereje, a gyerekek komolyabban veszik a szaktermet.

Elszakadunk az iskolai adminisztrációtól, pénzgazdálkodási szabályoktól. Nem kell az adminisztrátortól kérincselnem a vásárlásainkhoz.

- No, és mi a tanár úr saját haszna? Ne mondja már, hogy csak úgy, szívjóságból töri ennyire magát?

¹¹⁰ Nem szeretném, ha bárki is afféle „megélhetési civileknek” nézne bennünket, akik valamiféle értékteremtő, vagy csak annak mondott hobbyjukat teszik kisegítő vagy legfőbb megélhetési forrásukká. Később az interneten tesszük nyilvánossá a főkönyvüket, raktári, leltári ivaikat.

¹¹¹ Olyan vállalatokat keresek meg a Vizuálpedagógiai Kapesoskönyv programmal, amelyek termékeit az iskolák is használják. Meg persze linómetszeteket is viszek.

¹¹² **Nem tudom miért nevezték így a Gyerekvárost. Talán a Magyar Állami Gyermekotthon mozaikszava volt?**

Amikor a falusi iskolában, első szakkörömet indítva szakkörvezetői díjamból a műhelyt fejlesztettem, arra gondoltam, később többszörösen megtérül majd. Megtérült, Szolnokon már rendes szakkörvezetői díjat kaptam. Amikor a Metszőkör egyesület foglalkozásait (. később adminisztrációját) ingyen vezettem, megint csak ilyen hosszútávú megtérülésre számítottam. Voltak persze azonnali apró hasznok, az egész családnak jutott az egyesületi biciklikből, a számítógépet eleinte otthon használtam, az igazi nyereség azonban az volt, hogy az általam megszerzett állóeszköz az egyesület tulajdonában maradt, ha tehát munkahelyet kellett volna váltanom, ott már erről a szintről indultam volna. Eltűnt az a veszély, hogy ha itt kiadják az utam, máshol megint kezdek elölről. Ráadásul egy képzőművész műhely asztalos, lakatos festő szerszámai pl. épületfelújításnál is használhatóak, használtam is őket rendszeresen fiaim lakásának, kertés házának felújításakor. Végül pedig a programismertető előadások, később a könyvek, CD eladások készpénzben is hoztak néhány százezer forintot. Töredékét annak, mint ha közben szítanyomó műhelyt működtetnem volna, de azért valamit csak besegített a családnak.

Mert a legnagyobb árat sajnos nyilván a család fizette. Egy jó szülő ne legyen tanár! Legyen, mondjuk a világ dolgaiban jártas, zeneileg, irodalmilag művelt kertész. Mert egy tanár bizony veszélyeztetett szülő. A gyerek, iskolába érkezve, előbb-utóbb rádöbben arra, hogy szülei is valami olyasfajta, mint akiktől naponta szorong. Az otthoni panaszokba valami keserű bizonytalanság keveredik. A szülő persze másfajta tanár, akciókat szervez, ahová örömmel mennek a gyerekek, a sajátjai is, és esetleg kellenél osztoznak a szülőn a többiekkel. Hát még, ha tapasztalják, hogy a szülő itt igyekszik semlegesen viselkedni, nehogy valami kivételezett szerepbe sodorja őket. Egy-egy apróság mélyen beléjük éghet. A pedagógus szülő a napi nyolc órán túl is gyerekek közt van, ügyei vannak.¹¹³

Aztán a szülő tanítani kezdi saját gyerekét, és a gyerek megdöbbenve tapasztalja, hogy arra a napi egy-két órára, hogy fel tudja szívni magát. Akit eddig ő többnyire fáradtan látott a munkából hazaérkezni, itt nem fáradt. Friss, szeretettel bánik a gyerekekkel. Most kellene azt mondani a kicsinek, hogy: „Hát, igen. Ezzel keresem a kenyerünket!” De a kicsi akkor visszavágna: „Keresd mással, többet kapsz érte, plusz hazaérve nem hogy elegend lenne minden „interakcióból”, hanem épp hogy ki lennél rájuk éhezve. És persze a gyerek tanúja a kudarcoknak is, hogy bizonyos helyzetekben, bizonyos gyerekekkel szemben a szülő-tanár sem mindenható. Nem váltja meg a világot.

Eddig az eszközteremtő munka előnyeiről volt szó. Ne feledkezzünk meg a veszélyeiről sem. Az eszközteremtő tanár úgy érzheti, ezzel meg is tette a magáét. Ő mindent beleadott, hogy az óra jól sikerüljön, adjon bele a gyerek is mindent. Ha nem teszi, a tanár megbántva érzi magát. Ez a gyerek semmibe veszi a munkáját. **Elvárná, hogy minden gyerek örömmel dolgozzon. Ha van eszköz, és jó a program, a gyerekek többsége valóban örömmel dolgozik, néhányan azonban esetleg nem feledek el hol is vannak. „Máshol kellene lenni!”¹¹⁴**

A program¹¹⁵

A Művelődési Központ képzőművész szakkörében különböző korú, különböző képességű, eltérő motiváltságú gyerekeket kellett valamiféle alkotó közösséggé formálni. Itt nem lehetett a korábbi lassú, módszeres munkát folytatni, a gyerekek mindentől elháráltak, ami iskolásnak tűnt számukra. Viszont "minden tetszett, ami szélsőséges volt."¹¹⁶ Többnyire játékosabb, lazább feladatokat használtam¹¹⁷, illetve egy-egy feladaton belül is többféle megközelítést.

¹¹³ Mi a különbség Isten és édesapánk közt? Isten mindenütt ott van. Ezzel szemben édesapánk is ott van mindenütt, csak itt nincs. (Esterházy Péter Harmonia Caelestis. Magvető 2000)

¹¹⁴ A korábban már említett Dór államból. Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990.

¹¹⁵ Erről hátrébb részletesebben beszélek majd, most csak egy kis ízelítőt nyújtok.

¹¹⁶ Angelusz Iván Táncoskönyv

¹¹⁷ A korábbi Földi-Szabados-Lantos hármas feladatai mellett pl. ekkor alkalmaztam Morvay László feladatsorait. Tóth Orsolya: Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból –

Újjonnan átvett hetedik-nyolcadikos osztályaimban kísértetiesen hasonló volt a helyzet. Az első években tanmeneteim Szabados Árpád sündisznó modelljének megfelelően épültek, egy-egy érdekesebb problémából kiindulva többféle irányba haladtunk.

És persze az óravezetési technikámon is csiszolgatnom kellett.

Sajnos negyvenöt perc, de még a kétszer ennyi idő alatt sem lehet igazán belemélyedni a gyakorlati munkába. Többnyire felületes kapkodássá válik az óra. Mire előkészítik az eszközöket, megbeszéljük a feladatot, már ki is csöngettek. A vízfestmények nem száradnak meg, értékelésükre pedig szinte sohasem kerül sor. Ezek az órák valóban csak arra elegendők, hogy a rajztanár kiválogassa a tehetségesnek vagy "érdeklődőnek" tűnő gyerekeket.¹¹⁸

Természetesen lenyűgözve néztem ahogyan István órát tartott a Kisképzőben. Nyugodt, derűs bevezetés, milyen kiállítást láttatok a héten, szatán a feladat átbeszélése, nekem a heti egy órákban néhány perc alatt kellett levezényelnem az eszközök ki és elpakolását, és a feladatok felvezetése sem tarthatott tovább másik néhány percnél.

Kialakult egy rajzterem, ahová a gyerekek többsége, többnyire már némileg felhangolódva érkezett, időnként kicsöngetés után is maradt még egy kicsit, délutánonként pedig harminc-negyven gyerek rendszeresen visszajárt. Eggyel szaporodott a képzőművészeti gyermekműhelyek száma. És, ha fentebb megemlítettem szponzorainkat, itt rajztanár kollégáknak, képzőművészeknek kell megköszönöm segítségüket, amiket a program kialakításához nyújtottak. Megmutatták tanítványaik munkáit, véleményt mondtak a mi dolgainkról. Itt egy hosszú névsornak kellene következnie, majd néhány száz oldalnak a vagyronról, amivel gyarapítottak bennünket¹¹⁹.

Bejön a kis ötödikes az első órára. Tudom róla: óvodás korában ő is felfedezte, újratemetette a világot, jeleiben felidéződtek az ember öntudatra ébredésének, a térábrázolás kialakulásának lényegi mozzanatai. Felhívják ezek jelek a figyelmet a kis ember potenciális lehetőségeire, aktuális lelki történéseire. Gerő Zsuzsa írja le nagyon szép példáját annak, hogyan követi nyomon egy kisfiú rajzsorozata egyik gyíkhöz fűződő viszonyának változásai, amelyben persze megjelenik a felnőtté válás fűződő viszonya is.¹²⁰

"A bennem elhunyt tüzek közül az egyik lángol, mint a nap. Nem világíthatja be magánéletemet, kapcsolataimat, vagy társadalmi magatartásomat, de közli velem, hogy lelkemnek árnya van" - írja Gregory Corso, és életét ismerve reményt ad a pedagógusnak, minden kis emberben maradhatnak efféle tüzek.¹²¹

Persze a kis ember ekkor már négy évnnyire van az óvodától, azóta már megpróbálták megtanítani arra, amit eddig is tudott, illetve arra, amiről a tanítani igyekvőnek sincs biztos tudása.¹²² Képeket kellett fessen egy utcáról, ahol semmi érdekes nem történt, szóval a rajzolás átalakult számára iskolai feladattá. Sebaj, van egy kipróbált út, ahol majd ismét feltámad a rajzolókodva.

Színes festékekkel lepacázzuk a vizes papírt, rányomunk egy másikat, és mindenféle képekké egészítjük ki a keletkezett foltokat. (Leonardo nyomán)¹²³ A véletlent más módon is

<https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>

¹¹⁸ Bodóczy István <http://ofi.hu/tudastar/tantargyak-helyzete/rajz-vizualis-kultura>

¹¹⁹ Lásd: Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv program.

¹²⁰ Gyermekrajzok esztétikuma Akad. Kiad. Bp. 1974, 41. o.

¹²¹ Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

¹²² Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9>.

segítségül hívjuk. Firkálunk, majd belelátunk valamit. Durva felületeken dörzsölgetjük ceruzával a papírlapot, majd képpé egészítjük ki. Lemásoljuk a képeket, és már meg is tanultunk használni néhány technikát.

Kivágunk színes papírból egy csomó testrészt, majd véletlenszerűen összeragasztgatunk belőlük egy bohóccsoportot. (.Szabados Árpád feladata) Ugyanezt nagyobb méretben keményebb papírral is megteesszük, lehengerezzük színes nyomdafestékekkel, nagy papírnyomatokat kapunk. Eljátsszuk egy mesebeli lepke és egy mesebeli pók találkozását, aztán megrajzoljuk, megfestjük. Mindenki elképzeli, milyen lehet egy ilyen lény. Ehhez persze támpontokat is kap. Mindenki kimetszi linóba az elképzelt lényt, a nyomatokat visszanyomjuk nagy dúcra, közösen hátteret rajzolunk köréjük, kimetsszük, az osztálynak van egy nagy nyomata, amin mindenki munkája látható. A pókok és lepkék városa.

Megnézzük dián Csontváry képeit, aztán emlékezetből megpróbáljuk felidézni a látottakat egy képen. Mindenki maga dönti el mit csinál:

- Egyetlen képet próbál meg felidézni?
- Több képből formál egyet? - Kitesz maga elé egy reprodukciót, elképzeli, hogy a festő valamelyik oldal irányában tovább folytatta a képet, és megfesti ezt a folytatást?
- Vagy egy történetet fest valamelyik képbe?

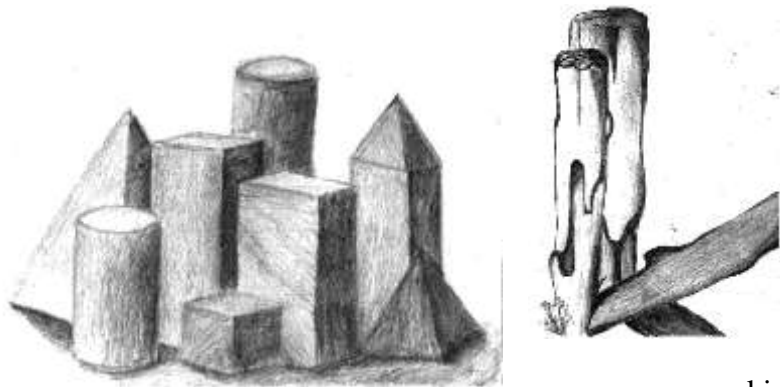
Aztán gyűjtünk a mezőn egy csomó száraz termést, levelet, mindenféle növényi részeket.

Megrajzoljuk őket, ki hogy tudja, fő hogy sok részletet figyeljen meg. Az arányok egyelőre mellékesek. Úgyis elvarázsoljuk majd a rajzokat, átalakítjuk mesebeli növények képeivé. Kitömött madarokról rajzolunk, emberi mozdulatokat, önarcképet, egymás arcát, és ezeket is elvarázsoljuk. Épületeket is tervezünk, aztán a vázlatokból összeállítunk egy képet, amit valamilyen időt állóbb technikával fogunk megoldani.

Ezzel vége is az ötödikes évnak, ritka gyerek akinek még most sem jött meg a kedve a munkához. Hatodik-hetedikben haladunk a szokásos forgástestektől a külső tér rajzáig tartó úton, megfűszerezve mindenféle kreatív feladatokkal. Nyolcadikban emberi alak után munkáltató művészettörténet, végigjárjuk az impresszionizmustól az absztrakcióig, szürrealizmusig, akció művészetig vezető utat. Később majd a kortárs művészet és a pop art is belép.

Van tehát már érdeklődő gyerekekünk, eszközeink, de azért a térábrázolás elsajátítása bizony kemény dolog. Ki kell gyakorolni a technikáját, akinek gyengébbek az alapkészségei, a legjobb módszerek mellett¹²⁴ is könnyen elveszti a kedvét. Megjelennek a könyökölő, beszélgető párok,

a rossz kis

¹²³ Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.> Nem kettéhajtjuk, mert akkor minden másodikból lepke lesz!

¹²⁴ Lásd „A magára hagyott gyerek”.

firkarajzok. Egyrészt segíthet a „programozott feladatlap”¹²⁵ a falon kint van egy sorozat az elkészítendő munka fázisrajzaiból, másrészt mindig van valami menekülő út, „szórakoztatóbb jellegű” kiegészítő feladat. A természet utáni rajz mindig valamiféle kreatív munka előfeltétele, utóbbiakból pedig olyan képek születnek, amik falakra kerülhetnek otthon, az év végi közös képeket pedig kiteszik valahol a városban, megyében, országban egy falra. Egy kórház, könyvtár, vagy valami más intézmény folyosóját fogja díszíteni. Legfőképp persze a linómetszetek. Minden évben van valamiféle linómetsző órasor.¹²⁶

Ezt itt olyan könnyedén jegyzem meg, mintha vitán felül állna képeink esztétikai értéke. Ha nem avatkozunk bele nagyon, a legtöbb gyerekrajz sokkal inkább megérdemli ezt a helyet, mint a képcsarnoki képek. Van ezekkel szemben egy nagy előnye: a világot birtokba vevő igyekezet lenyűgöző ereje. Hogy látszik rajta: a gyerek (általában) még "ép"¹²⁷

Ilyen erő persze nem csak rajzában rejlik. Szávai Géza szép könyvében - (.A lelkesedés nem családi, a névegyezés véletlen) - rengeteg nyelvi formulát találunk, ami hasonló szépséggel bír: "Az elvontabb fogalmakat még nem értő, de már használó Eszter egy reggel kedveskedve (.simogatva) azt kérdezte tőlem: - Érzed az eszedet? A kérdés után, döbbenetem láttán rögtön megnyugtatót: - Nem fáj, csak érzed." Fáj az ész": ha költő írja le ilyen találóan ezt a gondolatot, ezt a fájdalmas igazságot, akkor azt mondom, hogy megfogalmazása zseniális. De hogy megszeppenten és meggyőződéssel bólogató hároméves és pár hónapos kislányom szájából (.ön) tudatlanul hullott ki a nyelvnek ez a gyöngye /mint a mesebeli királykisasszonyok szájából a szavak helyett az igazgyöngy, az sem akadályozhatott meg engem abban, hogy mellbeverő, József Attila Nagyon fáj - ának sorait eszembe idéző) szépségét ne csodáljam.¹²⁸

Néhány év után már magától értetődő számára, ez a céhes munka. Amikor elkészül a kép, érzi, hogy megérte, és ha valamelyik osztályt ki kellene zárni ebből, igen megbántódnának.

Ha meg már vannak jól rajzoló, a képcsínálást élvező gyerekeink, nagyobb vállalkozásokba is foghatunk. Nagy képsorozatot festünk a Tisza-parti téglafalakra, a kórház üveglakaira, az iskola belső tereibe.

Mit lát a szülő?

Nyílt napon, fogadóórán, alkalmi segítségadás során megnézi a szaktermet. A látvány gazdagsága persze többnyire elbűvöli, a közös felszerelések használatát döntő többségük helyesli, de az alkalmazott pedagógiai módszerekben már talál kifogásolnivalókat. Ki erről - ki arról. Van, aki keményebb, más meg liberálisabb módszereket szeretne látni. Mindenesetre amiben tud, segít. A közös felszerelés vásárlásának, iskolában tartásának, és a tantárgy teljes házi feladat-mentességének örülnek.

Mit lát a látogató kolléga?

A polcok tele anyagokkal, a gyerekek láthatóan nagy kedvvel dolgoznak, láthatóan szeretik ezt a helyet. A falakon sorakozó munkák egészen eltérő léptékűek, témájúak és technikájúak. Némelyikük szinte cirkuszi produkciónak tűni. Ez valami idilli műhely, vagy valami nagyon nagy család lapulhat mögötte.

Miért nem nyugszik meg a rajztanár?

A látogató persze nincs ott, amikor összegabalyodott kicsiket szedek szét az aulában, és az egyik a prédikáció közben nyugodtan belerúg a másikba. Nem hallja otthon a kis másodikost,

¹²⁵ Kádár-Csomor Gábor a Youtube-ra tölt fel magyarázó filmeket, a gyerekek megnézik a telefonjukon, mindenki halad a saját tempójában. <http://kadarcsomor.hu/rajz-segedanyagok/>

¹²⁶ Hogy miként lehet harminc gyerekkel linót metszteni, nyomtatni, monotípiáztatni, lásd **Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv.**

¹²⁷ Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. 82.o Pannon Könyvkiadó Bp. 1991

¹²⁸ Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. Kriterion, 1983. 37. o.

amint suttogva számol be az iskolai WC állapotáról, gyanakodva szaglászó anyukájának: "Tudod, ott mindig le van pisilve az ülőke." Suttog, mert hisz ami az iskolában rosszul működik, az általában a gyerekek, azaz az ő bűne. És hát ő sem hibátlan, tegnap is elfelejtette levenni a sapkáját, össze is rezzent, ahogy az ügyeletes leverte a fejről. Az ajtón belépve meg kell süvegelni az intézményt!

Nincs tapasztalata arról, milyen az élet egy jól szervezett nyári táborban, és milyen egyszerű dolgokon múlik az, hogy mégsem lesz az egész év egy tábor.

Ekkor azt gondoltam: Olyan tananyag kell, ami felkelti a gyerekek érdeklődését, az ehhez szükséges eszközrendszerrel. Játsszanak közösségformáló játékokat, legyen minél ritkább a tanári előadás! A kérdve kifejtő módszert meg tessék elfelejteni, ha felteszünk egy kérdést, akkor arra ne egy választ várjunk, hanem vitát indítsunk róla.

- Ne viccelj már! - döbben meg a művelődési ház igazgatója.

- Azt hittem, nem vacakolsz már ilyen hülyeségekkel. Ne törődj semmivel, tartsd az órádat!

Csak hogy ez a tantárgy nem egy a sok közül. A rajzórák azok, ahol a leginkább alkotó munkát végez a gyerek, ráadásul nem is csak intellektuális műveletek révén juthat el idáig - még csak különleges készségek sem kellenek hozzá. De kell valami. A személyessége. Az alkotás csak intim térben tud igazán kiteljesedni.

Zsuzsa nagyon szépen rajzol virágokat, énekel, táncol, játszik barátnőivel. Összebújnak valahol a gyermekvárosban, rajzolnak, énekelnek, beszélgetnek. De az iskolában legfeljebb imitálja a munkát. A rajzórán is nagyon nehezen lendül neki. Hiányzik neki az intim tér. Idegeneknek nem énekel. (.Amikor egy pályázatra készülünk, amit cigány származású gyerekeknek hirdettek meg, és csak nyolc-tíz gyermekvárosi kislány ül a teremben, nincs ilyen probléma)

Ha a gyerek épp az előző szünetben ütött öklével jókora lyukat a WC ajtóba, nem biztos, hogy rögtön felveszi az alkotó hangulatot. A szétesett szociális terű osztályokban elég gyakran kényszerülök a kemény didakta szerepébe (.lásd később), és ezek az osztályok bizony sok mindentől kimaradnak. Megtanulnak persze rajzolni, felveszik őket a faipari szakközépbe, sőt, még művészettörténet órát is tarthatok, csak épp szelídebb-durvább erőszakkal kell befogadó helyzetbe kényszerítenem néhány gyereket. Az sem vigasztal, hogy amikor a sok erőszakot megtorlandó, éjszaka visszalopóznak szétverni az iskolát, földhöz vagdossák a telefont, írógépet, festékeket öntöznek szét, a nyitva felejtett rajz szertár az egyetlen, amit kihagynak. (.A padlóra terített nagy ünnepi dekoráció megőrzi a lábnyomukat, a sötétben leverik az asztal sarkára tett hegyező, de csak ennyiből derül ki, hogy benn jártak. Pedig itt lehetett volna igazán rombolni. Micsoda bombázást lehetett volna rendezni a folyékony anilinfestékkel teli literes üvegekkel!)

Képeink sok helyen kinn vannak, de az iskola falán hiába keressük őket. Az utolsó évben, amikor kiraktuk, tizennégy üveget vertek, fociztak le a falakról, és csak a szerencsének köszönhető, hogy senki arcát, kezét nem szabdalták úgy össze a szilánkok, mint a második emeleti üvegajtó az egyik belerohanó gyerekét. Gyártjuk a szép képeket, de már nem gondolom, hogy újraéleszthető lenne a művészet értékrendet adó, reneszánszbeli funkciója. Sajnos épp „szakmai karrierem” miatt kellene valamit lendíteni az iskolán, vagy keresni egy másik helyet, ahol néhány "megszállott" (.fura, az ember magát nem tartja annak, de rögtön ez a szó jut eszébe, ha igényes, korrekt munkát vár el egy pedagógustól) magával tudott vinni egy egész testületet. Logikus kezdőlépés lenne egy alsós rajz szakterem kialakítása, tanmeneti, óravezetési segítség a tanítóknak, de ez később sem fog sikerülni.

Együtt van még a belső mag, vannak büszkén vállalható közös ügyeink (.Őszi akadályversenyek, tornabemutatók), de egyre kevésbé hiszünk benne, hogy mi lehetünk majd az iskola meghatározó alakjai. És persze azt se hallgassuk el, hogy ha összehasonlítom az órák minőségét mondjuk Bodóczy István, Sinkó István óráival, bizony csak afféle középfekvésű, derék teljesítménynek látom. A kívülállók ezt persze nem érzékelik. „És én még azt hittem, hogy a montázkészítés a vizuális nevelés csúcsa!” – jegyezte meg egyszer egy forgató stáb operátora a szaktermemben. Pedig jó nevű kollégánál volt a középiskolai

rajztanára. Volt tanítványok hasonló ámulattal emlékeznek óráimra, csak mert nem látták fentebb említett, meg még jónéhány hasonló kvalitású kollégáim óráit.

Nincsenek súlyos konfliktusaim, ha igazgatómmal el is jutunk egy vitában a munkakönyv emlegetéséig, azért nem változtatjuk meg álláspontunkat egymásról. Egyetlen hivatalnoki ízű döntése nem teszi semmivé szememben erkölcsiségét, élettapasztalatát. (Ha az ember néhány évig ellavírozott az iskola tűzvédelmi felelősének kényelmes szerepkörében - mert mennyivel nehezebb például a honvédelmi felelősnek - akkor ugye kutya kötelessége vállalni a fél éves, heti hét órás továbbképzést.¹²⁹ Az óráit majd elhelyettesítik. Mindenki tudja ugyan, hogy a tűzvédelem igazgatói feladat, márpedig ha ő a felelős érte, úgyis saját kezében tartja, az én szerepem formális - de hát a tanács nyilván nem akar ujjat húzni a tűzoltósággal, valakinek mennie kell. Ilyenkor bizony muszáj színt vallani, különleges előjogokat kérni, a munkára hivatkozva, megbontani az iskolai egyenlőséget. Mi több: vitatni azt, végső érveként munkakönyvet kérni. Elbizonytalanítani az iskolát, talán mégsem lehet számítani erre az emberre)

És ő sem tesz keresztbe egyetlen szalmaszálat sem, a sértést megtorlandó. Két éve ugyan felhagytam az értekezleti aktivitással, csendesen ücsörögve, gyűjtögetve a jegyzeteket egy "valamelyest összefoglalóbb jellegű" hozzászólásra, de most már ezt is elő kellene terjeszteni, amiből világosan kitűnne, létrejött a klasszikus válás előtti helyzet, ahol mindenki mást vár a másiktól, mint amit az nyújtani tud. Nem drámai módon, vannak meghitt pillanatok, de a levegőben lóg a dolog. "Rossz hold kelt föl, mikor a kölyköd lettem" éneklük a gyerekek az utolsó rajzórán, magnó fölé hajolva. Időnként azonban olyan szerepbe kényszerülök, amihez már csak ironikusan tudok viszonyulni.¹³⁰ Befejeződik a tanév és már tudom, ezen a nyáron feltétlenül át kell gondolnom, mit kellene másképp csinálnunk, hogy valamit korigáljunk azon a rossz holdjárásán. Hogyan alakíthatnánk át az iskolát, hogy megfogyatkozzanak rossz konfliktusaik, és nekünk se szaporodjanak szívétáji panaszaink. Másra persze nincs lehetőség, mint egy rövid kis séta után néhány különösen szorongató gond durva felvázolására.

Megszületik a "Vázlatok az iskoláról" első kézírata. Nem azért, hogy megmentse a szakmát, hogy kiutat mutasson, hanem, hogy elkezdődjék végre valami szakmai beszélgetés.

Annak, hogy a kéziratot közreadjam a tantestületnek, nem lett volna értelme. Egy megjelent munka még a végletes értékválságban küzdő szocialista világban is "másképp veszi ki magát".

¹²⁹ Ami azt jelentene, hogy két-nárom osztálynak fél éven át helyettesítő tanár tartaná a rajzórákat.

¹³⁰ „Az irónia árnya kilép a falból, a hátam mögül kúszik előre, és nagyon kell vigyáznom, hogy ne vegye át az irányítást, ne egye meg a személyiségemet.” (Spotnik Zoltán) Bookline. Könyves Magazin.

https://konyvesmagazin.hu/nagy/sopotnik_sorvezeto.html Rostás Eninek Spotnik Zoltán válaszolt.

És akkor most innentől kénytelen leszek a fejezetek végén jelezni, miben változott a helyzet. Ha nincs megjegyzés, nem látok komolyabb változást.

Séta az iskolában

Ha az átlag falusi iskolát akarom megkeresni, a bolttól indulok el, az elhajigált csoki papírok legvastagabb csíkján. Városban a módszer az egyenletesebb szeméttakaró miatt nem alkalmazható. Itt azt kell keresnem, hol kezdenek szaporodni az almák, sütemények, szalvéták, vagy év vége felé a széttépett füzetek. Papírgyűjtéskor persze nyugodtan kereshetjük a csapások végét. Ha ügyesek vagyunk, hamar elérjük a kitörött lécekkal tarkított kerítést, a bejárat mellett, félig leszakítva lógó szeméthyűjtőt, színig tele szeméttel. Hogy lenne még utánpótlás, azt a tövénél díszelgő dombocska jelzi. /Már amit meghagyott belőle a segítőkész reggeli szél. /

Az iskolák környéke, általában a települések utcái szép lassan megtisztultak.¹³¹ Az udvarokon elkezdtek szaporodni a szelektív gyűjtők, egyre ritkábban került év végén egyszerű kukákba a papírhulladék, noha még néhány éve is láttam rá példát belvárosi elit iskola udvarán. Saját iskolámban még az évi egy bevételt hozó papírgyűjtés is működik, amihez egész évben gyűjtögetünk. Sajnos a hulladékgyűjtés „államosításával” a folyamat megtorpant.

Az udvar aszfaltján néhány vasvázás mászóka szolgálja az ifjúság szórakoztatását. A racionális gondolkodású tervező mellőzte aljáról a homokos gödröt, tudva, egy eső után gyorsan bevándorolna a gyerekek talpain a folyosókra. Ásni kellene, utántölteni. Hogy mi van, ha a gyerek leesik? Közel a mentőállomás, valaki elszalad szólani. Az iskola még csak néhány hónapja indult, a telefonja nem érkezett meg.¹³² Ha már évek óta működő intézménybe látogatunk, akkor persze már nincs ilyen gond. No, nem a homok jelenik meg, de a mentőket már telefonon lehet hívni.

Az udvaron félállású kertész kapálgat félmeggyőződéssel pusztulófélben lévő bokrocskák között. Hátrébb, a gyerekektől elzárt területen szépen virulnak a növények. Ha esős időben érkezünk, vakarhatjuk a fejünket, mert a cipőnket legfeljebb a lépcsők élén. Hiányoznak a régi jó vaskaparók. Felbotlanak benne, kirugdossák, belepi a föld. Az obligát filc lábtörő hiába nőne sokszorosára, nem tudná ellátni a sok kis cipő letisztogatásának nemes feladatát.

Ha még nem csöngettek volna be kis emberek is battyognának befelé, csomagjaik megérdemelnek egy alaposabb pillantást.

Rövid magyarázkodás után beljebb enged a rideg modorú portás, még az értekezlet irányát is megmutatja. (.Majd csak késő délután ereszt le néhány üveg sört, ami kedélyén sokat segít) Ha szülőként érkezünk volna, hogy a gyermekünket képező tanulóval beszéljünk, otthon felejtett lakáskulcsunk magánügyében, nem lenne ilyen könnyű az átjutás. Szülő nem mehet be az aulába, legfeljebb vezetői engedéllyel. Hogy a vezetőkhöz is az aulán át visz az út? Ne őrlődjünk most ezen. Induljunk el sáros lábbal, rossz lelkiismerettel valamelyik belső csapáson. A vékonyabb a tanáriba, a vastagabbak a

Ábra A Kata hátán a dugig telt iskolatáska, egymásnak segítenek becsatolni. Bal kézben a "torna", a nyakban az uzsonna, egy tesi tagozatosnál ez kisebbfajta spájz, jobb vállon a napi aktuális cipelnivalók, ha ma úszni mennének, még az "úszás" is fel lenne akasztva valahova ötödik csomagként. Hozzá képest az akcióhősök kis kizitaskás sétikálók.

¹³¹ Már mint az ezred első éveiben. Utóbbi években „visszarendeződés” kezdődött.

¹³² Na, ilyen ma már nincs. Telefon van.

termek felé vezetnek. Óvatosan haladjunk, a fal mellett, így legalább onnan nem robban belénk egy gyerek. A százegynéhány személyesre tervezett térben legalább négyszáz gyerek gyülekezik, várja a fél nyolcas csengetést, hogy bemehessen a termekbe. A tornaterem folyosóján ettől nem kell tartanunk. Lassú ütemben hömpölyög egymással szemben, előretartott táskákkal, öklökkel két gyerekfolyam. Itt csak arra kell vigyázni, ne kerüljünk örvénybe. Egyébként az aulabeli nagy nyüzsgés, meglepő módon, elég ritkán vezet karambolhoz, néha két perc is eltelik, hogy senki nem zuhan a kőre.

Most az egyik túlmozgásos delikvens nagyon rossz helyre rohant, fogó elől, lépcső tetejéről menekültében, a jól megtermett testnevelő hasába. Rövid oktatás következik a lovarda és a lépcső közti különbségről, különös tekintettel a balesetvédelem szabályaira. Koki, aztán a gyerek el, nevelő tovább. A WC előtt állapodik meg, gondterhelten válogat kulcsai között, az eredmény láthatóan nem elégíti ki, nagy levegőt vesz, bemegy a tanuló WC-be. Kifelé jövet fülénél fogva hozza a dohányzáson kapott nyolcadikost. Mi is szeretnénk könnyíteni magunkon, beállunk hát az illemhely felé sodródó laza sorba. Az ajtónál hatodikos ügyeletes egyik osztálytársával veszekszik a hiányzó tisztasági csomag miatt. Nagytermetű nyolcadikos halad befelé, persze tisztasági nélkül, nagyúri legyintéssel. A kis negyedikes kötelességszerűen mutatja fel csomagját, arcán az önbecsülés romjaival. Elhatározza, legközelebb azért sem hozza ki. Ettől jó kedve lesz, nagyot vág az ajtóra.

A WC-be érve megértjük kollégánk mély lélegzetét, mi is jobban tettük volna. Csak annak örülünk, hogy dolgunk jellege nem teszi szükségessé a hosszabb tartózkodást, az agyonáztatott ülőkék használatát - amelyekre bizony nem víz csepegett. A lehúzással is gondunk lenne, hiányzik a lánc. Az előttünk nagyobb dologban jártas tanuló sem tudott megbirkózni a feladattal. Segítőkészen felnyúlunk a tartályhoz, lenyomjuk a kart. Félsiker. A kagyló tele lesz ugyan vízzel, ami majd lassan leapad, egyébként minden marad a régiben.

Papír nincs, hogy a tisztaságiból is hiányzik - a ceruzával ellentétben - a fal jelzi. A kézmosással szerencsére nincs gondunk, két csapból is ömlik a víz az előtérben. Természetesen elzárjuk, bár elég nehezen megy. A következő gyerek nem is kínlódik velem, nyitva hagyja. Utunk a büfé folyosója előtt vezet tovább. Óriási tömeg, tolongás, a büfés néni kiabál. A nyolcadikosok rutinosan lökdösik hátra a kicsiket, mire mégis odaérne, becsöngetnek, futhat az osztályba. Felrántják az ajtókat, négy-öt ablakot rögtön bevág a huzat. Most épp egyik sem tört ki, a kicsi megnyugodva ülhet helyre.

De most még nem csöngettek be, az aulában még tart a nyüzsgés. Néhány kis alsós buktatgatja egymást. Az ügyeletes tanár néni leállítja őket. Prédikációja a kéztörés lehetőségét vetíti fel. Prófétának bizonyul, délután az egyiknek tényleg eltörik a keze. Az aula szélén, egy padon, hat-nyolc takarítónő dohányzik, beszélget, veszekszik. Becsöngetés után majd elindulnak, eltüntetik az ösvényeket a folyosókról, amit a nap folyamán még négyszer megismételnek. Közte újfent beszélgetés, dohányzás, veszekedés.

"- Tanár bácsi! Légy szíves gyere a szertárba!"

Elhűlve meredünk a távozó pár után. Csinos, fejlett nyolcadikos lány, fiatal tanárral. A kislány nyelvbötlése nyilvánvalóvá tette kapcsolatuk jellegét.

- Ugyan már! - nyugtat meg nevetve - időközben előkerült - ismerősünk.

- A fiatal kollégánál csak egy dobozt szeretne levetetni kollégájával a felső polcra. De hát mégsem szólíthatja a gyerekek előtt Jóskának! Hová lenne a tekintélye, ha kiderülne róla, hogy ő is ugyanolyan Jóska, mint a boltos?

Ilyen mély pedagógiai kérdésben nem merünk nyilatkozni, pótcselekvésként a WC állapotát tesszük szóvá, némi iróniával. Ismerősünk hangja elhalkul, arca elkomorul, fejével óvatosan

az igazgatói szoba felé integetve magyarázkodik. (.lásd: Vekerdy Tamás: Óvodák. Valóság, 1984/11. sz.¹³³)

Az értekezlet témája az esztétikai nevelés. Elhangzik a szép magyarsággal megírt vitaindító, az előre kijelölt hozzászólók is előadják nézeteiket, eredményeiket. Néhány spontán hozzászólás, némelyik kissé eltér a tárgytól. Szünet, kávézás, aztán válasz a hozzászólásokra. Minden szabályszerűen folyik, de korábbi tapasztalataink alapján nekünk is felrémlik Kornai János látomása:

"Az a vízió alakult ki bennem, mintha előbb egy modern gyár diszpečsertermébe léptem volna be, benne a különböző szabályozók, gombok, kapcsolók százai, műszerek, és villogó jelzőlámpák. Ott sűrögnek-forognak a diszpečserek: hol ezt a gombot nyomják be, hogy azt a kart fordítják el. Utána pedig átmegyek az üzembe: lám, talicskával tolják az anyagot, a művezető rekedtre ordítja magát. Igaz, folyik a termelés, de függetlenül attól, hogy az impozáns diszpečserteremben mikor melyik gombot nyomogatják. Nem csoda, hisz nincs is vezetékkel összekapcsolva a diszpečserterem és a műhely."¹³⁴ Sehogy sem tudjuk felfedezni a kapcsolatot az értekezlet magasröptű szándékai, határozati javallatai, és a megvalósult gyakorlat között.

- Foglalkozik-e még valaki a hozzászólás gondolatával? ...

- Hát akkor megköszönjük vendégeinknek, és a gyakorló hónapos főiskolásoknak a részvételt, mi még maradunk egy kis megbeszélés erejéig.

Alig tesszük ki a lábunkat, megemelkedik az értekezlet hőfoka: - Kollégák, mégsem akartam a vendégek előtt, de szégyen, gyalázat, ahogy az iskola kinéz. A gyerekek gazdátlanul bolyongnak az épületben, elhajigálják a szemetet, rongálnak. Ki fogom nyomozni kihez tartoznak, és felelősségre vonom az illetőt. A szakszervezeti rendezvényeken, a szabad pártnapon példátlanul alacsony a részvétel. Senkit nem érdekelne X elvtárs előadása? Bezzeg a jutalmat elvárják. Nézzék: az órát mindenki megtartja, erre nem lehet differenciálni. Vezetni fogom a részvételt, a társadalmi megbízatások vállalását, és ezt vesszük figyelembe a jutalmak odaítélésénél.

Újabban a gyerekek rákaptak a "tanár bá" megszólításra. Én nem tudom ki az, aki eltűri ezt...

Ne vonjunk le persze alaptalan következtetéseket, térjünk vissza másnap kissé alaposabb szemlélődésre.

Ha nincs szerencsénk, ünnepséggel kezdődik a tanév. Bennünket megtisztelő felkérés invitál az elnökségi asztalhoz. Régebben ugye leült az elnökség a vörös selyemmel borított asztalhoz, végighallgatta a beszédeket, verseket. Csakhogy a háromnegyedórás ácsorgás és ücsörgés antidemokratizmus annyira nyilvánvaló volt, hogy most már az elnökség is áll. A katonai szolgálati szabályzat húsz percet engedélyezett ilyesmire, de azt beláthatjuk, hogy az új generáció igényeit röpké húsz perc nem elégíti ki. Az ő öntudatossági fokuk többet kíván. Örömmel állnak - ha kell - másfél órát is. /Ennyi volt az általam mért leghosszabb ünnepély ideje./ A körülmények megfelelőek, a hangszóróból ömlik a beszédek monoton folyama, levegő van még valahol, csak meg kell találni. Ennyi idő alatt az ember elveszti érdeklődését az előtte álló tarkója iránt, tehát nyilván lenyűgözve hallgatja a szövegeket. Az osztályfőnök némi pisszegéssel, rángatással próbálja segíteni az elmélyedést. Az összeeső alacsony vérnyomású gyerekeket kiültetik az épület elé, ha regenerálódtak, visszajöhetnek.

„Évnyitó. Már magától a szótól kiver a víz, pláne, ha belegendolok, pár nap és újabb szörnyű egy órában lesz részem a tanév első napjának reggelén. Évekig reménykedtem. Már a saját iskolai évnyitón is. Rühelltük a fekete-fehér ünneplőruhát, az állandóan szorító kopogós cipőt, a hőséget, a sorokból kizuhanó diákokat, az igazgató hosszú és unalmas beszédét az éves

¹³³ „Az óvodai illemhelyek állapota úgyszólván mindenütt kielégítő. ... Az iskolai WC-k állapota kétségbeejtő. ... neveléses dolog olyan iskolákban például esztétikai nevelésről, vagy a magatartáskultúra kialakításáról beszélni, ahol ilyenek az állapotok.”

¹³⁴ Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983 165. o.

teendőkről, rühelltük a mindig ugyanolyan nehézkesen elnyögdécselt verseket, a felkészületlenül előadott dalokat – mintha nem is egy ünnepélyről, hanem gyászszertartásról lenne szó. Első gyerekeket a legelső iskolai élményére kísérve abban reménykedtem, mindez változott a hosszú évek alatt, és se egy elsőst, se az összes többi diákot nem fogadja fagyasztó hangulat már rögtön az első percekben. Hát, jó nagyot tévedtem. Az idő mintha megállt volna, ha az évnyitókat nézzük, és ez azóta se (hatodikos a kölyök) változott.”
<http://divany.hu/poronty/iskola/2012/09/01/evnyito/2012-09-02>

Ha átvészeltük az ünnepélyt, rövid beszélgetés következik az igazgatói irodában (.Folyosóról nyíló vagy titkárságon át megközelíthető, esetleg tanárral oldalajtón át érintkező hivatali fogadószoba), majd "megtekintünk néhány tantermet". Az iskola büszkeségében kezdünk, a szőnyegpadlós nyelvi laborban lépni alig lehet, válaszfalak, fejhallgatók, magnó, számítógép. Néhány gyerek, magántanári rásegítéssel akár be is juthat egy elit gimnáziumba, a többségtől azért ne kérdezzük meg az oktatott nyelven, merre van a tanári szoba. Ja, igen. Ahogy belépünk a terembe, a gyerekek felállnak, és kórusban köszönnek. Ez majd minden teremben így lesz.

A számítógép teremben tízegynéhány gép. Felhasználói programok híján inkább csak „szemléletmódot” kapnak¹³⁵.

A magyar szakteremben a falakon függő csónaklakkal mázolt keretből előmeredő arcképek hivatottak irodalmi hangulatot teremteni. A fizika-kémia terem nagy asztalairól lepusztultak a konnektorok, szekrényajtók. A szertár tartalmának megtekintése után már tudjuk, itt a didaktikai csúcsteljesítmény a havonta-kéthavonta bemutatott tanári kísérlet.

Rajzterem nincs. Ha van, nincs benne vízcsap. A felszerelés egy szekrényben lapul. Rajztáblák, üres üvegek, néhány mértani test. Dekorációs anyagok. Vékony lécekből összerótt falújságra kis rajzocskák, festményecskék rajzszögezve.

A technika teremben néhány éve még voltak bizonyos központi műhely által leszabott anyagok, amiből össze lehetett ügyetlenkedni kis fadobozokat, valami sorompószerű izét, más efféléket. Kalapácsok, fogók, kis fűrészek, kézi barkácsszerszámok. A "falc asztalok" persze már akkor sem működtek, márpedig a famunka első feltétele, hogy meg tudjam fogni az anyagot. Volt, ami volt, most már semmi nincs. Feladatlapokat töltögetnek. Többek között a növények ápolásáról. (.Vesd össze az iskolakertet félállásban, fél meggyőződéssel gondozó kertésszel)

A biológia-földrajz terem hátsó falán térképtartóban foszladozó térképek. Oldalt felpördült szélű "applikációs táblák". Madarak, gombák. Egy szekrényben néhány műanyag vázas mikroszkóp, zilált tollazatú kitömött madarak, műanyag modellek porosodnak.

Ha órát is látogatnánk?

"Akkor tehát, tessék, az ókori görögök történelme. Vegyük. Az ókori görögök története. Hát a dór állam a Peloponnészoszon, idő előtt nyolcadik század. Meghódítás eredményeképpen jött ez létre. Megdöntötték a műkénéi kultúrát. Leigáztak. Körüllakók, helóták, földek parcellákra osztása, állami és katonai. Módszere."¹³⁶

Közben időnként:

¹³⁵ Ez a megjegyzés nyilván elavult. Ma már nem kell kockás füzetbe jegyezgetett DOS parancsokból felelniük a gyerekeknek. Szövegszerkesztésben valamivel biztosabbak, de azért ne lépődjünk meg, ha néhány gyerek még segítséget kér mondjuk egy könyvtár létrehozásához. Kádár-Csomor Gábornál viszont időnként 3D-s tervező szoftverrel dolgoznak. (.És persze van három darab nyomtató is a teremben)

¹³⁶ Kukorelly Endre: A memória part. (. A dór állam.) Magvető Kiadó, Budapest, 1990. (.Később még majd előkerül)

"Csend legyen! Maradj abba fiam vagy szétültetek! Inkább írjunk dolgozatot!" Gyerekek füzetbe irkálnak, munkafüzetet töltenek.

Osztályfőnöki órán mit láthatnánk? Nyilván minden osztályfőnöknek van néhány kedvenc témája, amire tényleg felkészülnek a megbízottak, körbejárják, megállapítják, rögzítik, és csak utána kerül sor az aktuális osztályproblémák megbeszélésére. Többnyire azonban inkább ezekkel kezdődik az óra, osztályfőnök feldúlt, vagy gyerekek panaszos, esetleg mosolygó-kérincselő vitaindítója után, márpedig az már a dolog lényegéhez tartozik, hogy a problémáknak kicsengetésig kell nyúlniuk.

Aztán egy tanítónőt látunk gyermekek gyűrűjében, kedvesen sodródni egy terem felé, amelyben hátul párnákkal körberakott pihenő szőnyeg, a polcokon rengeteg eszköz, játék. Gyerekei még nyolcadikos korukban is le-lenéznek termébe. A tornaterem folyosóján kupáktól, érmektől roskadozó vitrineket látunk, a gyerekek már becsöngetés előtt a tornateremben rohangálnak, a tanár sem negyedórával a becsöngetés után kerül elő, hogy valami kis gimnasztikázás után odadja a focit a fiúknak, röplabdát a lányoknak - de ezek a kivételek sem tudják feledtetni velünk az összképet. **Mintha valami karkai világba kerültünk volna.** Vegyük hát alaposabban szemügyre ezt a világot, kezdjük talán az ismerkedést azzal, amivel itt minden elkezdődik, az ünnepélyel.

A protokoll

Protokoll: emberi érintkezések szabály- és szokásgyűjteménye. Természettudományos kísérletek elvégzésének írott, előre meghatározott módszere. Gyógyászati kezelésekre vonatkozó egyedi útmutatások.

Protokolláris: "... minden érdeklődés híján az iránt, milyenek a dolgok valójában, milyenek az érzelmek ha valódiak" 137

A gyerek nagyon korán megérzi, ha egy szabály betartásának nincs ésszerűen belátható oka azok számára sem, akik betartatják. Árulkodnak a bizonytalan metakommunikatív gesztusok. A csecsemő mit sem tud még a statikáról, de felsír, ha bizonytalanul fogom. Hasonló bizonytalanságban érzi magát a gyerek a protokolláris helyzetekben. Ráadásul, aki elvárja tőle a protokolláris viselkedést, ahhoz esetleg meleg emberi érzések fűzik, igyekszik kitenni magáért, nehogy rossz vélemény alakuljon ki az osztályról, ne haragudjon meg a nevelője. Tehát büntudattal fog nyüzsgögni, beszélgetni. Pedig semmi oka rá. Legyen annak büntudata, aki úgy rendez meg egy ünnepélyt, hogy nem tisztázza annak célját, hatásmechanizmusát:

Ünnepségek

Jön haza Kati az óvodából.

- Ünnepeltünk!

- Mit!

- Azt "netudom"!

- No de mégis! Nem az októberi forradalmat?

- Fojjadalom? Ez ismejős!

Bizonyos meghitt, szűk felnőtti körben persze mindent meg tud ünnepelni a gyerek, a felnőttek közt felnőttet játszik. De ilyen nagy tömegben nem hajlandó erre holmi érthetetlen, idegen dolog kedvéért.

¹³⁷ Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o. Megérdemelnének egy kitérőt a szerző munkásságának protokolláris elemei is.

Én az óvodában bizony nem törődnek semmiféle forradalommal, inkább Micimackó születésnapjának ürügyén tanítanám meg ünnepelni a gyerekeket. Az évzáró, évnyitó, az évfordulók ünnepei persze nem vehetők egy kalap alá, nem javasolható azonos orvosság valamennyire. Valószínűleg már az is sokat segítene, ha egyetlen perccel sem tartanánk tovább, mint amennyi mondanivalónk valóban van az ünnepről, vagy amennyit a gyerekek lélegzetvisszafojtva hallgatnak. Bármilyen fura is, nekem van egy emlékem egy ilyen ünnepélyről.

Az év utolsó iskolai napján hagyományosan be szoktunk állítani egy karácsonyfát az aulába, ahol a gyerekek valami kis ünnepség során kapnak egy-egy szaloncukrot. Idén a lelkes fiatal magyar szakos kolléganő szervezi. Nyolcszáz gyerek tolong le, rossz érzéssel figyelek hátulról, szét fogják nyüzsgögni a karácsonyi áhítatot.

Egyszer csak énekszó hangzik fel, egy helyen megnyílik a fal, tizenkét éneklő gyerek sorakozik a fa alá, kezükben alma, az almában égő gyertya. Az arcok fénykörben, nagy csend, csak a dal hallik. Az elől lévők leülnek, a középsők guggolnak, magától enged utat mindenki a látványnak hátrafelé. Ének vége, boldog ünnepeket kívánnak, megy mindenki az osztályba. Ilyen csendben még nem hallgatott végig az iskola ünnepélyt. Aztán a szervező persze megkapta beosztását a semmi kis műsorért, pedig igazán nagyszerűen oldotta meg feladatát. A forma tökéletesen szolgálta a célt.

Nézzünk egy másik példát, a farsangot. Ezt aztán már tényleg nehéz lehet elrontani, hisz minden gyerek szeret egy kicsit kilépni megszokott viselkedési korlátai közül, bohóckodni, eljátszani hogy ő más, mint ami. Mi valósul meg mindebből?

Már hetekkel a farsang előtt megkezdődik a gyerekek agitálása: "Aki felöltözik, ingyen jöhet be a farsangi bálra!" Érkeznek is a kis jelmezesek, öltöznek be a szülők fabrikálta jelmezcsodákba, vagy felkötik a farmerra a pisztolyt, kockás ing, kendő az arc elé, indulhat a kis cowboyok, hirdetőoszlopok, hótündérek hada. Előbbiek izgatottan, idegesen cipelik a nehéz munkával készült jelmezt, vajon lesz-e sikerük, kapnak-e valami jutalmat, utóbbiak zavartan ténferegnek, ha lehet megszöknek a sorból, hisz ők csak az ingyenes bejutás miatt vettek fel ezt azt. A közönség unottan ücsörög, majd csak akkor élénkül meg, ha a kollektív jelmezesek következnek, a beöltözött osztályok. Végre - néhány percre valóban karneváli hangulat támad. Tapsok, füttyszó. Aztán mindenki levetkőzik, átöltözik, fél óra disco jön, amit majd jó egy óra eredményhirdetés, tombolahúzás követ. Közben a büfék előtt végtelen sorok állnak, a táncolók között kis alsósok rohanganak. Gazdája kerül az utolsó tárgynak is, még egy órácska tánc, néhány csoport lassan tényleg táncolni kezd, de mire belemelegednének, indulhatnak haza, vége a farsangnak. Meg lehet számolni a bevételt, sóhajtani egyet: "Na, ezen is túlestünk."

Az iskola teljesítmény-orientált munkafeladatá, jelmezkészítő vetélkedéssé változtatja az önfeledt bolondozás ünnepét. Eltéríti eredeti céljától, ezzel persze a gyerekek attitűdje is megváltozik. Aronson elemzi nagyon érdekesen a játék ilyesfajta torzulásait a "Társas lényben"¹³⁸

Mivel az évnyitó ünnepély ellentettjeként a karácsonyt vizsgáltuk, ami ugye könnyebben mozgósít érzelmeket (.bár szerintem nem törvényszerű, hogy az évkezdés ne járjon hasonló hőfokú érzelmeikkel, **hisz a nyári „szanaszét levés” után a gyerekek többsége mégis csak izgatott örömmel siet az iskolába: megint együtt a többiekkel, lesznek-e újak?**), most nézzünk meg egy másik farsangot, ami talán kissé funkcionálisabbra sikeredett:

Az úttörőház vezetője olvashatta valahol a farsang kritikámat, megkért hát, tartsak már farsangkor valami bemutató foglalkozást. Megbeszéltem négy osztállyal - akik nézetem szerint az iskola hú keresztmetszetét adták - rendezünk egy-egy osztályfarsangot. Mindenki annak öltözik, aminek akar, amilyen szerepet szívesen játszana egy délutánon át. A

¹³⁸ Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987 163. o.>

kerettörténetet egy időgép tér-idő sűrítő mezejének kisülése szolgáltatta. Tudniillik amikor mindenki megérkezett, és elkezdett beöltözni jelmezébe, a terem sarkában már ott bütykölt villódzó, zúgó gépén egy fehér köpenyes fizikus. Aztán a gép elromlott, és a világ különböző helyszíneiről, különböző időpontokból, begyűjtött néhány személyt. A jelenlévőket. (.Én persze - ismerve ki minek öltözik, néhány játékötletet elrejtettem, illetve egy király udvarmesterének szerepéből kézben tartottam az est folyását. A teljes spontaneitás ugyanis könnyen oda vezethetett volna, hogy egy gengszter csoport rögtön az elején lemészárol mindenkit. Ezt ugyan egy varázsló visszacsinálhatja, "engem nem fog a golyó felkiáltással," de mi van, ha a gengsztereket meg a varázslat nem fogja? Bőséges gyermekkori emlékeim vannak a szerepjátékok gyors elfajulásáról) A táncokat tréfás játékok tarkították, mindenki nagyon jól érezte magát, a gyerekek színjátszói gyakorlatlansága ellenére. Egy nagy iskolai farsang keretjátékba illesztése persze jóval nagyobb feladat lenne, de nem reménytelen ez sem.

Ha ilyen nehéz ügy egy ünnep, nyilván előre el kell próbálni, lehetőleg többször is, nehogy fennakadás legyen. Az évközi ünnepekhez elég egy bevonulási próbát tartani¹³⁹, de a ballagást elejétől végig le kell pörgetni, nehogy közbejőjön valami gikszer.

Egyik oldalról Rupert karol belém, kissé megilletődve, másik oldalról Andrea. Vele biztos nem lesz baj, bár most - a próbán - Rupert is eléggé megilletődötten battyog, csak az ajtókat nyitja néha Gyurka barátja elé. A ballagást azonban már unott képpel ténfergi végig.

- Mi az Rupert! Leplezed a meghatottságot!

- Hát most nem azért... de tényleg. Először még érdekes is volt... végigmenni az iskolán, látni a sorfalat álló gyerekeket. Volt benne valami... megható. De így! Másodszor! Ismételve!

Na, igen. A spontaneitás könnyen utat nyithat a valódi érzelmek, viselkedések előtt, és ki tudja mifélek lennének ezek? Mert hát mi történik a ballagás utolsó eseményén, a banketten? Amikor a nyolcadikosok magukra maradnak az osztályfőnökökkel, egy-két szaktanárral?

A ballagás végén rajtaütésszerűen eltűnnek a gyerekek, futnak haza átöltözni a bankettre. Hat óra felé már a java visszaszivárgott. Eszegetnek az asztaloknál, nyitogatják az üdítő üvegeket az ajtófélfákon. Van ugyan sörnyitó az asztalon, de ez így olyan menő. Fél óra alatt minden csupa ragacs és ételmaradék. Utóbbiból nem csak a terem aljára jut, kerül bőven az ablakok alá is, ahol haverok várnak beosonásra /villámhárító és nyitott emeleti ablak segédletével/, addig is a hulló süteményeket kapkodják. Néha üveg is esik, aztán röpül a bokorba. Üveg persze náluk is van, fentről kiszökösnek némi alkoholért. A zene nehezen akar összejönni, amikor végre felhangzik, még korántsem a tánc kezdetét jelenti. Csak néhány fiú kezd lelkesen-zavartan "homizni". Néhány szám után megjelennek dacos-sértődött arccal az első párok, aztán csak beindul a disco, belemelegszik mindenki, fokozódik a hangulat és a szemét. Egy ilyen spontán viselkedést valóban nem lehet kirakatba tenni. Ezek az ünnepélyek valóban, a szó negatív értelmében protokollárisak. Sajnos nem csak az ünnepélyek. A protokoll máshol is tetten érhető.

- Gyerekek, mit gondoltok, miért veteti ki rendőr az igazoltatott személy kezét a zsebéből?

- Mert tisztelen dolog.

- Mert tekintélyt akar teremteni magának.

- Szívózik.

- Játssza az eszét!

És a gyerekek, akik pedig épp az előző hét bemutató óráján megismerkedtek a rendőr nehéz, áldozatos munkájával, meghökkennek, amikor megtudják, hogy a szolgálati szabályzat a támadások elhárítására írja elő ezt az utasítást. Nem csak az lepi meg őket, hogy ez a rendőrnek nem saját ötlete, hanem az is, hogy ez a bizonyos szolgálati szabályzat nagyon sok más betartandó utasítást ad a rendőr számára. Hogy a rendőr, akit ők eddig teljesen autonóm

¹³⁹ Ezek a bevonulási próbák - hál istennek - megszűntek.

módon intézkedő embernek hittek, egy ilyen szabályzatot követ. Pedig az előző órán versek is elhangzottak, cikkek, és általában minden olyan mintaszerű volt, csak épp azokkal a szituációkkal nem ismerkedtek meg, amikkel a leginkább találkozni szoktak. Az a bemutató órán meg már természetesen nem kerülhetett szóba, hogyan módosítja a rendőr a mindennapi munkája során ennek a szabályzatnak az előírásait, hogyan változik meg a viselkedése, ha kiderül, hogy az apró szabálytalanságot vétő magas beosztású úr, vagy "rossz segédmunkás." Nem ismerkedhettünk meg a rendőr-állampolgár kapcsolat alapszituációival, a résztvevők viselkedését meghatározó jellegzetes taktikákkal.

Ha már ünnepek, akkor a hagyomány ápolását sem kerülhetjük meg.

„Ne az ősokeket kövesd, hanem amit ők követték!” (.Seneca)

„A hagyományt nem ápolni kell, hisz nem beteg. Nem őrizni kell, mert nem rab. Hagyományaink csak akkor maradhatnak meg, ha megéljük őket!” Sebő Ferenc.

Meg kell ismernünk elődeink világát, hisz abból származnak szokásaink, amik persze közben változtak. Némelyek jó, hogy megváltoztak, másokat fájjalunk. A magam részéről nem bánám, ha a kiszabás égetés, vagy a lányok vödörből locsolása elmerülne a múlt homályába. A tudomány polcára kerülne. Beporosodna. Azt viszont nagyon fájjalom, hogy míg a régi paraszti háztartásban gyakorlatilag nem keletkezett szemét (. Még most is előttem van, ahogy új szemétdombot nyitunk, a régit átforgatjuk, először tök terem rajta, aztán megy komposztolni a veteményesbe. Egyéb részletek a szerkesztőségben), ma ez egészen ritka kivételnek számít.

Az iskola önarcképe

A bemutató óra kedvelt protokolláris játéka az iskolának. Nem arról beszélek, amiket lelkes kollégák néha megtartanak, kiemelve kissé a szakterem egyik falát, kínosan ügyelve arra, hogy semmi ne térjen el a megszokottól, hanem arról, amit áldozatként vállalnak, valamivel kitöltendő a következő képzési napot.

Már két héttel előtte tudja mindenki: mi készül. A gyerekek külön feladatokat kapnak, órákon át könyvtáraznak, gyűjtenek, a kollégák apró szívességeket tesznek. Előző nap aztán megkezdődik az igazi sürgés-forgás. Egy helyre kerül a még használható írásvetítő, magnó, diavetítő. Az óra korszerűségét ugyanis a bevetésre került technikai eszközök száma minősíti. Asztalterítő, virág. A kezdés előtt fél órával megjelennek az "ünneplőruhás" gyerekek, becsukódik mögöttük a teremajtó. Gyorsan elpróbálják még egyszer az óra menetét. A kitűzött időpont után öt perccel aztán hírnök jó pihegve a tanáriba. Testület fel, a vigyázzba álló gyerekek közt hátra a székekhez. Jelentés, a csoportok előadják tudományukat, az óra jól pereg, az a néhány gyerek, aki esetleg megzavarhatná "elfelejtett" bejönni. Az időből ugyan jócskán kifutunk, de ez nem zavar senkit, az óra utáni megbeszélésen mindenki kifejezi örömét, hogy egy ilyen remek órát láthatott. Amiben ennyi munka volt.

Ha látogató csoport érkezik az iskolába, megint csak akad intézkedni való:

- Kedves kollégák: látogatóink lesznek, a gyerekek szünetben ne kószáljanak össze-vissza, legyetek szívesek szép, zárt rendben vezetni őket a másik terembe. Maradjon már benn mindenki, ha nincs is órája, hogy megmutathassuk a termeket! És hát persze a látogatóknak apró kis ajándékok is járnak, megdöbbentő volt látnom, hogyan osztottak szét teljesen érdektelen látogató csoportunk tagjainak több mint tízezer forint értékű, húszegynéhány tanári munkaórát igénylő tűzzománc képeket, egy amúgy igencsak szegényesen felszerelt általános iskolában.

Eddigi példáink kétségkívül szegényítették lehetőségeinket, kényelmetlenebbé, unalmasabbá tették az iskolai életet, de azért nem érezzük őket gyermekeink lelki világát alapjaiban megrengető hibáknak. Az ép lelkű gyerek megtanulja elviselni a protokolláris helyzeteket,

majd élvezi, ha végre megszabadult. Van azonban egyfajta protokollaritás, ami sajnos őket sem kíméli.

Eloolvassák Ady elbocsátó szép üzenetét. Néhány mondat, aztán mennek tovább. Ne gondoljon azokra a napokra, amikor édesanyja is megkapta apja elbocsátó üzenetét.

Ahol a protokollaritás a legleleplezőbb volt, az az értekezlet, amikor a testület képes volt órákon át formálgatni saját protokolláris arcát, hogy a tényleges munkamegbeszélést fél órába sűrítse. Még a leendő kollégák is zavarták.

Ezt már nem magyarázhatjuk érzéketlenséggel. Ezt már a rejtőzés szándéka teszi.

A protokoll fejezet terjedelmét ugyan könnyedén növelhetném, a közben megfigyelt klasszikus esetekkel, a tartalmi mondanivalón nem változtatna. A protokolláris viselkedés leküzdése nem pedagógiai probléma. Bátorság, szakmai tudás, érdeklődés, emberi alkalmasság kérdése. Ami kevés pedagógiai magva marad, az ünnepnap és köznapi viselkedések problémaköre, felettes én – én - mélytudat viszonya, később még előkerül.

A rejtőzések

Bizonyos nevelési eljárásokat csak suttogó hangon, igazgatói iroda felé integetve, lehet továbbadni a pályakezdőknek, holott tudják, a vezetők is alkalmazni kénytelenek ezeket, de most nem kollégaként, hanem felettes énként vannak jelen. Más eljárások még suttogva sem mondhatók ki, csak jelezhetőek.

- Próbálna csak velem így beszélni a gyerek!

- Miért, mit csinálnál?

- Nehogy ne tudd már!¹⁴⁰

A világ megkettőződött egy beismerhetőre és egy takargatnivalóra. Utóbbinak vannak bizonyos - szűkebb körökben - beismerhető részei, bizonyos dolgok aztán önmagunk előtt is beismerhetetlenek. Ez a rejtőzködés látszatra - a mindennapi tapasztalatok alapján - nem csak elkerülhetetlen, hanem gazdaságos is. Valójában azonban frusztrációs feszültségeivel szép lassan felőrli a személyiséget. Tizenöt éve tanító kolléganő kezében remeg a papír, amint csukladozó hangon olvassa fel előre megírt hozzászólását az esztétikai nevelésről szóló értekezleten. Amikor leül, megkönnyebbülten sóhajt, vagy gyerekes grimaszt vág. Amikor a szakfelügyelő az első órája után azzal biztatja - hátha a másik jobb lesz, elsírja magát. (Persze ennek csak részben a szöveg az oka. Már hamarabb megteremtette a megfelelő alapot az a tudat, hogy senki nem fog neki elégtételt szolgáltatni, hogy az ellenőrző kolléga, a hátsó padban maga is hozzájárult a bukáshoz. Gyerekek füzeteit kéregette el, és az igazgatóhelyettesnek azonnal kommentálta az eredményt, az óra menetét, meglehetősen hangerővel.)¹⁴¹

A rejtőzés nem csak a pedagógust frusztrálja. A minta ragályos. A gyerekekben is kialakítja a rejtőzés szokását. /Vagy segít a családi minta iskolai adaptációjában./

Évzáró után gyakran előfordul, hogy valamelyik csendes, légynek sem ártó gyerek megvadul. Alig kapta meg a nyolcadikos bizonyítványt, máris elfelejt köszönni, vagy odaáll biciklivel az ablak alá, beordítózik, elhajt. Míg a másik, akivel pedig annyit kellett vesződni, a "tanárfaló fenegyerek", már az utca végéből integet, köszön. Ki érti ezt? Pedig a dolog egyszerű. A rejtőzésbe kényszerített csendes kis srác most fizet a sok szorongásért. A másiknak erre semmi oka. Próbáljuk csak meg néhány barátságos gesztussal oldani a sápadt kis rejtőzködő szorongásait, rögtön kezd előjönni az igazi arca. "Azaz ő is ugyanolyan eleven lesz mint a többi! Na, ezzel aztán jól ki vagyunk fizetve!" Valóban, néha úgy tűnik, hogy nem érdemes liberálisnak lenni, sajnos azonban minél tovább tart a rejtőzés, annál többet rombol, és esetleg

¹⁴⁰ A falusi iskola őszintébb világában még kimondatott: „Akkora fülest kapna, hogy...” Itt ez már a tanári szoba nyilvánossága előtt kimondhatatlan.

¹⁴¹ A NAT bevezetése előtt, a helyi pedagógiai program készítésekor hihetetlen indulatok szabadulnak el, csak azért, mert a pedagógiai attitűdről kellene beszélni.

annál drámaibb módon törnek ki később az elfojtott energiák. Mint például a főiskolai kollégiumban, Jutka esetében.

Vékony, törékeny szelíd, szomorkás szőke lány volt, hosszúkás, csontos arccal, a klasszikus „előnytelen külső”. Ő vezette a kollégium diáktanácsát. Néha, teafőzés közben beszélgettünk a világitóudvar ablakához támaszkodva, versekről, könyvekről, hangulatokról. Esztétikus pillanatok voltak, egy kedves, szelíd lánnyal, szelíd gondolatokkal.

Szilveszter este azonban kissé többet ivott a kelleténél:

- Te, gyere már, Jutka teljesen bepörgött, beszélj velem! Ide nézz, miket csinál! Barátom arca véresre volt karmolva, másoknak karja, háta jelezte, hogy ő sem tudta jobb belátásra téríteni Jutkát.

- Táncolsz velem, és egyszer csak beléd mar! Tisztára bedilizett.

Annyira azért mégsem pörgött be Judit, hogy ne lássa: nem épp alkalmas az időpont, hogy megint beszéljünk egyet, mert ő is jött ám Gábor mögött, de ugye - szilveszter éjszaka lévén, én sem egyedül feküdtem a kollégiumi ágyban. Másnap - amikor sötét szemüveg mögé rejtőzve osont ki a kollégiumból albérltetet keresni - már odamehettem volna:

- Jutka! A baj ott kezdődött, amikor egy szigorú elvárásokkal nevelő család meglepedkezett róla, hogy elvárásaihoz olyan élményeket társítson, amelyek derűt, kíváncsi örömet, életet is nyújthattak volna. Nem sportoltál, nem beszélgettél, nem jártad a természetet, vagy ha voltak is ilyenek, félénk különülségben estek meg, távol a durva tömegetől. A fiúkat a szőke királyfira való vágyakozás helyettesítette, illetve hát a vágyfantáziák, amik itt este ugye meg is jelentek. Szerepekbe kényszerültél, amik idegenek voltak tőled. Természetes ösztöneid beletorzultak ebbe a rejtőzésbe. Vagy valami egész más történt? Nincs itt semmiféle beteg családi háttér, de egyszer - egy intim pillanatban játszottál valamit, ami nagyon mélyen beléd rögződött? Volt, ahogy volt, én nem tudok új közegeket teremteni számodra, csak azt a tanácsot adhatom, hogy vedd le a szemüved, mondd ki nyugodtan: ilyen vagyok, ezek a vágyaim, és csak azon múlik, hogy remegő neurotikus leszek-e, vagy értékteremtő ember, hogy meg tudom-e lovagolni feszültségeimet¹⁴². Ne gondold magadra, mint szörnyetegre, fordulj a világ felé, találj meg a társad, akivel megszeliídheted erotikus fantáziáidat, másképp esetleg te leszel az a tanár néni, aki - elhúzódva egy üres teremben - derűsen nézi a büntetésre ítélt kis ember száz guggolását, aki persze, megérezve a dolog rejtett tartalmát, később is kiügyeskedik valami hasonló büntetést.

Azóta, Buda Béla húsz órás tanfolyamát végigülve már mást mondanék Jutkának, de a lényege nem változna.

Az iskolai kis rejtőzködők persze nem csak a tanárok elől rejtőznek. Általában kevés a "társasági értékük", a gyerek csoport nem szíveli, ha középpontba igyekeznek. Főleg akkor nem, ha a személyiségközi kapcsolatokat nagyon erős hierarchia hatja át. Ha a gyerek-felnőtt távolság is túl nagy, akkor ezek a kitörési kísérletek gyakran sodorják a bűnbak szerepébe a kis Jutkákat.

Ezt a rejtőzés dolgot akkor azért írhattam volna pontosabban is. De hát annyira alapélmény volt. "Versben bujdosó haramia vagy .. a szemed is tünező, levelek rése, ahogy szűkül, tágul..."¹⁴³ Külön könyvet követelt volna magának. A mai bujdosások, annyiban mások, hogy már nem egy mindenható központi ideológia, hanem többféle, partikulárisan érvényes ideológiák, pedagógiai felfogások elől rejtegetnek.

¹⁴² Lásd később Kiss Anna levelét.

¹⁴³ Nagy László: Versben bujdosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

A bűnbak

A következő fejezetben majd találkozunk a látszólagos bűnbakkal, aki úgy lesz az óra állandó hátráltatója, hogy voltaképp az osztály, illetve a tanár megbízásából cselekszik. Ő nyugodtan őrizheti centrum szerepét. Zoli esete egészen más volt, sokkal súlyosabb. A 7. osztályt év közben vettem át a szülési szabadságra távozó kolléganőtől. Tavaly voltak egymással bizonyos problémáink, az osztály némileg alacsonyabb munkaintenzitást tartott volna szerencsésnek, aztán az alkufolyamat, ahogyan ez lenni szokott, közelebb hozta egymáshoz a szaktanárt és az osztályt, eléggé meghitt viszonyt eredményezett, szívesen vállaltam őket. Kedves, jó képességű gyerekek. Kellemes, gondtalan osztályfőnökösködéskedésre számítottam, nagyon meglepett, amikor Zoli édesanyja az első héten közölte, hogy másik iskolába szeretné vinni a gyereket, mivel itt mindenki bántja, képtelen beilleszkedni. Fél éve érkezett hozzánk, hasonló előzmények után, a vékony alacsony, szemüveges, épp csak hogy átbukdácsoló Zolika. Természetes, hogy igyekeztem lebeszélni a szülőt, megszakítani a menekülésláncot.

- Tessék csak megnyugodni, megbeszéljük ezt a dolgot a gyerekekkel, nem lesz itt semmi probléma!

Családlátogatás, beszélgetés Zolival, a gyerekekkel, feltárul kissé a helyzet. Zoli szinte szimbiotikusan kötődik édesanyjához, ami kissé stabilizálja is a család egyébként nem túl szilárd szerkezetét. Újabban azonban leválási kísérletei vannak, próbál önállósulni, amit visszavernek. Mintha az iskolában is ilyen leválási próbajátszmákat folytatna. Bosszantja a centrumgyerekeket, lopkod tőlük, kaputelefonon, levélben fenyegető üzeneteket küld. Amiket persze a többiek meglehetősen értetlenül, bosszankodva fogadnak. /A nevelők nemkülönben./ Zolinak van egy jó tulajdonsága, elég színesen tudja mesélni video élményeit, kis filmfelvevőjével maga is rendezett pár rövid jelenetet. Amikor szünetben levetítette, mindenki végignézte, volt aki biztatta, volt aki nevetett rajta.

A következő osztályfőnöki órára bevittem Mándy Iván Csutak és Gyáva Dezső-jét.¹⁴⁴ Felütöttem a 186. oldalon, a hinta jelenetnél.

"Írtam neked - Csutak megfogta a felöltő egyik gombját. - több levelet is írtam..."

Sajnos nem másolhatom ide az egész jelenetet, pedig ez is a néhány alapkönyv közé tartozik, amit minden nevelőnek el kellene olvasnia.

A gyerekek láthatóan elgondolkodtak a felolvasáson, még nem értették igazán miért volt, mi lesz ebből?

- Kezdjük az elején. Ott áll Csutak a hinta előtt, szemben vele Dezső, aki leveleket írkált a barátainak, kitiltotta őket az uszodákból, mozikból, vagy megtiltotta nekik, hogy rajzoljanak. Még nem szólalt meg, de valamit biztosan tudunk. Valamit biztos fog tenni!

- Nem fog verekedni. Ezzel semmit nem oldana meg.

- Legfeljebb törlesztene.

- De aztán megint Dezső jönne, és így tovább. Nem fogja Dezső eszközeit használni.

- Megpróbálja majd kiszedni belőle, miért csinálja?

- Igen, ez kiderül a későbbiekben. Valóban arra kíváncsi, miért csinálja mindezt Dezső. Mi derül ki?

- Dezsőnek rossz hangja volt és a Bruck kiültette az ajtó elé.

- Most aztán törleszt azoknak, akik valamit tudnak csinálni. Ha ő nem volt menő, más se legyen!

- Bruck miért ülteti ki Dezsőt?

- Mert vadállat!

- Mi a nyeresége Brucknak ezen?

-?

¹⁴⁴ Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968

- Mit tanít Bruck?

- Matematikát!

- Lehet persze, hogy tud egy kicsit énekelni, az is lehet, hogy nem, de az biztos, hogy nem bízik annyira az énektudásában, amikor átveszi a beteg énektanárnőtől a tárgyat, mint a matematikatudásában.

- Ja, igen! Persze! Mondja is, hogy Dezsőtől nem tud tanítani. Rákeni a dolgot!

- Igen. Együtt csúfolják Dezsőt, egy oldalra kerül az osztállyal, így már minden könnyebb. Könnyebb elnézni egymás hibáit. De van még egy kérdés. Miért pont Dezsőt szúrja ki, hisz nem valószínű, hogy egyedül ő nem énekel tisztán? Próbáljuk meg magunk elé képzelni Dezsőt!

- Rossz tanuló, buta, verekedős.

- Á, akkor nem mernék piszkálni a többiek! Inkább kicsi, vézna, sunyi.

- Mint Zolika!

Célnál voltunk. No nem Zolikánál - Dezső vegytiszta esetével szemben nála voltak sajátos színező elemek - hanem egy jellegzetes bűnbakképződési folyamatnál. Beszélgettünk róla, aztán megnéztük a Zolika ügyet, vannak-e ilyen vonatkozásai? Milyen sérelmek érték az osztály részéről, amikor próbált a központba furakodni, hogyan próbált meg ezekért törleszteni. Hogyan keveredhet ki ebből a helyzetből?

Csutak erre is kínál megoldást az újabb potenciális Gyáva Dezsőnek, a magányos Zsiráfos fiúnak. A halálos rúgású zsiráf barátsága lesz, ami elfogadtatja őt az állatkerti személyzettel. Igaz - ehhez nagyon sok kitartás kell - mint minden különös tudás megszerzéséhez. Csutak még azt is kiköti, hogy ne a személyzet felé lesve tegye ezt, a Zsiráf legyen a fontos. Tibikének is el kell indulnia a maga Zsiráfja felé, amit helyette senki nem szelídíthet meg. Több órán át folyt a beszélgetés, rengeteg lehetőség rejlett a néhány oldalban. Kimondott és kimondatlan szerepelvárások a gyermekcsoportban. Út a gyermekszerepből a felnőtt szerepbe. /Ezt szintén irodalmi műből indítottuk.¹⁴⁵ Szóba került egy konkrét eset, amikor az osztály bizonytalanságát épp jókor oldotta Zolika egyik akciója. Az eredmény: a lopkodások, kilógások megszűntek, az osztályt már nem bosszantotta Zolika. Szerepeket vállaltak filmjeiben, rendeződött a helyzet. Mielőtt azonban bárki is arra gondolna, hogy Zolikát megmentettük, fel kell hívjam a figyelmét, hogy itt nem ő lett megmentve, hanem az osztály. A bűnbakképződés csak az egyik veszély volt, ami Zolit fenyegette. Ez elhárult, az osztály közösségi reflexei nem torzultak. Ez jutalom volt mindenkinek. De a családi helyzet épp csak engedett valamit, és Zoli változatlanul gyenge tanuló maradt. A filmezés csak ideiglenesen stabilizálta. Érezte is ő ezt, nem jött el a ballagásra. /Mindenki őszinte megdöbbenésére, hisz ekkor már rég nem volt "Zoli ügy."

Jutka, Zoli, és néhány szerencsésebb eset óta, érthetően jobban figyelek a kis sápadt, szorongásos gyerekekre.

Van azonban olyan eset, amikor látszólag minden megoldódott, mindenki boldogul, megtalálja a számítását. Dezső elvállalja a bohóc szerepét, ezzel visszatér az osztályhoz, lassan a Bruck is jelzi, hogy voltaképp kedveli ő Dezsőt. Játzsma alakul.

¹⁴⁵ Gombrowicz: Ferdurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

A játszmák

"Játszanak. Megjátsszák azt, hogy nem játszanak. Ha jelét adom, hogy tudom, hogy játszanak, megszegem a játékszabályokat és büntetést kapok, el kell játszanom velük a játékukat, hogy nem tudom, hogy tudom, hogy játszunk".¹⁴⁶

Úttörőtáborban a gyerekek ellopják a szomszéd tábor zászlaját, kis üzenetet hagyva a helyén, egy számháború során visszaszerezhető. Izgatott kis csapat rohan a cédulával a táborvezetőhöz, most mi lesz?

Diósjenőn táborozunk. Második nap, ahogyan előre elterveztem, megkeresem a helyi csapatvezetőt. Épp egy létra tetején találom, a szobáját festi.

- Nem tudnál esetleg néhány gyereknek szólni: ugyan lopnák el már a zászlókat valamelyik éjjel, mit követhetne másnap egy kis parlamentírozás, számháború, sportverseny, majd tábortűz.

Kollégám behívta fiát, aki egy óra múlva már fel is keresett néhány barátjával a táborban. A gyerekek ragaszkodtak az éjféle időponthoz, én meg a genfi egyezményekben biztosított elbánást ígértem az esetleges foglyok számára.

- Azért ha megszorultok, ugorjatok inkább fejest a sűrűbe, mert ha a gyerekek nem jönnek rögtön tisztába a helyzettel, ki tudja mi lesz.

- Tessék nekik megemlíteni, hogy ott már tavaly is ellopták a zászlót.

- Jó, majd kiszivárogtatom. De azért a támadók mondják meg otthon: lehet, hogy nálunk alszanak.

Úgy is lett, a zászlót ellopták, aztán megmutatták magukat az öröknek, nagy hajkurászás kezdődött, néhány támadó a fogdává kinevezett raktársátorban éjszakázott.

Másnap pedig marsallok, centuriók, lovagok, ellentengernagyok, táborszernagyok és perzekutorok hada kélt, osztagok szerveződtek, elmélyült tárgyalások folytak a számháború szabályairól, majd a gyors csata. A visszatérő csapatok császárrá koronázták a táborvezetőt,

megszületett a győzelmet kihirdető hadparancs, a hős közlegényt vállon veregették, a tiszteket előléptették és dicsőítették. A gyerekek egészen lazán közlekedtek a komoly játék és a paródia között.

Valami ilyesmi lebeghet a kis emberek előtt is, ahogy a levelet szorongatják. A táborvezető azonban érettebben reagál:

- Nézzétek gyerekek, a zászló egy szent dolog. Azzal nem lehet játszani. Azt nem lehet csak úgy ellopni. Nem tudom mit képzelnék ezek a szomszédok. Most azonnal bemegyek a rendőrségre. Majd ők visszaszerzik a zászlót, és elmagyarázzák hogy nem lehet ilyen kis gyerekeket este ijesztgetni. Megcsináltuk mi már sokkal kulturáltabban a bátorságpróbánkat. /Vacsora után fedőket összeverve szaladgáltak a faházak között./

Aztán az ágy alól előhúz egy másik szent zászlót, leporolta, felkőti az eltűnt helyére.

Fiatall kollégáim - ahogy utóbb elmesélték - meglepődve hallgatták a zászló szentségének elméletét, és már azon törték a fejüket - hogyan mutassák ki, mi van a szentség emlegetése mögött, amikor a kollégánő megtette nekik ezt a szívességet:

- Romantikázni akartatok edeseim? - bukott ki belőle az önleplező mondat. Kollégáim hallgatása túl magabiztossá tette.

- Persze, hogy azt akartunk. És ezért még dolgozni is hajlandóak vagyunk, ellentétben veled! - hagyták faképnél.

¹⁴⁶ R. D. Laing: Gubancok Helikon, 1983. 7. old.

Nem voltak kényszerhelyzetben, könnyen kivághatták magukat a készülődő játszmából, nem úgy, mint a következő példánk gyereke. "Tételezzük fel, hogy az anya így szól gyermekéhez:

- Mára elég, menj aludni, fáradt vagy, szeretném, ha elaludnál! A valóságban és a másik nyelvvel azonban azt mondja: Menj már végre az ágyba! Rögtön kezdődik a krimi, amit meg akarok nézni, hagyd már végre, hogy megnézhessem!

Ha a gyerek meg tudná fejteni a kétféle üzenetet, akkor el kellene fogadnia, hogy az anyja nem szereti, másrészt be is csapja. Ennek belátása, mely súlyos büntetéssel egyenlő, nem erősíti a gyerek pszichikumát.

a hajlik, hogy elfogadja anyja elképzelését, mely szerint ő fáradt, mint hogy felismerje a becsapási manővert. Ez azt jelenti, hogy be kell csapnia önmagát, hogy támogathassa anyját a becsapási manőverben.¹⁴⁷

Így a gyerek elszenvet ugyan némi kényelmetlenséget, de nyer egy fennmaradó kapcsolatot, és megtanulja becsapni magát. Gyakran egyenesen behajtják a szülők ugratásai a rosszgyerek szerepébe, amin az a nyeresége a szülőknek, hogy így a családi feszültségeknek világosan látható oka támad.

Ilyen esetet az iskolában is láthatunk:

Kovács! Ne viccelődj itt nekem óra közben, mert beírok az ellenőrződbe. Hogy képzeled, hogy állandóan zavarhatod az órát. Most megint elment miattad az idő! Hogy nekem mindig veled kell kínlódnom! Megint nem tudtuk végigvenni az anyagot! Az utolsó részt tanuljátok meg otthon.

Metakommunikatívpedig:

- Belevaló gyerek vagy te Kovács, igazi kis vagány, amikor kislány voltam az ilyen fiúkat kedveltem. Voltaképp most is jól jönnek az apró rendbontásaid, amik mögött azért van tisztelet, mindig tudod

meddig lehet elmenni. Én is untam már ezt a száraz, kérdés-felelet játékot jó ürügyet kínáltál valami érdekesebbre.

Kovács a szünetben kifakad:

- Pikkkel rám, kiszúr velem, én nem tudom miért pont velem van felakadva!

Az arca azonban neki is mást mond:

- Na, milyen menő vagyok, hogy így ki merek kezdeni veled? Ha már nagyon unom a banánt, mindig ki tudok provokálni egy kis huzavonát, és egész jól elszórakozunk. Voltaképpen őt szeretem legjobban a tanárok közül.

/Ehhez a játszmához persze nem kell szükségszerűen egy állandó gyerek./

A játszmákban mindig van valami rejtett tartalom, ami kimondhatatlan. Nézzük ezt meg egy értekezlet példáján. Mi az, ami mellett mindig elsiklanak a vitatkozó felek?

A testnevelő tanár ismerteti a honvédelmi nap programját. Fiatal, még aktív sportoló, az élsportolóknak kijáró órakedvezményel.

- A rajok nyolc és tizenkettő között érkeznek az iskolába, tízpercenként, pontosan megadott időben.

A késés büntetőpontot jelent. Kénytelenek vagyunk így szervezni, mert tíz percnél sűrűbben nem indíthatjuk őket a terepre. A pálya nyolc kilométer, sok érdekes akadállyal. Lövészet, kötélhídon gurulnak, ár a folyó felett, egy szál csigán lógva, vissza pallóhídon jönnek, nyomkeresés, tűzharc kislabdával, stb. A kollégák dolga a szellemi akadályok felügyelete, autó visz ki mindenkit a helyszínre, délben váltás. Pontos, mindenre kiterjedő tervet ismertet. Egy fiatal kolléganő nem bírja kivárni a végét;

- Ugye én is végigmehetek a rajommal az akadályokon? Persze felelősebb hozzászólás is esik a végén:

¹⁴⁷ "Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria, Tankönyvkiadó, 1981. 177. o.>

- Állj, állj! Nem jó az egész. A gyerekeknek be kell jönni nyolcra, mert ünnepélyes csapatgyűlésen kell elfogadnunk az éves munkatervet!
- Fogadjátok el előző nap!
- Az nem lehet! Hová lenne a dolog komolysága! (.A szentség motívum)
- Egyébként is, minek tízpercenként indulni? Hagyjunk ki inkább néhány akadályt, rövidítsük le a pályát.

(.Ezt egészen addig lehet folytatni, míg a rajok osztályról osztályra járnak, és az izgalmakat a borítékokban rejlő kérdések jelentik, ahogyan az már nem egy helyen megtörtént!)

Kanyarog a vita, a munkaterv elfogadása az eredményhirdetésre csúszik, ami nem kerül kimondásra az a következő:

- Én úgy gondolom, hogy ha a gyerekeknek tényleg élményt akarunk szerezni, nem lehetünk kényelmesek. Meg kell dolgozzunk érte, így aztán nyugodt lelkiismerettel tehetjük rendbe a néhány - ennek ellenére kilógó srác ügyét. Igaz, hogy ez most az én akcióm, ehhez kérek támogatást, de az ügy közös, és ha ti csináltok valami komolyat, én is szívesen segítek.

A pályát nem rövidítem le, mert én - gyerekként - ennyit igényelnék.

- Kedves kolléga! Lehet, hogy te élvezted még a munkát, de mi már nem. Mi el szeretnénk üldögélni egy-két órát a tanáriban, míg ti kinn dolgoztok, néha kinéznénk felügyelni a gyerekekre, vagy - na jó, egy-két órára még ahhoz a szellemi akadályhoz is odaülünk, de nem egy fél napra. Mi ma takarítani szeretnénk, vagy fodrászhoz menni.

A résztvevők ezt a második beszélgetést metakommunikatív jelekkel folytatják, hisz értékrendbeli különbségeket kellene megbeszélni, gondolkodás és életmódot kellene alku tárgyává tenni, ezt pedig az egyik vitapartner sem teheti. Egyikük érdekből, másikuk tapintatból vagy megszokásból.

Kialakul a játszómázi ember. "Jacket bántja a gondolat, hogy Jill azt gondolja, hogy Jack bántja őt, ha megbántódik a gondolattól, hogy Jill azt gondolja róla, hogy bántja őt, ha bűntudatot kelt benne, hogy bántja Jacket, ha azt gondolja, hogy Jack bántja őt, ha megbántódik a gondolattól, hogy Jill azt gondolja, hogy Jack bántja őt azzal, hogy.../Da capo sine fine/¹⁴⁸

Az ellenszer tehát világos, a cselekvés, Csutak valamelyik receptje.

Az erőszak

„Ahol a tekintélyre szükség van, ott e mellett feltétlenül jelen kell lennie a tiszteletnek is. Az aki jól tanít és nevel, aki képes a fiatalokat segíteni, hogy kiteljesedjenek, annak tele kell lennie a tisztelet szellemével.

...arra ösztönzi, hogy segítsen a gyerekeknek a csatában, amit vív, igyekszik őt felszerelni és erősíteni, de mindezt nem az állam, vagy valami más tekintély érdekei szerint, hanem azoknak a dolgoknak az érdekében, amire a gyermeki szellem tör. Az ember, aki ezt érzi, megkaphatja a nevelő, tanító szerepét, az azzal járó tisztelettel, mert ő nem fogja a gyerek szabadságát veszélyeztetni. ¹⁴⁹

Az órára, foglalkozásra érkező gyerek aktivitását a dolog élvezeti értéke, játék és sikerszerző öröme mellett a foglalkoztatóhoz fűződő pozitív érzelmei, várakozásai biztosíthatják. Komoly motiváló erő az együttes élmény, sokan vagyunk, mindenki tevékenykedik, ahhoz, hogy elfogadjanak, nekem is részt kell vennem ebben a tevékenységben. Esetleg a tevékenységhez valamiféle céltudata kapcsolódik, például meg akar tanulni angolul, mert énekes szeretne lenni. Gyereke válogatja, kinek mi a meghatározó motiváció. A kulturálisan hátrányos

¹⁴⁸ R. D. Laing: Gubancok. Helikon, 1983.

149 Bertrand Russell: A tisztelet szerepe a tanár-diák viszonyban. Fóti Péter kiemelése.
<https://www.demokratikusnevelés.hu/blog/russell-tisztelet/>

helyzetű gyerekek általában mérsékeltebb céltudattal rendelkeznek, az érzelemszegény környezetben nevelkedettek számára kisebb jelentőségű az együttes élmény, vagy a foglalkoztató személye, a labilis, szorongásos gyerek jobban igényli a nevelő testközelét, kevésbé a csoportét.¹⁵⁰ Minél erőtlenebbek ezek a motivációk, minél unalmasabb például a feladat, annál inkább előtérbe kerül a motiváció radikálisabb formája: a kényszer.

Ha a gyereket nem tudtuk rávenni, hogy protokollárisan viszonyuljon egy helyzethez, rejtőzködésre sem hajlandó, és játszamába sem lehet vinni - vagy - legyünk engedékenyebbek magunkkal - épp az a baj, hogy túlságosan is érdekes számára a kínált munka, túlizgulja a dolgot, van még egy lehetőség, hogy normális együttműködésre bírjuk.

Játszóházat tartunk a szakkörrel egy művelődési ház megnyitója alkalmából a helybeli gyerekeknek. Tíz csoportban fogunk dolgozni, képeket készíteni. Nem újfajta technikákat szeretnénk tanítani, hanem újfajta gondolkodást. A foglalkozás egyben bemutató is, helybeli pedagógusok kíváncsiak az „új pedagógiai világra”. Közös játékkal kezdünk.

- Gyerekek, hogy kissé összeszokjunk, egy társasjátékot fogunk játszani, amely megkönnyíti a későbbi munkát is. A játék során - főleg a bevezető részben, szokatlan, fura, zavarba ejtő feladatokat kaptok. Az ember zavarában ugye nevet vagy durvaskodik. Itt egyiket sem szabad csinálnod, másképp nem tudod elnyerni társad bizalmát, nem tudjátok megoldani a feladatot. Aki rosszul játszik, kiállítom, kihagy egy feladatot, megfigyeli a többieket, hogyan csinálják. (.A játékok: egyetlen kommunikációs csatornára szűkítik le a közléseket, ezeken történik kapcsolatfelvétel)

Feleségem bosszankodik:

- Miért nem engeded, hogy nevetgéljenek kicsit, olyan nagy bűn lenne? Szerintem ez szükségtelen erőszak.

- Egy pedagógus, új csoportba érkezve, mindig el kell döntse, mivel indít.

Kulturált viselkedésű, jól motivált tanulók? Kedves, rövid bemutatkozás után¹⁵¹: persze én is kíváncsi lennék a ti rövid bemutatkozásotokra, folytassuk ezzel, vagy hagyjuk későbbre, jöjjenek a „tantárgyi célkitűzések”, meg egy kis felmérés, mit várnátok tőlem, meg a tantárgytól?

Diszkréten érdektelen, unott arcú gyerekek, akikről lerí, hogy máshol szeretnének lenni? Jöjjön egy varázslat. Kezdjünk valami olyasmivel, ami mintegy magával ragadja őket. Bejátszok valamit, mutatok valamit, vetítek valamit, kezükbe adok valami eszközt vagy játékot. Ehhez már kell valami kis szelíd erőszak, dominancia.

Ha esélytelen, akkor radikálisan ki kell szakadjunk a helyzetből. Lásd Szabados Árpád feladatsora. Tépzd szét a papírt.

Ez itt valóban egy kis erőszak. Megállok középen, körbe állítom őket, nem bújhatnak el egymás háta mögé. Néhányuknak már ez is kellemetlen.

A minisztérium továbbképző intézete egyszer három napos továbbképzést szervezett, szakfelügyelők, rajztanárok részére. Deme Tamás szép körbe rakott székekkel várta a résztvevőket, demokratikus kapcsolatok lehetőségét kínálva. Az előadók is próbáltak hasonlóképp közelíteni a hallgatókhoz a harmadik nap végére azonban fokozatosan visszarendeződtek a székek,

¹⁵⁰ „Egyes gyerekek látatlanban is elhiszik nekünk, hogy valóban csörtet valahol előttünk egy vad, jönnek utánunk, kitanulják a nyomkövetés mesterségét. Másoknak időnként látniuk kell felvillanó bundáját. Vannak, akik nyomban elcsüggednek, amint szem elől veszítik, végül néha akad olyan is, akit testközelből sem érdekli.”

¹⁵¹ Újabbban: részletek a weboldalamon.

a kollégák bebújtak egymás háta mögé. Kialakult az elől a kis stréberek, mögöttük a bátor jófejek társas szerkezet. (.Hát a belgák hova üljenek?)

Van, aki jobb szeretné először csak hátulról figyelni, mit csinálnak a többiek, fokozatosan óvakodna be a körbe. Ez nem is lenne probléma, azonban az is előfordulhatna, hogy - elszégyellve előbbi gyávaságát - dacosan kitartana megfigyelő pozíciójában, esetleg egy „savanyú a szőlő” viselkedést produkálna.

Tőlük talán még soha senki nem kérte, hogy nézzenek egymásra. Nap mint nap használják kommunikációs csatornáikat, csak épp nem ismerik őket, nem tudják, hogyan működik a figyelem, nem tudják leválasztani róla a kísérő érzelmeket, és persze nincsenek eszközeik sem, hogy megfigyelhessék ezeket.

Ez a kezdeti kis erőszak olyan különbségekhez vezet a végén, mint ami egy bakancsos sörös inas meccs és egy nb-s találkozó között észlelhető.

Ha ezeket a játékokat sorozatban alkalmazzuk, akkor persze a résztvevők - természetüknek megfelelően, eltérítik majd kissé valamelyik irányba, de kiindulni tiszta alapokról szeretek. Ezt a kezdeti erőszakot nem érzem nagy áldozatnak. A gyülekező gyerekek viselkedését látva, szükségesnek éreztem. Persze ha nem működik, több gyereket is ki kellene állítani, nem drámázok, mosolyogva átugorjuk a feladatot. „Na, ezt hagyjuk későbbre!”

"az öröm/nélkülözés arányait állítgatjuk tanárként, szülőként, vezetőként."- mondja Mann Dániel¹⁵² Bizony, a felnövekvés során szükség van szabadságra és keretekre, pillanatnyi fáradságok elviselésére a későbbi örömök érdekében. (. Támasztó lábbal a labda mellé lépsz... kosár érintés rávezető mozdulatai... most egy darabig az önfeledt rugdosás, csapkodás elemi erejű élménye helyett feszülni fogsz, belefáradsz, "idegbe jössz", újrakezded, mígnem az új mozdulat szolgáltatja a "magasabb rendű" örömélményt.) Jó esetben a felnövekvő gyerek olyan közegben van, ahol természetes módon alakulnak az arányok. Türelmes nagypapa lakatosműhelye, türelmes, hozzáértő edző vezette edzés, tanóra. Együttes élmény, stb. Szokás mondani: nincs olyan rossz módszer (. eltekintve a pedagógiai kriminalizáció esteitől), amivel egy olvasni akaró gyerek meg ne tanulna olvasni. Összetettebb tanulási folyamatokra ez már mérsékeltbben érvényes, de ha van egy jól működő képzőművészeti, drámapedagógiai, matematikai stb. műhely (. és persze a hozzá szükséges szoftverek és hardverek, tehát a pedagógus elsősorban szakmáját gyakorló szereplőként jelenik meg, és nem a szakma gyakorlásának előfeltételeit megteremtő hősként) akkor a folyamat nagyjából megadja a szükséges arányokat, a nevelőnek inkább csak a gyerekek egyéni sajátosságaira kell figyelnie.

Ezeket az apró erőszakokat nem is szoktuk annak nevezni, azt mondjuk: domináns szerepet játszunk.

Fekete István Tüskevárában láthatunk egy klasszikus példát a tekintélyelvű tanár dominanciájára.

- Fiúk! Bevezetőül nincs sok mondanivalóm: Egyet mondhatok csak: én pontosan olyan leszek hozzátok, mint ti hozzám.
- Jók leszünk! - ígérte Avas Elemér bizalmasan.
- Valamit azonban előrebocsátok, és világosan tudnotok kell, hogy amíg itt benn vagyok, csak én beszélhetek, és aki a tárgyra vonatkozóan valamit kérdez, vagy akit én kérdezek. Most felolvasom a névsort, mert meg akarlak ismerni benneteket.
- Acél!
- Kihevered az operációt?
- Igen, kérem...

152 Mann Dániel: A szívás mint tanterv Tani-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069

- És Janda járt hozzád? - Mindennap - mondta Acél bizonyos letörtséggel.

- Abriktolta! - kiáltott közbe Sós.

A tanárnő szeme megállt a közbekiáltón.

- Hogy hívják magát fiam?

- Sós Károly.

- Leülhet.

Ezek után már nem szólt közbe senki, mert valami hűvös dermedés szállt a levegőben.

A fiúk letörve, szárnyaszegetten, de tisztelettel, egyenként vonultak el meghajolva a katedra előtt.¹⁵³

Hogy a tanár hogyan kezd egy új csoporttal, milyen módon és mértékben alkalmaz kényszert, azt a helyi szokások mellett főképp a tanár pedagógiai kultúrája, személyiségjegyei határozzák meg. Melőtt tehát folytatnánk az erőszak természetrajzával, vegyük sorra a tanártípusokat.

Tanártípusok. Átdolgozott szöveg.

Először talán adjuk meg a jó tanár, a szakirodalomban fellelhető, „valamelyest összefoglalóbb jellegű” definícióját, mondjuk egy egyetemi szeminárium vitaindítójaként.

A jó tanár

Közben a következő előadó lép a pulpitusra, felragyogok. Ez J., az alacsony angol, azzal a két egyenes, bizalomgerjesztő ráncsal a szája körül. Beszél, és mosolyog, húha. A ráncok függőlegesen mélyülnek és simulnak minden szavára. Igazi angol akcentus. Szívmelengető, ez az ember tökéletesen bírja a bizalmamat. Ez az ember jó. Alacsony, vékony, legkisebb mindenhol, és íme, az eredmény nem egy kis méregzsák, hanem két kedves vonal a száj mellett. Nagyon tetszik, szeretem. Aztán az előadás közepén kiderül, tanár. Na tessék. Méghogy vonalak. Jövök itt a vonalakkal, hiszen én ezt éreztem meg, hogy tanár. A kedveskedő-gondoskodó felállás, meg a biztonság, ami árad belőle, az tetszett. (Szávai Katalin.)

Rendes ember

A jó tanár először is egyszerűen rendes ember¹⁵⁴. Autója irányjelzőjével nem az irányváltás tényét, hanem a szándékát jelzi. Ha egy kollégája óravázlatokat, tanmenetet kér tőle, örömmel adja. (Ellenpélda egy „jó fej” középiskolai tanártól: „Ez az én szellemi termékem, tehát nem tudom odadni.) Környezettudatosan él, igyekszik minél kisebb ökológiai lábnyomot hagyni, közösségi aktivitása életkorának, családi állapotának, szellemi adottságainak megfelelő.

Normális ember.

Mi jellemzi a normális embert? „Hatékony valóságészlelés, az önismeret, a viselkedés akaratlagos szabályzásának képessége, az önértékelés és elfogadás, az érzelmi kapcsolatok kialakításának képessége vagy az alkotóképesség.... A normalitás alapja és kritériuma a realitásészlelés, azaz minél inkább képes valaki a világ és a valóság reális megismerésére, és ennek felhasználásával céljai elérésére, annál egészségesebb.”¹⁵⁵

¹⁵³ Fekete István: Tüskevár. Móra 1966 333.o.

¹⁵⁴ Öreganyám szerint meg az a rendes ember, aki nem eszik, nem iszik, nem dohányzik! Kiss Anna De hol írja?

155 Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?

<https://mindsetpszichologia.hu/a-pszichologia-torz-szemuvege-avagy-ki-mondja-meg-mi-a-normalis>

A normális ember, nem akar mindenkinek megfelelni, ezért hol ő ül a számon, hol a gyerek, hol meg ballagnak mellette mindketten. Hogy aztán melyikből mennyi, az már normalitása típusát jelzi. **Ha valakivel beszél, megfelelő távolságból teszi, tekintet kontaktust tart, de nem fixálja a tekintetét, stb.**

Ugyanakkor a tanár persze mégis csak „abnormális” kissé, varázsló, meg gyermekkorban rekedt játékos elme, de kívülről is látja magát ezekben a helyzetekben. Tudja, mikor engedheti meg magának a játékot, mikor fogadhatja el ezt az ajándékot, és mikor nem.¹⁵⁶

Életszerető ember

A jó tanár természetesen szerelmes az életbe, azon belül szaktárgya kultúrájába, háttérkultúrájába, de szerelme kontrollált, nincs benne megvetés, borzadály, netán gyűlölet mások másfajta kultúrája iránt. (. Vesd össze: „kézilabdás!” Esterházy Péter valahol. Vesd össze továbbá Buda Béla hátrébb előkerülő szövegével a szerelemről. Ide majd, ha megmarad ez a mondat, be kell szűni egy kereszthivatkozást!!!) A testnevelő tanár ebből a szempontból különösen veszélyeztetett „fajta”, nehéz megőriznie lélekjelenlétét, ha egy elhízott, dohányzó figurát hall megvetően nyilatkozni a mozgáskultúráról. (.Biológia tanár a rohadt, zajongó madarokról, matematika tanár az egzakt gondolkodásról, stb) Tekintsünk el most az elhízott, dohányzó testnevelő tanártól.

Az élet dolgaiban jártas felnőtt ember

. Szereti az embereket, a gyerekeket, szereti a kultúrát, azon belül van néhány kedvenc területe. Többféle sportban is otthon van, súlya testmagasságának megfelelő. Természetesen nem dohányzik, nem alkoholizál, de nem ítéli el azokat, akik a konyhakultúra örömei mellett a pincekultúráét is élvezik. Esetleg maga is közéjük tartozik. Öltözködése, testkultúrája nem küzd kihívásokkal. Társas kapcsolatai is rendben vannak. Hogy türelmes, az csak természetes. Olvasta Ancsel Évát.¹⁵⁷

Jó ember.

Jól esik neki, ha segíthet másokon – és nem azért segít, hogy ezzel lekenyerezze, kiengesztelje a másikat, mindössze az ősi csordaöszönnek esik jól engedelmeskednie. Na, jó, ésszel is feléri: „Tagjai vagyunk egymásnak!” És persze van arányérzéke, mindig tudja, meddig mehet el.

Jól érzi magát az életben

Szelíden állítja, vagy harsányan hirdeti, hogy jól érzi magát az életben, az életében, és ha vele tartasz, te is jól fogod érezni magad. Mitől érzi jól magát egy tanár az életben? Ugyanattól, mint bárki más. Élvezi a test, az elme, a lélek örömeit. Olykor persze nem érzi, nem érezheti jól magát, de ilyenkor is látszik rajta, hogy kiutat keres ebből a helyzetből. Vannak szenvedélyei¹⁵⁸, de nem uralják el az életét, nem temetik maguk alá iskolai feladatait, ahogyan iskolai feladati sem temetik maguk alá mondjuk a családi életét. Mindehhez persze megfelelő anyagi alapokkal kell rendelkezzen, „meg kell legyen fizetve”.

Esterházy szerint a jó tanár:

„Reflex- és értelemszerűen az értékkeresés nehézségeiről beszéltem, mondjuk így lelkesen: a szabadság fantasztikus és nehéz esélyéről. Pedig a "pedagógusi" ezután kezdődik (.folytatódik). Itt aztán, szerintem, minden kérdéses. Bizonytalanok az értékek, erről egyre haloványabb a közmegegyezés, kérdéses maga a "katedra", a pedagógusi szituáció, : röviden szólva: minden: a közvetítés, a közvetítendő, a közvetítő. Mi is van még?

¹⁵⁶ Vesd össze pl. Brian és Shirley Sutton-Smith: *Hogyan játsszunk gyermekeinkkel* (. És mikor ne?) Gondolat, Budapest 1986.

¹⁵⁷ Akiből úgymond, dől a szó, az nem beszél, csak viselkedik. De nézd a dadogót – míg ő kínlódván keresi a bujkáló hangot, mi tanúi lehetünk egy gondolat születésének;...

Az ember csak akkor nem dadog, amikor énekel. Ancsel Éva: *Bekezdések az emberről*. Hibiszkusz, 1991

¹⁵⁸ Lásd pl.: Vincze László: *Németh László pedagógus eszménye*. *Iskolakultúra*, 28. évfolyam, 2018/7. szám

Nincsen semmi *még*. Mi vagyunk csak megint, és nincs mese, újra kell gondolni a lehetőségeket. Mit igen, mit nem. Újra ki kell találni, kihez, mihez van közünk. Haza kell találni, abba az otthonosságba, amelyről és amelyből Móra beszél. Vagy egy másikba.

Az irodalomoktatás még külön is nehéz. A kultúrához való klasszikus európai magatartás van ugyanis változóban. Úgy mondanám, amerikanizálódik, azaz a gyakorlatiasság kerül előtérbe, a használhatóság, azaz a műveltség önértéke kérdőjeleződik meg. Lényegében az tehát, hogy a világ középpontja a könyv.

Tudva és tudomásul véve a kérdőjel-erdőt, mégiscsak többnyire könyvek közt ülök, s próbálom a gyerekeimnek valószerűsíteni, hogy ez jó. Hogy olvasni jó. Itt érveim nem nagyon vannak, inkább azt hiszem, *látszik* rajtam, hogy ez így van, szóval hogy nemcsak a gyerekek számára nehezen elviselhető szorgalmam és kötelességtudásom béklyóz az olvasólámpa mellé (.alá), hanem az élvezetvágy, vagyis a jókedvem.

A tanítás is szükségszerűen személyesedik. A hiteles (.azaz modern) tanár mindig is nagyon fontos volt, a legfontosabb, de talán: nem volt a tanár ennyire magányos és magára hagyott.

Megvallom, nekem eléggé konzervatív, merev fölfogásom van az iskoláról, mondván az legfőképpen olyan hely, ahol tanulni kell.

Ugyanoda kanyarodunk mindig vissza: nekünk magunknak kell hihetőknek lennünk, hogy hihető legyen az, amit mondunk.

Nehéz tanárnak lenni. De hát, vonom meg a vállam, mi nem nehéz?”¹⁵⁹

Ezzel már a szakmai alkalmassághoz érkeztünk.

Tud tanítani.

Ez nálam azzal kezdődik, hogy tud mondani néhány kollégát, aki tud tanítani.¹⁶⁰ Bizonyos dolgokat nyilván mindahányan jobban tudnak mint ő, de van néhány dolog, amiben egyenrangú velük. Ha jobb, az sem baj, de ne „hülyüljön profétává!”

Régebben ez nem volt olyan egyszerű. A szakmai folyóiratban (. Rajztanítás) publikáló kollégák zöme érdektelen volt, de mindig akadt köztük néhány érdekes kivétel. Tőlük lehetett megtudni azoknak a nevét, akik nem publikálnak ugyan, de nagyon érdekesek. Ők mutattak elszórt kis kiadványokat (. Népművelési intézet, egy-egy múzeum, művelődési ház), amik a pedagógia mélyebb vizeibe engedtek betekintést. Ma már, az internetnek hála, sokkal szélesebb a publikációs mező.

Kortárs szinten tud tanítani, azaz ismer konzervatív, modern, és posztmodern tanítási stratégiákat is.

Szereti a gyerekeket.

Ez csak természetes, ebben – ha a pedofiliától eltekintünk, és eltekintünk - nem találhatunk kivétlnivalót. Na, de milyen hőfokú legyen ez a szeretet? Nyugodt, derűs, polgári elfogadás? Vagy szenvedélyes, magával ragadó? Lesz olyan tanítvány akit az egyik típus elbűvöli, a másik riasztja. Ugyanez vonatkozik a szaktárgyi szeretetre is. Az egyik tanítvány élvezi, ahogy kiszakadnak a mindennapokból, egy másik világban mozognak, a személyes vonatkozások jelentéktelenné válnak, a tanár számára nem tanár, hanem a tudomány tételeinek megtestesülése. A másikat viszont riasztja a helyzet. „Én teljesen közömbös vagyok neki, csak azért tanít, hogy szakmai sikereket tudjon felmutatni általam. Persze, nem rossz itt lenni, de másutt még jobb lenne.” Néha sajnos nem szabad szeretnünk a gyereket. Amikor kitisztítjuk a csúnya, horzsolásos sebét. Amikor elparancsoljuk attól a géptől, amit még nem használhat. Amikor visszafeszítjük a lábfejét, mert görcsöt kapott a lába. Nincs kedve a tartós figyelmet igénylő feladathoz?

¹⁵⁹ Esterházy Péter: Miben lakik a magyar tündér? *ÚPSZ 43. évf. 6. sz. / 1993 5-7. Kötetben: Egy kékharisnya följegyzéseiből. Magvető Könyvkiadó, 1994.*

¹⁶⁰ Ha pályakezdő építészt, sebészt kérdezzük szakmája legjobbjairól, röpködnek a nevek. Pályakezdő rajztanároktól még nem voltam tanúja hasonló névröptetésnek.

– Azért próbálj meg kicsit tovább megmaradni nála! Tekintsd tréninghelyzetnek. (.Persze ne legyen tréninggel tele a padlás) **Angelus Iván addig megy, hogy „Ne szeresd a gyereket, tanítsd!”¹⁶¹ Azt hiszem pontosabb, ha azt mondjuk: szeretetünk mélyebbre szorult bennünk.**

Testkultúrája foglalkozásának megfelelő.¹⁶²

Persze néhány kiló túlsúlyon nem akadunk fel.

És a legfontosabb kiegészítő: mindezeket ne demonstratíván produkálja.

Természetesen senki nem lehet ideális ember, ideális tanár. Mindenkinek vannak hibái, de ezeket sem szabad demonstratíván viselnie. „Lám, mi ilyen jó fejek vagyunk, hogy tudjuk: nem lehetünk tökéletesek!”

Óravezetési stílusok

Határozott didakta

Ha a tanár biztos benne, hogy a világról vallott ismeretek egyetlen tiszta forrása a tananyag, és ez csak az ő előadásában juthat el a tanulókhhoz, így a leggazdaságosabb, ez kell ahhoz, hogy a gyerek igazán munka és életképessé váljék, vagy ha úgy gondolja, hogy a gyerekek minden más szituációban átvinnék az órát idétlen röhögcsélésbe, akkor valóban ez a legjobb módszer. A nyugodt, megfontolt patriarchális erőszak, amely pontosan kiméri a gyerek helyét a kapcsolatban, amíg ott tartózkodik melegen elfogadja, amint kilép onnét, hidegen elutasítja. Az alapállás megfordítása már némi demokráciát sejtet, amikor kijelölöm a viselkedéseknek azt a körét, amit a gyerek nem éríthet. A két módszer gyakorlatilag összerosódik. Fekete István tanárnője - nevezzük mondjuk határozott didaktának (.továbbiakban: Hd) - úgy megy be az osztályba, hogy elvárja magának, tárgyának a feltétlen tiszteletet, a gyerekek céltudatát. Ő megteszi az órán a dolgát, tegye meg a szülő is, szállítson formálható nyersanyagot. Természetesen szereti a gyerekeket, az értelmes jó tanulókat, mint önmagát. Az értelmes, de motiválatlan rosszcsontoknak még hisz a megtérésében, a gyengébb képességűekben pedig a leendő kedves boltost, takarítónőt látja. Amíg rendben mennek a dolgok, stílusa kedves, derűs. (. A kevésbé szeretetteljes határozott didaktát lásd hátrébb) Ha azonban valami zavar támad, jön a dermesztő, hűvös csend. A rendkívüli egyéniségeknek ez elég is, nincs szükségük keményebb eszközökre. A kevésbé tehetségesek ellenőrzőbe írnak, asztalra csapnak, ráordítanak, régebben a testi fenyítés is járta. Ők a tantestületek kemény emberei. A néhány rendkívüli egyéniséget még bizonyos szeretet is övezheti, a többieknek inkább csak tisztelik. Ha a Hd. például egy matematika tagozatos elit gimnázium tanára, nem csak tisztelheti, de szeretheti is őt a matematikus osztályelső, nem akad fenn holmi dermesztő megjegyzésen, noha amúgy meglehetősen alternatív elme. Elfogadja a Hd. játékszabályait. Élvezi, ahogyan a határozott tanári követelések tiszta terepet nyitnak kedvenc játéka, a matematikai gondolkodás számára. Később őket emlegetik a legnagyobb tisztelettel. "Hej, az a kutya Kovács, kemény ember volt, de úgy megtanította velünk a matematikát, hogy azóta is abból élek!" És feledve egykori ellenérzéseit, hogy mennyire nem szerette a dermesztő csendet, gyerekét szintén egy Kovács tanár úr mellett látná a legjobb helyen. Óráin csend van, nyugalom. Szorongás is van, kivéve a néhány legjobb gyereket. De legyen beteg a Hd., és helyettesítse az órát egy fiatal kolléga.

- Na, milyen volt R. nénivel? - kérdi az ember, és várja a lelkendezést.

161 Angelus Iván: Táncoskönyv. 41400 szó gyerekekről, felnőttekről, pedagógiáról, kreatív gyerektánc tanításról,...

162 Gabnai Katalin ehhez azt is hozzáteszi: Fogazata foglalkozásának megfelelő. „Hát lehet így tanítani?”- mutatja, kezével száját takargatva.

- Á, tök rossz. Mindenki ordibált, hülyéskedett. Lajos bácsinál rend van.

A Hd. nagyon fontosnak tartja tantárgya műveltséganyagát, jóval fontosabbnak, mint az életben szerzett egyéb jártasságait. Úgy érzi, rá ez a rész jutott. A lelkizésre ott a magyartanár. A magára maradt gyerek fejezetben majd mélyebben is foglalkozunk vele, most csak azt jelezném, hogy a határozott didakták módszertani kultúrája többnyire avított, előadnak, vagy kérdeve kifejtene, de azért vannak személyre szabott feladatokat adó, csoportmunkában dolgoztató Hd.-k is. Sikereik előfeltétele a biztos szakmai tudás. Óravezetési technikájukat részben örökölték, részben tanulták a főiskolán. A főiskolai képzés, mint korábban láttuk, néhány lépéssel mindig előtte jár az általános gyakorlatnak, és többnyire néhány lépéssel le van maradva a szakma legjobbjai mögött. Az, hogy határozott didakták módszertana visszasüllyed-e a mezőnybe, vagy marad a tanultaknál, főleg a befogadó környezet függvénye. A legjobbak olvasni fogják a szakmai folyóiratokat, többségük azonban marad a közkézen keringő tanmeneteknél.

Szelíd didakta

Van olyan didakta is, aki szintén nem tudja elképzelni az életet szaktárgya alapos ismerete nélkül, de látja, hogy a szülői ház milyen sok fehér folttal engedi az iskolába a gyereket, hogy a tananyag elsajátítása mellett a gyerekek az életet is meg kell ismernie, ha alkalmazni akarja azt. Megpróbálja hát személyiségközelbe vonni őket. Sokat van köztük, spontánabb hangvétel, oldottabb légkör jellemzi az óráit is, nem akarja elijeszteni magától tanítványait. Mintegy kézzel a szeretné gyógyítani a közösség bajait. Itt vagyok, én így gondolom, amikor én gyerek voltam, így viselkedtem¹⁶³. Az órái persze - mint mondtam fontosak, ezért nem hagyja ellazítani azokat, nem lehet osztályproblémák ürügyén átbeszélgetni az időt, nem fogadja el a felkínált játszmat. Az anyagot ő is frontálisan közvetíti, és ő is kívülről hozott értékrenddel megy a gyerekek közé, nem tud finomabb eszközöket a kézzel a kézzel. Hogy mennyire sikeres, az jórészt a "gyerekanyag" függvénye. Minél kevésbé, annál könnyebben alakul ellentábor az osztályon belül, nevelőnk felveszi ellenük a harcot, innen már sokféle taktika lehetséges. Vagy visszahátrál a határozott didakta szerepébe, vagy előre menekül, és a didaktikai siker érdekében felvértezi magát az alkalmazott szociálpszichológia eszközeivel. Megtanulja kezelni a csoporthelyzetet. **Nevelő didaktává válik.**

Nevelő didakta.

Olvasa a szakirodalmat, igyekszik a legjobb didaktikai teljesítményt nyújtani. Órái jó része egyúttal kutatási terep is, a szakirodalmi közlések adaptációra szorulnak, amelyek hol sikerülnek, hol nem. Figyeli a gyerekeket is, ez a figyelem hol tapintatos, hol tapintatlan. Ez a nevelő igyekezet azonban mindig csak aláfestés, számára legfontosabb a tantárgyi kultúra minél hatékonyabb működtetése. Úgy gondolja, ha sikerül ebben a kultúrában időzniük, az sokat segíthet a gyerekek személyiségfejlődésében.

Megfáradt didakta

Szünet. Cigiszünet. Közösen a diákokkal. Zömmel nagykorúak. De most nem is ez a lényeg. Kolléganóm - nevezzük Marinak -szinte remeg az idegességtől. Egyik srác rendszeresen hazavágja az óráit. Lába a padon, zenét hallgat, levegőnek nézi. Mari pedig először kér, majd figyelmeztet, végül ordítani kezd. A srác részéről néma hallgatás, mély megvetés a válasz. Mari mélyeket szív a cigiből, és magából kikelve ecseteli a történeteket. - De a rohadt életbe, nem lehet ezt végre kivágni a francba innen? Csak a levegőt rontja. A srácok hallgatják.

¹⁶³ Azt persze nem tudhatjuk, mennyi ezekben az utólagos átszínezés.

Az egyik - szintén nem mintapéldány - közelebb jön.

- Ne haragudjon, de Peti - nevezzük Petinek - azért csinálja, mert magával meg lehet csinálni...

Megáll bennem az ütő. De nem szólok.

Mari levegő után kapkod.

- Mi az, hogy velem meg lehet csinálni???

- Mert maga folyton ideges. Meg nem tudja magát megvédeni.

Ez volt a kegyelemdöfés.

Egyedül maradok a fiúkkal.

- Ezt nem kellett volna mondanod. Nagyon megbántottad a tanárnőt.

- Én? Mért, mi rosszat mondtam?

Pillanatok, de sok minden fut át rajtam. Mari lelkiismeretesen készül az órákra, komplett, többször átmásolt óravázlatokkal közlekedik, precíz a végtelenségig. Képes éjjel 2 óráig iskolai ügyekkel foglalkozni. De valóban fáradt, ideges, amit kisugároz magából, közvetít akaratlanul is. Neki a 45 perc az valóban 45 perc tanítási idő, a tanterv és tanmenet pedig mindig és mindenkor szentírás. 63 éves.¹⁶⁴

Idegesíti, ha esik a hó (.évente 4 alkalommal), és ablaka alatt szánkóznak a gyerekek.

Számolja a napokat, amikor majd leteheti a lantot, addig lottónyereményről álmodozik.

Őszinte legyek? Számomra is rettenetesen idegesítő tud lenni a precizitásával, idegességével, a bolhából is elefántot csinálunk hisztikkel. Mindemellett szeretem. Nincs benne semmi rosszindulat. De nem könnyen felejtí a sérelmeket, nehezen bocsát meg. Sajnálom is egy kicsit.

63 éves. Csak magára számíthat az órák alatt. (. Pfeifer Erzsébet Facebook)

Lelkész nevelő

A lelkész nevelő épp fordítva gondolja, mint a nevelő didakta. Ha sikerül ép lelkű emberré formálnia tanítványait, kizárt dolog, hogy ne szeressék meg a kultúrának azt a tartományát, amiben ő olyan otthonosan mozog. Ő először valóban érinteni, érzékelni akar, a tanulás csak ezután jöhet. A lelkész nevelő sikereit élettapasztalatainak, szakmai felkészültségének, minősége biztosíthatja. Láttam olyan lelkész nevelőt is, aki a klasszikus frontális kérdve kifejtő módszerrel dolgozott, de legtöbbüknél azért megjelennek a korszerűbb óravezetési technikák.

¹⁶⁴ **Vesd össze: ha már én otthon három órát készülök egy órára, ugyan lehetne bennük annyi, hogy rendesen dolgoznak, és nem fitorognak, főleg így, hogy éppen paradigmaváltunk), aztán rájöttem, hogy nekik van igazuk. Nem tehetem, hogy folyamatos kreatív erőfeszítést várok tőlük, nyitott feladatokból áll az óra, a tankönyvet elhanyagoljuk és bizonytalaná válik a tanulási folyamat.” (.26. o) Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt.**

<https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Buborékban élő lelkész

Valamennyire persze mindenki buborékban, azaz egyfajta rétegkultúrában él, a baj akkor kezdődik, ha bezárja magát egyfajta szubkultúrába, és nevelő tevékenységét jórészt más szubkultúrák elleni harc jellemzi.

Menedzser

A menedzser típus szintén az óráiért él-hal, de tudja milyen nagy tartalékok rejlenek a csoportmunkában, a gyerekek önálló ismeretszerzésében, illetve az egymásnak nyújtott ismeretekben. Nem érdeklődik túlságosan a nevelés, nem hördül fel egy-egy kiszólás hallatán, kisebb verekedésbe torkolló rangsorviták sem hozzák ki a sodrából. A konfliktusok elrendezését egy józan, praktikus hétköznapi szemlélettel végzi, nem keresi az alkalmat a nevelésre, de amint a munka rovására megy, határozottan közbelép. Szereti is persze a kis sikerkovácsokat, akik kezében "felvirágoznak" tantárgya. Győznek a bajnokságban, vagy bőséges a termés a gyakorlókertben, esetleg tantárgyi versenyeket nyernek.

Céhfőnök

A céhfőnöknek nem elég az egyszerű siker. Tudja, hogy tartós munkasikereket csak munkaközösségek érhetnek el, a szaktudás csak megfelelő "hétköznapi-kommunikációs ismeretekkel" társulva válhat az élet részévé, alkalmas munkaeszközzé. Neki tehát a teljesítmény után /esetleg azzal együtt, vagy azt megelőzően/ a csoporthangulat a legfontosabb. Megpróbálja a gyerekeket műhelyé szervezni az órákon. Szakkör után lemennek a tornaterembe „örülködni”¹⁶⁵.

„Medúza tanár”

Finom lelkű, átszellemült teremtés, Hamvas Bélát olvas, titkokat tud, csak épp néhány hét alatt kiürül a titoktár, marad a lebbenő tünékenység. Nincs „szárazanyag tartalom”, nem tudja „lekötni” a csoportot. A kolléga vagy elhagyja a pályát, vagy belső emigrációba vonul.

Padlón lévő

Kudarcos nevelőnk „jó esetben” nem ébred rá saját alkalmatlanságára. Úgy megy nyugdíjba, hogy a kudarcot áthárítja a közegre, vezetőkre, szülőkre, érzéketlen világra. „Rossz esetben” tisztábban látja a történeteket. Kijön a főiskoláról, és riadtan észleli hogy az iskola közege számára teljesen idegen világ. A gyerekek szétfecsegik az órát, képtelen kiadni egy feladatot, minden szava után öt poén hangzik el,....." beszélgetnék én a gyerekekkel, de lehetetlen, egyszerűen nem hallgatnak meg!"

Azzal kezdte a munkát, hogy majd valami alkotó csendben születnek a kis remekművek, most már azért kénytelen harcolni, hogy legalább kenyérkereső forrásként tudja megtartani állását. Kiábrándul a kis primitív vademberekből, vissza kényszerül térni a jól bevált fegyverező eszközökhöz, például a szigorú osztályzáshoz. Mivel pedig legkönnyebb a látvány utáni rajzokat osztályozni, marad a megszokott tanmenet. Mindig új és új tárgy szerkezeti, tónusos rajza, majd akvarell, esetleg valami díszítő munka, plakát, illetve művészettörténet, amelyet a következő órán feleltetés, vagy dolgozatírás követ. Jól nevelt osztályokban esetleg kompromisszum köthető.

¹⁶⁵ „Na, akkor mocsárfogó! Mindenütt lehet mászni, jární, ugrani, kivéve a parkett.” És elkezdődik a szőnyegek, tornapadok huzigálása, a rohangálás, ugrálás.

A néhány érdeklődő gyerek rajzol, a többiek gyorsan összecsapnak valamit, aztán olvasgatnak, házi feladatokat oldanak meg, halkán beszélgetnek. A neveletlen osztályok azonban lázadnak, vállat vonogatnak, felpattannak a helyükről, kirohangálnak a folyosóra. Ha magára marad, nem kap segítséget, vagy képtelen módszereket váltani, nem tud elszakadni a protokolláris tantárgyi kultúrától, vagy nem tud felszerelkezni a határozott didakta eszközeivel, totális kudarc lehet osztályrésze. (.Lásd pl. Németh László: Boci tanár úr. ¹⁶⁶)Elmenekül az iskolából.

Kártékony

Szokás azt mondani, hogy az iskola legkártékonyabb embere az unalmas tanár, hisz ő a gyermek legdrágább vagyonát, az érdeklődését, megismerési vágyát prédálja fel.¹⁶⁷ Az unalom jól megfér persze a félműveltség arroganciájával és gögjével. (.Magyarország Gyermekszemmel akciónk során találkoztunk sajnos olyan rajz tagozatos iskolával, ahol a rajztanár kollégák otthonaikban vészelték át otlétünk napjait, és teljes joggal, hisz nyolcadikos "tagozatos" tanítványaik bizony épp úgy bevéső-radírozgató munkába kezdtek a látvány előtt, mint bárki más képzetlen gyermeke) Vannak azonban jóval nagyobb szakmai tudást, gazdagabb fegyvertárat igénylő kártételek is.

A tanár mint előadó

A szakmailag jól felkészült tanárt előadásra kérik fel. Óvodától egyetemig volt szerencsém meghallgatni kollégák előadásait. Egyik szélsőérték a – Nem is tudom hol kezdjem, annyi mondanivalóm lenne, ugye nem baj, ha kissé túllépek az időhatárokat, aztán mesélni kezd a munkájáról, vagy kedvenc témájáról, ide-oda kapva, apróságokat túlrészletezve. És persze jócskán túllép az idejét.

Másik véglet. (Én.) Végiggondolja kiknek fog előadni. Vagyis hogy kik lesznek többségben. Megírja az előadását szó szerint. Ha szükségét érzi, hagy némi időt a kérdéseknek. Megtartja otthon a gép előtt az előadást, öt percnként megáll, megjegyzést tesz. 5 perc, 10 perc...) Ha kevés a szöveg bővíti, ha sok, húz belőle. Az előadása persze nem felolvasás, de időnként ránéz az órára, ha még nem tart az időhatárnál, újabb példákat, részleteket mond, ha túllépte a részidőt, húz belőle. Percre pontosan fejezi meg a fellépést. És amilyen aranyos, közvetlen, népszerűség-hajhász ember, a nap végén el is mondja felkészülési stratégiáját, okulásul az idejüket túllépő kollégák számára.

166 Németh László: Pedagógiai írások. Téka, 1980. Iskola Kakaskúton.

167 „Ahol untatnak, onnan menekülj! Mert vagy te nem vagy még érett arra, amiről szó van, vagy nem jól mondják el neked. Mert a világ nem unalmas! Mert az ember nem unalmas!" Mérei Ferenc. Hol írta?

Bármely típus által elkövethető hibák

A csodabogár effektus

Megdondolatlan babrálás a gyermeki lélekkel. ("Össze-vissza tapogatnak kíváncsi kezek, mert nem tudják, hogy téged simogatni kell!"¹⁶⁸) A gyerekben mély vonzalom támad az új tanár iránt, az is felfigyel eredeti személyiségére. A gyerek hamar rájön, minél eredetibb tüneteket produkál, annál többet kap ebből a figyelemből. Produkálja hát. A tanár meg olyan helyzeteket teremt, hogy minél karakteresebben jelenjenek meg ezek a tünetek. Szociodráma módszert alkalmaz. Halálról, iszonyatos balesetekről szóló tematikus festményeket készített, Bosch vagy Heinlein albumot mutat. Ami jó esetben csak némi korosztályos „előre nyúlás”, a rendezetlen osztályhelyzet enyhe túlreagálása. Ha azonban a drámai felütést nem követi egy alapos, szakszerű feldolgozás, feloldás, akkor a „felindult” gyermekcsoport – néhány hét enyhülés után - még kezelhetetlenebbé válik.

A gyerek túlfuttatása. (. Használata)

Ha egy igazi művésztanár jelenik meg egy iskolában, feltétlenül holdudvara támad, ami nagyon jó, amíg nem válik a gyerek a tanár önkifejezési terepévé. Így kerülnek művészpálya közelébe olyan gyerekek, akik a szükséges készségek, személyiségvonások minimumával sem rendelkeznek.

A lelkes kis csapat éjt-nappallá téve készül a pályázatokra, metszi a linót, festi a nagy képeket, iskolázza rajztudását, közben egyre gyengébb jegyeket gyűjt matekból, nyelvtanból, de nem baj, hisz várja a művészpálya, készül a felvételre a mesebeli művészeti szakközépbe, vagy a "Színire". Nem olyan nehéz elcsábítani az érzékeny gyerekeket. A hiányzó alapkészségeket ideig-óráig pótolják ugyan a tanár didaktikai bravúrai, de hát a művészpálya egyre szűkülő ösvényéről sajnos előbb - utóbb lecsúsznak azok, akik nem erre ítéltettek, vagy nem törtetnek rajta konok céltudatossággal. A gyerekből, aki esetleg kiváló mérnök lehetett volna, lesz egy megkeseredett magyartanár, rajztanár, hogy a legjobbakat feltételezzük. Mert rosszabb is történhet. Érzékenyítő foglalkozások után gyakoribbá válhatnak például az öngyilkossági kísérletek terápiás csoportokban.¹⁶⁹ Egy szigorú, merev, érzéketlen iskolában a művészetpedagógus persze mindenképp valamiféle ellenpontként fog megjelenni, de csak az iskola, és ne az élet ellenpontjaként jelenjen meg. A Holt költők társasága Iskolapéldáját mutatja annak, hogy az iskolai nevelés szűk csatornáiban szenvedő gyerekeket egyetlen területen felszabadítani igyekvő, tanár milyen kudarcos helyzetekbe tud kerülni. (.Ezt majd alaposabban kifejteni)

Életgyávaságra nevelés

(.Popper Pétertől hallottam a kifejezést) "A gyerek olvas!" Dicsekszik kollégám, én meg várom, hogy folytassa: mit olvas, mennyit, mikor, és amúgy, ezen túl mi van vele, hogyan kommunikál, milyen az érzelmi élete? Többnyire persze helyes dolog, és azt semmiképp sem gondolom, hogy érdemes felnőnie valakinek úgy, hogy ne olvasson (.Anélkül, hogy észleljen,

¹⁶⁸ Müller Péter Sziámi: Ha előrelátó csecsemő lettél volna. Dalszövegkönyv 1980-2005 A Jonathan Miller Kiadó kiadványa

¹⁶⁹ Gerevich József: Társadalmak terápiája, terápiák társadalma. Magvető, 1983.

gondolkodjon - a környezete által „elvárt” minimum szinten¹⁷⁰ – egyáltalán nem lehet senki önmagát eltartani tudó személyiség), lehet azonban ez egy olyan menekülés is az élet elől, amit látva inkább félretétjük a könyvet, és kimegyünk az erdőbe madarakat lesni, vagy megtanítjuk métázni a kicsit. Önmagában "a gyerek olvas, rajzol, fest" kijelentés számomra nem bír semmiféle értéktartalommal.

(.Ez a tipologizálás persze korántsem teljes. A lelkesz nevelőt például feloszthatnánk a higgadt szociálterapeuta, a misztikus gyógyító, vagy a kultúrharcos altípusaira .¹⁷¹ Foglalkozhatnánk a szélsőségesen extrovertált – introvertált típusokkal, illetve a köztes fokozatokkal.)

Az egyes típusokba tartozó tanárok különböző szintjein állhatnak a reflexivitásnak, és persze feltűnhetnek köztük a hagyományos tanári viselkedéssel szemben finoman ironikus – határozottan ironizáló – cinikus – gyűlölködő típusok is.

Ha a diákok nézőpontjából tipologizálunk:

Tanártípusok a tanulók, szülők szemszögéből

1. A hangulatember

Az egyik legrosszabb tanár-típus, mert órai viselkedését és szigorúságát a következetlenség jellemzi, vagyis teljesen kiszámíthatatlan és tetteit a hangulatingadozása határozza meg. Egyik óráján mosolyog és szinte mindent megenged, másnap viszont ugyanazokért a dolgokért már szaktanárikat és elégtelenekeket osztogat. Ha rosszkedvű, akkor azt az egész osztály tudja és ilyenkor mindenki retteg tőle, ha meg jó napja van, akkor laza órákat tart. Nehéz hozzá igazodni és nehéz vele dolgozni is (.kollégaként).

2. A maximalista

Rendszerint abból indul ki, hogy a tananyagot csak ő tudhatja jelesre, így szinte lehetetlen nála ötöst kapni. Minden órán dolgozatot írat, a legkisebb hibával is maximum négyes lehet a végeredmény és 60% (.vagy még magasabb szint) a kettes alsó határa. A diákok rengeteget írnak nála az órákon és vasfegyelmet követel (.pisszenés nélkül). Meggyőződése, hogy az ő tárgya a legfontosabb a világon és egyáltalán nem érdekli, ha a tanulók sokallják a házit, vagy a rengeteg dolgozatot. Semmire nincs tekintettel, mindig, mindenkor a maximumot várja.

3. A jófejkedő stand-up előadó

Ő az, akinek tanórái felérnek egy-egy stand-up előadással vagyis a vele töltött 45 percek mindig poénokkal és geg -ek sokaságával vannak tele. Az ilyen típusú tanár valahogy feladatának érzi a diákok szórakoztatását és csak akkor kiegyensúlyozott a saját bőrében, ha mindenki jófejnek tartja. Rendszerint elkalandozik a tananyagtól és minden témához "bedob" valami poént. Sokan közülük saját életükből merítenek humoros jeleneteket és a tanulók az év végére megismerik teljes magánéletüket. (.A diákok ismerik családtagjaikat és hogy mit

¹⁷⁰ Ez a kis beszúrás persze kardinális problémakörre utal.

¹⁷¹ Lásd Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976

főztek a hétvégén, vagy hogy mennyire idióta a férjük/feleségük) A jófejség persze nem minden diáknak szórakoztató, osztálytalálkozókon megoszlanak róla a vélemények.

4. Az unalmas bürokrata

Betű szerint követi a tanmenetet és a tankönyvet, hivatalos feladatlapokat használ, percre pontos minden órájának időbeosztása és minden órája dögunalom. Ezek a típusú tanárok nem rajonganak saját szakjukért és ez érezhető is minden mondatukon. Hagyományosan tanítanak (.kréta, tábla, diktálás, óracím) és a világeért sem újítanak soha, semmiben (.például filmrészletek megnézésével, kis órai játékkal, kiruccanásokkal, vetélkedőkkel... stb). A jegyeket tizedek-századok szerint kerekítik, az egyéni kreativitás, jellem, hozzáállás szinte semmit nem számít náluk.

5. Az életunt

Az ilyen tanár maga a világfájdalom: folyton rosszkedvű, bánatos, enervált, élettelen, szomorú és elkenődött. Siránkozóan beszél, soha semmi pozitívumot nem lát maga előtt és óráin a gyerekek életenergiáit is "elszívja". Többnyire magánéleti válságban van (.válófélben, magányosan él) és még véletlenül sem mosolyodik el soha. Nyilván az ilyen tanárok órái is unalmasak, főleg ha humán szakot visznek, mint a magyar vagy a történelem. Rendszerint megutáltatják saját tárgyukat a diákokkal. ¹⁷²

6. A szenvedélyes, lelkes

Az előző két kategória ellentéte, hiszen lelkesen magyaráz az óráin, átéli az eseményeket, színesen tanít és mindig mindent szenvedélyesen ad elő. Fontos számára, hogy a tanulók tudják is az anyagot és személyes kudarcként éli meg, ha sokan kapnak nála elégtelent. Elvárja, hogy a diákok is lelkesedjenek tantárgyáért, de mindent meg is tesz azért, hogy órái színvonalasak legyenek. Az ilyen típusú tanárokat könnyen megkedvelik a tanulók, de néha megosztó személyiségek.

Ennek számos altípusa van, lásd fentebb.

7. A kivételező

Sajnos nagyon sok olyan tanár is akad, aki nem egyformán bánik tanulóival és bizonyos diákokat látványosan kiemel vagy éppen agyonszekál. A kivételező tanárok két altípusa: a pozitív megkülönböztető és a negatív beskatulyázó. Az előbbi (.sokszor az apuka vagy anyuka hatása miatt) már-már felháborító módon kivételezik egy-egy orvos- vagy jogász csemetével, míg a másik, visszataszító módon pécéz ki magának egy-egy számára ellenszenves tanulót, akit aztán szabályosan üldöz. Az ebbe a típusba tartozó pedagógusok

¹⁷² **A matekot egy Pechán Alfonz nevű híres-neves eszperantista tanította. Később megtudtam, hogy ő írta az akkor legtöbbit használt magyar-eszperantó és eszperantó-magyar szótárt. Az óráin viszont azzal foglalkozott, hogy az óra elejétől a végéig panaszkodott nekünk, hogy a fizetéséből milyen nehezen él meg a négy (vagy öt?) gyerekével. Matekra nem maradt idő, csak annyi, hogy gyorsan kijelölje a példatárból a leckét. Szerk.: Maradjon? Közben a szöveg eltűnt a MEK-ből.)**

sokszor még az év elején kialakítják véleményeiket diákjaikról és utána már ettől nem hajlandóak eltérni (.skatulya)

8. A szadista

Bizonyos szakoknál a szadizmus sem ritka a tanárok kellékárában. Ide tartozik például a testnevelés. Egyes testtanárok perverz élvezetet éreznek a gyerekek kízásában: 45 percen át futás körbe - körbe, úszás kinti medencékben -10 fokban is, erőnléti edzések (.ami után 30 -ból 30 gyereknek lesz két napig izomláza) ... stb. De persze más szakoknál is előfordul a szadizmus: 5 oldal házit feladó matektanárok, 8 oldalas fogalmazásokat követelő magyarosok és folytathatnánk a sort.

A felsorolt 8 archetípus mellett lehetnek még kifejezett kategóriák is (.ezekről várok javaslatokat) és akadnak altípusok illetve hibrid-kategóriák (.keverék típusok), mint például a "maximalista-szadista" vagy a "lelkes-kivételező" esetleg a "életunt-bürokrata".(Jómagam egyébként a visszajelzések alapján a 6-os típusba tartozom, bár pályám kezdetén voltam maximalista is)

9. Ezotéria és/vagy konteó hívők

"térítő" aki mindig valamilyen saját dolgot hirdet óráin. Maga által vallott hitet, vegetáriánusságot, konteót ... stb.

Tanítás helyett politikai és/vagy erkölcsi nézeteit adja elő, amikor mégis tanít akkor beleszöve azt a tananyagba (.történelem tanároknál tipikus, de más tantárgynál is megoldják), ha vitába szállnak vele, akkor pedig büntet. A tananyaggal persze lemarad, úgyhogy inkább diktál vagy aláhúzat, ha épp nem politizál/moralizál. Akár ki is hagy neki nem tetsző témaköröket csak azért, hogy érettségi előtt mégis végigérjen.

10. Van még a "laza"- ex-fociedző, vagy hasonló, kanyargós életúttal.

Úgy tesz, mintha nagyon szigorú és merev lenne, de valójában jó a humora és se magát, se a tárgyát nem veszi túl komolyan.

Rendesen tanít, tisztességesen osztályoz, de nem szívja mellre, ha valakit nem érdekel a tárgya, és néha eltart egy darabig, mire az osztály rájön, hogy most éppen viccel, nagyon szigorú arccal :)))

11. A gyerekek kedvence az elfoglalt típus.

Ő nem tanít, mert éppen más dolga van. Így bejön, leül, szól a gyerekeknek, hogy foglalják el magukat, majd intézni kezd magánügyet.

12. Altípusa a mániákusan szervezkedő.

Az iskola a legfőbb ügye, de tanítani nem szeret, tehát folyton akciókat szervez, kivonul a gyerekekkel, mindent megtesz, csak ne kelljen unalmas órákat tartania.

12. Az alkoholista altípus mindenhova beilleszthető.

13. Van aztán a simán jó tanár, felkészült, korszerű, többnyire élménypedagógus.

https://tanarvelemen.blog.hu/2018/11/28/a_8_legismertebb_tanartipus#comments

14. Végül ne feledkezzünk meg az „Én semmiféle típusba nem vagyok besorolható!” típusról sem.

Amikor anatómiában a kiegyénült szerveket vettük, kesernyésen bólogattam. Igen, ez a kiegyénülés lélektanilag is megesik, talán a betömegesülés reakciójaként. Használtam is a fogalmat, ha kellett, ha nem.

E sorok írója – mióta a nagyképűségéből is kigyógyult – természetesen tökéletes tanár.

Szülőkhöz való viszonyuk

Végül tipizálhatnánk a tanárokat a szülőkhöz való viszonyuk szempontjából is.

A „nálam a a szülővel való kapcsolatod egyetlen értelme mélységes szakmai tudásom kinyilatkoztatása” típustól a családok életébe barátként-mediátorként belépni igyekvő típusig. Utóbbi típus képviselői közt természetesen igen nagy távolságok lehetnek szaktudásban, ember és életismeretben. Felszínes „így oldj meg gyorsan és könnyen bármiféle problémát” gyorstalpalóktól a mélyebb mediációs felkészültségig. Előbbi típus olvas valamit a neten, másnap már keresi is, melyik szülőnek tudna okosságokat osztani a „fészen”, utóbbi - ha ennek szükségét látja - mélyebb szakmai ismereteket próbál szerezni. Átolvassa mondjuk Dr. Kardos Ferenc munkáját, aztán vagy tud valamit tenni, vagy nem.¹⁷³ Graffitis kört vezetve magam is rákényszerültem bizonyos mediációra, nagy sikerként könyveltem el, hogy a szülők is részt vettek egy foglalkozáson.

A tanár, mint társadalmi lény is megérdemelne egy fejezetet.

Később majd kitérek rá.

A szülők többsége azt szeretné, ha gyermekét egy olyan nagybetűs nevelő tanítaná, aki tanóráit a szelíd didakta pozíciójából vezeti, de a legfárasztóbb tanulási helyzetekben tud határozott didaktaként viselkedni, szaktárgya köré céhes világot szervez, amiben a gyerekek bizonyos menedzseri jártasságokra is szert tesznek. Szükség esetén lelkeszi feladatokat is ellát. (. Ez alatt persze egészen mást érthet egy kulturálisan katolikus, vagy mondjuk egy Bulányi tanítvány.¹⁷⁴)

Lehet, hogy van ilyen kolléga, de az sem rosszabb, sőt, bizonyos szempontból jobb, ha van egy karakteres céhfőnök technika tanár, egy menedzser típusú igazgatóhelyettes, jónéhány nagybetűs tanító, egy - akármilyen szakos - lelkes stb.¹⁷⁵

¹⁷³ Dr. Kardos Ferenc: Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.

Részletek: <https://docplayer.hu/1078772-Dr-kardos-ferenc-gyermekkozpontu-kozvetites.html>.

¹⁷⁴ <http://bokorportal.hu/tortenet.php>

¹⁷⁵ „Ha én iskolaigazgató volnék, és lenne a tantestületben egy olyan matektanár, aki élvezetessé tudja tenni a matekórákat, akkor boldogan hagynám, hogy érvényesüljön, de fölvennék egy olyan földrajztanárt, aki biztosítja a szükséges frusztrációmennyiséget – mondd el, fiam, szépen a nagy szibériai folyókat: Léna, Angara, Jenyiszej, Ob...” Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07. **Később még majd előkerül a szerző végkövetkeztetése.**

Kisebb részük fóbiásan iszonyodik az erőszaktól, vagy a „liberalizmustól”, szívesen választana gyermekének egy saját nevelési elvein alapuló iskolát, de hát az iskolák kínálatában szó sincs karakteresen elkülönülő pedagógiai világokról. Angol nyelv tanítás, számítógép, művészeti foglalkozások jelentik a hívószavakat, a mögöttük rejlő tényleges tartalomról pedig inkább csak a városi legendavilágból informálódhatnak. Felsorolt tanáraink lehetnek sikeresek, megtűrték, vagy helyi botrányhősök, a befogadó környezettől, és persze viselkedésmintáik alkalmazkodóképességétől, egyéb emberi értékeiktől függően.

Redukált szerepek

Nem lesz hitele a lelkeseknek, ha lelkesége kimerül egy mély tekintetben, egy aggódó, odaforduló testtartásban, néhány avított irodalmi példa felemlegetésében.

A szociálterapeuta kudarcot vall, ha tevékenysége néhány társas kapcsolati séma manipulatív dresszírozásra szorítkozik.

A sámán nevetségessé válik, ha a gyermekek kultúrájától túlságosan is távoli elemekből építkezik, ha a gyerekek úgy érzik, az apró kis csodák a köznapi életre való alkalmatlanságból történő menekülések, és nem visznek másik világba, csak valami dekoratív magányba.

Persze a sikeres tanár sem abszolút sikeres, ahogyan a kudarcosnak is vannak bizonyos értékei, időnként mégis adódik olyan helyzet, hogy a legjobb tantestület is ki kell mondja, X. Y. kollégánk kártékony szerepet játszik az iskola életében.

Ha a tanár szeretné megtudni, hogyan látják őt a tanítványok, ajánlhatok számára egy, Veczkó József nyomán készített felmérési technikát.¹⁷⁶ (Ez lehet, hogy máshová fog kerülni) Természetesen semmilyen technika nem vezethet a gyerekek őszinteségéhez, ha ennek nincs előzménye a mindennapi kapcsolatunkban. Még így is sok nehézség adódik. Egyrészt biztosítani kell a gyerekek őszinteségét, komolyságát. Ki kell küszöbölni a "kollektív viszonyokat" nehogy a domináns tanulók átszínezzék a többiek véleményét. Ügyelni kell arra is, hogy a felmérés alatti magatartás ne különbözzön az átlaghelyzettől. Mivel a felmérés bizonyos értelemben csapdahelyzetbe viheti a gyermeket, úgy érzi, hogy a nevelő önigazolási szándékából írhatja, és ha az eredmény nem fogja igazolni a várakozását, bosszút áll, mindenképpen ki kell kérni az osztály véleményét, szeretné-e megírni ezt a felmérést. Kiköthetjük esetleg, hogy csak nyomdafestéket tűrő szöveg írható, a többit az összesítő tanulók kihúzzák. Én ezt a kikötést nem tettem meg, mert a felmérést nyelvi szondának is szántam.

A vizsgálat négy részből állt.

1. A tanár bácsi olyan, hogy ... A gyerekek kiegészítették, folytatták a mondatot.
2. Az első felmérés összesítése után kiemelttem húsz szempontot, ezek alapján kellett osztályozni tevékenységemet, személyiségjegyeim megnyilvánulásait. Egyestől ötösig osztályoztak, ahogyan őket is minősíteni szoktuk.
3. A húsz tulajdonságot fontossági sorrendbe szedve néhány osztály valamennyi nevelőjét "leosztályozta" a legfontosabbnak tartott tulajdonságokból. Etikailag megfontolásokból a nevelőket kódszámok jelezték, és a kiértékelés technikája biztosította az anonimitást. Tehát én nem tudtam, melyik nevelő rejtőzik a kódszám mögött. És persze a gyerekek lapjai sem kerültek a kezembe. A lapokat összeszedtük, összekevertük, visszaosztottuk, mindenki

¹⁷⁶ Veczkó József: Gyerekek, tanárok, iskolák. Tankönyvkiadó, 1986.

lemásolta a kapott lapot, az eredetét összetépte, kidobta a szemébe. (. A későbbi felolvasásnál mindenki korrektnek találta a másolatot)

4. Végül utolsó mozzanatként beszélgetésre került sor, a felmérésről, tanulságairól, viszonyukról.

Ez a beszélgetés, a gyerekek határozott követelésére, mindig az osztály összesítőlapjainak, véleményeinek felolvasásával kezdődött. A felmérés a téli szünet előtti utolsó két-három rajzórán történt, a kiértékelést végző gyerekek általában hatodik órában fejezték be munkájukat. Mivel az adatok összesítését, az összesítés ellenőrzését is ők végezték, természetesen apróbb számítási tévedések lehetségesek.

A felmérőlapok

A táblára felírtam: Tanár bácsi olyan, hogy ...A többit elmondtam.

-Gyerekek, most egy felmérést fogunk csinálni. Szeretném magam egy kicsit a ti nézőpontotokból szemügyre venni. A felmérés két részből áll, az első lapra szöveg kerül, a második lapra pedig osztályzatok, 19 szempont alapján fogtok osztályozni. Akkor segítitek a munkámat, ha teljesen őszinték vagytok, és komolyan veszitek a feladatot. Két érzés lehet bennetek, ami meggátolja ezt az őszinteséget. Az egyik: féltek attól, hogy ha rosszat írtok rólam, akkor majd megbosszulom az osztályon. Tehát igyekeztek finomítani. A másik: úgy érzitek, most itt az idő, hogy visszafizessetek minden sérelmeitekért. Erre van is lehetőség, de ha nem mérlegelsz külön-külön minden egyes kérdésnél, hanem automatikusan mindenütt húzod be a legrosszabb jegyet, hiteltelenné válik a lapod. Természetesen név nélkül kell jellemeznetek, ezeket a lapokat a felmérés végén összekeverjük, visszaosztjuk, mindenki lemásolja ami nála van, az eredetét széttepi, kidobja. Ha véletlenül a sajátját kapta vissza, akkor is készít egy másolatot. Az összesítés során szigorúan tilos mindenféle találgatás, ki írhatta ezt? A dolog tehát abszolút titkos. Miközben írtok, én nem nézek a lapokra, nem járkálok köztetek. Dolgozzatok teljesen önállóan, nem szabad egymás lapjára nézni, egymást befolyásolni! Aki erre kísérletet tesz, annak ki kell dobnia a lapját! Ha több ilyen kísérlet is történik, befejezzük a felmérést. Mielőtt elkezdenénk, először el kell döntsétek, szeretnétek-e egy ilyen felmérést csinálni, nem tartotok-e attól, hogy csak rossz fog kisülni belőle. Én hátat fordítok, valaki majd levezeti a szavazást. Összszámolja ki szavaz a felmérésre, ki ellene, ki tartózkodik. Többség dönt. (. Minden osztály a felmérésre szavazott) Még egy dolog: ne ijedj meg, ha a szöveg, leírva, már nem pontosan ugyanazt jelenti, amit mondani akartál. Ne radirozz, ne finomíts. Az ember egyszer így gondolja -másszor úgy. Nagyon sokan vagytok, ezek a kis eltérések kiegyenlítik egymást. ha nem is pontos, amit írsz, de valami biztos van benne.

Írj nyugodtan a saját nyelveden, ahogy beszélni, gondolkodni szoktál. (.Érzékenyebb kollégák esetleg kössék ki, hogy a trágárságokat: "baromarcú állat, hülye, stb" nem fogják felolvasni az összesítésnél. Próbálják tehát ezeket pontosabban megfogalmazni. Durva kinézetű, gyenge értelmi képességű, stb)

1. Fejezzétek be a táblán látható mondatot! Folytassátok a jellemzést, jellemezzetek engem!

2. Osztályzás.(. Az első felmérésben még a következő héten történt, a második alkalommal már rögtön a jellemzés után. A táblára egytől húszig sorszámozva az egyes szempontok kerültek.) Az első két osztály tulajdonságlistájáról kiemeltem a leggyakrabban szereplő, vagy általam legérdekesebbnek tartott szempontokat, most ezeket kell leosztályoznotok azokkal a jegyekkel, amelyekkel mi is osztályozzuk a teljesítményeteket. Ötöst adj, ha abból a "tárgyból" szerinted maximálisat (.vagy majdnem annyit) teljesítetek. Négyes az ami jó, de még lehetne javítani. Hármes a se ilyen, se olyan, kettes a gyenge, az egyes pedig a teljesen rossz. De ezt ti úgyis jobban tudjátok, engem újabban már ritkábban osztályoznak számokkal. A feldolgozás megint teljesen titkos lesz, ti fogjátok elvégezni, de most nem dobjuk ki a felmérő lapokat, hisz mindössze két szám lesz rajta, elől a kérdés száma, mögötte az osztályzat. Ebből úgyszemint derülhet ki, melyiket ki írta, viszont, ha ebből a felmérésből esetleg írok egy cikket,

kellenek hozzá a "bizonyítékok", hogy nem a hasamra ütve töltöttem ki az összesítő lapokat. Felmérés közben megint nem szabad megszólalnotok, befolyásolnotok egymást. Ha az egyes címszavak felolvasását különböző érzelmi színezetűmoraj kíséri, abbahagyjuk a felmérést.

1. SZAKTUDÁSA

Milyen szaktanárnak tartom, mennyire ért a szakmájához?

2. ÓRAVEZETÉS

Hogyan tartja az óráit? Látszólag ugyanaz, mint az előző, de gondolom érzitek a különbséget.

3. MENNYIRE ÉRZEM, HOGY FONTOS A TELJESÍTMÉNYEM?

Mármint, mennyire érzed az órán, hogy neked fontos, hogy személy szerint te hogyan teljesítesz?

4. MENNYIRE VAGYOK FONTOS ÉN MAGAM?

Tehát nemcsak az, hogy szép képet csinálj, hanem hogy "emberileg fejlődj", jól érezd magad, munkaképes, jól nevelt felnőtt legyél. Itt persze meg kell próbálnod kicsit "öregesen" gondolkodni. Ha már eldöntötted, hogy te csöves leszel, én meg itt munkára akarlak fogni, és teljes erővel dolgozom azon, hogy átneveljelek, ezt ugye jó jeggyel kell jutalmaznod, míg ha úgy érzed, hogy neked tök mindegy, mi lesz veled - egyes.

5. MUNKASZERETET

Mennyire szeret dolgozni, rajzot tanítani, órákat tartani, helyettesíteni, túrákat vezetni stb.?

6. KIEGYENSÚLYOZOTTSÁG

Kiegyensúlyozott az az ember, akinek nagyjából állandó a hangulata. Kiegyensúlyozatlan az, aki hol ilyen -hol olyan, attól függően, milyen lábbal kelt fel, vagy mik voltak aznap az első élményei. Ha tehát úgy érzed, hogy mindig ugyanolyan mogorva vagyok, itt adhatsz ötöst, mert később majd más szempont is előkerül.

7. ÖLTÖZKÖDÉS

8. JÓ MODOR

Beszédmódja, érintkezési stílusa.

9. MENNYIRE TUD FEGYELMEZNI?

Ha úgy érzed vak zsarnoki önkény dühöng, és így természetesen senki nem mer megszólalni, adj nyugodtan ötöst, mert a következő kérdés azt firtatja, mennyi ebből a túlzott fegyelem. Ha egyáltalán nem tud rendet tartani egyes.

10. TÚLZOTT FEGYELEM

Ha egyáltalán nem érzed túlzottnak az órák fegyelmét: ötös, ha teljesen túlzott: egyes.

11. ÉRDEKLŐDÉSE

Mennyire érzem, hogy a szaktárgyán, illetve a pedagógián túl is érdekli valami?

12. EMBEREKHEZ VALÓ VISZONYA

13. KOLLÉGÁIHOZ VALÓ VISZONYA

14. KEDÉLYE

Ha jó kedélyű tréfás, ötös, ha komor, rosszkedvű, egyes.

15. ŐSZINTESÉG

Mennyire érzem, hogy őszinte hozzám, az osztályhoz, másokhoz?

16. SIKERESSÉG

Mennyire érzem, hogy sikeres ember. Itt most nem adok támpontokat, magadnak kell eldöntened, kiket tartasz sikeres embernek, milyen szempontok alapján, és én hol állhatok ezen a sikerlistán.

17. SEGÍTŐKÉSZSÉG.

18. ÉRDEKESSÉG

Mennyire tartom érdekes embernek. Ha úgy gondold, hogy egészen érdekes, hogy valaki ilyen megátalkodott gazember lehet, ötöst neki.

19. KÜLÖNBÖZŐSÉG AZ ÁLTALÁNOS TANÁRKÉPTŐL

Itt most több dologra is választ kell adni! Először azt kell eldöntened: különbözöm-e attól, amilyenek általában a tanárok. Ha nagyon, az az ötös, ha egyáltalán nem, az az egyes. Ez azonban itt nem jót vagy rosszat jelent, egyszerűen csak az eltérés mértékét. Hogy ez jó vagy rossz, ezután döntöd el. Ha jó, egy plusz, ha rossz egy mínusz jelet teszel. Tehát a következővariációk lehetnek:

Ugyanolyan mint a többi, és ez nagyon jó: +1

Ugyanolyan mint a többi és ez nagyon rossz: -1

Egészen más mint a többi és ez nagyon jó: +5

Egészen más mint a többi és ez nagyon rossz: -5

Illetve természetesen a köztes értékek.

Az első felmérésben szerettem volna látni a helyzetemet a testületben, illetve szerettem volna látni egy szerkezeti képet az iskoláról, ezért illetékességemet kissé túllépve folytattam a kérdőívezést.

3. Most az osztályban tanító összes nevelőt kell ugyanígy leosztályoznotok a legfontosabbnak tartott szempontok alapján. Mivel nem lenne tisztességes, ha én a kollégáim háta mögött véleményeket gyűjtenék róluk, ezért ne a tantárgyat, vagy a nevelők nevét írjátok fel a lapra, hanem a tantárgyak számát. Minden tárgynak felmutatok egy számlapot, aminek ti az elejét látjátok, én meg a hátulját. Így tehát nem fogom tudni, kit rejt a válaszotokon a szám. A lapokat a felmutatás előtt és után természetesen összekeverjük. Nevet ide sem kell írnotok. Mivel engem már leosztályoztatok egyszer, most az én számomhoz tegyetek ki egy R. (.Rajz) betűt. (.Ezt csak a lapok kitöltése után kértem)

4. Beszélgetés. A gyerekek izgatottan várták a felolvasást. Szörnyűködtek, vagy kéjesen vigyorogtak a keményebb részeknél. Az egyik osztályban valaki szóvá tette, hogy szerinte még így sem voltak őszinték társai, noha úgy érezte, ő teljesen őszinte volt. Szerinte nem lehetnek őszinték egy tanárral szemben, mert félnek, hogy ha rosszakat írnak, megharagszik az osztályra, és ők húzzák a rövidebbet. (. Ez után vezettem be az előzetes megbeszélést, szavazást) Néhányan elmondták mit írtak ők, vagy mi a véleményük. Általában mindenki nagyon érdekesnek és hasznosnak találta.

Vissza az erőszakhoz.

„Ha csak kalapácsod van, előbb-utóbb mindent szögnek fogsz nézni!”

Az egyes tanártípusok eltérő mértékben alkalmaznak kényszert, némelyik határozottan tiltakozik is az elnevezés ellen, ő nem fegyelmez, hanem olyan körülményeket teremt, ahol a gyerekek magától is fegyelmeződik. Ez utóbbi rendhagyó tüneményel egyelőre nem foglalkozom, és nem is tipologizálok tovább, figyeljük meg inkább a pályakezdés pillanatát, amikor kollégánknak döntenie kell, hogyan tovább? Milyen mintát válasszon?

Nyári napközis tábor a strandon. Valami sporttábor lehet. Négy nevelő, harmincegynéhány gyerek. A nevelők közül hárman egy asztalnál ülnek. A középkorú táborvezető fiatalabb kollégájával beszélget, a gyerekek is bekapcsolódnak, valamilyen tábori ügyről folyhat a szó. A másik két lány láthatóan pályakezdő. Egyikük szintén az asztal mellett, de távol mindentől. Közönyös, blazírt arccal néz a semmibe. Láthatóan nagyon unja magát. Kivonul a helyzetből. **Ő most nincs itt, ez nem az ő világa, neki ezekkel a gyerekekkel semmi dolga. Jó, itt kell lennie, hogy meg legyen a nyári gyakorlata, vagy kell az a kis pénz, de alig várja, hogy leteljen a munkaidő, és mehessen a nagyfiúk közé, ahol majd megelevenedik.**

A negyedik nagy kacagások közepette tollasozik, gyerekgyűrűtől övezve. Körbeállva ütögetik a labdát keresztbe, hosszába. Fő, hogy le ne essen. – Meddig tudjuk tágítani a kört? Arcán a

mézesetek izgatott öröme. A labda felakad a kis fára, valaki mászni kezd érte, mások az ütőket dobálják fel, megint csak nagy nevetések.

A két leendő kolléga nyilván egészen másképp éli meg a helyzetet. Először kövessük a rokonszenvesebbet az első órájára. Belép az osztályba, megérinti a gyerekek varázsa. Megérti az írot. "A gyerek csak kézen fog, hogy tanítson."¹⁷⁷ No, de ő is tud ám egy-két dolgot, elkezdődik az óra. Jó esetben érdeklődő, csillogó, várakozó tekintetek szegeződnek rá.

Vagy azt tapasztalja, hogy a gyerekek egyáltalán nem viselkednek egyformán. Néhányan megpróbálnak kiemelkedni az „osztály arctalan tömegéből”, vagánykodva, vagy főnökösödve, mások behúzódnak a hátuk mögé, harmadik helyteleníti a hangoskodók viselkedését. Különböző viselkedésű, különböző réteggkulturájú gyerekek halmaza az osztály. Ismerkedéssel kezdődik az óra, persze a helyzetnek megfelelő módszerrel. Utána ad egy kis bevezetést azon csodák világába, amelyeket az óráitól várhatnak a gyerekek. Napi nyolc órában dolgozik ezekért a csodákért, ha minden feltétel adott hozzá – lásd hátrébb: a jó tanár – szép szakmai pályafutást remélhetünk tőle. Ő lesz az a tanár, akire szeretettel, elismeréssel emlékeznek majd a tanítványok.¹⁷⁸

Másik leendő kollégánk nem ismerkedik, ott a tankönyv, munkafüzet, letudja belőlük az órákat. Nem nagyon érdekli a gyerekeket? Istenem, őt sem érdekelte minden óra. Néhány azért lesz, akit fel lehet szólítani, akik érdekesnek találják a tankönyvi világot, a többiek meg valahogy átvészelik. Megtartja az óráit, ebéd után hazamegy, ekkor kezdődik számára az élet.

Amikor az induló lakótelepi iskolában bementem az osztályokba, tudtam, hogy itt ülnek azok is, akiket hat hónapos korukban veréssel akartak elhallgattatni az orvosi rendelő várótermében, akiket ordítva rángattak hazafelé óvodás korukban:

Te hülye állat, nem megmondtam, hogy ne menj át a ház mögé, na várj csak, érijünk csak haza, szétverem a pofád. /Saját megfigyelés./

Az agresszivitás, hangoskodás, trágár beszéd néhány gyereknél épp a "jó szocializációt", a felnőtt minta pontos átvételét jelzi.

Plankton szedek a csatorna partján. Négy-öt kis kültelki gyerek közeledik. Ma már épp eleget voltam gyerekek között, nem könnyítem meg a kapcsolatfelvételt valami tréfás kérdéssel. Életem néhány ritka „szociálpszichológiai kísérletének egyike” következik. Szedem a plankton, és várom mi fog történni.

Na, Lajos, eriggy onnét a vödörtől, mert szájon kaplak. Földütöd a bácsi vödört. Ugye nem szabad hozzányúlni bácsi? A kis srác így oldotta meg a kapcsolatfelvételt, reflexből agresszív egy számára természetellenes helyzetben. Mert természetes az lett volna, ha én kezdeményezem a kapcsolatot, kedves tréfával.

A gyerekek kárára így példaértékű esetet élhettem meg. Odajönnek egy különös idegenhez, aki valami számukra érdekes dolgot művel, megvan bennük a szándék, hogy „jók legyenek”, „méltók a figyelmére”, és ezt a kis főnök azzal akarja jelezni, hogy hozza az otthoni viselkedési normák egyik felnöttes elemét.

A saját közösségeikből néhány éve a négyemeletes panelbe érkezett, lépcsőház előtt üldögélő, pletykálkodó, többnyire valakit a háta mögött kibeszélő, egymás életében kavarázó, ettől rendszeresen egymásnak eső, saját szerencsétlenségéért a másikon törleszteni akaró szülők mögött gyerekeik is az ellenségeskedés, egymás fölé kerülni akarás játékaikat játsszák. A nagyobb felvigyázás címén terrorizálja a kisebbeket. A szülők előtt betartja az illendő határokat, inkább

¹⁷⁷ KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o. Györe Balázs idézi itt Exuperyt. Citadella.
http://www.szepi.hu/irodalom/citadella/cit_08.html

¹⁷⁸ Balogh Jenő: „Megyek az utcán, látom szembe jönni egykori tanító bácsimat. „ Tanító Úr, nyilván nem ismer meg, de... - Hogy ne ismernék meg. Te vagy a Jenőke, aki olyan szépen rajzolt. Na, látják, ilyen tanítókra lenne szükség” Megyek fel a lépcsőn Budapesten, hátulról átölel valaki, tízegynéhány éve nem látott egykori tanítvány. Később Ildikó maga is csodálkozott, hogyan lehetett ilyen biztos benne, hogy én vagyok az.

csak ráfordulásokkal fenyegetésekkel igazgat, a ház mögött viszont már a verés jön. Az iskolába érkezve először is az ellenség országába kerül, amiről annyi rosszat hallott otthon, ez is része a kizsákmányoló világnak. (. Szegény emberek törzse¹⁷⁹) Ha aztán mégis kezd kicsit oldódni, kezd otthon érezni magát, természetesen itt is szeretné hozni ottani elnyomó, terrorizáló szerepét. Még akkor is, ha ott épp ő volt az elnyomott, hisz ez az a felnőtt szerep, ami felé neki törekednie kell. Nem genetikai kódjai, hanem tanult szerepei szerint.

Van azonban ezekben a mélyszegénység közösségeiben egyfajta csodavárás is. Jönni fog valaki, aki jót tesz velük. Nekem ezeket a jótéteményeket, csodákat kell bevinnem közéjük.

És persze ott ülnek a világ dolgaira kíváncsiak, az olvasottak, a komoly szociális vagyonnal rendelkezők, akiknél a tanítás valóban csak annyit jelent, hogy kissé strukturáljuk a beleszabadulásukat a kultúra világába.

Összefoglalva: különböző értelmi képességű, mozgásigényű, eltérő készségintű, ötödikig eljutott, tehát valamennyire már „beszocializált” (. „behospitalizált”) gyerekek ülnek be a padokban.

Az, hogy az osztályba lépő tanár apró lépésekkel, fokozatosan szeretné egyre intenzívebbé tenni az együttléteket, vagy pedig szeretne azonnal új kereteket szabni, attól függ, hogyan ítéli meg a helyzetet. Ugye emlékszünk még Mezei Éva kísérletére. Lepjük meg valamivel a gyereket, ragadjuk ki ebből a jólnevelt figyelem, vagy a dacos ellenállás állapotából, pörgessük fel!

Pályakezdő kollégák döntő többsége a fontolva haladást választja.

Az első órán még általában nincs gond, az új embernek szóló érdeklődés elmosza a különbségeket. /Persze az sem kizárt, hogy egy szétesett osztály egészen másképp reagál az új tanárra./ A következő órákon azonban már felfigyel a lusta gyerekekre. Néhányuk általában szeret dolgozni, de most épp nincs "olyanja."¹⁸⁰ Ennek a néhány gyereknek egy kis kedves, halk sürgetés, vagy derűs, ellentmondást nem tűrő „felkarolás” is elég.

¹⁷⁹ A jelenben élnek, nem foglalkoznak a múlttal és a jövővel. Úgy érzik, nem tehetnek semmit a sorsuk változásáért, nem tudnak rá hatással és befolyással lenni.”

Jellemző rájuk az „elnyomottság érzése, szegénység és munkanélküliség, a konfliktusok magas szintje, elszigeteltség, kiterjedt bűnözés és félelem a bűnözéstől, szegényes lehetőségek, alulfinanszírozott és megbízhatatlan közösségi szolgáltatások.

„Sokszor azonban olyan jellemzőkkel is rendelkeznek, amelyeket még a tehetősebb, tisztább, modernebb szomszédságok is megirigyelhetnek, s ezek a jellemzők: találékonyság (...), informális hálózatok és társadalmi kötődések (...), kölcsönös segítségnyújtás (...), sokszínűség (...). A szomszédság életminősége igenis fontos a helyiek számára, még ha annak nagyfokú társadalmi kirekesztéssel és alacsony társadalmi tőkével is kell szembenéznie. [1]” CSELEKVŐ közösségek - aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001 Esélyegyenlőségi módszertani útmutató kulturális intézményeknek. Szerkesztette Csongor Anna. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Eselyegyenloseg_01_04v_web_boritoval.pdf

¹⁸⁰ Katának vizsgaúszása" lesz, ki kell menni vele egy kicsit gyakorolni, Gergőnek sem épp tökéletes a stílusa, de neki most nincs kedve jönni, a tegnapi rajzot szeretné befejezni.

- Gergő, Gergő! Tudod, hogy milyen ritkán érek rá mostanában a rajzot befejezheted este is, de uszodába csak most tudlak kivinni! Hidd el, jót fogsz szórakozni! Emlékszel a múltkor is milyen jó volt!
De Gergő nem akar emlékezni.

Eltelik azonban ismét néhány óra, megjelennek a reménytelenül leszakadtak, akik egyre kevésbé értették az anyagot, míg végül már csak valami alakatlan gondolatmasszát érzékelnek, áttörési kísérleteik reménytelennek tűnnek, legfeljebb néhány alapfogalmat tudnak megjegyezni valami mechanikus bevéséssel, ami a kettést jelentheti számukra. Mivel ez a legtöbb órán így megy, kialakul bennük egy általános teljesítményellenes magatartás, csendes meghúzódók lesznek, vagy aktív ellenállók, próbálják valahogy elkerülni a munkát. Kollégáknak ekkor kell eldöntenie, milyen további utat választ? Didakta lesz, vagy valami más? Meg kell kössön az osztállyal egy szerződést, amely bizonyos keretek között tartja majd az időnkénti alkudozásokat.

„Társadalmi szerződések”

Lássunk most az én szerződésmintámat. A szerződést nyilván személyiségem, pedagógiai elveim határozzák meg, és persze a tantárgy, amit tanítok. A rajz, a képzőművészkedés, bárhog is gazdagítjuk csoportmunkákkal, alapvetően egy párbeszédre kell megtanítsa a gyereket, az anyaggal, a látvánnyal, önmagával. A képek többnyire belül születnek "a csendben, oly távol mindentől".¹⁸¹

Meghatározza tovább az iskola sajátos helyzete, a pedagógiai légkör. Legfőképp pedig: az osztályba érkező gyerekek viselkedése. (**A szakkör egészen más hely, oda nem kötelező eljárniuk, ott szinte magától alakul ki a „rendszer.”**)

Legjobb esetben szóba sem jön, hogy itt valamire szerződni kéne.

A gyerekeket ismerem már negyedikből, tartottam nekik rendhagyó rajzórát, néhányan jártak szakkörre, kézműves foglalkozáson pedig már szinte mindannyian voltak. Nem kell bevezetést tartanom, mi fog majd történni itt, hisz már tudják. Ismerik a termet, a tanárt. Betódnak, vidáman köszönnek, most már ők is alanyi jogú birtokosai ennek a helynek. Letelepszene, fecserésznek egymással, körém gyűlnek, amikor becsöngetnek mindenki helyre ül, elhallgat. Vidám, várakozó tekintetek, elkezdem hát az első órát.

Ha még nem dolgoztunk együtt, de az osztály az a klassziskis jól nevelt csoport, valaki nyilván közbekotyog előbb-utóbb, a többiek mosolygó szemmel veszik tudomásul, én ekkor elmondom, hogy azt az egyet kérném, hogy mindig várják meg a mondat a szövegrész végét, mert... Megértik, semmi elkomorulás, lassan rá is szoknak, hogy feladatfelvezetés alatt ne szórják tele poénokkal a légteret.

Néha szerencsére érkezik ilyen osztály. Többnyire azonban a vadság különböző szintjein álló társaság óvakodik-csörtet be az ajtón. A házirend szerint sorba kellene állniuk a folyosón, megvárni amíg kimegy a bent lévő osztály. Első alkalommal mindig kimegyek eléjük a folyosóra.

De ki megy ki?

Már benne van az anyagban, kikészítette a diákat, persze nem a Tasszili fennsík festményei lebegnek a szemei előtt, de azért adnak egy kellemes alaptónust a helyzetnek. Élni jó, érdekes, gyönyörű, extatikus, vagy csendes, szelíden vonzó, kellemes dolog ez az élet - mondja a mozgása, az arca, jobb esetben az egész lénye. Teste-lelke. A test dolgot még szívesen részletezném, időhiány miatt ugrás arra a pillanatra, amikor meglátja a tanítványokat.

- Jössz és kész! Majd ha át tudod úszni hosszában a medencét, nem erőltetek.

Duzzogva rakja össze az "úszást", az uszoda közelében azonban már vidáman rohangál Kátival a fák között, a vízben pedig már igazán felesleges lenne arról érdeklődni, nem lett volna-e jobb otthon maradnia?

Ezt a játékot még eljátssza néhányszor, míg ki nem alakul benne, hogy uszodába menni egyértelműen jó. Ha ebben a helyzetben nem merném vállalni a szigorú szülő szerepét, rábíznám a döntést a gyerekekre, elhárítnám magamtól a terhet, de a gyerekekre hárulna át, mert nem tanulna meg úszni, kimaradna egy csomó öröm a gyerekkorából. Ráadásul a sok - rá áthárított döntés - őt is elbizonytalanítja.

Marie Winn elemzi nagyon tanulságosan az efféle döntések gyerekekre hárításának következményeit. Marie Winn: Gyermekkor nélkül Gondolat 1990

¹⁸¹ Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o

Elmosolyodik, tekintete kíváncsian fut arcról arcra, kicsit zavarba jön, hisz ez most egy intim kapcsolat kezdete, amikor is ő majd egyfajta élet-élvezetbe szeretné bevinni tanítványait, aminek persze vannak nehéz, fáradságos, kétségbeejtő, reménytelennek tűnő pillanatai is, de ne féljen senki, míg őt látja, túljutunk, megoldjuk, feloldjuk, lebírnak.

Aztán eltűnik a zavar, túllendült, köszön, mondja, vagy mutatja, de látszik, hogy örül annak, hogy a tanítványok itt vannak, örül az arcuknak, mert mire idáig értek, a tanítványok valahogy átvették izgatott örömét, még ha egynéhányuk dacos mogorvasággal palástolja is, már tudják, hogy itt valami lesz, amire érdemes figyelni, vagy aminek érdemes ellenállni. Kata lányomnak van egy szép szövege, ahogy egy környezetvédő konferencián rácsodálkozik egy előadóra, aztán: Ahá, tanár!

Vagy elhárító, mogorva arcú rendfenntartó közeg megy ki? Szórakozott mosolyú rábeszélőgép? Jellegzetes rászédhető mulyaság? Lásd korábban: Tanártípusok.

Vannak előkészített-„megfélemlített” csoportok, akik szépen sorba állnak a terem előtt. Megvárják, míg mindenki kimegy, beóvakodnak, köszönnek, rettenetesen szeretnének „jók” lenni. Nagy csendben telepsznek le, amint valaki fészkelődni kezd, megrovó tekintetek merednek rá.

Ilyenkor oldom a helyzetet, könnyed humorral jelenítem meg a különböző magatartástípusokat, a görcsös, feszes „jókodó”-tól a normál, laza együttműködőn át a sértett, dacos „tanáridegelőig”.

A másik osztály meg sem várja, hogy a bennlévők kimenjenek, kezdene törtetni befelé. Félreállítom őket.

Amikor a fő hullám kiért, jöhetnek befelé. Közben többen elolvassák az ajtó fölött a Leonardo idézetet:

"A festő, ha szépségeket akar látni, melyek szeretetet ébresztenek benne, életre hívhatja valamennyit."

És persze minden csoportban akadhat egy (.néhány) az uralkodó csoportnormát bontó gyerek, kedvesen, természetesen érdeklődő, lelkesedő, dacosan elzárkózó – őt ne etessék itt, látott ő már karón varnyút, jó, most ez egy ilyen izé helynek néz ki, de aztán majd abbamarad ez is, itt is meg fogja kapni, hogy: maradj abba, vagy szétültetlek. Úgyhogy marad a háttérben, vagy dacosan támad, elejét véve ezzel egy újabb csalódásnak.¹⁸²

A teremben ég a villany az ablakokat fekete függöny takarja. A fal mellett egy asztalon magnó, vetítő. A szertárajtó mellett hatalmas fura gép, egy nagy linónyomó. A terem végében polc sor, tele dobozokkal, modellekkel. A falakon képek, titokzatos magyarázó ábrák. A kicsik kissé megilletődöttek, vagy - ezt leplezendő - hangoskodva, fesselegve téblábolnak, nézelődnek. Becsöngetéskor mindenki feláll, a hetes jönne, hogy jelentsen. A vadaknál jelent is, osztály leül, a szelídeknél:

- Maradj csak!

- Üljetek le, figyeljétek rám! Felsősök lettetek, meg kell, szokjátok, hogy minden tantárgynak, minden tanárnak megvannak a maga módszerei. Alsóban is volt különbség az órák között, másként lehetett viselkedni testnevelés, matematika vagy rajz órán. Felsőben - mivel más tanárok is tartják ezeket az órákat - a különbségek fokozódnak. Rajzóra előtt nem kell vigyázzba állni, jelenteni, mert az órát nem kezdjük mindig egyszerre. A szertárosok még pakolásznak, a csoportvezetők már az anyagot tanulmányozzák, valaki

¹⁸² Úgy tűnik, a külső megmentő tényezők valamelyike (szülő, nevelő, tanár, iskola, stb) addig tudja hatását pozitív irányban kifejteni, amíg a fiatalban nem rögzült az az elutasítás, amelyet esetlegesen megtapasztalt mind elsődleges, mind pedig másodlagos szocializációs közegében. Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori (.Ph.D) disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola. <http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/disszertacio.pdf>

már a szünetben folytatja előző órai munkáját. Egyszerűen csak kiállok az osztály elé, figyelmet kérek, elmondom, ami mindenkinek fontos lehet, aztán munkához látunk.

- No, akkor kezdjük is. Ma....

Ha még mindig nagy a fészkelődés, folytatom:

Ezt a bizonyos figyelmet általában csak néhány percre kérem, de erre a néhány percre bizony teljes figyelmet igénylek. „Az természetes, hogy senki nem beszélhet, ezen túl még azt is elvárom, hogy rám szegeződjen minden tekintet, és a kezek se matassanak az asztalon.

Persze ha nem figyeltek rám, akkor visszatérünk a hagyományos formához. Osztály vigyázz, jelentés, stb. Nem rossz módszer ez sem, csak az a bajom vele, hogy a test megmerevítése a lelket is merevíti, nehezebb utána lazán, önfeledten dolgozni.

Van, aki esküszik rá, hogy kell ez a megmerevítés, az önfegyelem tetőpontja, hogy innen lehet igazán lendületet venni a teljes szabadság világába. Én inkább az előbbit érzem.

Közben persze séta az osztály előtt, hangsúlyváltások, szuggeráló tekintet, stb.

Az utolsó években háromféleképp kezdődhettek az órák. Az elvadult, ellenálló, csak saját belső ügyeiknek élő osztályokban vigyázzállással. Kemény erőpróba, addig nem kezdjük el a munkát, míg nem megy. A gyerekek tudják, hogy nekem könnyebb vigyázzállást idomítgatni, mint körbe rohangálva korrigálni, tehát nincs meg az a jóvátételük, hogy legalább jól „kiidegelték azt a hülye tanárt”. Azt is tudják, hogy a vigyázz állásnak nem az a célja, hogy megtörje az akaratukat, hanem, hogy a megfeszülő izomzatból jövő jelzések mintegy „elsimítsák a szünetben össze-vissza rándult idegpályáikat”.

Hasonlóan elvadult, de kulturális értékekre fogékonyabb osztályokban egy időben autogén tréninggel kezdtünk. Helyezkedjen el mindenki kényelmesen, hunyja le a szemét, és.... Fegyelem koncentráció valamelyik testrészt, zajokra, légáramlatra, stb.

Az osztályok többségében nem kellett semmiféle felvezetés, a kiosztott albumok, vagy az asztalon lévő érdekes anyagok, munkaeszközök maguktól megteremtették a kellő figyelmet. A csúcson lévő osztályokban pedig, több héten átívelő munkák során, nem is kellett elkezdni az órát. Jöttek, kivitték az albumokat, eszközöket, és már a szünetben elkezdték a munkát.

Ha nem sikerül „rendet teremteni” – néhány alkalommal fordult elő – akkor:

- Na, jó, először tanuljunk meg egymásra figyelni, uralkodni magunkon. Toljátok félre a padokat, rakjátok körbe a székeket. Koncentrációs, kommunikációs játékok jönnek, lehet, hogy csak három négy óra múlva visszük át a játékokat a vizuális kreatívkodásba.

A továbbiakat nem a programismertető beszédben mondom el, munka közben kerülhetnek elő, ha szükségét érzem.

A becsöngetés után, akinek nincs más feladata, ül a helyén és figyel rám. Néhány percet beszélek, aztán kezdődhet a munka. Néha óra közben is megállunk, egy kis megbeszélésre. Ilyenkor nem szabad pakolászkodni, vagy másfelé figyelned.

Amíg nem látom mindenki szemét, nem kezdem el a mondandómat. Ez egy nagyon kemény szabály, nyolcadikig betartjuk. Ha osztályhoz beszélek, az egész osztálynak figyelnie kell!

Itt álljunk meg egy pillanatra, hagyjuk ott az órát! Ezzel az indítással, a szabad iskolák doktriner hívei szerint, mindjárt két bűnt is elkövetek.

Csendet követelek.

„A mai iskolában a gyermek még az élettől sugalmazott kérdéseire sem kap választ, egyáltalán nem is nyithatja szóra száját, hanem kétezer évvel ezelőtti kérdéseket és feleleteket kell bevágnia. Úgy szervezik az iskolát, hogy a tanítónak legyen jó - nem a gyermeknek, ezért büntönszerű, a csend és a fegyelem intézete.”¹⁸³

"Ha a pedagógus csendet követel, akkor ezáltal közvetlenül reprodukálja az iskolán kívüli "beosztott-felettes" társas viszonyokat, bár természetesen kérdésünkre azt fogja válaszolni, hogy zajban lehetetlen tanítani."¹⁸⁴

Nos, persze, hogy lehet tanítani is, zenét hallgatni is, dolgozni is, kellemes zsvajban, de a két

¹⁸³ Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.niif.hu/04300/04322/04322.pdf>

¹⁸⁴ A polgári nevelés radikális alternatívái TK 1980 80. o

zenehallgatás nem ugyanaz. Másrészt az sem ugyanaz, ha egy egész órás frontális munka során szorítom csendre a tanulókat, vagy egy pár perces megbeszélésnél. Harmadrészt pedig a kijelentés azon eleme, miszerint közvetlenül reprodukálja a beosztott-felettes társas viszonyokat is problematikus, hisz nem tudjuk, hogy mondjuk egy szoftver fejlesztő cég projektvezetője és beosztottja, vagy a kőműves mester és alkalmi segédmunkása vagy egy nagyberuházás szerelésvezetője és beosztottjai viszonyára gondol? Azt sugallja, mintha létezne a valóságban egy standard beosztott-felettes viszony.

A kritikusnak mindazáltal többnyire igaza van. Az iskolákban megkövetelt csend döntő többségében egy igen kevésbé hatékony kapcsolatrendszer támogat, az „életterepen” szabadon kószálni vágyó tanulókat kényszeríti szorongató falak közé. A poroszos módszer a mai iskolában rettenetesen alulteljesít, de a szélsőséges kritikával is vigyáznunk kell.

De van itt más baj is. Teljesítményelvárásokat támasztok, teljesítménykényszer alkalmazok, teljesítményszorongást okozok, azaz teljesítményterroret valósítok meg. (Lásd még hátrébb Julia Goerges emlékeit a kudarcról)

Ebben persze benne rejlik az az előfeltevés, hogy lesz olyan gyerek, akinek teljesen reménytelen a követelés teljesítése, az számára eleve csak alacsonyabb szinten teljesíthető. Csakhogy az esztétikai munka általában nem ilyen. Georg Gross képei nem alacsonyabb szintűek Dali képeinél, hanem mások. **A képzőművészeti tevékenység „értékelésénél”¹⁸⁵ a fő szempont mindig az alkotásban megjelenő megismerési, kifejezési szándék.**

Első óránkon végigkövetjük a gyermek rajztevékenységét a firkakorszaktól az épp aktuális általános rajzmódszerig, és leszögezzük, hogy minden feladatnak lehet firkajellegű megoldása. Mindig önmagunk képességhatárait keressük, nem valamilyen közös etalont.

Benne van továbbá az is, hogy valójában teljesen felesleges ismereteket közvetítek, felesleges készségeket alakítok ki, tevékenységem egyetlen célja, a tanulók fölé helyezni magam, beléjük dresszírozni, hogy ami a főnöktől jön, az csak jó lehet nekik.

Persze van azért olyan helyzet, amikor indokolt lehet a gyerek távolmaradása, de ezt mindig esetileg kell eldönteni.

Métát tanulni megyünk ki a kerékpártáborral a sportpályára. Két gyerek bizonytalankodik. Inkább megnéznék előbb, hogyan kell csinálni.

- Jól van, üljetek le! Mire egy harmadik:

- Én is leülhetek?

- Te gyere csak, mert kevesen leszünk. A kicsi jön, talán még büszke is, hogy ő mindenképp kell. Az előző kettő szorong az új feladattól, utóbbi inkább csak kissé bizonytalankodik - súgta az embernek a megézés. Túl sokáig persze nem kellett ennie rajta magát, tíz perc múlva már mindhárman ott üzték a labdát, alig akarták abbahagyni. Ha hagyom, hogy kibontakozzék egy kis huzavona, esetleg mások is kedvet kapnak a szembeszegüléshez, valaki úgy dönt, hogy addig elszalad WC-re, mások hirtelen megéheznek, néhányan a játékot reklamálják, veszekedés¹⁸⁶... jobb volt így, egy lendületes gesztus elejét vette mindezeknek.

(Ezt még jobban ki kell majd fejteni, a fegyelem, a rend, az együttes élmény – kontra személyes szférák a játékban.)

Van persze a tantárgynak unalmasabb, nehezebb fejezete is, de egy rendezett osztályban nyugodtan lehet osztályzás, értékelés nélkül vezetni a legnehezebb órákat is, hisz mindenkinek önmagához képest kell fejlődnie. Meg aztán a tanulás nem egyenletes vonal mentén történik, lassú helybenjárások érlelik az ugrásokat.

Rajzórán néha felmutatok egy munkát, egy jellemző hibával, okulásul. „Az nem hibázik, aki nem dolgozik!” Néha meg: „Hú, de remek hiba, ilyet még nem láttam!” De annak, hogy óra végén kielemezzük a hibákat, már nincs sok értelme, jövő hétig biztos elfelejtik. Kitezzük a

¹⁸⁵ Az idézőjel arra utal, hogy a rajzóriai értékelésnek, normál esetben, a legkevésbé sincs köze a megítélős, osztályozgató értékeléshez. Lásd: még: attitűd.

¹⁸⁶ Lásd kis Nicolasék fociznak (Sempé - Goscinny: A kis Nicolas, Móra kiadó, 1985). Nem tudom, ki hogy van vele, én nem úgy emlékszem, hogy egy ilyen történet után azzal mentünk volna haza: remekül fociztunk. Ez bizony egy klasszikus „aranyos” visszavetítés, a gyerekek felnőtt szerepbe helyezése.

mapa tetejére a rajzokat¹⁸⁷, ahogy mennek ki, áttekintik, ki mire jutott. Jön a következő osztály, beteszik a munkákat a mappába, délután étnézem őket, ahol kell szöveges üzenetet hagyok egy cetlin, vagy belejavítok. Osztályozni csak félév és év végén osztályozunk. „Jól dolgoztatok, mindenki megérdemli az ötöst.

Néha az értékelés kifejezetten kontraproduktív lehet.

„Kezdetben azt feltételezték, hogy a tanárom egy kicsit flúgos.

Ő mindig kitűnőre értékelte az esszéimet, de amikor anyám elolvasta őket, bizony egy sor hibát talált bennük.

Először azt hitte, hogy a tanár kicsit szórakozott.

A második alkalommal arra gondolt, hogy talán nem lát jól, tekintettel arra, hogy szemüveget hord.

A harmadik alkalommal már felhívta, hogy megértse, miért nem mutatott rá a nyilvánvaló nyelvtani hibáimra, amelyeket az esszéimben elkövettem.

Ő pedig így válaszolt:

„Asszonyom, ne csinálja! A lányának remek fantáziája van. Fogalmazásai alkalmával, könnyen veti papírra a gondolatait és lelkesen teszi. Ha rámutatnék a hibáira, az leblokkolná őt. Így azonban, miközben nyelvtant tanulunk, úgy tudja megérteni a hibáit, hogy megmarad az írás iránti öröme.”

Az idő múlásával a tanárnő szinte a családunk részévé vált, aki minden különleges alkalomkor jelen volt, mint egy bölcs nagymama, akinek nagyon sokat köszönhetünk.

Az ő sajátos kitűnő értékelései segítettek abban, hogy megmaradjon a lelkesedésem az írás iránt, ami idővel az életem részévé vált.

Remélem, hogy ez a történet sok olyan felnőtt számára hasznos lehet, akik félnek a gyerekek hibáitól.

- Manuela Salvi író. (Pinto Renato¹⁸⁸ fordítása)

Na, de térjünk vissza a szerződés ismertető órához:

Mondhatnám persze újra, meg megint újra, de annyival kevesebbet dolgozhatnál - én meg annyival kevesebbet tudnék segíteni azoknak, akik már elsőre odafigyeltek.

Kinek van kérdése, ki nem érti ezt? Mindenki? Nagyszerű.

Az órán nem csak dolgozunk, játszunk is. Néha nagyon nehéz a kettőt szétválasztani. Voltaképp az egész ötödikes év egy hosszú játék lesz, amit mégis komolyan kell vened, mert ez alapozza meg a hatodikos évet. Na, meg aztán minden játéknak van egy betanulós időszaka, amikor néhány szabályt meg kell tanulni ahhoz, hogy játszani tudjunk, de ezek a szabályok eleinte nagyon rövidek, könnyen érthetőek lesznek. Az eredmény meg nagyon mutató. /Képeket vetítetek, korábbi ötödikesek munkáit./

A rajzórán nagyon nehéz osztályozni. Eltérő a kézügyességetek, a térlátásotok. A tanmenetet úgy építettem fel, hogy mindenki akkor kezdheti el a kemény térrajzokat, amikor már beérték hozzá az alapkészségei. Ha nyolcadik végéig sem érne meg a feladatra, találnék neki más fejlődési utat, de erre még nem volt példa.

Testnevelés órán sem arra kaptok jegyet, ki milyen magasat ugrott, hanem, hogy milyen technikával ugrotok, és mennyire akartok ugrani. Ha osztályoznék, nekem sem azt kellene mérnem, hogy milyen pontos mondjuk a látvány utáni rajzod, hanem, hogy betartod-e az előzőleg ismertetett szabályokat, szakszerű-e a munkád. A végeredmény már bizony alapvető készségeidről is függ. Ez elég nehéz méricskélést jelentene, szerencsésebbnek találom, ha inkább másra fordítom az energiáimat.

Amíg tehát lendületben vagyunk, addig nem osztályozgatok. Év végén mindenki szétrakja a munkáit, megnézzük, és megállapítjuk, hogy itt mindenki megérdemli az ötöst. Ha maga az

¹⁸⁷ Ha beraktuk őket a szárítópolicra, majd onnan szedem össze, néhányan nyilván elfelejtenek nevet írni rá, tehát a cetliket ráromok, következő órakezdekskor szétrakom a padokon, mindenki veigye el a magáét.

¹⁸⁸ <http://orommelaziskolaban.hu/> Az idézet Gerevich József facebook bejegyzéséből való.

osztály lendületben van, de egy-két gyerek kilóg, lusták, nem érdekli őket a feladat, akkor ezért még nem kezdek osztályozni. Ők eleveznek a többiek szélvívén.

„Na jól van, egész szépen dolgoztunk, van ugyan néhány négyes, egy hármás, de néhány gyerek miatt nem fogom osztályozgatással rabolni a drága időt, mindenki ötös. Majd csak berázódnak ők is.”

És aztán vagy tényleg „berázódnak”, vagy mások is csatlakoznak hozzájuk. Ilyenkor már muszáj leosztályoznom a munkákat, akár részfeladatonként is, tehát lehet, hogy egy órán négy „rész-jegyet” is kaptok. Ezeket a részjegyeket azonban nem kell beíratnod, csak ha neked is tetszik - egyetlen esetet kivéve. Ha kinn van az ellenőrződ az asztalon. De ötödikben a jegyekkel még nem szokott probléma lenni. Nagyon ritka az osztályzás.

Ott tartottunk ugye, hogy kinn volt az ellenőrződ az asztalon. Nos én nem szeretek fegyelmezni. Ha valaki mégis nyüzsög a magyarázat közben, piszkálódik, rászólok:

- Hozd ki az ellenőrződ! Ehhez nem kell ám nagy dolgot csinálnia, beszéllek valamit, jön egy hirtelen ötlete, előszedi a tolltartóját. Vagy még nem fejeztem be a mondatot, és közbekérdez. Isten őrizz, hogy ilyesmiért megnehezteljek egy gyerekre. Csak hát itt nem egyedül ülsz, sok éves tapasztalatból tudom, mennyire lelassítja a munkakezdést az ilyesmi. Egyszerűbb, ha te tanulsz meg alkalmazkodni, mint ha én ordítom egyre hangosabban a bevezető szövegeket. Szóval: ellenőrzőt! Ez még egy egyszerű kis figyelmeztetés.

Kihozza, leteszi az asztalra. Óra végén felveszi, elviszi. Ha másodszor nem kellett rászólni, nem kap beírást. Ha azonban másodszor is rászólok, már kap egy üzenetet a szülő: "Kedves szülők, Tibitől egy kissé több figyelmet kérnék!" (.Van olyan osztály, ahol ez az ellenőrző szabály nem is működik. Az első órákon nincs rá szükség, aztán lassan el is felejtjük, hogy az apróbb zavarokat szabályjátékkal kellene helyre tenni) Ha nincs itt az ellenőrzője, akkor a naplóba kapja a beírást.

- És ha ezek után is rosszkodik?

- Az nagyon nehéz ügy, nem is szokott túl sűrűn megesni. Az első kikérés az még csak egy sima üzlet. Mindenkinek lehet egy rossz pillanata, nem gond. A másodiknál már kissé bosszús vagyok. A harmadiknál már olyan vagyok, mint apukád, amikor nem hagyod dolgozni. Mérgeskedek, ha rossz a kedvem kiabálok, osztályból kivágást ígérek. "Hogy képezed, nyavalyás, hogy feltartod itt a munkát!" "Kisfiam a világ legjobb embere vagyok, de ha feldühítenek, a legrosszabb leszek!"¹⁸⁹ Biztos hallottátok már a felsősöktől. A szünetben meg itt kell maradj, megbeszélni, hogy miért nem tudsz dolgozni? Ha ilyenkor azt mondod, hogy "Nekem az a bajom, hogy tanár bácsi olyan hülye helyből, mint más nekifutásból!" - semmi gond, megbeszéljük, miért gondolod így, biztos van rá valami okod. Az órán nem az a problémám, hogy szembe szegülsz velem, hanem hogy feltartod a munkát, az egész csoportot. Ha kevés a szünet, hatodik óra után folytatjuk a megbeszélést. De az órát nem lehet megakasztani.

Ha az egész csoport, vagy a csoport nagyobb része úgy érzi, gond van a rajzórakkal, az persze már más helyzet. Akkor nincs osztályból kivágás, hanem megbeszélés. Mit kellene másképp csinálnunk.

- És ha valaki szó szerint ezt mondaná? - elevenedik meg egy kicsi, a ... mint más nekifutásból szövegnél.

- Hát, ilyet még négyszemközt sem mondott senki, biztos nem esne jól, de hát az életben nem csak kellemes dolgok vannak.

¹⁸⁹ Azaz a képzőművész céhmester szerepéből a hivatalnok szerepén át a köznapi ember szerepéig vezető utat vázolom itt az új osztálynak Az Arizona program belépésével a hivatalnok szerepnél megszakad majd a sor.

Egyszer egy folyton kötözködő hatodikos – Te Feri, ne csináld ezt, mert egyszer nagyon megvernek! – tényleg megkapta a verést valakitől. „Látod, én megmondtam!” Erre már teljesen elvesztette a kontrollt: "Haggyá má te is!" ordította bögve, ahogyan csak a mindennel leszámolt "bukott férfi" tud kikelni magából. "Na, ezt jól megkaptam!" - vontam meg a vállam, és másnapra halasztottam a beszélgetést. Alaphibát követtem el ezzel az "Ugye én megmondtam"-mal. Ezt tiltja a lélektan nagykönyve ebben a helyzetben.

Kellemetlenebb a helyzet, ha egy kolléga fegyelmező akciójának vagyok tanúja. Ilyenkor vagy észre sem veszem a dolgot, ezzel hallgatólagosan jóváhagyom kollégám belemenő akcióját, vagy teszek valami - „Hát, ez van öreg!” gesztust, amiben a hallgatólagos jóváhagyás mellett már van valami kis segítő szándék is, innen aztán fokozatosan juthatunk el a klasszikus vizsgáztalásig. „Na, fel a fejjel, azért nem dőlt össze a világ. Büntetés megvolt, bűn letudva.” Ha a büntető kolléga aránytalanul büntetett, meg amúgy is egy kiállhatatlan alak, akár még az is megeshetett volna, hogy valamiféle magam-mentegető vizsgáztalásba kezdek. „Ezt most jól megkaptad, ugye tudod, hogy én ezért maximum csúnyán néztem volna rád. Tanár vagyok ugyan én is, de másfajta, mint aki most épp téged elevenen nyúzott.” A legvégső pont: „Figyelj, neked kell több eszed legyen. Nem lesz nehéz!”

„Ennek a nőnek annyi esze van, mint egy marék lepkének!” – csóválja a fejét Csaba a folyosón ácsorogva. Másodikban napközisem volt, aztán szakkörös, biciklista, sok gyerekes család remek fia, el nem tudom képzelni, mit tehetett. Nyilván csak egy apróság, de nála szakadt el a kolléganőnél a cérna. Mosolyogva tárom szét a karjaimat.

Tudjátok amikor becsengetnek, az olyan, mintha megkezdődött volna egy meccs. És hát meccs közben az ember néha olyanokat mond a másiknak, amiket később megbán. Gondolom kifaggatnám, miért gondolja ezt. De az biztos, hogy ha az órát folyton megakasztja valaki, az nagyon bosszant. Mert azt - gondolom - már tudjátok, hogy az itt készült képeket nem csak otthon tehetitek ki a falra, hanem a megye, ország különböző helyeire is eljutnak. Árulni is szoktunk belőlük. Mi ezekből élünk. Nyolcadikban már nem is nagyon szoktunk tanulni, csak alkalmazzuk az eddig tanultakat, valamilyen konkrét feladaton. Idén például az egyik osztály a lakótelepet tervezi át, a másik a karcagi kórház belső terét, szobrokat, képeket készít, a harmadik egy feladatgyűjteményt illusztrál. Ezeket a munkákat csak fegyelmezetten lehet csinálni, másképp valami folyton elfolyik, kilyukad, szétszakad, kicsorbul, eltörik, vagy eltűnik.

A rajzórán nem csak lustálkodni nem lehet, de egymással is szépen kell beszélni. Az az osztály, amelyik erre nem képes - legalább amíg itt van, nem töltheti a szünetet a teremben. Tehát nem lehet ordítani egymással. Az órán sem lehet, mert mindig valamilyen zenét hallgatunk.

- Milyen zenét?

- Mivel könnyűzenét hallgattok úgyis eleget, meg aztán folyton összekapnak az Edda hívők a Bikinistákkal, és legfőképp, mert máshol ezt nem tehetnék meg: a zenetörténetet hallgatjuk végig.

Tehát főleg komoly zenét. De annak a legfölbemászóbb részét, majd meglátjátok, egészen belejöttök a végére. Én zenében tipikus mindenevő vagyok, nem tudnám megmondani mit szeretek jobban hallgatni. Gregoriánt, Bachot, Vivaldit, Lisztet, népzeneiket bármely világtájról, világzenét, Sziámit, Nirvanát, VHK-t? Mikor mit.¹⁹⁰ (.A zene mellé rövid kis ismertető is járja, néha kéri, hogy hallgassuk meg még egyszer. Amikor pedig a következő évben újra előkerül a zene, néhányan felismernek belőle részleteket) Sajnos, tudom, hogy eleinte csak néhány gyerek ad nekem igazat, de ez nem népszavazás kérdése. Az úszást sem élvezted, amíg meg nem tanultad. Sok mindennel így vagyunk az életben. Gyerekkoromban én is csak könnyűzenét hallgattam. A főiskolára kerülve azt vettem észre, hogy új barátaim

190 Ötödiktől nyolcadikig tehát a legősibb zenéktől a kortárs komoly és könnyűzenéig, világzenéig? Vagy inkább egy-egy kortárs zenei „stílust” készítsünk elő múltbeli előzményekkel? Érdekes kérdés, én az utóbbi felé hajlok. Azon már nincs vita, hogy a népek, az egyházak zenéi ott a helye a zenetörténetben. Én a magam részéről a Satisfaction, az Imagine, vagy a Smells Like Teen Spirit-et sem érzem kihagyhatónak.

eljárnak hangversenyekre, sőt, képesek beülni egy terembe - az ének szakosok zenehallgatására - és magnóról hallgatnak komolyzenét. Én is eljártam velük. Eleinte szörnyű volt, majd elaludtam. Aztán néhány hét után már kezdtem elkapni valamit. Egyik zene könnyebben megfogja az embert, a másik nehezebben. A Varázsfuvolát vagy harmincszor meghallgattam itt az órákon, mire megadta magát. De akkor valami döbbenetes élmény volt. Az utolsó tíz percben meg könnyűzenét hallgatunk, de sajnos itt is én választok.

Az óra folyik tovább, ismertetem a benti felszerelések használati módját, aztán elkezdjük az első feladatot. A gyerekek dolgoznak, egy tolltartó lezuhan, tartalma szanaszét repül. Valaki bátortalanul tapsol. Leállítom a magnót, mosolygós prédikáció következik:

- No, ugye, hogy érdemesebb a padban tartani azt, amire nincs szükség a munkához!

- Te pedig - tudod-e miért tapsoltál? Kicsit ugye sajnáltad Ferit, kicsit megijedtél, mindjárt rákiabálok, vagy ellenőrzőt kérek, kicsit összeresztél a hangra, kicsit dühös voltál rá, és az is átfutott rajtad, hogy a következő talán te leszel. Ezt a zavar érzésedet oldottad a tapsal. Próbáltad kicsit enyhíteni a következményeket. Játékba vinni a dolgot. Ez is egy megoldás. Bevezethetnék. Összenevethetnék az ügyetlenke feje fölé. Pillanatnyilag neki is könnyebb lenne, csak hosszú távon fordulna ellene. Rákényszerítené ezt az ügyetlenke szerepkört. Esetleg el is vadulhatna a dolog. Néhányan már szándékosan löknék le a tolltartójukat, csak hogy az osztály tapsolhasson egyet. Így hát azt ajánlom, ne vigyük játékba! Éld meg nyugodtan a kis zavart! Nem nagy ügy. Hibát követtél el, tanultál belőle, ezért van az iskola.¹⁹¹

Ez a szöveg egy tipikus hivatalnoki rendszert sejtet, pontos szabályok igazgatják az életünket. Nem túl rokonszenves rendszer, egyetlen értéke, hogy mindent kiszámíthatóvá tesz, védelmet nyújt. No, de hol vannak a természetes érzelmek, hol marad az élet spontaneitása? Jön az majd, jobb nyolcadik osztályokban már csak kedves évődésként mordul fel néha valamelyik gyerek: "Ellenőrzőt! Fekete pont! Három fekete egy kék, három kék egy zöld, három zöld egy fekete!" - de – ha gondok vannak – mindig ide hátrálunk vissza. Mert egyébként, már az első perctől élet kell megtöltsse az órákat. Azon túl, hogy amivel foglalkozunk az érdekes, és az élet szükséges részének látszik, nagyon fontos, hogy maga az alaptónus is színes, életszerű legyen. Legyenek a tanárnak történetei, mondjon meséket, álljon meg egy-egy gyerek mellett, jelezze egy tekintettel, egy mozdulattal, néhány szóval, hogy tudja, mi történik most benne, vele. És kapjanak persze teret azok a gyerekek is, akik szintén tele vannak élettal, történetekkel. A szabályok ezt a sajátos „életet” védik.

„Jó osztályokban” persze nem csak hogy szükségtelen, de kifejezetten zavaró, ha a tanár kizökkenti a gyerekeket egy intenzíven átélt tanulási folyamatból egy viccel, mesével. Ha ritka az ilyen osztály, a tanár időnként csak a gyerekek reakciójából döbben rá, hogy itt „komolyabb” munkát kérnek tőle.

Itt közbe vethetné valaki: „Jó, rendben van, de mi van akkor, ha a gyerekek képtelenek végighallgatni ezeket a tanári szövegeket. Azonnal közbe poénkodnak, nyüzsögnek, egymásnak esnek, képtelenség szót érteni velük.

Már korábban említettem, ha nem lehet tanítani, nem kell tanítani, akkor elemi szokásokat, készségeket kell ahány kialakítani. Körbe ülni, figyelni a hangokra, stb. Lásd: A tananyag relevanciája.

Ha még ez sem megy, akkor ott nagyon nagy a baj. Akkor először a csoporthelyzetet kell rendbe tenni. Mi a bajotok egymással? A világgal? Mi áll közetek és közém? Kik mire

¹⁹¹ „Micsoda remek hiba! Klasszikus eset, egy életre lekötöztél vele! Talán még esetleg annyiban lehetett volna fokozni...vagy: Fokozhatatlan. Na, de lássuk csak, hogy is van ez igazából!” – örül meg időnként az ember.

vágnak, mit nem tudnak elviselni, mitől félnek? Játsszuk el!¹⁹² Rendhagyó osztályfőnöki órákon kell szót értenünk az efféle „kezelhetetlen” osztályokkal.

Ötödikben még nincs is nagyobb gond, néhány "eseti leszerelést" meg kell ugyan ejteni, ha új gyerek érkezik, és meglehetősen viharos előélet után került a Gyermekvárosba, neki néha nem egyszerű a beilleszkedése. Kissé vissza kell fogni a notórius előtérbe törekvőket, kicsalogatni gubóikból a túl mélyre zárkózottakat. Egyes osztályok szinte repülni kezdenek, itt teljesen felesleges lenne osztályozgatni, mások nem hódolnak be ennyire: „Jó, jó, de azért csak iskolában vagyunk, ez meg csak egy tanár!” - de év végén itt is majdnem mindenki ötöst kap. (.A jegyekkel egyébként - ha már adjuk - nem szabad manipulálni, nem lehet nyúlóssá tenni őket. A kikért ellenőrzőbe is ötöst kell beírni, ha a munka annyit ér, másképp nem lesz serkentő ereje. "Rossz voltam, most már úgyis mindegy, minek dolgozzak!" Igaz, így voltaképp a gyerek győzött. „Engem nem érdekel. Megmondom a magamét, úgyis megcsinálom fél kézzel is amit kell!” De hát mi volt a célom? Hogy megalázkodjék a gyerek, vagy hogy megtanulja a megtanulnivalót?) Hatodikban azonban már elkezdődik az osztályok szétválása, ami módosítja eredeti szerződésünket, áthangolja attitűdömet, időlegesen más szerepbe kényszerít/. Nézzünk néhány hirtelen előkotort példát az eredeti szerződés módosulására:

Osztálytípusok

7.e: Gyenge képességű osztály, a feladatok közül azokat fogadják a legszívesebben, amik legközelebb állnak a klasszikus gyermekrajzhoz. Jellegzetesen infantilis huzavonák egymás közt, folyton megsértődnek egymásra. A hangadók otthoni mintákat követnek, a lépcsőházak előtt ücsörgő, intrikálgató, pletykálgató, ellenségeskedő felnőttek mintáit. Fel kell vegyem a patriarcha szerepét, mesélni munka közben, nem bánni, ha maguk is beszélgetésekbe bonyolódnak, de azonnal leállítani ezeket, ha megint agresszív mintát kezdenek követni. Nem bocsátkozhatok logikai fejtegetésekbe, inkább az érzelmeimnek kell több teret engedni. Az az igazi siker, ha rajzolgatnak, festegetnek, és közben énekelnek mindenféle dalokat.

7.a: Jó képességű elitosztály, megfelelően fejlett elittudattal. A hangadók itt nem érzékenykednek, lendületesek, pörögnek. A tanárokat eleve bizonyos ellenállással fogadják, szinte keresik az alkalmat egy kis pengeváltásra. A térábrázolás, szerkesztés témakörében megelőzik a többi osztályt, az alkotóbb feladatokat azonban ugyanolyan szinten teljesítik. Ez kissé zavarja is őket. Miféle tantárgy ez, ahol ezek a kis debil „d”-sek is egy szintre kerülhetnek velük? Van néhány hangadó gyerek, aki sokszínű műveltségével gyakran készletti álmélgodásra tanárait. Néhányuknál kissé zavaró a töredékesség, felszíniesség. (. Ismeri a lézer elvét, hogy ezek voltaképp "párhuzamosított fénysugarak", de nem tudja elhelyezni a sugárzási skálán. Amikor ezt tanulják, csak legyint, ő már a gravitációról olvasgat.).

Kedves, értelmes gyerekek, magabiztosak, időnként jelzik, hogy otthon a modernebb művészetnek semmi, a régebbinek meg csak protokolláris a tekintélye.

"Na, nézzük csak, mi ez az izé itt, na, hát én ezt fél kézzel is megcsinálom, úgyhogy most még lazíthatok egyet." Az órán állandóan végszavaznak, minden tanári félmondathoz hozzátesznek ötöt, miközben egymást is szórakoztatják. A kreativitást igénylő feladatok elől zavartan húzódnak vissza. A túl kevés támpont elbizonytalanítja őket. „Mi az, hogy keressek szerintem ideillő formákat? Tessék megmondani, hogy mit rajzoljak oda!” Vagy: „Miért kellene ide nyolc tónusérték. Mi a francért törjem magam, nem akarok én festő lenni! Szerintem elég lesz kettő. Nem hinném, hogy a Zöld Iskolában is ilyesmit követelnének.”

¹⁹² „Nem a természet, hanem az ember szorul felfedezésre. A járatlan utak, az el nem játszott játékok potenciális lehetőséget nyújtanak önmagunk, lelkünk feltárására.”
(.Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft)

Választanom kell. Vagy feladom képzési céljaimat, és drámapedagógiai foglalkozásokat tartok, vagy elkezdem a Tüskevár kemény didaktájának szerepét játszani. Abbahagyjuk az önarckép feladatsort, belevágunk a szerkesztőrajzokba, egy látvány utáni tanulmányba, vagy valami más, pontosan, és számukra is átlátható módon értékelhető munkába. Legvégső pont, a rajz munkafüzet. „Hát, akkor vegyük a 12. oldal megoldandó feladatát. Frontális felvezetéssel megadom a szükséges ismereteket.

Három - négy rajzot kezdek fejleszteni a táblán. Voltaképp ugyanaz a látvány bontakozik ki, csak a fejlesztés sebessége különbözik, a lassabbaknak több időt hagyok az egyes lépések között, az ő rajzuk így természetesen egyszerűbb marad. Ha valaki eltéved, nem korrigálom, egyszerűen csak lemarad a következő csoporthoz. Időnként gyorsan körbe futok, a kis hibákat korrigálom, a durva eltévedőkkel újra kezdem a legegyszerűbb feladatot.

A legjobbak egy sokszorosított, vagy falra kiakasztott feladatlap alapján önállóan is dolgozhatnak. Felfüggesztjük az osztályozási szabályt, minden óra végén beírjuk a jegyket, és egy milliméter eltérés már eggyel lejjebb szállítja a jegyet.

Vagy, ha nem ilyen egyszerűek az osztályozás szempontjai, akkor bizony hosszabb szövegek kerülnek a táblára.

Ötös: Legalább háromféle erősséggel felhordott vázoló vonalak, a leghalványabb vonalakkal feltüntetett ellenőrzések, legalább öt tónusérték, az elhelyezkedésnek megfelelő takarásos viszonyok, legfeljebb egy centiméter eltérés a látott formakarakterektől, nincs észrevehető, durva radírnym, és nem maszatolódott össze a papír.

Négyes az a munka, ahol a takarásoknál, vagy a karaktereknél két centiméternyi az eltérés, és legfeljebb négy tónusérték figyelhető meg, vagy észrevehetőek a radírozás nyomai. Minden további centiméter, illetve hiányzó tónusérték eggyel csökkenti a jegyet.

Ha a vázoló vonalak és a végleges vonalak ereje között nincs különbség, ez már automatikusan kettesig viszi le a jegyet.

Az első hetekben komor, lázadásra hajló csend honol az órákon, hisz az eddigi laza kikapcsolódás helyett itt is bekerültek egy gépezetbe, mint az edzéseken, aztán - ahogyan egyre előrébb haladnak a perspektív szerkesztés rejtelmében, egyre nagyobb kedvvel dolgoznak. Jöhet egy kis Escher, játék a térrel, lassan kezd visszarendeződni a helyzet, félév végén ugyanolyan lelkesen csinálják a szabadabb feladatokat, mint a többiek, a nyári kerékpártáborba meg innen jelentkeznak a legtöbben.

2018-ban a foci osztály megkéri Gábort, hogy ebéd után visszajöhessen folytatni a három iránypontos perspektív rajzokat, míg értük nem jön a busz, ami az edzésre viszi őket. Jön a busz, elpakolnak, és megköszönik a lehetőséget.

7.c: Hasonlóan jó képességű osztály, de egyben igen jó közösség is. Ha itt két gyerek összekap, az rögtön eseményé válik, megbeszélik, végére járnak. Egyébként is sokat bújnak össze, szervezkednek, az órán harmonikusan dolgoznak együtt. Az osztályfőnökkel sem kell szembeszegülniük, jó mintát ad számukra az agresszivitástól mentes érintkezési stílushoz. Itt a céhfőnök szerepét vállalhatom. Adom a feladatokat, az anyagokat, segítek, a többi szinte magától megy. Sok a tréfa, ha valaki idétlenül viselkedik, nem kell elemezni a motívumokat, elég ironikusan visszajelezni, vagy a gyűjtő örömeivel felmutatni. Lám, micsoda remek példa az értelmetlen önzésre. Milyen emberi!

Persze akkor az önirónia is elengedhetetlen. Micsoda remek tanári tévedés. **Író-olvasó találkozón Esterházy Pétertől egy kedves, rokonszenves, gimnazista korú írónövendék imígyen érdeklődött műhelymunkája titkairól: "és ha írsz valamit, rögtön tudod, hogy ez jó? Megveregeted a kezed: - Bravó Péterkém, azt jól csináltad?"**

- "Ne szórakozz gyerek!" - mosolyodott el önironikusan a mester, majd komolyan válaszolt a kérdésre. (. kell ez ide?) Ha a tanár megengedheti magának a szeretetlenni iróniát másokkal szemben, akkor már magával szemben is megengedheti, és célszerű is megtennie. És itt ne tessék kérem azzal jönni, hogy fog megbízni ebben a tanárban a gyerek a kamionok mellett kerekézve, vagy a sziklafalon mászva? Más élethelyzetben persze, hogy más lesz a viszonyulásunk. Ha az

életünkről van szó, nincs ironizálás. lásd korábban: „Az irónia árnya...”

8.c: Hasonló típusú osztály, de van néhány erősen periférikus tagja, és a közösségi centrum eléggé szétszakadozott. Klikkek kezdenek elkülönülni, a központi gyerekek nyolcadikra kissé „ellaposodnak”. Túl bonyolult az osztály "lelki élete", állandóan van valami problémájuk, nincs olyan közvetlen kapcsolatunk, mint a 7.c-vel. Ha belemennék a pszichologizálásba, csak kavarnék a dolgokon, inkább a menedzseri szerep felé hajlok.

Ezek a szerződés módosítások persze messze vannak az ideális kapcsolatmintától. Ha több időt tölthetnénk együtt, sokkal közelebb juthatnánk az általam legoptimálisabbnak tartott - céhes együttműködési formához. Nagyon érdekes bepillantani Vinkler Márta szerződkötésébe, milyen alaposan, gondosan kezdi meg az osztály kommunikációs szokásainak felépítését. Kialakítani azt a kapcsolatmódot, ahol már szavak nélkül is megértik egymást.

..."Mindjárt az induláskor megsejtetem velük, hogy ami itt történik majd, annak leglényegesebb része az, ami köztünk zajlik, a nevelő és a gyerekek /gyerekek/ illetőleg gyerek és gyerek között. Az elkövetkező életünk függ attól, amit kérdezni, válaszolni és üzeni tudunk egymásnak."

"Az első jeladás: az egész testünkkel történik. Leengedett karral, egyenesen, de laza tartással állok a gyerekek elé.

- Ha így látsz magad előtt, ez azt jelenti, várok rád. Te ugyanígy állj, hogy mihamarabb megtudd, mi következik."

Ha utasításokat szeretne adni, vagy visszajelzéseket kapni a munkáról, nem kell megállítania az éppen folyó frontális munkát, egy mozdulattal, intéssel tudnak kommunikálni. Ha ki akar nyitni a gyerek egy ablakot, vagy felhívni a figyelmet egy hibára, nem kell leszerelnie az épp folyó munka védelmében. Tanulmánya az egyik legszakosított pedagógiai munka volt, amit az utóbbi években olvashattam.¹⁹³

A másik releváns végpont Christian Darnel-é. „Ne játszd itt nekem a nagymenőt! Az igazi nagymenők kint vannak, te ülsz helyettük a börtönben! Ha nem akarsz végighallgatni, mehatsz vissza a zárkába!”¹⁹⁴

Ezekkel a szerepekkel mintha magam is visszajutottam volna ahhoz a patikamérlegen méricskél pedagógizáláshoz, amit a főiskolán olyan életidegennek találtam. Kiszámítottan viselkedem, szerepet játszom, ezek azonban mind pillanatnyi állapotok, konfliktushelyzetekben. Ha nincs konfliktus, eltűnnek ezek a szerepek.¹⁹⁵ Ha nem látnék esélyt arra, hogy végleg kilépjek a határozott didakta szerepéből, természetesen rögtön másik szakma után néznék. És persze vannak „balesetek”, amikor indulatosan reagálok valamire, csak néhány perc múlva esik le, mit kellett volna tennem helyette.

Térjünk vissza kolléganőnkhez, aki most küzd azzal a felismeréssel, hogy bizonyos szétesett, elvadult osztályokban magára kell vegye a kemény didakta alakját, vagy van olyan osztálya,

193 Vinkler Márta: Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

194 *A Darnel tréning könyve*; szerk. Kótai Márk, előszó Darnel Christian; Darnel Alapítvány, Bp., 1991 „1990 márciusában végeztem el a Darnel (.személyiségfejlesztő) tréninget, mely óriási hatással volt rám.” Zemlényi Zoltán. <http://hopparezimi.hu/kiemelt/igy-elt-zemlenyi-zoltan-avagy-a-zz-sztori>

195 Gordon is csak konfliktusok esetére javasolja módszerét. Thomas Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése. Gondolat, Budapest, 1990.

ahol egy-két gyerek kilóg a sorból, állandóan fecseg, zavarja az órát, esetleg visszabeszél, piszkálja a többieket.

Neki meg már kezd elfogyni a türelme, kezd tehetetlenné válni. Az igazgatóiba ugyan leküldheti, de hisz mások is leküldik, még sincs semmi változás. Ha próbálja megbeszélni vele a dolgot, azzal megy el az óra. Nem tudja mit kellene tегyen. Ahogyan én sem tudtam mit kezdeni Jancsival.

Karambol

Nagydarab, túlkoros, kilógó gyerek. Eléggé nehéz vele boldogulni, de azért rajzolgat, nem is ügyetlenül. Szóval olyan reménybeli „megtérő!” Akivel senki nem boldogul, max a néhány legjobb fej tanárral beszélget időnként a szünetben, de nálam – lám – órán is. Mostanában azonban leállt. Barátja nála is nehezebb ügy, de most nincs itt, no - gondolom - most majd jobban fog dolgozni. Jancsi jelzi, hogy most teljesen kiván. Barátjának megjött a fél évvel ezelőtt megkért zárt intézeti helye, ma reggel vitték el. Igaz, hogy azóta - legalább is az iskolában már javulást mutatott, de hát a hely az hely, hiába fenyegetőzött öngyilkossággal - kapott egy injekciót és vitték.

Eddig én nem is igen találkoztam természetének nehezebb részével, csodálkozva hallgattam a kollégák beszámolóit, de most eltűnik eddigi, kissé szégyenlős, kedves modora. Kivillan egy másik, erőszakosabb arca. Az óra témája a törött tojások rajza, most tanuljuk meg a fehér vonalak finom kiemelését, nagyon nehéz követni a tónusok változásait, fáradt már mindenki az óra végére. Abba hagyja a rajzolást, kártyát vesz elő. A gyerekek egyre zajosabbak lesznek. Nem tetszik nekik, hogy ilyen sok figyelem jut Jancsira. Tessék kívágni végre az osztályból, mit csinálja itt a balhét. Eddig legalább rajz órán nyugton volt. Most már itt is balhézik? Jancsi egyre hangosabb, hiába engedtem meg neki, hogy kártyázzon a közben már elkészült - szintén eléggé kudarcos - Petivel. Az idő közben elment, jelzőcsöngetés, kezdeném a jegybeírást, de Jancsi csak mondja a magáét, dühösen zavarom ki a folyosóra, csak hogy ő nem akar menni. Az osztály zúg, a szemetet még össze kellene szedni, a következő osztály már jönne be, és akkor hirtelen elpattan az a bizonyos húr, ordítva rázom meg a gallérjánál fogva, elindulok vele az igazgatói felé.¹⁹⁶ / Utóbbinak mindössze az az értelme, hogy egy ilyen súlyos konfliktus nem maradhat kettőnk ügye. /

"... az elmúlt hónapokban felgyülemlett kétségbeesés, sértettség és harag indulatában úgy képen vágtam Zadorovot, hogy megszédült és a kályhának esett... Oly fékezhetetlen és vad düh tombolt bennem, hogy éreztem, ha csak egy mozdulattal ellenszegülnek, azonmód nekik megyek, s talán ölni is tudtam volna, hogy kiirtsam ezt a haramiabandát." ¹⁹⁷

"A tevékeny ember tehetetlensége, a változtatni, jobbá tenni akarás pillanatnyi reményvesztettsége tört ki. Konfliktus a nemes célok és tettek, és az aljas valóság között. A tettegesség, mely mindig pedagógiai tehetetlenségből fakad, megrendítő, ha tevékeny ember tehetetlensége. Az ilyen tettleges tehetetlenség a legmélyebb indulatokat fejez ki: a felháborodást az emberért, a gyűlöletet az emberért. A tenni akarás kifejezése akkor, mikor nem tudja, nem látja mit kell tennie céljaiért, a gyermekkért, s a célok és az aktivitás vulkáni ereje önmagának ellentmondó formában tör ki, csak arra képes, hogy megmutassa magát, a célt és a törekvést." ¹⁹⁸

"Makarenkói pofon." - járta egy időben, holott ég és föld a különbség a megfontolt, józan, nyugodt patriarchális pofon, és a Galicza által olyan pontosan leírt "Makarenkói" dühkitörés

¹⁹⁶ Azaz az eddig kedélyes, derűs, nyugodt tanár úr egy fokozatos elkomorodás után egyszer csak agresszív, kétségbeesetten dühös falkavezérré válik.

¹⁹⁷ Makarenkó: Pedagógiai hősköltemény Európa Kiadó 1973 19. o>/

¹⁹⁸ Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.

között. Ami Makarenkónál „rendszerhiba” volt, az a makarenkói pofont osztogatónál a rendszer lényeges, kihagyhatatlan eleme.¹⁹⁹

Akkor hibáztam, amikor nem vettem elég komolyan a jelzését az óra elején.

–Látom, hogy most semmi kedved ehhez a kis rajztechnikai tanulmányhoz. Rajzolj, írd, amit akarsz. Vagy csak hasalj le a padra aludni. Legszívesebben azt mondanám, gyere, menjünk ki a játszótérre, mesélj magadról, Jézus ugye azt mondja, hogy a jó pásztor magára hagyja a nyáját, elboldogulnak azok magukban is, és az elveszett bárány keresésére indul. De hát tudod, hogy van itt még néhány elveszítőben lévő lélek, nem szakadhatok annyifelé, tartanom kell az órát. Délután megbeszélhetjük - miért nem érzed jól magad sehol, az órán se, hogy tudnál kikeveredni ebből a helyzetből.

Sajnos nem rendelkeztem ilyen pedagógiai intelligenciával. Visszazuhantam megint egy civilizációs szinttel. Másnap persze elbeszélgettünk, kölcsönösen sajnálva egymást.²⁰⁰ (Egy év múlva visszajött, mesélt a munkájáról, és arról hogy milyen jó volt itt neki, mert itt voltak emberek, akiknek ő is fontos volt. Aztán sok évvel később megtalált az Iwiwen. (Fiatalabbaknak: pre Facebook volt) Szobafestő lett, Spanyolországban találta meg azt az életet, amit érdemes élnie, a házasság, a baráti kapcsolatok, a munka öröme.)

A következő órát természetesen az eset megbeszélésével kezdtük, hisz ez nem csak kettőnk magánügye volt. Az osztály elég komoly szerepet játszott benne. Az osztály ugyanis meglehetősen hatékonyan tudja terelni a nevelőt - aki nem ismeri még a jelenséget - egy általa kívánatosnak tartott szerep felé. Asszisztál a bűnbakképzéshez, a játszmákhoz, és nem bánja, ha a kilógó három-négy gyereket még jobban eltávolítja tőlük a tanári attitűd, nem bánja a kemény leszerelő akciókat, még a határozott didaktát is képes gyermekszeretőbbnek, megértőbbnek tartani, mint a nagybetűs nevelőt. Természetesen nem az osztály volt az „oka”, a kudarcoknak, hanem az én képességihiányom, na meg a helyzet alapvető ellentmondása. Jancsinak nem lett volna szabad itt ülnie, vagy ha itt ül, nem a törött tojásokkal, hanem ezzel a helyzettel kellett volna kezdenünk valamit. A gyerekek féltek tőle, és zavarta őket, hogy én mintegy a „pártjára állok.” Én pedig, a törött tojások bűvöletében, nem ismertem fel ezt a helyzetet.²⁰¹

Azok az osztályok, ahol épp a legkeményebb didakta szerepét játszom, azt tapasztalják, hogy csend, nyugalom van az órán, megszűnnek a marakodások, huzakodások. A velem való viszony ugyan feszültebb, de tisztáztuk miért ez a szerepváltás, és hogy lesz ebből kiút, meg amúgy sem frontális munka folyik, nem érzik túl nagy árnak. (Persze ez eléggé sommás magyarázat, hisz elképzelhető, hogy még így is "demokratikusabbnak érzik" a nevelőt az átlagnál, aztán voltaképp csak az órai viszony változik, nincs szó egy haragszomrádról, a

¹⁹⁹ Egyelőre ugorjuk át az „Új ember kovácsának” rendszerszintű erőszak elemeit.

²⁰⁰ Később még egy szégyeneljes bukásom volt Jánossal. Szóba kerül, hogy boxolnak bent a Gyermekvárosban. Mondom, én is boxoltam. -Nem meccseznénk egyet? -Miért ne, hozd be a kesztyűket. Nyilván az angol film rémlik fel előttem, a tanár úrnak szeretettel. Másnap hoz két pár kesztyűt. Az eszem persze tudja, hogy bár tízegynéhány éve nem volt már kesztyű a kezemen, kb. annyi esélye van, mint ha tizenegyes rúgó versenyre hívna ki, azonban, ahogy megpillantom magam előtt a két kesztyűt, bizony kiütközik a sportágbeli félműveltség alól az egykori kis falusi srác félelme. Nem kezdek el kulturáltan vívogatni, hanem lerohanom, lesorozom, addig verem közepes erővel az arca elé tartott kesztyűit, meg a vállait, amíg fel nem adja.

201 Egyén és közösség viszonyának könyvtárnyi irodalma van. 1.:Szécsényi István. A közösség szerepe az egyén szocializációjában. <https://osztalyfonok.hu/182/>. Bakonyi Pál. A makarenkói hagyatékáról Nyugaton és Keleten. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00019/1998-09-vt-Bakonyi-Makarenkoi.html>

szünetben minden marad a régiben, stb) Az évi egy-két ordítózás, gallérrázás, meg azokat érinti, akikből már nekik is elégük van.

Úgy tűnik, mintha igyekeznék magamnak megmagyarázni, vagy mentetetni ezeket a kitöréseket, holott ezek megmagyarázhatatlanok, és mentegethetetlenek. Ugyanis egy ilyen indulatos pofon, legalább is, amit én láttam, vagy adtam, mindig egy tehetetlen, beszorult ember végső kísérlete a kommunikációra, részben a gyerekeknek, részben a közösségnek szóló üzenet. **Olyan ember üzenete, aki a másik fizikai megtörését érzi végső eszközének.** Olyan gyerekek kapják, akik - ha az iskolai élet szerkezete gazdagabb érintkezési lehetőségeket nyújtának, nem jutottak volna idáig. Hisz amikor kolléganőnk először kerül olyan helyzetbe, hogy osztályból kivágást ígér, nem fordulhat semmiféle közösséghez, hogy segítsen felerősíteni hangját. A gyerekcsoport a különös viselkedést - az intenzív tanulást - csak különös élmények árán hajlandó önként tanúsítani. Az iskola közösségi szerkezetéről később még lesz szó, egyelőre elégedjünk meg annyival: minden afelé hat, hogy az ilyen konfliktusokat a tanár és a diák magánügyévé tegye.

Azokban az osztályokban, ahol ténykedésem nem csak egy-két órára korlátozódott, például falusi osztályfőnökösködésem idején, ilyen helyzetbe természetesen nem kerülhettem. Itt alapfeltétel volt az erőszakmentesség, a sokcsatornás kapcsolat. Itt is voltak "melegnek tűnő helyzetek" - amelyek, azonban - az eltérő viszony következtében - nem kívántak fegyverletételt.

Osztálykiránduláson vagyunk. Nyolcadikosaim - akik az előbb még klasszikus német dalokat énekeltek három szólamban, húszan zsúfolódva a nyolc ülésre²⁰² - most a vonatablakon félig kilógva kommandóst játszanak. Lövöldöznek, megy a szöveg, aztán az egyik elkezd "heilhitlerezni".

Leültetem őket egy kis beszélgetésre.

- Ezt most komolyan mondtad?

- Á, dehogy, de azért kemény gyerekek voltak ám azok az SS-ek, és kiálltak egymásért.

Valami videót láthatott.

- Oké, akkor én is elmesélek egy filmet. Képzeld magad elé a szobátokat, anyukád meg a húgod van otthon, amikor az ablakon bekaszál egy sorozat, kiugranak, rohannak az udvaron, de mögöttük már ott a frankó szerelésű kommandós...

Nem kímélem, mondok néhány képet egy háborús filmből. Kínosan feszengnek.

- Na, gyerekek! Tudjátok, hogy nem szoktam semmit erőszakkal elintézni, amit másképp is el lehet. De vannak dolgok, amiket nagyon hosszadalmas lenne elmagyarázni. Amit az előbb mondtál, azt normális felnőtt ember nem tűrheti el maga körül. Tapasztalhattátok már, hogy mindenféle játékot tudok játszani, nem iszonyodom betegesen az erőszaktól.²⁰³ De ezt a fasiszta izét ne játsszuk el. Osztályfőnöki órán még visszatérhetünk rá, de most inkább beszélgessek, vagy énekeljtek!

Vissza is tértünk, még hozzá - Rupertnek köszönhetően - meglehetősen kínos módon. Rupert ugyanis elkezdte feszegetni a kommunista-fasiszta hasonlóságokat. Az orosz csapatok jelenlétét, stb. Rettentő finoman, és intelligensen. Minden mondatával jelezte: - Tessék csak megnyugodni. A kemény dolgokat majd én mondom ki, a tanár úrnak még bólogatni sem kell rá, elég lesz a szokott finom mosoly. Ezt a szereposztást persze kényelmetlen lett volna

²⁰² Hála a később még szóba kerülő zenetanár kolléganőnek.

²⁰³ Egy tantestületi ünnepélyt követő házibulin, miután kiolvastam az összes arra érdemes folyóiratot, felballagtam az emeletre - ahol már három órája nézték meredten a videón a pornó-horrort - és egy kis harci játékot javasoltam a két nem között, hasonló élvezeteket ígérve. Aztán amikor az első kommandós megcsavarta egy hölgy kezét, lett ám sírás, veszekedés, a hülye játékom miatt, furcsa ellentétként az előbbi élvezkedésnek.

vállalni, meg aztán, 1986-ban már nem volt igazán veszélyes a téma. Elbeszélgettünk hát a mindenkori forradalmakról, a forradalmárok lélektanáról, a berendezkedő új rezsimokról, a forradalmak felfalt gyermekeiről, akik közül némelyikért kár, másokért már nem annyira, stb.

Napi politikáról gyerekekkel soha nem beszélgetek. Általában a szülők álláspontját hangoztatják. Vitatkozzak a szülőkkel a gyerekeken át? Ilyenkor mindig általánosabb kérdések felé térítem el a beszélgetést, vagy a két szembenálló erő karakterisztikájáról beszélek. Hitvitákban megint csak így nyilvánulok meg. Ha nagyon rákérdeznak, és a helyzet intimitása megengedi, persze megmondom melyik politikai párt vagy hitélet áll legközelebb hozzám, de azt mindig hozzáteszem, hogy e mögött nincs ott a szakmai súlyom. Attól, hogy jól meg tudok tanítani egy három iránypontos ábrázolásmódot, még nem következik, hogy jól lássam a politikai problémákat. Megértem azokat a kollégákat, akik eleve ezzel kezdik, és nem hajlandók gyerekekkel politikáról beszélgetni.

Nem voltam tehetetlen helyzetben, nem a gyerekre haragudtam, hanem a világ felett borongtam, amelyik ilyesmit ad elé. Norbi és Jancsi helyzete már kissé keményebb volt.

Szünetben kis csapat jő - tessék gyorsan jönni, Norbi és Jancsi összeverekedtek. /Az osztályaimban tilos a gyerekeknek egymást megütni, az ilyesmi azonnal, minden vizsgálat nélkül osztályfőnöki figyelmeztetővel a második eset megrovással, a harmadik igazgatóival, végül eltávolítással jár. Ez persze csak elvi út, valójában még rovíót sem kellett adni.

Mire odaérünk, már nem verekszenek. Jancsi sírdogál, nővére vigasztalja, Norbi dacos komoran hallgat. Ő az erősebb, a verekedés voltaképp azt jelenti, hogy megint megverte a kis "eszetlen", kiskutyás hűséggel hozzá csapódott Jancsit. Kiderül, hogy újra visszaültek egymás mellé, összekaptak, ez lett a vége. A dolog órán történt, gyanítom, hogy az anyag nem kötötte le őket igazán. /

"A franc essen a két kis idétlenjébe!" gesztussal kérem el az ellenőrzőjüket, írom be a figyelmeztetőt, közben mérgesen prédikálok. Hirtelen Norbi is elsírja magát.

Azt nem mondom, hogy én is majdnem, de ez is egyike volt azoknak a pillanatoknak, amikor a kissé leszegett fejű, kissé a gyerekek feje fölé néző rajztanár hirtelen visszazökken a valóságba. Norbi eddig egy hol mosolyogva, hol bosszankodva szemlélt, Csontváry festette arc volt. Most hirtelen feltűnt mögötte a sok magára hagyatottság, a sok finomabb-brutálisabb odébb lökés, „Hagyj most békén, foglald el magadat!”. És nyilván felrémlt bennem, hogy hasonló helyzetekről saját gyerekeim is beszámolhatnának.

- Jól van, na, ne böngjetez már! A büntetésben egyetlen jó dolog van, hogy azzal el is lehet felejteni az egészet. Fogjatok kezét! Megsimogatom a fejüket, aztán odaszólok az osztálynak:

- Nehogy most meg ti osszátok ki őket! Beírást kaptak, kiabáltak velük, van most elég bajuk, próbáljatok segíteni nekik, legalább az osztálytársaikat tudják maguk mellett.

A helyzet azért volt kemény, mert tényleg mérges voltam, és az utolsó megjegyzés majdnem elmaradt. Márpedig ha egy dühös, mord osztályfőnök hagyja magára a csoportot, elmarad a főemlősök körében szokásos büntetés utáni simogatás, fontos „politikai” eszközről mondok le.

Kerültem persze reménytelen, megoldhatatlan helyzetbe is.

Zsuzsa igen előnytelen külsejű, viselkedésű kislány. Származását, azaz cigányságát is említhetném, de ez a gyermekvárosiaknál „nem játszik”. Az osztály egyik legnépszerűbb gyereke, Balogh Eszti is cigány származású. **(Amikor egyszer elviszik őket egy hagyományőrző cigány fesztiválra, Balogh Jancsi súgva teszi hozzá a beszámolójához: „Olyan cigány szag volt!” Ha ez később előjön valahol, „cigányok az iskolában” – akkor innen oda kell átvinni)** Most, nyolcadik év vége előtt néhány hónappal került be a gyermekvárosba, nyilván meglehetősen zajos előélettel. Idegesítően hangos, intenzíven próbálja kicsikarni az állandó kapcsolatot, márpedig itt az újaknak illik meghúzódnia. Így aztán eddigi konfliktusaira újabbak rakódnak, verést is kap valamelyik gyerektől odabenn, az órákon meg természetesen nem dolgozik, most is hátra fordulva beszélget, hangosan, provokatívan, Emőke nagyon unja már. Amikor rászólok, visszaszól.

- Nem érdekel ez az egész, hát nem érti, hogy nem érdekel, hagyjon már békén, ne foglalkozzon mindig velem, mindenki hagyjon békén! - ordít, aztán a padra borulva sírni kezd.

Sajnos ez már nem az első ilyen esete, az osztály már túl van a részvéten. Nagyon unják Zsuzsát. "Mi a francért nem viszik valami intézetbe, ahol ilyenek vannak, mint ő!"

- Tanár bácsi! Tessék már valamit csinálni!

- Jó! Mi az, amit semmiképp nem tehetek?

- Igen, tudjuk, az erőszak nem megoldás! - nyújtja a szót Rupert enyhe gúnyjal, - de most itt tényleg nem lehet pedagógiázni, adni kell neki egy pofont és majd megnyugszik.

- Nem mondasz hülyeséget. Adok neki egy pofont, végre lenne kire haragudnia, megverték, ő lenne az áldozat, ha jól összeverném végre a többiek is megsajnálják. Kisírhatná magát valaki vállán. De kién? Mondjatok valakit, akihez Zsuzsa odamehetne, máris adom neki a pofont. Na látjátok. E nélkül pedig nem jó az egész. Nem csak erkölcstelen, de szakszerűtlen is. Ezt tehát nem tehetem. De mást se nagyon, mert Zsuzsa most nem hajlandó ránk figyelni.

Mondhattam volna mást is. Pl.: ez azért nem akkora vészhelyzet, mint ha az állomáson indulna meg rohanva, hogy a vonat elé veti magát. Vagy: Nem aludnék jól utána pár napig. Vagy.... De hát akkor ott nem volt idő gondolkodni.

- Persze, mert én hülye vagyok, mi?

- Nem vagy hülye, a helyesírásod, fogalmazásod például meglepően jó, de most nagyon nehéz helyzetben vagy. Nézd, én ott nőttem föl a falun, ilyen gyerekekkel játszottam mint te vagy, sajnáltam őket, amikor épp rászorultak. Szerettem volna valahogy segíteni nekik, és neked is szeretnék segíteni, de most már tényleg semmi esélyem. Át kell menjek a Gyermekvárosba, megkérni, hogy vigyenek téged tovább. Pedig ott nem lesz ilyen esélyed. /Megállok egy pillanatra, mert most ki kell mondanom azt, amit gyerekek még nem mondtam, mert az ilyesmit nem mondani, hanem éreztetni kell. Mondani tisztességtelen. Hidd el, én nagyon szeretlek téged.²⁰⁴

Nem emlékszem már hogyan jutott el végül Zsuzsa a ballagásig, de később sem találtam jobb eszközöket, amivel segíthettem volna neki. Az erőszak azonban nem csak ilyen konfliktushelyzetekben nyilvánulhat meg, sajnos nagyon termékenyen járja át gyermekekkel (.és egymással) való kapcsolatunkat.

Az egyszeri ember talál egy tojást.

- Látod kisfiam, ezt betesszük a tyúk alá, kikel, lesz egy csirkénk. Felneveljük, tojik egy csomó tojást. No, azokat esméig kiköltetjük, aztán addig, hogy a sok csirkéért vehetünk egy kiscsikót.

- Híj, de jó lesz, édesapám, én meg felülök a hátára.

- Szállsz le róla te gyerek - ugrik a füles - letöröd a derekát!

A füles ugye jogos, hisz a gyerek nem követte apját felelős érettséggel a jövőbe, nem nőtt fel a helyzethez, rögtön saját gyermeki hasznát kereste az elképzelt világban. Hasonló pofont kapott egyik kis osztálytársam, amikor hetesként pallérokodva az osztály bevonulása felett, vonalzójával rácsapott az új ping-pong asztalra. Nem érezte a tárgy szentségét, nem látta mennyivel más ez, mint amin művelődési otthon előcsarnokában játszani szoktunk. (.És persze azt, hogy a tanárnak mennyi utánajárásába kerül ez az egy asztal)

Ha az órák fogalomvilága is hasonlóan reális perspektívákat jelent számára, gyakran kell hasonló erőszakban részesülnie.²⁰⁵

²⁰⁴ Jancsival ellentétben Zsuzsának nem voltak barátai, nem volt belső tartaléka.

²⁰⁵ "A kizárólag az intellektus fejlesztését szolgáló iskola olyan tevékenységet kényszerít a többségre, amely csupán a kisebbség érdekeinek felel meg". Gáspár László: Szentlőrinci iskolakíséreltet Tk 1984 67. o

Néha a nevelő félelme vezet erőszakhoz. Ha mondjuk egy leendő Sámson érkezik osztályába: "... akár egy óriás szikla, amely nekifeszíti keménységét a patak sodrának. Imigyen csippeni ki szemével Kurilics tanító is, a falu nyelvén Ösztövér Pinkász, és furálkozik rakoncátlan belseje neki is, és apró savanyú buborékok sisteregnek a nyálában önkéntelen, amint visszaemlékszik a sok tehetetlen elpáholásra hajdan, amit nyínak még most is hegyes csontjai. Ha ő ilyen elefántfiók lett volna. De ő okos volt, azért lett tanító, ez meg hát biztos buta, így szokott az lenni.²⁰⁶ A Sámsonoknak gyakran megelőlegezik a durva viselkedést, ami aztán - az önbeteljesítő játszma szabályai szerint - általában úgy is lőn./

„Ne szakadjon meg a sor!” – reccsen rá egy tanárnő gyerekeire, amikor azok a visegrádi játékokon beengedik maguk közé a reneszánsz ruhákban pompázó középiskolásokat. Nem tudom mit várt tőlük, hogy ellenséges arccal összezárulnak előttük?

A nevelő időnként a gyermek védelmében alkalmaz erőszakot. Pedagógus visszaemlékezésben olvastam egy pofonról, ami igazi hőstett volt, hisz az az udvaron randalírozó kisöreg kapta, akit jó családi példa szoktatott a verekedésre, és akinek, szülői megtorlástól tartva, még senki sem mert odacsapni. Gyerek böggve el, nevelő ablaka kővel be. De a gyerek aztán már kevésbé merete elengedni magát az iskolában.

Napközis korszakomból emlékszem hasonlóan tűnő példára. A kis K. Tibivel egyszerűen nem lehet bírni. Eltelik néhány hét, mire rájövök. Nem az én csoportomban van, ő is főleg az udvaron dühöng, mi azonban az első időkben állandóan felfedezőúton vagyunk, a lakótelep játszótereit járjuk végig, a kiserdőt vagy új és új játékokat tanulunk a nagy réten. Lassan aztán megérik a csoport arra is, hogy szabadon engedhessem őket, az iskola melletti játszótéren, a napközisek tömegében, egy kis szabadra. Eleinte még tartom magam, játékot kezdeményezek, homokot ások fel, de aztán bizony egyre inkább beilleszkedem a kollektívába, beállok a beszélgető nevelők csoportjába. Egy ilyen alkalommal hozzák oda a kis K.-t. (.A nagy K. az én csoportomban van, áldott jó kislány, második létére szinte egyedül vezeti a háztartást, anyuka otthagya őket, apuka iszik, a lakás leromlott. Irén mégis derűs, jólelkű. Voltaképp a családi légkör sem rossz, apuka nem lesz kötekedő az italtól, csak hát nincs felnőtt a családban, Irénnek kell ezt a szerepet eljátszania)

- Te, Pista, segíts már, én már nem tudom, mit csináljak ezzel a gyerekekkel!

Mivel aki odahozza, nem épp a gyenge tanerők közül való, én sem tudom hirtelen, mit tehetek én, amit ő nem?

- Na, kisöreg, mekkora fülest szoktál kapni apukától, ha nem tudod abbahagyni?

- Hű! - kap az arcához a kicsi, mosolygós kék szemmel mutatja az eseményt követő megtántorodását. Mosolyában megnyugvás. Érti, hogy játék az egész, bár azt is érzi, hogy, ha nálam is „kihúzza a gyufát,” akkor esetleg tőlem is azt kapja, amit az apjától. Nem tudja, hogy csak egy remek színészi játékot lát, hogy teljesen kizárt, hogy tényleg nyakon vágjak egy ilyen szemekkel néző, idegen csoportbeli gyereket, aki nem készíti elő a fülest hetek idegőrlő játszmázásával.

- Na, akkor tudod mekkorát kapsz, ha még egyszer bántasz valakit. Maradj csak itt mellettem! Ha majd megnyugodtál, beállunk focizni, de amint megrúgsz valakit, kiállsz!

²⁰⁶ "Tolnai István: Feltámadásom története Európa 1966

- Veled lehetek?

Évekkel később, biciklitúrán, Homokon aludtunk a fogyatékosok nevelőintézetében. Ebéd előtt a sorból kilépett a kis K. Hát ide került. Még mindig emlékezett mindenre. Nagyon rossz érzés volt otthagyni, a gyerekektől elkülönülve ebédelő, onnan folyton átmorduló nevelők között. Van egy csoportom, és nem velük eszek!!! Mélypont. Megy az udvaron egy csoport, az egyik látássérült kitéved belőle. A nevelő indulatosan ordítzik vele, visszarángatja.

Ez az eset persze megint nem rajtam múlt, hanem a gyereken. Ha nem olyan kiskutyás kék szemekkel áll elé, nem vágja szinte vigyázzba magát, nem jelzi minden gesztusa, hogy ő most behódol a falkavezérnek, talán én is elkezdek neki prédikálni. Így viszont egyszerűen csak felvettem az apuka arcát, szerepkörét. Később, ha baj volt vele - jött át a mi csoportunkba. Kapott mindig valami kis feladatot, csinálgatta, olvasott. Mögötte persze nem volt félelmetes családi banda-háttér.

A leggyakoribb a "kiengedett gyerek" aktivitását legátló, függésben tartó, szarvletörő erőszak. Amikor elmarad a szerződés-kötés /ami persze nem kell feltétlen verbális szinten megessen / a közösség elemi szokásainak kiépítését valami liberális mindent szabad, vagy eseti kapkodás helyettesíti. Amikor a nevelő nem tudja "átfogni pillantásával a helyzetet", csak elkülönült kis huzakodásokat lát. Ha aztán az egyik gyerek már "túlmegegy minden határon", jöhet a tekintélyszerző belemenés, a retorzió.

A jó didakta, mint láttuk, nem kerül ilyen helyzetbe, őrzi toronymagas helyét. Persze ő is tud tréfálni, nézzük csak meg Tutajost, ahogy a bizonyítványát guberálja, megadta-e az a kutya Kengyel a négyest?

"Számтанból jeles? - Tanár úr! - és Tutajos éppen csak el nem sírta magát, Kengyel pedig kezet nyújtott."

Ha Tutajosunk megkérdezné, miért csinálta ezt, miért hívta ki felelni a négyesért, és amikor elakadt, miért küldte helyre hármassal? Mi ez az ötös itt? - Kengyel megmagyarázná:

- Kedvesem, Te kétségkívül ötösre álltál, de nem volt igazi, masszív ötös. Képességeid alapján sokkal többet vártam volna tőled. Ezért aztán szép módszeresen alul osztályoztalak, hadd támadjon fel a harci kedved. Szedd össze kicsit magad. No, ez meg is történt, az ötösöd már biztos volt, ezt bebizonyítandó hívtalak ki. Hogy épp most nem feleltél ötösre, az megint csak azt bizonyította számomra, te csak akkor tudsz tanulni, ha szorosra fogjuk a gyeplőt. Nem mondtam meg tehát, hogy ez azért nem rontotta le az ötösödet, hanem eljátszottam egy kis színjátékot.

Ilyen függésben tartó erőszak az is, amikor bizonyos puha iskolai szabályokat, amelyek már csak névleg vannak, fegyelmező szándékkal megkeményítünk. A séta során láttuk, hogy a gyerekek a tisztasági csomagot csak alsós korukban használják. Ha viszont egy gyerek túl szemtelenül válaszol az ügyeletesnek, vissza lehet zavarni a terembe:

- Majd ha hozod a tisztaságodat, bemehetsz.

A nevelő is tudja, hogy a gyerek nem hoz semmit, megvárja, míg tiszta lesz a levegő, aztán besurran, de ez már nem fontos, a felülkerekedés megtörtént.

Az is megeshet persze, hogy a nevelő félreérti a gyerekek közti konfliktus természetét.

A 8. b. két hangadó gyereke Kati és Laci, összeverekezik a szünetben. Kati sír, Laci dühtől vörösen remeg.

- Mi a baj?

- Ő azt mondta, én meg... és akkor meglökött...

- De te löktél meg először, és utána te vágta pofon...

- De...

- Na álljunk csak meg. Hadd mondjam el én, mi történt itt, valójában. Elég kínos lesz, benn maradhat Mariann? (.Mariann igen jártas az ilyen ügyekben.) Akkor a többiek menjenek már szünetelni, míg megbeszéljük a dolgokat.

- Adva van ugye két gyerek, jó tanulók, csinosak, serdülnek, próbálgatják a felnőtt szerepet. Jární kéne már valakivel, de kivel? Az osztálytársak kezdik összemandogatni őket, vagy tőlük indul el a dolog? Ki tudja már ezt? De kezdődnek a suta kis közeledési manőverek, mert még semmi sem biztos, hátha a másik visszaver, leégek róla. Brrrr.., rossz rágondolni, hogy égnék a többiek előtt. A közeledés tehát tréfás, kötekedő mindig nyitva hagy egy kiskaput. Aztán egyszer eldurvul hirtelen a kötekedés, és ez lesz a vége.

"Tegye fel a kezét" - aki azt mondja nem így volt!

- "Hát igen", mosolyodik el Mariann, a két delikvens hallgat.

- Na, akkor hol marad a kézfogás?

Zavartan kezet fognak.

- De közben ne engem nézzetek ám? - verem hátba könnyedén a "bűnösöket"!²⁰⁷

Van egy eset, amikor az iskola nem fogadja ilyen megértően a gyerekek kezdődő kapcsolatait. Ha periférikus, rosszul tanuló, vagy előnytelen külsejű gyerekekről van szó. Ha két jól tanuló gyerek közt bontakozik ki egy kapcsolat: " Milyen szépek vagytok így együtt! Ha két rossz tanuló közt: "Inkább a tanulásban tűnjetek ki! Ne játsszátok itt a felnőttet!"

Sorolhatnánk még a sokkal rosszabbfajta erőszakokat, a téglá szerepbe kényszerítést, az „überolások” különböző fajtáit (.Egyik kedves játéka az überoló nevelőnek a nyomozás, amikor apró dolgokon keresztül is jelentős nyomást gyakorolhat), az érzelmi zsarolásokat.

Ha valahogy mégis le kell zárjuk ezt a fejezetet, csak azzal fejezhetjük be, hogy ha lehetne mindenféle kényszer nélkül nevelni, akkor nem is lenne szükség nevelőre. A kényszert bizonyos mértékig minden nevelő használja, értékrendjétől, pedagógiai világnézetétől függő mértékben. A tekintélyelvű pedagógus természetesen tartja, a liberális igyekszik elkerülni. A kényszer frusztrál, a frusztráció pedig agresszívvá tesz. Tehát a kényszer erősíti a gyerekcsoport agresszivitását. Van azonban egy kínos tény, ami érthetően jóval ritkábban kerül elő. Hogy tudniillik a gyerek agresszív viselkedésével hatalomra tesz szert környezetete felett. Mivel azt már megtapasztalta, hogy a mások fölötti hatalom a felnőtt szerep velejárója, a mások feletti hatalom megszerzése voltaképp a felnőttiség felé törekvés egyik formája. Amennyiben környezetete ezt a törekvését nem gátolja, engedékenységevel megerősíti, a felnőtt szerepben erősíti meg. Ezt az agresszivitást tehát nem frusztráció, hanem a megengedő magatartás okozza, erősíti fel.²⁰⁸

Erőszakról vallott nézeteink végül is attól függnék, milyen mértékben fogadjuk el az emberi társadalom hierarchikus szerkezetét. Az erőszak hasznát és kárát²⁰⁹. Érdemes szembesülnünk az idős Konrad Lorenz véleményével:

" A liberális demokrácia mai torzképét egy kilengés kulminációs pontja jelenti. Az ellentétes oldalt - melyen a mutató nem is oly régen haladt át - Eichmann és Auschwitz, euthanázia, fajgyűlölet, népgyilkosság és lincsbíráskodás adják. Tisztában kell lennünk azonban azzal is, hogy annak a pontnak mindkét oldalán, amelyre a mutató akkor állna be, ha egyszer nyugalmi állapotba kerülne, valódi értékek vannak: a bal oldalon a szabad egyéni kibontakozás, a jobb oldalon a társadalmi és

207 A kéjelgő, szadista erőszakra majd az intimitás fejezetben térek ki.

208 Bővebben lásd: Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984 130. o.

209 Az emberi agresszióról folyó vita léghőjét magát is eléggé áthatotta eddig a gyűlölködés." Idézi Ashley Montagu (*The Nature of Human Aggression*, New York: Oxford University Press, 1976.) R. E. Passingham: Emberré vált főemlős. Gondolat. Bp. 1988. 305 - 316. o.

kulturális egészség. Csak a túlzások válnak emberellenessé mindkét irányba." ²¹⁰

A szabad nevelés elvi alapjain álló nevelőnek bizony szembesülni kell ezzel a véleménnyel, még ha erős túlzásnak tartjuk is, hogy bármiféle liberális demokrácia ellenpontja lehetne Auschwitznak.

Tudnia kell, hogy a másik oldalon nem csak a kommunista-fasiszta nevelő áll, de ott legyint Eörsi István is: "Szép eszmények tökfejei!" Esterházy is mond valami hasonlót: "Mint szülői-nevelői elvet jónak tartom, hogy "nöjenek mint a dudva", azt értve ezen, hogy a példa a nevelés, az életünk, az, amit látnak. Ami nem jó ebben az emancipáltságban, az az, ami nem igaz benne. Mert ha baj van, csak azt rángatjuk elő, ami van: hatalmat, tekintélyt, erőt. (.Legfeljebb utána bocsánatot kérünk, ellentétben mondjuk a Thomas Mann gyerekek apjával)²¹¹

Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyvemben a pedagógusi működésnek meghatározom bizonyos alapfeltételeit, és ezek között ott szerepel a domináns egyed szerepének eljátszása is. Ebből ugye az következne, hogy a "Bocsásd meg nekem, hogy megszülettem, hogy élek!" - típusú hiperérzékeny emberek ne válasszák a pedagóguspályát. De nem következik, mert bizonyos karakterű tanulóakra, csoportokra nagyobb hatást tesz a „misztikus,” „titokzatos”, mint a köznapiság világában két lábbal álló tanár.

Másrészt ha az egyetemi- főiskolai évek alatt képes lesz megismerni - bizonyos mértékig újraépíteni önmagát, megélni olyan szerepeket, helyzeteket amelyeket eddig nem mert kipróbálni, sérüléseiből erényeket kovácsolhat.²¹²

Ha olyan keretek közt dolgozik, amik mintegy önműködő helyzetet eredményeznek, egyszerűen nem lesz szüksége erre a tulajdonságra. Hat tanuló befizette a nyelviskola tandíját. Rendelkezésére állnak az oktató DVD-k, munkafüzetek, rendelkezik egy színes módszertani kultúrával. Együtt él a csoporttal, tudja, mikor kell magukra hagyni őket a feladattal, mikor kell valami kis színessel frissíteni, minden konfliktus nélkül zajlanak az órák. (. Saját nyelviskola élmény a kétezres évekből)

A szabadságról

Korábban már többször körbejártunk egy problémát. (. Tanárszerepek, szerződések, erőszak) Mennyiben határozzák meg iskolai mindennapjainkat a „külvilág” értékei, szándékai, elvárt magatartásmintái, és mennyiben a gyermekektől érkezők. Azaz: mennyi szabadsága legyen a gyerekeknek az iskolában?

Vekerdy Tamás szerint:

„A szabadság paradigmája azt mondja a gyerekeknek: Legyél, aki vagy! Én nem tudom, hogy ki vagy, te se tudod, de együtt figyelünk a finom rezdülésekre, és én a te utadon foglak téged segíteni.

A diktatúra paradigmája azt mondja: Legyél, akivé én akarlak tenni.

²¹⁰ Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988 53. o
Interneten: <http://turilaszlo.web.elte.hu/teaching/kemialapjai/2016/konrad.pdf> A hitleri eutanázia program a szellemileg és testileg fogyatékos felnőttek kiirtását jelentette.

²¹¹ Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991. 76.o.

²¹² "... aki a ránehezülő pszichés terhekkel el tud bánni, még azokat is szolgálatba tudja kényszeríteni önépítése érdekében." - írta Kiss Anna egy nehéz helyzetben lévő kislánynak).

Ez a kínok, szenvedések, megtöretések és megalázások paradigmája. A kudarcé és az agresszióé - vagy, ami még rosszabb: az önpusztító depresszióé. (.És persze, ami reményt kelt: az örök lázadásé!)

“Csak szabad tanárok, csak szabad emberek nevelhetnek szabadabbá váló gyerekeket.”²¹³

A megállapítással a gyakorló művészetpedagógus is egyetért, mindössze a költői túzásokat finomítja. „Te így vagy tökéletes ahogy vagy!” Én ezt a „téged így szeretlek, ahogy vagy!”-ra javítanám. Vannak tanítványaim, imádni való hibákkal (Belekezd valamibe, aztán rögtön elvibrál belőle, komoly arccal vállalja túl magát, közvetítést ad a munkájáról, nagyfiús beszélései vannak...), amiket majd lassan kinőnek. Nem sűrgetem, de mozdítok rajta. Jönnek értük a szülők. "Milyen volt T, S, Zs", stb? Remek, megint mozdultunk valamit! Vagy: Ma nehéz napunk volt, megint volt egy kis... de már látni az alagút végét végét! Csak azt az erősödő zakatolást nem tudom mire vélni.

Szíve szerint elmondaná az első szülői értekezleten. (. Ugye nem felejtettük el, hogy az értekezleten a gyerekek is ott vannak!)

„Osztályfőnökök, csoportvezetők vagyok. Sokat tudok a korosztályokról, és valamit már rólatok is tudok, voltam nálatok családlátogatáson, kiértékeltem a szociometriai mérések, meg ugye a napi jelenlét köztetek. Tudom, hogy vakmerő vagy félénk kisfiúk, kislányok vagytok, gyors vagy lassú a mozgásotok, a problémamegoldó gondolkodásotok, bizonyos helyzetekben tudom, kinek milyen segítségre van szüksége, mik azok a feladatok, amik helyett neki mást kell megoldania, de ez a tudásom bizony csak vázlatos, tehát nem elégedhetek meg azzal, hogy nagyjából rendben mennek a dolgok. Figyelnem kell rátok, finomítani tudásaimat, figyelni a változásokat. Bizonyos oktatási helyzetek alkalmasabbak erre, mások kevésbé, baj esetén persze mindig megszólal a vészcsengő.

Ezeket a tudásaimat persze torzíthatja a „valamit belelátni óhajtság”, vagy a kényelmes szemlélődési készlet, de igyekszem ellenállni. Nem fogok túl nagy jelentőséget tulajdonítani egy-egy extrémebbnek tűnő viselkedésnek, nem „indulok rá”, nem teszem kapcsolatunk legfőbb témájává, nem leszek „esetpedagógus”, de nem is futok meg előlük, nem „gömbölyítem őket kényelmesebben szemlélhetővé”.

Nyolcadikosoknál helyettesíték médiakultúra és történelem órákat a szakos kolléga tartós betegsége miatt. Van három - az iskolai órák világáról már nagyon levált - értelmes, gondolkodó gyerek.

- Mit szólnátok egy filmhez egy iskoláról, ahol nem kötelező bejárni az órákra?

Nézni kezdjük a Summerhill filmet. Van benne egy színpadi jelenet, ahol egy kislány eljártssa, hogy megölte a szüleit. Egy hét múlva az egyik volt tanítványunk (Ötödikben vitte el tőlünk az anya az egyházi iskolába.) megöli az anyját. Következő történelemóra az osztályban. Nem tudom, hogy Z. az osztálytársuk volt, de talán, ha tudnám, sem hoznám szóba az esetet. Láttam már előző nap az osztályfőnökkel összebújva beszélgetni őket, nem tartanám szerencsésnek, ha most néhány hétig minden óra az esettel kezdődne. Szokás szerint szavazunk, mi legyen. Normál történelem óra a második világháború végéről, akit érdekel figyel, a többiek telefonozhatnak, halkan beszélgethetnek óra, vagy nézzük meg a film végét? Látható többség a film mellett. Óra végén kérdezik, mikor jön vissza N. bácsi. Mondom, jövő héten, bár, lehet, hogy még majd lesznek kezelése, aztán valahogy kibukik belőlem: Rettenetes dolog ez, ilyen fiatalon szembenézni egy ilyen betegséggel.

-Van rosszabb is!"- mondja az egyik fiú.

-Mire gondolsz?

-Ezt inkább négy szemközt. Négy szemközt Z. -ről beszél. Kiderül, hogy néhányan tartották vele a kapcsolatot, de teljesen váratlanul érte őket a tragédia. Dühösekre rá, de próbálják megérteni.

Szerk.: Ezzel az esetpedagógiához való viszonyomat szemlélteném, lehet, hogy rosszul.

²¹³ Vekerdy Tamás, üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének. [Tanítanék·2018. január 29.](#)

Legyen egy klasszikus példa az esetpedagógiára is. Ülök a tréningzobában²¹⁴, hallom, hogy már megint trágárkodik valaki a folyosón. Megvárom, míg bemennek a tanterembe, utánuk megyek. Gyerekek, a folyosón valaki már megint csúnyán beszélt. (Teljesen nyugodt, tárgyilagos hang, mintha csak azt mondanám: Te, Gabi, kioldódott a cipőfüződ.) Ne vágj közbe, tők mindegy ki volt! Mondom ne merészelj megszólalni, vagy akár csak hangosabban levegőt venni, amíg a mester beszél, ☺ szóval valaki megint elfelejtette, hogy egy sportember az egyúttal úriember is. Olyan bunkó módon beszélt, mint akik bakancsban rugdossák a lapos labdát a göröngyös grundon. Egy sportember felülről nézi a világot, észrevesz olyan dolgokat is, amiket más nem, felül van, közben, stoplis cipőben fut ki a finom gyepre, míg mások bakancsban, göröngyös talajon rugdossák a lapos labdát. Te Messi akarsz lenni, meg Iniesta, nem rekedsz meg a bakancsos focinál. Sajnos én, amikor ilyen idős voltam, ugyanígy beszéltem, ugyanezt éreztem, igen, a mi életünk az igazi, a rögváló élet, azoké a finom uraké valami álságos, hab a tortán. A miénk meg a jó kis csirkepörkölt. Aztán felnöttem, rájöttem, mennyire másképp is van ez az egész, de néha bizony kitört (kitör) belőlem az a régi kis bunkó gyerek, és ilyenkor bizony összenéznek mögöttem, előttem a többiek. Nagyon rossz érzés! Na, csak ennyi!" Közben persze barátságos hajborzolás a közbeszólóni igyekvő vízilabdás fiúnak) A gyerekek mosolyogtak, tapsoltak.

Nagyjából ti is ismeritek magatokat. (. Külön tantárgy szolgál erre, az emberismeret – persze csak akkor, ha nem tantárgyként, hanem egyfajta játéktérként kezeljük) Tudjátok, most épp hol tanyáztok a gyorsasági-mélységi rangsorban, ki találja meg a leghamarabb a legjobb megoldásokat, de azt is tudjátok- az együtt töltött évek során megszoktátok- hogy ezek a „rangsorok” a felnőtté érés során bizony változhatnak, a lassú felgyorsulhat, a gyors pedig esetleg elveszítheti az érdeklődését azon a területen. Nem méricskéljük tehát, ki hol áll most, inkább arra figyelünk: ki mennyi energiát fektet be egy-egy feladatba, munkába. **Szó sincs persze arról, hogy akkor az iskolai lét arról szólna, hogy feszüljünk neki minden feladatnak mindig teljes erőből. Van aki udvariassági gesztust tesz, már, ha a feladat elkerülhetetlen, van aki nekifeszül, az a fő, hogy legyenek szerepváltások. Tanulj meg valahol nekifeszülni, és persze tanulj meg elengedni is valamit.**

Legyél, aki vagy? De hisz most nyolc éves kislány vagy, és nem szeretnél ez maradni. Ezt tehát semmiképp sem mondom neked. Azt viszont mondom, hogy valami félelmetes érték a benned lapuló kíváncsiság, együttműködési készség, tudásvágy. Ezt őrizd meg egész életedben, mert sokat nyerhetsz vele. (. Nagyobbaknál már lehet utalni arra, amit úgylis látnak maguk körül, az eredendő értékek elvesztése utáni fásult, tragikus életforgatókönyvekre) **Egy Ibsen nevű író nyitotta meg a vitát, hogyan lehet az ember önmaga, és hogyan eshet a magány csapdájába. (. Légy légy elég magadnak, kontra: légy önmagad!) A vita azóta is tart, mi azt szeretnénk, hogy úgy találj meg önmagad, hogy közben ne válj magányossá.** A korábbiakra visszatérve: természetesen nem gond, ha most túlságosan is vakmerő, vagy félénk vagy, ezért vagyunk itt, hogy segítsünk neked megtanulni vigyázni magadra, vagy túllendülnöd félelmeiden. Ezért vagyunk pedagógusok.

Hogy ezt megtehesd, naprakészek kell legyünk a didaktikai-lélektani irodalomban, fél órával érkeztetek előtt be kell üljünk az osztályterembe, átvenni az aznapi feladatokat, előkészíteni az előkészítendőket, hogy amikor megérkeztek, jöhessen a laza, kötetlen „társasági együttlét”, a problémák közös megoldása, közös kiútkeresés az időnként azért adódó rossz helyzetekből, hogy a nap végén néha megjegyezzétek: „Olyan jó Éva néniem, nem kell dolgoznom, csak **velünk játszik!**”

Persze ez inkább a szülőknek szól. A gyerekeknek ebből csak az csapódik le, hogy nem kell félni az öfő bácsitól.

²¹⁴ Lásd hátrébb: Arizona program.

Igazán tehetséges kolléga - jó testületben dolgozva - nem mond ilyen beszédet, hisz mindezeket teljesen természetesnek tartja.

„Óvodás csoportom múlt héten nagyszerű házakat „épített” agyagból. Persze nem ezzel kezdtük, hanem egy sátorépítő, összebújó játékkal. Nehezebb csoportokban ez el is viszi az első foglalkozást. Székekből, asztalokból, rajztáblákból, kötelekből, hatalmas drapériákból épülnek a házak. Teát iszunk, süteményt eszegetünk, megrajzoljuk az építményeket. Aztán fapálcikákból, textilekből, spárgából elkészítjük a kicsinyített maketteket, persze szabadon továbbalakítva a kiinduló formát. Most nem készültem teával, süteménnyel, mert korábbi tapasztalataim alapján azt gondoltam, a gyerekek rögtön makettezni szeretnének, és valóban, ahogy rakosgattam ki az eszközöket, felcsillant a szemük:

Hurrá, építeni fogunk? – és már dugták volna is be a ragasztópisztolyokat.

Azért egy kis sátorépítéssel melegítettünk be, de, ahogy az eszközök felé pislogtak, lerövidítettem az utat. (Ezzel bizony kissé cserbenhagyva a csoport két tagját, akiknek jól jött volna ez a kis összebújósi, de a többség torlódó energiáinak legátolása több kárt okozott volna a csoportéletben. A két kis kisémmizett később kamatostul kapja vissza az elmulasztott meghittséget) Ragasztgattuk a kis sátrakat, házakat, hurkapálcákból, vékonyabb-vastagabb papírlapokból. Hanem, ahogy a foglalkozás végén a ház lakóit kellett volna megmintázni agyagból, néhány gyerek kijelentette, hogy ő „nem tud embert csinálni!” Jó, hát akkor nálatok lakjanak állatok. A következő alkalommal egymás rajzolását, mintázását terveztem. Nagyobbaknál árnyékok körberajzolásával szoktuk kezdeni, de itt nem volt hozzá elegendő üres falfelület, úgyhogy egymás mozdulatait kezdték megrajzolni. Csakhogy az egyik kis „él építész” kijelentette, hogy ezt ő nem csinálja, mert ő nem tud embert rajzolni, és nem is érdekli. És ezt az az értelmes, okos kis gyerek jelentette ki, aki valósággal szárnyalt a konstruáló, építkező foglalkozásokon. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint azt mondani neki, jó, akkor te építs egy nagy madárijesztőt lécekből, textiltől. De nem ez történt. A csoport rajzolgatott, én meg Dömével beszélgettem.

„Nézd Döme! Nyolcadikos korodra nyilván így is, úgy is megtanulsz majd embert rajzolni, úgyhogy nyugodtan hátrébb hagyhatjuk. De én úgy érzem, te most is meg tudod csinálni, csak épp nem leszel vele a csoport legjobbjai közt. (Nem mondtam, hogy te voltál a legjobb, mert ez esetleg éket verhetett volna közé, meg a csoport közé), mint az épületeiddel. Most visszasüllyedsz egyé a sok gyerek közül. Sőt, lehet, hogy eleinte olyan hibákat követsz el, hogy a csoport legvégén találod magad. De ezt is meg kell tanulnod elviselni, meg kell tanulj hátulról felzárkózni, mert az életben erre a képességedre is szükséged lesz. Itt nem fogunk összeszidni, nem kapsz ki, nem nevet ki senki, ha látjuk, hogy nehezen megy. Nem mehet mindenkinek minden a legjobban. Segítek, megmutatom, megérted, megcsinálod, néhány hét múlva már csak nevensz az egészen.

Persze Dömét, a nagycsoportos óvodást mindez nem hatja meg, ő csak hajtogatja, hogy ezt ő nem csinálja, inkább játszana valamit. (Ekkor már óvodában ezt megtehetik, ha csoportfoglalkozás van)

Azt persze lehet, de akkor vissza kell menned a csoportba, mert ez itt iskola, itt tanulnunk kell, ha tehát te most kitérsz a feladat elől, akkor a mai foglalkozást ki kell hagynod. (Ez persze üres fenyegetés, ha felkelne, hogy visszamegy: „Látom szilárd elhatározásra jutottál, na akkor hagyjuk ki egyelőre ezt az ember rajzolást!”

Beszélgetés közben persze időnként megszorítom Döme vállait, tenyereim közé fogom az arcát, kézzel a módszer. (Biztatás, derűs jókedv, szeretet üzenet, cseppnyi komolyság, dráma, mit tudom én, mi színezi a gesztusokat, ezt az ember valahogy érzi, mi az, ami Döménél „átmegy”) Ezt már pontosan megérti, érzékeli, és úgy dönt, hogy marad. Szembenéz félelmeivel, megszabadul rossz, dacos büszkeségétől, leszámol mérhetetlen sikeréhségével. Dolgozni kezd, és természetesen szó sincs arról, hogy „diszfacilitásos” lenne. (vagy hogy mondják az arcrajzolásra képtelen embert), nagyon szép, karakteres fejeket rajzol, mintáz. A foglalkozás végén édesanyjának is elmesélem röviden az esetet, de nem különösebb hangsúllyal, mintha a mindennapi rutin szintjén történnének ezek a kis győzelmek az iskolában. És azt hiszem, egy jó iskolában valóban megtörténnek, Döméért, és persze a többiekért, mert hisz az egész csoport előtt zajlott, mindenkiben hagyott valami nyomot. (Később valami hasonló akciónál Döme kijelenti: De hát ez zsarolás! Nem, Döme, a pedagógia ezt nevezi feltétlen tanári követelésnek) Kis csoportban egyetlen „kilógó” gyerek esetén megengedhettem magamnak, harminc fős osztályban nem lett volna rá időm, lehetőségem. Ott maradt volna, a na jó, akkor te csinálj mást! (Lásd Vizuálpedagógiai Kapszókönyv: Kiegészítő feladatok)

Megtanítsak valamit, vagy engedem a kutatóútra a gyerekeket egy kultúraterületen? Esete válogatja. Az ejtőernyő hajtogatását, gázszivárgás ellenőrzését, stb. meg kell tanítanom, itt az önálló kutatgatás igencsak „kontraproduktív” lenne.

Bizonyos mozdulatokat is gondosan építünk fel, megtaníttuk őket, mert ha maga kezd próbálkozni, rossz beidegződései épülhetnek ki, amikről később nagyon nehéz lesz leszoktatni.

Gyakran előfordul sajnos, hogy időhiány miatt tanítunk meg olyan dolgokat is, ahol nyugodtan hagyhattuk volna az egyéni útkereséseket.

A klasszikus katedra pedagógia viszont mindent meg akar tanítani. Mindent jobban akar tudni. Ezt az értelmes gyerekek nehezen viselik, unják, ellenszegülnek. Ez Vekerdy Tamás annyira nem tudja elviselni, hogy egy előadásában kijelenti: A tehetség mindig deviáns.²¹⁵

Egy interjújában pedig azt mondja: „Szard le az iskolát!” Természetesen nem ütközöm meg a költői túlzáson, de reflexszerűen rákérdeznék: Miféle deviancia és tehetségtypusról beszél?

Milyen kutatásra hivatkozik? A hivatkozott – iskolás korában valami módon deviáns - nyolcvannyolc híres emberen túl tudunk-e híres emberekről, akik egyáltalán nem voltak deviánsok? Akik tisztelettel emlegették egykori iskolájukat, tanáraikat?

Célkitűzések

No, itt előzetes megjegyzés is szükséges. Az alábbiakat emlékeztetőül hagytam meg, lássuk, honnét indultunk. Szóval ez egy partizán történet. Timúr és csapata. Gyerekeink már nem is értik. Mégis muszáj szembesülnünk vele, nehogy unokáink újra felfedezzék maguknak. Másrészt meg valószínűleg ez a fejezet lesz az, amit gyakorló kollégák átugranak. „Célkitűzésekkel tele a padlás!” „Kedves kollégák! Oda kellene hatnunk, hogy ne fokozódjon a helyzet!”

"Nyújtson minden tanulónak egységes, korszerű, továbbfejleszhető alapműveltséget. Céltudatosan alakítsa ki tanulóiban a dialektikus és történelmi materialista világnézet alapjait. Fejlessze a szocialista emberre jellemző tulajdonságokat, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust, a munka, és a dolgozó ember megbecsülését, a közösségi magatartást. Alapozza meg a tanulók politechnikai alapműveltségét: tegye képessé őket a szép befogadására, megóvására, megteremtésére: testileg, szellemileg egészséges, edzett nemzedéket neveljen."²¹⁶

Annak idején nyilván kemény harcok eredményeként kerülhetett előrébb az egységes alapműveltség, megelőzve például a szocialista hazafiságot, ez pedig az internacionalizmust. Ha azonban logikusan akarunk eljárni azt mondjuk:

Legyen a tanuló testileg, szellemileg egészséges, művelt, jó közösségi ember (. *A jó közösségekben.*). Ismerje meg a köznapi viselkedés jellemzőit. (. *Ha lehet - a nem köznapiból*

²¹⁵ Megkérdezték Vekerdy Tamást:

Mit tanácsolna egy mai középiskolásnak?

“Azt, hogy öt dologra lesz szüksége a következő évtizedekben: értő olvasásra, írásra, elemi számolásra (.nem a rengeteg marhaságra, amit matematika címen tanítunk ma), számítógép-használatra és angol nyelvre. Fontos lesz a kritikai érzék és a kreativitás. Amit ma követelnek az iskolában, az sajnos minden kreativitást megöl. Csiffáry Gabriellának jelent meg egy nagyszerű könyve, *Magyarázom a bizonyítványom*, nyolcvannyolc híres magyar embert tárgyal, és kiderül, hogy túlnyomó többségük elképesztően rossz tanuló volt! Fekete István megbukott természetrajzból, Eötvös Loránd pedig elégségesre végzett fizikából – aztán fizikai Nobel-díjra javasolták. Nem kell mindenáron jó tanulónak lenni. A tehetség nem jó tanuló. A tehetség deviáns.“

²¹⁶ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési Minisztérium, 1981.

is minél többet.) Rendelkezzen képességeinek megfelelő irányú, széles körű alapműveltséggel, így lehet esélye arra, hogy jó hazafi lesz (.Ha hagyják).

Állítsunk össze egy értéklistát, és próbáljuk meg követni a céltételezéstől a gyakorlati megvalósításáig vezető utat, keressük meg a vezetékeket a kapcsolóterem és a műhely, a dokumentum és az iskolai valóság között. Fura, szakadozott drótokat találunk, minden szintváltásnál változik a szóhasználat és a problémák köre.

A tanterv és utasítás a szocialista embertípus, a tudományos világnézet, az egységes alapműveltség kialakítását tartja a legfontosabbnak, a pedagógusok a fegyelmezett, az élet dolgaiban járatos hazafiét.²¹⁷Fura hiányérzetünk támad a dokumentumok, iskolai intézkedési tervek, osztályfőnöki munkatervek olvasgatásakor - vagy akár a munkaértekezleteken is. Az ideológiai kifejezések burjánzása mellett alig találkozunk a szociálpszichológia, pedagógia műszavaival. Az értekezletek határozottan két részre válnak- az elsőben magasröptű célok vázoltatnak, aztán jön a görcsölődés a köznapi gondok körül, egy egészen más nyelven.

"A hamis tudatosság, a partikuláris - és kvázi tudatosan vallott - célrendszer lényegében az egyén partikularitásának (.esetleg társadalmi réteg vagy osztálytörekvésekkel találkozó) ideologikus megfogalmazása"²¹⁸

A hivatalosan kítűzött célok kvázi tudatos céloknak bizonyultak, iskolai sétánk során nem azt tapasztaltuk, hogy a tanulók fejlettebb esztétikai kultúrájának valóban a tananyag közvetítésének frissítése, vagy a szakköri munka szintjének emelése lenne az előfeltétele. A valódi célok, a WC állapotának megváltoztatása, nem fogalmazhatóak meg az előbbi nyelven. A partikuláris célok - mint például a fegyelmezett ember kialakítása önmagában semmit nem mond a nevelés tartalmát illetően. A dokumentum nem árulja el, mi lesz a különbség az általa formált tanuló, és aközt, akit egy másfajta, szintén közösségek kinéző ideológiával nevelnek.

Az iskolában persze folyik a nevelés, "épülnek a lelkek", formálódnak a közösségek, de jórészt fogalom alatti szinteken történik, egy már kialakult gyakorlat sodrában.²¹⁹

Nagyon messze van még a nevelés attól, hogy alkalmazott pszichológiává váljék. A nevelő köztudottan pszichológia ellenes. Ennek több oka lehet. Olvasás élményei, illetve élménytelenségei²²⁰ Egyes végletes kijelentések: "Nem tudok senkinek semmit tanítani, csak megteremthetem számára azt a környezetet, amelyben tanulni képes." - Carl Rogers.²²¹

Esetleg konkrét tapasztalatai. Kapott mondjuk egy olyan kis elsőst, aki a pszichológus szerint iskolaérett, noha "a négy szemközti beszélgetéskor nem volt hajlandó a feladatokkal foglalkozni." No, nem baj, majd ha harmincan ülnek egy teremben, az együttes élmény ereje magával ragadja. De hát épp azért küldték a gondozóba, mert nem ragadta magával.

²¹⁷ Kozma Tamás: *Tudásgyár?* Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1985

²¹⁸ Galicza János: *Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában.* TK. 1981

²¹⁹ A tudomány vagy a hivatal képviselőjének nincs közös nyelve a pedagógussal. Az egykori pedagógiai köznyelv egy részét bekebelezte és magánvilága jelentéseivel ruházta föl a tudomány, más részét kiüresítette a hivatal. A pedagógus számára ez a nyelv már csak munkája belső világának kényszerű leple. (A gyakorló pedagógiát legszívesebben nyelvtől megfosztottnak, vagy nyelv alattinak mondanám) Takács Géza: *Az iskola vaskos bástyái.* Valóság, 1987/2.

²²⁰ „Gyakran felmerül a kérdés, hogy a szociálpszichológia mint tudomány mond-e valami lényegesen újat számunkra, vagy csak mindennapi tapasztalatainknak, előítéleteinknek, megismerésbeli korlátainknak és korlátozottságainknak ad formát, tudományos mezt. Erős Ferenc: *A leegyszerűsítés géniusza.* <http://buksz.c3.hu/0303/erosf.pdf>

²²¹ A szabad próbálkozásos tanulás néhány esetben kifejezetten kontraproduktív. Pl. hogyan forduljunk vissza ha fejreálltunk a kajakkal. Hogyan tartjuk az esztergakést a faesztergánál, stb.

"... az iskolát terepül választani kénytelen pedagógiai pszichológiának el kellett fogadnia a pedagógia szemléleti kereteit, ez pedig - tudományos szempontból - nyilvánvalóan rossz keret, túl sok benne a rejtett, implicit (.filozófiai) antropológiai előfeltevés, és a keretek, intézményes körülmények, szokások figyelembevétele, tudatosítása, konceptuális "beszámítása" hiányzik az ontológiai jellegű kérdésfeltevésekben és tételezésekben."²²²

Voltaképp ugyanez a helyzet a pedagógiával, amelynek el kellett fogadnia, érdekében állt elfogadni azt a helyzetet, amit az ideológia számára kijelölt.

"... a hagyományos nevelélmélet képviselői úgy szűrik meg a valóságfeltárás tanulságait, hogy annak élei okvetlenül legömbölyödjének, és ne sértsék az eklektikus, vagy egyértelműen apologéta valóságmagyarázatokat."²²³

Ha a pedagógus például arra kíváncsi, hogyan változik a csoport létszámának növekedésével a csoporton belüli kapcsolatok minősége, az érintkezés módja, legfeljebb Makarenko egy elejtett megjegyzése igazítja útba. (.Valahol megemlíti, hogy 12 és 18 fő között mozog az ideális csoportlétszám. Ez alatt színtelen a közösség, e fölött viszont megindul a csoport szétesése klikkekre) A téma kutatása nyilván csak akkor lesz aktuális, ha lesz "tehetségünk" kisebb létszámú osztályok kialakításához.

Nem szívesen foglalkozik a gyerekek leválási kísérleteivel, hisz itt nyilván fel kellene tárnia az iskolai élet azon abnormitásait, amelyek ezeknek a konfliktusoknak túlzott töltést adnak.

szerk.: Ezt a bekezdést lehet, hogy törölni kellene. "Az újabb célkitűzések már mást mondanak: A különböző ismeretek elsajátítása eszköz a tanulók értelmi, önálló ismeretszerzési, kommunikációs, cselekvési képességeinek a kialakításához, fejlesztéséhez. A képzés tartalma az emberre, a társadalomra, a művészetekre, a természetre, a tudományokra, a technikára vonatkozó kultúra alapvető eredményeit foglalja magában, a tanulók életkori, fejlettségi szintjéhez méretezett kiválasztással, elrendezéssel. Feldolgozása, összefüggéseinek feltárása megalapozhatja a tanulók műveltségét, világszemléletük, világnépeük formálódását, eligazodásukat szűkebb és tágabb környezetükben.

A NAT a gyermekek, a serdülők és ifjak képességeinek fejlődéséhez szükséges követelmények meghatározásával ösztönzi a személyiségfejlesztő oktatást. Ez azonban csak akkor lehet eredményes, ha az intézmények pedagógiai programja, nevelési, tanítási-tanulási folyamata teret ad a színes, sokoldalú iskolai életnek, a tanuláshoz, a játéknak, a munkának; ha fejleszti a tanulók önismeretét, együttműködési készségüket, edzi akaratukat; ha hozzájárul életmódjuk, motívumaik, szokásaik, az értékekkel történő azonosulásuk fokozatos kialakításához, megyökeresítéséhez. A NAT tehát olyan iskolai pedagógiai munkát feltételez, amelyben a tanulók tudásának, képességeinek, egész személyiségének fejlődése, fejlesztése áll a középpontban, figyelembe véve, hogy az oktatás, a nevelés színtere nemcsak az iskola, hanem a társadalmi élet és tevékenység számos egyéb fóruma is. "(Melléklet a /1995. (.....) Korm. Rendelethez. A Nemzeti Alaptanterv)

Aztán az egyes műveltségterületek tovább bontják e célrendszert, szépen, okosan, pontosan. Később majd szemügyre vesszük mi valósul meg mindebből. Most térjünk vissza az iskolához.

A tisztázatlan célok, tisztázatlan eszközökhöz vezetnek, a köznapi gondolkodás szokásos taktikáihoz. Ezek közül megismertük már a protokollaritást, a játszómázást, az erőszakot, ismerkedjünk meg most egy újabb, látszólag sikeresebb taktikával, a lerövidített utakéval.

Az utak lerövidítése

Gyakorlati órát kellett helyettesítenem. A munkafüzet feladatai, munkanyagok híján, nem sok időnköt vették igénybe.

²²² A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986. 262. o. Erre a rossz előfeltevésre még vissza fogunk térni.

²²³ Kronstein Gábor: Valóság ??

Értsd: a munkafüzetben ott vannak mondjuk egy kis sorompó elkészítésének alapműveletei. Ha van hozzá minden, és a tanár azt gondolja, hogy valóban ez az adott korosztállyal elérhető maximum, akkor szabnak, fűrnak, csiszolnak, szerelnek, felületkezelnek. Ha nincs minden, akkor a munkafüzet néhány perces áttekintése, valami kis kitöltögetés után beszélgető óra alakul, a sorompóról, vasútról, megtervezett, vagy spontán rögeszmece.

Kettéosztottam hát a csoportot, hogy egy kis technikatörténeti vetélkedőt játszunk, közben teljesen szándéktalanul valami megjegyzést tettem a virágoskert állapotára. A gyerekek rögtön könyörögni kezdtek: hadd menjenek ki gazt tépni. Szétnéztem, hátha találok valami szerszámot, nem sok eredménnyel. Ekkora libatopot meg a száraz földből lehetetlen kitépni. Maradtunk. A másik órát helyettesítő kolléga engedékenyebb lehetett, mert - ha nem is tépték ki a gazt, de letörögették az oldalágakat.

A gyerekek tehát munkafüzeteket töltögetnek, ismerkednek az "elméleti anyaggal", a kertet pedig a félállású kertész gondozgatja fél szorgalommal. A gyerekek meg annyira vigyáznak rá, amennyi munkát ők befektethettek. Ha a gyerekek gondoznák, venni kellene annyi kapát, ásót, hogy mindenkinek jusson. Ezeket karban kellene tartani, használatukat be kellene tanítani. A kertész alkalmazása egyszerűbbnek, rövidebb útnak tűnik.

Jellemző útlérövidítési manőver volt az éjszakai fedő összeverés, ami a romantikát volt hivatva belopni a táborba. Mennyivel elegánsabb, frappánsabb, mint a hosszadalmas éjszakai túra.

Az induló iskolákban az első napokban megjelentek a Képcsarnok vállalat ügynökei. Biztosra mentek, az iskola néhányszor tízezret nyilván rákölt arra, hogy falai - a minden értékszempont nélkül összevásárolt rézkarcoktól - a hivatalosság látszatát nyerjék. Ritka kivételként számolt be egy kolléga arról, hogy a megnyitó előtt ő kapta meg ezt a pénzt ecsetekre, festékekre. A falak néhány hétig üresen álltak, aztán megteltek a gyerekek festményeivel.

Ezek az útlérövidítések olykor sokkal elegánsabbnak tűnnek, mint a kihagyott lépcsők. A gyakorlati tantárgy technikává alakulása mutatja ennek egyik legszebb példáját.

Annak idején a lányokat kötni, varrni, főzni tanították, mi meg az asztaloskodáshoz, egyszerűbb vasmunkákhoz szereztünk alapismereteket, hogy aztán a gyakorlókertet megint közösen gondozzuk. Emellett elvégeztünk bizonyos munkákat. Táblákat festettünk, padokat javítottunk, járdát raktunk le, salakpályát építettünk, szemet hordtunk, krumplit válogattuk a pincében, ami épp jött.

No, de ez az egész így nem csak túl szürke, de nagyon sok eszközt, anyagot, tanári szaktudást és persze intenzív órai jelenlétet igényel. Most az a divat, hogy a központi műhely előre leszabja az anyagokat, amit a gyerek "felületkezel", fűr rá egy két lyukat, ha van mivel, és összeállítja a kis sorompót, ha nincs fűró, akkor ragasztani fog valami dobozt.

A munkafüzetből megtanulja a különböző ipari gyártástechnológiákat, a betűírást, szakrajtot, a tantárgy - a manualitás utolsó bástyája - átcúsúzott "intellektuálisba". A gyerekeknek egy fogaskerék láttán eszükbe jut majd, hogy ennek különböző típusai vannak, miféleké, az már kiesett, de nem mernek szétszedni egy csöpögő csapot.

Vagy az újabb divat: a technika tárgy helyett például számítástechnikát tanulnak. Elemi, felhasználói szinten természetesen mindenképp meg kell tanulni néhány program kezelését, igazából ma már egyetlen tantárgy sem lehet meg a számítógép nélkül. (. Rajz szakteremben, amint beszerezhető volt, ott állt a sarokban a gép, szkennel, nyomtató együttes, óra elején automatikusan bekapcsoltam a gépet, behívtam a megfelelő óravázlatot, óra végén pedig megejtettem néhány pótbjegyzést. Elbűvöl az a munkamennyiség, amit a gép kivált, egy-egy szerkesztő parancs hatására a gép sok száz kézi munkaórát teljesít néhány másodperc alatt. Az alapszint fölött aztán a gyerekekre kellene bízni, hogy válasszanak a vas

és faipari szakismeret alapjai, a technika, vagy a számítástechnika fakultációk között. Ha egységesen elveszik tőlük a kéz intelligenciájának egyik utolsó fejlesztési terepét, akkor bizony egyre nagyobb az esély, hogy természetesnek fogják találni az elhibbant tárgyakat, amik körülveszik őket. Egyre kevésbé értik Kiss Anna indulatát.

"Uram, ki műhelyedben egykor
formáltad a fazekasremeket,
első a mívességben, ki a sárnak
hajlandóságát ismered,
és tiltod a lélek nélküli munkát,
kényszerűségből hozzád fordulok,
ne legyen a szép mindig ékteleenné,
a míves mindig semmirevalóvá,
mikkel muszáj élnünk, ha nem leszünk
csizmadiák, pékek, gombkötők,
fazekasok, építőmesterek,
fonók, szövők, kötélverők kovácsok,
asztalosok is, mint a régiek,
mert az elhibbant dolgok közt
magunk is elhibbanunk,
s akkor mi végre voltunk?!"²²⁴
(.Fohász)

Sőt, indulataik annak fognak szólni, aki erre figyelmezteti őket. Az anyaggal való bensőséges kapcsolat egyébként épp azoknak a legfontosabb, akik majd programozó matematikusok, vagy kutató fizikusok lesznek. Kell a hátország.

Vagy például a mindennapos testnevelés ügye. Baj van a gyerekek edzettségi szintjével? Logikus a megoldás, több testnevelés óra kell. Több szaktanár vagy tornaterem persze nem áll rendelkezésre, tehát három megoldás közül választhatunk.

Egyszerre három osztályt is beengedünk az iskola szűk tornatermébe. Így minden nap lesz egy teszi óra, csak épp mind komolytalan együtt nyüzsgéssé válik.

Az egész iskola együtt tornázik a húszperces szünetben az udvaron. Annak idején nálunk is megpróbálkoztak ezzel. Először természetesen az élsportolókat környékezték meg, vezetnék már ezeket a gyakorlatokat, beépített manipulátorokként. Csakhogy az öntudatos atléta ezektől a csuklógyakorlatoktól vagy röhögőgörcsöt kapott, vagy intenzíven kezdte csinálni, és megtapasztalta milyen vacak érzés felöltözve mozogni, izzadtan osztályba ülni. Szépen elhárították maguktól a megtiszteltetést. Utánuk a közösségi aktívák következtek, akiket mindenre rá lehetett venni, ők viszont kevés dologra tudtak rávenni másokat. Egyre ritkult a tömeg, az akció elhalt.

Végül a napközi időben is gimnasztikázhatnak az osztályokban, a napközis nevelők felügyeletével, padsorok közt hadonászva, guggolgatva, kék foltokat osztva és szerezve.

A baj ott volt, hogy nem tisztáztuk kinek és miért van szüksége a mindennapi testnevelésre. Az igazolt sportolóknak nyilván nincs. A többiek pedig valószínűleg azért nem sportolnak, mert még nem szerették meg a mozgást, vagy nem fér be az idejükbe az elbuszozgatás a város másik végébe, esetleg nem tudják megfizetni a tagdíjat.

²²⁴ Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó

A kötelező közös gimnasztika nyilván nem szeretted meg a mozgást. Nem pótolhatja a versenysportok, vagy a tudatos testépítés fejlesztő hatásait. Egyetlen előnye: nem borítja fel az órakereteket, a tantárgyfelosztást.

Ha valódi megoldásokat keresünk, először a gyökereknél kell kutakodnunk. Hagyjuk most a mozgástól elrettentő rémtörténeteket, maradjunk a pozitív élmények ösvényén. A gyerekek tornába öltöznek, a tanító néni is edzőcipőt húz, tréning ruhába bújik, futnak egy laza, bemelegítő kört az iskola körül, akik hamarabb beérnek, kezdik a teremrendezést, bemelegítenek, játszanak egy tűzharcot, könnyű, szivacsabdával, ezt tanulták legutóbb. Jön egy kis erőfejlesztés, majd a legkedvesebb játékok közül valami, végül a következő játékra rávezető mozgásokat gyakorolják, hogy maga a játék mi lesz majd, az még mélységes titok. A tanító néni együtt él a csoporttal, a nagyon vesztes mindig kap valami kis előnyt, a győzteseknek sem jó, ha csuklóból nyerhetnek, ha a vetélkedő ellenségeskedéssé fajulna.

Nem kell mondjuk kondicionáló, erőfejlesztő vagy játék jellegű csoportokat alakítani, esetleg évfolyamok közti bontás árán is. Nem kell húszperces bajnokságokat szervezni, különböző sportágakban, konditermet nyitni, elég lemenni húsz percre az udvarra, és valamit előmozogni. Néhány hétig erőltetni, aztán úgyszólván a fentről jövő vihar, minden visszatérhet a régi mederbe.

Az iskola a mindennapos testneveléssel az extenzív utat választotta az intenzív helyett.

Az út lerövidítése olykor a másik oldalon aránytalan úthosszabbítást jelez. A rajzórák felszerelésének példájánál láttuk, hogy az én hat, nyolc kilométeres bevásárló körutam a szülők sok száz kilométerének veszi elejét.

A tisztasági csomagok hasonlóan hosszú utat jelentenek a gyerekeknek, szülőknek. Igaz, az iskola a pohárral megspórol néhány ivó kutat, a sok száz kis törölközővel a kézzárítót, és persze a WC papírt. Ami pedig sokkal fontosabb - megspórolja ezek normális használatának kialakítását.²²⁵

Azzal, hogy eljárásainkat nem tervezzük meg tudatosan, nem igazítjuk a gyerekekhez, mintegy magára hagyjuk a gyereket a "helyzetben".

A magára hagyott gyerekek

Ellenőrizetlenül

A gyerekek gyakran maradnak magukra az iskolában. A napközis nevelők a tanulási foglalkozás előtti levegőzésnél egymással beszélgetnek, a szaktanárok becsöngetés után esnek be szaktermeikbe, az ügyeletesek sem járják folyton a termeket. Az osztályfőnök még ugyan évente egyszer elmegy kirándulni az osztályával, a rajgyűléseket azonban már elégánsan mellőzik.²²⁶ Jobb iskolákban nem lenne ebből semmi baj, miért kellene a tanároknak-gyerekeknek folyton egymáson lógni, kell a diákságnak néhány intim hely. Ahol azonban sok a rombolás, elvadult csoportok rohangálnak a folyosókon, ott nem ártana a pedagógusok folyamatos testi-lelki jelenléte.

²²⁵ Azt már csak itt, lábjegyzetben merem említeni, hogy jobb helyeken a WC papír mellett mindig ott a tartalék tekeres is.

²²⁶ Na, ezek most már végképp elmaradtak. Persze a lelkesebb kollégák kitaláltak helyette mindenfélét, például a havonta - kéthavonta, félévente megejtett szülő-gyerek találkozót, ami bográcslás, kirándulás, játék, színház, szóval valami, ami összetartja az osztályt.

Hiányzó viselkedésminta

Másképp is magára maradhat a gyerek. Leküldik például a tanárba a naplóért, vagy a gondnokságra, valami ügyet intézni. Egyszerű kis semmiségnek tűnik, de egy tapasztalt idősebb kollégának más a véleménye:

"Tudod nálunk, amikor a nagygazda elküldte a kis béresgyereket a szomszédba, elmagyarázta neki:

- Átmész János bácsihoz, köszönsz: Jó napot, adjon isten! Aztán azt mondd: Gazduram, Jóska bácsi azért küldött, hogy tessék szíves kölcsönadni a nagy gereblyéjét, majd este meghozom. Amikor odadja megköszönöd és áthozod." A szövegminta birtokában a gyerek bátrabban teljesítette a megbízatást.

Kellenek ezek a kisrutinok az élet tehermentesítéséhez. Beavató, bebocsátó nevelés.

- **Reggeli indulás a munkahelyre. Kisrutin:** szemüveg, mobil, hordozható winchester, irattárca, pénz, ételhordó.
- **Magabiztos, lendületes mozdulatokkal tapogatom végig zsebeimet.** Érzem, ahogyan finoman emelkedik a vérnyomásom, gyorsul a pulzusom. Dicső napok folytatását várom, kellek, győzelmek várnak ma is. A kisrutin ezek folytatását ígéri.
- **Vagy durvábban történik mindez. Görcsösebbek a mozdulatok.** Voltak ugyan szép napjaim, de egyre messzebb sodródom tőlük. A kisrutin kétségbeesett kapaszkodás a múltba.
- **Lassúdad szedelőzködés. Na, mi is kell a mai naphoz?** Megvető mosollyal gondolok azokra, akik letudják egy kisrutinnal. Akiknek kimarad az életéből ez a finom kóstolgatás. Lassú beleereszkedés a kellekbe, sikerekbe, győzelmekbe. Nem nagy ár érte, hogy időnként vissza kell fordulnom valamiért.
- **Rosszkedvű, fáradt összepakolás. A fene egye meg, már megint mehetek gályázni.** Szinte szurkolok, hogy itthon hagyjam valamelyik gyűlölt munkaeszközt.
- **Kaotikus ébredés. Minden töredékben.** Aztán ránéz az órára, és minden helyrezökken. Nyugalom, biztonságérzet, kezdődik a nap. Teendők, előkészítés, tanárok ügyei. És ettől megijed. Hát csak ezek a sablonok adnak nyugalmat? Ez az egész nagy belső fegyelem, nyugalom csak valami törékeny felszíni vékony jég? Ha nem lennének ezek a teendők, jeges vízbe esne? Vagy légüres térbe? Családi ügyek, unokák, barátok, olvasmányok... Szaporodnak a tételek a mérleg másik oldalán, lemondó legyintéssel veszi tudomásul, hogy megint öregebb néhány évvel.

Szóval vigyázni kell azért ezekkel a rutinokkal.²²⁷

A kisrendőr – aki az iskola melletti zebránál biztosítaná a gyalogosforgalmat - vagy nem kapott használható kisrutint, vagy az ellenőrzése hibázik. Egyikük csak toporog, nem mer kimenni, de a gyerekeket sem meri megállítani. A másik már életrevalóbb. Ha épp nem jön jármű, megállítja a kicsiket, aztán, amikor feltűnik egy teherautó, kilép a tárcsával, leállítja, int: most már jöhetnek. A rádudáló autóst azután lehet szidni a tanárban, mint a gyermekgyűlöelő társadalom megtestesítőjét.

A WC ügyeletes is magára van hagyva, hisz a minta, amit kínálnak neki ellentmondásos. Nem engedhet be senkit a WC-re tisztasági nélkül, de ha egy gyereknek nagyon sürgős, akkor ugye csak be kell engednie. Magának kell megbirkóznia a feladattal.

Minden helyzetre persze nem lehet betanítani a gyereket. Hogyan lehetne például előre felkészíteni az utazásra?

Az utazás előkészítése már a vonat kiválasztásával megkezdődik. Kimegy az ember, érdeklődik, megnézi a célba vett vonatot. Ha lehet, nem utazunk várhatóan zsúfolt járáttal. Az osztályfőnöki órán pedig eljuttatjuk a megálló vonat ajtajához helyezkedő, azt követő tömeget. A leszállók élvezettel verekszik át magukat a felszállásra várókon. Aztán azt a nyavalyás kis ügyeskedést juttatjuk el, ami a helyekért megindul. Eljuttatjuk a hely átadását, és az át nem adás sunyi kis játékait.

Amikor már utazunk, mindig van a tarsolyban valami játék, ami segít elütni az időt. Egyszer egy unalmas autóbusz úton új nyelvet gyártottunk, egymás szájából kapkodva a szót, meséltünk egy

²²⁷ **Jó emberismereti óratéma pl. a sokféle kisrutin (Hogyan nyomom ki a fogkrémet, hogy öltözködöm, hogy köszönök, stb.) mögött feltűnő személyiségkép. Vigyázat! Semmi mechanikus tulajdonságkapcsolás! Kéretik az életforgatókönyvek véletlen „árukapcsolásainak” lehetőségeit is beszámítani!)**

képzelt utazást "Hütyőkföldön, a nagyszerű csoglások birodalmában."

Ha az utazás konkrét célja mondjuk egy szánkózás lesz a mendei dombokon, akkor egyebek mellett azt is előre el kell magyarázni, hova tesszük a szánkókat a vonaton, mikor kezdünk öltözni, hogy az állomáson nem pattanunk rögtön szánkóra, nem ugrálunk a jeges peronon a kihúzó vonat mellett. Aztán a szánkózás. Gyerekeink többségének eddig a szánkózás azt jelentette, hogy lemegy a lakástól száz méterre lévő szánkózó dombra, szép lassan lecsúszik, lába a szánkó talpán, ha felborul nevetve hempereg, ott marad kiterülve a hóban, ha átázott a kesztyűje, futás fel a másikért. Itt most meg kell tudnia a következőket:

Ha negyven kilométer/órával zúgunk lefelé a lejtőn, az ugrató után a lábunkra érkezünk, másképp a szánkó nyomban széttörik. Tehát ne a szánkó talpára tegye a lábát, hanem tartsa készenlétben. Ha meg már megvolt az esés, ne maradjon fekve a lejtőn, rögtön álljon fel, nehogy a következő szánkó elgázolja. A lejtőn mindig felfelé nézzen, és persze ne most akarjon hógolyózni, mert ha átázik a kesztyűje, ruhája, vacoghat a tűz mellett.

És ahhoz, hogy legyen mi mellett vacogni, először rőzsét kell gyűjteni. Hogy elég-e a fa, azt nem ő dönti el, hanem én. Tehát, amíg nem mondom, hogy jöhet a lejtő, addig bizony vagy gyűjt, vagy ücsörög a szánkóján, a dombtetőn. Rőzsegyűjtés után aztán már tényleg jöhet a lejtő. Persze a szánkók mellett erős PVC zsákokat is viszünk, a domboldal érintetlen mély havában nagyszerű bob pályákat lehet "kifenekezni".

Na, ha ennyit magyaráznának nekem, el se mennék! - gondolhatnánk, és valóban, meglehetősen jó hatásfokkal lehetne elhárítani a gyerekeket, ha a kioktatás fensőbbes megvetéssel érkezne.

„Felejtétek el eddigi nyomorúságos szerencsétlenkedéseiteket, hogy felvételt nyerhesetek a hegyi nagymenők kasztjába.” A felkészítő magyarázat tehát egy lelkes, magához karoló, beavató mesélés legyen. „Bizonyos dolgokat érdemesebb így csinálni, más dolgokat meg csak így lehet. Higgyétek el, jó lesz!”

Sítábor előtt pedig fogjuk a felszerelést, kiballagunk a rétre, felszerelünk, csoszogunk, aztán az enyhe dombon megtanuljuk az alapokat. Végül a felvonózást is gyakoroljuk, lába közé fogja a gyerek a sítót, mintha a felvonó tányérja lenne, rántunk rajta egyet, húzzuk pár métert.

Egyrészt időt takarítunk meg, másrészt a bizonytalanabb gyerekek kevesebb szorongással érkeznek a pályára.

Csapdában

Persze néha minden jó szándék ellenére is magára marad a gyerek a helyzetben. Leküldik a tanáriba a naplóért, büszkén kopog be, a szövegminta birtokában. Semmi. Vár. Úgy látszik, nem hallották. Hangosabban kopog.

- Hogy képzeled, jó hogy ránk nem töröd az ajtót!

Ajtó visszazárul. Akkor most mit csináljon? Kopogjon megint, vagy ballagjon vissza a napló nélkül? Magára maradt. Csapdába került.

Az ebédlőben sor áll. A gyerekek fogják a tálcat, villát, kanalat tesznek rá. Nyúlna a szalvétáért is, de nem éri el, benn van a saláta mögött. Nyújtózzon érte? Kérjen? Vagy az csak a tanároknak jár, mint a dupla hús, a teljes narancs, vagy a nagy tányér leves? Bekaparászik minden negyedik ötödik, elvesz a nagy kötegből négy-öt darabot. Végül is nagyjából annyi fogy ahány gyerek van, és nem kell kettéhajtogatni. (.Ha nincs kettéhajtva, képtelenség egyet levenni, jön négyesével)

"Egyik legfontosabb nevelési szabály, hogy a gyerek pontosan tisztában legyen a normákkal, melyhez neki is, nevelőjének is alkalmazkodnia kell. És az egyik legsúlyosabb hiba a nevelésben, hogy a gyerekek nem ismerik jól a szabályokat, vagy pedig mást látnak a felnőttől, mint amit hallanak, így fogalmuk sincs, hogy adott esetben helyesen vagy helytelenül cselekedtek-e. Ez csak utólag derül ki számukra a jutalomból, illetve a büntetésből." (. **Ranschburg Jenő**)

Tanórai leszakadás a rajzórán

A gyermek teljes magára maradása azonban akkor következik be, amikor az a bizonyos tanórai leszakadás esik meg vele. Nem tudja követni a többieket, az új (.vagy régi) tantárgy túlságosan intellektuálisnak vagy élményszegénynek bizonyul számára. Nem rossz gyerek, átengedik hát év végén, de még nyolcadikos korában is csak betűzve tud olvasni, írni inkább

csak szótöredékeket. Vinkler Márta leggyengébb elsőse is tútesz rajta az alapkészségekben. Egészen valószínű, hogy bármi történt volna vele a nyolc év során, ha csak ötödikben kezdte volna is az írás-olvasás tanulását, csak jobban járhatott volna.

Nézzünk egy ilyen konkrét lemaradást. Legyen a rajzóra témája a henger. Ennél egyszerűbbet aztán már nem kérhetünk tőle, hisz már óvodás korában megrajzolta a jóval bonyolultabb vázát, elsős korában meg olyan ágot rajzolt, hogy a terem végéből nem lehetett megmondani, melyik a rajza és melyik a rajzlapra ragasztott modell. Az óra tehát körülbelül a következőképpen folyik. A rajztanár felvázolja a táblára a körből fokozatosan kialakuló ellipszist. Szemlélteti is egy hanglemezzel, amit a gyerekek egy része persze túl messziről, a többi túl közlől lát. Megrajzolnak néhány ellipszist, aztán kiteszik valahova előre, vagy a kör közepére a dróthengert. Szerkezeti rajz jön. Fő, hogy a vízszintes, vízszintes, a függőleges, függőleges legyen, és az arányokat helyesen ábrázolják. A második órán papírhengert rajzolnak, amin már a tónusokat is fel kell tüntetni. Négy öt gyerek kielégítő munkát készít (.egy bizonyos szintet kielégítőt), a többi inkább csak maszatol. Valóban olyan egyszerű volt a feladat?

"A tanító a rajzolásban nem követheti azt az általános elvet, hogy tanítását az egyszerű alapismereteknél kezdje, és az összetett, a nehéz fogalmaknál végezze, annál az egyszerű oknál fogva, mert a gyerekek a rajzolásban nem az könnyű, ami nekünk, felnőtteknek, egyszerűnek tűnik. Az egyenes vonal ábrázolása a gyerekeknek sokkal nagyobb fáradságába kerül, mint az ember vagy állat alakjának rajzolása. Ez utóbbiakat ugyanis egyszerű szimbolikus vonásokkal veti papírra, anélkül, hogy akár képzelőerejét, akár az ábrázolást eszközlő kezét általuk kimerítené, ellenben például egyenes vonal húzásának tartama alatt képzelete állandó nyomást gyakorol az ábrázolást eszközlő kezére, s így a gyerek hamar kifárad."²²⁸

A kisgyermeknek a sok rajzolatás során kialakul egy technikája, amivel a különböző dolgok jeleit papírra teszi. Ezek a jelek formailag, realizmusuk foka szerint ugyan különböző értékűek lehetnek, de az élményfeldolgozásban játszott szerepüket ez nem minősíti. A hasonlóság csak egy technikai szempont, sokkal fontosabb a személyiségfejlődés szempontjából az az érzelmi-fogalmi művelet, amely a rajzban láthatóvá válik.

A leszakadás elkerülése

Amikor hengert rajzolunk, egyetlen technikai mozzanatot igyekszünk kiemelni, fejleszteni. Nem az a célunk, hogy a hengerről beszéljünk a rajzzal, hanem hogy a térábrázolás illúziójának felkeltését tanuljuk meg, a henger ürügyén. A gyerekek egy részének az ellipszis minta utáni rajza még túl nehéz. Rávezető gyakorlatokra van szükségük. (.Ahogyan a magasugrási technikákat is rávezető gyakorlatokkal kezdtük tanulni annak idején) Amikor azt mondom, túl nehéz a feladat, ebben az is benne van, hogy ez neki túl unalmas. Meghalt már eredeti kisgyermekkorai közlő-kifejező rajztevékenysége, a sok alsós rajzóra megfosztotta élményfeldolgozó jellegétől, a térleképzés feladatát állítva helyébe. A gyerek tehát unottan dolgozik, csak szórtan figyel a táblánál történetekre. Elkezd kigyakorolni az ellipszist, de máris a hengert kell rajzolnia.

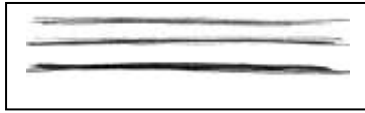
Hosszú próbálkozások után alakult ki az a rávezető feladatsor, amivel elkerülhetjük ezeket a leszakadásokat. (. Először persze el kell érnem, hogy ismét bátran, gátlástalanul használja rajzi jeleit mondanivalója kifejezésére. (.Lásd korábban). Amikor már szinte maguktól

²²⁸ Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926. 89. o)

készülnek az érdekes, szép képek, hozzákezdhetünk a minőségi lépés megtételéhez, a térábrázolás elsajátításához.)

Először megtanulunk vonalakat húzni. A természet utáni rajznál ugyanis - épp a figyelem állandó kontrollja miatt - egy sajátos vonalkezelést kell alkalmaznunk. Meg kell tanuljuk vállból, merev csuklóval húzni a vonalakat. Meg kell tanulnunk fokozatosan erősödő vonalkötegeket használni. (.A kezdő rajzoló görcsösen bevési a vonalat, ami hangosabban van

mondva az
biztos igazabb)
Először csak
különböző

erősségű vonalkötegeket húzogatunk, mindenki keresi a neki legmegfelelőbb mozgási sebességet, majd síkidomokat rajzolunk különböző erősségű vonalakkal.

A következő feladat a vonalak eltüntetése lesz. El kell kezdeni "folytatni a vonalat", de egyre halványabban rajzolva, míg bele nem oldódik a lap fehérségébe. "Kivezettük" a vonalat.

Ehhez a kivezető játékhoz új rajz is készülhet, nonfiguratív játék, csukott szemű rajz a szomszédról, vagy mondjuk egy Petri²²⁹ vers illusztrációja.

A seb

Mint fűszál széle, papír éle:

alattomosan ejt sebet

ez a csupa-él Mindenféle:

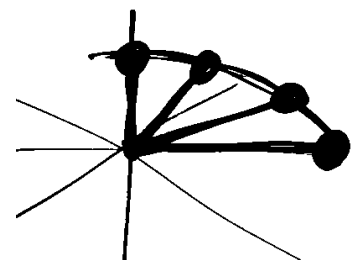
alig vérzik; lassan heged.

Rajzolj egymásra olyan dolgokat, amik sebet ejthetnek. Lehet konkrét, és átvitt értelemben is "éles" amit rajzolsz. Majd ezzel a rajzzal játszd el a "vonalak kiengedése" játékot.

Amikor már tudunk fokozatosan erősödő, végighúzott, vállból rajzolt lendületes vonalkötegeket készíteni, (.azaz egyszerre öt feltételt is kielégíteni), jöhet az arányos rajzfejlesztés technikájának elsajátítása.

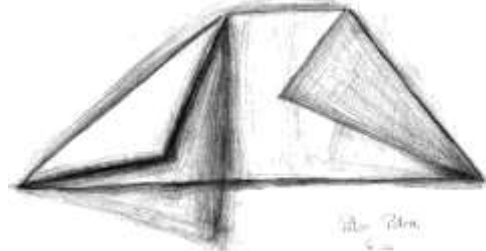
Kis modellt teszünk magunk elé, különböző tónusú papírlapok vannak egymásra ragasztva, takarásos helyzetben. Ismét vázolunk egy szerkezeti rajzot, majd - miután megismerkedtünk a látvány belső arányaival - újabb, de most már jóval halványabb rajzot készítünk. Ezt két módszerrel lehet tónusossá fejleszteni. Akinek még nehezebben mozog a keze, az előbbi módon, a vonalakat erősíti megfelelő tónusúvá, a "könnyebb kezűek" fokozatosan fejlesztik a lapok tónusértékeit.

Túljutottunk az első nehézségeken, kiléphetünk a síkból a térbe. Egy kis gyurma gömbbe beszurunk egy színes fejű gombostűt, és elkezdjük ide-oda mozgatni. Rajzoljuk is a mozgását. Magunk elé képzelünk egy koordináta rendszert, a ceruzánkat magunk elé tartva meg is jeleníthetjük a vízszintes-függőleges tengelyeket, és figyeljük, melyik negyedben van épp a pont, és milyen távolságra a központtól. Néhány esetleges pozíció megrajzolása után szabályos pályákon próbálunk mozogni. Megismerkedünk az ellipszissel.

²²⁹ Ha ma tenném a gyerekek elé a verset, fel kellene készülnöm rá, hogy valamelyik szülő felháborodik, hogyan kerülhet eléjük vers attól a költőtől, aki azt a felháborító verset írta. (.Apokrif) – Nagyon leszükülne az irodalom, ha minden költőt kizárnánk, aki valami felháborítót írt! Nyugodjon meg, az Apokrif nem fog asztalra kerülni. (.Ha valamelyik gyerek tenné oda: Nézd, fogd fel úgy mint egy ájtatos szentfazék szövegének ellentettjét. Egyikkel sem azonosulunk, mindkettőből okulunk.

A pont után térbe emelkedő sík következik. Egy papírcsíknak felhajtjuk két sarkát (.A gyerekek egy részének bizony még ez az egyszerű hajtás is nehézségeket okoz. Gergő, aki második korában már minden elérhető papírhajtogatás könyvet "kihajtogatott", hitetlenkedve nézi kínlásukat), és lerakjuk magunk elé, egy másik papírcsíkra. Elkészítjük a szerkezeti rajzot. Tudjuk, hogy a sarkokat lelapítottuk, hajlamosak lennénk oda rajzolni, ahová szerintünk annak kerülnie kellett, de a papír rugalmas anyag, a sarok a hajtás után visszaemelkedik valamennyit. Ha felidézzük a korábban tanultakat, meg tudjuk rajzolni a látott képet. (. A jobbak itt a felhajlás térbeli pályáját is megrajzolhatják, ami több éves távolságot jelent a leggyengébbek térszemléletétől.)

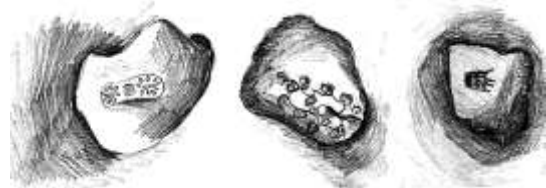
Újra megrajzoljuk a csíkot, de most nagyon halvány vonalakkal, aztán megfigyeljük: miért látjuk ilyen élesen modellünket, holott az alaplapnak a csíkkal megegyező az anyaga?

Megfigyeljük hányféle módon keletkezik a vonal, ami elkülöníti a modellt az alaptól. Két eltérő tónusú felület találkozik? A lap szélé vet árnyékot maga alá, amely fokozatosan eltűnik? Vagy élesen elvégződik? Két azonos tónusú felület közül az egyik - a vonalhoz közeledve fokozatosan kivilágosodik, vagy elsötétül? Finom élfény különíti el a két azonos tónusú felületet?

A gyengébb rajzolóknak külön-külön oldanak meg egy-egy árnyéktípust, csak azután fognak az egész látvány rögzítéséhez. Közben a jobbak már tovább mentek, és a reflexfényeket tanulmányozzák, ahogyan a lap behajtott sarka fényt szór maga alá, ezzel megbontva a vetett árnyék egységét.

Hogy biztosabbak legyünk az ábrázolásban, eltúlozva is megrajzoljuk megfigyeléseinket. Csak ezek után állítjuk magunk elé a kis papírhengert, és alkalmazzuk rajta az eddig tanultakat. Innen aztán már a gyereken múlik, milyen irányban megy tovább. Vannak, akiket elbűvöl új tudományuk, és hónapokon át tanulmányozzák a térábrázolás rejtelmét.²³⁰ De olyan is van, akinek ez bőven elég, már csak azért tartott ki, mert a henger utáni órára "be lett ígérve" egy játékos feladat.

A rajz tantárgy sajátossága, hogy az elmaradó időnként kitűnő tanuló, aki alsóban reflexszerűen megkapta rajzból is az ötöst, le ne rontsa a bizonyítványát. "Nincs a gyerekeknek rajzkészsége." Most is csak félmeggyőződéssel dolgozik, egyre sértettebben, amiért neki nem sikerült valami, és ezt a tanár észre is vette. A rosszabb vonalra kerül. Otthoni gyakorlófeladatot kap. A szülő értetlenkedik: „De hát ha egyszer nincs rajzkészsége.” Amikor azonban meglátja (.esetleg az iskola házi „tankönyvből”) milyen egyszerű lépéseket nem volt hajlandó kigyakorolni a gyerek, elámul. G. Tibi meg év végén már úgy rajzol, mint a "kisangyal." A két módszert összehasonlítva - nyilvánvaló a különbség. A mi óráinkon a gyerek sokkal tagoltabb lépcsőn lépked a cél felé - hogy a dolog természetéből következően, egyre gyorsuló tempóban, jóval messze jusson azoknál, akik hiába emelgetik lábukat - már az első lépcsőfok túl magas nekik.²³¹ A tanároknak itt sajnos van egy nagyon nagy hátrányuk. Ők jó

230 Ezek a néhány mondatnyi kis ismertetések több oldalnyi, tízegynéhány képet tartalmazó óravázlat szövegeket foglalnak össze. Lásd: Vizuálpedagógiai kapcsolókönyv.

231 Műugró edző barátomtól hallottam a "tanlépcső" kedves fogalmát: Ha az új feladat sokkal bonyolultabb az előzőnél az balesetveszélyes. Ha túl kevés benne az újdonság az unalmas, és ezért veszélyes. Nem követeli meg a koncentrációt és máris kész a baj. Az edző, a pedagógus feladata megtalálni, hogy milyen magas legyen a "tanlépcsőfok". (. Angelusz Iván: Táncoskönyv)

rajzkészségű gyerekek voltak, nem kellett ezekkel az apró fokokkal kínlódniuk. Nem tapasztalták meg milyen rossz rajzkészségűnek, botfűlűnek, vagy koordinálatlan mozgásúnak lenni. Próbálja csak meg, milyen cukorkákkal a szájban hangot formálni, vagy közösen fogott ceruzával rajzolni, mindjárt rájön, hogy így nem tud akkorákat lépni. Én szerencsére átlagos készségekkel tanultam meg rajzolni, vannak tapasztalataim a nehézségekről. A másik véglet sem szerencsés. A tehetséges gyerekekben nem szabad minden apró kis lépést tudatosítani.

A magára maradt gyerekek után esetleg egy életre elmegy a kedve a tantárgytól.

„Akinek van szeme a matematikai látásra, az általában úgy emlékszik vissza az iskolai matematikaórákra, mint folyamatos, masszív unatkozásra. Akinek nincs erre szeme, az úgy, mint folyamatos, reménytelen frusztrációra.”

Aki jó mozgású gyerekek született, annak az iskolai testnevelésórákról vannak hasonló emlékei. Hosszan kellett végeznie egyszerű, unalmas gyakorlatokat, amelyek fárasztanak, de nem edzenek. Akinek viszont a gyakorlatok nehézséget okoztak, az még ha megtanult is egy-két tornaelemet, végig azt érezte, hogy „nekem ez nem megy”.

Rossz a társas kapcsolatminta

Persze nem csak az a baj, hogy a lépcső fokai messze vannak egymástól. Baj van az egész alaphelyzettel. Nézzük csak meg, milyen egy szokásos óra?

"A tanár a tábla előtt áll, feltesz egy kérdést, és várja, hogy valamelyik gyerek válaszoljon. Többnyire hat és tíz között van azoknak a száma, akik nyújtózkodnak a padjukban és lengetik a kezüket, hogy magukra vonják a tanár figyelmét. Alig várják, hogy felhívják őket. A többiek meghúzzák magukat, lesütik a szemüket, mintegy láthatatlanná szeretnének válni. Amikor a tanár felhív valakit (.mert csak egy gyereket szólíthat egyszerre), akkor az előbb oly lelkesen jelentkezők arcán most elkeseredés, csalódás, boldogtalanság látszik. Ha aztán a felelő jól válaszolt, akkor a tanár elmosolyodik, jóváhagyólag bólint és felteszi a következő kérdést. Ez óriási jutalmat jelent a felelő számára. Miközben a szerencsés tanuló helyesen válaszol, és a tanár mosollyal jelzi elégedettségét, jól kivehető zúgás hallatszik azok részéről, akik szintén jelentkeztek, de ez alkalommal nem került rájuk sor. Nyilvánvalóan csalódást éltek át, mert lemaradtak egy alkalomról, amikor megmutathatták volna, hogy milyen okosak, és milyen jól forog az agyuk.

E folyamat során a diákok megtanulják, hogy egy- és csakis egy tekintély van az osztályban: a tanár. Azt is megtanulják, hogy a tanár által feltett kérdésre egy- és csakis egy helyes válasz van, az, amelyikre a tanár gondol. A tanulóknak az a dolguk, hogy kitalálják, milyen helyes választ vár el a tanár. Megtanulják továbbá, hogy jutalom jár azért, ha a tanár kedvében járnak, megmutatva milyen okosak, rendesek, tiszták és jó magaviseletűek. Ha mindezt ügyesen csinálják, akkor ki fogják érdemelni e nagyhatalmú személy szeretetét és megbecsülését. A nagyhatalmú személy kedves lesz hozzájuk, és elmondja szüleiknek is, hogy milyen nagyszerű gyerekek ők. Csak akkor nincs jutalom, ha egymással beszélnek meg a tanár kérdését. Társaik ellenségek, akiket le kell győznie. A velük való együttműködés büntetendő cselekedet - különösképpen akkor, ha ez a tudásuk ellenőrzése közben történik.

A vesztesek irigyelik a sikeres diákokat, féltékenyek lesznek rájuk, kötekedni fognak velük, azon igyekeznek, hogy lejárássák őket azzal, hogy "stréberek". Esetleg fizikailag is erőszakoskodni fognak velük az iskolaudvaron. (. Kivételt képez ha a legjobb tanuló egyúttal a legerősebb is, és jó szociális érzékkel rendelkezik. Egyetlen ilyen gyerek képes átszínezni az osztály attitűdjét) A jó tanulók viszont megvetik a rossz tanulókat, butának és érdektelennek

tartják őket. Ennek a folyamatnak - amely többé-kevésbé minden osztályban végbemegy - az a végeredménye, hogy az osztály tanulói között nem alakul ki barátság és megértés.²³²

A gyereket már az első osztályban ez az alaphelyzet fogadja, kivéve, ha mondjuk olyan tanító nénije akad, mint pl. Winkler Márta. Azt már láttuk, milyen fontos számára, hogy "tisztába tegye" a gyermekekkel való viszonyát, valóban fejlesztő hatásúvá formálja. Most azt is megfigyelhetjük, hogyan veszi elejét a lemaradásoknak, hogyan vezeti át a gyerekeket zökkenőmentesen az olvasás-írásstudásra.

"Az óvodából az iskolába kerülve, a nagyon várt, mégis ismeretlen helyzet szorongást vált ki a gyerekekből. Ezt minimálisra csökkenteni többféle eljárással próbálkoztam a gyakorlatom során az átvezető időszakban. A gyerekeknek az óvodából hozott ismereteit azonnal használni kezdtem, nagyrészt arra építettem az első napok foglalkozásait. A jól ismert környezet, a kedvelt versek, mesék, játékok gyorsan otthonossá teszik az iskolát, a legtermészetesebben, a legrövidebb úton vezetik a gyereket az iskolai munkába. Először lefestjük nagyalakú papírra az óvodákat. Az ugyanabból az óvodából érkezett gyerekeket egy csoportba hívom, így több gyerek szemszögéből nézve teljesebb képet festenek előző otthonukról. A legtöbb óvodát az utcája nevével jelölik, ezért megfestjük az utcát is a nevét is kiírjuk rá. Kívülről is, belülről is ábrázoljuk, a kedvenc játékaikat, az óvoda kedves tárgyait is megjelenítjük. Rákerülnek az óvónők, a gyerekek is a képre, a nagyalakú papíron a nevük is megjelenik. Aztán felfüggesztjük a képeket, és gyűjtjük melléjük az ott tanult verseket, énekeket. A képről olvasásra is felhasználjuk a saját képeinket, egyéb képek mellett. Az ismert óvoda és környéke sok átélt élményt előhív. Jó, ha ezek irányítják a mondanivalót, és nem kényszerűségből előhozott furcsaságok)"²³³ Verseket tanulnak, aztán a tanult verseket leírva is megkapják, mondják a verset, követik a papíron, szétvágják szavakká, manipulálnak vele. Leveleket kapnak, nagy nyomtatott betűkkel rajta a nevük. Szép színes bélyeget rajzolnak rá. Aztán egyszer tévesen kézbesít a postás, méltatlankodva keresik saját levelüket, betűzgetik, kié kerülhetett hozzájuk. Ugye kissé más az alaphelyzet. Persze itt a tanítónő nem állhat kényelmesen a katedrán, nem elég egyetlen logikai szálát követnie. Ott kell sürgőldődjön a gyerekek között, új és új helyzetekre reagálnia és délután jöhet a következő nap előkészítése. Kívülről azt látjuk, hogy időnként mintha teljes lenne a káosz, de aztán hirtelen csend lesz, minden szem a tanítónőre figyel, mert megszokták, hogy ha így kiáll eléjük, valamit mondani akar mindannyiuknak, tehát meg kell hallgatniuk.

Egyéb működési zavarok

Redukált kultúra

-Mi ez, mester?

-Hát, fiam, ez vagy valami, vagy meggy valahova

Meggyőződésem, ha összegyűjtenénk valahogy a szakma legharcképesebb kísérletezőit, és valami csoda folytán még idejük is lenne tapasztalataik összegzésére, nem kellene egyetértenünk a Ferge Zsuzsa által vázolt képpel.

"Felismertük és elfogadtuk a magas ünnepnap és hétköznapi tudás számos elemének összetársadalmi fontosságát. Nem dolgoztuk ki azonban ezek minden elemére vonatkozóan azokat a módszereket, amelyek segítségével a magas kultúrától távolabb érkezők számára ez a tudás áthatolhatóvá tehető. Mind a mai napig a zenetanítás Kodály által lefektetett módszere

²³² Aronson: A társas lény Közgazdasági és Jogi Kiadó 1987 268. o.>

²³³ Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985. >(Winkler Márta

az egyetlen tudatosan végiggondolt és kipróbált rendszer, amely megtöri az iskola korábbi azon gyakorlatát, hogy akinek van, annak adatik."²³⁴

Ha félretesszük előítéleteinket, amellyel "a tudomány egyéb berkeiből kiebrudalt kóbor szociológusokat" fogadjuk, akik ugye azért jöttek, hogy bebizonyítsák: mi vagyunk a társadalmi mobilitás legfőbb kerékkötői, bizony még sötétebbre kell színezzük a képet. Ha Ferge Zsuzsa megállapítja, hogy a tananyag túl intellektuális, mi hozzátesszük: a valóságban mindez még intellektualizáltabban jut el a gyerekekhez. Elmaradnak azok a színesítő, szemléltető kísérletek, bemutatások, amiket ugyan a nagykönyv szerint el kellene végezni, de amelyekhez az iskola nem kap eszközöket, legfeljebb egy-egy lelkes pedagógus teremti elő valahogy ezeket.

A sor valahogy így néz ki: A biológia könyvek ismeretanyaga, szemlélete, nyomdatechnikája jóval szegényesebb, mint mondjuk a Durell könyvé (.Az amatőr természetbúvár).

Az anyaghoz tervezett szemléltetés, kísérlet jóval szegényesebb, mint ami elvileg lehetséges lenne, és még ez a szegényes szemléltetés is csak töredékesen valósul meg az órán. A redukciós sor végén ott van a tanár által „leadott” tankönyvi szöveganyag, majd munkafüzet töltőgetés.

Ez a klasszikus redukciós sor talán a Kodály módszer iskolai pályafutásán lenne „legszebben” vizsgálható.

Nyilván vannak is ilyen vizsgálatok, én, külső szemlélőként csak annyit érzékelek, hogy nincs annál jobb módszere a dalkultúra fejlesztésének, mint ha a népzene világtól (. Közösségi helyzetek, mozgásos együttlétek, intim megnyilvánulások, ugyanakkor egyfajta kikristályosodott értékrend, a viselkedéseket szabályozó szokások...) haladunk az egyre finomabb, árnyaltabb hangzásvilágok felé. (.Hogy aztán ez a népzene milyen átjárásokat mutathat napjaink könnyűzenéje felé, azt már helyzete válogatja) A zenei kultúra fejlesztése ügyében kissé bizonytalanabb vagyok, óvodás fiaim vadul rohagáltak a szobában Sztravinszkij zenéjére, saját komplex foglalkozásaimon, óráimon azt tapasztaltam, hogy a megfelelő élménykörnyezetben elővezetett komolyzene - a gregoriántól Kurtáig – önmagában is alkalmas a „zeneszomj” felkeltésére. Ha a gyerek szeret óvodába járni (.lásd. „oviland”), élményekben gazdag a csoportélet, védettnek érzi magát, az itt játszott énekes – zenés szerepjátékok, saját alkotású, a zörejzenéből a komolyzene felé haladó „komponálgatások” szinte automatikusan zene és énekszerető csoportokat eredményeznek.

Hogy lehet akkor elrontani ezt a dolgot?

Ha rossz a közösségi helyzet, ha szegényes a tanár zenei kultúrája. Előbbiről már volt szó, idegeneknek a gyerek nem énekel. Utóbbi alatt pedig azt értem, hogy aki kiutasítaná a zene világából mondjuk Mártha István: A falu zenéje c. művét, vagy a populáris zenei világot, az el kell hogy utasítsa Kurtág György zenéjét is. Márpedig ezt csak zeneileg kulturálatlan ember teheti meg. Nem azt mondom természetesen, hogy szeretnie kell valamennyiüket. A magam részéről nem tartom szalonképtelennek azt a zenekedvelőt sem, akinek már Bartók is meghaladja az ingerküszöbét. Miért ne zárulhatna le valakinek a legbensőségebb festészet Turnerrel? Ámde tanárként, a kultúra valamennyi rétegében jártassággal kell rendelkezünk. (Ahogyan az irodalom oktatásból sem tudnám kihagyni mondjuk a Pokolgép együttes szövegeit.)

²³⁴ Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976. 63. o)

A tananyag relevanciája²³⁵

*-Mikor volt a mohácsi vész?
- Tanárnő! Irígylem a problémáit!*

Ugorjuk át gyorsan a tantárgytörténeti emlékeket.

Ami nem igaz, az nem lehet releváns, nem bírhat fontossággal.

"Mert ember csak az kiben él ez az eszme" - éneklük a gyerekek az 1985-ben megjelent ének könyvből, és én csak abban reménykedem, hogy nem mélyülnek el túlságosan a szövegben. Nekik is olyan titokzatos alak lesz a "Benélez Azeszme", mint nekem volt a "Deák Névás" akinél én sem voltam jobb, és nem érttem, miért mondják mindig duplázva a "nál"-ragot.²³⁶

A hamisságok főleg a történelemkönyv fejezeteiből lennének szépen bemutathatóak. Hadd ne merészkedjek illetéktelenül erre a területre, inkább egy középiskolai tanárnő véleményét idézném, az olvasóhoz is közelebb áll ez az életkor, meg aztán itt már - remélnénk - nyilván jóval kevesebb a "dajkamese".

"Gimnáziumi tanítványaim kezükbe veszik a História legújabb számát, beleolvasnak az utóbbi hónapok sajtójába, s észrevesznek valamit. Az 1920-as évek végétől a Szovjetunióban az adminisztratív intézkedések hatására milliókat fenyeget az éhínség a korábban jól termő vidékeken, az állatállomány harmada elpusztul, a gabonatermés csaknem felére csökken az 1913-as évhez viszonyítva. Fellapozzák a már megtanult történelem anyagot, ami ilyen mondattal indítja ugyanezt a kort: "A tőkés világot megrázó gazdasági válság nem érintette a Szovjetuniót". Megtudják, hogy népeket - pl. a csecseneket, kalmüköket deportálták ősi földjükről. Már nem is csodálkoznak, ha ezt találják könyvükben: "Megváltozott a Szovjetunió népeinek egymáshoz fűződő viszonya. A lenini nemzetiségi politika elősegítette a különböző nemzetek állami, gazdasági, társadalmi fejlődését." Lefejezték a hadsereget, a pártapparátus lenini vonalát kivégezték (.mennyire igaz Krupszkaja véleménye: ha Lenin élne már börtönben lenne). A szellemi élet embereit lelki és fizikai terror alá vetették, s mindez egy ember aláírásával(?) történt, aki "a szovjet társadalom vezetésében kiemelkedő szerepet töltött be: Sztálin" - idézik diákjaink a negyedikes könyvet." ²³⁷

A gyerek eleinte hisz, aztán gyanakszik, aztán elkönyveli, hogy bizonyos - kényelmetlen igazságok helyett a felnőttek hazugságokkal traktálják.

No, hát ennek már vége. Semmiről sem kell hazudni. Csak hogy az élet dolgairól az tud igazat mondani, aki ismeri az életet.²³⁸ Akinek nincsenek mögöttes szándékai. Nem szelektál célzatosan. Másképp maradnak a bugyuta kis hazugságok. Nem csak a média tanárok feladata, hogy átlásson a szitán, ne dőljön be az ördögűzésre, halottlátásra, földön kívüliek állandó jelenlétére specializálódott médiumoknak.

Újabban megint kezdenek szaporodni a hazugságok. Dicső múltat kell magunk mögé vízionálni, a kudarcokat külső erők nyakába varrni, stb. És persze isten őrizz, hogy szomszédaink szemével is ránézzünk bizonyos eseményekre. (. pl. a [Gvozd-hegységi csatára](#)) Török tanároknak nyilván

²³⁵ Újraírandó! Kis visszatekintés után a jelen eredményei – problémái. – írtam valamikor 2010 körül. Aztán 2019-ben módosítanom kellett: Újraírandó, ahogyan az inga szép lassan visszalendül az irreleváns szélsőérték felé.

²³⁶ „Te sem vagy jobb a deákné vásznánál”.

²³⁷ Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.

²³⁸ “Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot.” Esterházy Péter, Harmonia Caelestis. Magvető, Budapest, 2000.

a mohácsi csatát említeném.) Másik bajom a régi idők történelemtanításával: kevés benne a mindennapok történelme. Hogyan alakult ki az első cserekereskedelem az őskorban? Hogyan változott, miféle alosztályai léteztek? Mit látunk ma?.... stb.

Vannak tantárgyak, ahol ez a probléma nem jelenik meg. A háromszög területének kiszámításakor nem kell gyanakodjunk annak igazságtartalmát illetően. Az viszont már végiggondolandó, mennyire lesz ez a feladat fontos és persze átlátható a legjobb és a leggyengébb gyerekek számára?

Most egy olyan feladatot fogunk megoldani, ami néhányotoknak már ismerős, ti vegyétek el innen ezeket a lapokat, próbáljátok megtalálni a feladat megoldásához vezető utakat!

Programozott feladatmegoldásnál gyakran alkalmazzuk az ún. „többlépcsős” megoldást, ami a következő eljárást jelenti. A tanuló megkapja a feladatot és esetleg az eredményt; ha nem boldogul önállóan, megkapja az első útmutatót, amelyben indító ötletet talál a feladat megoldásához.

További sikertelenség esetén a második útmutatóhoz fordul, amely már a megoldás vázlatát tartalmazza és ha ez sem elegendő, akkor nézi meg a teljes megoldást. (Ha a program nem tartalmazza ezeket az útmutatókat, hanem pl. kiteszük őket az asztalra és a tanuló onnan veheti el a soron következőt, ezzel arra ösztönözzük, hogy valóban csak akkor nyúljon az útmutatóhoz, ha már önállóan is megpróbálkozott az megoldással.)²³⁹

A rajz órákon is valami hasonló történik egy-egy új témakör esetén, amint azt már korábban bemutattuk.

Térjünk vissza a Dór államhoz.

Elmesélem az athéni demokrácia kialakulását, aztán a következő órán feleltetek belőle. Egy történet – gondoltam –, amelyet igaz történetként mesélek el, de mi különbözteti meg a kitalált történettől? Úgy értem, azon kívül, hogy én – meg persze a tankönyv – azt állítjuk róla, hogy tényleg megtörtént. Ennél még érdekesebb kérdés, hogy a gyerekeket miért érdekelné, hogy igaz-e. Nem úgy van-e, hogy nekik aztán végképp mindegy, így is, úgy is meg kell tanulni?²⁴⁰

Mennyire más lenne, ha mondjuk Pál Tamás Igazlító napját vezetné fel a tananyag. „Végig fogjuk gondolni saját dolgainkat, nézzük, hogyan tették ezt a régi görögök?”²⁴¹

Még horrorisztikusabb példa: „1984-ben, mint olvasáskutatót, bevásárolták az Országos Pedagógiai Intézet Irodalomoktatási Munkabizottságába. Már az első alkalommal alig bírtam türtőztetni magam, ugyanis arról folyt a vita, hogy vajon Alkaiosz és Szapphó belekerüljenek-e a szakmunkásképző iskolák tananyagába.²⁴² A bizottság tagjai nem voltak tudatában annak, hogy a szakmunkástanulók jelentős részének az iskola (. olykor az ott tanult szakmával együtt), a tantárgy, a tanár, az irodalom, az olvasás egyaránt úgyszólván érdektelen. azt javasoltam a bizottság tagjainak, hogy ezeknek a fiataloknak ne irodalmat tanítsunk, hanem próbáljuk őket valamennyire megbarátkoztatni az irodalomolvasással.... Beszélgessünk az emberről, az irodalmi művek pedig csak mint a kérdésekre adható, kapható válaszok jelenjenek meg.”²⁴³

Ha tétélesen számon szeretnénk kérni, mire hol lesz majd szüksége a gyerekeknek az életben, abból, amit az iskolában tanult, én is pórul járnék. Megtanulunk négydúcos, tizenhat színű linómetszeteket készíteni, jóllehet eléggé valószínűtlen, felnőtt korában ezzel foglalkozzék. Itt

239 M. Bartal Andrea: A programozott oktatás alkalmazásának lehetőségei a középiskolai matematikatanításban. http://misc.bibl.u-szeged.hu/12803/1/mp_1976_003_5240_244-252.pdf

²⁴⁰ Knausz Imre: Tananyag és valóság. Tani-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag

241 Természetesen az arisztokrácia – demokrácia - iszonómia Természetesen az arisztokrácia – demokrácia – iszonómia hármását is érintve, hisz elsős középiskolásokról van szó. Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991. Lásd még: HORVÁTH SZILVIA: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozossag.original.pdf>

²⁴² Ha valaki húsz-harminc éve dolgozik a felsőoktatásban, átélheti azt a döbbenetes pillanatot, amelyet egy, Vergiliust a közösségének felolvasó VIII. századi szerzetes: barátságosan vigyorgó arcok, álmosan lecsukódó szemek jelzik, hogy a szövegnek „semmi értelme”. Bánki Éva. <file:///D:/ISTVAN/TANULM/pedagogia/B%C3%A1nki%20%C3%89va%20%20Iskola,%20hazugs%C3%A1ggy%C3%A1r%20-%20-%20%C3%9AjNautilus.htm>

²⁴³ Kamarás István OJD: A legújabb NAT Etikája és etikája. Élet és Irodalom, 2020. 04. 12.

nyilván nem a nyújtott ismeret a fontos, hanem az, hogy megtanuljon síkokat elkülöníteni egy korrekt, csak tiszta, csak átgondolt megoldásokat tűző technikával, és sikeres munkája jutalmául a kép üzenetként is funkcionálhasson, a sokszorosítás következtében.

eddigkész

Amikor biológia órán adatokat, fajneveket tanítanak, mindig eszembe jut Mező Gyurka intelve. „Mondtunk ezzel valamit?” Van ennek valami értelme? Jobb szeretem ha a mértékkel foglalkozunk. Miért ilyen? Mire jó? stb.

Leginkább relevánsnak a mindennapi praktikumhoz kötődő ismereteket szoktuk tekinteni. Minden gyereknek ki kell majd töltenie űrlapokat²⁴⁴, meg kell javítania csöpögő csapokat, el kell készítenie ételeket, el kell lásson sérüléseket.

A Smith család 2004-ben Phukethen strandolt. Tíz éves kislányuk, Tilly²⁴⁵, figyelmeztette őket, hogy a víz visszahúzódása a cunami előjele, épp most tanulták az iskolában. A szülők mindenkit riasztottak a parton és a szállodában. Ez volt a szigeten azon kevés strandok egyike, ahol nem jelentettek veszteségeket. A felnőttek azonnal elhitték amit mondott, hisz az iskolában tanulta.

Valójában persze nem űrlapkitöltést, csap javítást, stb. tanulnak, hiszen mire felnőnek már más lesz a nyomtatvány formája, a csapok szerkezete, hanem jártasságra tesznek szert az adott kultúra területen.

A tartalmi relevancia problémái mellett, elég gyakori az érvelések relevanciájának problémája.

Egy mérnök, egy fizikus és egy matematikus együtt utazik Skóciában a vonaton, amikor meglátnak egy birkát.

– Úgy látszik, Skóciában feketék a birkák – állapítja meg a mérnök.

– Csak annyi biztos, hogy Skóciában van legalább egy fekete birka – javítja ki a fizikus.

– Csak annyit tudunk, hogy Skóciában van legalább egy olyan birka, amelynek legalább az egyik oldala fekete – válaszolja a matematikus.

Birkás György eddig 100 érvelési hibát tett közzé Facebook oldalán.²⁴⁶

**A legdurvább valószínűleg a tekintélyre hivatkozás. „Azért csináld így, mert azt mondtam!”
Vagy „Ez azért igaz, mert X. Y. állítja!”**

Néhány éve tanító kolléga Youtube videója utáni hozzászólások.

Könnyű neki az elit iskolákban, próbálná meg egy lepukkant mezei iskolában? Én: Ne kérjük számon azon a kollégán a mezei iskolákban való helytállást, aki nem ezt a színteret választotta!

Szívesen venném sorra őket, szerintem megérne egy félévet a tanárképzőkön, nézzünk inkább néhány dolgot, ami valószínűleg nem kerül szóba az iskolákban.

Találkozás az utcán egy kutyával. (<https://www.azenkutyam.hu/elet/simogatni-kutyával>)

Holt hullám jelenség a tengerparton, hogyan tudsz kiúszni belőle.

Hányféleképpen lépnek be az emberek egy ajtón?

Néha egészen meglepő dolgokról is kiderülhet, hogy egészen relevánsak a gyerekek számára.

Ötödikesekhez megyek történelem órát helyettesíteni. Fociosztály. 17 focista fiú. Már helyettesítettem náluk. Két-három közepes tanuló mellett csupa négyes-ötös, de főképp ötös. Tudják rólam, hogy voltam focista is. Befelé menet egyikük megkérdezi: Nem lehetne ma foci történelem? Az óra témája az ókori görög mítoszok lennének, akkor kezdjük egy kis foci mitológiával. Ki tudja, honnan ered a foci? Tudnak néhány eredetmítoszt. Beszélgetünk pár percet, aztán lezárnam egy modern kori mitikus pillanattal: Gera Zoli becsúszik az ellenfél tizenhatosán egy védőnek, elviszi a labdát, gölt ló. Elindítom a Gera góljai filmet, hátha közte lesz.

²⁴⁴ Én mindenképp C. N. Parkinson nyomtatványkitöltésről írt szövegével kezdeném. • *Parkinson törvénye vagy Az érvényesülés iskolája. Szatíra*; ford. Szász Imre, ill. Osbert Lancaster; Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1964

²⁴⁵ Wikipedia. Tilly Smith. https://en.wikipedia.org/wiki/Tilly_Smith

²⁴⁶ Egyelőre saját weboldalamon lehet elolvasni a gyűjteményt. <http://szavaiistvan.hu/nehany-erdekes-weboldal/> Itt: Birkás György: Érvelési hibák.

„Ezen nincs rajta, de nézzük végig, utána behozom, amin rajta van! A magyar olasz barátságoson lőtte!” – mondja az egyik kicsi.

Nézik a gólokat. „Odanézz! Azt-a! Micsoda gól! Láttad, ahogy...”

Pillanatok alatt megtalálja az egyik a magyar-olasz góljait. Megint lelkesedés.

- Na, jó, akkor kezdjük a görögöket!

- Nem lehetne még valami foci?

- Hát, lenne itt valami, egy volt Fradi ifista írt meg egy másik mitikus meccset, de nagyobbaknak szoktam felolvasni, szerintem ti unátok.

- Nem, tessék felolvasni.

- Na, jó, akkor a lényegét!

- Nem, az egészet tessék!

Hát, jó, google keresés: Kukorelly, A fodor, a felhő és a felleg, nem sulinetünk van, pillanatok alatt kidobja. (Helyesen: A felhő, a felleg és a fodor)

Felolvasom. Az ifista, 16 éves Juhász beáll a sérült Albert helyére, és négy gólt rúg a Pécsnek.

„Az a kicsi testecske, az a kerekded termet, a szív, amivel idáig jutottunk.

Így kezdődhet. És minden vadonatúj lesz. Bárcsak vadonatúj lennék. Megváltozik. Megtartani. Egészen lelassul. Majdnem megáll. Mintha világosabb lenne most.”

„Juhász lefordul, és közletről berúgja, hiába gyötrik, és néhány perc múlva Galambos beívelését fejeli a hálóba, azután letérdel a kapufa mellett, igen, a Jóisten most ide néz, most a mi hazánkat nézi, ezt mindenki tudja. Az Úr most Magyarországot nézi, és a Fradi-meccset nézi, és tetszik neki. Most, néhány percig, nagyon szép ez az ország, gondolja az Úr, csodálatos kis ország. És valahogy mintha minden megjavulna, érezni, ahogy megjavul, a helyére áll, hogy mintha a helyükre kerülne a dolgok, bajoknak befellegzett, nem kell rossznak lenni, most minden lehet, még minden. Minden lehet. Igen, ott álltam, és láttam a vitéz Bois-Guilbert lovagot, amint háromszor meghempergett a földön, és a keze mindannyiszor tele lett homokkal, amint meg akart kapaszkodni. Majd nem érzed többet azt a súlyt, ami lefelé húz, a földhöz tapaszt. Fölemelkedsz akkor, és másként fogsz látni. Mintha érdemes volna várni. Hogy le tudunk rázni majd mindent, ami rossz. És szabad sírni. Így kezdődhet az élet.”

Végig néma csend. Aztán taps. Rákérdezek néhány dologra, emlékeznek, értették.

Ha mindez elmarad, a gyerekeknek végig kell ülniük a fejük fölött zaljó órákat, a kimeneti eredmény néha egészen tragikus. Jól viselkednek, nem buktatjuk meg őket, majd jövőre összeszedik magukat.

Laci az utóbbi időben nagyon együtt akar működni. Rajz órán megy is a dolog, de a biológia témazárónál gondterhelten húzza ki a válaszok helyét. Egyszer felcsillan a szeme, na, talán... de aztán rosszkedvűen ír valamit. Nézzük, mit ad be:

1 -2 -3 -4 E.. szt ne tudo 5 -6 -

szerk.: Ide nem kellene valami átvezetés?

Az élet fontos dolgai. A nevelési célkitűzések relevanciája

Nevelési feladatai a tanóráknak is vannak, de ahol ez a legfőbb feladat, az az osztályfőnöki óra. A kitűzött fejlesztési célokkal voltaképp nem lenne problémánk.

A gyermekközösség életének, sokirányú tevékenységének fejlesztése;

A tanulók önkormányzó képességének kibontakoztatása;

A kollektíva iskolán belüli és külső kapcsolatainak létrehozása, erősítése;

Nevelés a társak iránti érdeklődésre, helyes megítélésükre; a tanulók társas kapcsolatainak gazdagítása;

A gyermekek önismeretének fejlesztése, önnevelésének irányítása,

eszményképük kialakulásának elősegítése; ösztönzés és útmutatás az egyéni érdeklődés, képességek, hajlamok fejlesztésére;

Az egyén és a közösség helyes viszonyának formálása, a tanulók magatartását befolyásoló pozitív közvélemény alakítása, felkészítés a társadalom életében való cselekvő részvételre;

Előkészítés a helyes családi életre, a szocialista családmódel elfogadtatása, felkészítés az átalakuló családban folyó életre;

Nevelés a magánélet és közélet érdekeinek egyeztetésére.

De aztán odaérünk az órák tematikájához, és azt tapasztaljuk, hogy a dokumentum nem egy valóságos, hanem egy ideológiailag megkonstruált életbe szeretné bevezetni a tanulót, annak – meglehetősen bizonytalansággal megfogalmazott értékvilágában mozog.

Ez az értékbizonytalanság - amely természetesen az általános társadalmi értékválság következménye - nagyon könnyen elbizonytalanítja a nevelőt. Nézzük, mik az osztályfőnökök leggyakoribb kifogásai a „Tanterv és utasítás”²⁴⁷ ötödikes osztályok számára ajánlott, illetve részben kötelezővé tett tematikájával kapcsolatban.

1. Ötödikbe léptünk. 2. Az osztály élete, házirendje. 3. Tartalmas, vonzó élet a közösségben. 4. Részvétel az önkormányzat munkájában. 5. Közösségi megbízatások, tisztségek. 6. Személyes kapcsolatok az osztályban. 7. Öszinteség, titoktartás. 8. A közösség védi az egyént. 9. Milyen vagyok én? 10. A család a szülők, gyerekek közössége. 11. A család gazdálkodó közösség. 12. Eredményes tanulás az ötödik osztályban. 13. Gazdálkodás az idővel. 14. A tanulás kötelesség. 15. A tanulást is tanulni kell. 16. Nehéz és könnyű tantárgyak. 17. Ami érdekel, amit szívesen csinállok. 18. Játék, tanulás munka. 19. Népünk jövője: a gyermek. 20. Itt születtem én, ezen a tájon. 21. Ápoljuk népi hagyományainkat! 22. Hazánk a dolgozó nép országa. 23. Barátunk a Szovjetunió. 24. Sok a baleset! 25. Egészséges környezet, egészséges ember. 26. Az egészséges életrend. 27. Felkészülés a serdüléssel járó biológiai és pszichikus változásokra. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt a témát, külön a fiúknak és külön a lányoknak) 28. Játék, sportvetélkedők. 29. Szabadidő a családban. 30. A könyv tanít és szórakoztat. 31. Újságaink. 32. Ki mit gyűjt?

Vannak címek, amelyek egyértelműen pozitív tartalmakat tulajdonítanak olyan fogalmaknak, jelenségeknek, amelyeknek valójában sokkal összetettebb a társadalmi értékelése (.7, 10, 22, 19, 24, 25, 26) Vannak olyanok, amire sajnálnak egy egész órát áldozni (.2) vagy ami egy induló csoporthelyzetben veszélyes, nincs meg hozzá a megfelelő közelség (.7). Van ahol a szöveges feldolgozás roppantul elszegényíti a nevelési lehetőségeket (.3, 6, 7, 8, 9), más eszközökkel viszont nem rendelkeznek. Nem kapott pl. pszichodramatikus felkészítést.

Aztán az a bizonyos mondat, amely következetesen ott szerepel a nemiséggel foglalkozó órák után, zárójelben. "Lehetőleg az orvos tartsa, külön a fiúknak, lányoknak. " (Talán az lenne a legszerencsésebb, ha külön is élnék majdan ezt az életet) Jobb megoldás nincs is, hogy ezt a témát, amit a kisgyerekek még olyan természetesen kezel, kínossá, szorongatóvá tegyünk a gyermek számára. Érthető persze a nevelő ódzkodása, hisz itt maga is biológikumában jelenne meg, mintegy le kellene vetnie fehér köpenyét. No nem, jobb ezt az orvosra bízni.²⁴⁸

A pedagógus maradjon testetlen-lelketlen felettes én? Nem, a dokumentum ezt azért nem sugallja. A pedagógusnak igenis legyen teste-lelke, de ez elvszerű test és lélek legyen. Tudatosan formált, tudatosan meghatározott, ámde nem valamely kósza egyéni, hanem a szocialista közösségi tudat által meghatározott. Ezzel elvileg esetleg nem is lenne bajunk,²⁴⁹ csak a szocialista kifejezést helyettesítenénk konzervatív, vagy keresztény közösségi tudattal, ez esetben azt kellene végig gondolnunk, hogy az adott tudat valóban egy közösség letisztult értékrendjét közvetíti-e dokumentumaiban, vagy egy uralkodó elit jól-rosszul összevillázott rendelettervezete?

Van olyan, amiről más tantárgyak óráin sokkal részletesebben lesz szó (.21, 23, 28) A tanulást is tanulni kell. Valóban.²⁵⁰ Értő olvasás, jegyzetelés, saját tanulási metódusok kidolgozása,

²⁴⁷ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési Minisztérium, 1981.

²⁴⁸ A szexuális edukációról hátrébb részletesebben írok.

²⁴⁹ Itt most egyelőre ne szembesítsük az előző mondatot mondjuk az Antipolitikát író Konrád György véleményével. Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

²⁵⁰ lásd pl.: <https://www.scribd.com/document/336100421/Oroszlany-Peter-A-tanulas-tanitasa-tanari-kezikonyv-pdf>

csoporthmunka megszervezése, kiselőadás megtervezése, stb. Jórészt tantárgyi kereteken belül megoldandó feladatok. Egyetlen órában épp csak egy kis ízelítőt lehet nyújtani.

Ez a sok kétség vezet aztán oda, hogy az osztályfőnöki órák rendre kötetlen beszélgető órákká változnak.²⁵¹ Ezek persze nagyon fontosak, de én azt tapasztaltam, hogy a gyerekek beszélgetni szabadidejükben is odaülnek mellém.

Már az első osztályfőnöki órán tisztázom, hogy az alapvető csapdába, az órák átproblémázgatásába nem óhajtok beleesni. Osztályfőnökként mindig az osztállyal töltöm az uzsonnaszünetet, ez a napi húsz perc bőven elég a napi problémák feldolgozására²⁵². Az osztályfőnöki óra váljék inkább a közösségi és egyéni fejlesztés terepévé”.

Semmiképp sem állhat elő az a helyzet, hogy a legértelmesebb gyerekek intellektuális fejtegetései létrehozzanak egy olyan órát, ami a többiek feje fölött zajlik, amiből ők csak morzsákat csipegethetnek. Persze egy problémafeldolgozó beszélgetésben alakulhatnak ilyen helyzetek, ezt is meg kell tanulnunk, egyelőre azonban sokkal egyszerűbb dolgokra szeretném megtanítani őket. Arra, hogy figyeljenek másokra, magukra, próbálják meg erről a figyelemről lefejtetni azokat az indulatokat, amik gátolják ezt a munkát. Tanuljanak meg játszani, színészkedni, hogy később is minél kevesebb legyen a verbalításra csupaszított problémamegoldás.

Az első fél évben tehát teljesen elfelejtjük a kötelező tematikát. A takarékosagra az osztálykirándulás költségeinek radikális csökkentésével, a hazafiságra egy rövid beszélgetéssel nevelünk, valami emlékhely falánál üldögélve. Az órákon pedig csak játszunk, noha a gyerekek ezt nem egészen játéknak érzik. Nem mintha azt sugallnám, hogy ami itt történik az valami egészen rendkívüli dolog, épp ez a zavaró benne, hogy ezek az elemek eddigi játékaikban is felbukkantak, csak kissé másképp.

Először is az óra elején körberakjuk a padokat, a székeket kirakjuk a padok elé. Eleinte nehezen megy, később már annyira megszokják, hogy még akkor is körberakják, ha tudják, hogy végig egyéni munkát fognak végezni.

Gyerekek, most egy kis játékot fogunk játszani, amelynek az a célja, hogy felmérjem, mennyire tudtok magatokra, egymásra figyelni.²⁵³

- Hunyja le mindenki a szemét!

A kérdés roppant egyszerű, mégsem képes mindenki teljesíteni. Lehunyja a szemét, eltűnik a tér, amely eddig olyan jótékonyan vette körül, határolta el társaitól, a nevelőtől. Zavartan nevetgél, nyitogatja a szemét, bökdösi társát. Próbálja megosztani élményét, támaszt találni benne. A sokaság helyett egyetlen gyerekhez kapcsolódni, aki épp mellette ül, akinek a csoporttal szemben van arca. Minél rendezetlenebb a csoport, annál kevésbé sikerül a dolog.

Mi volt a baj, miért nem ment? Megállapítják, hogy valami fura érzésük volt. Megpróbáljuk felszínre hozni az okokat. Konrad Lorenzről köztudott volt, hogy szót ért a farkasokkal. Az állatkerti gondozók szerették volna látni, mihez tud kezdeni egy hírhedten agresszív állattal.

²⁵¹ **Meg hát odavezethet a közönséges lustaság is, ha az osztályfőnök egyszerűen nem akar plusz egy órára készülni. Ha nem megy, el lehet kezdeni tanulni a tanulás tanulását is. Meg a tanulás tanulásának, tanulásának tanulását is. ("Jól van Stan, ne lovald bele magad!" Monty Python: Brian élete.)**

²⁵² Azzal is próbálkoztam, hogy minden héten legyen egy beszélgető óra, de ez hamar az elit felségterületévé vált, nem tudta helyettesíteni az egész osztályos beszélgetéseket. Végül az vált be, hogy ha osztályprobléma van, azt az utolsó óra után beszéljük meg az érintettekkel. Gyors, hatékony beszélgetések voltak.

²⁵³ **Azóta finomodott a technikám, van olyan osztály, ahol előre tisztázom a gyakorlatsor célját, várható eredményét, van ahol egyszerű lazító játékként tálalom, egyetlen dolgot nem teszek soha. Nem alkalmazom kötelezően „letanítandó” közösségi tréningként, mert ezzel épp oda csúsznánk vissza, ahonnan el szeretnék szakadni. A tanár akar valamit, a diákok ez ellen tiltakoznak, és elkezdődik a ki-kit győz le játszma.**

Lorenz a rácson át kezdett vele barátkozni, a gondozók csak legyintettek: Ilyenkor nincs vele semmi baj, de amint kinyitjuk az ajtót, azonnal támad. Lorenz tudta, hogy a farkas a rácstól áthatolhatatlan távolságnak érzékeli, ha hirtelen kinyílik rajta egy ajtó, végveszélyt érzékelve támad. Kinyitatta hát a ketrecek közötti ajtókat – amelyekből persze előtte hátra zárták az állatokat - így amikor belépett az utolsó ketrecbe, a farkas azt látta, még elég messze van tőle, nem érezte magát végveszélyben, visszahúzódott a ketrece sarkába, majd, felismerve a korábban már barátságos jeleket adó embert, hozzá sietett egy kis játszadozásra.) Bizony, a hirtelen eltűnő tér hatására úgy érezzük, a szemben ülő hirtelen ott termett az arcunk előtt, és ez zavarba ejt bennünket. Zavarunkban nevetgélünk, vagy agresszívan viselkedünk.

Ez a beszélgetés, feldolgozás, kis példajátékok, gyakorlatok, elvihetik akár az egész órát is. Ültünk egy órát körben. És még azt sem tudtuk elérni, hogy minden gyerek lecsukja a szemét. Külső szemlélő számára totális kudarc, azonban a későbbi csoportélet normalizálása most nem enged semmiféle sürgetést. Volt olyan is, hogy első órán nem lehetett áttörni, nem lehetett beszélgetést kezdeményezni. A gyerekek végigakciózták az első negyedórát. Jó, akkor ez még korai. Kiosztottam a szociometriai felmérőíveket. Töltöttünk, kérdeztek, válaszoltam, visszatértünk ahhoz a kapcsolatmintához, ami ellen ugyan folyamatosan lázadnak, de mégis otthonosabban érzik benne magukat, mint az általam kezdeményezett „Face to face” helyzetben. Következő órán újra kezdtük, eljutottunk valameddig, Többnyire azonban már az első órán tovább mehettünk.

- Ülünk körbe, helyezkedjünk el kényelmesen. Hunyjuk le a szemünket, valaki kezdje el csendesen sorolni, amit hallott, ha már nem tud többet, kiegészítjük.
- Hunyjuk le ismét szemünket. Keressük meg óvatosan a két szomszédunk kezét, fogódzunk láncba. Ha kapsz egy jelet, add tovább! Elindítok egy kézszorítást.
- Most játszunk egy kicsit nyitott szemmel. Valaki kiáll középre, és megfigyeli hol tart az üzenet. Igyekezzünk nem lebukni, akkor adjuk tovább, amikor nem figyel ide. Ha rajtakap valakit, helyet cserélnek.
- Ismét én adok egy jelet, de most a jelnek valami jelentése is lesz. Fejtsd meg, és add tovább! Az utolsó megpróbálja szavakkal visszadni a jelentést (.Barátod vagyok, szeretlek, haragszom rád, stb)
- Álljunk fel, kezeinket tartsuk csípőmagasságban magunk elé. Hunyjuk le a szemünket, és induljunk el óvatosan a kör belseje felé. Próbáljunk meg úgy eljutni a kör túlsó felére, hogy közben csak a kezünk érintse társainkat. Tehát ne furakodjunk, ha előttünk van valaki, várjuk meg míg út nyílik. Bemutatom a helyes és a helytelen mozgásokat. Ha valaki túl durván mozog, megérintem a fejét felülről, kinyitja a szemét, visszaül a helyére.
- Most sétáljunk ugyanilyen módon a tömegben, keresséjük óvatosan a nyitott tereket. /Itt folyton korrigálni kell azokat, akik zavarunkban gyors kis lépésekkel topognak, nem a feladatra figyelnek. Gyakran meg kell szakítani a játékot, helyre ülni, megbeszélni a hibákat)
- Ismét séta következik, csukott szemmel, de a találkozó párok megfogják egymás kezét és megállnak. Akinek egy idő után nincs párja, hangosan jelez: "Itt, Itt!"
- Engedjétek el egymás kezét, mozogjatok tovább. Próbáljon meg mindenki olyan társat találni magának, aki hozzá hasonlóan köpenyt hord, vagy köpeny nélküli.
- Most az azonos neműek keressék egymást!
- Most a különböző neműek!
- Legyen most a szempont a karóra. (.Szemüveg, stb)
- Most próbáljuk meg felismerni, tapintás segítségével, kivel találkoztunk. (.Tapinthatunk kezét, ruhát arcot)
- Nyissa ki mindenki a szemét. Alkossunk kört! Emelje fel mindenki az egyik kezét, tekintetével keressen magának egy párt a kör túloldalán. Ne szólaljatok meg közben! Ha megtalálta, kezdje el lassan leengedni a kezét. Társa kövesse hasonló ritmusban engedve le kezét. Ha tisztázták, hogy ők egy pár, induljanak el lassan egymás felé, érintsék össze mutatóujjaikat, húzódnak félre, közben végig tartsák a kapcsolatot tekintetükkel.
- /A játék során mindig csak én beszélhetek, ha mégis megszólal valaki, hogy képtelenség egymás szemébe nézni, és egyúttal azt is figyelni, ne hátráljon neki senkinek, körbe ülünk, és elmagyarázom, bemutatom a periférikus látást)
- Vezessük egymást a teremben összeérintett mutatóujjakkal! Engedjük el egymás kezét, lassan hátráljunk vissza a körbe, maradjon a tekintetünk egymáson.
- Most válasszunk másik társat! Közeledjünk ismét egymáshoz, illesszük össze tenyereinket.

Egyikünk lehunyja a szemét (.ekkor már könnyedén megállapodnak a tekintetükkel, ki legyen az) a másik vezetni kezdi a teremben. Ne ütközzetek egymásnak!

- Most újra lecsukjuk a szemünket, elindulunk a teremben, keresünk egy ellenkező nemű társat. Ha elfogytak, marad az azonos nemű. Kinyitjuk a szemünket, nyitott tenyerünket összeillesztjük, letörölgetjük a magunk közé képzel tükört.

- Rajzolunk valamit a tükörré az ujjunkkal. Mozgunk a tükör előtt. (.szerepcserékkel) Fintorokat vágunk a tükörbe. Aztán egyszer csak elromlik a tükör. Mozdítjuk a fejünket, a tükörkép nem mozdul. Megrémülünk, veszünk egy nagy levegőt, benyúlunk a tükörbe és óvatosan elfordítjuk a tükörkép fejét. Boldogan nézzük, ahogyan ismét mozog. (.Utóbbi történetet már szuggesztíven, szinte diktálva mondom, közben magam is játszom valakivel)

- Egymás vállára tett ujjakkal vezetjük lecsukott szemű társunkat a teremben.

- Most szabadon érinthetjük (. Általában a vállainál fogva toljuk magunk előtt vagy kézenfogjuk), próbáljuk minél gyorsabban vezetni (.A legügyesebbek versenyszerűen is megpróbálhatják, állva maradt társaik között)

- Mekkora csomagolópapírra fér el az egész osztály?

- Hányan tudnak egyszerre közösen fogott ceruzával lerajzolni egy megadott tárgyat, hányan férnek hozzá a nagy csomagolópapírhoz, és melyik csoport tud több szereplőt rajzolni egy várba?

- Társunk mozdulatlaná válik, ő most egy báb, mi vagyunk a bábosok. Játsszunk vele valamit, ha kitalálta mit játszik, megmondja, szerepcsere.

- Most a báb mondja meg, mit szeretne csinálni, a bábos elmozgatja vele.

- Szemben állunk egymással, társunk figyelni tekintetünket. Ha az barátságos, közeledik hozzánk, ha hideg - távolodik.

Így indulnak a játékok, kezdenek megtanulni a gyerekek figyelni magukra, egymásra. Aztán egyre inkább szerepjátékká válnak. Minden zavar nélkül fektetik le bábjukat, simogatják, mesélnek neki esti mesét. Mellé fekszenek, átkarolják, elalszanak.

Amikor már jól megy a játék, körben kirakott egyszerű kellékekkel változatos szerepjátékokat rögtönöznek, kezdődhetnek a szituációs játékok, a történetek dramatizálása . Később is lehetőleg mindent eljátsszunk, amit lehet. Ha valaki valami konfliktust ad elő, rászólok: ne meséld el mit mondtott: játszd! Ezzel már kissé bele kell bújjon a másik bőrébe. Megesett már, hogy egy ilyen játék közben elnevette magát, legyintett, és már nem látta lényegesnek a történeteket. Ezeket a játékokat persze nem lehet gyors tempóban pörgetni, keményen legyűrve a gyerekek furcsálkozását. Mindig meg kell beszélni, mi miért szokatlan számukra. Viszont úgy sem mehetünk tovább, hogy valamit csak kívülről, jelzésszerűen játszottunk el. Nem darálhatjuk le a tananyagot.

Ezt a játékot természetesen ugyanúgy lehet agresszíven, kulturális erőszakként alkalmazni, mint némely tantárgy, a gyerek számára eleve átjárhatatlan fogalmi struktúráját.²⁵⁴

Lehet formálisan, társasjátékként adagolni, végül megbukhat ott is a dolog, hogy a személyiségközi korlátok ledöntése után nem biztosítunk számukra olyan munkát, amelynek sodrása irányt ad a felszabadított energiáknak. Önmaga az a tény - hogy átírtuk a tematikát - nem biztos, hogy átírja nevelési gyakorlatunkat is.

Ha már tudunk beszélgetni, vitatkozni, akkor a játékokat frissíthetjük a klasszikus beszélgetős foglalkozásokkal is. Pl.: Nézzük meg ezt a Kis Varsó munkát. (. Egy szerzőpárosról van szó) Tulajdonság. Mi az első gondolatotok? (.Egyformaság, arctalanság, bár lehet, hogy lesz aki rögtön tovább lép. Ugyanis, ha jobban megnézzük őket, mindegyikük a meccs, verseny előtti tranzit legmélyben átélt pillanatában van. De mennyire más a testtartásuk. Más hosszúságú zoknit viselnek. Pörgessük tovább a filmet, induljanak meg a helyükre a pályán. (-Miért nincsenek mezben? – Á, az konkretizálná a képet, gyengítené az általános jelentést, még ha egy fiktív mez lenne is. Mert ha mondjuk egy Chicago Bulls mezt viselnének, azonnal elindulna

²⁵⁴ Gerevich József mutatja be nagyon tanulságosan az ilyesféle kulturális erőszakot, Társadalmak terápiája, terápiák társadalma című művében. Magvető, 1983.

bennünk a szurklói érzelmek lavinája) Most pedig már felöltözte a buszhoz.

Amellett, hogy releváns ismereteket közvetítünk, az is nagyon fontos, hogy ezt milyen attitűddel tesszük.

1. Az attitűd²⁵⁵

Nagyon vázlatos, helyenként túl, másutt alulírt, sok sebből vérző szövegrész. Valószínűleg több fejezetre kell bontani.

A szociálpszichológiában az attitűdök olyan beállítódások, melyeknek kognitív (.megismerő/gondolati), affektív (.érzelmi) és konatív (.viselkedéses) összetevői vannak. Az attitűdök mindig e három összetevő együtteseként értelmezendő, azonban ezek az összetevők különböző hangsúlyokkal lehetnek jelen. Így például a sztereotípiák egy olyan attitűdként fogható fel, amelyben a kognitív összetevő hangsúlyos. Az előítélet, mint attitűd érzelmi hangsúlyú, a diszkrimináció pedig, viselkedéses.²⁵⁶

Pedagógiai attitűdünket meghatározza alap beállítottságunk, élethez, kultúrához való viszonyunk.²⁵⁷

Ha ennek legmélyebb közös gyökerét keresem, nem találok mást, mint hogy valamennyien hívő emberek vagyunk. Attitűdünket természetesen erősen meghatározza hol és kiket tanítunk.

255 Dr. Budavári-Takács Ildikó A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Szent István Egyetem 11. fejezet - Attitűd fogalma, összetevői, funkciói.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html

256 A tanácsadás szociálpszichológiája. Dr. Budavári-Takács Ildikó (.2011) Szent István Egyetem

[https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-](https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html)

[0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html](https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html)

²⁵⁷ És persze az is, hogy hol tanítunk. Belvárosi elit iskola – periférikus telepi iskola. Óvoda – egyetem. Matematikai versenyfelkészítő – terápiás művészeti foglalkozás.

Egyéni – kiscsoportos – nagycsoportos foglalkozás.

Hit

Egyelőre nagyon kusza, talán túl is van írva. Hadas Miklós szövegében részletesebben foglalkozom vele, néhány bekezdés majd nyilván átkerül oda.

Hiszünk olyan dolgokban, amiket nem tapasztaltunk meg saját érzékszerveinkkel, vagy meghaladja az általunk megérthető tudástartományokat.

Tanultunk matematikát, láttuk, hogy a háromszög belső szögeinek összege 180 fok, már, ha elhisszük, hogy bármilyen messzire tolok is el egy metsző egyenest, párhuzamos eltolással, a metszési szög változatlan marad. Elhisszük, noha nem toltuk el végtelen távolságra. Szemléletből adódik. Ez nem hit kérdése, mondjuk, hisz tudományosan bizonyítottuk, és valóban, remekül elboldogulunk az euklideszi axiómákra épülő geometriával, meg az erre épülő newtoni fizikával. Bolyai János és Lobacsevszkij nem fogadta el ezt a hiedelmet, megszülettek az első leírások a nem euklideszi terekről, amelyekben a háromszög belső szögeinek összege is lehet több vagy kevesebb 180 foknál. Ezt, elemi matematikai ismereteinkkel már tényleg csak elhisszük, Hasonlóan hiedelmekre hagyatkozunk az evolúciós tan elfogadásakor, mert jó néhány faj fejlődéstörténetét ismerjük ugyan, de messze nem annyit, amennyit egy tudományos bizonyítás igényelne.

“Minden tudományos hipotézis, elmélet, modell hiedelem, de a tudomány csak akkor fogadja el a hiedelmek legális kommunikációját, ha azokat folyamatosan szembesítik a kísérletek, megfigyelések során megismert tényekkel. Ennek az apparátusnak köszönhetjük a tudomány, a technika, végső soron az ember fejlődését” - írja Csányi Vilmos és Tóth Balázs *Hiedelmeink - Az emberi gondolatok építőkövei* című könyvükben.

A tudomány, a tudósok vallása, mondhatnánk, amely persze a mérlegelő elővívátatosságon alapul, és nem a megfontolások nélküli magabiztosságon. (. Kerényi Károly, 1938. *De hol írja? Religio academici./Kerényi Károly, Dunántúl, Pécs, 1938 (Pannónia Könyvtár 52.?)*)

Tudományos tények ismertetésekor tehát nem azt mondjuk, hogy ez így van, hanem, hogy elhanyagolhatóan kicsi az esélye, hogy nem így lenne, (.Kicsiknél persze nem bonyolítjuk ezzel a dolgokat) és türelemmel fogadjuk az „összeesküvés elmélet” alapú ellenvetéseket, ha nem is ragadunk le náluk. ²⁵⁸

A tudomány bizonyos állításairól persze száz százalékosan meg vagyunk győződve, még ha tudjuk is, hogy ez csak egy köznapi értelemben vett száz százalék. A mindennapi életben remekül elboldogulunk a newtoni fizikával meg az euklideszi geometriával, noha tudjuk hogy léteznek a nem euklideszi geometriák, meg a kvantumfizika, hogy amit a mindennapokban alkalmazunk, csak speciális estei egy sokkal gazdagabb rendszernek, de ez a tudásunk nem befolyásolja mindennapi életünket.

Köznapi nyelvhasználatban hívő embernek nevezzük azt, aki elfogadja, hogy a mindennapi, materiális létfenntartó, komfortnövelő tevékenységen túl, valamiféle magasabb elvárásoknak is eleget kell tennie. Az „egyszemélyes csoportok”²⁵⁹ tagjai a tágabb közösségi értékelvárásokat persze figyelmen kívül hagyják.

258 Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés.

https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

259 Lásd pl. Csányi Vilmos: *Íme az ember*, 277.o. Az egyszemélyes közösségek kialakulása.

A gyakorlatban teistákat – ateistákat, vallásosakat – vallástalanokat különböztetünk meg. Finomabb skálán a teisták, ateisták közé az agnosztikusok, a vallásosak, vallástalanok közé a kulturálisan vallásosak²⁶⁰, vagy pl. a liberális unitáriusok²⁶¹ ékelődhetnek be.

Ha elmélyedünk a vallások világában, igazat kell adjunk Szimonidesz Lajosnak, aki szerint a vallás a hitnek csak durva kérge, ruhája.²⁶² „A valláspszichológia fejlődésével egyre több kutatás tesz különbséget a vallásosság megélésének egyéni mintázatai között, igazolva, hogy a vallásosság — más pszichológiai jelenségekhez hasonlóan — összetett és sokarcú.”²⁶³

Nehéz élethelyzetekben, nehéz korokban szorosabb, uniformizáltabb, derűsebb közegben oldottabb, sokszínűbb lehet. Egy dogmatikus katolikus számára szentségtörésnek tűnhet Bulányi György kijelentése az Oszövetségről („Nem isten ígéje”²⁶⁴), egy Bulányi tanítvány nem érti a Dalai Lámát. (Nekem már Bulányi György előtt is voltak apróbb problémáim a bibliai szövegekkel. Az ószövetség ugye teljesen egyértelműen emberi alkotásnak tűnt. „Egy szerető isten nem mondhat olyat egyik népének, hogy menjen, és ölje meg a másikat.” Az evangélium néhány során is fennakadtam. „Ne ítélj, hogy ne ítéltes!” „Komolyan azt akarja mondani, csak azért próbál jó lenni, hogy elnyerje Isten helyeslését és jutalmát, vagy elkerülje rosszallását és büntetését? Hát ez bizony nem erkölcs, csak hajbókolás, törleszkedés, nem több mint lesni vállunk mögött a nagy égi biztonsági kamerát, vagy fejünkben a kis néma poloskát, amely minden lépésünket, sőt minden piszkos gondolatunkat ellenőrzi.”²⁶⁵ Nem lehet, hogy az eredeti kijelentés úgy hangzott, hogy ne ítélj isten nevében?)

A sor vége pedig? Haladjunk időrendben.

„A világban vagy kényszerű végzet és áthághatatlan rend, vagy kéréssel engesztelhető gondviselés, vagy szeszélyes, gazdátlan összevisszaság uralkodik. Ha az áthághatatlan végzet: akkor mit tusakodol ellene? Ha a kéréssel engesztelhető gondviselés: akkor tedd magad méltóvá az istenség segítségére. Ha pedig a gazdátlan zűrzavar: akkor örülj, hogy ebben az áradatban van benned irányító értelem.”²⁶⁶

„Az Isten szó számomra nem jelent más, mint az emberi gyengeség kifejezését, a Biblia pedig a tiszteletre méltó, de inkább primitív legendák gyűjteménye” – írta 1954-ben, halála előtt egy évvel Einstein.

²⁶⁰ Nagyon meglepődnek, ha lenne túlvilág. Esterházy Péter. **hol írta?**

²⁶¹ „Mi, buddhisták ateisták vagyunk” – jelentette ki a dalai láma 1991-ben Santa Barbarában. 9 Mivel „Isten vagy istenek – főleg mint személyiséggel, felruházott létezők – nem játszanak szerepet.” A vallás fogalma. Hartmut Zinser
https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lakoma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

²⁶² „A külsőségekhez, a vallás merevebb kérgéhez előbb hozzájut, s sokszor tartja ezt a merev kérget a vallás lényegének. Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. 10. o. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.

²⁶³ Vallásosság és poszttraumás növekedés: egy többdimenziós megközelítés. Dormán Júlia — Martos Tamás — Urbán Szabolcs. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pszichológia Intézet, Piliscsaba: Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közzszolgálati Kar, Mentálhigiéné Intézet, Budapest. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 13 (.2012) 1, 21—35.
<http://real.mtak.hu/58148/1/mental.13.2012.1.2.pdf>

²⁶⁴ <https://flagmagazin.hu/mondom-a-magamet/bulanyi-gyorgy-atya-az-oszovetseg-nem-isten-igeje>

²⁶⁵ Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007.
<http://docplayer.hu/2387016-Richard-dawkins-isteni-teveszme.html>

²⁶⁶ Marcus Aurelius: Elmélkedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

"... a modern sztoicizmus, illetve epikureizmus korántsem valaminő konkrét filozófia többé, még kevésbé valami filozófiai rendszer. A valósághoz való alapattitűd, erkölcsileg színezett magatartás, amely egészen különböző filozófiai rendszerekhez párosulhat. Persze nem akármilyen filozófiai rendszerekhez. Mégis marad mindig egy olyan ontológiai bázisam mely nélkül ez az alapattitűd nem jöhetne létre. Ez a valóság vágyainktól, álmainktól és partikularitásunktól független léte, mellyel számot kell vetnünk, melyből tetteinket indítanunk kell, tudván, hogy tetteink ebben a világban gyűrűznek tovább, s hogy csak mi - magatartásunkkal, tetteinkkel, életünkkel - adhatunk "értelmet" ennek a világnak, s kell, hogy értelmet adjunk neki."²⁶⁷

Arról ugyan érdekes vitákat folytathatunk, hogy a világnak adandó értelem csupán a bennünk lepárlódott értékrend, kulturális vagyon függvénye, avagy **egy felsőbb értelem által sugallt, diktált - de a magam tudását ebben a tárgykörben igen töredékesnek tartom.** A vallások, a hit ugyanúgy érdekel, mint az összes többi emberi dolgunk, de saját életemben nem élem meg problémaként.

Egy időben, ha nagyon fáradt voltam, csak evangéliumot tudtam olvasni, az okát nem tudnám megmondani. (Talán a szeretet-sugárzása miatt?) Szimonidesz Lajos, Vermes Géza, Bulányi György, Perintfalvi Rita és mások hatására talán anonim vallásosnak ²⁶⁸ nevezhetem magam, aki mosolyogtató butaságnak tartja az isten szeme színéről folytatott hitvitákat. **(.Amíg egymásnak nem esnek rajta. Jobb, mint ha a kocsmában lennének)** Ahogyan nem szoktunk elgondolkodni a levegő minéműségén, míg csak nagyon meg nem bűdösödik, úgy azon sem töprengök, vajon valóban csak valami negyvenezer éves kollektív bölcsesség, gyönyörködés, félelem jelenik-e meg az isten fogalomban, a szent szövegekben²⁶⁹, vagy valami tőlünk független végső értelem. Örülök, ha valakinek erős a hite, nagy ajándéknak érzem, amit semmiképp sem szeretnék elvenni tőle.²⁷⁰ Bosszant, ha egy harcos ateista sértettségében, amiért valami vágyálommal hitegetik, támadóan lép fel.²⁷¹ Mármint, ha a hitet támadja. Mert a hitből következő, vagy annak ellentmondó cselekedetek már nem tartoznak védelem alá. És ugyanígy bosszant, amikor valaki, ahelyett hogy hitét, kedves, szelíd ajándékozó gesztussal kínálná, rámenős marketingezésbe kezd.

Eljárok a mormonok ingyenes nyelvóráira. Az órák végén mindig van valami rövid kis szöveg vagy videó Isten jóságáról, a reményről. Bízz benne, és akkor minden jól fog alakulni, mondják a kedves fiatal amerikaiak, eszembe nem jutna közbevetni, hogy akkor Ukrajnában most csupa hitetlen szenved?

Hitbéli alapkérdések helyett inkább az értelemadás módjáról szeretek vitatkozni.²⁷² Ilyenkor a harcos hitvitázók időnként a kognitív disszonancia elsimítását célzó ügyeskedésként jellemzik

²⁶⁷ Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971 83. o.>

²⁶⁸ Az anonim keresztény mintájára.

²⁶⁹ **A számomra vágyfantáziáknak, babonás praktikázásoknak tűnő szövegrészekről illetlenség lenne itt beszélnem.**

²⁷⁰ Mérő László azt mondja: „A hinni tudás ugyanolyan képesség, adomány, mint a matematikai vagy a zenei. És hát minden képesség adomány.

²⁷¹ Vagy múltbéli rémtettekre hivatkozik, amit vallások leple alatt követtek el. A múltból okulni kell, nem pedig teherként cipelni magunkon. „Két szerzetes kelne át egy sekély folyón, látják, hogy egy hölgy toporog a parton, nem mer nekivágni. Az idősebb szerzetes felnyalábolja, átviszi. Este a fiatalabb megkérdezi tőle: „Atyám, hogyan tehetted ezt, hisz mi nem érinthetünk nőt! – Fiam, én a nőt a túlsó parton rögtön letettem, de te azóta is magaddal cipeled.”

²⁷² „Ateistákkal folytattam egy nagyon izgalmas párbeszédet nemrég. Eddig is így gondoltam, de most megbizonyosodtam arról, hogy hozzám és a progresszív teológiai gondolkodáshoz nagyon közel állnak az ateisták. Persze nem értünk mindenben egyet, pl. abban nem, hogy létezik-e Isten vagy sem. De abban viszont

ezt a fentebbi „érdektelenséget”. Én inkább annak a tapasztalatnak tudom be, amit a hosszú távú kerékpáros nap-mint nap megél. Tudjuk, hogy ott elöl van egy cél, de ez csak diszkrét, homályos alnyomatként él a tudatunkban, teljes testtel-lélekkel mindig az az útszakasz jelenik meg, ahol épp tekerünk.

Személyesen az egyes vallások isteneit az emberiség kollektív vágyálmainak (.Némelyiket, némely elemében rémálmainak) látom.²⁷³ Rajzórák - kirándulások lámpaoltás utáni - felolvasásain természetesen evangéliumot is olvastam, volt akit mélyebben megérintett²⁷⁴, másoknak csak egy mese volt a sok közül. Istentiszteletekre rendszeresen nem járok, de ha alkalom adódik (. Pl: kerékpáros csoporttalálkozó előtt, a békásmegyeri református templomban), jó érzéssel tölt el a hívők társasága. **Kulturálisan kereszténynek csak azért nem nevezném magam, mert a mindennapi tanítás, iskolai jelenlét bőven fedezi szociális igényeimet, barátaimmal is csak alkalomadtán találkozom.** Ettől persze tudom, hogy számíthatunk egymásra, olvasom írásaikat, leveleiket. Ha nagyobbak lennének társas igényeim, és persze kisebbek a munkaterheim, nyilván eljárnék valami klubba, részt vennék istentiszteleteken (.Lásd feljebb a liberális unitáriusokat), és rendszeresen találkoznék barátaimmal.

Praktikus kérdések is felmerülnek persze. Pl.: milyen mértékben használjon a tanár vitaindítóként vallási szövegeket? És meddig mehet az ökumené terén? Beférjenek-e a keresztény/keresztény szövegek mellé más vallások szövegei?²⁷⁵ Különböző korosztályoknál, különböző karakterű csoportoknál, vagy egyéni beszélgetésekben néha egyszerű fordulattal intézzük el a problémát. „Egy az isten vagy egy se, de élj úgy mintha lenne!”²⁷⁶ „...ha van istenség, minden rendben van; ha a véletlen uralkodik, legalább te ne szolgáltasd ki magad a véletlennek.”²⁷⁷

Összefoglalva: a tanár viszonyuljon megértően a hitek színes piacához²⁷⁸, keresse bennük tanítványaival a közös értékeket. **Fogadja megértően a szülő, tanítvány csípős megjegyzését: Hinni a templomban kell! – Kedveseim. Mint tudjuk, „templom a természet!”**

Olvasmányként egyelőre a szent iratokon kívül csak Szimonidesz Lajos, Vermes Géza, Bulányi György, Perintfalvi Rita írásait tudom ajánlani.

mélységesen egyetértünk, hogy mennyire fontos lenne sokkal emberibb módon bánnunk egymással.” Perintfalvi Rita Facebook bejegyzése.

273 Vesd össze pl. Marx kijelentésével: „A vallás a szorongatott teremtmény sóhaja, egy szívtelen világ lelke, mint ahogyan a szellemtelen állapotok szelleme.” Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Hogy miféle szellem, és mennyiben ópium, mennyiben doppingszer, azt már vallása és embere válogatja.

Kossuth, Budapest, 1988

274 Zámori Somát nagyon mélyen megérintette.

275 Iszlám, Hinduizmus, Buddhizmus, Univerzizmus, Szikhizmus, Judaizmus Bahaizmus, stb.

276 Müller Péter Iván Sziámi szövegéből ferdítve. Ő megelégszik annyival, hogy „mindenki szeresse!”

<https://www.facebook.com/mullerpetersziami/photos/vers-a-h%C3%A9tv%C3%A9g%C3%A9re-egy-vagy-egy-se-ha-a-haj%C3%B3ra-gondolok-az-meg-kett%C5%91-hiszen-testb%C5%91/2458906864123962/> Vesd össze: Vértesaljai László: Második nagybőjti beszéd: Krisztus szent és valóságos embersége üdvösségünk forrása.

277 „A világ körforgása fel, le, századról századra ugyanaz. S a mindenség értelme vagy külön határozza meg minden mozdulatát - ha így van, fogadd el, ami kezdeményezése szerint történik -, vagy csak egyszer avatkozott be iránymutatón, s minden további mozzanat ebből következményszerűen folyik, mert valami módon csak atomok vannak.^[93] Összefoglalva: ha van istenség, minden rendben van; ha a véletlen uralkodik, legalább te ne szolgáltasd ki magad a véletlennek., Marcus Aurelius: Elmélkedések.

<https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

²⁷⁸ Teizmus, agnoszticizmus, ateizmus mindenféle változatai.

Egyéb (. Kaotikus össze-visszaságban. Majd helyre szerkesztendő!!!)

„Nemrég mesélte egy Amerikából hazalátogató ismerősöm, hogy amikor a négy-öt éves kislányát elvitte orvoshoz, és ott le kellett vetkőznie a vizsgálatához, akkor az orvos megállt, és mondta a kislánynak, hogy csak azért kérhetem tőled, hogy vedd le a pólódat, mert orvos vagyok, és itt áll az anyukád. Rengeteg olyan apró dolog van, ami e köré épülhetne, és nem csak a szülőre lenne hagyva az egész.”²⁷⁹

Igen. A rengeteg apró dolog. Amikre fel kellene készülnie az embernek a főiskolán. Tanár lesz. Lesz ugyan mozgástered, de lesznek végpontok. Apróságnak tűnhetnek, pedig nem azok.

Kati "fojjadalmát" mesélem egy ismerősnek, elkomorul. - Az én fiam is jött már haza ezzel. Na, gondolhatod, mit mondott neki Sanyi. Elmagyarázta szépen milyen is volt valójában az a forradalom, és hogy Lenin bácsi azért mégsem azonos a Mikulással.

Most rajtam az elámulás sora, mert bár én sem helyeslem a dolgot, de azt azért nem értem, hogyan közvetítheti egy felnőtt ember egy óvodás gyereknek azokat az indulatait, amik az óvó néninek szólnak. Jellegzetes narcisztikus attitűd, a nevelési eljárás eredménye az lesz, hogy a gyerek legközelebb már a fenekét sem törli ki, mert ezt is az óvó néni mondta, és hátha ez is ideológiai tévedés. Vagy ami még rosszabb, szorongásai támadnak a két szeretett lény közötti választás kényszerétől. (.Bezzeg Makovecz Imre nem háborodott fel, amikor a gyerek hazavitte az alumíniumból hajtogatott hamutartót. „Mert fontosabb a gyerek lelke!”)

A nevelő néha olyan, mint az elefánt a porcelánboltban. Egyik szép példáját két nagyon kedves és munkaképes ifivezető mutatta nyári táborunkban.

- Jé, te Odollal mosol fogat? Reggel Odol, délben Odol, estére már undorodol, kántálták, majd - a kicsi megnyúlt ábrázatát látva egyikük hozzátette:

- Ez egy rossz fogkrém!

Nem akartak ők semmi rosszat, nem is gondoltak rá, hogy ebből valami bántódás lehet. A kicsi is mosolygott, de én láttam, hogy felrémlt előtte anyuka, ahogy jön hazafelé a tsz-ből, letámasztja a nagy "biciglit" a bolt elé, bemegy a tisztára mosott gumicsizmában, bevásárol, tolja hazafelé a nagy szatyrokat, és ebből a szatyorból mindig Odol kerül elő.

„Iskolás koromban egy idősödő tanárnő mindig ránk szólt, hogy visszakérdéskor véletlenül sem a „mi van?” kifejezést használjuk, hanem kérdezzünk szépen vissza, hogy „tessék?” tette ezt oly módon, hogy nemes egyszerűséggel a „mi van?” kérdésre szimplán az elképzelhető legellenzenvesebb hangon visszaüvöltött, hogy „tessék?”. Ennek eredménye az lett, hogy a mai napig ki nem tudnám mondani senkinek nekiszegezve, hogy „tessék?” mivel rögtön ezt az ellenszenves, már elnézést a kifejezésért, rikácsolást hallom a fejemben. A tanárnő szándéka egyértelmű volt, de sajnos a célnak nem felelt meg. Úgy gondolom, ha elmagyarázta volna ellenszenve okát a „mi van?”-nal szemben, és segített volna megérteni undora forrását, eredményesebb lehetett volna, vagy akár be is láthatja, hogy a veszély nem akkora, mint amilyennek ítélte.”²⁸⁰

Az ajándékozás gesztusa.

²⁷⁹ Hogyan kezeld szülőként a szexuális visszaélések témáját? Paulik Mónikával Kárpáti Judit beszélgetett https://hogyanmondjamelneked.hu/szexualis-zaklatas/2018/03/02/hogyan-kezeld-szulokent-a-szexualis-visszaelesek-temajat?fbclid=IwAR3T8FSLzai43PvTjKqed4_r9ipZ7YW0LqB1XtswOVRwYiMu3c8MfMd7LaQ

²⁸⁰ Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelv_romlasi_ellen

Megérkezünk egy gyerekcsoportba, hoztunk valamit, ami szerintünk őket érdekelheti, nekik fontos lehet. Köszönünk, pár mondat magunkról, testbeszédünk, mimikánk azt jelzi, hogy mi most lélekben együtt vagyunk, az ő terepükön, kezdjük. Ha ehelyett egy ájtatos, fennsőbbes, leereszkedő mimika/testbeszéd indít, néhányan elfogadják, bizonyos speciális csoportok kifejezetten jó néven veszik, de átlagos csoportok ilyenkor bezárkóznak, vagy udvariasan asszisztálnak, de lélekben messze vannak.

Találkozás más kultúrákkal. El sem kezdve.

Napjainkban égető kérdéssé vált, hisz óriás plakátok igyekeznek gyűlöletet kelteni azok ellen a „mások” ellen. Nincs mit tenni, be kell mutatnunk tanítványainknak mondjuk az angol birodalom kialakulásának, átalakulásának példáján a kultúrák találkozásának problémáit, áldásait. Valter Attilát kérdezik, milyen egy soknemzetiségű csapatban tekerni. „Jó. Mindenki hozza saját kultúrája értékeit.” 281

Politikai viták

Kollégákkal folytatott vitákkal „könnyű a dolgunk.” Értelmes felvetésekre értelmesen reagálunk, hitvitákba nem megyünk bele.

„Kedves Lajos! Én nem mondok neked marhaságokat a Real Madrid támadójátékáról, te meg ne add elő nekem megváltó politikai nézeteidet!”

Ha már végképp nem lehet kitérni:

„Abban, ugye megegyezhetünk, hogy Árpád azonnal a gyógyító táltosért küldött volna, amint valamelyik vezérét a Zala Márk mintázta pózba látta volna merevülni. Vagy ha elkezdte volna fejtegetni neki, hogy irtsunk ki minden ilyen meg olyan származását, mert „ezek mind”....

István sem egy álmatlan éjszakán ébredt rá, hogy boldogok a soknyelvű, sok szokású birodalmak. Mindennapi tapasztalata volt a vezéreknek, hogy a közös cél áttöri az apró kis részérdekek falait. Ha csökken a közös cél ereje, akkor már valóban más a helyzet, de nem azért, mert az a másik „másik fajta”, hanem mert mást akar. Más az érdeke. Ha a „fajta” ellen akarsz harcolni, akkor a másik oldalon nincs mit tenni, mindenkinek küzdeni kell ellened, mert nem válhat más fajtájúvá. De ha csak a más érdekeket követők ellen küzdesz, akkor, aki nem azonosul ezekkel az érdekekkel, szépen félreállhat, és máris kevesebb az ellenséged. Ezek elég egyszerű, primitív igazságok, de hát ez az egyszerű, primitív észjárás szerezte meg számunkra ezt a hazát. Vagy tartotta meg a nabateusokat évszázadokon át. Ettől persze még beszélhetünk arról, hogy bizonyos etnikumok körében szignifikánsan nagyobb az ilyen, meg olyan viselkedésük aránya, vizsgálhatjuk az okait, történelmi gyökereit, de csak a fentiek szellemében.

Ha tanítványok kezdeményeznek politikai vitákat, reakciómat a tanítványok életkora, értelmi szintje, határozza meg. Ha pl. azt halljom, hogy lám az angol (. focista, zeneszám, stb) ilyen és ilyen, bezzeg a magyar... akkor vagy elengedem a fülem mellett, vagy lerázom egy könnyed megjegyzéssel: „Minden nemzeti kultúrának vannak értékes és értéktelen produktumai, szakemberek akár mennyiségi viszonyokat is tudnának mondani, én nem.” Ha a helyzet, és a vitapartnernek színvonala megengedi, el lehet vitatkozni az összevetett dolgok értéktartalmáról.

Viták moderálása

Mit kezdünk a mellékszálakkal?

²⁸¹ A Liverpool focicsapatában angol, ír, észak-ír, skót, görög, spanyol, portugál, francia, holland, japán, egyiptomi focisták játszanak Szoboszlai Dominik mellett.

„Az zene hasznárúl és kárárúl” vitát egy Kaláka dallal vezetjük fel.²⁸² Terveink szerint a közösségi és magányos zenélés, zenehallgatás élményvilágába tennénk kutatóutakat, de az egyik gyerek a hajolajozás szokását jóval érdekesebbnek véli.

- Érdekes kérdés, feljegyeztem, ha mások is annak tartják, majd sorra fogjuk venni, de most maradjunk a zenénél!

Összeesküvés-elméleti felvetéseknél:

- Fogadjátok el tőlem, hogy ez a már egyszer kitárgyalt, összeesküvés-elméletek közé tartozik, tehát mellőzzük. Ha még nem foglalkoztunk vele:

- Érdekes felvetés, összeesküvés-elmélet az alapja, feljegyeztem, vissza fogunk térni rá.

(Persze, ha egy mély lelki gödörben lévő tanítvány említ - négy szemközt - mellékszálként valami hasonlót, nem szerelem le egy összeesküvés elmélet szöveggel, hagyom visszatérni, vagy finoman visszatéritek előző gondolatához)

Lerövidített út

A bemutató órát is hasonlóan kedves, rokonszenves fiatal kolléganő tartja, Radnóti utolsó verseivel foglalkoznak, a gyerekek szépen felkészültek, rettenetesen elítélik a fasizmust, szorongásaik teret nyerhetnek, kifejeződhetnek, csak épp talajtalanul lebeg az egész, nem kötődik a hétköznapi erőszakhoz, mindennapi ismereteikhez. Felkeltettük a szorongásokat, de nem építettünk semmit mindennapi viselkedéseiken. Az óra persze látványos, de a gyerekek inkább csak díszletek benne.²⁸³

Intimitás

Möllerné

Bizonyára felmerült néhány kollégámban: ha ő ilyen stílusban dolgozna gyerekeivel, rögtön megkapná tőlük, amit egyik magyartanárnőnk:

"A tanárnő nem azért van, hogy neveljen, hanem hogy oktasson!"²⁸⁴ Vagy ellenkezőleg: felborulna a rend, mindenből lelki probléma támadna. Utóbbi veszélyt én is tapasztaltam már, de azért előbb-utóbb megszokja a gyerek, hogy a munka mindenekelőtt. Az osztályfőnöki órák családi légkörét nem szabad összekeverni a rajzórák munkahelyi hangulatával. Az intim viszony épp azért kell, hogy az órán viszonylag nyugodt szívvel játszhasam a kemény céhfőnök szerepét.

Ez a stílus egyébként nekem is eléggé idegen volt, hogy ilyenné alakult kapcsolatunk módja az a gyerekeknek volt köszönhető, mégpedig annak a bizonyos induló hetedik évfolyamnak, amellyel nekem is voltak gondjaim. Mosolyogva olvastam Winkel pedagógiai pszichiátriájának²⁸⁵ példaszituációját. Istenem, istenem. Ha én ilyen stílusban dolgoznék ezekkel a hetedikesekkel, azonnal körberöhgögnének. És, ha megint az óvóbácsi effektusról van szó? Mi van, ha megint a saját véleményemet előlegezem meg a csoportnak? No, majd felolvasom nekik, kíváncsi vagyok, mit szólnak hozzá:

- Gyerekek, olvastam egy történetet, egy német iskolában játszódnak. Kíváncsi vagyok, mi a

²⁸² Mily gyönyörűség, íme, lásd,

Amikor az atyafiak együtt muzsikálnak!

Ott van az áldás, hiszed-é?

Csak oda küld a mi Urunk pengő citerákat!

(https://csecsy.hu/konyvek/enekeskonyv/mily_gyonyoruseg_ime_lasd)

²⁸³ Popper Péter svéd pedagógus vendégével egy gyermekvédelmi tanácskozássra igyekezett. Az előcsarnokban dísznővények közt úttörők álltak sorfalat. A svéd sarkon fordult. Egy olyan pedagógiai rendezvény, ahol embereket használnak díszletként, engem nem érdekel.

<https://www.facebook.com/nyitottakademia/videos/862895318094512>

²⁸⁴ Beke Kata említi egyik ÉS cikkében.

²⁸⁵ Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria. TK 1981 129.o

véleményetek.

"Möllerné új tanárnő az iskolában. Öt hónapja osztályfőnöke a 7/b-nek. Szociális - integratív módszerrel 21 fiút és 17 lányt tanít németre, matematikára, angolra és (.részben) vallás és hittanra. Egy esőre álló kedd délelőtt az osztály kirándulásra készül. A gyerekek örülnek a kirándulásnak, és izgatottan várják, "hogyan sikerül majd az új tanárral." Izgatottan és türelmetlenül sorakoznak a folyosón. De az indulás elhúzódik, mert az utolsó percben még meg kell keresni a futballt, az elkallódott uzsonnatáskákat és egyéb holmikat. Az osztály ingerlékenysége fokozódik. Számonkérések, szemrehányások, rendreutasítások stb. hangzanak el. Az ezt követő általános civakodás során Wolfgang és Fredy összeverekszik. Wolfgang több verést kap, mint amit el tud viselni. Izgatottan visszazsalad az osztályba, átkozódik, szidja Fredyt, az egész világot, és főleg minden tanárt, és esküdjük, hogy soha többé nem megy kirándulni...

Nézzük meg röviden mit tett a tanárnő:

Möllerné eleinte - látszólag - semmit sem tett, ezzel elkerülte a kétséges ingerreakció séma szerinti át nem gondolt, ösztönös reakciókat. Valóban megdöbbennek és tanácstalannak mutatkoztak. De - és ez a lényeg - tudatosan átgondolt minden viselkedési lehetőséget.

Végül megkérte a diákokat, üljenek le körben a földre, ahogy ezt gyakran megtették, amikor el kellett gondolkodni valamin, vagy koncentrált nyugalomra volt szükség. Möllerné lehuntya a szemét, arca elé tette kezeit, néhány tanulón is látni lehetett mennyire igyekeztek a teendőkre koncentrálni. Majd - néhány perc elteltével - a tanárnő megkérdezte:

- Mit gondoltok, mi az amit semmiképp sem szabad tennem?

- Nem küldheti haza Fredyt.

- Köszönöm, ez sokat segített. Mindenesetre én sem vagyok teljesen ártatlan a verekezésben. Ha jobban készítem elő a kirándulást, megelőzhettem volna a történeteket. Lehetséges, hogy ez az ingerlékeny hangulat nem vett volna erőt rajtuk... -

Ugyan, mindnyájan idegesek voltunk, valószínűleg az időjárás az oka.

- Mint általában: ez mindenki problémája. Bármit is javasolunk és teszünk, az mindenkit érint.

- Talán beszéljen Wolfganggal, abbahagyta az üvöltést.

- Ez hülyeség. Ha valaki megvert volna, biztos nem akarnám látni a tanárnőt, aki csak összevissza locsogna. És útközben majd tovább folytatják...

- Én is így gondolom. Hidat kellene építenünk nekik.

- Hogyan?

- Mit szólnátok egy extra Colához útközben?

- De ez megvesztegetés!

- Gondoljuk át még egyszer, gyerekek. Csukjátok be a szemeteket, ez segíteni fog.

Újra eltelik néhány perc. Majd Fredy így szól:

- Úgy gondolom, nekem kell bemennem és rendbe hoznom a dolgot.

- Ne kezdjétek már megint, akkor mehetünk egyenesen haza!

- Ne fecsegtetek már!

Fredy felemelkedik, odamegy az osztályterem ajtajához, visszafordul és - igen komolyan - azt mondja:

Wolfgangnak, hogy sajnálom, és hogy csak ő segíthet nekünk...

Fredy bemegy az osztályba és kb. 5 percig egyedül marad Wolfganggal. Csak hangfoszlányokat lehet hallani. Majd nyílik az ajtó, megjelenik Fredy, mögötte - kissé zavartan - Wolfgang. Az osztály még mindig csendben ül a földön. A tanárnő megszólal: Gyertek, üljtek ide! Fogjuk meg szorosán egymás kezét, hogy senki ne érezze magát egyedül. Talán akkor Wolfgang is segít nekünk.

Mindketten beülnek a körbe. A gyerekek megfogják egymás kezét. Wolfgang kissé akadozva megszólal:

- A dolog el van intézve. Fredy bocsánatot kért. Gondolom, mindennek ellenére, jól fog sikerülni a kirándulás."

Van néhány bajom ezzel a szöveggel.

Mi az, hogy fél év után megy először kirándulni velük, mi az, hogy még ekkor is új tanárnak számít? Hol maradtak az első hetek izgatott összebújásai, kirándulásai? Miért tehetetlenkedik annyit az indulásnál? Vajon az évközi munkájában is ennyi szervezői leleményt áruul el? Mikor leül a gyerekekkel és kétségbeesik, nehezen hisszük el az őszinteségét. A szövegből arra gyanakszunk, hogy a gyerekek máskor is szoktak verekedni, most csak az a baj, hogy Wolfgang túl sokat kapott. Mintha az esetpedagógus igyekezete csillanna meg. Aki a sok unalmas köznap helyzet után végre nevelhet, pszichologizálhat. Nem veti be magát a gyerekek életébe, felveszi a pszichológus köpenyét, elegánsan távol tartja magától a problémákat. És nem is fontos közölnie velünk, kifélemiféle ez a két gyerek? Mintha az osztály bármely tagja felcserélhető lenne egymással. Finom és épp ezért roppant kártékony módszert alkalmaz. Nem az alaphelyzetet igyekszik megváltoztatni, hanem a gyerekek reakcióját áthangolni. Holott az eseménytelen, távolságtartó iskolai világot kellene megváltoztatnia.

Ismerjük mi ezeket a kifinomult szép lelkeket, akik halk hangon fejtegetik, mennyire nem tudunk másokra figyelni, mennyire károsak ösztönös reakcióink. Közben ők sokkal finomabb agressziókkal terelnek bennünket függő szerepbe. Körbe ültetnek bennünket, kitesznek középre egy széket, aztán várnak, mi történik, és még mi vagyunk a "betegesek", mert két perc múlva már alig bírunk a helyünkön maradni. Hisz menni kellene. Olvasni, beszélgetni, élni.

Persze mindezekből semmit nem sejtetek, normál felolvasó stílusban adom elő a szöveget.

Amikor becsuktam a könyvet és körbe néztem, döbbenet tapasztaltam a hetedikben eddig még soha elő nem fordult teljes csendet. A gyerekek arca rettenetesen komoly volt.

- De jó lenne ilyen iskolába járni! - sóhajtott az egyik „nehézfű!"

Nyilván érlelődött már, nyilván nem jelentett teljes hátracot, maradtak még jócskán fenntartásaim is, de ez a sóhajtás átszakított valami gátat. Megértettem, hogy a gyerekek csak védekezésből húzódtak be agresszív sündisznóállásaikba. Az otthonról, kintről hozott mintákat most elsöpörte egy másik, intimebb világ üzenete. Ettől hirtelen egészen valóságosnak éreztem Möllerné attitűdjét. Megjelent előttem egy iskolavilág, amelyben ez a normál, rutinszerű eljárás mód. Belevágtam az osztállyal a kommunikációs jellegű munkába, fotós csoportjuk géppel a kezében kutatta az emberi alak viszonyát a különböző terekkel, nagyszerű munkakapcsolatunk alakult, és a visszajáró gyerekek elmondása szerint - ők is így élték meg a további időket.

Ide járt U. Pista is, tehetséges rajzoló, egészen szelíden tudott érdeklődni a világ dolgairól, de nagyon keményen ütött-vágott maga körül, ha valami sérelem érte. Aztán halálra szipózta magát egy WC-ben²⁸⁶. Egy ilyen eset után az ember el kell gondolkodjon, nem lett volna jobb Pistának, ha rajzai védőállásai mögött készülnek? Nem „pörgette túl” a szakköri környezet, hogy aztán még nehezebben legyen elviselhető a környezet sivársága? Azt hiszem azonban nem az bizonytalanítja el a gyereket, ha egy felnőtt mellett mintegy munkatársi viszonyban leshet be az élet csodáiba, hanem a visszaverések, leszerelések, becsapások.

Azt nem mondom, hogy eredeti ellenvetéseimből semmi sem maradt, de amikor egyszer egy klubdélután, néhány szerencsétlen véletlenből adódóan, botrányosan rosszul sikerült, én már a szertárban pakolásztam - csináljátok ahogy gondoljátok - a gyerekek meg benn veszekedtek, ajtót csapkodtak, hirtelen eszembe jutott a könyv. Bementem.

- Na ne vicceljünk már. Gyertek, üljünk körbe, fogjuk meg egymás kezét, hallgassunk egy kicsit.

²⁸⁶ Pista afféle iskolaréme volt, de szeretett rajzolni, bejárt szakkörre, egyre előrébb haladt a klasszikus rajztechnikákban. El volt könyvelve, hogy az „én emberem.” Nyolcadik végén falura költöztek. Elköszönt, másnap reggel a szertárban szétépve találtam magamról egy fényképet. Azóta sem tudom, vajon valami kapcsolatunk mélyén rejlő hamisságot érzett? Dühöt, mert el kell mennie egy helyről, ahol jó volt neki? Gondoltam, ha legközelebb találkozunk, megkérdem, de nem találkoztunk többé.

Nem lehet, hogy ne érezték: ha szeretjük egymást, ilyen kis hülyeségek miatt nem kaphatunk össze.

A klubdelután nagyszerű irányt vett.

Möllerné valamit tudott, amit nekem akkor kellett megtanulnom: a gyerekeknek is lehet elképzelésük arról, hogyan kellene berendezni iskolai életüket. A konfliktusokat akkor segítenek megoldani, ha partneri szerepet kapnak. Vissza is kell tudnunk húzódni, ha nem érezzük magunkat illetékesnek egy döntésben, vagy egyszerűen csak bízunk bennük. (. Pl. ha a kedves, tiszta, kissé naiv nyolcadikosok együtt akarnak aludni)

Persze itt megint vigyázni kell a szélsőségekre. Egyik az érzéketlen oktatógép, másik a didaktikát lebecsülő, kedvenc témáiról előadásokat tartó tanár, aki, a gyerekek unott tekintetét látva felháborodva tart hosszú erkölcsi prédikációkat, hite szerint lelki nevelésben részesítve őket.

Szeged. Linómetsző túra. Három lány, meg egy hatodikos fiú elindul megnézni az esti várost. Fél óra múlva Peti dühösen jön vissza. A lányok bementek egy pincébe valami Krisnásokhoz. Természetesen mélyen érint a dolog, egyrészt, miért háborodott fel így ezen ez a nagyon értelmes fiú, másrészt hogyan hagyhatták ott egy idegen városban az utcán. Mi lett volna, ha nem talál vissza? „Aztán megnyugszom.” Ha ezres számkörben fejben végzi el a műveleteket, a lányok feltételezhatték, hogy megjegyezte az útvonalat. Meg hát megkérdezhetett volna valakit, hogy jut el az Újszegedi Művelődési házba. De azért, amikor visszajönnek, megbeszéljük az esetet. Ott van velünk néhány egyetemista is, akik hírét vették az akciónak, és szerettek volna bepillantani a csoport életébe. A beszélgetés végén egyikük megjegyzi. „Ez olyan volt, mint egy egyetemi szeminárium!”

Szóval ha lehet átbeszéljük a problémát, de néha jobb egy érzelmi üzenet.

Utóbbi azért bennem erősen gátolt. Gyerekkoromban azt tanultam, hogy egy férfi nem érzeleg. Vannak azonban helyzetek, amikor mégis csak áttörnek a érzelmeim.

A nyolcadikos S. mellett ülök, korrigálom a rajzát, látom, könnyek folynak a szeméből.

- Mi a baj S. ?
- Elment Apa!

Tudni kell, hogy az S-ék afféle mintacsaládnak számítottak, sokat dolgozó kedves modorú szülők, jól nevelt, életteli, tehetséges gyerekek. Ilyenkor az emberbe villám hasít, hát csak kulissza volt mindez? "Apa egy este karjára vette Irént..." Magamhoz ölelem, megpuszílom az arcát!

- Hidd el, minden rendbe fog jönni!

Szünetben sápadtan megyek az osztályfőnökhöz.

„Igen, Sacit mindig nagyon megviseli, amikor az apja visszamegy Németországba.” (. Kiderül, hogy az apja egy ideje külföldön dolgozik.)

A következő órán elnézést kérek, megvilágítom a félreértést, tréfásan összeszidom, hogy hozhatta rám így a frászt, aztán érdeklődni kezdek: hogy-hogy nem jötték rá, hogy itt valami félreértés lehet? Kiderül, hogy az osztály teljesen arányosnak, "jogszerűnek" tartotta a reakciomat.²⁸⁷

Nekem ugyan erről továbbra is más volt a véleményem, egy kemény férfiembertől ilyen esetben legfeljebb verbális támogatás jár ki, de azt semmiképp sem tudom elfogadni, hogy elszórt, kriminális esetek miatt elkezdjük korlátozni szeretet megnyilvánulásainkat. Ha egy iskolapszichológus a lányokkal csak nyitott ajtó mellett mer (. hajlandó) beszélgetni, akkor abban az iskolában néhány neveletlen, deviáns gyerek, vagy egy felnőtt túlzott önbiztosítási törekvése miatt sérül a többség lelki gondozáshoz való joga. Ez számomra teljesen elfogadhatatlan. (.Igaz, az én irodám ajtaja is mindig nyitva van - még abban a néhány esetben is, amikor „analitikus mélységekbe” merülünk, de az iroda egyúttal fénymásoló, számítógépterem, telefonfülke, könyv és taneszköztár, tanulói archívum is, és az analitikus helyzet miatt nem függeszthetjük fel ezen funkciókat. Meg hát ez egy művészeti iskola. Ami most a gyerek legbennsőbb ügyének tűnik, néhány nap múlva esetleg a megszületett műben közügygé válik. **Hasonló okokból hágtam át teljes lelki nyugalommal a fotózási-filmezési tilalmat (.Csak a szülők írásbeli engedélyével lehet!) a sportiskolában. „Ti abból fogtok élni, hogy fotóznak-filmeznek titeket, hozzá kell szoknotok a kamera jelenlétéhez!”- és bizony a**

²⁸⁷ Érintések témában remek összefoglalót ad Újlaky István: Makarenkói érintés c. írása.
https://nepszava.hu/3056677_makarenkoi-erintes

nehezebb óráim előtt mindig betettem a kamerát. Ha nem úgy sikerül, ahogy szerettem volna, vissza tudjam keresni a hiba okát. Kádár-Csomor Gábor ezt odáig fejlesztette, hogy időnként a Facebookon élő közvetítést ad az óráiról.

Még két esetre emlékszem, amikor áthágtam az intimitás megszokott határait.

Elsős, másodikos testvérpár az elsős csoportban. A nagyobbal minden rendben, a kicsi azonban sehogy sem akarja elfogadni, hogy ez nem egy óvodai játékszoba. Bemegy a szertárba, próbálgatja az eszközöket, nem akar rajzolni. Egyszer csak meggondolja magát, fog egy papírt, ceruzát, odaül az ölembe, elkezd rajzolni. Akkor még nem esett meg, hogy egy kolléga ebből rendszert csinált, de hirtelen nem tudtam mit tegyek. Na, jó, akkor rajzolgassunk együtt. Kelttem volna fel, de nem akarta hagyni, ne foglalkozzok a többiekkel.

- Na, de nekem ez a munkám, nem hagyhatom őket magukra miattad, úgyhogy egy kicsit rajzolj egyedül, majd visszajövök. Aztán szép finoman sikerült elérnem, hogy felhagyjon az ölbe üléssel, végigdolgozta a foglalkozásokat.

A KISZ keresett meg, hogy ingyen táborozhatnánk Sződligeten egy motelben. Dél előtt a parkban dolgoznának a középiskolások a motel kertészével, ezzel keresik meg a szállás, ellátás költségeit, délután a grafika műhelyben. A résztvevők egy részét ők adják, a többi az én tanítványom lehet. Végül két lány kivételével mindenki a szakkörömből jön, de meghívok három barátnőt is akikkel kiállítás megnyitókori szoktam találkozni. Az első este kimennek a faluba. Előtte egyikük félre von: Gabi nagyon maga alatt van, az anyja azzal tette fel a vonatra, hogy ezentúl a ceglédi mamánál fog lakni, mert az új barátja ezt szeretné. Ezért érkezett akkora bőrönddel. Már oda fog „hazamenni”. Késő este jönnek vissza, igencsak ittas állapotban. Kicsit rá is játszanak, négykézláb másznak a folyosón.

- Csendesebben lányok, egy szállodában vagytok, indulás az ágyba! Ketten hajlanak is rá, de Gabi csak hangoskodik. Bemegyek hozzájuk, az ágyon ülve kiabálja, hogy őt nem szereti senki, nem kell senkinek. Ne hülyéskedj már, ölelem át, gyere, aludjunk, és lehúzó, lefekszem vele az ágyba.

- De jó, utoljára anyával aludtam így. Befészkelem a fenekét az ölembe. Amikor elaludt óvatosan kihúztam a kezem, kimentem a szobából. Másnap persze megbeszéltük, hogy még egyszer nem fordulhat elő. Nem is ittak többször alkoholt.

Akkor ezt ott teljesen természetesnek találtam, csak most, utólag gondolkodom el rajta, vajon annak találták volna a szülők is, ha utólag kiderül?

Máskor reflexből hártottam.

„Tanárbácsiii!!!!” integet két hetedikes lány szemrehányólag, mert nem reagáltam rögtön a köszönésükre.

- Bocs, elgondolkodtam, de lélekben veletek voltam, átöleltelek titeket!”

Erre széttárják a karjukat, és megindulnak felém.

-Csak lélekben - lépek hátra, tartom védekezőleg magam elé a karjaimat!

- Szerintem egy férfiember ne ölelgessen tizenéves lányokat.

- Mi is így gondoljuk, de ezt tessék elmondani x. y. bácsinak is.

- Miért, ő ölelget titeket?

- Hajaj!

- Hát, akkor ő másféle férfiember, mint én.

Megint csak máskor meg reflexből voltam elfogadó.

Te Patrik hogy a az a ! Ereszt el egy trágárságokkal teli, de nyelvilag igazi gyöngyszem kiszólást Csilla. (Tömör, lényeglátó, egyszóval költői!)

- Ellenpontoznám ezt egy kis irodalommal. Elmondok egy rövid Utassyt.

Csilla előveszi a telefonját:

- Nekem meg ez a kedvenc versem. A telefonból Vanilla Ágnes éneklő József Attilától az Óh, szív nyugodj-ot. Kiderül, hogy verseket is szokott írni. „Mikor olyan... na ilyenkor leülök, és írok egy verset!”

Kovács tanár úr, a gimnáziumban eleinte csak szokatlanul elálló füleivel, karakteres óravezetésével hívta fel magára a figyelmet. Az élet dolgaiban járatlan, naiv embernek tartottuk, aki a lélektant is **csak** mint a világtól való eltávolodás egyik eszközét kedveli. Mígnem egyszer sikerült neki az ellentettjét bizonyítania: ét osztálytársam bosszantását, elkapták hát a karomat, hogy hátra vigyenek az iskola mögé egy kis játékos-komoly fenytésre. Szembejött ránk a tanár úr. Én akkoriban épp úton voltam az osztály centruma felé, nyilván ez a kis konfliktus is ezt az utat kísérte. Amint - így utólag visszagondolva - Kovács tanár úr figyelme is. Akkor persze... Inkább azt éreztem, egyik kedvence vagyok.

- No, mi az, mi készül itt?

- Á, semmi, csak játszunk! - így két haramia.

- Hát ha így állunk, ennek meg kell lenni! - mosolyodott el kissé kéjesen a tanár úr, mi megkönnyebbülten tovább. Aztán a később történtek valóban igazolták a tanár úr mosolyát, elfoglaltam új helyemet a rangsorban, elmaradtak az apró kis konfliktusok.

"A pedagógus a védelmet keresőknek ne közvetlen támaszt adjon, ne ítélje meg és el a formális értékek alapján tanítványait, hanem adjon olyan széles tevékenységi lehetőséget az iskolában, és biztasson erre az iskolán kívül, amelyben a gyerekek saját értékeiket, önmagukat megvalósíthatják, és teremtsen olyan közösségi fórumot, ahol ezeket az értékeket, a gyerekek különböző tevékenységeit, teljesítményeit megismerheti és elismerheti a közösség.²⁸⁸"

A gyerekcsoportban a szellemi, testi, morális érettség mellett - esetleg ezekkel szemben, egy sor más tulajdonság adhat értéket a tagoknak. Az erő, szépség, ügyesség a felnőtt értéklistán is elől áll. De a bátorság, vállalkozó kedv, mozgékony figyelem már könnyen zavart okozhat egy merev oktatási szituációban. Az egymásért kiállás pedig egyértelműen negatív érték. Aronsonnál láttuk, milyen nehéz helyzetbe kerülhetnek a jó tanulók, hát még ha nem rendelkeznek túlzott vonzóerővel, "társasági értékekkel." Ha ilyenkor egy kemény didakta megpróbálja őket példaként állítani társaik elé, nagyon könnyen perifériára sodródnak. Nem adok tehát közvetlen támogatást (.még akkor sem, ha közelebb állok a gyerekekhez), hanem először is végiggondolom, mik azok a tulajdonságai, amik miatt nem találja a helyét a többiek között. Nézzünk két újabb példát, Laciét és Norbiét, akik most küszködnek periférikus helyzetükkel. A családi háttér felvázolását mellőzöm, ez általában inkább csak érthetővé teszi a személyiség "állapotát." Ami nem jelenti azt, hogy a szülőkkel nem kell alaposan megbeszélni ezeket az összefüggéseket, olyan mélységig, ahogyan lehet vagy érdemes. Norbi gyenge közepes tanuló, a szellemi munka nem érdekli túlságosan, elmarad a kajakedzésekről, semmihez sincs kitartása. Kissé elkényeztetett, a kerékpártúrán állandóan apróbb szívességeket kér, vár el a társaitól, a gyengébbeket időnként veréssel fenyegeti, az erősebbeket néha lehülyézi. Elkényeztetett, önféjű, makacs, összeférhetetlen gyerek - szokták mondani rá. A túracsoportban szokatlan az ilyen viselkedés, a nagyobbak leszerelik, de nem mondják, hogy minek hoztuk magunkkal.

Laci épp az ellentéte. Kitűnő tanuló, roppant színes egyéniség, minden érdekli, kedvenc tantárgyaiból jóval többet tud egy átlag ötösnél. Csak épp képtelen alkalmazkodni a társas szituációhoz. Nagy hangerővel tüsszent, ha valamit mond azt mindig az egész csoportnak mondja, otthon megszokta, hogy rá automatikusan mindig figyelnek, ezt a figyelmet várja el társaitól is. Mindig kapcsolatban akar maradni mindenkivel, képtelen egyedül maradni egy felismeréssel, egy élménnyel. A kerékpár csoport értékrendjében az iskolai tudás persze nem áll valami magas helyen, a gyerekek azt is észreveszik, hogy Laci műveltsége néhány ponton kissé felszínes, úgy érzik, inkább csak dekorációs célokat szolgál. Laci nem tudja elviselni, hogy ő is tévedhet, ha hibázik, megpróbálja eljátszani, mintha szándékosan mondott volna rosszat.

²⁸⁸ Galicza János: tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. TK. 1981 **Természetesen az azonnali beavatkozást igénylő bántalmazások eseteitől eltekintve.**

A grafika táborban szállásunkról a munkahelyre tartva, a gyerekek a vizes fákat rázogatták. Laci is részt vesz a mulatságban, sajnos, ahogy félreugrik, beletoccsan a sárba, lefröcsköli Kriszti melegítőjét.

- Legalább elnézést kértél?

- Persze, kért ám!

- Azért nem kértem, mert ez járt neked!

(.Az első nap Kriszti mindjárt szóvá tette Laci "beképzelttségét.")

- Laci, Laci! Hogy lehetsz ennyire hiú! Inkább vállalod, hogy bűnt követtél el - tudatosan lefröcskölted Krisztit - mint azt, hogy hibát. Nem mertél bocsánatot kérni.

Laci eszi magát, utánagondol, aztán Kriszti után sündörög:

- Bocs, Kriszti!

Laci műveltebb bármelyik gyereknél, de az egyszerű, praktikus dolgokra nem tud figyelni. Többnyire elindulás után jut eszébe, hogy pisilnie kell, széthagyja a holmiját. A túra első napján elmegy haját vágatni, vesz húsz deka trappista sajtot, mert szereti, a maradék pénzt már nem tudom, mire költi, de az első estére már nem marad egy fillérje sem. A gyerekek úgy érzik, hogy állandóan fölébük akar keveredni műveltségével, és ezt nehezen tűrik. Sokkal szélsőségesebben utasítják el mint Norbit. Pedig Laci soha nem verekszik, noha nem gyenge fiú, nagyon "jószívű". (.Az idézőjel arra utal, hogy a gyerekek nem tolerálják igazán az egyik olyanfajta jószívűségét, ami - szerintük - mulyaság. Valami olyasmi is van ennek a mélyén, hogy ez egy zsarolás, hogy aki mindenét megosztja, bármit odad, az cserébe majd valamit kérni fog, amit nekik nincs már joguk megtagadni tőle, bármilyen aránytalan is aérés.)

Gyakran fel is háborodnak ezen a nevelők, védelmükbe véve a kisöreget. A legtermészetesebb az az önzetlenség, amit a jól nevelt, nyolc testvérrel rendelkező D. Csabi produkál, aki a kis dolgokban oda sem nézve önzetlen, de a biciklijét már egy kis húzódozás után adja oda, és aki ugyanilyen természetes módon tart igényt mások apró önzetlenségeire. Számon tartja melyik kéréselő kiféle, és az „irigykedővel” ő sem jószívűsködik.

A nevelő feladata világos. Norbit fel kell színesíteni, egy szűkebb csoporthoz kötni, kitartásra szoktatni.

Lacival pedig minden típushibát meg kell beszélni, derűsen, kedvesen, elfogadva színes egyéniségét, lefaragni valamit énközpontúságából, és persze a csoportnak is felhívni a figyelmét arra: az elutasítás csak erősíti Laci reakcióit. Laci értelmes, a Kriszti esetben átlátta, hogy a bocsánatkérés ugyan egyrészt egy hiba beismerése, másrészt viszont, épp ezért siker is egyben, egy újabb lépés a felnőtt szerep felé. Ezek a beavatkozások nem egy gyerek védelmét célozzák, hisz mindkét fél számára írnak elő némi alkalmazkodást, inkább a helyzetre vonatkoznak.

Ha azonban a helyzet már nagyon elvadult, a szaktanár nem tehet mást, mint átveszi az egyik normális ítélőképességű nagyfiú szerepét a csoportban, és helyette, a nevében fejt ki véleményét, hangsúlyozottan nem tanári pozícióját felhasználva. Ahogy Marika védelmében is megesett.

Nagyon rossz tanuló, kissé előnytelen külsejű²⁸⁹, bénító szorongásokkal. Az osztály egészen szétesett. Gyakran vágják oda egymásnak végső sértésként:

- Akkor te meg csókold meg a Z. Marit!

- Tudod milyen vacakul fogod érezni magad, amikor majd visszagondolsz erre? Én egyik kis osztálytársam öccsét rendületlenül laposképűnek hívtam, ő engem kapafogúnak. Rendben is

²⁸⁹ Ha eltűnne a szorongás az arcáról, felszedne pár kilót, akár még érdekes szépség is lehetne.

volt a dolog, míg egyszer a bátyja, bigézés közben csendesen meg nem jegyezte. "Neked hogy esne ha az öcsédet laposképüznék?" Egyáltalán nem mondta agresszíven, pedig amúgy nem volt egy "túlfinomult lélek". Szomorúan mondta, mert hát az öccse tényleg rettenetesen lapos képű volt. Többet nem mondtam neki.

"Oké", rántják meg a vállukat a gyerekek magukban, a Z. Marizás csak nem marad abba. Néhány hét után betelik a pohár, muszáj felnőttként közbelépnem:

- Na, kérem. Emlékeztek, amikor hat éve a mezőn sétálgattunk, és az egyik tehén felénk indult? (.Az osztály egy része a napközis csoportomban volt) Akkor Marika hirtelen a nyakamba ugrott, remegve, sírva simult hozzám. Félt a nagy állattól, akiben megtestesült minden, amitől félni szokott. (.Ha dühösen prédikálok, a legkevésbé sem érdekel, értik-e amit mondok) Amiktől azóta is fél. Csak most már nincs kinek a nyakába ugorjon, ebben a korban a gyerek már magára marad. Nem tudlak megint uszodába, rétre hordani titeket, keveset vagyunk együtt ahhoz, hogy magától megszűnjön ez a Marika ügy, de nem tudom tovább túrni ezt az idetlenséget. A franc abba a sok nyavalyás gyatra gyermekbe! Ha még egyszer valami tejes szájú tökéletlen²⁹⁰ –,„marikázni” kezd, úgy vágom ki az ajtón, hogy keze-lába törik.

Az utolsó sorok már ugyan valami humorral próbálják oldani a dolgot - erre írja majd az egyik gyerek a búcsúzólevélben: "Nagyon jók voltak a fenyegetései", de ez bizony fegyverletétel volt a javából.

- Ha nem hagyjátok abba, egyszer csak kirobban belőlem az indulat, valakit elkapok a ruhájánál fogva, rángatom, ordítok vele.

Prédikáltam, majd agresszíven felülkerekedtem. Jeleztem felnőttésem fizikai hatalmát.

Ma is úgy vélem: elfogadható, hogy a tanár néha kikel magából, ha nagyon ritkán esik meg, ha kulturált keretek közt marad (. Pl. nem rángat ruhát, nem ordítózik) és amúgy kellemes, derűs, munkás együttlétet szakít meg, ahol az ember nem felhívja a figyelmet a szelídségre, hanem mintát ad erre.

Ha az osztály akkoriban megkapta volna a Kádár-Csomor Gábor féle osztályfőnöki órákat, nyilván nem lett volna szükség erre a beavadulásra.

Elhűlve hallgattam egyik külhonba szakadt reformpedagógusunk beszámolóját. Óvodás csoport foglalkozásáról forgatott filmet nézték vissza a gyerekekkel. Egy helyen egyikük kis csoporttársát rángatta. A gyerek – látva eltorzult arcát – sírva fakadt, és azt mondta, soha többé nem tesz ilyet. Szép példa, de hány százalékban hatásos? Hogy nem állította le senki a gyerek agresszióját, azt még csak megértem - kísérleti helyzet volt – az árát azonban sokallom. (.Kell ide név?)

Nagyon érdekes megfigyelni, hogyan hasonulnak szinte osztályfőnökükhöz az évek során a gyerekek, átveszik hanghordozásait, mozdulatait, még az öltözködése is követésre talál.

Persze ha az osztályfőnök egy állandó defenzívában lévő, riadt "entellektüel" (.azaz olyan ember, aki a köznapiságban már, a magaskultúrában még nincs otthon/, aki finoman formált szavakkal oktatja ki folyton a gyerekeket bizonyos magasabb erkölcsi szempontokról, folyton ijedezve agresszióiktól, a minta ellentétébe fordul.

A riadt, bizonytalan nevelő amúgy is csekély vonzerővel bír a gyerekre. Olvassuk csak el mit ír Sartre a "Szavakban" pesszimista, szorongó nevelőjével kapcsolatos gyermeki érzéseiről.²⁹¹ Minél több ilyen felnőtt veszi körül a gyermeket, annál inkább vonzódik a dinamikus, határozott egyéniségekhez²⁹². „Ha én ezzel állok a gyerekek elé, boszorkánynak néznek! – állította meg egyszer egy tanítónő Gabnai Katalin drámapedagógiai előadását. „Még mindig jobb, ha annak

²⁹⁰ Ez a Kalevala metszet idején lehetett.

²⁹¹ Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964 77.o.

²⁹² Természetesen itt is vannak küszöbök. Amit egyik gyerek vonzó energikusságnak érzékel, azt a másik már elmebeteg szörnyetagségnek láthatja.

néz, mint ha unottan elfordul!” – volt a válasz. Láttam az előadón, hogy átfut rajta, nem kellene-e ezt kifejezni, de aztán maradt az eredeti vázlatnál.

Ötödik év eleje, a kolléganő suta mentegetőzéssel ajánlja be fiát:

- Biztos sok bajod lesz vele, tudod, nincs senkinek rajzkészsége a családban, és Józsi sem tud rajzolni.

És amit nem mond ki:

- Tudod, mi nagyon demokratikusan, felnőttként kezeljük otthon a gyereket, mindent megbeszélünk vele, nekünk ez a nevelési elvünk, te meg - úgy érezzük a "mindenek előtt a munka" - elveddel bizony egyáltalán nem vagy ilyen típus, nem törödsz vele, van-e a gyerekek munkahangulata, félünk, hogy Józsi nem tűri majd ezt a stílust.

Aztán néhány hónap múlva újabb zavart közlés:

- Te, Pista, hát ezt nem gondoltam volna. Vagy csak én látom szépnek a gyerek rajzait? És ahogy dolgozik a szakkörben? És a szemekben ott van egy kis szomorúság is. "Hogy lehet az, hogy az én felnőttként nevelt fiam így a hatása alá tudott kerülni ennek a „macsó diktátornak”?”

Minden évben megesik néhány ilyen váratlan "megtérés". Főleg olyan családok gyermekeivel, akiknek szülei nem élnek igazán otthon az értelmiségi életformában, a "gettócsalád" szociológiai jellemzőit mutatják, bizonytalanok a közvetített értékekben, nincsenek reflexszintű társas viselkedéseik, ezeket általában hamisnak tapasztalván, igyekeznek minden akciójukat tudatosan kontrollálni.

Ha a gyerekekkel beszélnek, tartósan a szemébe néznek, sok metakommunikatív jel tanúsítja, milyen intenzív most a figyelmük. Ezt a gyerek ugyan élvezi, szüksége van rá, de van valami, amire még ennél is nagyobb szüksége van, és ha ezt megkapja, megelégszik a szórt figyelemmel is, amely csak időnként fixálódik rajta. Ez az, hogy egy derűs felnőtt vonja maga mellé - vállát átfogva, és együtt figyeljenek tartósan valamire, ami számára is a felnőttiség élményét nyújtja. Egy kulturális birodalomra, ahol értéket teremthet. Legyen az bodzapuska készítő vagy versfaragó ipar. (.Lehetőleg mindkettő legyen)

Van persze olyan értelmiségi család is, amely valóban magabiztosan (.már amennyire persze ez lehetséges) éli értelmiségi életét, és valóban egyenrangúként kezeli, neveli a gyereket. Ők nem csapódnak kiskutyahűséggel az emberhez, időnként kritikusak, folyton megtartják maguknak a kapcsolat kontrollálásának a jogát. **"Spook" gyerek, mondja rá is néhány nevelő, mert gyakrabban akadékoskodik az átlagnál. Néha tényleg bosszantóak, ha azonban sikerül közös vállalkozássá tenni a csoport életét, akkor többnyire inkább segítenek. Felszínre hozzák, párbeszéd tárgyává teszik a rejtett problémákat.**

Néha csak egy gesztuson múlik a kényelmetlen helyzet "oldása".

Hazafelé ballagok, két hetedikes a pontos idő után tudakozódik. Nincs nálam óra! - vonom meg a vállam. Kis negyedikes aprít szembe, megnézi óráját, de a kérdezők fiúk, ő meg lány, sokat segítene ha én is kíváncsi lennék az időre.

- Mondd csak meg nekik! - vetem oda szórakozottan²⁹³. Utánuk szól hát, azok megköszönik, kicsi megkönnyebbülten balra el.

Ha elmarad ez a könnyed gesztus, minden másképp alakul, zötyögősebb úton haladnak a belső történések. És hányszor elmarad. Hányszor veszi észre utólag a munkájába merült férfi-ember hogy megint durván átgázolt valamin.

²⁹³ Mondhatta volna szebben kis lovag: "Nálad mennyi az idő? No, lám, itt valakinek szerencsére telt egy órára. Mit mutat?"

Andi, rokon kislány, a rajzát mutatja. Szórakozottan veszem kézbe.

- Jók, de a tónusokat inkább...magyarázok valamit, Andi meg csak áll, és elsírja magát. Ebben a pillanatban jövök rá, hogy tisztán leolvasta arcomról a bosszankodást, ami persze a „tanító néninek” szólt, aki erre a szétdörzsöléses satírozásra tanította. De ő most csak annyit érzett, hogy a Pista, aki híres rajztanár, elutasítja a rajzát. Nem érzékeltem a helyzet intimitását. Úgy viselkedtem, mintha egy olyan tanítványom mutatna rajzokat, akivel évek óta együtt dolgozunk. Lehet, hogy Andi nekem köszönheti, hogy „csak” építész lett?

Néha nem foghatjuk az elmerültségre.

- Ki tudod mondani a Coca Colát úgy, hogy közben nem érnek össze az ajkaid? Görcsösen próbálkozunk, nem jövünk rá, hogy egyik mássalhangzó sem ajkhang. Legabszurdabb példa: Mi az? Négy lába van, szék, de nem asztal! Hm... mi is lehet?

Amikor alsósokkal kezdtem dolgozni, belefutottam egy újabb problémába. A kisgyerekek egy-egy beszélgetés során hajlamosak elfelejteni, hogy nem a legközelebbi barátjukkal beszélgetnek, és olyan dolgokat is képesek „kifecsegni”, amit utóbb már szívesen visszaszívnanak. Harmadikos kislánynak segíték képeket keresni a neten egy feladathoz az irodai gépen. Valami történetet szeretne megrajzolni, mesélni kezdi, miket szoktak játszani barátaival a pincében, jelzi, hogy erről persze a felnőtteknek nem szabad tudniuk. Fiúk-lányok intim játékaikról kezdene beszélni. „- Ha úgy érzed, valami tanácsra lenne szükséged, szívesen meghallgatlak, de ha nincs erről szó, gondold végig, hogy tényleg el szeretnéd-e mesélni egy tanárodnak ezeket a játékokat! A barátaid nem neheztelnének-e meg rád érte?” Mindezt persze derűs, könnyed társalgási stílusban tettem, nem éreztettem velem, hogy majdnem kis áruló lett, stb. Ő is derűsen reagált. „Hát, tényleg nem örülnének!” – és folytatta a képkeresést. A kislányt ismerve biztos voltam benne, hogy nem kábítószereznek, nem gyűjtogatnak. Írói énem persze kíváncsi lett volna a sztorira, de győzött a pedagógus én.

Újabban időnként felmerül egy régebbi időkben kissé szőrmentén kezelt probléma, a férfi-női szerep megváltozásának hatásai mindennapi magatartásunkra.

A régi szerepmegosztás egyértelműnek tűnt: „Férfinak harctéren, munkában a helye, a nőnek a tűzhely mellett. „ (.Persze, ha visszahátrálnánk a Mükénéi kultúrához, a keltákhoz, vagy a Nabateusokhoz, ott más szerepmegosztást találnánk. Alkalmasint nem árt visszahátrálni)

Mára már a közmédiában, a reklámokban is átíródtak ezek a szerepek. Egy Eon reklámban pl. (. Hozzávalók: só bors és Eon.) a konyhában együtt készít valamit egy fiatal pár, a férfi van épp munkában, a nő mond neki valamit, a férfi szégyenlősen elmosolyodik. Ez ötven évvel korábban csak fordítva lett volna elképzelhető)

Egy jó szellemben vezetett sportiskola gyerekeinek többsége természetesen nem fiúk és lányok sportteljesítményei között tesz különbséget, hanem személyes teljesítményeket tart számon.

A tanár időnként csak utólag veszi észre, milyen mélyen belegázolt a családok értékrendjébe.

Hát igen! Tűzijáték. Játék a tűzzel. Tűz. Egyrészt: tisztító-tűz. Tisztít gázos földet, lelket. Másrészt pusztító tűz. Felégett erdő, város. Megégetett "boszorkányok". Kiből mit hív elő. Plusz ugye a robbanás. Na, ebből már nehéz lenne valami pozitívumot kihozni. Hacsak nem a tisztító-tűz elindítóját. Vagy a romok eltakarítóját. (. Utász tisztjelöltként robbantgattunk eleget) Konkrétan persze nettó környezetszennyezés, füsttel, zajjal. Belőlem egyértelműen az undort hívja elő. A gyerekek értetlenül néznek. Jó, jó, de ők azért el fognak menni tűzijátékot nézni.

Köszönés

- Szervusztok! Engem ennek és ennek hívnak. És titeket?
- Minket nem!²⁹⁴

Felvilágosult tanárok vagyunk, tudjuk, hogy a nevelés időnként intim teret igényel.

Első találkozásunkkor köszöntjük majd tanítványainkat. A problémák már a köszöntéssel elkezdődnek. A köszöntés egyszerre kell kifejezze személyes érzelmeimet, és a társadalmi konvenciók ismeretét. Utóbbiak zavaros, bonyolult voltát jól jelzik óvatoskodó köszönési szokásaink. No, de a gyerekeknél még egyszerű a dolog, felnőtteknek csokolom járja, hacsak nem a család barátai. Kivéve a tanárokat. Nekik jó napotot kell köszönni. Ezzel az elvárással jelzik: neked felnőtté kell válnod kapcsolatunkban, mi itt több komolyságot várunk tőled. Érzi is ezt az elvárást, összekapja kicsit magát, testben, lélekben, köszönne is, de valahogy nem természetes ez a helyzet. Nem tiszta. Milyen messziről köszönjön? És akkor mit csináljon, ha hátulról előzi meg a tanárt, vagy ha az a túloldalon megy? Mi a teendő, ha két szembejövő tanár elmerülten beszélget? Meg lehet ezt szakítani egy köszönéssel? Annak is köszönjön, aki nem szokott visszaköszönni? Tépelődik a kis ember, és közben esetleg el is felejt köszönni. Akkor aztán felelősségre lehet vonni, esetleg támadóan ráköszönni.

A kis Sz. Katinak az volt a szokása, hogy köszönés helyett megsimogatta a kezem. Én persze köszöntem is a simogatás mellé. Néhány nap múlva már ő is köszönt. Viola odaszaladt hozzám, megpuszilt, aztán eltűnt. Most felelősségre kellene vonnom, mert köszönni nem köszönt.

Általában azonban azt tapasztalom, hogy köszönnek a gyerekek, ha nem kényszerítünk rájuk egy idegen köszönési módot, ha nem a köszönés formája a fontos. Észre sem vesszük szinte mit mondott, csak az üzenet érzelmi tartalmát fogjuk. **Segítségként persze jelezhetjük a bizonytalankodó gyerekeknek, mi lehet a megoldás. De ha a segítő szándék helyett merev elvárást érzékel, ez erősen formálissá teszi kapcsolatát a nevelővel.**

Egy skót iskolában az iskolába érkező alsósokat a nevelő az ajtóban várja. Az ajtófélfán három kis szimbólum. Ölelés, tenyér összecsapás, kézfogás. A gyerek rámutat az egyikre, a tanár annak megfelelően köszönti. (.Hoyer Mária közlése)

Újabban már a tegeződés-magázódás is gondokat okozhat. A fiatalok, középkorúak körében a bolti pénztáraknál már általánossá vált a tegeződés. Talán az IKEA hatására? Néha bizonytalanságot érzek az eladón, most magázzon, vagy tegezzon? Melyikkel fog vajon megsérteni? Egy diáknak lehet az a kényelmetlen érzése, hogy a magázódás egyfajta kirekesztést, megszégyenítést jelent a tanár felé, vagy csak egyszerűen nem illik a kapcsolatukhoz.

A magázódás bizonyos távolságtartás. Mintegy odatesz a két fél közé egyfajta teljesítmény elvárását, követelményt. "Itt nem arról van szó, hogy két akárki találkozott, hanem két tekintélyes, tudást, erkölcsöt, kultúrát birtokló személyiség, vagy legalább én magam az vagyok. Tehát elvárom, hogy személyemben a kultúrámat is tiszteljék, adják meg neki a tiszteletteljes megszólítást. Persze egy idő után eljuthatunk a tegeződésig, de ennek meg van a maga helye, útja, módja. Hová lenne a világ, ha kipusztulna ez a fajta kultúra, teljesítmény elvárás egymástól?" Aki tegeződik, az azt mondja: "Egy vérből valók vagyunk te meg én! Testvérek vagyunk Krisztusban, vagy a celebekben, hagyjuk a veretes gondolatokat, gondokat, mély lélegzeteket másra, más alkalomra!" Tanárként - óvodától egyetemig tanítva - a kis ovisokat tegeztem, ők vagy visszategeztek, vagy bácsiztak. Alsósok közül már alig akadt, aki visszategezett volna. Felsősök közt csak néha fordult elő nyelvbtoplásként. Az alternatív középiskolások egynémelyike - akiket nem tanítottam korábban, szintén visszategezett. Főiskolások, egyetemisták olyan fele-fele arányban. Ha valamelyik magázott: "Mások előtt persze legjobb ha tegezel, de négy szemkört nyugodtan szólíthatsz mesternek!" (.Művészeti tárgyakat tanítottam, márpedig itt, valamint sportemberek közt inkább a tegeződés dívik) Nekem nem lett volna természetes, hogy egy gyereknél, akit óvodás kora óta tanítok, egyszer

²⁹⁴ Sempé - Gosciny: A kis Nicolas.

csak átálljak a távolságtartó magázódásra. Inkább nekik ajánlottam fel nyolcadik után, hogy ha természetesebbnek tartják, nyugodtan tegezzenek vissza. Kevesen éltek vele. Ha most találkozom velük, már negyvenes-ötvenesek: "Na, mivel már te is beleértél a korba, én meg ugye semmit nem öregedtem, legjobb, ha tegeződünk!" Természetesen akadnak aranyos, vagy bosszantó helyzetek. Az albán pékség kis tinije egészen törve beszél magyarul, eleinte tegezett. Aztán a főnökei elmagyarázták neki, hogy ezt itt nem illik. Elkezdett magázni. Mondtam neki, hogy nekem aranyosabb volt az előbbi, de nem probléma ez sem. "Máskor meg a számomra lehető legellenszenvesebb figura tegezett le, lekezelő agresszivitással kérdezve valamit. Tárgyszerűen válaszoltam, tegeződve. "... neveld vagy túrd őket! (.Július Caesar) Nevelésnek esélyét sem láttam.

Az intimitás bizonyos esetekben túlzott közeledésnek, kitérülködésnek tűnik.

Középiszkolai osztályfőnöki óra, az osztályfőnök igen kapacitál bennünket, jellemeznénk legjobb barátunkat. Elhangzik néhány formális mondat, mindenki érzi: ez valahogy nem megy, nem idevaló téma. Hogy megmentssem az osztály becsületét, felálllok, és viszonylag pontosan elmondom mi köt legközelebbi barátomhoz. Tibor zavartan hallgatja a kamaszbarátság fura, már-már erotikus leírását, amely jóval túlmegy azon a határon, amit az osztálykapcsolatok intimitása ekkor még engedélyezett volna.

Sajnos a tanár időnként nem veszi észre, hogy nem egy felnőtt barátjával beszél. Olyan, mint az elefánt a porcelánboltban. Mondhatni: bunkó.

A túlsúlyos, röplabdázó Adrienn lázong a kis ebéd adag miatt. „- De Adri! Hát úgyis fogyni szeretnél! Tanárbácsinak ahhoz semmi köze, csapja le a tálcát, és elviharzik. S. Zolinak többször elmondtam már, hogy ne szívózzon x. Y.-nal, mert meg fogja verni. Csak szívózik, aztán sír a folyosón. Nem megmondtam?- Haggyá, má te is! Bevillan, hogy minden szakkönyv tiltja, amit csináltam. – Bocs, majd megbeszéljük! A csonka kezű Vali gyönyörű rajtot készít az ép kezével. Vali! Te gyárilag vagy ilyen? - Ezt nem szeretjük hallani! A középiszkolás Virág testbeszéde, mimikája arról árulkodik, hogy nagyon nehéz élethelyzettel küzd. Beszél róla. De amikor a következő alkalommal megint szóba hozom:- Nem szeretem, ha az életemről beszélünk. Örülök, hogy amíg itt vagyok, elfelejthetem.

Megnézni, benne vannak-e a szövegben az esetek!

Néha az a baj, hogy egyszerűen nem ismerik a gyermeki természetet, amint azt a tyúktojás példáján láthattuk. Apró gyermeki „hazugságok” válnak például bűnökké. Aki hazudik, az lop is!- harsogja a példamondatot a nevelő, nyilván nem olvasta Sütő András gyönyörű könyvét.
295

Egy kis román fiú, hogy ő lehessen Petőfi Sándor, azt hazudta a többieknek, hogy ő tud magyarul.

"- Sándorka hazudott? jatata?

- Sándorka nem hazudott. Hanem csak álmodott valamit."

Néha a tanár kényszeríti hazugságba a gyereket. Ha magyar órán valami kalandot kellene elmesélni, ami egy nagy fekete kutyával való találkozásról szólna a metrón, és a tanár sürgetően várná a sztorit, valamelyik gyereknek biztos eszébe jutna egy eset.

-
- 295 Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion 1977> Lásd még: „El kell felejtenünk az igazság és hazugságok mániákus logikáját, és a hazugság szándékosságára kell összpontosítanunk. „, Derrida. <https://hu.sainte-anastasio.org/articles/frases-y-reflexiones/63-frases-clebres-del-filosofo-jacques-derrida.html>

Máskor értik ugyan a viselkedését, felnőttől el is fogadnák, no de a gyereket csak meg kell "rekcumozni"!

Osztályfőnöki órán a padok a szokásos módon körberakva, előttük a székek, épp játszunk valamit. Küldött jön, a rajtítkárnak hozott valami üzenetet. Jólesően mosolygok az új demokratikus vívmány láttán, már nem én írom alá, hogy Ági menjen holnap rajtítkári értekezletre. Le is hajol az egyik székre, aláírni az üzenetet, mely mozdulat azonban, hála rövid köpenyének, látni engedi formás fenekét, a szűk, piros nadrágban. Az osztály mosolyog, Norbi felugrik székéről, ujjjaival csúzlít formál, lövést imitál.

- Norbi, Norbi! Természetes, hogy egy magad korú fiatalembert nem hagy hidegen a látvány. De már megint ez az agresszív reagálás zavarodban! Nyilván eszedben ötlött, milyen kellemes érzés lenne megszimogatni, ettől zavarba jöttél, aztán itt vagyunk a lövöldözésnél!

- Simogatni is szokta ám a lányokat! - avat be Andrea!

- No, látod, ez a baj. Hogy nem sportolsz, nem gyártasz kis repülőket, nem tanulsz, és a többi, és a többi, és a többi! Hatos számú típuszöveg! - vonulok vissza.²⁹⁶

Ha már egyszer vállaltam a pótszülő szerepét, a hiányzó - vagy csak este hazaérkező helyett, nem verhetem vissza egyszerű leszereléssel a gyerekek ilyesfajta akcióit. Még akkor sem, ha az néha egészen furcsa helyzetekbe juttathatja a nevelőt.

Félig grafika-félig olvasótábor, ahol Zsuzsa furcsa javaslattal áll elő:

- Szeretnénk ha a fiúk felköltöznének hozzánk!

A lányok az emeleten helyezkedtek el, az egyik szoba üres, nyilván ide szeretné telepíteni Zsuzsa a legnagyobb fiúkat.

- Jó, majd este megbeszéljük.

Este azonban kiderül, hogy Zsuzsa nem erre gondolt, a saját szobájukban lévő üres ágyakba szeretné rakni a fiúkat. Voltaképp nem lenne ellene komolyabb kifogásom, ha egy korábban összeszokott baráti társaság szeretett volna, már a beköltözéskor együtt maradni, vagy húzódna össze az első napok élményei után. Itt azonban másról van szó. Zsuzsa, ha komoly munka előtt áll, mindig megpróbál valahogy kitérni előle. Rajzolás helyett beszélget, vagy szervezkedik, és a fiúkkal sem a szokásos úton próbál kapcsolatokat létesíteni, anyáskodó kerülőutakat választ.

Nem volt mit tennem, a gyerekektől, Zsuzsától kellett tanácsot kérnem, jól látom-e a dolgot, ők hogyan gondolják? Végül mindenki maradt a helyén, nem okozott különösebb sebeket senkiben a beszélgetés, megmaradt a jó kapcsolat.

A 8. c-ben hasonló helyzet alakult. Tavaly, a frissen átvett osztály, bizony eléggé leszerépett a három napos kirándulás első estéjén, csúnya veszekedés közepette osztották el a szobákat. No, okultam az esetből, idén előre elosztjuk ki-hol alszik.

- Tanár bácsi, a történelem órán Kati néni helyettesített - megcsináltuk a szobabeosztást!

²⁹⁶ Máskor meg kifejezetten primitíven viselkedik a tanár.

„– Az egyetem első napján beültem egy 100 fős, teli előadóba az év legelső előadására, ahol mindenki arra számított, hogy egy két dolgot elmond a tanár, utána elenged bennünket. Így nem vittem magammal se füzetet, se íróeszközt. Pechemre 5 perc után belekezdett az oktató a tananyagba. Senkit nem ismertem, csak néztem magam körül... A mellettem lévőknek csak egy tolluk volt, ők is mástól kértek papírt, ezért csak figyelni tudtam. Az oktató észrevette, s megkérdezte, hogy miért nem írok. Elmondtam neki a problémám, mire megkérdezte mosolyogva: cigány vagyok-e? Mindezt 100 társam előtt, megalázó módon. A csoporttársak is mosolyogtak ezen, végül kaptam papírt, tollat. Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégeny István interjúja.

https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly

- Jól van!
 - Megmutassuk?
 - Minek, a ti dolgotok.
 - Nem is érdeklő tanárbácsit?
 - Érdekel, de most ne húzzuk ezzel az órát, nem olyan nagy ügy.
 - Szerintünk se. Végül is mi van abban, hogy a barátok egy szobában akarnak aludni, még ha nem azonos neműek is?
 - Hogyan?
 - Szóval mi koedukált szobákat csináltunk!
- Meghökkenem. Nyilván a biciklitábor utórezgése.

Egyik vándortáborunknak húszegynéhány fiú, és négy lány vágott neki. Első lefekvésünkhöz készülődve éreztük, hogy idétlenség lenne a négy lányt külön terembe telepíteni. Együtt maradtunk, és végre nem kellett egymás szobájából riogatni lefekvés után a gyerekeket, nem alakult ki a vonzó leány-fiú szobai hangulat. A dolog természete szerint, sokkal kevésbé volt téma az erotika a táborban, mint általában. Megbeszéltük, hogy ha valaki elkezd átöltözni, a többiek elfordulnak, nem kell bejelentse, legyen ez a legtermészetesebb alapreflexünk. Ez annyira ment, hogy amikor egyszer csak udvari slagból lehetett meleg vízben lefürdeni, és csak egy ellenemű pár indult kifelé, teljesen természetes volt, hogy háttal állva tartják egymásnak a válluk fölött a slagot.

Na, de itt más a helyzet, a négy szoba egészen más jellegű együttalvást jelent, mint egy nagy közös terem.

- No, hát akkor kezdjük csak előlről. Mi az amit semmiképp sem tehetek?
 - Nem tilthatja meg hatalmi szóval!
 - Lám, csak ilyenkor milyen jól eltaláljátok. De nem tudjátok miért!²⁹⁷ Vagy olvasta már valamelyikőtök József Attila versét?
- "mivelhogylend kell a világba,
a rend pedig arra való:
hogylend legyen a gyerek hiába,
s ne legyen szabad ami jó!"²⁹⁸

Nem állom meg hogy ne hívjam fel az olvasó figyelmét erre a jellemző leletre. Ilyen szép finom dolgokat csak a szocializmusban lehetett produkálni. Abban, hogy Rupert később párhuzamot von valahol a fasiszta és kommunizmus közt, nyilván szerepe van annak is, hogy nem állom meg, és elmondom a „talán dünnögy egy új mesét, fasiszta kommunizmusét,” sorokat is. Persze ez nem került be a szövegbe akkor, de sejthető volt. Miért mondom el? Hozzátartozik az image-hoz? Kell ez a kis cinkos összekacsintás? Valahol majd meg lehet említeni baráti társaságban hőstettként? Lehet. De lehet, hogy csak a tisztesség végett.

- Gyerekek, én ebben az ügyben sajnos erősen befolyásolva vagyok, mivel ez általában nem szokás. Tartok tőle, hogy esetleg megszólhatnak érte bennünket. Én meg ugye szeretek szél ellen menni. Meg aztán nem szeretnék gyávának mutatkozni a szemetekben, meg azt is utálom, amikor este a lányszobából ki kell hajtani a fiúkat, esetleg még éjszaka is vissza-visszanézni. Ezek a mellette szóló érvek.

- Hanem van egy sokkal komolyabb érvem: ellene.

Nem természetes dolog ez. Egy út lerövidítése lenne. Egy kapcsolat kialakulásának meg van a maga módja. Egy sétával kezdődik mondjuk az erdei úton, előbb az osztállyal, patakon átsegítve egymást, kissé tovább szorítva a kezét mint a patak indokolja, beszélgetések, lelemaradva, aztán a lelki összesimulást ölekezés, csókolózás követi, ha már mindkét fél úgy érzi, partnere elérte az érettségnek azt a fokát, ami már a csoport előtt is vállalhatóvá teszi a kapcsolatot. Ezt az utat rövidítené le egy ilyen együttalvás, nagy játékok, nevetgélések közepette. (.Utólag: biztos baj lenne?)

- De hát ezek már mind megvoltak! - álmétkodott Pujó tudatlanságomon.

- Hol, itt az osztályon belül?

- Persze.

²⁹⁷ Ez itt bizony egy elég ellenszenves, zavart leplező "pózerkodás". „Jól van, na, most hirtelen nem tudom mit tegyek, de ti sem tudtok ám mindent!” A lépcsőházban már szégyelltem is.

²⁹⁸ József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977 388.o Világosítsd föl

- Vannak együtt járó párok?²⁹⁹

- Hát persze.

- Csak nem tetszik képzelni, hogy ennél tovább mennénk? Nem vagyunk hülyék!

- Mondjátok csak. Kati néni ezt az egészet végighallgatta és nem szólt bele?

- Nem, azt mondta a mi ügyünk.

Valóban, szinte láttam magam előtt a fiatal testnevelőnőt, ahogyan teljesen természetesnek találja a dolgot:

"Nem akartok a gimnáziumig várni vele? Ezen a két hónapon már ne múltjon! Amúgy sem az én ügyem. nem vagyok osztályfőnök. " Végül is biztos, hogy az én ügyem ez? Nekem kell ebben dönteni?"

- Nézzétek, mivel én nem tudok dönteni, elfogadom ebben a dologban a ti alapállásokat, no, meg egy pályakezdő kollégám hallgatolagos ítéletét, akinek már valószínűleg "korszerűbbek a tárgyat érintő nézetei" mint az enyém. (. Néhányszor már tanúja voltam, milyen természetesen siklott el dolgok felett, amikből én első indulatomban ügyet csináltam volna, de aztán neki lett igaza) Nem élek vétőjogommal. De azt hiszem, egyetértetek abban, hogy erről a szüleiteket is meg kell kérdezzük. Beszéljétek meg velük, ha benne vannak, ám legyen. Mivel úgylis ott lesz Zoli apukája, Móni anyukája, úgylis nyilvánosságot kap a dolog, tehát nincs sok értelme otthon elsunyizni ezt a megbeszélést. És persze igazgató bácsi véleményét is ki kell kérjem, mert hát ez azért már nem maradhat személyes magánügyünk.„Hát, végül is a szülőket előre megkérdezed, ott lesznek a kiránduláson, szerintem nem lehet belőle probléma!”

Hogy tényleg megbeszélhették, arra abból következtettem, hogy a lányok az előző év hálóing költeményei helyett – amikben a folyosókon kötelességszerűen rohángáltak fél órát - nyakig zárt melegítőikben készülődtek a lefekvéshez. Amúgy nagyszerű három nap kerekedett. Remek éjszakai túrával, a hegytetőn éjfélkor előadott "István a királlyal." Utóbbi ugyan nem a legkedvesebb rockoperám, de ha a gyerekeknek tetszik az amúgy természetesen az én értékrendem szerint sem teljesen értéktelen munka, akkor legfeljebb másnap osztom meg velük, az érdemek elismerése mellett - apró kis aggályaimat. (.Az csak most, utólag villant fel előttem, hogy persze volt egy olyan ironikus játék is benne, hogy akkor én lennék a király, de ezen csak nevtünk. „A régi vicceken már csak nevtünk!”)

Reneszánsz kánonok égő gyertya mögött a sárospataki vár kazamataiban, hogy velem ellentétben a zavar legcsekélyebb jele nélkül távozzanak az előre látható szörnyűködésre: "Jeszusom, még kigyullad a kazamata."

Mindössze arra a csoportra kellett kissé jobban figyeljek, aki leginkább furálkozott - mint utóbb kiderült - az együttalváson, és a helybeli inasgyerekekkel próbáltak eltünetezni a pálya mellől, ahol épp társaik kapuját ostromoltuk.

Itt meg kell jegyezzem, hogy míg a kirándulások, táborok gazdaságilag, egészségügyileg általában jól kimunkáltak, a csoportlégkör teljesen spontán módon alakul, nagyjából a hozott minták szerint. A szobákban zsarnokok támadnak, a sok üresjárat, a céltalan korlátozások frusztrációi feszültségeket keltenek. Hamar kialakulnak az esti felnőtt-elkülönülések, sörözgetések, kikapcsolódások, holott épp most lenne nagyon fontos a gyerekekkel való állandó együttlét. Én az első három nap feltétlen a gyerekek között alszom azt a pár órát, amit így első nap képes vagyok végigaludni, mesével könnyítem meg az első elalvásokat, vagy ha

²⁹⁹ Ez érdekes dolog. Én tényleg nem követtem - követem a gyerekek együtt járási ügyeit. Mintha tapintatosan félrefordítanám a fejem. Ez a ti dolgotok. Nem kukkolok. Ők persze néha finoman tudomásomra juttatják, vagy diadalmasan lobogtatják legújabb trófeájukat. Ez persze más. Ilyenkor valahogy viszonyulok. Gratulálok, esetleg finoman jelzem, hogy kissé diszkrétebben is örülhetne. Azt gondolom, ezek a gyerekek egyszerűen igazat adtak nekem ebben a dologban, örültek, hogy van itt egy felnőtt, aki nem figyel irigykedve vagy hívatlan társ - élvezkedőként kapcsolataikat.

valami komolyabb konfliktus volt nap közben, ehhez kapcsolódó "tanmesét mondom." Nem kell feltétlenül éjszakai sustorgás - Na, hagyjatok már aludni felkiáltásokkal! –fogkrémezés ahhoz, hogy jól érezzük magunkat. Sőt! Felfogásom szerint egyenesen ellenjavallt!" Márpedig, ha én valamit ellenjavallok, akkor azt ne merészelje vita tárgyává tenni valami hebehurgya, hitvány gyermek!")A fizikailag keményebb próbát jelentő kerékpár illetve linómetsző táborokon pedig egyenesen elengedhetetlen az éjszaka korrekt átalvása. (.Lásd mellékletek: Magyarország Gyermekszemmel)

Később tartottam egy közvélemény kutatást a kollégák között. Meglepő módon reagáltak, bár tartok tőle, hogy az éles helyzetben nem lettek volna ennyire bátrak. Először is a legtöbben megkérdezték melyik osztályról lenne szó? Ettől téve függővé a döntést. Legtöbben kikötötték, hogy egyik szobában ők aludnának, másokban a kísérő szülő, egyikük viszont ez elől határozottan elzárkózott, mondván: így valami fura leskelődő pozícióba kerülne, de senki nem akadt, aki kategorikusan elzárkózott volna.

Egy népművelő reagált a legtanulságosabban, és ébresztett rá arra: mit felejtettem el!

- Mit csinálnék? Megkérdezném őket, miért döntöttek így, lehetőleg úgy vezetve a beszélgetést, hogy mindenki megszólaljon. Aztán közösen dönthetnénk, de előbb tudnunk kellene az indítékokat. Buda Bélának³⁰⁰ is feladtam a helyzetet egy tanfolyam után, mint az erre szerintem legilletékesebbnek.

"Nézze, víz nélkül nem lehet megtanulni úszni. Én örülnék, hogy ezek a gyerekek így bíznak bennem. Nem kérdezném meg a szülőket, a serdülők nem szeretik, ha ügyeikben a szüleik döntenek. Az persze kérdés, hogyan fogadná az iskola ezt a döntést, érdemes-e vállalni ezeket a konfliktusokat."

Utólag úgy tűnt, érdemes volt szakmai döntést hozni ebben a helyzetben, valószínűleg azért nem lett konfliktus az iskolával vagy a szülőkkel, mert nem volt bizalmi válság közöttünk Az eset egyedi volt, következő osztályomat már csak hatodikig vittem.

A Metszőkörben persze azóta is szabadon alszunk, ki-kivel akar, hol együtt az egész nagycsoport, hol külön a kinn-benn alvók, hol kisebb kupacokban. Van úgy, hogy valaki egyedül választja a tornatermet, vagy a szabad eget, arra is volt példa, hogy egy "nagylány" megágyazott maga mellett - egy zavartan pillantgató - "kisebb" fiúnak: "Én úgy imádom ezt a Lacit!" felkiáltással, és elalvás előtt átkarolta, megpuszilta. Amúgy persze azonos korúak voltak, de Emese már a serdülőkor viharában, Laci még a legharmonikusabb gyermekkorának végén. Mi is zavartan pislogtunk néhány pillanatig, egyrészt csodálva Emese őszinteségét, másrészt kissé sajnálva a csapdába (. gyerek szerepbe) esett Lacit, de csak pillanatnyi zavar volt, mint ha leesik egy műanyag pohár.

Attitűdök címszó alatt itt voltaképp a pedagógiai célkitűzések gyakorlati megnyilvánulásairól nyújtottam kis szemelvénygyűjteményt, a felesleges frusztrációk elkerülése kapta a legnagyobb hangsúlyt. A korábban idézett Mérő László azonban épp azt a véleményét fejtette ki, hogy bizonyos frusztrációkra szükségünk van a jó szocializáció érdekében.175 (. Kereszthivatkozás)

Szerintem valamennyi tantárgy valamennyi didaktikai stratégiája tartalmaz frusztrációs elemeket. A kitűnő tornászt frusztrálja a két kilométeres futás elszenvedése, a jó rajzoló a kompozíciós feladatok, vagy a három iránypontos perspektív szerkesztés (. távmetszéssel).

Ez utóbbinál maradván, eleinte a nagyon gyenge és a nagyon jó térlátású gyerek egyként szenved, noha előbbi csak egy kockát, utóbbi egy bonyolult székházat tervez. Előbbit persze öntudattal tölti el a feladat, szenvedése tehát csak jelképes, míg utóbbi ugye meg kell élje a reménytelen alsóbbrendűség érzését. Már, ha meg kell élje. Ha az óra célja a kocka, a székház megszerkesztése. Ha viszont az óra célja a térlátási készség kiépítése, melynek egyik eleme a vonalzóval történő szerkesztés, és ez a tanuló egyéni érési ütemének megfelelően történik, akkor már csak az a kérdés, milyen hangsúlyt fektetünk erre a bizonyos fejlett térlátásra.

³⁰⁰ 10-12 órás előadássorozatot tartott a nemiségről. Lásd pl.:
<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>

Érzékeltetjük vele, hogy e nélkül nem ember az ember, és nyitva hagyjuk annak lehetőségét, hogy kudarc esetén kizárhatja magát az ember néven tisztelt társaságból, vagy azt érzi, hogy ez ugyanolyan természetes képessége az embernek, mint az evés, ivás, csak épp kifejllesztése valamivel több fáradságát igényli. Tartósabb figyelmet, fegyelmezettebb gondolkodást. Ki kell tudnia zárni magát a csoportkommunikációs térből. (Felfüggeszteni azt a bizonyos megnyugtató dűnnyögést, ami évmilliók óta arról tudatja a csoporttagokat: „Minden OK. Nem látok semmi veszélyt.” Mert ugye, ha veszélyt látunk, „szó bennszakad, hang fennakad, lehelet megszegik”, és néhány másodperc alatt mindenki a veszélyforrásra mered. Nem ártana, ha a fecsegés ellen küzdő tanárok tudnák, milyen mély örökség ellen küzdenek.) És ez az igazi feladat. Megtanulni önmagunk kezelését, a világ kezelését. A jó rajzolóból persze nagyobb eséllyel lesz építész, vagy gépészmérnök, a nehezen küszködő valami más készségét fogja majd komolyabb munkára. A tanórát mindenesetre lehet úgy vezetni, hogy mindkettő hatékonyan fejlődjön, és a dolog frusztrációs tartalma ne korlátozza, hanem serkentse ezt a fejlődést.

No, de akkor hol marad a szükséges erős frusztráció? Hát először is egy jó iskolában az emberismereti tartalmú tréningekben, játékokban, ha játékosan is, de mélyen megélünk efféle frusztrációkat. Vegyük csak pl. a Kapcsoskönyvben leírt gyilkos játékot. (A sziklamászásról, száz kilométeres biciklizésekről, zajos gépekkel való munkáról - faeszterga, nyomdagép, már ne is beszéljünk)

Másrészt egy jó iskolában jártasságot kellene szereznie a tanulóknak legalább egy önvédelmi sportban. (Erről Korom Pál szokott bővebben beszélni a VEGA szervezet rendezvényein.³⁰¹) Vannak is ilyen kezdeményezések. Pl. az UKIDÓ Persze az életben előforduló „frusztráló” helyzetek természetrajzának feltárásával, kezelésével. Lovagolás, terepbiciklizés, stb.

Harmadrészt meg: a magoltató földrajztanár egész éven át fog frusztrálni, nála tréningről szó sem lehet, szóval szerintem inkább maradjon távol a jó iskolától. Egy igazán jó iskola tanulóí simán kimennének az órájáról.

A szexualitás

(. Egyelőre nagyon kusza, helyenként nyilván túlírt fejezet. Néhol leírom az én viszonyomat a dologhoz, de nem mutatok be más lehetséges viszonyokat, a végéről pedig hiányzik a szakirodalmi „összefoglaló”.)

Ezekkel az esetekkel erősen **betévedtünk arra a területre**, amitől igencsak óvakodik az ember, a szerelem, a szexualitás terepére.

Valamirevaló művészetpedagógiai kézikönyvből nyilván nem maradhatnak ki az érzékiség, az erotika világának pedagógiai problémái sem. Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyvemben ki kellett térjek rá, nemkülönben a gender érzékeny kortárs képzőművészet bemutatásakor művészettörténet órákon.³⁰²

Legelőször persze azt kell tisztáznunk, mi a véleményünk test és lélek viszonyáról? Hol állunk mi a két – még elfogadható - szélsőérték között? Egyiket nekem Pilinszky János jelöli ki³⁰³, másakra számtalan példa hozható, most épp a Recirquel - Non Solus előadást teszem

³⁰¹ <http://www.ve-ga.hu/hu/>

³⁰² Leendő és gyakorló fotósok OKJ tanfolyamán.

³⁰³ Pl.: Pilinszky János: Omega.

Összeomlásunk mindent befalaz

egy pillanatra és örökre.

A vánkos keményebb lesz, mint a szikla

és testünk szemétdombnál súlyosabb.

Ezért élünk. Valamiképpen

ezért születünk a világra. https://www.magyarulbabelben.net/works/hu/Pilinszky_J%C3%A1nos-1921/Omega/ro/68940-Omega

ide. <https://recirquel.com/hu/show/non-solus/> Esterházy Péter meg valahol középen. Nála szerves egységben érzékelhetjük test és lélek, ész és érzés gyönyöreit, drámáit.

Második tisztázandó: hogyan beszélhetünk a szexualitásról.

Kezdjük megint Pilinszkyvel: „ A pokol térélmény... ezerszeres ismétlésben olyasmiről beszélnek azzal az egyetlen lényel, akit szeretek, miről se írni, se beszélni nem lehet, nem szabad.”³⁰⁴ Másik véglet pedig a tudományos munkák szakmai nyelvezete.

Pedagógusként mindig érzékenyen kell figyeljünk, milyen beszédmód az, ami a legmegfelelőbb. El kell fogadnunk, ha valamelyik diák nem szeretne résztvenni egy szexualitásról folyó beszélgetésben, inkább kimegy addig a könyvtárba. Amikor OKJ tanfolyamon fotósoknak tanítottam művészettörténetet, a gender érzékeny kortárs művészet bemutatásakor előre tisztáztam, hogy egészen pornográfnek tűnő alkotásokat is be fogok mutatni, akit ez zavarna, nyugodtan hagyja ki. (Nem hogy kimentek volna, inkább „vendéghallgatók” is érkeztek) Bocsánat a példáért, de a nyálunkhoz is egészen más a viszonyunk, míg a szánkban van, mint ha kiköpjük magunk elé egy pohárba. Néhányan a szexualitással is hasonlóképp vannak.

Nézzük az 1950-es évek „leghaladóbb” célkitűzéseit.

„Amikor gyermekünk jövő szexuális életének neveléséről beszélünk, ez voltaképpen annyit jelent, hogy **igyekszünk belőle szerető, jó családapát formálni a jövőre. A szexuális nevelésnek minden másféle irányba feltétlenül káros és társadalomellenes.** Minden szülő, minden apa és anya ezt a célt látja maga előtt: hogy a leendő családapa vagy családanya, akit nevel, csakis a családi élet kereteiben találja majd meg a boldogságát, csak ebben a keretben keresse szexuális örömeit. Ha ezt a célt nem tűzzük ki magunk elé, és nem érjük el, akkor gyermekünk rendezetlen nemi életet fog élni, ennek következtében kártékony lesz a társadalomra nézve, s azonfelül élete telve lesz tragédiákkal, szennyel, szerencsétlenséggel.

....

Oroszországban éppúgy, mint külföldön sokan úgy vélekedtek, hogy az ember fizikai és pszichikai konstitúciójának legfontosabb területe a szexualitás, ez határozza meg az ember egész magatartását./.../A legnagyobb gondot arra fordították, hogy a gyermek ne lásson benne semmi 'szégyellni' vagy 'titkolnivalót'. E törekvésük közben igyekeztek a gyermeket minél előbb beavatni a szexuális élet 'rejtelméibe', minél előbb felfedni előtte a gyermek születésének titkát. Valóságos iszonyattal mutogatták azokat az együgyű személyeket, akik gólyamesével vagy egyéb fikciókkal akarták a gyermekek előtt elkendőzni az igazságot./.../ Igaz, hogy a gyermek hamarosan érdeklődni fog azután, hogyan születnek a gyermekek, de abból, hogy érdeklődni fog e kérdés után, még nem következik, hogy a legfiatalabb korban már mindent meg kell neki magyaráznunk./.../ E kérdések mögött nem húzódik meg semmiféle különös nemi érdeklődés. A 'titok' további leleplezése nem jelent a gyermek számára semmiféle különös élményt. Ha valamennyire is ügyesen, tapintatosan üjtük el a gyermek kérdését tréfával, mosollyal, a gyermek csakhamar megfelelkezik a kérdéssel és más foglalkozás után néz. De ha megtárgyaljuk vele a férfi és nő viszonyának legintimebb részleteit, ezzel csak tápláljuk kíváncsiságát a szexuális kérdések iránt és túl korán felébresztjük fantáziáját. A tudásra, amelyet így közlünk vele, semmi szüksége nincs és nem tudja hasznát venni, de a képzelet csapongása, amelyet közlésünkkel keltünk benne, szexuális élmények alapjává válhat, amelyeknek még nem jött el az ideje.³⁰⁵

³⁰⁴ Schaár Erzsébet-Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, Budapest, 1975. Terek.

³⁰⁵ Makarenko Válogatott pedagógiai tanulmányok. Magyar Szovjet Társaság Kiadója 1950 318. o.

Nem emlékszem, hogy a főiskolai előadásokon, szemináriumokon, szóba került-e a szexualitás, ha igen, szerepelt-e az ajánlott irodalomjegyzékben mondjuk Varga Zoltán munkája:

„A szexuális fejlődés, s így a nemi karakter kialakulása - nem kizárólag biológiai meghatározottságú. Azoknak a sajátos személyiségjegyeknek az elsajátítása, melyek a férfi és a női nemi karaktert alkotják, a tanulásnak egy speciális formájával történik, így a nemi karaktert lényegében társadalmi terméknek kell tekintsük.” ha a nemi karakter kialakulása kizárólag biológiai meghatározottsággal bírna, nem is kellene beavatkoznunk, kizárólag, ha „ a szexuális megnyilatkozások idő előtt jelentkeznek. Ebben az esetben a beavatkozás célja: gátat vetni e törekvések elé. Ez a felfogás, mely a gyereket mintegy nemtelennek igyekszik tekinteni, lényegében a szexualitásnak valláserkölcsei alapon álló, hagyományos felfogását veszi védelmébe. „ „ A szexuális nevelés területén elsősorban a nevelői légkör, a nevelői környezet szexuális beállítottságának minősége az, ami hatással van a személyiségfejlődésre.”³⁰⁶

Ha valahol mégis szóba került a szexualitás, valószínűleg a szokásos, „társadalmunk erkölcsi normáinak megfelelő” kitétel zárta a témát.

A korszerű nemi nevelés célja [...] a pszichoszexuálisan érett személyiség kialakítása, aki képes és kész a korszerű elveknek megfelelő életvezetésre. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az egyén nemi magatartása, viselkedése a partnerkapcsolatban megfelel társadalmunk erkölcsi normáinak. (.1997, 25)³⁰⁷

„A szexuális felelőtlenség nem határolható el élesen magatartásunk más területétől. Más szóval, aki nem megbízható szexuális magatartásában, az feltehetően más emberi kapcsolatában sem az.

.... Ezt a tényt húzza alá az a családi és társadalmi kapcsolatokba be nem illeszhető és nem ritkán tragikus érzelmi megrázkódtatást, személyes kiábrándulást és önbizalomvesztést okozó konfúzió is, amit egy át nem gondolt és felelőtlen szexuális kaland okozhat az ember életében. Szexualitásunk integrálása, személyes birtokbavétele nagy mértékben függ az egészséges családi légkörtől. A szülők és a többi családtag szerepét és példáját más behatás nem képes teljes mértékben helyettesíteni vagy éppen ellensúlyozni. A családi légkör átöröklődik ezen a területen is. Akik úgy gondolják, hogy a szociális igazságosság úgynevezett makro-etikai kérdései mellett eltörpülnek a szexuális magatartás személyes, mikro-etikai problémái, jól tennék, ha többfigyelmet fordítanának a nyugati világ utcán fölnövekvő fiatal nemzedékére, akiket nem ritkán a családi kapcsolatok elsorvadásának következményei fosztottak meg emberi méltóságuktól és jövőjük megteremtésének lehetőségétől. A sivárrá vált szexuális kapcsolatokról fakadó érzelmi éhség nem kisebb probléma a fizikai éhségnél.”³⁰⁸

³⁰⁶ Varga Zoltán: iskolai Ártalmak. Tankönyvkiadó 1974

³⁰⁷ Semsey Gábor Iskolai szexuális nevelés c. tanulmányában idézi Szilágyi Vilmost.

https://www.academia.edu/22981725/SEMSEY_G%C3%81BOR_ISKOLAI_SZEXU%C3%81LIS_NEVEL%C3%89S_MAGYARORSZ%C3%81GON

³⁰⁸ Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/fulszoveg.html>

Azt hiszem Buda Béla volt az első a hazai szakírók közül, aki egész könyvet szánt a szexuális nevelés problémakörének. Azóta persze néhány megállapítását a további kutatások árnyalták (. Imprintig, homoszexualitás, stb), de pedagógusok számára még mindig az egyik legfontosabb munkának tartom.

"A szexuális szféra ma láthatóbb, mint régen volt, ... nyíltabban, elnyomhatatlanul, követelőzőbben jelenik meg a pedagógiai helyzetekben is... A nemiség itt-ott egy kicsit konzummá vált, reklámozott élvezeti cikké..." (.Buda Béla)

Egy ilyen konzumosított fogyasztásra semmiképp sem szeretném előkészíteni a gyerekeket.
309

Egyszer a játszótéren, voltam tanúja, ahogy egy anyuka nevetgélve "beszélte rá" a gyereket arra, hogy észrevegye az ellenkező nemű kis játszótársa testét. Semmiképp sem szeretnék a "Szép új világ"³¹⁰ példáján fellelkesülve unatkozó gyerekeket egymás felé vezetni. Aztán azért azt is valljuk be férfiasan, hogy az ember csak úgy érzi, **minden szabad serdülőkori élet ellenére**, hogy a "gyerekek nem valók a fegyver közelébe", ahogy Lorenz hollója is idegesen rántja el csőrét a nagy barát szemétől.

Pedig hát csak el kell képzelni, hogy ezek a gyerekek egyszer felnőttek lesznek, egyszer el kell kezdeni velük a nyílt beszélgetést, látnunk kell, ahogyan mennek az utcán összekapaszkodva. És látnunk kell milyen zavart okozhatunk a zavarunkkal. Nincs más út, mint az Ansel Éva által kifejtett beavató nevelés³¹¹, amikor a felnőtt teljesen természetesen vezeti a gyereket a felnőtt élet titkaiba. Beavatni persze azt lehet, aki ezt igényli. Aki vonzónak találja a felnőtt életét, mintegy példaképpé fogadja. Ha ez nincs, ha a serdülő egy fáradt, kudarcos, leharcolt nevelőt lát maga előtt, riadtan, viszolyogva hárít el minden bevezetési kísérletet. (. Azt gondolom mondanom sem kell, hogy a beavatást átvitt értelemben használom, egy felnőtt részesít „gondolati beavatásban” egy serdülő csoportot.)

Másik visszatartó ok lehet a karakteresen eltérő szubkulturális helyzet. Egy rocker tini esetleg elutasíthatja a mélyen konzervatív tanárral való párbeszédet, még akkor is, ha egyébként – a maga műfajában, sikeresnek, vonzónak találja.

További zavarforrás lehet a megfelelő közvetlenség hiánya. Ha egyébként nem szoktunk "lélekközelen lenni" nehéz ezt épp a szexualitásnál elkezdni. Nem csak nehéz, de káros is. Úgy járhatunk, mint az anyuka, aki - olvasva ennek jótékony hatását - egyszer csak azzal

309 **Vesd össze még: A mindennapi fogyasztási cikké vált pszichológia sok tekintetben korunk „boldogságiparának” részévé vált, szemléletével és módszereivel azt támogatja, hogy az ember a jelenlegi berendezkedés keretein belül, azt nem megkérdőjelezve megtalálja a saját „boldogságát”. A boldogság eme – sokszor külsődlegességek nyomán elnyert – formája azonban könnyen vakká és nem-autentikussá tehet minket, többek közt azért, mert a szenvedés mielőbbi kiiktatásával jön létre, ami pedig a határhelyzet megtapasztalásához és elsajátításához, önmagunkká és tudatosná válásunkhoz elengedhetetlen. A végső határ – klímaszorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia**

dr. Kőváry Zoltán • 2019-07-24 (.Lehet, hogy máshová kerül)

https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-okogyaszes-es-az-emberi-egzisztencia/?fbclid=IwAR1Ex6QLb-abny1LoFj9VJtNQV96CPqGPDltPONk3ZPMSWVJCW41NuP2A_w

³¹⁰ Aldous Huxley: Szép új világ. Kozmosz könyvek, 1982

³¹¹ Ansel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>

döbbsenti meg gyerekeit, hogy meztelenül, belső feszültségektől elváltozott arccal megy a fürdőszobából a hálószobába)

Biciklitúrán Gerjenben helyben tanító, ötven év fölötti kolléga gyűjtötte össze a gyerekeket. Ószes halántékú, kedves modorú tanító úr.

- De finom illata van tanár úr! – hajolt hozzá az egyik kislány. Milyen dezodort tetszik használni?

Hitetlenkedve néztem a jelenetet. Ez az intimitás valami egészen édeni iskolavilágot sejtetett. Persze lehet, hogy a kislány „egyedi terméke” volt a családjának, iskolájának)

Ahogy egyedi termék volt Ivett is, aki érettségben néhány évvel előtte járt társainak. Remek sportolóként nagy népszerűségnek örvendett, de nem használta ki, nem szeretett középpontban lenni, de azt sem jelezte, hogy hagyjatok békén. A tanárokkal szemben sem dacoskodott, nem volt problémás tini, pedig igencsak sajnálhatta az időt, amit itt kellett elücsörögnie, sokkal szívesebben lett volna barátai között. Barátai nála idősebbek voltak, nyilván velük tudott igazán elbeszélgetni az élet dolgairól. Fiatalabb tanárokkal is megeshettek ezek a beszélgetések, egyikükkel talán még bizonyos kölcsönös vonzalom is támadt, de mindketten felnőttként tudták kezelni, gondolom nem lépték túl a szerephatárokat. Mindez persze utólagos reflexió részemről, annak idején a figyelmemet inkább a problémás gyerekek kötötték le.

"... ha az intézményes pedagógia majd elkezd az úgynevezett szexuális nevelést, nem az az óra lesz a legdöntőbb, ahol a fiatalok néhány nagyon fontos biológiai-technikai dologról értesülnek, hanem az egész komplex nevelési folyamat. Az, hogy az adott iskolában hogyan formálódnak általában az interperszonális, különösen pedig a fiú-lány kapcsolatok.³¹² (Buda Béla)

Az iskola hajlamos arra, hogy néhány tanórával „letudja” a kínos feladatokat. Én – szívem szerint - nem szánnék semmiféle külön órát a szexualitásra, hisz jónéhány helyen fog „ráterelődni” a szó. Nyolcadikban persze már „kénytelenek vagyunk” megszerezni az eddig megbeszélteket. Azt persze nem mondom, hogy a legkönnyebb feladat egy beszélgetés levezetése, amikor ott ül a körben néhány szélsőségesen más réteggkultúrában mozgó (aktív gyűlis, és egy hasonlóképp aktív hardcore-os, klasszikus ősmagyar - naturista strandra járó „kozopolita” stb.) nyolcadikos, de ha megvannak az előzmények, akkor semmiképp sem reménytelen. Persze az is teljesen természetes, ha az idősebb, más közegben szocializálódott tanár erre a foglalkozásra szexuálpszichológust hív. „Gyerekek, tapasztalhattátok, hogy nem kezelem tabuként az erotikát, de ma egy nálam felkészültebb szakember segítségét kértem.”

Ha az embernek fontosak ezek a harmonikus kapcsolatok, ha súlyt fektet rá, hogy ne zavarják felesleges konfliktusok, hamar rájön, hogy ezt a területet sem hagyhatja "műveletlenül", nem adhatja át a terepet az esetleg jóval igénytelenebb mintát nyújtó kortárs csoportoknak, ahol a közeledés - a járatlanságot kompenzáló - időnként cinikus, durva lekezelő modorban történik. Ugyanakkor meg is nehezíti a dolgot, hisz ha kiragadjuk az érzékiséget, szexualitást az interperszonális kapcsolatok világából, a gyerekekben talán csak annyi rögzül, hogy ilyen dolgokról is lehet beszélgetni. Persze ez sem kevés.

Ha fentebb azt mondtam, változott a helyzet, hát azóta megint csak nagyot változott. A nemiség már nem csak „kissé” konzumosított, hanem egyenrangú piaci árucikként jelenik meg. Feltárultak, nyitottá váltak olyan területei is, amiket korábban diszkrét homály fedett. Természetesebb a beszédmód, természetesebbek a gyerekek egymás felé tapogatózó gesztusai, kisebb a különbség tanár és tanítvány tudástartalma között. Ritkábban érzem szükségét a konkrét, gyors reagálásoknak, kevésbé érzem problémásnak, ha néha szó esik a változó genderfelfogás következményeiről. Csak hát az a bizonyos félprofesszionális felkészültség, a folyamatos önreflexió hiánya néha itt is problémát okozhat. Az élet örömeiről (. Sport, konyhaművészeti, stb. értékekről, örömeikről beszélve hasonlóképpen) beszélő tanár ne legyen dicsekvő, infantilis, stb. Hasonló probléma a beszélgetés az aktuális valóságshow-ról.

³¹² Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. TK. 1986.

Újabban időnként a gender szemlélet változásai is vitákhoz vezethetnek. Nagyon fontos, hogy a tanár ismerje egyrészt a szociálpszichológiai eredményeket, másrészt az elutasítók, és a túldimenzionálók világképét is.

Erotika

"A felnőttek jó része előtt ma is kizárólagos ideálként az a fajta nagy romantikus szerelem lebeg, amely régebben gyakran az elfojtás mellékterméke volt... a mai fiatalok is erősen kötődnek egymáshoz érzelmileg, de kötődésük valamivel oldottabb, rugalmasabb, mozgékonyabb, az egyéniséget szabadabban hagyó kapcsolat, mint a wertheri szenvedélyes és szenvedéses szerelmekben volt." ³¹³

Egyes szerzők szerint Salamon király éneke sem a testi örömekre vonatkozik, a szöveg valójában az isten iránti szerelem metaforája.

Az egyik nyolcadikos fiú rajzóra közben kijött elvinni a felszerelését, és közben a mobiltelefonján mutatott egy filmet. Csak félszemmél pislantottam oda, mert mások is vittek el eszközöket, figyelmem kellett a sajátjukat veszik-e ki, egy lányt véltem látni az osztályból, ahogy egy banánt mozgat ki-be a szájába.

- Jól van, majd ha elkezdődik a munka, és az osztályt érdekli, azaz: néma csend lesz, elmondom a véleményem. Ilyenkor általában nem lesz néma csend, tehát megúszom a feladatot. Most kivételesen totál csend támadt.

De amikor mondani kezdtem, hogy istenem, hát miért ne játszhatna ilyen egy lány, de nem biztos, hogy ezt azért filmre kéne venni - mert onnan könnyen felkerül a netre, a fiú megint kihozta, hogy nézzem már meg jobban, és akkor láttam, hogy egy internetről letöltött leszbikus szeretkezési jelenet. Nem Annamari, nem banán, hanem műpénisz, és egy idegen kéz mozgatja.

Osztály beizgulva röhög. Én maradok a megszokott stílusnál. (Tekintélyes idős sporttárs, kemény ember. "Szüleitek azt várják tőlem, hogy megtanítsam veletek a szakrajz alapjait, és képzőművészeti kultúrával ruházzalak fel, én megteszem, ha beleszakadtok is." De ezen túl, ha a helyzet megengedi - öreg barát is, akivel mindent meg lehet beszélni, nem mert annyira szeret pletykálni, hanem mert tudja, hogy van néhány dolog, amit egyszerűen nincs kivel megbeszélniük, ő meg eléggé jártas az élet mindenféle dolgában, nincsenek előítéletei, és nem azzal kezd, hogy ne csinálj ilyen marhaságokat, hanem hogy mi lehet az oka, hogy ilyesmit csinálsz, és csak aztán jöhet az, hogy hová vezethet mindez)

„Hát, ha majd csend lesz, erről is elmondom a véleményem.” De nem lett csend. Izgatottan röhögcséltek, poénkodtak.

„Nézzétek, lenne véleményem, de egy ötvenes évei végén járó férfi tanár nyilván nem töri magát, hogy erotikáról beszéljen vihogó tiniknek. Szerintem ahhoz, hogy egy felnőtt férfiember ilyesméről (. Vagy egyáltalán, bármi személyes tartalmú dologról - Messi cselei, vagy egy felbicaozás a Furka hágóra) beszéljen, bizony kell az a spontán feszült figyelem. Ha ez nincs, akkor nincs szöveg, nincs nevelés, csak óravezetés. Süteményt sem eszünk akkor, ha valakinek fenn van a trágys csizmája az asztalon. Nincs bajom a trágával a lovardában, szeretem az illatát, ahogyan a tini vihogásokkal sincs bajom önmagában, csak ebben a helyzetben”

Persze a szünetben ottmaradó néhány fiúnak aztán elmondtam a véleményem, ekkor már megvolt a feszült figyelem.

"Jó, persze, rendben van, hogy ilyesmiket néztek, érdekes, izgalmas, csak nehogy átugorjátok az erotika első lépcsőit, a finom kis beleszagolást a nyakba, pici puszik, stb, mert a sok átugrálásnak könnyen az a vége, hogy " nem is olyan nagy durranás ez az egész!" Plusz még a kimaradó személyesség. Ha ahelyett, hogy a szomszéd lánnyal járnád végig a lépcsőket,

³¹³ Buda Béla írja valahol: Az európai kultúra története az elfojtások története. (.Bizonyos mértékben - teszem hozzá. Mihály Ottó a pedagógiáról mondott hasonlót: "a hosszú és bonyolult huszadik század neveléstudományának története felejtések, elfojtások története.")

elkezdés önkizni a pornófilmekre, átugrasz jónéhány lépcsőfokot. Úgy jársz, mint aki erdőjárás helyett erdőről készült fényképeket nézeget.³¹⁴

Ha korábban írtam, hogy volt bennem bizonyos férfias szemérem az intim helyzetekben, ennek többszöröse gátolt azokon a bizonyos felvilágosító órákon. „Tudod mit láttam? Hogy te sokkal inkább zavarban voltál, mint a gyerekek.” –mondta a második évemben megtartott ötödikes „felvilágosító” osztályfőnöki órát látogató igazgatóhelyettes testnevelő tanár) Nyolcadikban már kissé oldódott a gátlás, de soha nem tudtam olyan helyzetet teremteni, ahol magától értődő természetességgel beszélgethettünk volna az erotikáról.

Pedig voltak kétségbeejtő helyzetek, amikor egy-egy gyereket már olyan elveszében lévőnek érztem, hogy legszívesebben megmutattam volna neki Vedres Ági Feeling Mouth diaporámáját.³¹⁵ „Ha egyszer majd úgy érzed is: már semmi értelme semminek, jusson eszedbe, hogy ez még előtted áll, valaki egyszer neked is küld majd egy ilyen üzenetet.”(Később, amikor láttam egy-egy volt tanítvány kisiklott életét, hírt kaptam öngyilkosságáról, ismét át kell gondoljam, tehettem volna-e érte valamit annak idején. Ilyenkor nem sokat segít, hogy a hírek többsége boldog évelekről szól.)

Persze a többnyire céhmester-menedzser szerepét játszó tanár nyilván jóval ritkábban érzi ennek szükségességét, mint egy lelkész tanár.³¹⁶

Négy szemközt néhány esetben nem térhettem ki egy beszélgetés elől.

Egyik hetedikes művészeti iskolai fiú tanítványomról „köztudott”, hogy meleg. Elöttem is lebuizzák, de amúgy elfogadják, nincs vele bajuk. Választhatnám a kényelmesebb megoldást, leállítom a gyerekeket, itt ne viselkedjenek így – amit persze meg is teszek – és ezzel le van rendezve a dolog. De előbb-utóbb úgyis meg kell beszélje valakivel, hát tapintatos könnyedséggel felajánlom neki, hogy ha úgy érzi, velem beszélhet erről, hisz én elméleti szinten is foglalkozom a személyiségközi kapcsolatok lélektanával. És Zs. elmeséli, hogyan nőtt fel, hogyan alakult érzelmi világa, vonzalmi. Beszélgetünk a rá váró nehézségekről, örömeiről.

Időnként akad egy gyerek a csoportban, osztályban, aki képes mosollyal „szadizza” kiszemeltjeit. Szeme összehúzódik, szája jellegzetesen összeszorul, mimikája típusosan különbözik a rangsorharc során megfigyelhetőtől. Többnyire köztudott róluk, hogy „szeretnek szadizni”. Ilyenkor nincs mit tenni, meg kell beszélni velük, ha olyan a légkör, akár a csoport előtt, hogy igen, vannak, akik így állítottak be, vagy így születtek - a szakirodalom nem ad egyértelmű útmutatást. Serdülő korban egészen bonyolult mintázatai formálódhatnak az érzékiségnek, régebben parafiliáknak³¹⁷, torzulásoknak nevezték a pszichológusok, ma már csak végletes formáit hívjuk annak. Az sem egyértelmű, hogy ezekben a késztetéseken mennyi az érzéki motívum, az viszont egyértelmű, hogy meg kell tanulniuk kezelni ezeket a késztetéseket. Senkit nem vihetnek játékba akarata ellenére, és persze nem foroghat körülöttük a csoportélet. Már, ha egyáltalán erről van szó, hisz nem vagyok pszichológus, tehát inkább csak a sejtéseimről beszéltem.

Egy esetben került sor egy természetes, könnyed beszélgetésre egy egyébként semmi különös személyiség problémával nem küzdő, élsportolónak készülő lánnyal, egy esetben egy bizonyos fokig sérült fiúval.

³¹⁴ Bővebben lásd pl.: Philip Zimbardo: Nincs kapcsolat - Hová lettek a férfiak?

<https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>

³¹⁵ <https://latszoter.hu/sites/default/files/07/04/vedres070415.mp4>

³¹⁶ Egy jellemző adalék. „Hát nem vetted észre, hogy fülig szerelmes beléd? – kérdezi Krisztina amikor szóba kerül egy régi konfliktusom Emesével. „Ne hülyéskedj!” Mit ad isten, hazafelé menet Emese görkörüzik velem szemben. „Te Emese... „Bizony, úgy volt!” Különösen érthetlenné teszi számomra így utólag ezt a „figyelmetlenséget” amit nyilván többen is tapasztalhattak – hogy magam is éreztem vonzalmat serdülő koromban akár ötvenes éveiben járó tanárnők iránt is.

³¹⁷ Tömör összefoglalót ad Hamvas Edina: parafiliák. http://psychiatry.pote.hu/tavoktatas/HE_001.pdf

Harmadik esetben egy - a beszélgetést maga kezdeményező - középiskolás szakkörösnél súlyosabb személyiségzavart éreztem, megkérdeztem, beszélhetek-e a szüleivel? Beleegyezett. A „magasan képzett” szülők első reakciója a döbönt riadalom volt, majd megkértek, hogy ne „foglalkozzak” a gyerekekkel, van egy pszichiáter barátjuk (. Tipikus stratégia, nem jó szakember, hanem barát!), akitől már segítséget kértek³¹⁸. J. elmaradt a szakkörrel. További életútja miatt azóta is van bennem némi bizonytalanság, nem kellett volna-e „okosabban” viselkednem.

Újabban a Férfi-női kapcsolatok gender szemléletű újra értelmezése még élesebben hívta elő a problémát. Lásd Pl. Kiss Judit Ágnes: Kettős beszéd. Nincs mit tenni, meg kell tanulni úgy beszélni a testiségről, erotikáról, ahogyan az ókorban beszéltek.³¹⁹ Lásd pl. Csobánka Zsuzsa: A szerelem kísérő tünetei.

Intertextualitás és szexualitás a kortárs versekben a magyarórán.³²⁰

Összegezve: Ha olyan felnőttek tűnünk a gyerekek szemében, aki nem küzd komoly értékbizonytalanságokkal, nem félnek attól, hogy segítség helyett kioktatást, ledorongolást kapnak, magától értetődően fordulnak hozzánk problémáikkal. Természetesen megeshet időnként, hogy segítségkérés helyett a témánál megragadó, "kéjes mantrázást", vagy egyszerű „pletykálkodást” tapasztalunk, ezt én mindig elhárítottam magamtól, megokolva háritásomat. „Biztos vagy benne, hogy nekem tudnom kell arról, milyen játékokat játszotok a pincében? A többiek szerinted örülnének ennek? Tényleg szükséged lenne valami tanácsra, vagy csak mesélni akarsz.”

A pedagógus persze akkor tud segíteni, ha van jártassága a terepen. Ehhez kell bizonyos olvasottság. Szexuális felvilágosítás dolgában én első olvasmányul Alex Comfort szerelmi „szakácskönyvét”³²¹ ajánlom leendő kollégák figyelmébe.

Pedofília

Bevezetőmben tett ígéretemet, miszerint nem fogok extrém, beteges, klinikai esetekkel foglalkozni, ezen a ponton kénytelen vagyok kissé megszegni.

Pályámat kezdve egyszerűen nem találkoztam a „pedofília” kifejezéssel.³²²

Esetekkel sem. Történelmi olvasmányaimból persze tudtam a rómaiak viselt dolgairól, de csak akkor kezdtem jobban utána gondolni, amikor valahogy eljutott hozzám néhány konkrét eset híre. Ekkor lerendeztem azzal, hogy illet csak egy fejletlen személyiségű ember tehet.³²³

³¹⁸ Tudomásom szerint ez az, amit a szakirodalom a legkevésbé ajánl.

³¹⁹ Az ókoriak szexualitásról szóló gazdag irodalma négy nagy csoportba sorolható: orvosi szakirodalom (.Eubiosz, Galénosz, Celsus, Szóranosz, Artemidorosz Daldianosz, Hippokratész, Lucretiusz munkái), pornográf irodalom (.ponyva-olvasmányok, bordélyházak számára írt irodalmak: Paxamosz – Tizenkettősten a buja testhelyzetekről, Philainisz – A különféle testhelyzetekről, Elephantisz – Figura Veneris, Athénaiosz – Milésziaka, Eusztathiosz – Hűszminé, Philipposz, Rhodiaka, Ausonius – Cento nuptialis, Priapeia - erotikus versgyűjtemény), szépirodalom (.erotikus költészet: Szapphó versei, Ovidius – Ars Amatoria, Anthologia Graeca IX) és jogi, vallási szabályozások. (.Szabó T. Csaba: Szexualitás az ókori Rómában. <https://erdelyikronika.net/2018/05/05/szexualitas-az-okori-romaban/>)

³²⁰ http://www.tani-tani.info/102_csobanka

³²¹ Alex Comfort: A szex öröme. Kelta, 1990. Erre a munkájára szerintem kevésbé jellemző provokatív excentritása.

³²² A kifejezés az 1976-ban - a "marxizmus - leninizmus szellemében" - kiadott pedagógiai lexikonban nem szerepel. (. Megrontásként sem) Gyanítom, nem a jelenség volt ismeretlen, hanem a szellemmel nem fért össze a valóság ilyen mélységű megragadása.

³²³ A Német Püspöki Kar 2018-as kutatása szerint az egyik a „fixált típus”, aki a tizenhárom éves kornál fiatalabbak között keresi az áldozatait, és rögtön a szentelés után kezdi a működését. Ő a tipikus pedofil, azért is lesz pap, mert ebben a munkakörben könnyen bizalmi-autoriter helyzetbe lehet kerülni gyerekekkel, fiatalokkal. Ez az összes klerikális bűnelkövető között nagyjából 28 százalék. Van aztán a narcisztikus-szociopata karakter, aki nem rendelkezik büntudattal, viszont jól manipulál. Ez körülbelül 14 százalék. A többség pedig, mintegy 58 százalék érzelmileg és pszichoszexuálisan éretlen. Ez konkrétan azt jelenti, hogy világi életben semmilyen

Kezdjük az elején. Felnőtt és serdülő kapcsolatánál.

A [Kamaszkorom legszebb nyara filmet](#) záró szeretkezés OK! Ha kivonjuk belőle a drámai okot, lecseréljük egy érett nő futó vágyára, még mindig elmegy. De cseréljük meg a szerepeket, egy érett férfire és egy tinilányra, már belopózik a megrontás mellékiz.

Ha tanár – diák kapcsolatáról van szó egyértelműen elítéljük a dolgot, keressük a mögöttes okokat.

Sajnos tudunk róla, hogy a „beavató nevelést” egyes kollégák időnként a szó szoros értelmében teljesítik?³²⁴

A művészetpedagógus egyszer tökéletes koncentrációt, figyelmet kér a tanítványtól, máskor azt mondja nekik: "Célozni nem kell, sőt nem is szabad, gondolkozz egész testtel, engedd el magad!" (. Müller Péter Iván) Időnként a mester pozíciójába kerül, ex katedra közl bizonyos perspektív törvényeket, de gyakran válik egyenrangú, vagy akár alárendelt helyzetű partnerévé a tanítványnak. Ezek mindaddig megmaradnak a szokásos szerepproblémák keretei között, amíg a pedagógus 8-10 éves kortól vezeti tanítványait a felnőtt korig. A tanár-diák viszony átalakulhat felnőtt-barát, atyai jó barát, vagy akár baráti kapcsolattá is, noha ilyenkor időnként felbukkannak hamis felhangok. (. A tanár, volt tanítványába kapaszkodva valami utólagos jóvátételt kerget, utólagos elismerésre, igazolásra vágyik, stb) Extrém esetben nyilván szerelembe válhat, boldog házasságot hozhat, általában azonban már mindkét félnek megvan a maga világa, kapcsolatrendszer, céljai, amik szelíd szeretetté csendesítik a feltámadó vágyakat.

Ha azonban a tanítványt már serdülőként, vagy fiatalként, netán fiatal kollégaként ismeri meg az ember, az alkotó munka intim légkörében előbb-utóbb óhatatlanul megjelenik az érzéki motívum. Magam, ilyen helyzetekben, diszkréten hátrasandítottam. Kit láthat ott ez a fiatal nő? Mert hisz engem csak a tanári, a mesteri szerepemből ismer. A versenypályán látható „vasárnapi” arcomat. Még a legtermészetesebben viselkedő tanár is másképp mozdul kedvenc terepén, mint egyéb helyzetekben. A tanítvány rólam alkotott képe hiányos. Ezt a magam mögé pillantást aztán értelmeztem is felé.

Biciklitábor, alvás egy tanyán, egy iparművész házaspár varázsvilágában. Este szétteregetjük a polifómkot, Nóra megkérdezi, odatérítheti-e mellém? Hetedikes korában érkezett a szakkörbe, más iskolába járt, „állami tanári” szerepben nem talákoztunk. Rajzolt, verseket írt, próbálgatta a formákat, a világot. Most képzőművészeti szakközepes. Finom tapintattal néz rám, nem tartom-e tolokodásnak. (. Később, egyetemista korában, egy két napos konferencia estéjén megmutatta nekem városát, barátait, majd hasonló gesztussal adott helyet maga mellett a széles ágyon éjszakára. Sok száz tanítványom közül egyedül Nórával mélyült ilyen intimmé kapcsolatom. Persze volt bennem némi kínos érzés, öregező, borostás, esetleg nyitott szájjal horkoló férfi egy fiatal lány mellett, de elhessegettem.³²⁵)

Krisztával, vagy Évával hasonló felnőtt baráti szerepbe jutva, érintéseinket kizárólag szellemi síkra korlátoztuk. Ők jobban körül voltak véve felnőtt társakkal, Nóra mintha mindig valami nagy csendből érkezett volna meg hozzám.

normális párkapcsolatot nem tudna kialakítani. Emögött gyenge önkép és gyenge szexuális önfogadás áll, viszont egy nála védtelenebbel az illető ki tudja élni a vágyait. Bendl Vera interjúja Perintfalvi Rita teológussal. <https://nlc.hu/ezvan/20191007/perintfalvi-rita-egyhazi-szexuális-zaklatas/>

³²⁴ Egy szabad szellemű képzőművésznő szerint náluk a szakközépben a tanárok „ledugták” a lányokat, és ez így volt jó, mert, így egy érett férfitől kaptak bevezetést a szeretkezésbe.

³²⁵ V.Ö. „És akkor együtt alszik majd a farkas és a bárány, de a bárány nem alszik majd jól!”

Petrával meg egyszer reggel álmosan, fáradtan, ámde az elkövetkező csoportos reggelizés szakralitásának előérzetében válogattunk a zöldségesnél, csak a fiatal feleség - öreg férjnek kijáró gesztusokra kaptuk fel a fejünket. Mindketten megértettük, hogy a boltos a Szolnokról Mátraházára felkerekedés fáradtságát valami másnak tulajdoníthatja, mosolyogva hagytuk meg tévhitében.

Ezeket a helyzeteket tagadhatatlanul átszínezte valami finom, halvány érzékiség. Ezekkel a tanítványaimmal persze, minden közelség ellenére, mégis kissé „vázlatszerű” kapcsolat volt. Csak a tanulási helyzetre vonatkozott, csak az tanári, tanulói énünk jelent meg benne. Mondhatni, ezt könnyű volt kezelni.

Diákként magam is éreztem vágyat fiatal, vagy középkorú tanárnők iránt. (. Egyszer – érettségi előtt, még valami diszkrét kapcsolat is formálódni látszott, együtt töltött est, hazakísérés, félfáradtság (.Félrészség?), összesimulás, csók, mély beszélgetés, amiben tisztázódott, hogy ez természetesen csak egy futó kellemes egymásba kóstolás, másnap már „egyikünk sem fog emlékezni rá!” Nem tanított a gimnáziumunkban, egy „világnézeti klub” vezetője volt, én meg ifjú titán klubtag.) Voltam tanúja nagy, viharos szerelemnek is, osztálytársnőnk félévente esedékes nagy fellángolásának épp Daka tanár úr lett a tárgya, aki azonban olyan érett személyiséggel, és olyan gyönyörű feleséggel rendelkezett, hogy az efféle viharok teljesen érintetlenül hagyták.

Gimnáziumunk irodalmi színpadát vezető tanárnőnk viszont kénytelen volt feladni állását, házasságát, egy negyedikes fiúval való kapcsolata miatt. Éreztük, hogy eleve reménytelen vállalkozás volt számára mindkettő. Nem bírta volna sokáig a vidék unalmát, egy szürke tisztviselő férjet. Visszahívta az otthagyt nagyvárosi világ.

Ülök Cserepestetön a barlang előtt, lejjebb kis csoport aprít libasorban. Elöl két gimnazista korú lány, hátul két fiatal tanárnak tűnő férfi. Szemüvegek, enyhe kopaszodás. A férfiak nagy lendülettel szövegel előre felé, egymás szavába vágva. Hangsúlyuk kissé felülről jövő, tudálékos, egymásnak alámondó, klasszikus „főző” szöveg. Az előttük nyomuló lány ingerülten, bosszankodva hárit. Erős a gyanúm, hogy nem értek félre semmit. Vizolyogtató.

Láttam már néhány példát az egyetemet frissen elvégzett, „jelentéktelen kiállítású” férfi Don Juan-i átváltozására a tanári katedrán.

Ne kerüljessük a forró kását, legjobb védekezés a diákszerelmek ellen a boldog házasság, ami állja a mindenféle irányból jövő támadások próbáját.

A felnőtt-gyerek kapcsolatot, a pedofíliát viszont egyértelmű közgyűlölet övezi, és teljes joggal.

Én egy időben nagyon szerettem sziklát mászni. De eszembe nem jutott volna felmenni a magasfeszültségű távvezetékek oszlopaira. Itt közbe lehetne vetni, hogy persze, mert van egy elemi irtózat az áramütéstől. És az elektromos masszörgép finom kis bizsergetése? Nem az áramtól irtózik az ember, csak a túl erős áramtól. Van egy határsáv, de a mindennapi életben nincsenek tapasztalataink a határsávról. Nem próbáljuk ki, meddig erősíthetjük az áramot. Legalább is én soha nem éreztem kísértést, hogy minimumra tekerjem a hegesztő trafót, megfogjam a két pólusát, aztán elkezdjem erősíteni. Nem kerestem, hol vált át a kellemesség az elviselhetőség tartományán át az elviselhetetlenségbe. (. Lehet, hogy nem is működne a kísérlet) Nincs szükségünk erre a tapasztalatra, hisz a köznapi életben, ha nem vagyunk elektromos szakemberek, nem lesz dolgunk ebben a sávban.

Ugyanígy nincsenek felnőtt tapasztalataink az erotika efféle határsávjairól. A kölyökszag az állatoknál egyértelműen gátolja a hierarchikus agresszivitást, vagy a szexualitást. (.Bennünket

pedig még gyermekemlékeink is támogathatnak, ha viszolyogtunk a bennünket vadul ölelgető, csókolgató felnőttektől) Ebben a tartományban a gátláshiány a mi kultúránkban súlyos személyiségzavar.

Az időnként nyilván megesik, hogy egy felnőtt szerepet játszó gyermekbe valóban belelátjuk, milyen felnőtté válik majd, és ebbe még valami halvány erotikus érzés is belopózik, de – ahogyan nem játszunk el a villanyoszlopra mászás gondolatával, a gyermekekkel való erotikus játékkal sem tesszük ezt.

A rajtakapott felnőttek gyakran védekeznek azzal, hogy a gyerek „provokálta” őket.

Buszon utazunk haza Taliándörögről, a „völgyből”, a hátsó ülésen egy majorett csoport viháncolt. Az egyik előre evickél:

- Tessék csak hátrajönni, mutatunk valamit. Tessék kitalálni, mi lesz a takaró alatt, de nem szabad leleskedni! – takarja el szemeimet a tenyerével. Fáradt együgyűséggel nyúltam be egy takaró alá - biztos valami kis dísz tárgyat kell kitapogatnom - aztán összereztem, mert a csuklómát elkapta egy kéz, aztán egy fogsor záródott a tenyerem élére. Az első reflexem az volt, hogy ha elkapom a kezem, megsérülhet a szája. Felhajtottam a takarót, és egy tini lány kéjes mosolyát láttam.³²⁶ Ilyesféle eltévedt pillanatok nem téveszthetnek meg egy felnőttet.³²⁷

A gyerekek viharos szeretet megnyilvánulásait is elhárítottam, bár ezt egészen más okból.

A kis másodikosoknak kedvenc szokásuk volt odarohanni a tanító nénikhez, átölelni őket. Én, az enyémeiket bizony leállítottam. "Gyerekek, én ugyan nagyon szeretlek titeket, de az rettentő kellemetlen volt, ahogy az előtérben nekem rohantatok, majd fellöktetek. Nagyon rossz érzés, hogy szaladtok felém, és nekem fel kell készülni a védekezésre, hogy el ne essek. Mindenkit megkérek, hogy ezt többet ne tegye. Örüljünk egymásnak visszafogottabban, illemtudóbban! Nyugodtabban, szelídebben, amiben nincs semmi fellökési lehetőség. Aztán ugye mindenki nem férhet hozzám, tehát lökdösődtek, a gyengébbeket hátrébb lökitek, ezt meg még rosszabb látni." Mivel kicsikről volt szó, nem folytattam a fejtegetést:

„ Az is zavar ebben a nagy örömben, hogy túlzottnak érzem. Van benne valami hízelegni vágyás, illetve kis stréberkedési szándék is. Na, meg - magasságotokból következően - meglehetősen kínos helyre fúródik az arcotok. Aztán ugye az is kínos, hogy más napközis tanárhoz nem rohannak így oda a gyerekek, a kollégáim vagy irigykedni, vagy bosszankodni fognak.”

Ugyanígy hárítottam el azt is, hogy kézen fogva sétáljak a csoport egyik tagjával, ha útban voltunk valahová: "Mindig sértődés van belőle, hogy miért pont az a gyerek foghatja a kezem.”

Nem merev szabály ez, néha egyszerűbb úgy vezetni a csoportot, hogy megfogom valaki kezét, de ezek a ritka kivételek nem indítják el a vetélkedőt.

³²⁶ Jaj! - szabadítottam ki óvatosan, ijedséget játszva a kezem, és arra gondoltam, hogy én bizony nem vennék a számba egy mosdatlan kezét, ámbár, egy kis flörtölgetés, „felhangolódás” után, már nyilván nem viszolygnék egy csinos fiatal nő mosdatlan tenyerétől sem. És ez a „felhangolódás” a lényeg. **Gyerekekkel, fiatalokkal foglalkozó, erotikusan érzékeny embereknek nem szabad játszaniuk ezzel a dologgal. A kislány izgalma egy helyzetnek szólt, barátnőkkel játszottak összebújva, én csak statiszta voltam a játékban.**

³²⁷ „Velem szemben egy erős arcú arab lány ült, aki valamilyen iskolai dolgozatot tanulmányozott. Igen gondterhelt lett az ábrázata, valamit bizonyára nem és nem értett. Csaknem tragikusak az erős arcvonásai. Minden átmenet nélkül pakolta el az iskolai papírjait, nem, ezzel ő nem foglalkozik. Előkotorta kis kerek cédé lejátszóját, dugóit a fülébe nyomta, amitől a szemem láttára változott át. Ragyogni kezdett. Néhány pillanat múltán kihívó pillantást vetett rám, elbűvöltet és elbűvölt, amivel természetesen meglepett. Világos, hogy tekintete nem az öreg bácsinak szólt. A kifeszülő erős testével nem engem szólított meg. S amint maga is nagy zavartan feleszmélt, visszavette a lángot, amitől pedig érthetővé vált a mentális áttétel mechanikája. Annak az emlékkállománynak szólt a ragyogása, amely a zenéhez kapcsolja őt, ezért hallgatja mindig újra.” Nadas Péter: Világító részletek. Jelenkor, 2017. 2. kötet 60. o.

Tanulás közben is adok biztató simogatásokat a fejek búbjára, a hátaik közepére, egy kétségbeesetten zokogó kisgyerekeknek akár egy puzsi is kijár.

Néha a gyerek ért félre valamit. Utolsó dobó vagyok a métában, már mindenki fogoly, egy hazafutással kiszabadíthatnám őket. Nekikészülök, lendítek, ebben a pillanatban felhangzik: „Hopp, hopp, hopp!” A dobás persze lecsordul, görcsben fetrengve röhögök a földön, a kis átkozott tréfamester Rita kajánul nevet. A szobában megint bedob valamit, felkapom, le akarom dobni az ágyra, hogy rokoniasan meggyötörjem.

- De tanár úr! - hüledezik Fülöp, a báty, féltő, hitetlenkedő mosollyal. Látom rajta, hogy ő ezt bizony valami szexuális zaklatásként értelmezi. Kedves, aranyos, de mégis csak illetlen dolog. „Fülöp! Ez nem az, amire te gondolsz, de szóval, izé, tényleg. Mégsem egy óvodás már a kistesód!”

Apró kis pillanat volt, talán csak ketten vettük észre, viharzott tovább a csoportélet, de ezek a pillanatok beáramolnak a memóriába. Ha később hasonló helyzet adódna, előjön, segít a visszazokzásban, elnézés kérésben. Igen, a kicsik felnőnek, ezt tessék észrevenni.

Aztán a gyerek felnő, a tanár öregszik, a kapcsolat tartalma változik, a nagy, önfelelt kóborlások a csodák világában lassan rutinos, gördülékeny tréningekké csendesülnek, ekkor fogja majd a tanítványok egy része finom gesztussal elhárítani magától a tanári kezet, ha maga még nem ébredt rá, hogy mozdulata már öncélú önmegerősítéssé változott. Ha már oda a csodák kora, akkor vissza kell húzódjék a korábbi intimebb kapcsolatból.

Nyilván vannak, akiknek rettenetesen idegen, és elfogadhatatlan ez az egész helyzet. Mi az, hogy egy tanár egyáltalán gondolni mer ilyesmire, önkorlátozásról, elhárításról beszél, ahelyett, hogy egyszerűen valami szellemi pócegődörbe dobna a fogalmat?! Nos, tapasztalataim szerint ott kerülnének a legjobb tenyészhelyre. A meg nem gondoltság félhomályában sokkal nagyobb az ösztöntorzulás veszélye.

Apró kis praktikázások, színészkedések.

No, oldjunk egy mulatságosabb esettel:

Petőfi csarnok, Március 15. Bankett. Árkosi Árpád beszélget Kulin Györggyel. Két szép fiatal férfiarc. Izgatottan csodálkoznak rá egymásra. Vonzóak, kifinomultak, kedvesek. Így vélik a tanítványok is, akik épp pincért játszva surrannak el mellettük tálcáikkal. Hogy épp az ajtóban állnak? Ez is olyan megható, ahogyan megszűnik számukra a világ. A második surranás már kissé más hangulatban esik. Hm, szólni kellene. Na majd a következőnél. Eljártsszuk, hogy most jövünk először. De vajon vittük-e már annyira tanulmányainkban, hogy be tudjuk csapni a mestert? Nem fogja rögtön átlátni nyavalyás kis ügyeskedésünket? Hirtelen meggyűlölik az ajtóban állókat, majd megijedve ettől, magukat. Ezt persze nem várom már ki, az amatőr szociálpszichológus szerepében. A helyzetnek kijáró derűvel, rutinos mozdulattal teszem szabaddá az ajtót. Az iskolában már nagy jártasságra tettem szert az ajtó felszabadításban. Nincs olyan nap, hogy ne látnék ajtóban társalgó kollégákat. A „tetszikezni pedig nem tetszik!” tiltás mellé én az „Ajtóban állva nem társalgunk!”-tilalmát tenném a második helyre.

Azt gondolnánk, hogy a pedagógusnak nem szabad színészkednie. Mert amit átél, azt minék, amit meg nem, azt pláne. Vannak olyan helyzetek, amikor a gyerekekkel együtt játszunk, amikor nem néző, hanem partner szerepet kapnak.

Csúnya, vérző sebbel hozzák a kicsit a tanáriba. Sír, remeg.

- Na, lássuk csak mi ez. Csak ennyi az egész? Szerinted be kell egyáltalán kötni ezt a kis horzsolást? Tegyük rá valamit? Riadtan bólint, pedig épp az előbb határozta el, hogy ha valaki hozzáér, rúgni fog. Igazából persze nem csak miatta játszom. Magamat is erősítem vele. A főiskolán bizony elsunnyogtam a bonctermi látogatást. Megkíméltem magam. De ha baleseti sérültet kell ellátni (. A rekorder Meskó Gabi volt, a maga huszonhat horzsolásos sebével, egy kisodródásos bukás után), jön a védőpáncél. Gabi esetében

baleseti sebészet. „Kezét csokolom, doktornó, hoztunk egy kis munkát!”

Persze akivel túl sokat játszottak már, nem szereti a színészkedést. Fejcsóválva néztem a TV óvóbácsiját, valami szovjet filmben, aki úgy beszélte rá a gyerekeket a spenóra, hogy egy úrhajózást ígért nekik cserébe. Persze, ahogy Móricka elképzeli" No, próbáljuk csak ki a kis nyári napközisekkel.

- Gyerekek, a borsófőzeléket nem kell megenni!

- Hurrá!

- De délután úrhajóval meglátogatjuk a Marsot, és ehhez a tényérotokban lévő bioelektromos hajtóanyag betáplálása szükséges a szájnnyílásokba. Úrhajósok, betáplálásra felkészülni. Visszaszámolás indul: öt, négy, három, kettő, egy zéró! Betáplálás indul. A tényérok kiürültek, bennem meg egy világ omlott össze.

Lendületesen beállok a biciklivel a tartóba. (Ilyenkor ugye centiméteres pontossággal kell érezni a rákanyarodás ívét, a fékezés tempóját) Észreveszem a gyerekek elhülő pillantását. Ettől kezdve – ha a forgalmi helyzet megengedi - szokásommá válik ez a beállítás. Sszínjátékká válik, de tudom, hogy nem szabad körbenézni, látja-e valaki, mert pózerkodássá rontaná a hatást. Hasonló színjáték a szabadkézzel húzott egyenes vonal, kör, a lábbal elkapott, visszaemelt elejtett szerszám, lábbal felszedett elhullajtott papír vagy nejlonzacskó (. Ez utóbbi bicikliről az igazi), és persze mindre igaz a körbenezés szigorú tilalma.

Ha jól meggondoljuk a gyerekek közé érkező tanár és a színpadra lépő színész között vannak bizonyos hasonlóságok. Persze olyan színészre gondolunk, aki a közönséggel együtt játszik, animál egy játékot. Hol maximálisan koncentrált állapotban, hol csak sodródva egy hullámmal, a végén learatva a tapsot, az elismerő mosolyokat, bólogatásokat. Sajnos egyikük sem tudja ezt egész nap játszani. Ha tudatában vannak vele, hogy baráti társaságokba, a családba nem „jön utánuk” automatikusan ez a siker, jó, ha ott is automatikusan elvárják a mosolyokat, abból nagy bajok lehetnek.

Bizony komoly baj származhat abból, ha valaki mindig a bőrén akarja érezni azt a csillogást, ami abból a sok-sok feléje irányuló mosolyból fakad. Egészen egyszerűen, nem fogja őszintén élni az életét. Eljártssa, hogy él. Nézők nélkül szomorú, nincs, megszűnik létezni. Egy sikeres tanár azt gondolom egészen hasonló személyiségformáló problémákkal küzdhet. A figyelem, a szeretet, a mosolyok, a nevetés, mind-mind arra készítetnek, hogy többet kapjunk belőlük. Ezek hiányában magányos lesz, nem érti hová tűnt az a sok szép pillanat. (. Takács Géza színész.

Néha az okozza a kudarcot, hogy a pedagógus nem érzi az oktatástechnológiai gondolkodás fontosságát, nincs szeme előtt a tervezett akció. Nem gondolja végig, milyen különbségeket kíván a tervezésben a nagyobb létszám. Amíg egy gyerekkel ücsörgök a folyóparton, fűzfa sípot készítve, semmi probléma. De vigyem csak be a vesszőket az osztályba, rögtön megváltozik a helyzet. Ha a pedagógus rossz szervező, a gyerekek nem tapasztalhatják meg micsoda különbség van egy kis hóember építés, hógolyózás és egy emeletes hóvár építése, ostroma-védelme között. Nézzük csak meg alaposabban a bevezetőben említett hóvár építést!

Gyönyörű hó esett, átmegyünk hát osztályommal a gyermekvárosba, hóvárat építeni az ottani gyerekekkel. Összegyűlünk egy teremben. Mesélek a régi játékról, közben elő is játszom a régi óvatos hógújtást, mesterkedést, ellentételként pedig egy izgatott össze-vissza rohangálást, ami persze letaposott havat eredményez, és lehetetlenné teszi a komoly munkát. Nagy nevetés. A táblára felrajzolom az akció tervét. Előbb libasorban nagy kört kell vonni a vár helye köré, aztán mindenki elkezd görgetni befelé egy hógolyót. Ha már nem bír vele, a nyomon visszamegy a maradék cikkelyhez, újat kezd. Aztán beljebb kezdünk egy másikat, így gyűjtjük össze a havat a mezőről. Ha elfogy, közösen összegurítgatjuk. A nagyobbakból felrakjuk a falat, a kisebbekkel tapasztunk. Ha nagy várat építünk, akkor belülről, a fal tövéhez állványzatot is kell raknunk. A gyerekek értik, el is készül a vár. Megbeszéljük a hócsata szabályait, és - talán a vár csodája teszi -

de kifejezetten tapintatos, illedelmes dobálózás kezdődik.³²⁸

Vagy egy órai példa.

A feladat: színespapír foltok kiegészítése képpé.

Voltaképp elég lenne annyit mondani a gyerekeknek: fogjatok néhány színespapír lapot, vágjátok össze alaktalan foltokká, aztán ragasszatok belőlük olyan képet, ami kis hozzárajzolással már valamit ábrázol. Igen ám, de az első ötödikes órákon még nehezen szánják rá magukat a szabad vagdosásra. Görcsösen figyelik a szomszédot. Ha vágnak, a vágásnyomok merevek, szaporodnak a négyzetek, háromszögek. Ha előre kivágom a formákat, és csak úgy odaküldöm őket válogatni, néhány perc alatt egy összekavart papírhalmot körül lökdösődnek.

Előre kivágok tehát foltokat, különböző színű papírokat összefogva. Az elkészült anyagot kis papírzacskókba rakom. Használatkor egy nagy asztallapon rakjuk szét őket, hogy az egyes formák elkülönüljenek egymástól. Kártyaszerűen széthúzzuk a csomókat, hogy a forma összes színe láthatóvá váljék. A gyerekek kisebb csoportokban jönnek ki. Csak a szemükkel válogathatnak. Eljátszom, bemutatom a hátratett kézzel sétáló, a szemével válogató komoly szakembert. Nem sajnálok néhány percet annak érzékeltetésére, hogy itt bizony most egyeseknek nagyon komoly csatát kell megvívniuk izgága természetükkel szemben. „Engedj oda, ne állj az utamba! Látom, látom, de amíg nem fogtam meg, nem tudhatom igazán, mit is látok!” – sűgják ösztöneink, de le kell tudnunk győzni őket. Én azzal fogok segíteni, hogy aki mégis matatni kezd, félreállítom, figyelje a többieket, és csak a végén válasszon maga is. Ha a szemükkel kiválasztottak egy motívumot, azt a színt veszik ki, amelyiket akarják. Ha már ekkor tudják mit fognak kezdeni vele, más motívumokat is választhatnak mellé. Helyre mennek, felragasztják a motívumot, és elkezdik a kép fejlesztését. Közben bármikor kijöhetnek egy-egy újabb motívumért. Ha elkészültek egy képpel, újat kezdhetnek, vagy ehhez már maguk is maguk is összevagdoshatnak egy-egy lapot. Nem tolakszom, a szememmel választok. Ezen múlik a siker. (. A linómetszés sikeres tanításakor már több a technológiai elvárás. Gyerekek, hetekig fogunk vésegetni, most tíz percet arra kell fordítsunk, hogy megalapozzuk a későbbi jó technikájú, és vértelen metsző technikánkat. Az előttek lévő eszközök elvileg borotvaélesek, hiba esetén csontig hatoló sebeket ejtenek. Fogd meg a vésőt, nézz vele szembe. (. Mutatom) Ha valahol csorbulást látsz, a másik vésővel fordítsd ki a sorját, finoman csiszold le az üvegpapírral. (.Ha bizonytalan vagy, hozd ki, megnézem, megmutatom!) Támaszd a tenyeredbe a vésőt, markolj rá! (. Mutatom, ha valaki hibázik, javítom) Fogd le a próbacsíkot itt alul, ahogy mutatom. Ügyetlen egy mozdulat, természetellenes, kényelmetlen, jobb lenne felül fogni, de akkor bele fog szaladni a véső az ujjadba! (. Árgus szemmel figyelek, ha rosszul fogja, javítom) Így fogjuk betolni a vésőt az anyagba! Ha túl laposan tartod, kiugrik. Ha túl mélyen átlukasztja. Kb így kell tartani, hogy folyamatosan tudd előre tolni. És még kb ugyanennyi tudnivaló, mire elkezdheti kigyakorolni a vésés alapjait)

Amikor Winkler Márta csak úgy könnyedén megjegyzi, hogy nagy lapokra megfestik az óvoda képét, mi tudjuk: ez bizony komoly óraszervező tapasztalatokat kíván. Möllerné esetére visszatérve: elvárnánk, hogy a felszerelés már össze legyen készítve, a sorra érkező gyerekeket pedig ne a felajzott kis agresszorok durva ugratásai fogadják³²⁹, hanem egy derűs, oldott hangulatú csoport.

³²⁸ Itt persze tavasszal kissé satnyább lesz a fű, azaz a félsivatag ezen foltja egy héttel hamarabb érkezik meg a tetszhalál állapotába.

³²⁹ Mondjuk én a „Kinek a legnagyobb a mobiltelefonja!” önironizáló versenyt sem tartottam volna szerencsésnek. (. Akkor még státusszimbólum volt a kicsi mobil)

Eltérő attitűdök megnyilvánulásai konfliktushelyzetben

Nézzünk meg most egy konfliktushelyzetet, és a pedagógusok reakcióit, ezekben megjelenő eltérő pedagógiai attitűdjeiket. Hadd lássuk, miféle attitűdök vannak jelen egy iskolában?

- Kovács a testnevelési óra előtt a folyosón bohóckodik. A testnevelőnő leparancsolja a svédszekrényről, beengedi a gyerekeket a terembe, elkezd az órát. Három csoportban dolgoznak a tanárnő épp azoknak segít, akik a kézállást gyakorolják. Kovács - aki némi túlsúllyal küzd, és a sportot számára a foci jelenti - eleinte még csak-csak próbálkozik, de a sikertelen billegéseket egyre inkább szándékos paródiaként tálalja.
- Homoríts már! - csap a fenekére, a szokásosnál jóval erősebben a testnevelő, ahogyan bokáit fogva, a nevezett testrészt a megfelelő helyzetbe igazítani igyekszik.
- Űsse a saját gyerekeit! - ugrik talpra vörös arccal Kovács.

Ki mit tette? - tettem fel a kérdést egy továbbképzésen. A kollégák először további információkat kértek, amikből a következők derültek ki:

Kovács eléggé hideg tónusú család egyetlen gyermeke, közepes tanuló, nem kimondottan periférikus helyzetű, de nem is centrum gyerek. Számára a foci jelenti az egyetlen sikerlehetőséget. A testnevelés órán, épp ezért, kissé kényes a helyzete. Sportemberi híre gyakran meginog. Kissé agresszív, de ez a dühkitörés azért szokatlan tőle.

A tanárnő tízéves gyakorlattal rendelkező, jól felkészült testnevelő, nem agresszív, de határozott. Az órán a fegyelem általában jó, most Kovács bohóckodása kezdte kissé fellazítani.

A kérdés persze nem az, hogy kitaláljuk, mit tett a tanárnő, hanem, hogy mit tennénk mi. (.Ha a résztvevők tartózkodóak, először érdemes összegyűjteni minden elképzelhető reakciót)

- Ahogy magamat ismerem, adnék neki egy fülest! Aztán esetleg odaállítanám a bordásfalhoz, egyedül gyakorolni.
- Kiküldeném felöltözni, aztán bevinném az igazgatóiba.
- Jól összeszidnám! Elmagyaráznám neki: ép testben, ép lélek.
- - Én, ha testnevelő lennék, nem erőltetném neki a tornát. Ha szeret focizni, már meg van nyerve a mozgás számára.
- Ha az öltözőben vagyok amíg öltöznek, vagy ott kell ülniük míg be nem csöngetnek, sorakozó, bevonulás, egyszerűen jól vannak kialakítva az elemi szokások, mint az én óráimon, akkor nem tudom elképzelni, hogy egy ilyen eset megtörténjék. Kézben kell tartani a gyerekeket.

Fura érzés keríti hatalmába az embert. Ismerősek valahonnét ezek az attitűdök.

"Megutálva a henyélést, szeresd a munkát! Fuss mindentől, valami az embert kényelmessé teheti. Ha valamihez fogsz és először nem szolgál, kétségbe ne essél! Tudod, hogy a serény és bátor szívű ifjú, mikor egy nagy magas és meredek hegyre igyekszik felhágni, mennél többször fordul nyakra-főre arról le, annál nagyobb erővel iparkodik végre arra felhágni! - szólnának, aztán megfeddném, módjával való fenytéssel."

"Minő ostobaság! Az ember valamennyi képessége közül az ész, amely - hogy úgy mondjam - nem egyéb, mint az összes többi képességek összetevője, fejlődik ki a legnehezebben, és a legkésőbbben, és ezt akarják az elemi képességek nevelésére felhasználni! Az értelmes ember a jó nevelés remeke miként lehetne hát értelemmel nevelni egy gyereket? Ha a gyermek értené az okos szót, nem lenne szüksége nevelésre. Ám ha zsenge korától olyan nyelven beszélünk

vele, amelyet egyáltalán nem ért, hozzászoktatjuk, hogy érje be szavakkal, hogy ellenőrizzen mindent amit mondanak neki, hogy éppoly okosnak tartsa magát mint mesterei, hogy vitatkozó és lázongó legyen. Mindent, miről azt hisszük, hogy ésszerű indítékok révén érjük el nála, nem érjük el soha másként, csak a sóvárgás, a félelem vagy a hiúság révén. Kovács ellenállását épp hiúsága okozza. Tudjuk azonban, hogy rákapott már a felnőttek labdajátékára, én tehát - kedvenc eszmém szerint - hiúságára alapítva, a kézállás helyett inkább ezzel fejleszténém testét."

"Kézállás, vagy labdarúgás? Nem mindegy mi a tárgya az órának? Ostobaság azt hinni, hogy a tartalommal nevelünk. Nevelni mindig csak a formákkal lehet. Én annak a kollégának adok igazat, aki a formai mozzanatok kidolgozottságára ügyel."³³⁰

"Először is szögezzük le, hogy az a bizonyos fenékre verés csak a tornatanár szokásos korrektúrája, mert másképp bizony elfogadhatatlan számomra. De, amint láttuk itt Kovács ingatag közösségi helyzete, laza munkaerkölcse vezet talpra ugráshoz.

- Öltözz fel Kovács Péter, a holnapi órára ne vetközz le, majd a hétvégi ügyeletátadáson tisztázzuk a dolgot! Feltételezve, hogy én a legjobb szándékkal dolgoztam a gyerekekkel, és nem valamiféle személyes konfliktus vezet idáig, biztos lesz egy diákvezető, aki tünődő hangon megkérdi:

- Szóval te nem tartod fontosnak ezt a kézállást, a tornaórát. Neked inkább valami bohóckodás óra kellene. Akkor nyilván az őrszolgálat alól is felmentést kérsz, a motocross pályát sem szeretnéd látogatni. A ping-pong asztal látványától kiver a hideg. Gyerekek, én azt javaslom, engedélyezzünk Kovácsnak egy hónap pihenőt. Hadd szedje össze magát.

És ha senki nem vág közbe, hogy azért álljunk már meg, nem csak testnevelés órából áll a világ, mit csináljon ő az iskolaszövetkezetben egy hónapig Kovács nélkül, és mi lesz vasárnap a focicsapattal? - akkor bizony rossz idők jönnek Kovácsunkra.

- Mi, hogy semmi ilyesmi nincs az iskolában, nincs ügyeletátadás, nincsenek ott hetente a diákvezetők? Hát akkor persze nem tudok mit csinálni."

Azt hiszem érthető, miért hiányzik Makarenko attitűdje. Miért nem próbál a nevelő a gyerekközösséghez fordulni. Nem érezheti maga mögött őket, hisz nem vesznek részt az iskolai élet igazgatásában, és nem érzik olyan kívánatosnak ezt az életet, hogy kiálljanak érte. Csak nekem tűnne úgy, hogy a kollégák voltaképp a kissé aktualizált Apáczai Csere János, Rousseau illetve Karácsony Sándor idézetek attitűdjeit képviselik?

Azt viszont már nehezebb megértenünk, miért megy el mindenki szótlanul amellet a tény mellett, hogy túlsúlyos Kovács barátunknak kötelezően kézállással kell kínlódnia, amikor testalkata láthatóan nem alkalmas erre. Beugratnánk egy rohanó folyóba, ha nem tud úszni? Ja, hogy ott meghalna, itt meg csak megszégyenül? Ez pedig nem baj, sőt, épp ez a cél?

Ezek az eltérő attitűdök a napi munkában csak akkor okoznak gondot, ha próbálják megváltoztatni az iskolai élet közösségi kereteit. Az individuális attitűdök sokfélesége mindaddig nem zavaró, amíg az alapcélokat nem érinti. A "Próbáljunk ebben egységesek lenni kollégák!" felszólítás többnyire az alapokat támadó attitűdöknek szól. (Tegyünk fel itt persze egy magabiztos, viszonylag sikeres, nagy létszámú testületet, hisz egy bizonytalan, sérülékeny kis közösség a túsúrásokat lándzsadöfésnek érezheti)

Az értekezleten hallhattuk, hogy egyes nevelők eltúrik a gyerekektől a "tan'ba" megszólítást. Azt már csak tapintatból nem tette hozzá a vezető kartárs, hogy nem csak eltúrik, de néhánynak mintha tetszene is. Lám csak, milyen közvetlen a kapcsolat! Így persze könnyű népszerűnek lenni. A gyerekek meg közben szinte semmit nem tudnak az anyagból, az órák

³³⁰ Szávai István: Ön hogyan folytatná? Szolnoki Nevelő 1988/5.sz.

beszélgetésekkel telnek. Ugyanolyan igénytelenek, mint a "tan'bá" megszólítás. Pista 'bának azt az öreg bérest hívta a kis gazda gyerek, akit - a köztük lévő társadalmi különbség miatt - nem bácsizhatott. A bácsi Kardics bácsi volt.

Hát ezt persze nem tudja a fiatal kolléga, a gyerek még kevésbé. Én ugyan tudom, nem is tetszik ez a nagy "bá"-zás, de pont ezen kezdem az igényes nyelvhasználat kialakítását? Mondjam Zsuzsának, aki a nagy dúc fölé hajolva dolgozik:

- Te Zsuzsika! Ne mondd már nekem, hogy "tá" (.Nála már csak ennyi maradt a tanár bácsiból) tessék már segíteni!

Végül is mondhatnám, indíthatnánk egy mozgalmat, csak épp komikusnak érezném, ha a címke átragasztásától azt remélnénk: megváltozik a doboz tartalma.³³¹

Az iskola olyan szélsőségesen antipedagógikus attitűdöket is elvisel, mint pl. a dolgozatokat ki nem osztó, csak a jegyeket ismertető nevelő, vagy aki a feladott matematika példát, amelyben a kicsinek egy számsort kellett képezni, minden hibázás után egy jeggyel gyengébbre értékeli. Ez idáig rendben is lenne, de nézzük csak az a kis H Ibi lapját:

Folytasd a sort: 4, 6, 10, 18.....

Ibike fel is ismeri, hogy ha a négyhez kettőt, a hathoz négyet, a tízhez nyolcat, azaz mindig az előző hozzáadandó szám dupláját adjuk, ez a sor adódik, folytatja hát: 34, 66, de itt elvétí 124. Aztán jönnek tovább helyesen a számok. 252, 508. A dolgozat négyes, vélnénk, de nem, a lap alján kettes virul, hisz csak két szám stimmelt. (.Ahogyan a reklamáló szülőnek elmagyaráztatik. Egy korrepetáló kolléga közlése.)

Ígéretemhez híven azonban nem terjesztem ki a bemutatást ilyen esetekre, nem térek ki Vekerdy Tamástól és még sokan másoktól származó rémtörténetekre³³², nem nyújtom tovább az így is illetlenül hosszú fejezetet. Az attitűd a nevelő legszemélyesebb magánügye, ami csak akkor kerülhet reflektorfénybe, ha komoly fennakadást okoz az iskolai munkában, az iskola hivatali életében.

Az alábbi majd nyilván máshová kerül.

Mielőtt azonban erre kitérnék, egy kis látélet saját attitűdömről, tanári arcomról. Amikor 1995-ben az év tanárának választottak a gyerekek, kollégák, de én mindezt valahogy túlzásnak éreztem, egy osztállyal pedig kifejezetten ellenségessé kezdett válni a viszonyom, eszembe jutott, hogy erről már olvastam valahol. Persze: Pedagógiai szociálpszichológia, Murray Horowitz.³³³: . Gyorsan újra olvastam. Igen, fontosabbnak tartottam az általam közvetíteni szándékozott műveltséganyagot, mint a gyerekeket. Nem vettem észre, hogy nekik ezek a tartalmak idegenek, nincsenek hozzájuk fogódzóik. Nincs köztünk párbeszéd az

³³¹ Hajózik egy püspök a tengeren. Látja, hogy egy szigeten egy szőrcsuhás remete imádkozik.

Kössünk ki, meg akarom ismerni ezt a szent embert!

Ahogy kikötnek, hallja ám, hogy a hajlongó ember azt kiabálja:

- Átkozott legyen az isten!
- - Mit művelsz itt ember! Hogyan merészeled káromolni az Urat!
- - Dehogy káromlom, Hús évé imádom ezen a lakatlan szigeten, övé minden gondolatom!
- - Akkor ne azt mondd, hogy átkozott legyen, hanem, hogy áldott legyen!
- A remete zokogva hálálkodik amiért megmentette a lelkét a förtelmes bűnből, amiben eddig élt, és mondogatni kezdi: Áldott legyen az isten.
- A Püspök elhajózik, hanem hallja ám, hogy a remete kiabál a partról:
- Várj, püspök. Mit is kell mondanom? És szalad a hajó utánb, a víz tetején.
- Mondd nyugodtan azt, amit eddig!

³³² Vekerdy Tamás: hol mondja??

³³³ ³³³ Murray Horowitz: Az ellenséges osztályérzés és kezelése az osztályban. Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976.

értékekről, a világról, róluk. Bejönnek a terembe, amiben jól kellene érezzék magukat, kiáll eléjük egy tanár, akiről azt hallották, hogy tiszteletre méltó, szerethető, de valahogy sem nem tisztelik, sem nem szeretik.

...ha már én otthon három órát készülök egy órára, ugyan lehetne bennük annyi, hogy rendszeren dolgoznak, és nem fintorognak, főleg így, hogy éppen paradigmaváltunk), aztán rájöttem, hogy nekik van igazuk. Nem tehetem, hogy folyamatos kreatív erőfeszítést várok tőlük, nyitott feladatokról áll az óra, a tankönyvet elhanyagoljuk és bizonytalanná válik a tanulási folyamat.”

334

Hát, akkor beszéljünk róla. Először nyilván meg kell hallgatnom a véleményeiket rólam, az óráimról. Megtartottam minden osztályban a korábban már bemutatott – A tanár a gyermek szemével – felmérést.

Eredménye fejbevagott. Egyrészt persze a felszínre hozott hibáim, másrészt pedig hogy ezek a kis gyerekek milyen tüpontosan látnak és fogalmaznak. Azt sajnos nem mondhatom, hogy a tanulságok levonása után alapjaiban változott volna meg a magatartásom, de egy kis módosítás a tanmeneten, óravezetési stíluson elég volt ahhoz, hogy a korábban ellenséges osztály a következő évben engem hívjon kísérőtanárnak. „Emlékeztek, hogy útáltuk tavaly, most meg hogy szeretjük!” – mondta a meghívás alkalmával az egyik lány.

Megkérdeztem a Facebookon Évát, emlékszik-e az esetre?

„Én annyira emlékszem, hogy fëltünk a tanár úrtól, mert mikor nem kötött le egy feladat minket, rosszak voltunk. És akkor kiabált velünk! 😊 Erre még rosszabbak lettünk. A következő évben, jobbak, érdekesebbek voltak mind a feladatok, mind a tanár úr előadás módja, és megszerettük az órát is és a tanárt is!” 😊

Az iskola mint hivatal

„Hát képzeljék kartársak! Bejött ide egy szülő, trikóban, tornanadrágban! Egy hivatalba nem megy így az ember!”

Tegyük fel hogy van megfelelő didaktikai képzettségünk, rendelkezésünkre állnak a megfelelő taneszközök, tudunk tanárként viselkedni, nem megyünk bele kicsinyes játszmákba. Stb. Mit kezd velünk az „iskolahivatal?”

Nem esett eddig még szó a külső - államigazgatási, munkajogi környezetről. Normális világban ez nem terhelné különösebben az igazgatókat. A pénzügyi-elszámolási ügyeket intézi a gazdaságvezető, a többi meg az iskolatitkár, az adminisztratív vezető dolga.

Vezető beosztású tanácsi tisztviselő meséli a nyolcvanas évek közepén.

- Kinn voltunk a finnknél, iskolákat is látogattunk. Kértem a polgármestert: hányan látják el az iskolák fenntartását, ellenőrzését?

Először nem értette miről van szó.

- Fenntartani, ellenőrizni? Fenntartják azok magukat. Ellenőrzés? Ott szakemberek dolgoznak, tantervek alapján, beszerzik a szükséges eszközöket, végzik a munkájukat, mit kellene azon ellenőriznünk?

Végül kiderült, hogy azt a munkát, amit nálunk egy húsz fős apparátus lát el, náluk egyetlen dolgozó végzi.

Nálunk kissé más a helyzet

³³⁴ **Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi:** Tóth Teréz: Követlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Tessék csak felütni egy iskolavezetői kézikönyvet, az ott található adminisztratív vezetői feladatok nagykönyv szerinti " alkotó" teljesítése valószínűleg kitölti a vezető teljes munkaidejét.

Vannak is igazgatók, akik nyugtalanok, ha valamelyik munkatervük rövidebb, mint a szomszédé, ráadásul lassan, megfontoltan rágódnak az egyes tételeken, mindent kézben tartanak, nekik bizony ki is tölti a napi nyolc órát az iskola adminisztratív vezetése. A tényleges pedagógiai ténykedés már túlórán valósul meg. Ők azok, akik fél nyolckor már benn vannak, és általában este hétre érnek haza.

Ha az iskola merevségeit, alkalmatlanságait vizsgáljuk, vissza kell hátráljunk a társadalmi megbízatás kályhájához. Amint egész társadalomképünk, ez is kettéválk egy formálisan és egy informálisan megfogalmazottra. A formális elvárások jellegével már foglalkoztunk. Informálisan a társadalom nyilván azt várja, hogy egészséges, munkaképes, szorgalmas, jól szocializált (utóbbi tartalmát igen bonyolult lenne leírni, a nézőpontok sokasága miatt) emberkéket bocsásson ki az iskola. A formálisan megfogalmazott elvárásokat inkább a felügyeleti szervek, az informálisakat inkább a szülők közvetítik az iskola felé, gondolnánk, de nem ilyen egyszerű a helyzet. Egyrészt a felügyeleti szerv emberei sem azonosulnak teljesen ideologikus elvárásaikkal, vagy a tételiesen megformált célokkal. Másrészt a szülők megbízatásait közvetíteni hivatott tanácsi (. **most már önkormányzati**³³⁵) apparátus nem egyszerűen kifejezője a lakossági vagy akár osztársadalmi érdekeknek. A pedagógiai elmélet korábban jelzett bizonytalanságaival társulva ez szükségszerűen vezet oda, hogy az iskolát - mint hivatalt a legkönnyebb kezelni, működtetni, az ellenőrzés is főleg a hivatali működés szabályszerűségére korlátozódik. A pedagógiai munka csak - mint a hivatali működés egyik, nem is túl lényeges, eleme jelenik meg. Ez magyarázza, hogy az iskolával szemben támasztott követelmények sorában a sportrendezvények sikerei jóval megelőzik a gyermekvédelmi munkáét, hogy a frissen kinevezett igazgatóhelyettesek automatikusan több éves politikai iskolára³³⁶ írattnak be.

A közös gazdálkodású szervezetek létrehozása tetőzte be azt a folyamatot, ami az iskola hivatali alakítását célozta, teljesen természetes, hogy az apparátus, amely az iskola pénzügyeit kezeli, nem pedagógiai gondolkodású emberekből áll. (Nem maga a szervezet okoz gondot, hanem az, hogy nem az iskolák szabad társulásából azok alkalmazottjaként született)

A hivatal ki kell építse persze érdekképviseleti rendszerét azok között is, akik a mindennapi munkát végzik, és akik egyes döntésekkel szemben ellenállást fejthetnének ki. Ezt az érdekképviseletet látja el az igazgató. Egyetlen személyre könnyebb nyomást gyakorolni, mint egy testületre, ez a tény magyarázza azt a képtelenséget, hogy az önmagát közösséginek tétélező társadalom iskolája még mindig szigorú egyszemélyi vezetésű) Vannak persze igazgatók, akik megosztják a vezetés feladatait, jogosítványait, és képviselik a pedagógiai érdekeket a hivatal felé, de ők ezt erős nyomással szemben teszik, nem is biztos hogy mindig segítve tantestületük helyzetét)

A hivatali irányítás lassan kialakítja az iskolában is a hivatali gondolkodás, pedagógiai munka reflexeit.

A nagy létszámú iskola fuldoklik a gyermekfolyamban. Enyhülést csak a délután hoz - nem mintha sokkal kevesebben maradnának, a gyerekek nagy része napközis. Csak hát ugye edzés, szakkör, sportkör, eltűnedeznek ide-oda. Vannak öntudatos „ebéd-utánosok” is, akik otthon

³³⁵ A késő szocialista tanácsi és a jelenlegi önkormányzati rendszer között persze rengeteg finom eltérést találunk, az iskolarendszer szempontjából azonban ezek nem haladják meg azt a küszöbértéket, amely valami karakteresen új vezetési stílust jelenthetne.

³³⁶ **No, ez már változott, most közoktatásvezetői képzésre írattnak. Az előző kijelentések módosítását nem éreztem szükségesnek.**

tanulnak. Ők tulajdonképp csak menzások lennének, ha lenne menza. (.És ha nem kellene ezért esetleg a dupláját fizetni) Az eltünezés persze nem egyenletes. Az elsős, másodikosok mind itt vannak, a felsős csoportokban alig lézengnek. Nevelőik összejönnek egy kis kávézásra, beszélgetésre. Feszültség keletkezik a munkacsoporton belül, az egyenlőtlen teherviselés miatt. Az év végi értekezleten meg is születik a megoldás.

-"Kollégák! A napköziben gyakorlatilag nincsenek szabadidős foglalkozások, a nevelők gyakran azt sem tudják, hol a gyerekük. A kolléga fenn az emeleten, a gyerek a játszótéren. Zajosak a tanulmányi foglalkozások, többnyire csak az írásbeli házi feladat megoldását jelentik. Ha egyáltalán elkészülnek vele. Délután a gyerekek egy része hazamegy, üresek a termek." (Igazgató)

Mielőtt a terápiás javaslatot meghallgatnának, nézzük, mit tennénk mi az iskola helyében.

1. Örölnénk, hogy kevesebb a gyerek, hogy ilyen sok család meg tudta oldani az önálló délutáni tanulást. Átszerveznénk a csoportokat, hogy a nevelők egyenletesen kisebb csoportokkal dolgozhassanak.

2. A csoportokat érintetlenül hagynánk, de a kis létszámúakat összevonnánk, a kieső kolléga pedig nehezen boldoguló gyerekek kis csoportját korrepetálná, vagy tanulószobát vezetne.

3. Nem örölnénk neki, hogy a gyerekek délután szülői felügyelet nélkül vannak, maguk tanulnak úgy-ahogy, ezért megpróbálnánk vonzóvá tenni a napközit, klubokat alakítanánk, bábos, grafikus, színészcsoportokat, amelyek bevezetnék a gyerekeket egy számukra kedves területre. (. Ne térjünk ki most itt arra: miért fogadjuk el végzettszerűnek, hogy a napi öt óra tanulás után még délután is tanulnia, házi feladatokat kell megoldania a gyerekeknek, a napközis társadalom szempontjából ez érinthetetlen probléma)

Mindhárom megoldásnak van egy nagy hibája. Többletmunkát kíván, többletfigyelmet, intenzívebb jelenlétet, koncepcióváltást.

Van egy negyedik megoldás is, amihez ilyesmi nem szükséges: "A következő évtől csak az kaphat napközit, aki egész délután itt marad. A többiek hordják haza az ebédet, vagy ebédeljenek vendéglőben. Nyilván sok támadás ér majd bennünket a szülők részéről, de vállalunk kell, mert így nem mehet tovább a dolog."

Nagyon tanulságos megoldás. Először is a diagnózisnak egyetlen elemére nyújt konkrét terápiát, a hiányzó gyerekek problémájára. Az, hogy a napközis ezután miért lesz a gyerekei mellett, miért tart foglalkozásokat, miért tartja fenn a tanulási időszak fegyelmét, nem derül ki. Ez a megoldás nem pedagógiai beavatkozás, hanem hivatali jellegű intézkedés.

A szülő valóban elindul az iskolába, előadni, hogy a lakótelep egyetlen füstös vendéglőjébe nem engedi gyerekét, de azt sem várhatja el tőle, hogy harmadikos létére önállóan megterítsen, elmosogasson. Amúgy sem hiszi, hogy ez az egyedül étkezés jól tenne emésztésének. Inkább azt vizsgálná meg az iskola, miért nem akar az istennek se ott maradni a kicsi. Elhatározza, hogy mindenképp kijárja a gyerekeknek az ebéd utáni hazajárást. (.Bizonyos pozícióból nem is reménytelenül)

Amikor megjelentek az iskolákban a pedagógiai asszisztensek, három nagy terület igényelte segítségüket:

A tanárok óraelőkészítő munkájába, illetve a bonyolultabb órák megtartásába segíthettek be.

Ügyeleti, helyettesítő munkát végeztek.

Hivatali kézbesítői, anyagbeszerzői, titkárnői feladatokat láthattak el.

Az első terület az órákat tette volna hatékonyabbá, a második pénzt spórolt volna meg, a harmadik a hivatali működést támogatta volna.

Ha egy iskola az első megoldást választja, meg kell birkóznia a tanári igények koordinálásával, rangsorolásával, ami a munkaközösségvezetők szoros, hatékony együttműködését feltételezi. A

tanároknak meg kell tanulniuk előre tervezni, mértéket tartani, tekintettel lenni egymás igényeire.

A másik két terület nem igényel ilyen egyeztetést. Nem hallottam róla, hogy valahol kialakult volna az asszisztensek didaktikai segéderőként való alkalmazása.

Az iskola- mint fentebb láttuk - maga is tudja, hogy inkább hivatal, mint pedagógiai intézmény. Ezzel válik érthetővé az "órát mindenki megtartja" kijelentés is. A hivatalban az elintézett ügy, az elintézett ügy. Darab- darab. Óra - óra. Ennek bizonyítására hasonlítsuk össze a pedagógusnapi jutalomosztás és a záró értekezlet szövegét. Előbbiből megtudjuk, hogy minden kolléga megérdemelné, akik most mégsem kapnak, a szűk keret miatt, majd legközelebb. Utóbbin az derül ki, hogy az órát mindenki elhanyagolja, nincs intenzív tanítás - tisztelet a kivételnek - már a gyerekek is észreveszik, hogy unjuk az egészet, hallani olyan szövegeket: „Inkább tanítanának, hogy javíthatnék a jegyemen.” Ellaposodik az ügyeleti munka, az ünnepekre heteket készülünk, de az összefoglaló órák helyett udvaron játszanak az osztályok - akinek nem inge, ne vegye magára!

Nem tudjuk meg, ki ne vegye magára, és gyaníthatóan a jutalmazási listáról sem igen derülne ki.

Vajon ezek a hivatali megoldások miért nem ütköznek a pedagógusok ellenállásába, miért hallgatják végig szótlanul az év végi dörgedelmeiket? Miért nem ajánlanak szakmai megoldásokat? Lenne vajon értelme harcot vállalni nevükben, helyettük? Miért lenne érdekükben többet dolgozni, készülni a foglalkozásokra? Mi lenne a jutalmuk érte?

Hallgassunk meg egy nevelőt, aki részt vett egy ilyen klubnapközi kísérletben:

"Én azt hiszem, hogy nem tudnám már a régit, a hagyományosat csinálni, mert ez annyival jobb, annyival többet ad a gyerekeknek, és ha a gyerekek jobb, akkor nekünk is sokkal jobb. Egyszerűen jobban érezzük magunkat, és az nem mindegy."³³⁷

Nem lesz több pénze a kollégának, nem kap kitüntetést, nem lesz híres ember, egyszerűen csak nyugodtabban, kiegyensúlyozottabban telnek napjai. Kevesebb lesz a konfliktusa a gyerekekkel, mérséklődnek szívpanaszai, míg amaz, aki papírmásra cserélte szakmai vértjeit³³⁸, csak távolról fogja értetlenkedve figyelni a rendezett kis csoportot. Megspórol némi munkát, csak arra kell vigyáznia, ne nézzen bele túl gyakran a gyerekek szemébe.

Az iskolavezetők is pedagógusok, emberek persze, szeretnék ők is élettel telneket látni az iskolát, tesznek is érte annyit, amennyit belső késztetésekük sugallnak, és a hivatali munkarend megenged.

Iskolai adminisztrátor: „Egy normális iskolába nem lenne szabad bejárj, ha zárva van. Ez nem normális, hogy neked kulcsod van az iskolához. Péntek este hatkor feltakarítunk, intézd úgy a dolgaidat, hogy addig mindent megcsinálj, hétfő reggelig ne gyere be, mert másképp takaríthatunk újra. Nem hiszem hogy ezt más iskolában megtehetnéd.”

Én: „Először is, mi magunk után mindig feltakarítunk, de az tény, hogy a folyosón ott marad néhány enyhén szürke lábnyom. Azaz, a hétfőn reggel elsőként beáramló tíz gyerek azt látja, hogy a folyosót összejárta már előtűk valaki. A második tíz már csak annyit lát, hogy előtűk húszan érkeztek. Az iskola nem egy hivatali akta, ami a lefűzéssel kerül a helyére. Egy jó iskolában állandóan történnie kell a dolgoknak, amiben persze a rendnek, a takarításnak is megvan a maga kiszolgáló szerepe. Tény, hogy az első tíz gyerek élménye is fontos, de sokkal fontosabb az a haszon, amit a bejárás eredményez. A nagyobb, a pedagógiai hasznot, most hagyjuk. Tekintsünk csak a kisebbre, az anyagi haszonra. Az elmúlt heti bejárogatás eredménye pl. 150 000 ft-nyi támogatás, egy 80 000 ft-os szita műhely, és egy néhány ezer forintos vésőkészlet legyártása volt. A testnevelők hasonló bejárogatásai is hoznak a konyhára. Az anyagi gazdagodás persze csak a közvetlen haszon, a közvetett fontosabb, a gazdagodó felszerelés a gyerekeknek is gazdagabb élményeket ad. Ha pedig ezen keresztül otthonának tekinti az iskolát, ez megint csak anyagi haszonná válik. Én

³³⁷ Esélyegyenlőtlenség Oktatókutatató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra 4. o>

³³⁸ **Milyen remek elszólás ez itt. Még ekkor sem szakmai eszközöket írok – hanem szakmai vértteket.**

azt gondolom, nem nagy ár az a néhány szürke lábnyom. Ha az iskolát lezárnánk, átállnánk a csak az oktatás idejére megjelenő nevelők munkaritmusára, a lábnyomok elmaradnának, de jóval többet kellene a gyerekek lelkébe gázolnunk, többet veszítenénk a bolton, még pénzben is.

Bizony, nem kis iskolavezetői hőstett kellett a rajztermet, tornatermet érő hivatali és „kollegiális” támadások kivédéséhez.

Peti indul hazafelé az iskolából. Ő az osztály egyik kis réme. Botladozik óriási táskájában, hogy otthon folytassa a napot, az érzelmi kapcsolatok kicsikarását. Egyszerre csak leteszi táskáját, széttárja két karját, forogni kezd. "Tudod én varázsló vagyok, és mindenkit elvarázsolok! De téged nem!" - nyúl a kezem után. Ballagunk hazafelé az esti ködben.

Viki ácsorog a busz hátuljában. Köszön, arcán a szokott csibészes mosoly. Kicsit zavarban van. Kinéz az ablakon. Köztünk emberfal, nem török át. Lassan elfeledkezik rólam, lefoszlik vadócós álarca, közömbösen mered az elfutó házakra. Aztán ez az arc is eltűnik, egy fáradt, magára hagyott Viki bámul a ködbe. (.Merthogy megint csak köd.)

Egy-egy ilyen pillanat talán még a gallérrázások rossz másnapjainál is keményebben figyelmezteti az embert, nem húzódhat be az órák, a didaktikai bravúrok védősáncai mögé. Nem ezért jött.

A történet folytatódik

*"Majd nem érzed többet azt a súlyt, ami lefelé húz, a földhöz tapaszt. Fölemelkedsz akkor, és másként fogsz látni. Mintha érdemes volna várni. Hogy le tudunk rázni majd mindent, ami rossz. És szabad sírni. Így kezdődhet az élet."*³³⁹

Amikor annak idején Viki magára maradt a ködben, úgy tűnt, nem tudunk mást tenni, mint elfogadni az adott helyzetet, dolgozni úgy, ahogy eddig, meg persze szavakat sorolni fehér papírra, a gépelt másolatokat elolvassa majd tízegynéhány ember. Híre eljut százegynéhányhoz, néha baráti vagy tágabb összejöveteleken valaki, valakik biztató üzeneteket adnak: „Nem vagy egyedül, mi is úgy gondoljuk! És hosszú beszélgetésekben váltjuk meg a világot, míg valami „józanabb” fiú közbe nem vág: „Na, menjünk focizni!” Gombáskodjunk, bujálkodjunk, igyunk kegyetlenül! Hol mi járta. Nálunk az utóbbi kettő kimaradt.

Vagy/és összeravaszkodni valami megjelentethető szöveget, támogatókat keresni a hivatalok berkeiben, hátha akad valahol egy tanácselnök, aki egy induló lakótelepi iskolában szívesen látna egy önfeljesztő iskolakísérletet.³⁴⁰

Az a „hobbija”, vagy „vezeklése”, hogy legyen egy jól működő iskolája. Van olyan politikai súlya, hogy megvédhesse a szabadság kis belső körét. A kis belső körnek pedig lesz lelkiereje ahhoz az önkorlátozáshoz, ami még védhetővé teszi. Nem akar rögtön a

³³⁹ (. A felhő, a felleg és a fodor. Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990)

³⁴⁰ Mert egy puccszerű hatalomátvételbe egy működő iskolában, amely rögtön garantál egy szilárd belső ellenzékét, nyilván nem szabad belemenni. Szentlőrinc példájából okulhattunk.

szándéknyilatkozataival vihart kavarni. Ki tud válni a szimbiotikus függőségből, ami a létező szocialista világhoz köti. Nem az ellen akar működni.³⁴¹

A kísérlet beindításához persze nyilván nem elég azt mondani: mi egyszerűen csak egy normálisan működő iskolát szeretnénk. Meg kell határoznunk a „sarkalatos pontokat”, méghozzá a hivatalnak is elfogadható nyelven, aztán el kell kezdenünk a csapatszervezést, helyre, tétre.

szerk.: Kell ez ide?

1985-ben ennek valami halvány esélye is mutatkozott. Gázsó Ferencsel egy jól felkészült oktatásszociológus érkezett a közoktatás világába. Megjelent az új Közoktatási Törvény, amely kivette pl. a szakmai ellenőrzést a tanácsi szakigazgatási rendszerből, és a megyei pedagógiai intézetekhez telepítette, ahol az átalakult szaktanácsadói rendszerré. A Művelődési Minisztériumban pedig készült egy reformtervezet. „Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére”³⁴², majd vita indult a Közoktatás hasábjain. „A tézisek szerint az alapvető cél az iskola pedagógiai, intézményi és gazdasági önállóságának növelése, ami demokratikus működéssel valósítandó meg.”³⁴³ Hátrébb majd részletezni fogom.

Ekkor már egy megváltozott iskolai világban éltem. Amikor a hetvenes évek közepén elkezdtem bevinni a rajzórákra az iskolán kívüli vizuális nevelés világát, az valami gyanús, inkább csak megtűrhető dolognak számított. Aztán, ahogy gyarapodott a felszerelés, egyre nagyobb, egyre szebb munkák születtek, kiállításokat rendeztünk, ezekről újságcikkek jelentek meg, elkezdődött a program „helyi legalizálódása.” Nagy segítséget jelentettek ebben a folyamatban a külső támogatók. A Megyei Művelődési Központ, amelytől a Népművelési Intézethez³⁴⁴, valamint a Megyei Könyvtár, ahonnan az olvasótábori mozgalomhoz vezettek az utak. Egyrészt kiállításainkat utaztatták, bemutatókat szerveztek, konferenciákra küldtek, másrészt Szolnokra hoztak kiállításokat, előadásokat. 1990-ben a Megyei Könyvtár kiadott egy kis „programösszefoglalót”³⁴⁵.

Amikor megjelent az egyesületi törvény, egyesületté alakítottam a szakkört. A Szolnoki Metszőkör Egyesület jóval rugalmasabb háttérrel biztosíthatott vállalkozásainkhoz, mint az iskola. (Mivel minden alaptevékenységre visszaforgatott pénz adómentes, nem fizetünk munkadíjat, nincs szükség különösebb ügyintézésre, az adminisztráció kimerül a naplófőkönyv vezetésében³⁴⁶, az évi egy statisztikai jelentés, adóbevallás, tb nyilatkozat nemleges kitöltésében.) Szívesen idézném fel részletesebben is az egyesület eseményeit, a nagy Kalevala metszet, a Kiss Anna sorozat, a Magyarország Gyermekszemmel akció túsíját, egyelőre az egyesület honlapján láthatóak. A kör története.

A pályázatokról döntő kuratóriumokba meghívták azokat a fiatal, vagy középkorú népművelőket, pedagógusokat, akik már valóban a programok minőségére adták a pénzeket.³⁴⁷ Szakterembe is elkezdtek áramlani a támogatások. Eltűntek a filléres gondok.

A műhelyindításról, az első évekről már beszéltem korábban. Eleinte ragaszkodtam az iskolák többsége által is használt eszközökhöz, de aztán – hála a belső felszerelés rendszernek – egyre gazdagodott a technikai háttérünk. A kilencvenes évek közepére minden technikai eszközzel rendelkeztem amire csak szükségem lehetett.

Szertár-szakterem együttes, kézműves terem, zománc terem, fotolabor, nagy lomtár-raktár és még a technika termeket is használhattuk, ott is voltak eszközeink.

³⁴¹ Én a ne állj ellent a gonosznak kijelentést úgy fordítom le magamban: Ne a gonosz határozza meg lépteid irányát, még negatív módon sem!

³⁴² Köznevelés, 1985/23.

³⁴³ Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5. Hülledeztünk. „Hogyan engedhette meg ezt a pártközpont? „Kisebb gondjuk is nagyobb most, mint a közoktatás!” Ekkor már egymásnak feszültek a reformerek és a rendpártiak, Plusz ott volt az az ellenzéki csoportosulás, ami végül az 1985-ös Monorierdei találkozéhoz vezetett. A Közoktatási Törvényt utólag már a rendszerváltás első aktusának tartjuk.

³⁴⁴ Gyermekfoglalkozások Jánoshidán. 1984 Népművelés.

³⁴⁵ Szávai István: Rajzoljunk Együtt. Verseggy Könyvtár, Szolnok, 1990

³⁴⁶ Elainte csak a főkönyvi lapok fénymásolatait fügesztettük ki év végén a faliújságra, később az interneten tettük nyilvánossá. <http://szavaiistvan.hu/a-volt-szolnoki-metszokor-egyesulet/> Pénzügyek.

³⁴⁷ Mi is kaptunk ötvenezer forintot a műhely fejlesztésére. Szétosztottam három kolléga közt. Névleg a Rajzoljunk Együtt kiadvány kipróbálására, valójában: Költsétek amire akarjátok!

A szakteremben számítógép, szkennel, lézerprinter, video kamera, lejátszó, TV. Mintegy hatszáz jó minőségű diakép, négyszáz hangkazetta, kifogástalan sokszorosító grafika, festő, szobrász felszerelés. Kisgépek, kéziszerszámok, és persze a szükséges minőségű és mennyiségű anyagok. kézi berakású tégelysajtó.

A számítógépen hatszázegynéhány képes szöveges óraleírás. Óra előtt megkerestem a számítógépben az aznapi munkához szükséges anyagrészt, ha új változatot terveztem, óra után rögtön bevihettem az elkészült munkákat is.

Most már tényleg nem volt akadály a több nyomon haladó, elágazó feladatokkal dolgozó óravezetésnek.

Hirtelen híressé váltunk, felmutatható értékű. A megyei pedagógiai intézet vizuális kultúra szaktanácsadója lettem. Most aztán igazán nekilendülhettünk volna. Megjelenhettek volna könyveink, festhettünk volna nagy képeket bárhol az országban, még a nagy programkiállítás is tető alá lehetett volna hozni, de először szerettem volna leltárba venni eddigi eredményeimet. Nekiláttam módszeresen megírni óráimat, háttérüket, és ezzel a maradék szabadidőmnek is befellegzett. Nem maradt idő kapcsolattartásra, szervezeti beépülésre, érdeklődésre. Összeállt viszont egy olyan tanári kézikönyv, vizuálpedagógiai program, amelynek fedezetében már bátran vállalkozhattam volna egy önfejlesztő iskola szakmai támogatására.³⁴⁸

Mit várnék el minimumként egy korrekt vizuálpedagógiai programtól?

- Valamennyi óra, valamennyi feladat óravázlat igényű lejegyzése.
- A kulcsfeladatok óráinak részletes, szó szerinti lejegyzése (. Hisz a rajz óra szűkös idejéből a feladatok felvezetésére a lehető legkevesebbet kell szánnunk.), természetesen különböző változatokban, ahogyan a különböző típusú osztályokban ez bevetésre került.
- Az órán született munkák bemutatása (.Legjobbak, átlagosak, leggyengébbek, vagy - ahol ez a kategorizálás nem tartható, vagy a tanár pedagógiai céljai nem indokolják - a különböző karakterű megoldások), lehetőleg a teljesítményt magyarázó okok feltárásával.
- Néhány kulcs óra szemléltetése teljes osztály anyagokkal, lehetőleg különböző karakterű osztályoktól.
- Néhány tanuló végigkövetése ötödiktől nyolcadikig. (.Legjobbak /ezen belül külön a szakkörösök, és a szakkörre nem járók/ közepesek, leggyengébbek), kulcs órai teljesítményeik bemutatásával.
- Az órák előkészítéséhez szükséges idő, anyagok eszközök, a tárolásukhoz szükséges "polctérfogat". A programhoz szükséges teljes eszközrendszer leírása.
- A program bevezetésének költségvetése, amiben az utolsó rajzszögig minden eszköz szerepel, beszerzési helyük, a házilag készíthető eszközök gyártási leírása.
- Lehetőleg ne szerepeljenek benne olyan mondatok hogy: "Keressük meg nyugodtan a vállalat vezetőit, örömmel segítenek maradék anyagokkal" - csak ha biztosak vagyunk benne, hogy nevezett vállalat valóban örömmel foglalkozik mondjuk ötezer iskola rajztanárával. Csak akkor jelentsük ki, hogy „bizományi boltból néhány ezer forintért felszerelhetünk egy fotólabort”, ha meggyőződünk róla, hogy a piacon valóban megtalálható néhány ezer, bizományi értékesítésre felajánlott fotólabor. Ha ez nincs így, akkor azt írjuk, hogy a fotóbizományiba rendszeresen belátogató szaktanár előbb-utóbb kifoghat egy-egy olcsó nagyítót, kamerát.
- Szerepeljen benne a tanár pedagógiai programja, attitűdje, az órákon adódó nehéz nevelési helyzetek kezelésének módja. Még jobb, ha különböző típusú iskolák, különböző kulturális háttérű gyerekek számára alternatív pedagógiai programok is szerepelnek.
- Legyenek a leírásban kifejezetten kudarcos órák, kudarcos feladatsorok, az okok feltárásával, és persze az egyes órákon adott frontális és egyéni korrektúrák.

³⁴⁸ <http://szavaiistvan.hu/vizualpedagogiai-kapcsoloskonyv/> Nem mondhatnám, hogy agyonmotiváltan írtam. Feleségem véleményét gondolom felesleges részleteznem. Bizonyos szakmai körökét hasonlóan. „Hát, igen, ilyesmit én is tudnék írni!” – szürkült el az addig olyan szépen mosolygó kollégáné tekintete, amikor valami linómetsző pályázat eredményhirdetése után megmutattam neki linómetsző könyvünket, és már fordult is sarkon. Voltak pillanatok amikor tízegynéhány kolléga támogató érdeklődésén múlt, hogy mégis csak folytattam a munkát.

A programot eleinte CD lemezen forgalmazta a Metszőkör, később felkerült letölthető formában az internetre. Néhány hatvan órás továbbképzést is tartottam rajztanárok számára.

Az iskolavilág színeváltozása (.Lassú csendes átalakulása?)

Szerk.: Lehet, hogy erősen meg kell húzni a NAT-ig vezető részeket)

Az iskolarendszer válságáról szóló hírek már 1957-ben kezdtek feljutni a felső pártvezetéshez. 1961-ben jött az első nagy reform. Például bevezették az *5+1-es oktatási formát* a gimnáziumokban. Ez azt jelentette, hogy a tanulók hetente öt napot hagyományos iskolai oktatás keretei között töltöttek, egy napig pedig ipari üzemből fizikai munkát végeztek, így egy szakmában előképzettségre tettek szert.

Mivel azonban a kijelölt célokhoz nem biztosították a szükséges feltételeket, eszközöket, a sikerek elmaradtak. A plusz egy napon pl. „a tanulók gyakran tétlenül, vagy éppenséggel "csellengéssel, lógással" töltötték idejüket.”³⁴⁹ Ezt magam is átéltem akkoriban a Medgyesegyház Vas és Faipari Szövetkezet asztalosműhelyében. Az általános iskolák szertáraiban ekkor még ott voltak az egyes tantárgyak oktatásához szükséges eszközök, mikroszkópok, kémiai-fizikai kísérleti eszközök, szemléltető táblák, jobb helyeken használták is őket, többnyire azonban nem merték a tanulók kezébe adni.

Aztán elkezdődött az oktatásfelügyelet, oktatásirányítás bizonyos decentralizálása. A 1971-ben az iskolák épületei, a finanszírozás feladatai a tanácsokhoz kerültek. Az állam elvárásait kötelező tantervi utasításokban adta ki a miniszter. Hozzárendelte a kötelező tankönyveket. A tanácsai szakigazgatás működtette a felügyeleti rendszert.³⁵⁰ A tananyag, az iskolaszervezet persze érintetlen maradt, így nem sokat változott az órák világa. Magaé az iskoláé viszont jelentősen. Amíg korábban állami feladat volt a tantervek teljesítéséhez szükséges eszközök biztosítása, azok jórészt meg is érkeztek az iskolákba. A fizika-kémia-biológia szertárakban ott voltak a tankönyvi anyag megtanításához szükséges eszközök, anyagok. Ezen túl ezeket az önkormányzatoknak kellett beszereznie, akiknek viszont nem kellett elszámolniuk tételesen a költségeikkel. Hacsak nem „pántlikázott pénzek” érkeztek, egy-egy feladat ellátására. Azaz komoly befolyással bíró szereplők elérhették, hogy csak az általuk megjelölt célokra költhessék a leutalt összegeket. Ha nem így volt, a tanácselnökön múlt, mennyire tartja fontosnak az iskola finanszírozását. Önkormányzati körökben ekkor kezd szólásmondássá válni: a gyerekeinkből élünk. Kezd szétválni a mezőny, megjelennek az alulfinanszírozott és a „jól táplált” iskolák. A linómetsző túrákon elképesztő különbségeket láttunk iskola és iskola között.

1969-ben iskolakísérlet indult Szentlőrincen, Gáspár László irányításával, amely a szocialista elvek, a közösségi társadalom meghirdetett értékeit próbálta megjeleníteni az iskolában. Egyrészt a termelő munkával, másrészt a tanórák átformálásával. „Az alapokat a tevékenységcentrikus feldolgozás, a személyes érdeklődés felkeltése, a partnerségen alapuló tanár-diák viszony és az egyéni haladási ütem jelentette. A gyerekekkel közösen terveztük a tananyagot, sokáig osztályozás nélkül szóban vagy írásos szövegben értékeltünk.”³⁵¹

1971-ben kezdődött annak a komplex pedagógiai programegyüttesnek a kidolgozása, amelyet azóta a pedagógiai köznyelv - kidolgozójáról, *Zsolnai József*től - "*Zsolnai-módszer*"-nek nevezett el, és amelyet 1979-ben a *nyelvi-irodalmi-kommunikációs nevelés* (.NYIK)

349 Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet. 12.3. Forradalom és rendszerváltás között
<https://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>

350 Szüdi János: NAT-MATT! https://nepszava.hu/1131578_szudi-janos-nat-matt

351 Kasza Szabolcs: A tanulás szabadsága. A szentlőrinci iskolakísérletről ma. <https://www.tani-tani.info/083kasza>

koncepciója követett, végezetül 1985-től 1993-ig tartott az *értékközvetítő iskola* modelljének kialakítása.

1972-ben párthatározat született az oktatás korszerűsítéséről.

1973-ban akadémiai bizottság alakult a korszerűsítés alapelveinek kidolgozására.

„1975-ben a reform gyakorlati kidolgozásával megbízott Országos Pedagógiai Intézet - udvarias gesztusként - az éppen dicsősége teljében lévő akadémiai bizottság elé terjesztette a reform óraterveit. Az akadémiai bizottság véleménye lesújtó volt: végig nem gondoltak, megalapozatlannak, rossznak tartotta az óraterveket. Az OPI-képviselő sajnálkozva tárta szét karját: ők tudják, hogy rossz, de a reformra párthatározat van és - határidő.”

Az 1977-ben megjelent tanterv és utasítás azzal kezdi a módszertani alapelvek tárgyalását, hogy „A tanterv a módszerek tekintetében a tananyag differenciált tervezésében és a tanulócsoporthoz való rugalmas alkalmazkodásban szabadságot ad a nevelőknek, és alkotó aktivitást vár el tőlük.”³⁵² Jónéhány kolléga élt is ezzel a szabadsággal, elkezdődött a karakteresen eltérő helyi műhelyek kialakulása. Sajnos a törvényben leírt, a tanításhoz szükséges eszközök beszerzése, pl. egy rajz szakterem kialakítása, a legtöbb rajztanár számára vágyálom maradt.

Más tantárgyak tanárai is elkezdték saját tanulóikhoz igazítani módszereiket, tananyagaikat. „Báthory Zoltán – akkor még oktatáskutató volt, később lett államtitkár – kimutatásai szerint a rendszerváltás idejére az iskoláknak több mint kétharmada „nyúlt bele” az akkor még kötelező tantervbe – s nem csupán az „ideológiailag kényes, elavult” bekezdéseket húzták át a tankönyvekben.”³⁵³

1980-ban a *Mozgó világ* követ dobott a „nagypedagógia” állóvizébe. Megjelent Andor Mihály dolgozata az iskoláról.³⁵⁴ Elképesztő részletességű szociológiai röntgenfelvétel az oktatásigazgatás világáról, az anyagi, szellemi szűkösségekben vergődő iskoláról.

Végül 1985-ben megjelent az új Köznevelési törvény.

A törvény magán viseli a kor megannyi bélyegét, a megalkotását végigkísérő és lehetővé tevő kompromisszumok nyomait. Szükségképpen – bár visszafogottan s új tartalmi és stílusi jegyekkel bővülve – jelen volt benne a hagyományos, rituális frazeológia, és egyaránt tartalmazott valóban reformértékű, valamint az oktatási rendszert konzerválni kívánó elemeket.

A rendszer stabilizálására irányuló szándékot jelzi a „szocialista nevelés” visszatérő fordulata a bevezető részekben, továbbá annak hangsúlyozása, hogy a nevelés-oktatás és annak irányítása, valamint feltételeinek biztosítása – a törvényben foglaltak kivételével – az állam feladata. A kivételek azonban nem lépték túl a korábbi szabályozások szűkös lehetőségeit, így például az állam és az egyházak közötti egyezményekben még 1950-ben rögzített iskolalétesítési és -fenntartási jogot és kvótát. A fejlesztési program és a törvény egyaránt

³⁵² Az általános iskolai oktatás és nevelés terve. Országos Pedagógiai Intézet, 1981. ?ásodik kiadás.

³⁵³ Trencsényi László: Kérdések a pedagógiai kultúraváltásról. <https://katafora.hu/trencsenyi-laszlo-kerdesek-a-pedagogiai-kulturavaltasrol/?fbclid=IwAR1dLh0n4az7HRfaDYrIFlfju2Yy2MKCiQBjyvr2zw-HqteKaOTCDIgpNg>

³⁵⁴ Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról, *Mozgó Világ*, 1980/12. https://tanitonline.hu/uploads/3683/Andor%20Mih%C3%A1ly_Dolgozat%20az%20iskol%C3%A1r%C3%B3l.pdf

elutasította a közoktatási rendszer rugalmasabbá tételére, netán átalakítására irányuló törekvéseket, megőrizte a monolit jellegű és merev iskolaszervezetet.

A korábbi gyakorlathoz képest azonban kardinális változást hozott, hogy a törvény – az iskolák szakmai önállóságának és a pedagógusok szakmai szuverenitásának kinyilvánításával – rést ütött az iskolaügy irányításának a harmincas évekből örökölt, majd az ötvenes években továbbfejlesztett bürokratikus-centralisztikus rendszerén, a nevelési-oktatási intézmények pártállami, azaz közvetlen politikai irányításának gyakorlatán.

A rajz tantárgy támogatására megjelent a Tér-Forma-Szín tankönyv, amely szakított a korábbi, látvány utáni rajzfejlődésre épülő stratégiával, és persze diasorozatokat is kaptak a rajztanárok.

Az intézmények szakmai önállóságát, a szervezetüket és működésüket érintő döntési jogosítványok tekintetében a nevelésben-oktatásban érdekelt egyének és közösségek (.a tanulók, a pedagógusok, a szülők és a helyi társadalom) jogainak és kötelességeinek törvényi szabályozása biztosította. Új mozzanat volt a különböző csoportok cselekvő részvételének lehetővé tétele, illetve kötelező érvényű előírása az intézmények működéséhez, tevékenységéhez kapcsolódóan.

Lehetővé vált az iskolatanács megválasztása.

„Az iskolatanács tagjai az érdekelt szerveknek, az iskola pedagógusainak, egyéb dolgozóinak, tanulóinak és a szülőknek a képviselői. Az iskolatanács javaslataival, állásfoglalásaival és kezdeményezéseivel segíti a vezetői döntések kialakítását. Jogszabályban meghatározott - elsősorban a helyi alapfokú oktatást, az intézményfejlesztést, továbbá az iskola és az érdekelt szervek együttműködését érintő - ügyekben véleményező, javaslattevő, az iskolának nyújtott társadalmi támogatás tekintetében pedig döntési jogkörrel rendelkezik”³⁵⁵

Fontos, garanciális jellegű elem volt a pedagógusok jogainak és kötelességeinek – az ideológiai-politikai megbízhatósággal szemben szakmaiságukat és szakmai szuverenitásukat hangsúlyozó – szabályozása. Az új oktatási törvény ezen rendelkezései a szándékot illetően visszatérést jelentettek oktatásügyünk klasszikus, liberális és demokratikus hagyományaihoz, sőt több vonatkozásban azokon is túllépve, a korabeli európai gyakorlathoz igazodtak. Az 1984-es közoktatás-fejlesztési program és az 1985-ös oktatási törvény ebben az értelemben minősülhet valóban reformértékű kitérés kísérletnek.

A szakfelügyelet helyébe a szaktanácsadás lépett. Megszűnt a miniszter utasításadási joga, korlátozták a tanácsi szakigazgatás jogosultságait. Az intézmények megkapták a döntés jogát saját ügyeikben.³⁵⁶ Az állam minden irányítási jogát átadta egy alapítványnak. 1990-ben az oktatási intézmények tulajdonosai, a feladatellátás megszervezésének felelősei a helyi önkormányzatok lettek.

A Közoktatási törvény felhatalmazta a minisztert egyedi megoldások, kísérletek engedélyezésére. Több száz engedélyt adtak ki. Megszülettek a hat és nyolc évfolyamos gimnáziumok, az alternatív programokkal dolgozó iskolák. Magániskolák még nem működhettek, így állami fenntartásban kezdte meg tevékenységét az Alternatív Közgazdasági Gimnázium. A kísérleti iskolák saját tanterveket dolgozhattak ki.

³⁵⁵ Halász Gábor: Az iskolatanács az oktatásirányítás rendszerében. Kézirat. Oktatókutató intézet, 1985 április. <https://mek.oszk.hu/17300/17364/17364.pdf>

³⁵⁶ Már mint bizonyos ügyekben. (.A szerk)

Kialakult a feladatmegosztás rendje: ágazati irányítás, fenntartói irányítás, intézményi tanügyigazgatás. Ebben a megosztásban az intézmény elkülönül a fenntartójától, jogi személy, saját költségvetése van. Munkáltatói jogokkal rendelkeznek.”³⁵⁷

A reformszándékok a gyakorlatban számtalan ponton (.és törvényszerűen) akadályba ütköztek. Megvalósításukhoz hiányoztak például – és ez 1983 után mindinkább nyilvánvalóvá lett – a szükséges gazdasági feltételek, s így üres jogi formula maradt csupán, hogy „a nevelési-oktatási intézménynek rendelkeznie kell a feladatai ellátásához szükséges feltételekkel” (.*Oktatáspolitikai dokumentumok*, 1986, 25).

Egészen bizarr az oktatás ingyenességéről szóló, azóta is minden törvényben ott szereplő bekezdés.³⁵⁸

A törvény előírta

A pedagógusok és az intézmények szakmai önállóságának megvalósulását – a feltételek hiányán túlmenően – a változatlanul érvényes központi „nevelési és oktatási tervekben” rejlő szakmai megkötöttségek és ideológiai-politikai jellegű előírások, a túlméretezett tananyag és a pedagógiai-módszertani túlszabályozottság is korlátozták. A legsúlyosabb konfliktusok azonban magából a pártállami konstrukcióból, a változatlan politikai intézményrendszerből, a politikai és közigazgatási környezet ellenérdekeltségéből és ellenállásából eredtek. Az iskolai autonómia például a rendszerváltásig, sőt azon túl is, vörös posztó maradt az iskolák életébe politikai szempontok alapján, hatalmi szóval beavatkozni kívánó helyi és magas(.abb) hatóságok szemében. Az 1985-ös oktatási törvényben felsejlő reformszándék tehát nem léphette át a saját s még kevésbé a megkövesedett pártállami rendszer árnyékát.³⁵⁹

Jó példa erre a *GAMESZ-ek* (. Gazdasági-Műszaki Ellátó Szervezet) létrejötte. Ha az önkormányzat a fenntartója az óvodának, általános iskolának, könyvtárnak, művelődési háznak, az intézményvezetők előbb-utóbb kezdeményezni fogják, hogy ne kelljen külön-külön adminisztrálniuk pénzt, nyugdíjat, tb, stb. ügyeiket. Ha azonban mindezt egy felsőbb központból vezérlik, az eredetileg segítségnyújtást szolgáló szervezet esetleg egyfajta bürokratikus ketrecet fog jelenteni számukra.

1987-ben egy jogszabály egyetértési jogot biztosított a nevelőtestületeknek az intézményvezető kiválasztásához, és az estek döntő többségében az önkormányzat elfogadta a tantestületi döntést.

A törvény megjelenése után vita indult meg a folyóiratokban annak hatásairól.

Kozma Tamás átfogó panorámaképet rajzolt az oktatási intézmények világáról. Bevezetőben felsorolta a korabeli „közhelyeket.”

„Az iskolai önállóság - nem először - napjaink oktatáspolitikai eszmecseréinek középpontjába került. Olyan kérdés ez, amely alighanem megdobogtatja a pedagógus-szíveket. Hiszen ki az a

³⁵⁷ Szüdi János: NAT-MATT! https://nepszava.hu/1131578_szudi-janos-nat-matt

³⁵⁸ A Magyar Köztársaságban az óvodai nevelés, valamint az alapfokú és a középfokú iskolai nevelés-oktatás, továbbá - jogszabályban meghatározott kivétellel - a felsőfokú alapképzés az állami nevelési-oktatási intézményekben ingyenes.

³⁵⁹ Kelemen Elemér: Oktatáspolitikai irányváltozások Magyarországon a 20. század második felében (.1945–1990) <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00074/2003-09-ta-Kelemen-Oktatapolitikai.html>

szakmából, aki ne akarna nagyobb önállóságot magának és a munkájának? Ebben az eufóriában talán kijózanítólag hat, ha föl tesszük a kérdést: kivel szemben kell, kellene a jövőben növelnie az iskolának a maga önállóságát?

- a) A gyerekekkel szemben - úgy, hogy nem vesszük feltétlenül készpénznek, amit akarnak, és nem igyekszünk szolgálai követni az ifjúsági divatok hullámait?
 - b) A szülőkkel szemben - úgy, hogy elhatároljuk magunkat nagyhangú követeléseiktől, és nem hátrálunk meg a különböző nyomásgyakorlási trükkjeik elől?
 - c) Az igazgatóval szemben - mivel ő tulajdonképpen már szakított a pedagóguspályával, és a hatóság "emberévé" szegődött?
 - d) A tanáccsal szemben - mivel értetlenül bánik az iskola ügyeivel, és nem látja be az oktatás fejlesztésének fontosságát?
 - e) A különböző rendű-rangú helyi hatalmakkal szemben - mert ingyencselédnek tekintik, és ekként rángatják az iskolát, azaz a gyerekeket és a pedagógusokat?
 - f) A megyével szemben - amely értetlenül felügyel, és olyasmiket követel, amiket a helyi körülmények ismeretében nem lehet teljesíteni?
 - g) A minisztériummal szemben - mert bürokratikus irányít, kegyes óhajokat hangoztat és közben nem (.vagy legalábbis nem eléggé hatásosan) képviseli a pedagógusok és az iskolák tulajdonképpeni érdekeit?
 - h) A pedagógiai tudománnyal szemben - mivel nem az iskolákat és a gyakorlatot szolgálja, hanem a különböző rendű-rangú hatóságok szolgálatába szegődött és ezzel elárulta "a szakmát"?
 - i) Vagy végül az összes fölsorolttól egyaránt függetlennek kellene lennie az iskolának?
- Ez a legutóbbi kérdés továbbvisz egy másfajta kérdésfeltevéshez, amely így hangzik: kinek az érdeke, hogy önálló legyen az iskola?

„Számomra az iskolai önállóság körülbelül azt jelenti, hogy az iskola olyan értelmiségi munkahelyé válik, amelyben a tanítás kapcsán alkotó munka folyhat. A tanár a saját szakmájának legfőbb szakmai tekintélye kell legyen az adott iskolában., aki ennek következtében a szakember jogait élvezzi, és felelősségében osztozik, amikor kiválasztja a tankönyvet, a tanítás anyagát és módszereit is.”³⁶⁰

A kelet-európai értelmiségi (benne a magyar pedagógusokkal) nem egy foglalkozási csoport tagja, hanem egy társadalmi törzsé, melynek országonként eltérő saját kulturális kánonja, s az egész régióban sajátos küldetésstudata van. Tantervi dokumentumokkal és vizsgakövetelményekkel nem lehet „leváltani” egy ország teljes értelmiségét.³⁶¹

Majd a következő számban lejtött Takács Géza iskolakritikája.³⁶² Az írás címe vaskos bátyákat emleget, végig olvasva inkább egy minden eresztékében recsegő, süllyedő hajó képe körvonalazódik előttünk, amit már csak a hajósok, pedagógusok alkotó ereje tart a víz fölött.

A vitákra reagálva a Kritikában Elek István kifejtette, hogy az iskola demokratizálása nem helyettesítheti a valódi, működő demokráciát³⁶³. (. Hogy rögtön azt is jelezze, önmagában még ez sem garantálja az iskola „minőségjavulását”.) Nagy József is odaállt a kritika mellé, csak néhány részletkérdésben jelzett különvéleményt.

³⁶⁰ Kozma Tamás: Miért (. ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.

³⁶¹ Nahalka István Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Tani-Tani online. https://www.tani-tani.info/erettsegi_tenyleg_hazugsag_kerdojel

³⁶² Takács Géza: Az iskola vaskos bátyái. Valóság, 1987/2.

³⁶³ Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5. (. Mellesleg Elek ezzel a cikkel válik az ellenzék egyik vezető teoretikusává)

A Kritika 1987-es decemberi számában Takács Géza javaslatot tett egy új iskolaszervezetre. A tervezet még egy minisztériumi vitáig is eljutott³⁶⁴, de ekkor már látszott a rekontra. Gázsót leváltották, a reformszándék elakadt.

Én a vitát kissé „érintőlegesen” figyeltem. Igen, természetesen készen állok, de egy iskolaindítás számomra a következő kérdéseket veti fel:

Gyűjteni kell egy tantestületet. Honnan, hogyan, kiket? Akik most készen lennének az akcióra, baráti körünk, még nem ismeri igazán a többiek pedagógiai attitűdjét, tudását. Nem válik-e az iskolaindítás valamiféle társadalmi kísérletté? Hogy először megpróbálunk normális állampolgárokként működni, és csak ezt követné a normális tanárokként való működés? Én csak akkor hagyhatom itt ezt a szaktantermet, ha leendő kollégáim dokumentáltan hasonló minőségű „saját kerteket tudnak felmutatni”. Néhány „sokat ígérő, nyitott szellemű pályakezdő” is beszállhat persze, de csak egy „harcedzett törzsgárda” oldalvén lehet esélyük.

Írtam azért egy zárófejezetet a vázlatokhoz, óvatos munkariportot egy iskola első hónapjairól, amely elindult a minőségi fejlődés útján. A tanács lemond az iskolai gazdálkodás közvetlen vezérléséről, a szakmai felügyeletet pedig az Országos Pedagógiai Intézet kísérletvezető szakemberei látják el. Képzül a munkaközösségek vezérelte iskolai szervezet. Jól felkészült tanárok rááldozzák a nyarukat, hogy némi lépéselőnyre tegyenek szert. Az egyen bútorok helyett valóban használható polcok, tárlók készülnek. A tanszerellátás csomagok mellett saját készítésű kísérletező és szemléltető eszközök. Végiggondolt a gyerekek mindennapi tevékenysége, nem hiányzik a lábtörölő, a WC papír, a kréta, sok az esemény, nem divat a tanárok állandó, függésben tartó agressziója, stb. Az utópia egyrészt meglehetősen erőtlen volt³⁶⁵, hisz komoly ugrást abban a közegben nem lehetett elképzelni. Másrészt mégsem tekinthettem el a realitásoktól – mármint, hogy ha egy jó szakembergárda nekifeszül az iskolateremtésnek, akkor olyan szellemi és anyagi energiákat fog mozgósítani, ami egy átlag iskola számára elérhetetlen, tehát a közoktatás helyett igazából csak magunkat fogjuk megváltani. **(. Akkor még nem számítógéppel dolgoztam, az eredeti szöveget nem találok, de elemei később még előkerülnek később)**

A rekontra azonban már csak egy utolsó kísérlet volt. Lassan megérkezett a csendes forradalom, a beszéd szabadságával. Szolnokon is elkezdődött a lassú oldódás. Egyre megengedőbb lett a stílus, egyre szabadabb lett a beszéd. "Örült rendszer, de van benne beszéd!" Beindult a Szolnoki Nevelő c. városi pedagógiai havi lap, a tanácselnök helyettes meghívott a szerkesztőbizottságba³⁶⁶. (Ezek a diktatúra utolsó, legkifinomultabb évei, jóval intelligensebb a stílus, mint a rendszerváltás után lesz majd, amikor az új hatalom a bizonytalanok gögjével és arroganciájával fog berendezkedni.³⁶⁷)

Cikkeket írok a Szolnoki Nevelőbe, szerzőket gyűjtök, felkérések jönnek más lapoktól is cikkek írására. Egyre szebb képek születnek. A középiskolás kör is erősödik. Mi kell még a boldogsághoz?

Reggel hétre megyek, elő kell készíteni az első órát. Jól sikerül, papírfalak közt videózunk. Három kamerával vesszük, az egyiket Sárkány Sándor kezeli³⁶⁸.
A többi óra sem eseménytelen, délután szakkör, este meg jönnek a

³⁶⁴ A Szabolesi Miklós vezette OPIban ekkor már ott volt Báthory Zoltán, MátraiZsuzsa, Vári Péter, Mihály Ottó, stb. Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf

³⁶⁵ Nem tudtam, vagy nem mertem mögé tenni Pl. Pál István „Igazlító nap” programját, noha hallottam már róla valamit. Iskolapolgár alapítvány. 1992. Valamint – a szerző engedélyével: Szavaiistvan.hu. Aktuális.

³⁶⁶ A korábban már említett Lengyel Boldizsárné férjéről van szó.

³⁶⁷ Ez az új hatalom hatalom „nem rendelkezik sem az arisztokrácia becsületkánonjával, sem a polgári középosztály erénykánonjával, sem az alsó osztályok (mindenekelőtt a parasztság) nélkülözésen edződött, fegyelmezett és alázatós munkakánonjával” (Hadas Miklós: Mi a magyar?

https://epa.oszk.hu/03100/03109/00008/pdf/EPA03109_replika_105_193-211.pdf

³⁶⁸ https://magyarnarancs.hu/zene2/kiallitas_eloedolve_sarkany_sandor_muvei_a_szolnoki_galeriaban-57651

középiszkolások. Akciófestés, gyönyörködve nézzük az előtérben száradni szétteregtetett képeket. Jövő héten Matúz János lesz a vendégünk. Téma: a kubista színház. Zárom a termet, a folyosót, az iskolát. "Milyen könnyű a menny, a műhely már sötét." Ballagunk haza, beszélgetünk. Most kellene megállítani az időt, mondom Dorkának. Persze, csak az enyémet. A tiétek mehetne tovább.

Sajnos azonban 87-ben nem csak az oldódás levegőjét érezni, a súlyos válság előjelei is egyre nyilvánvalóbbak.

Nem igaz! Hát hogy lehettek ennyire vakok, hogy ilyen kis hülyeségeken képesek vagytok egymásnak ugrani. Hát nem látjátok mi készülődik? Hogy a külföldi adósságokat már nem lehet tovább halmozni? Hogy ez a rendszer már eladott mindent, amit eladhatott, hogy most már csak az összeomlás van hátra? Ha eljönnek majd a patkányidők - mert én úgy gondolom, egy ilyen összeomlásban itt nem az ember embernek farkasa világ jön el - mit csinálunk majd? Most kellene még valahogy szót érteni, és inkább azzal foglalkozni, hogyan tehetnénk vonzóbbá, színesebbé az iskolánkat, szakszerűbbé a munkánkat, de ebbe most nem vágok megint bele, mondtam már eleget! - fakadok ki ingerülten egy értekezleten, 87 tavaszán. Ami várható volt, bekövetkezett. Talán kissé „kulturáltabban”, mint gondoltam, de megtörtént a rendszerváltás, a maga politikai szerepkényszereivel.

Iskoláról, pedagógiáról írok, a rövid, kényszerű politikai kitérőt igyekszem minél rövidebbre fogni.³⁶⁹ Pedagógusoknak, lelkészeknek tanítványai, hívei vannak mindkét oldalon, ez felmentést adhat a közvetlen politikai megnyilvánulások alól. Ugyanakkor persze mindkét csoporttól érkeznek sürgető jelzések, véleményét, útmutatását kérik. Ha ezt vállalják, először nyilván a legközvetlenebb helyi dolgokban mondják el véleményüket, természetesen nem a szemben álló felek emberi kavalitásairól, hanem véleményeikről, érdekeikről. Ha pedig erre elhivatottságot éreznek, napi pedagógiai problémáikon át juthatnak el a szakpolitika terepére. Hogy ki meddig jut el, mennyire uralja el életét a közéleti, politikai tevékenység, az már hely, alkalom, idő és persze képességek függvénye. Ha teljesen átlép, bizony ki kell tanulnia a politikusi szakmát. Rendszerváltó (.forradalmi) időszakokban felgyorsulhat a folyamat. (. Joseph Fouché, Lezsay Sándor, György István, Pokorni Zoltán, stb) A politikussá vált tanárt a kollégák bizonyos gyanakvással figyelik. Eleve csak úgy „szórmentén” tanított-e, fő érdeklődési köre mindig is a politika volt, vagy jól felkészült tanároként vállalta-e a politizálás többlet terheit. Ez a tehervállalás a köz érdekében történik-e, anyagi haszonlesésből, vagy bizonyos prófétai szerepjáték kelléke?

A megyei képzőművészeti élet, ifjúsági rendezvények állandó aktív résztvevőjeként, majd a Szolnoki Nevelő újságírójaként, szerkesztőjeként szinte minden közszereplővel beszélő viszonyban voltam a városban, a megyei pártbizottság ideológiai titkárától a szélsőségesen rendszerellenes újságíróig. A helyi MDF csoport alakulásakor elnökségi taggá választottak. Ekkor még volt némi esélye annak, hogy a munkásörök nem adják le a fegyvereiket, úgy gondoltam, valamiféle közvetítő szerepet játszhatok a hátráló hatalom és a hatalomba készülődő ellenzékiek között. Néhány hónapig meglehetősen aktívan politizáltam, amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a demokratikus kulisszák mögött³⁷⁰ egyfajta szürke zónában indul meg egy délamerikai típusú, kereszt elkötelezettségeken alapuló gazdasági hatalomátvitel, és politikai súlyom jelentéktelen a folyamat befolyásolására, visszadtam a tagkönyvem, visszavonultam az aktív politizálástól.³⁷¹

³⁶⁹ Hadas Miklós interjújában részletezem.

³⁷⁰ Folyt a vita: régi magyar címer, vagy Kossut címer legyen, de hogy a Kádár rendszerben kezdődött olajbiznisz - ipari méreteket öltve - feltökésíti a magyar arvilágot, nem került szóba. (.Lásd olajmaffia) Amikor Orbán Viktor azt javasolta, hogy mindenki tegyen le egy vagyonynyilatkozatot, és amit ez után keres, arról számlákkal számoljon el, Bauer Tamás demagógiának nevezte a javaslatot. Néhány - pártok támogatta - akcióban már megjelen a teljesítménytől független pénzleosztás . Elkezdődött a maffiaállam kiépülése. „Tudod mi a szabály! A közbeszerzésekből negyven százalékot visz az ellenzék, hatvanat a kormánypárt!” (Képviselők egymás közt. **Később - a kétharmad birtokában - Orbán Viktor ezt 90-10-re módosította.)**

³⁷¹ Bővebben lásd: Hadas Miklós: A Szávai.

Persze, ha az ember tagja volt egy politikai csoportosulásnak, és írt néhány szakmai cikket, akkor óhatatlanul meghívják néhány testületbe, bizottságba.³⁷²

Volt ahol korrekt hivatalnoki munkát végeztem, volt, ahol valami alkotóbb feladat is jutott, de sehol sem éreztem, hogy akkorát alkotnék, amiért megélné otthagynom a rajz termet. Egyik magas szintű bizottságunk több órás problémázgatása után utoljára maradtam a teremben. A fiatal jegyzőkönyvvezető – aki azóta már egyetemi rektor - kétségbesetten fakadt ki: „Ezek lennének a szakma legjobbjai?”

Aztán lassan mindenhonnan visszaléptem, vagy megszűnt a bizottság.

Maradt némi lelkiismeret furdalásom, azóta kisebb hévvel bunkódom le az erkölcsi vagy (. és) szellemi létminimum alatti politikusokat, és fokozott tartózkodással nézem a politikáról lesajnáló nyilatkozatokat tévő „szellemóriásokat”,³⁷³ összességében mégis megkönnyebbülve húzódtam vissza a rajzterembe. Folytattam az órák módszertani gazdagítását, azonban közben az iskola világa megváltozott. A hagyományos rendet megbontotta a külső nagy válság beszürodése, amit a Gyermekváros belső problémái jócskán felerősítettek. E nélkül valószínűleg minden sokkal csendesebben játszódtott volna le, apró kis kedélycsaták során alakult volna ki valamiféle új belső rend. Mielőtt a nagy sajtóvisszhangot kiváltó robbanás történetét mutatnám be, foglaljuk össze eddigi kritikám lényegét egy rövid látleletben. Milyen az iskola a rendszerváltás évében?

Látlelet (szerk.: Kissé impresszionisztikus. Hiányosak a rendszert bemutató elemek.)

Iskolarendszerünk problémáit megfogalmazhatjuk mint anyagi-gazdasági problémát, mint szakmai problémát, és mint irányítási szervezeti problémát... a befejezetlen és túlvezérelt politikai alapozás, valamint az elmúlt évtizedek tehetetlenségei és kisszerűségei, szakszerűtlenségei és mulasztásai összegeként előttünk álló iskola vár megújításra. / Takács Géza írja, de hol? /

Az iskola elsősorban nem szolgáltató, gyermekeket oktató-nevelő intézmény, hanem hivatal, amely a hivatali működés szabályait tekinti elsődlegesnek. Második helyen áll az **átlagos** pedagógus egzisztenciális biztonsága, „komfortja”³⁷⁴, a pedagógiai szempontok a harmadik helyre szorulnak.

Nincs termékeny kapcsolat a pedagógiai tudományosság berkei és az iskolai mindennapok között.

Hiányzik az iskola önismerete. (.Amely egyébként a honi ellenpedagógia világában sem tengett túl. Amint az illegális ellenzék sem alakította ki a maga ideológiáit "megelégszik a

³⁷² Városi oktatási és kulturális bizottság. (. 1989-1990) Országos Közoktatási Bizottság. Országos Köznevelési Tanács Pedagógusképzési és Továbbképzési Bizottság (. 1990-1992). Megyei Pedagógiai Intézet rajz és vizuális kultúra tanácsadója (.1995-2002). Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont szakértője (. 2001-2006). Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tankönyvfejlesztő csoportjának tagja 2002-2004. Alapfokú művészetoktatási tantervfejlesztő bizottság tagja. 1996-1997, illetve 2008-2009. Kerettantervfejlesztő bizottság tagja. 1999-2000.

³⁷³ És persze hozom azt minimális a helyi politikai aktivitást, ami egy ált. iskolai tanártól elvárható, ha ez nem is elégítené ki mondjuk Kukorelly Endre elvárásait..

³⁷⁴ Ez a „biztonság és komfort” jó esetben szerves része a harmadik szempontnak, rossz esetben súlyos ellentmondásokról terhelt.

korlátozott önismerettel"³⁷⁵, majd csak a hatalomra kerülés közben, a berendezkedés pozícióharcai közepette kezdi bizonytalanul körvonalazni eszmerendszerét, úgy a pedagógia világából is csak tétova, impresszionisztikus jelzések érkeznek.

Nincs nyelve a pedagógiai problémák megvitatására. "... a hagyományos nevelélmélet képviselői úgy szűrik meg a valóságfeltárás tanulságait, hogy annak élei okvetlenül legömbölyödjének, és ne sértsék az eklektikus, vagy egyértelműen apologeta valóságmagyarázatokat."³⁷⁶

Anyagilag erősen alultáplált, hivatali működésében pedig túlszabályozott intézmény. Az anyagi alultápláltság eredményeképpen a tanulók jó része egy - az otthonhoz képest - leromlottabb, szegényesebb környezetbe érkezik.

A pedagógusok fizetése nem éri el a szakmunkásokét.

A lefelé nivellálás nyomán egyre ingerszegényebb, unalmasabbak a tantárgyak, a szemléltetőanyagok, munkáltató órák eszközei egyre szegényesebbek.

Túl sok az erőszak, ugyanakkor az a minimálisan szükséges „erőszak”, amely nélkül az iskola ma nem működőképes, csak szemérmes félrenézések közepette jelenik meg, nem válik kimondhatóvá, ideiglenesen, vagy véglegesen vállalttá.

A tananyag relevanciája erősen kétséges, hiányoznak a helyi viszonyoknak megfelelő alternatívák. (. Ezt egy kétségbeesett szülő, vagy igazgató persze más szavakkal mondaná. V.ö.: „ Ma valaki hátulról belémjött, mire felszólítottam, hogy közösüljön és szaporodjon, de nem pont ezekkel a szavakkal.” Woody Allan)

Sok az elmélet, kevés a gyakorlat. Az elméleti tanulnivalók egy része csak a szakirányú továbbtanulást segíti, más része nem használja ki a témában rejlő lehetőségeket.

Az órák didaktikai világa elavult, oktatástechnológiailag végiggondolatlan, megszervezetlen. Nincs tekintettel az eltérő képességekre, nem teszi lehetővé a lemaradtak felzárkózását, a tehetségeket sem táplálja igényeik szerint. Képességfejlesztés helyett inkább csak memória fejlesztés történik.

A tananyag feldolgozásának módja nem számol az iskolába érkező gyerekek családi kultúrájának, rétegg kultúrájának sajátosságaival. Miként viszonyul egymáshoz a gyerek saját környezete és az iskola által közvetített világ. Lásd Boreczky Ágnes kutatásait.³⁷⁷

Milyen az aránya például a gyerekek gondolkodásában az érzelmi és a logikai elemeknek.

A kognitív stílusok közül talán a mezőfüggőség – mezőfüggetlenség a legismertebb. A mezőfüggetlen egyén elemző beállítottságú, az ingereket függetleníteni tudja a helyzettől, ítéleteiben önmagára támaszkodik, személytelenül viszonyul a dolgokhoz, nehezen meggyőzhető, inkább elméleti vagy elvont gondolkodást igénylő foglalkozást választ magának. Ezzel szemben a mezőfüggő egyén globális szemléletű, az ingereket nem tudja a helyzettől

³⁷⁵" a szellemi élet valamiféle különös mélyvilágra emlékeztet inkább, ahol az ellenfelek a félhomályban tántorognak, és méregetik egymást."

Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39. Az ellenzék bizonyos mértékű ideológia iszonya mögött nyilván a lenini fordulat áll, amikor is a Marx által még kritizált ideologizálást hasznos harci eszközzé változtatta.

³⁷⁶ Kronstein Gábor: Valóság ??

377 Pl.: Boreczky Ágnes: Kultúrazonos pedagógia

<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00040/2000-07-ta-Boreczky-Kulturazonos.html>

elkülöníteni, a környezetében keres viszonyítási támpontokat, fontos számára a társas támasz, könnyen meggyőzhető, inkább a humán pályák iránt érdeklődik.³⁷⁸

Nincs pontos szabatos belső értékelési rendszer, ami segíthetne kiválasztani a valóban hatékony pedagógusokat. Nagyjából persze mindenki tudja, kik azok, de pillanatnyi taktikai érdekek mindig módosíthatják ezt a listát. Konfliktushelyzetben felértékelődhetnek azok a nevelői erények (.Pl.: az unalmas óravezetést hatékonyan ellensúlyozó „kemény kéz”.) amik esetleg épp a konfliktusok okozói. Elemi szervezési problémákat képtelen megoldani, nincs megszervezve az órák anyag-eszköz (. Még a kréta is hiányzik.), a WC-k papír ellátása, az írásvetítőkhez nincs hosszabbító, stb.

Az eszközhiány már a régebbi, viszonylag jól felszerelt iskolában is probléma volt. Volt ugyan lapfűrészes, cserépléc, tekerős kézi fűrőgép (amerikai), de nem voltak pillanatszorítók, állványos fűrőgép marófejekkel, így a csapolások elkészítése nem történhetett sablonok segítségével.

Aránytalan idő és energiaráfordítást kívánt volna a pontos kézi fűrészelési technika kialakítása, így meglehetősen lehangoló eredménye lett a technika tantárgy csapolás óráinak.

Valahogy azért mégis működik az iskola, a rendszert igazgató halk, csendes fenyegetés biztosítja a felek minimális együttműködését. Íródnak az óravázlatok, zajlanak a frontális, kérdve-kifejtő órák. Ha egyhangúak, szürkék is, de a tanárnak mégis csak adnak annyi önbizalmat, hogy továbbadja az őt ért csendes fenyegetéseket a gyerekcsoportnak.

Ezekből a betegségekből azután számos más baj következik. Az unatkozó gyermekcsoport szétesését kivédendő, megindulnak a játszmák, a bűnbakképzések, lerövidülnek az utak.

Egy-egy tanár bizonyos egérutat nyerhet, külön birodalmat építhet, a gyerekek már az apróbb lépéseket is örömmel fogadják, később „hálás szívvel” emlékeznek tanárukra, minőségi ugrás azonban csak akkor kezdődhetne, ha minden tanár megépítené a maga birodalmát. Miért csak kezdődhetne? Ha egy tanár úgymond szembe megy az általános gyakorlattal, olyan feladatokat is magára vállal, amik jobb helyen lennének valami más műveltségterületen.

Esetemben például a gazdálkodás a technika tanárnál, a videózás a média tanárnál, a képmanipuláció az informatika tanárnál, de még az illusztrációs feladatokon is el lehetne gondolkodni. A tanár esetleg nem csak az általános iskolai gyakorlattal megy szembe, a modern tömegkultúrával szemben is vannak fenntartásai. Bizonyos fenntartásokkal persze valamennyien joggal élünk, de ha ezekre koncentrálnak, óhatatlanul elveszítjük a kapcsolatot a gyerekek mindennapi valóságával.

Ha több tanár is elszánja magát tárgya korszerűsítésére.

az már bizonyos vezetéstechnikai változtatásokat is igényel. Más fordulatszámra kell kapcsoljon az iskolavezetés, döntési jogokat, adminisztrációs kötelezettségeket kell telepítsen a munkaközösségekhez. Az iskolaszékekbe tevékeny, kreatív, kritikus szellemű szülőket kell meghívni. És persze a tanulóknak is partnerként kellene bekapcsolódnuk a munkába.

Ennek is vannak már bizonyos előzményei. Pál Tamás igazlító napja³⁷⁹ „...a diákönkormányzatnak nevezett jogi keretek egy közös (.iskolapolgári) demokráciatanulási folyamat mellett elsősorban mégiscsak a hatalmi helyzetből alkuhelyzetbe került tanári oldalt készítetik demokráciatanulásra!”³⁸⁰

Képzelnék el, mi történne, ha valami csoda folytán összeállna egy-egy tantestület, az adott helyi viszonyoknak megfelelő legkompetensebb szaktanárokból. Az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy hozzák magukkal, vagy megkapják megszokott eszközeiket. Előbb-utóbb rájönnek, hogy a tantárgyakra, tanórákra szabdaltnál gyümölcsözőbb a komplex tárgyakra építő, epochákkal tarkított munkaforma. Egyre kevesebbet használnák a tankönyveket, kapcsolatokat keresnének pedagógiai kutatókkal, akik készségesen szolgáltatnának külföldön már bevált példákkal. Nem váltanák meg a közoktatást, de példát mutathatnának a hasonló helyzetben lévő iskoláknak.

³⁷⁸ Dr. Tóth László: Kognitív stílusok. Debreceni Egyetem, Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék

³⁷⁹ Pál Tamás: **Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány**

³⁸⁰ Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.:

<https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Az egyik legkomolyabb baj természetesen a tehetségek elforgácsolódása, az úgynevezett jó környezetből érkező tanulók is érdektelenné, közömbössé válhatnak, a „rossz környezetből érkezettek” pedig nem tudnak „felzárkózni”..

Egy hatékony sportbeli, matematikai vagy anyanyelvi fejlesztés során nagyon hamar eltűnnek a hozott előnyök, hátrányok, amennyiben az valódi izgalmakat kínál minden csoportnak, minden tanulónak. Remek példa erre mondjuk egy rajzóra Kádár Csomor Gábornál. (Facebookon időnként közvetíti őket.) Gábor játékosan tanít, azaz kortárs képzőművészt játszanak a gyerekekkel. A fotonaturalista, perspektíva tanulmányok (A populáris képzőművészeti kultúra fontos része a fotonaturalista stílus) is remek fejlesztő játékok. Régen ez úgy történt, hogy a tanár meghozta a kedvet hozzá, aztán, amikor jött a neheze, mondjuk a kockarajz, a táblán frontálisan vezette a feladatot, magyarázott, korrigált, jobb helyeken volt kint pár folyamat tabló, a gyorsabbaknak, lassabbaknak. Gábornál a gyerekek zöme a Youtube-on nézi az órai feladat szemléltető videóját, ide, oda teker, halad a saját ütemében, Gábor csak két-három gyerekkel kell külön foglalkozzon. Az eredmény nagyságrendekkel haladja meg egy átlag iskoláét. (Hát, még ha saját osztályában tartja, ahol hasonló minőségben zajlanak az osztályfőnöki és erkölcsstan órák.)

Az iskola szegregál³⁸¹ - szoktuk mondani, mindenféle statisztikákra hivatkozva. Csak ugye a statisztikákban nem jelenik meg az adott az iskolákbelső világa.

Összességében az iskolarendszer egy ideologikus alapon szerveződő, a társadalmi valóságtól idegen politikai rendszer pedagógiai lenyomata. Szerk.: pontosabban megfogalmazni?

A válság

A lassú forradalom elkezdte kihúzni a szőnyeget az iskola lába alól. Hat- nyolc év alatt szépen leépült a szakfelügyeleti rendszer, ritkultak a vezetői óralátogatások. A hagyományos rendszer szerint a szaktanárok év elején leadták az igazgatónak a tanmeneteiket, ő átnézte, aláírta, majd évente kétszer meglátogatott egy-egy órát. Ilyenkor elkérte az óravázlatot, átfutotta, az órán jegyzetelgetett, majd jött az óra megbeszélése, ahol viszont a tanár jegyzetelt. Ha valakit helyettesíteni kellett, beküldte az óravázlatait, jobb tanárok ebből megtartották az órát. Mások kiadták önálló feldolgozásra. Olvassátok el a tankönyvet, töltsétek ki a munkafüzetet.³⁸²

A rendszer a szakfelügyelet elhalásával fokozatosan összeomlott. Tanmenetek még csak-csak voltak, de óravázlatot már csak elvéve lehetett látni. Helyettesítési anyagról már szó sem volt, elsznek valahogy. Kimennek játszani, vagy a kolléga a saját óráját tartja meg. Ha utolsó óra lenne, hazaengedi őket. Év vége felé már alig várták az utolsó napot."Nem tudni, tanár vagy diák örül-e jobban hogy vége az évnek.³⁸³" Szó sem volt arról az örömről, ami a lezárt fejezetnek szólna, mindössze a néhány hétnyi menekülésnek örvendeztek a taposómalomból.³⁸⁴ Mindezt átjárta valami „reálpedagógiai” derű. Lám-lám, hát így is lehet tanítani. Nem kell itt agyonfeszülnünk magunkat. Vegyük lazán a dolgokat, mindenkinek jobb lesz így. (Az iskola kapujában már senki nem vetette le a gyerekekkel a sapkát.) A gyerekek azonban valahogy „rosszul reagáltak.” Ahelyett, hogy örültek volna a lazább szép új világnak, szaporodni kezdtek a rendbontások. Egyre több ablak tört be, a gyerekek egyre többet engedtek meg maguknak. Egyre gátlástalanabban használtak durva, trágár kifejezéseket a tanárok előtt is. „Istenem, gyerekek! Mi meg már felvilágosult, polgári pedagógusok vagyunk.” A pillanatnyi elbizonytalanodás után valószínűleg összeült volna a testület,

381 Szegregáció ügyben érdemes elolvasni Radó Péter írását, és Nahalka István reakcióját. Radó Péter: A szelekcióról nagyon egyszerűen. https://tani-tani.info/a_szelekciorol_nagyon_egyszeruen Nahalka István: Radó esete a brit tudósokkal. <https://www.tani-tani.info/comment/1004#comment-1004>

³⁸² Én többnyire valamelyik gyereket kértem meg az óra megtartására, felkészítettem, a kolléga csak segített fenntartani a rendet.

³⁸³ Igazgatói elszólás az év végi értekezleten.

³⁸⁴ Mi mindig egy szaktárgyi játékorával zártuk az évet.

kialakították volna a szabadságok új határait, a Gyermekváros súlyos belső konfliktusa azonban napok alatt robbanásig feszítette a helyzetet.

Eddig még nem sok szó esett a gyerekek egynegyedének "családi" háttéréről, a Gyermekvárosról. Az ok: az iskolának szolgáltatnia kellene. Bizonyos ifjúságvédelmi munka, persze elkerülhetetlen és ezen a jogon jócskán lenne feladata a "Gyermekgyárban", de akkor meg kellene válaszolnia a gyermekvárosi kollégák kínos kérdéseit. "Biztos, hogy az iskola programja, a testnevelés tagozat működtetése a gyermekváros fizikailag fejletlen, illetve a saját korosztályától néhány évvel visszabukott, azokkal nem versenyeztethető gyerekeinek érdekeit szolgálja? Jó választás ezeket a gyerekeket egy egyértelműen siker és teljesítményorientált szellemű intézménybe járatni? Gazdagodnak annyit a mindennapi tevékenység során, hogy megszeressék kultúránk bizonyos területeit? Kézműveskednek, fúrnak-faragnak, hogy otthonra találjanak az őket körülvevő tárgyi világban? Kapnak olyan indíttatásokat, amelyek megkedveltetik velük az e fölött lévő világokat?" Az együtt gondolkodás helyett természetesen sokkal egyszerűbb egymás birtokát háborítatlanul hagyni. (. A történeti igazságnak persze tartozunk annyival, hogy az induló iskola fiatal nevelői szerettek volna valamire jutni nevelőotthonbeli kollégáikkal. Az első nevelési értekezleten, a jelenlévő gyermekvárosi igazgatónak jó néhány ilyen ajánlat érkezett, a gyerekek viselkedésének kritikája mellett. A jeles vezető reagálása a következő volt: " Azt azért látnunk kell, hogy pártunk és államunk rengeteget áldoz ezekre a szegény kisgyerekekre. Önök itt most főleg a kifogásaikat mondták el, ami természetes. De kérem, ezeket a kifogásolt gyerekek nevelőinek név szerinti megemlékezésével tegyék, hogy benn intézkedhessek." **A besúgó szerepre nem akadt jelentkező, és kollegiális kapcsolatok is csak elszórtan, esetileg alakultak ki a két intézmény nevelői között.**

A „pártunk és államunk” fordulat abban az időben elve elvágta minden párbeszéd lehetőségét. Magára valamit adó ember ehhez a vezetőhöz csak kényszerhelyzetben folyamodhatott.³⁸⁵

A Gyermekváros szocialista nagyüzemmé nőtte ki magát, ahol három gyerekre jutott egy felnőtt, de a csoportok azért húsz fő körüli létszámmal működtek. (.Egy gyerekre majd húszezret fordított havonta a szocialista állam, de ha egy pszichológia- pedagógia szakot is elvégzett gyermekvárosi nevelő úgy döntött, hogy kertes házában saját gyerekei mellett még néhány gyermekvárosi gyereket is vállal, és nevelésüket főállású nevelőként szeretné végezni, még a szokásos, néhány ezer forintos nevelési díjért sem kaphatott gyerekeket. " Nézze, nem ilyenfajta nevelőszülőket keresünk mi, hanem egyszerű munkásembereket." - tanácsolják el a GYIVI-ből (. Gyermek és Ifjúságvédő Intézet) a kollégát. A szocialista gyerekgyárat jóval keményebben védték az efféle kisvállalkozóktól, mint a szocialista nagyipart.) Ha mindez még egy autokratikus vezetői stílussal is társul, akkor érthető, hogy a gyermekvárosban állandóan változtak a nevelők, a jó kereset ellenére is nagyon szűk maradt az állandó mag.

Végig ott maradt persze mondjuk Deák Péter (. "Petyus"). Kézműves műhelye esélyt biztosított a kilábalásra. Fekete Pista falmászó lett, Balogh Attila népzeneész, Mihácsi Pista asztalos, és megmaradt egy műhely, ahová mindig visszajöhetnek. Fúrtak, faragtak, szóttek, fontak. Nálunk a kézművesség nem jelent meg a technika órákon, csak a napközisek jöhettek fel a rajterembe délután a „szövéstre.”

Ebben a lefojtott világban érhetően jóval nagyobb bajokat okozott az újabb, erőszakmentes pedagógia divatja. Bennünket meglehetősen elfoglalnak saját ügyeink, nem észleljük a gyermekváros belső konfliktusait. Csak akkor vesszük észre, milyen gondok vannak, amikor az egyik nevelő ellen fegyelmi eljárás indul benn, mert állítólag WC pumpával osztotta ki a

³⁸⁵ **Ami persze nem zárja ki azt, hogy nevezett vezetők esetleg mindent megtettek, ami részükről emberileg megtehető volt, mielőtt idáig jutottak.**

gyerekeknek, hét közben felhalmozódott bűneik jutalmát. Másnap már az iskolában is az a szlogen járja:

- Mit tud kezdeni velem? Legfeljebb megver, de akkor meg úgy kirúgatom mint B.ZS.-t.

Az erőszak - szakértelem mérleg egyik serpenyőjének radikális letisztítása a másik érintetlenül hagyásával, felborította az egyensúlyt. Az egyik alsós csoport elvadul, kocsikat törnek fel, boltokban lopkodnak, elszökдösnek a gyermekvárosból, ha meg bejönnek az iskolába, terrorizálni próbálják társaikat, a tanárokat. Az egyik kis alsós kést fog a tanítónőjére, és a példa természetesen ragadós. Kezdik átvenni először a nagyobbak, aztán egyes lakótelepi gyerekek is.

- Lerúgom a fejed! - ordítja az udvaron a túlkoros hatodikos fiú (. Nehéz sorsú gyerek. Nagyon szépen rajzol színes filccel, de a riadt, vagy agresszív nevelőket, az unalmat nehezen tűri. Néhány hónap múlva a pszichiátriáról jár iskolába) az egyik tanárnőnek, a többiek dermedten figyelnek, és persze viszik haza a híreket. A szülők valami intézkedést követelnek, a tanárok úgyszintén. Kívülállóként nyilván mindenki azt várná, hogy a két testület összeül, és megtárgyalja a problémákat, javaslatokat tesznek bizonyos változásokra. De, amint korábban már láttuk, ez nem divat egyik intézményben sem. Meglehetősen bénultan állnak a gyerekek elvadulása előtt. Mindkettő a másikra próbálja kenni a válságot. Lenne más megoldás is, a művelődési osztály is összehívhatna egy ilyen értekezletet, miközben egy szakértő csoporttal megvizsgálatná a konkrét helyzetet. Helyet kaphatna benne mondjuk a serdülő pszichiátria főorvosa, (. az intézmény saját pszichológusát hiába kérdeznénk, a sok technikai státus mellett nem futotta már pszichológusra. Inkább jogászt tartanak. Logikus a választás. Az egyszemélyi vezető mellett teljesen felesleges egy olyan személy, aki bizonyos módon még felette is állna. A pszichológus vagy elfogadná a létező kereteket, ekkor csak egyszerűen felesleges, vagy rámutatna azok lehetetlenségére, ekkor már romboló aktív) akihez rendre elkerülnek a súlyosabb, vagy öngyilkosságot megkísérelt gyerekek, vagy az a Dobos István, aki tanulmányt tett közzé korábban a gyermekvárosi gyerekek szökésének okairól. Ehhez persze közelebb kellene engedni ezeket a renitens figurákat a hatalmi berkekhez, meg aztán a művelődési osztály is bizonytalanul keresi új helyét, (. esetleg épp valami igazgatói állás felé tapogatóznak dolgozói,) nem történik semmi.

Az iskola igazgatója kénytelen bejelenteni:

- Kollégák, sajnos semmiféle jogi lehetőségünk nincs a gyerekek kiemelésére. Megszervezzük, hogy minden kis szökдöső mellett legyen egy nagyobb, aki megakadályozza, hogy kirohanjon az iskolából. Szétosztjuk őket a felsős osztályokba. Ha valamelyikükkel nagyon nem bírnak, lehozhatják az irodába, majd mi vigyázunk rájuk. Érzelmesebb változatban:

- Nem taszíthatjuk el magunktól ezeket a kis szerencsétleneket, mert ha már nekünk sem kellene, akkor ugyan ki fogja elfogadni őket?

És a késes kicsi másnap is megjelenik, büszkén feszít az őt mindenhová magával cipelő nagyobb oldalán. Látszik, hogy párszor már összeverték, de azért csak elküldi az anyjába a felsős szaktanárt is, részletesen ecsetelve hogyan kergette baltával a nagyanyját az udvaron, amikor hazaszökött hozzá. Magabiztosan ígérgetve mindezt a nevelőnek is. Az órát el lehet képzelni. A szünetben a gyerekek riadtan áramlanak ki az egyik teremből, bemegyek, hát az egyik kis "gyilkost" rugdossák éppen a földön a nagyobbak. Nem kiabál. Nincs kit hívjon.

Megalakul egy "válságstáb", amely elkezd kezbe venni a dolgokat. (. 1989 telén kívül is hasonló stábok alakulnak.) A megoldás látszólag nagyon egyszerű. Kell írni egy levelet a városi művelődési osztálynak, vizsgálatot követelni az ügyben, első intézkedésként a legproblémásabbak kiemelését követelve. Ehhez össze kellene írni a kezelhetetlen gyerekeket. A tanáriban összejön egy spontán gyűlés, kezdik gyűjteni a neveket. Először csak hat gyerekről van szó, de a lista egyre szaporodik. Kiderül, hogy a szóban forgó osztályban már szinte minden gyerek kezelhetetlen. Kínos csend. A panaszkodó kollégánőről mindenki tudja,

hogy igen gyenge tanerő, unalmas, nyafogós hangon előadott óráin a legjobb osztályok is szinte robbannak. No, de ki mondja ezt meg? Udvarias lavírozás következik, finom elhallgatások, félszavak. Buta kis játszómázás. Végül húsz fős lista sikeredik. Ez így már egészen más, mint ha csak néhány gyerek kiemelését kérnék. Ez már annyit tesz, mintha a testület meg szeretné válogatni, kiket fogad és kiket nem. Ezt a taktikai hibát szeretné kihasználni önmaga mentegetésére a gyermekváros igazgatója, leadja a levelet a megyei lapnak, védelmet keresve, így aztán a botrány országossá növekszik. Újságok, rádió, Tv. Helsinki bizottság.³⁸⁶ Ilyen körülmények között ül össze végre egy munkaértekezlet.

Ezen már nem maradhatok tovább az úgynevezett háttérben, muszáj lesz megszólalnom.

Eddig ez elől kitértém, mert:

- A mozgolódó, hangadó kollégákkal nincs különösebb személyes vagy munkakapcsolatom. Eddigi belső kritikái megnyilvánulásaimat nem támogatták. Nagyon leegyszerűsítik a dolgot, csak a rossz gyerekek kicsapásában gondolkodnak, utána aztán majd csak lesz valahogy. Haladjunk tovább a régi mederben, Teremtsünk olyan helyzetet, hogy „vegyék észre magukat a gyerekek!” Hogy ennek előfeltétele az lenne, hogy mi is vegyük észre magunkat, helyzetünket? „Erre most nem érünk rá, előbb tüzet kell oltani!”
- Igazából nem a véleményemre kíváncsiak, inkább azt szeretnék, ha – a városi pedagógiai lap szerkesztőjeként - valami módon befolyást gyakorolnék a városvezetőkre, hogy "Zárják be a Gyerekvárost!"
- **Túl nagy a távolság a gondolkodásmódunk, fogalmaink között, ha hirtelen rövidítenék, óhatatlanul valamiféle belső kulturális forradalmat kellene kirobbantanom, ezek természetét, történetét pedig sajnos elég jól ismerem.**

Csakhogy a helyzet most már annyira tarthatatlan, hogy félre kell toljam ezeket a szempontokat.

Az értekezleten tehát megint hozzászóllok, mint a régi szép időkben, csak épp a hitem hiányzik, hogy valóban szükség van a véleményemre.

- "El kell döntenünk, hogy a végletesen elvadult néhány gyerek eltávolításán túl tudunk-e valamiféle önkritikát gyakorolni, tudjuk-e, akarjuk-e beismerni, hogy valamit változtatnunk kell a módszereinken? Ha a válasz nem, nincs mit mondanom. Ha igen, akkor azzal kell kezdenünk, ami eddig mindig elmaradt. Át kell tekintenünk céljainkat, eszközeinket, módszereinket. Célszerű lenne három dologra koncentrálni:

- Mi az az iskolavezetés módszereiben, felállásában, a belső működési szabályzatban, ami miatt kialakulhatott a vezetők és tanestület szembenállása. Miért nem tekintik a tanárok sajátjuknak az iskolát, miért lehetséges, hogy néhányan mintha titokban azon drukkolnának: minél nagyobb legyen a botrány. Miért nincsenek a nevelők a gyerekek között, stb.

- Miért nem tekintik a gyerekek sajátjuknak az iskolát, miért nem érzik magukat jól benne, miért szökdösnek, miért lázadoznak?

- Mit kellene változtatnunk szaktárgyainkon, didaktikai munkánkon, pedagógusi magatartásunkon?

Nyissunk a faliújságon néhány rovatot / vezetéstechnika, pedagógiai, gazdasági vonatkozások, egyéb / ahová a kollégák feltehetik véleményeiket, javasolataikat. Ezek

³⁸⁶ Az én orrom alá is odanyomja a mikrofont a TV-híradó riportere. „A tanárok itt sokat tettek a gyerekekért (éneklősen felvitt hangsúly), de rossz keretek közt, ezért tetteik nem válhattak pedagógiai eredményekké!” – mondom, na ebből vágjatok ki valamit! Hát nem levágják a mondat második felét! Ott maradok a felhúzott félmondatvéggel!

ismeretében lehet majd eldönteni, miről is van itt szó tulajdonképpen. Arról, hogy néhány kolléga kihasználja a gyermekvárosi gyerekek robbanását és megpróbálja megfúrni a vezetést, vagy valóban komoly funkciózavarok állnak a válság mögött?

(Előtte persze magamnak is fel kellett tennem ezeket a kérdéseket. Vajon nem arról van szó, hogy boldogan ragadom meg az alkalmat, és néhány gyerek elvadulásának ürügyén igazolni akarom korábbi diagnózisomat? Nem akarok törleszteni valamiféle sérelmekért? Nem akarok valahová "beemelkedni"?)

A rovatot megnyitjuk, saját javaslataim ki is teszem:

Vezetéstechnika:

Ha ilyen súlyos konfliktus merül fel a testület és a vezető hármás között, meg kell alakítani egy iskolatanácsot, ahol ez a konfliktus kezelhetővé válik.

Határozottan döntenie kell a vezetésnek, hogy egyszemélyi vagy demokratikus vezetési stílust választ-e? Mindkettőnek van előnye is és hátránya is. De a választott modellt következetesen ki kell dolgozni.

Véleményem szerint meg kell szervezni a munkaközösség vezetői testületét, amely tényleges döntési jogokat kapna kézhez. / Jutalmazás, eszközbeszerzés, tantárgyfelosztás, stb. / Ki kell alakítani egy belső értékelési rendszert, amely kemény, megfogható szempontok alapján segíthetne a tanárok munkájának megítélésében. És ennek bizony az lesz az egyik hozadéka, hogy néhány kollégától meg kell váljunk.

Ki kellene építeni egy belső pályázati rendszert, ahol nyilvánosan dőlhetne el, melyik tantárgy milyen fejlesztési összegeket igényelhet.

A jutalmazási rendszert át kellene alakítani célprémium rendszerré, szintén pályázati úton döntve a célprémiumokról.

Pedagógia

El kell döntenünk, hogy visszaállítjuk-e a korábbi rendszert, amikor a szaktanár csak óravázlattal léphetett be a terembe, és a kérdeve kifejtő módszer segítségével beültette az osztályt egy "Óragépbe", vagy rögtön más modellek után nézünk, amihez hosszú távon amúgy is el kell jussunk, mert a mai világban már nem lehet a kérdezgetés módszerével fenntartani a rendet, az egymástól mereven elszigetelt tanulók között. Az iskolai órát egyre inkább csoporthelyzetként kell felfogni.

A tantárgyak integrációjával ki lehet küszöbölni egy csomó felesleges ismeretet, átfedéseket.

A helyettesítési anyagok leadását rendszeressé kell tenni, ahogy régen volt, logikai egységekre bontással, a megoldandó feladatok kijelölésével.

Világossá, átláthatóvá kellene tenni az iskolai élet szabályait, mert most sok a bizonytalanság. Pl. a gyermekügyeletnek nincs "munkaköri leírása" .

A napközit át kell alakítani egy tanulószobával, udvari felügyelettel kombinált klubnapközi rendszerré, hogy gyermekmegőrzőből a nevelés színterévé válhasson.

Az év végi munkát segítené, ha a kétesre álló tanulók felelése közben a többiek egy nagy vetélkedőre készülnének csoportmunkában, ahol tréfás versenyen mérnék össze tudásukat a tanárokéval. Az ebédülő tűrhetetlen viszonyait egyrészt egy pontos étkezési renddel lehetne megszüntetni, másrészt annak a régi szabálynak az újjáélesztésével, hogy amíg az előző csoport ott áll a kiadónál, a következő nem megy be a szűk folyosóra. Így nem kellene egy kiabáló, lökdösődő gyerekgomolyagon áttörni a tálcákkal.

Az ebédlőből csak nejlon zacskóban lehessen élelmet kivinni, mert most az a rendszer, hogy a gyerekek átfecsegik az ebédet, kimarkolnak néhány szelet kenyeret, eszegetve csatangolnak a folyosón, a maradékot eldobálják.

A nyelvtanulás megint kudarcra van ítélve, ha nem tudjuk az osztályokat kettébontani. A magyarul sem beszélő gyerekeket ne erőltessük azonnal a nyelvvizsgát megcélzó, intenzív nyelvtanulásra. De ez már messzebb vezet, a nyelvtanulást nem biztos, hogy osztálykeretben a legcélszerűbb végezni. Egyelőre ugyan a zsúfoltság miatt csak így lehet, de távlatilag csökkentenünk kell a zsúfoltságot. Az erdei iskola ebben is segítene, másrészt lehetővé tenne minden osztálynak egy kis terepgyakorlatot. Erre már kidolgozott modell van.

Sokat segítene az iskola tisztaságának kialakításában, ha a nyolc takarítónői státusból csak kettőt hagynánk meg, a többiekét, japán mintára, az osztályukat takarító gyerekekkel válthatnánk ki, természetesen úgy, hogy a bérük is osztálypénzzé változna. Erre is van már másutt példa.

A diákönkormányzat megkaphatná azt a pénzt, amit a rombolások megakadályozásával megtakarítana az iskolának. Ebből szabadon gazdálkodhatna.

Célszerű lenne iskolaboltot nyitni, hogy megszüntessük a büfé jelenlegi zsúfoltságát. Ez szabályozottabb teret biztosítana a gyerekek üzleteléseinek. (. Ami most fű alatt folyik)

A grafika műhely termelő részleg beindítását tervezi, saját anyagellátásának biztosítására. Hasonlót a technika tantárgy is indíthat. Utóbbiban fontos lenne a jelenlegi elméleties anyag helyettesítése valódi gyakorlati ismeretekkel, készségfejlesztéssel.

Nem sorolom tovább³⁸⁷, ennyiből is látható hogy egyrészt igyekeztem mértéket tartani, másrészt viszont nem tettem semmiféle „népszerűségi engedményt”. Még két kolléga tett ki néhány cetlit, de ez nem dúsította fel annyira az anyagot, hogy az ne "Szávai tervezet" legyen.

Amikor néhány nap múlva összeült az újabb értekezlet, zavart, kínos hallgatás után valahogy sikerült elmanőverezni a tervezet megvitatása előtt.

"Nem kell itt semmiféle modellváltás, csak a házirendet kell betartani, illetve kissé átformálni, szigorítani, és komolyabban venni! A gyerekek például hozzanak magukkal benti cipőt, a tanárok háromnegyed nyolc után menjenek ki a gyerekek közé, egységesen követeljük meg a gyerekektől a tiszteletet, legyen a folyosókon két ügyeletes /tanár/ délután ne vigyék ki az élelmet az ebédlőből, ne hagyjuk őket elkóborolni a napközis csoporttól.

Közbevetések:

- Nem kellene ezt a gyerekekkel, szülőkkel is megbeszélni?
- Majd ha rend lesz, most nem lehet itt demokráciát játszani. Majd ha rendbe jöttek a dolgok, megbeszélhetjük.
- De hát eddig egy jóval lazább házirendet sem tudtunk betartani, hogy tudjuk majd ezt a feszesebbet?
- Az a lényeg hogy minden tanárnak komolyan kell venni a munkáját.
- Ezt már évek óta mondjuk, most mitől fogja hirtelen komolyan venni?
- Hát majd én megmondom neki!
- No, jó, lehet, hogy valami csoda folytán a tanárok megijednek attól hogy rájuk ordítasz, és ezentúl mindenki komolyan veszi a munkáját, betartatunk egy szigorú házirendet. De hát nem épp az a baj, hogy a gyerekek úgy érzik, egy barikád túloldalán állnak? Biztos, hogy a vérre menő harcot kell most választanunk ellenük?

A kolléganő választ keres, aztán hangosan elsírja magát:

³⁸⁷ A többi cetlim elkallódott.

" Hát nem látjátok, hogy valamit csinálni kellene"Indulatok szabadulnak el, veszekedés. Az indulatokat az eszköztelenség érzése indukálja. Nem volt eddig szokás működésünk, munkánk fogalmi tudatosítása.

Az események pedig peregnek tovább.

Négy kisgyereket kiemelnek az osztályokból, belső iskolába járnak, illetve kihelyezik őket nevelőszülőkhöz. Kicsit enyhül a helyzet. A Gyermekváros igazgatójának lejár közben a mandátuma, a benti kollégák korábbi szakszervezeti bizalmijuk, egy valóban rátermett pszichológia-pedagógia szakos nevelő pályázatát fogadják el (Aki korábban gyerekeket akart kivenni magához.), ő pedig felkéri igazgatóhelyettesnek azt a pedagógust, akit a Helsinkii bizottság küldött ki a válság kirobbanásakor. A Gyermekváros nevelési gyakorlata néhány hét alatt átíródik, korábbi tanítványok jönnek vissza csoportfelügyelőnek, felpozícióba lép az élet. Egyes csoportokat kihelyeznek lakásokba, kialakítva egy diplomás nevelőszülői rendszert, a gyerekgár elkezd felszámolni önmagát. Az új vezetés hozzánk is beköszön egy értekezletre, gyanakvó hallgatás fogadja „entré”-jüket, ahogyan kifejtik, miért szeretnének gyerekekkel másképp foglalkozni, finoman éreztetik: az iskolától is bizonyos változtatásokat várnának.

(.1996-ban befejeződik a kiköltözés, marad néhány irodahelyiség. A gyerekek széteszlanak a város iskoláiban, a hozzánk járókról már egyáltalán nem tudni, hogy gyerekvárosiak. Eltűnik az a sajátos, dacos, bezárt, vagy épp ellenkezőleg, kiskutyásan a nevelőn lógó, jellegzetes gyermekvárosi attitűd.)

Az iskolában inkább csak megnyugszik minden. Az év végi értekezleten már egy szó sem esik a korábbi konfliktusokról. Más iskolákban ekkor alakulnak az iskolaszékek, nálunk nincs rá szükség. Jöhet a következő év, a dolgozni és dolgozni hagyni elv alapján, a korábbiak szerint. Csak valami már megváltozott. Az értekezleten a korábbi fecsegések, apró civakodások helyett döbbszent csend honol. Mindenki érzi: valahogy szavakat kellene találni a bajokra, mert azok igazán csak a felületről tűntek el. A gyermekvárosi gyerekek kicsit elcsendesedtek, de a válság által felszínre hozott problémákra nem születtek megoldások.

Megint itt a szerepkényszer. El kell vállalni a csend megtörését. Én úgy gondolom, mégis csak meg kell alakítani az iskolaszéket, és a jelenlegi igazgatónak erre támaszkodva kellene elkezdenie valamelyik vezetési modell kialakítását, ő azonban úgy dönt, hogy azt a fél évet még letölti, ami a nyugdíjáig van, és utána átadja a botot.

A választás előtt ott a levegőben a kimondatlan kérdés: miért nem próbálok megszerezni magamnak az igazgatói állást? Éveken át mondogattam: tudom, miként lehetne normális iskolát csinálni. Jó. Akkor rendszerellenes tevékenység lett volna. De most, hogy a rendszer láthatóan kezd utolérni, miért nem próbálok meg?

Az igazgatói szerep kísértése

Nyilván megpróbálnám, ha nem igyekeztem volna már korábban is igazgatói fejjel gondolkodni. Ha nem lennék túlságosan is ismerős a terepen. Pontosan tudom, mire vállalkoznék.

- Szaktanárként megszoktam, hogy a siker csak rajtam múlik. Most meg kellene tanulnom csapatban, munkaközösségben gondolkodni.
- Akikre a testületen belül támaszkodhatnék, elmenőben vannak. Mivel tarthatnám itt őket? Számolgotok, hány tanár felpörgő munkája adhatna új alaptónust az iskolának? Kik lennének képesek arra, hogy a tankönyveket félretéve belevágjanak egy tananyagfejlesztő munkába?

- Amikor azt a bizonyos mondatot elhelyeztem a cetlik között: " Ki kell alakítani egy belső értékelési rendszert, amely kemény, megfogható szempontok alapján segíthetne a tanárok munkájának megítélésében. Nem kizárható, hogy néhány kollégától meg kell váljunk," tudtam, hogy nem épp egy népszerűség-hajhász gesztus. Félelmet érzek magam körül, mintha a tanárok többsége találva érezné magát. Én ugyan nem látom egyiküket sem reménytelen esetnek. Az eddigi húzóemberekre valamivel jobb világ jönne, a derékhadnak viszont szembesülnie kellene azzal, hogy ezt a válságot részben mi magunk okoztuk. Néhány kollégámnak bizony azt kellene mondanom:
- Rossz az alapmagatartásod. Szeretsz gyerekek közt lenni, szereted a tanár státust, de változtathatatlanak látod. A gyerekek motivátlanságát izomból akarod áttörni. Sok a konfliktusod szülőkkel, kollégákkal. Ha maradni akarsz, változtatnod kell. Fel kell színesíteni a didaktikai gyakorlatodat. Elfogadni a partnerek "beleszólási jogát".
- Másik néhánynak: belefásultál. Nincs nagy baj veled, hisz nincsenek nagy botrányok, csak épp unalmas vagy és fáradt. Untatod és fárasztod a gyerekeket is. Találnod kellene valami új "megmerülési lehetőséget." Drámajáték, tánc, természettudományos tárgyak.
- Végül egy-két embernek nyilván muszáj lenne azt mondani: szinte előről kell kezdened az önépítést, beszorultál valahová, ahonnan nagyon nehéz a kiút. Ha ezt nem vállalod, jobb, ha átmész egy csendesebb tantestületbe.
- És persze mindenkinek: minimálbérért várok maximumhoz közelítő teljesítményt, ami bizony napi nyolc óra munkaidőt is igényelhet. (.Most napi öt-hat óra a munkaidő.)
- **A technikai dolgozóknak is meg kellene mondani: egy iskola takarítójának, karbantartójának, portásának bizony pedagógiai alkalmassággal is kell bírnia, azonosulnia az iskola céljaival³⁸⁸. Ők is részei kell legyenek a testületnek, de ne kezdjenek aktívan belépni mondjuk a pedagógus-szülő kapcsolatokba.**
- Gyerekeink között vannak ragyogó elmék, akikkel öröm a napi találkozás, együttműködés. Pörögnek, egyre feljebb törnek, látszik, hogy belőlük lesznek az igazi „minőségi” felnőttek. Igazgatóként már jóval kevesebbet találkozhatnak velük, elfoglalná helyüket az iskola felnőttvilága, más életminőségekkel kellene nap-mint nap szembesülnöm, rengeteg adminisztratív feladattal küszködnöm.
- És persze, ha nem is első sorban, de azzal is számolnom kell, hogy míg a rajzórák fejlesztésével valahol a hazai pedagógiai elit világában mozogtam, a testületben rejlő pedagógiai lehetőségek menedzselésével a perifériák világába kényszerülnék.
- Attól nem félek, hogy egy idegen vezetői elitbe kerülve felőröl majd a másfajta kultúra, hisz úgy tűnik, hogy az új elitet hasonszórúek fogják alkotni, van esélye egy újfajta kultúra berendezkedésének.³⁸⁹
- Azt természetesen nem érzem, hogy igazgatóvá válással bármit is „előre lépnek.” Anyagilag sem járnék sokkal jobban, hisz az új szakma kitanulása közben nyilván fel kellene hagynom a publikációs tevékenységemmel.

De a legfőbb érv:

- Félre kellene tennem a rajztanári kézikönyv megírását. Mivel a több száz órát nem vehettem videóra, néhány hónap alatt elszegényednének emlékezetemben a történetek, két év múlva már magam sem érteném, mitől lettek olyan gazdagok és jól szerkesztettek a montázsaink. Veszendőbe menne húsz év didaktikai tapasztalata. Valaki át kellene vegye óráim nagy részét, és nem tudnék neki esetről-esetre bevezetést adni a következő

³⁸⁸ Akkor ez nem vetődött fel problémaként, de most hozzá kell tegyem. Ez nem jelenti azt, hogy akkor vegyük fel takarítani városbeli állástalan „színes-jófej” ismerőseinket, akik remekül elbeszélgetnek a gyerekekkel, egymással, csak takarítani nem nagyon fognak.

³⁸⁹ Ez részben meg is történt. Részben meg nem. a 2020-as években szélsőséges visszahátrálásoknak is tanúi lehettünk a diktatórikus világba.

feladatsorba. A szemem előtt foszlana szét a műhely. Ha megírom a kézikönyvet, legalább egy esélyt adok, hogy ez ne történjék meg.³⁹⁰

- Igazgatóként persze emelkednék némelyest az anyagi, társadalmi ranglétrán, de ez olyan kis különbség, hogy nyugodtan elhanyagolhatjuk.

Jönnek az iskolába reggel a kollégák, az aulában ügyelve elnézegetem őket, ahogy előregörnyedve, vagy kihúzott derékkal, határozott-kemény, vagy tétova, csoszogó, esetleg gyerekesen tipegő léptekkel jönnek, köszönnek, legyintenek, mennek dolgukra. Próbálok nagyon empatikus lenni, de (. vagy tán épp ezért) nem érzem úgy, hogy szükségük lenne rám.

Túl sokat nem kell töprengjek:

- Te, Pista, egy kínos kérdést kell megbeszelnünk. - állít meg egy kolléga a folyosón.
- Néhány tanár megkeresett (. mondja is a nevedet, az a bizonyos "józan mag"), hogy pályázzak az igazgatói posztra. De csak akkor támogatnak, ha nem leszel igazgatóhelyettes. Ha te pályázol az igazgatóságra, én természetesen nem fogok indulni. Ha viszont nem akarsz igazgató lenni, akkor én vállalnám.

Megörülök. Lekerül rólam a felelősség. Matematika-fizika szakos, de a művészetek iránt is érdeklődő, a természettel jó kapcsolatban lévő (. horgászat), nálam jobb focista, város szülötte, széleskörű baráti kapcsolatrendszerrel rendelkező, gyerekeit liberális szellemben nevelő kollégámat a főiskola óta ismerem, mindenképp alkalmasabb menedzsernek tartom magamnál.³⁹¹ Persze a pedagógiai elméletek terepén lesznek majd nehézségei, akár tévedései is, talán termékeny lenne egy közös munkálkodás, de azért elméleti téren még én is eléggé bizonytalan vagyok. Ráadásul a helyettesi teendők egy csomó adminisztratív feladatot jelentenének. (.A testületi hangadók ellenérzéseit is megértem, szerteágazó érdeklődésem, feldolgozatlan konfliktusaim, időnként kissé szélsőséges érzelmi megnyilvánulásaim alapján sajnos kinézni belőlem az iskolát szétziláló igazgató prototípusát. Saját óráimon sem sikerült eljutnom egy minden ízében harmonikus tanítvány-tanár kapcsolatmintáig, hogy sikerülhetne ilyet kiépíteni a kollégákkal?) Akkor hát most Dezsőnek jut majd a neheze. Rossz a lelkiismeretem, tartok tőle, hogy inkább csak a keretek, a feliratok változnak majd, a szakmai tartalmak maradnak a régiek. Amikor a politikától visszavonultam, gondolhattam volna, hogy elvesztettem erkölcsi jogomat az „örültségek” kritizálására. Most gondolhatnám, hogy akkor ezentúl iskolakritikám is erkölcstelen lesz. Valójában csak akkor beszélhetnék erkölcstelenségről, ha nem számítanám be beszűkült horizontom határait. Ha kritikáim túllépnek szakmai kompetenciáimat.

Egy-két év alatt be fogom vinni a számítógépbe a kézikönyv anyagát, beírok vagy ezer szövegoldalt, beszkennelek néhány ezer képet, „írva lesz”, hogyan lehet viszonylag hatékony vizuális kultúra oktatást működtetni a létező iskolai keretek között.

Ezután három logikus lépés következhet.

Ha lesz egy testület, amely megkezdett belső megújuláshoz igényelné szaktudásomat, akkor bele lehet vágni a rajz tantárgy átalakításába.

A heti 1-2 óra klasszikus képzőművészeti nevelés tantárgy mellé belépne egy komplex művészeti foglalkozássorozat, heti 1-2 órában vagy epochális formában, a drámapedagógia Utóbbi tárgy a drámapedagógia jelenlegi eredményeire alapítva, képzőművészeti, nyelvi, kommunikációs, zenei, reáltantárgyi elemekkel dúsítva.

³⁹⁰ Amikor a művészeti iskola igazgatójaként fel kell adnom a délelőtti órákat, szerencsére olyan utódom érkezik, aki bizony magasabb szinten folytatja a munkát. (. Kádár-Csomor Gábor)

³⁹¹ És ezt itt nem a kognitív disszonancia mondatja velem.

Egy ilyen fejlesztő munka persze valamelyik pedagógiai főiskolán lehetne legeredményesebb. Ahhoz azonban, hogy módszertant taníthassak valahol, legalább is Sinkó István³⁹² kellene a tanszék élére.

Ha sem erre, sem arra nem mutatkozik igény? (. És persze az egyszerű igényen túlmutató - konkrét cselekedetekben megmutató - elszántság) Nos, a Metszőkör tele tervekkel, a grafikákat jó lenne külföldön is forgalmazni, van néhány kiadványunk, különböző készültségi fokon, igazán van mit menedzselni, írni, intézni. Van még jó néhány illusztrálandó eposz is. És végül még az sem teljesen elképzelhetetlen, hogy néhány éven belül mérséklődik az iskola zsúfoltsága, nem köti gúzsba a testület kezét a helyhiány. Elkezdődik valami lényeges belső megújulás.

Addig meg? Reménykedni kell, hogy a didakta szerep nem merevül páncélként az emberre, hogy észreveszi még mögüle a kis Vikik, Petik pillantásait, akik nem egy páncélkesztyűs kézbe szeretnének belekapaszkodni.

2.Záródott 1990 végén a kézirat. Kivéve a későbbi beszúrásokat.

³⁹² Megérne egy diplomamunkát a „Sinkó István útja az általános iskolától a GYIK műhelyig, közben meg szinte minden más.”

Az iskolarendszer sorsfordulója, a NAT

szerk.: Kérdés: milyen terjedelemben tárgyaljam?

Szűk változat:

Az iskolarendszert ott hagytuk magára, hogy a rendszerváltás kihúzta a lába alól a társadalmi valóságot ideologikus mázzal elfedő központi irányítás szőnyegét. Felmerült a lehetőség egy – a valósággal szembenező iskolavilág kialakítására.³⁹³

Az oktatáskutatók, fejlesztő tanárok többsége ekkor egyetértett abban, hogy a korábbi Tanterv és utasítás helyett egy fejlesztési célokat megfogalmazó dokumentumra lenne szükség. Elvi bevezetés, majd műveltségterületenként egy-két oldalnyi célkitűzés.

Aztán kezdődhet a csírázó helyi fejlesztések kidolgozása, kerettantervekké fejlesztése. A magányos kísérletezők alkossanak munkacsoportokat, ahol - természetesen külső szakértői segítséggel - megszülethetnek egy-egy célcsoport kerettantervei, tevékenységformái, tananyagtartalmi.

Ezt követhetik a program alkalmazását segítő dokumentumok. Tankönyvek, munkafüzetek, minta tanmenetek, projekt leírások, a megvalósításhoz szükséges eszközök, feltételek pontos listájával. Természetesen a „realitásokkal” számolva, tehát ne tervezzenek kutatói laboratóriumokat a természettudományok szaktermébe. Minden program mögött legyen ott a bevezetés költségvetése.

Mindez nyilván nem történhet állami támogatások nélkül, de ez a támogatás ne legyen politikai, ideológiai feltételekhez kötött. „...az állam akkor gyakorolja legsikeresebben befolyását, „ha az oktatást egy bizonyos irányba vezetve, a siker által, melyet előmutathat, másokat is azon irány követésére kényszerít”.³⁹⁴

Végül jöhetnek a továbbképzések, átképzések³⁹⁵. „a központi tanterv mint dokumentum csak mintegy húsz százalékát jelenti a sikeresen végigvitt tartalmi reformnak. A sikerességet nyolcvan százalékban az implementáció, a bevezetés szakmai támogatásának hossza, kiterjedtsége, milyensége, intenzitása (.például pedagógusok felkészítése, szakmai háttéranyagok feldolgozása) határozza meg.”³⁹⁶ Nem lesz kis feladat. Először a tantervek írói felkészítik a pedagógiai intézetek tanácsadóit, majd jöhet a pedagógusok felkészítése.

Pedagógusok.

Mondj három okot amiért tanár lettél!

Június, július, augusztus.

És persze a napi munkaidő is kb hat óra egy rutinból tanító kolléga esetében. Mellette élheti értelmiségi életét, vagy tanítványokat vállalhat, árút hord ki, stb.

Ha ehelyett most napi nyolc óra munkára kötelezzük, nyilván meg kell emelnünk a fizetését is,

³⁹³ Másfelől rögtön jelentkeztek bizonyos politikai erők, akik mindössze a szocialista ideológia keresztény ideológiára cserélését szerették volna látni.

³⁹⁴ Idézi Eötvös Józsefet Bényei Miklós. Eötvös József könyvei és eszméi. <https://mek.oszk.hu/03100/03176/03176.pdf>

³⁹⁵ Természetesen a lehető legcélszerűbb formában és nem a továbbképző ipar számára legjövödelmezőbben. „Egy építészmérnöknek milliós tandíjjal lehetne csak tervezői jogosultságot szerezni ahhoz, amit hosszú évek óta magas színvonalon művel. Az önképzés – vizsga a mai világban elképzelhetetlen.”

³⁹⁶ Pásztor Péter interjúja Kaposi Józseffel. <https://orszagut.com/interju/nat-tortenelmi-lecke-162>

hogy „pénzénél maradjon.”

Igazatok van! – mondhatta ekkor egy oktatáspolitikus. De hogyan fogom meggyőzni erről a választóimat, akik úgy gondolják, a gyerekeiknek is olyan iskolába kellene járniuk, amelyben ők jártak, csak legyen bennük több jó tanár? Tehát legyen egy irányító központ, központi tanterv, ami előírja mit kell tanítani, mi történik az órákon, csak jobb legyen, mint a régi volt.

– Erről kérdezz meg egy kommunikációs szakértőt, válaszolhatta az oktatáskutató.

Szenvedélyes viták következtek, helyenként több száz pedagógus részvételével, újabb és újabb változatok készültek, a NAT megjelenése egyre csúszott.

Közben már új könyvkiadók alakultak, elkezdődött a tantárgyi tartalmak átdolgozása. Hol alaposan végiggondolva, hol egy gyors ötletrohamtól vezérelve.

A szakmai viták során fokozatosan feldúsultak a műveltségi területek követelményei, az 1995-ben megjelent dokumentum már erősen hasonlított egy normatív központi tantervre.

Ezen dokumentum alapján kellett elindítaniuk a programfejlesztőknek tanterveik kidolgozását.

Bővebben

Az iskolát Gázsó Ferenc leváltásakor hagytuk magára. A lassú forradalom beindulásakor - 1989 tavaszán - a Művelődési Minisztérium szakértői tanulmányokat kért oktatáskutatóktól, szociológusoktól, politológusoktól, közgazdászoktól egy reformkoncepció megalapozására. A tanulmányok elkészültek. „A szakértők e kötetben sok tekintetben eltérő véleményeket hangoztatnak, de egyaránt elutasítják azt a gondolatot, hogy az iskolák világát is jellemző mai válságjelenségeket egy központból vezérelt, az egész oktatási rendszert megrázó- vagyis a nálunk szokásos – hagyományos iskolareform szüntetné meg. (. A szerkesztők)³⁹⁷

„A hetvenes-nyolcvanas években - igen eltérő teoretikus alapon, Szentlőrinc-től a Pécsi Nevelési Központon át Törökbálintig - számos alternatív " tűzfészek " keletkezett Ez a szakértő kör eredeti szerzői programok alkotásával és terjesztésével, külföldön már bevált programok importálásával és adaptálásával próbálja beoltani a magyar pedagógusok "poroszos" gondolkodását.

Az alulról építkező, szerves megújulás programját hirdették, és a tantervi szabályozás minden központi vagy központosított formáját - így az egyensúlyszabályozást is - elutasították.”

A központi tanterv és utasítás helyett egy alaptantervre lenne szükség, ami csakis a fejlesztési irányokat jelöli ki. Üljenek össze oktatáskutatók (.Ők ismerik a világszerte működő oktatási rendszereket), különböző tudományterületek képviselői (.Ők tudják, mit várunk el a jövő kutatóitól), gyakorló pedagógusok (. Ők ismerik a működő iskola belső világát), politikusok (.Ők ismerik a társadalmi megbízatást adók világát. Szülők, vállalatok, stb) Fogalmazzanak meg egy dokumentumot, ami gyökere lehet majd a különböző helyi tanterveknek.

397 Lukács Péter – Várhegyi György szerk.: Csak reformot ne! Edukáció, Budapest, 1989.

„A Nemzeti Alaptanterv kidolgozása 1989 októberében indult, önkéntesen, egy-két szakember kezdeményezésére. Néhány hónappal később, a politikai változások hatására már szélesebb körben sürgették a munka folytatását. Egy éven belül elkészült az első változat. Újabb egy év múlva (.1991) szűk körű viták, vélemények figyelembe vételével kidolgozták a második verziót. Majd újabb egy év és elkészült egy harmadik változat.”

A rendszerváltás elején járunk, az erre felkészületlen értelmiségiek vitái, a kialakuló partneri viszonyok, nemkülönben a hivatali adminisztrációk, meglehetősen „impresszívek” .³⁹⁸

Andrásfalvi Bertalan például Zsolnai Józsefbe veti a bizalmát, csak mert programjába bevette a népi kézművességet.

Az 1995-ös közoktatási törvényhez vezető utat a Magyar Szociológiai Társaság Oktatásszociológiai szakosztály és a WJLF Neveléstudományi tanszéke által rendezett konferencián elhangzottak nyomán tekintem át.³⁹⁹

A korábbi, jól felkészült oktatáskutatók mellett megjelentek az inkompetens hivatalnokok, de az oktatáskutatók is gyakran tévesztettek pályát, és inkább politikai megbízatásokat teljesítettek. Kaotikussá vált az intézményi háttér.

Szerk.: Nem túl hevenyészettek az alábbiak?

Voltak bizonyos pontok, amikben a vitatkozó felek véleménye megegyezett.

Nyitottság, minőség, hatékonyság. (Nyimiha.)

Nagyobb önállóságot az iskoláknak, az önkormányzati demokráciát terjesszük ki az iskolák felé is. Hogy ez milyen mértékű legyen, arról már megoszlottak a vélemények. **Lásd korábban Kozma Tamás véleményét.**

Az alaptanterv legyen rövid. Képességekre, készségekre koncentráljon, adjon szabadságot a tanároknak a tervezésben.

....az egységesítést szolgáló közös alapra az iskolák, a pedagógusok, a tanulók sokféle, differenciált tevékenysége épülhessen.⁴⁰⁰

Csökkenteni kell a tananyag mennyiségét. De milyen mértékben? Elképzelhető hogy kimaradjon például Alkaiosz és Szaffó?⁴⁰¹

Szabad tankönyvpiacot. Na de melyik kiadó fog piaci lehetőséget látni a legelmaradottabb területek iskoláinak szóló tananyagok fejlesztésében?

Komplex „tantárgyakat”. De mi lesz akkor a szaktanárokkal, kik fogják tanítani ezeket a tantárgyakat?

398 Lásd Elek István korábban idézett sorait a félhomályban tántorgó szellemi világról. Irodalmi adalékként pedig: „.....űzött voltam és zavaros, mint a fölkapart iszap akkoriban,” Petri György: Hogy elérjek a napsütötte sávig. <http://old.sztaki.hu/~blb/irodalom/petri/ismeretlen/napsutottesav.html>

399 Harminc éves a közoktatási törvény 20240128 WJLF MSZT OSZ. <https://www.youtube.com/watch?v=uNovHMSd6TE> Nagypéter Tibor, Bretter Zoltán, Kozma Tamás, Szemkő Judit, Forrai Katalin, Halász Gábor, Lendvai Ildikó, Trencsényi László.

400 Melléklet a /1995. (.....) Korm. rendelethez. A Nemzeti Alaptanterv.

⁴⁰¹ **Lásd korábban Kamarás Istvánt**

Szabad iskolaválasztást, a diák szavazzon a lábával! A legjobb iskolákba nyilván sokszoros lesz a túljelentkezés. Akkor nekik ne legyen felvételi körzetük? Biztosan a tanulói képességek és nem a szülők státusza szerint fognak felvételiztetni? Nem adunk ezzel egy nagy pofont a mobilitásnak?

Aktív szakmai szolgáltató, támogató szervezetek segítsék az iskolák helyi tantervkészítő munkáját. (. Pedagógiai Intézetek, szakmai civil szervezetek) Rendben van. Ki fogja vizsgálni a működés törvényességét, és a munka minőségét?

Az iskolaszékek kezébe adni a programokkal, finanszírozással, személyzeti ügyekkel kapcsolatos döntéseket. Döntéseket adni laikusok kezébe? Nem lenne elég számukra egy véleményezési jog?

A bizonytalanság indulataitól fűtött viták ekkoriban több százas, ezres közönség előtt zajlottak, tanulságaikat az elnökségi asztalok tagjai közvetítették megbízóik felé.

Ami erősen megosztotta a vitapartnereket: a világnézeti semlegesség kérdése. Legyen e hitoktatás az iskolákban? (A kötelező hittan csak egy kósza ötlet volt, az egyházak sem álltak mögé.) Nyilván ne legyen, helyette választhassa a tanuló az erkölcsstan órákat. De a hittan oktatói bejöhessenek az iskolába teljes jogú testület tagokként? A hittanórák kerüljenek be az órarendbe?

Mindeközben természetesen külföldi példák is felemlítődtek.⁴⁰²

1993-ban Mádl Ferenc váltotta a közoktatási tárca élén Andrásfalvy Bertalant. Elődjével szemben, aki saját bevallása szerint inkább egy ideológiai misszióval próbálkozott, ő egy alkotmányossági szempontoknak is megfelelő, szabadelvű liberális közoktatási törvényjavaslatot terjesztett 1993 nyarán a parlament elé.

„A nevelési-oktatási intézményben a nevelő és oktató munka foglalkozási, illetve pedagógiai program szerint folyik. A foglalkozási, illetve pedagógiai programot a nevelőtestület fogadja el, és a fenntartó jóváhagyásával válik érvényessé. A fenntartó a foglalkozási és a pedagógiai program jóváhagyásához köteles szakértők véleményét kikérni.

Az iskola a helyi igények, a tanulók szükségletei, érdeklődése figyelembevételével valamennyi évfolyamára készít vagy választ helyi tantervet.

, amelyből hosszas viták után született meg az 1995-ös közoktatási törvény, ami a következő évben már módosult is.

A közoktatási törvénynek az oktatás pedagógiai szakaszairól, követelményrendszeréről és az állami vizsgák rendszeréről szóló szabályai több ponton kiegészültek, különösen a vizsgákra vonatkozó új szabályokkal. Ezek között is külön figyelmet érdemel az a rendelkezés, amely előírta az érettségi vizsga általános követelményeinek kibocsátását, és az érettségivizsga-szabályzatra bízta a középiskolai oktatás zárószakaszának a szabályozását.¹ Ennek nyomán készült el később, 1997 tavaszán az érettségi vizsga szabályzata és a részletes tartalmi követelmények, amelyek a középiskolai oktatás zárószakaszában lényegében ugyanolyan szabályozó szerepet töltenek be, mint a Nemzeti alaptanterv a kötelező iskolázás első tíz évében.² 1997-ben került sor a tartalmi szabályozás több egyéb dokumentumának, így az óvodai nevelés és a speciális oktatás tartalmi irányelveinek vitájára és elfogadására is.⁴⁰³

⁴⁰² <https://ofi.oh.gov.hu/publikacio/tanterv-es-standardok-viszonya-nemzetkozi-gyakorlatban>

⁴⁰³ <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/jelentes-magyar/1-4-nemzeti-alaptanterv>

Az első NAT egy jellegzetes, felülről lefelé építkező pedagógiai reform volt, amikor is az iskolával elégedetlen szellemi elit megrajzolta egy új oktató-nevelő intézmény körvonalait.

Alkotói úgy gondolták, hogy egy normális világban az iskola - jól felkészült, a munkához szükséges eszközökkel ellátott szakemberek munkaközössége - maga kell megválassza azokat a pedagógiai - didaktikai eszközöket, amelyekkel klienseit, az általuk megélhető optimális élet felé segítheti. Hogy mi ez az optimális élet, azt a szülő - gyerek - pedagógus - helyi társadalom - makrotársadalom diskurzusa határozza meg. A munkához szükséges szellemi eszközöket biztosítják a fejlesztő műhelyek gyakorlati tapasztalataira, társtudományok kutatási eredményeire támaszkodó pedagógiai elméletalkotók, az anyagi eszközöket pedig az önkormányzatok, hisz ők tudják leginkább, mire van szüksége a helyi iskolának, saját gyerekeik jövőjéért nyilván ők érzik leginkább a felelősséget.⁴⁰⁴ A pedagógus felelős döntéseket hozó szakemberré válik, aki maga választhatja meg a céloknak leginkább megfelelő eszközöket. Szemügyre veszi a programkínálatot, és persze az ahhoz kapcsolódó taneszközöket, továbbképzéseket, végiggondolja azok helyi alkalmazásának lehetőségeit.

A helyi tantervek kialakításához persze külső segítségre lesz szükségük. Adjunk támogatást a már csírázó fejlesztéseknek. A magányos kísérletezők alkossanak munkacsoportokat, ahol megszülethetnek egy-egy célcsoport helyi tantervei, tevékenységformái, tananyagtartalmi. Ezt követhetik a program alkalmazását segítő dokumentumok, kerettantervek, mintatanmenetek, projekt leírások, természetesen a megvalósításhoz szükséges eszközfeltételek pontos listájával. Adjuk oda az iskolának az eszközök beszerzéséhez szükséges pénzeket, végül jöhetnek a jól átgondolt továbbképzések, átképzések.

Az egyik legkiválóbb reformpedagógus tartott előadást a pedagógiai intézet szaktanácsadóinak, más meghívott pedagógusoknak. Egy helyütt az egyik résztvevő közbevetette:
Na de mit kezdjünk azokkal a szülőkkal, akik március tizenötödikén Bécsbe mennek ki hűtőszekrényt venni?

No, igen, gondoltam magamban. Ezeknek a kollégákat kell felnyitnunk a szemét, elfogadtatnunk velük, hogy a köznap kulturális időnként bizony úrrá lesz az ünnepnap kulturálisán.

- Már miért ne mehetne ki március tizenötödikén hűtőszekrényt venni!!! - kelt ki magából az előadó!

Természetesen értem az indulatait. Számolt persze ő azzal, hogy a polgári nevelés radikális alternatívái közül érkező egy múltá ragadt társaságnak fog előadni, de most, látva az egyik ilyen arcot, azt érezhette, hogy teljesen reménytelen dologra vállalkozott. Ezeket a tanárokat semmivel nem lehet meggyőzni, csak akkor fognak megváltozni, ha nem lesz semmi más választási lehetőségük. Felvillan előttem a kolléganő arca Nagy Kriszta önarcképe láttán. Szóval

404 Az önkormányzati feladatok költségigényét az állam minden önkormányzatnál egységesnek feltételezi és az egyes feladatokat meghatározott mértékben támogatja. Összességében egy-egy önkormányzat állami támogatása több ún. rész-fejlesztés együtteseként áll össze. Ezek mértékéről az Országgyűlés dönt. A "rész-fejlesztések" **nem kiadási előirányzatok: a támogatást az önkormányzatok belátásuk szerint használják fel.** A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXXV. törvény - T/135. számú törvényjavaslat – indokolása. <https://jogkodex.hu/doc/4953635>

mélységesen megértem, együtt érzek vele, de valahogy okosabb viselkedést vártam volna tőle. Amikor majd én kerülök hasonló helyzetekbe, igyekszem nagyon okosan viselkedni az előadói pulpituson. (Egyszer egy tanárnő – meglehetősen erős metakommunikatív üzenetekkel színezte mondandóját - nem volt hajlandó beállni a körbe egy üzenet játék alkalmával. –Jó, akkor figyeld kívülről! – mondtam, megértően. Máskor egy testnevelő tanár kelt ki indulatosan az Arizona program előadásom után. – Mint mondtam, sokféle nevelési rendszer van. Te most egy másik rendszerről beszélsz. Vessük össze a két módszer veszteség-nyereség oldalait!)

Mindez nyilván nem történhet állami támogatások nélkül, de ez a támogatás ne legyen politikai, ideológiai feltételekhez kötött. „...az állam akkor gyakorolja legsikeresebben befolyását, „ha az oktatást egy bizonyos irányba vezetve, a siker által, melyet előmutathat, másokat is azon irány követésére kényszerít”.⁴⁰⁵

Igazatok van! – mondhatta ekkor egy oktatáspolitikus. De hogyan fogom megőzni a választóimat arról hogy ide öntsük a támogatásokat, amikor ők úgy gondolják, a gyerekeiknek is olyan iskolába kellene járniuk, amilyenbe ők jártak, csak legyen bennük több jó tanár? Tehát legyen egy irányító központ, központi tanterv, ami előírja mit kell tanítani, mi történik az órákon, csak jobb legyen, mint a régi volt.

– Erről kérdezz meg egy kommunikációs szakértőt, válaszolhatta az oktatáskutató.

Értsék meg, ez nem egy gyerekszerető társadalom! – fakadt ki Andrásfalvy Bertalan egy vita során. És a finnek? – kérdeztem volna meg szívem szerint? Északon a gyerekekkel mindig csak a baj van. Folyton vigyázni kell rá, el ne kószáljon, meg ne fagyjon. Ha a Kalevalában a gyerek szoba kerül, annak mindig negatív felhangja van, kivéve a legvégén. De rájöttek, hogy ha nagyon kevés is a pénz (Mint tudjuk a harmincas években mi jobban álltunk.), meg kell finanszírozniuk a jövőjüket. A háború után ingyenessé tették az iskolai étkezést, és belekezdtek a tantervek fejlesztésébe. Most már utcahosszal járnak előttünk. (szerk.: Kell ez ide?

Nézzük, mi az ami végül megszületett. Sokadik átolvasásra sem találok semmi kivetnivalót a dokumentum célkitűzéseiben.

„Szakít a központi tantervi szabályozás azon formájával, amely részletesen meghatározta az iskolai pedagógiai tevékenység ideológiai, nevelési céljait, feladatát, tananyagát, tantárgyait, óraszámait, szoros kapcsolódását az iskolaszervezethez, a különböző iskolatípusokhoz, -fokozatokhoz. Ehelyett alap a kerettantervek, a tantervek, a tantárgyi programok, a tankönyvek és más taneszközök, valamint az alpműveltségi vizsgakövetelmények kidolgozásához. A NAT nem hagyományos értelemben vett tanterv, hanem alap a kerettantervek, a különböző tantervi változatok és a helyi tantárgyi programok számára. [A NAT] Kötelező jellege azt jelenti, hogy a kerettantervekben, a tantárgyi programokban, tankönyvekben és más taneszközökben. – érvényesítendő a kiemelt elvek;

- helyet kell adni a műveltségi területeknek, részterületeknek, témaköröknek;
- olyan tananyagokat, tevékenységeket kell előtérbe állítani, amelyek megalapozhatják az általános és részletes fejlesztési követelmények megvalósítását;
- minden tanuló számára megteremtik legalább a minimális teljesítmények eléréséhez szükséges szakmai feltételeket. „⁴⁰⁶

Tantárgyak helyett tehát műveltségi területekről beszél, döntsék el az iskolák, melyik tantárgynak adják a feladatokat.

„A tartalmi szabályozást a NAT és a kerettantervek úgy valósítják meg, hogy az egységesítést

⁴⁰⁵ Idézi Eötvös József Bényei Miklós. Eötvös József könyvei és eszméi.
<https://mek.oszk.hu/03100/03176/03176.pdf>

⁴⁰⁶ Nemzeti alaptanterv 2012 – Bevezető.
https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2012_1-2-3_04.pdf

szolgáló közös alapra az iskolák, a pedagógusok, a tanulók sokféle differenciált tevékenysége épülhessen. Lehetőséget ad az iskolafenntartók, a szülők, a tanulók értékeinek és érdekeinek, a pedagógusok szakmai törekvéseinek érvényesítésére, valamint az adott körülmények feltételek, lehetőségek figyelembe vételére.’

A MŰVELTSÉGI TERÜLETEK OKTATÁSÁNAK KÖZÖS KÖVETELMÉNYEI

Hon- és népismeret

Minden tanuló ismerje meg népünk kulturális örökségének jellemző sajátosságait, nemzeti kultúránk nagy múltú értékeit. Ismerjék a kiemelkedő magyar államférfiak, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók tevékenységét, munkásságát. Legyenek jól tájékozottak a haza földrajzában, irodalmában, történelmében, mindennapi életében. Sajtátsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit.

Helyes. Legyenek ezek a közös alapok. Hogy konkrétan milyen értékeket, milyen személyiségeket milyen mélységben ismerjenek meg, azt nyilván a iskolákban dolgozó pedagógusok tudják leginkább eldönteni, kerettantervi segítséggel. Lesz ahol egy csipettel vesznek az adott kultúrataralomból, lesz ahol nagykanállal.

De aztán jönnek a részletes követelmények, amik már kifejezetten egy hagyományos központi tantervbe valók. Pl.: Kötelező irodalmi alkotások listája. A tiszabői általános iskola helyi tantervében ezek szerint kötelezően ott kell legyen a Párizsba besurranó ősz.

Nyilván volt aki a vizuális kultúra fejezetben is szívesen látott volna egy műlistát, de a kollégák nem voltak erre hajlandóak.

Aztán az idegen nyelv tanmenetbe illő példamondatai..

Vagy itt vannak a mondák és legendák nevesített hősei. Miért nem bízható ez a kerettantervek kidolgozóira?

Részletes követelmények a 4. évfolyam végén. Társadalmi ismeretek. Deák Ferenc.

Ez bizony már nem egy tízegynéhány oldalon összefoglalható közös alap, hanem egy – oldalak százain át tételesen – megfogalmazott központi tanterv. ⁴⁰⁷

Megjelent a NAT, **nekilódulhattak a programfejlesztők.**

Már megjelenésekor felvetődött néhány probléma. „Hat + négy + két osztályos iskolarendszerben gondolkozott, ami kettévágta volna mind az általános, mind a középiskolát. Így mind az általános, mind a középiskolai tanárok (különösen a történelemtanárok) elhatárolódtak tőle. A tanterv által preferált tíz évfolyamos iskola tizenhat éves korukig együtt tartotta volna a tanulókat, és utána kezdődött volna meg a differenciálás. A készítő a tizedik évfolyamon alapvizsgát kívántak bevezetni, amelynek eredményei meghatározták volna a továbbtanulási lehetőségeket. Ez az alapvizsga a 90-es évek második felében megjelent követelményeivel együtt a magyar oktatástörténet egyik sajátos terméke. A jogszabály hosszú éveken keresztül tartalmazta az alapvizsgát, de a vizsgát soha, senki nem tette le.”

Nagy problémát jelentett, hogy az egyes műveltségterületek nem „harmonizálták” programjaikat. „Tematikus átfedéseket tartalmazott – nem használta ki a tantárgycsoportok belső integrációs

407.,az 1995-ös NAT műfaji szempontból a tartalom- és követelményközpontú alap-tantervi típust képviselte. Bár nem mereven, egyoldalúan, mégis az lehet a benyomásunk, hogy inkább egy korszerű, mértéktartó „hagyományos” központi tanterv született.” Ballér Endre: Az 1995-ös NAT értékelésének néhány kérdése https://real.mtak.hu/60521/1/EPA00011_iskolakultura_2003_12_003-018.pdf

lehetőségeit.”

Egy kis történeti adalék. „A dualizmus lényegében teljesen szabad tankönyvpiaca után a klebelsbergi kurzus enyhe szigorítást vezetett be 1925-ben, amikor a tankönyvkiadást engedélyhez kötötte. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium keretében létrehozta a Tankönyvbizottságot, ennek feladata volt a tankönyvbírálat. Megfogalmazott célja a tankönyv-túltermelés korlátozása, jobb, de kevesebb könyv kiválasztása volt. Lényegi korlátozást ez azonban nem jelentett, továbbra is nagy számban láttak napvilágot a tankönyvek... Az állami irányítás másik, meglehetősen hatásos módja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, illetve annak tankönyvkiadói tevékenysége jelentős állami támogatása volt. Így olcsó és szakmailag többnyire nivós tankönyvek jelenhettek meg nagy számban, a tankönyvpiaci versenyt viszont ez erősen korlátozta.”⁴⁰⁸
A szocialista fordulat után természetesen teljes lett az állam monopóliumhelyzete, ugyanabból a tankönyvből kellett tanulnia minden iskolásnak.

Egyik szemük a kísérleti műhelyek eredményein, másik a pedagógus tömegek elvárásain. Utóbbiak természetesen bizonyos mértékig „fejleszthetőek” de ha túl nagy az ugrás, programjuk piacképtelen lesz. Hasonlóképp kudarca lesz ítélve, ha olyan technikai eszközöket igényelne, ami nem fog majd az alkalmazók rendelkezésére állni.

Mintatantervek születtek⁴⁰⁹, tankönyvek, munkafüzetek, feladatgyűjtemények, tudásmérő lapok, házi feladat-füzetek, taneszközök kezdtek készülni. Jó esetben tanterv, taneszköz családok, amik átfogtak minden műveltségi területet.

Nehezítette a helyzetet, hogy közben az iskoláknak is el kellett készíteniük pedagógiai programjaikat, noha még nem állt rendelkezésükre megfelelően gazdag kerettanterv, taneszköz kínálat.

„Emellett sok nehézség jelentkezett a terjesztésre kiválasztott modern informatikai és telekommunikációs eszközökkel kapcsolatban is. Az iskolák jelentős része számára ugyanis ezeknek az eszközöknek a használata csak további tanulás és felkészülés révén válhatott lehetővé, illetve az a forma, ahogy ezeken keresztül a programokhoz hozzájuthattak, szokatlan volt a számukra. Emellett az új technológia beüzemelését sok kisebb-nagyobb technikai zavar is kísérte.”⁴¹⁰

„Az Országos Közoktatási Intézet 1995. december 21-én a tárca megbízásából pályázatot hirdetett számítástechnikai, informatikai és művészeti szakoktatók továbbképzésének lebonyolítására. A pályázat beadási határideje az év december 31. volt. A győztes Ok-Tat Kft.-t már 1996. január 3-án értesítették az eredményről. A vádirat szerint a pályázat benyújtásakor a kft.-t még nem alapították meg, sem társasági szerződéssel, sem cégbejegyzési kérelemmel nem rendelkezett.”

A végeredmény borítékolható volt. Egy rossz minőségű feladatteljesítés közben eltűnt több százmillió forint.

Az MKM irattározási rendszere, a külső cégektől átvett anyagok nyilvántartása és tárolása áttekinthetetlen volt. A helyettesítési jogkörök nem voltak megfelelően szabályozva, a minisztérium saját belső vizsgálatának megállapítása szerint a vizsgált időszakban mintegy kétszáz irat eltűnt, az egyes munkakörökben a személyi váltások átadás-átvétel nélkül történtek.⁴¹¹

Az informatikai fejlesztések minősége később sem javult. Egyszer egy bizottság egy adatbázis kezelő program fejlesztétére kapott több millió forintos árajánlatot. Gyorsan felhívtam a fiam profít orientált informatikai irodáját, elmondtam az elvárt paramétereket, tíz perc múlva visszahívott, a

⁴⁰⁸ A tankönyvkiadás lehetőségei és szabályozása a Horthy-korszakban.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/a_tanknyvkiads_lehetsgei_s_szablyozsa_a_horthykorszak_ban.html

⁴⁰⁹ Szerettem volna látni mellettük a tanórán kívüli terhelési időkereteket is.

⁴¹⁰ <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/jelentes-magyar/1-4-nemzeti-alaptanterv>

⁴¹¹ <https://hvg.hu/itthon/20100505> A bírói Tanács elnöke megjegyezte, hogy nem látja szakmai indokát annak, hogy egy ilyen ügyben hat évig tart a nyomozás, és nyolc évig az elsőfokú bírósági eljárás.

milliók árak ötdéért vállalták volna a feladatot.

A Kréta rendszer bevezetése sem ment zökkenőmentesen.

..egyetlen érdemjegy beírása a rendszerbe hosszú percekbe kerül. Emellett rengeteg felesleges adminisztrációval jár.

Közel három héttel a tanév kezdése után sem működik megfelelően. A diákok például nem tudnak bejelentkezni a rendszerbe.

Átláthatatlan, amatőr kivitelezésű, az alapvető problémákat sem tudja kezelni. Például ha egy diák csak egy-két órától hiányzik egy tanítási napon valamilyen verseny miatt, nem egy teljes napot.

A diákok felhasználó neve az oktatási azonosítójuk, jelszavuk pedig a születési dátumuk, így bárki könnyen belenézhet az adataikba.

Az iskolák döntő többségének egyszerűen nincs meg a megfelelő informatikai háttere

A tantermek túlnyomó többségében például egyáltalán nincs, a tanári szobákban pedig szinte alig van számítógép.

Mendrey László előző munkahelyén a 65 fős tantestületre 5 darab számítógép jutott, amelyeken keresztül a szünetekben, a lyukasórákban, tanítás előtt vagy után bevezethették a friss információkat az e-naplóba.

a program rendszeresen lefagy, akadozik. Ez súlyos problémát okozott az idei tanév végén, ugyanis alsó tagozatban már csak a Kréta segítségével lehetett bizonyítványokat nyomtatni a gyerekeknek.

Kiderült, hogy azok a dokumentumméretetek, amelyeket a Kréta rendszer enged használni, nem kompatibilisek az iskolai nyomtatókkal. A rendszergazdának állandóan rohangálnia kellett, hogy valahogy megoldjuk a dolgot.

Helyi tantervfejlesztés

(Szerk.:) Ez is kissé impresszionisztikus fejezet. Talán egy-egy szakos korrektúra nem ártana, vagy ki kellene hagyni az egészet. Újra előkerül később?

Az iskolában a nevelő-oktató munka a pedagógiai program alapján folyik. A pedagógiai program magában foglalja a nevelési programot és a helyi tantervet.⁴¹²

Az iskolákban ilyen körülmények között kezdődhetett el a helyi tantervfejlesztés. Térjünk vissza a korábban már felvetett gondolathoz. Mi lett volna, ha a szakma legkiválóbb művelői ülhetek volna neki a munkának egy tantestületben? Közben felmentést kapva néhány napi feladat alól.⁴¹³ Természetesen csak néhány mozzanatot emelhetek ki az egyébként könyvtárnyi innovációs szakirodalomból. **Tantárgyakról fogok beszélni, de nem biztos, hogy hetente szigorú monoton ismétlődő óraszámokat tartalmazna a helyi tanterv.**

„Freinet” Horváth Attila kétnapos tantervkészítői tréninget tartott a Pedagógiai Intézet szaktanácsadóinak. Első pont a célkitűzések összeállítása volt. Nekioldult a csapat, sorjázta a humanisztikus mondatok.

„Ez mind nagyon szép - mosolygott H.A. - de azt ugye tudjátok, hogy ezek mögé szervezeti kereteket és tananyag tartalmakat is kell keresni.”

Az Alternatív Közgazdasági Gimnáziumban összeállt egy ilyen csapat.

„Tizenvalahány - szemléletileg közel álló ambiciózus - kollégámmal együtt sok-sok előkészítő vita nyomán megfogalmaztuk egy új, öngazgatásra épülő diák- és pedagógusközpontú iskola programját⁴¹⁴, létrehoztuk annak szervezeti rendszerét, elkészítettük annak taneszközrendszerét,

⁴¹² 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.

http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/kozokt_tv_070823.pdf

⁴¹³ Kiss Judit Ágnes: 111 teendő, miután megtartottad az óráidat.

<https://ujnepszabadsag.com/2023/01/22/111-teendo-miutan-megtartottad-az-oraidat/> (A kommentekkel 160 fölé bővült.)

⁴¹⁴ Mi az ebihalak pártján vagyunk... Az Alternatív Közgazdasági Gimnázium pedagógiai programja. <https://www2.akg.hu/program/1998/index.html> - Letöltés: 2023. 12. 16.

aztán jöhettek a diákok. Számomra az AKG elsősorban szabadságélmény volt. A korábbi „kettős könyvelés” (a hivatalosan előírt tananyag mechanikus leadása mellett lehetett csak igazán izgalmas, életszerű dolgokkal foglalkozni) helyett itt kiteljesedhetett a korábbi „mellékszál”, mivel a hatosztályos gimnáziumi szerkezet lehetővé tette, hogy négy évig kifejezetten kompetenciafejlesztéssel foglalkozzunk, az érettségire, illetve felvételire való közvetlen felkészítést pedig az utolsó évekre hagyjuk. A másik meghatározó élményem az volt, hogy a hatékony pedagógiai munka lényegében csapatmunka. A korábbi beidegződés egyértelműen az volt, hogy a tanár sok tekintetben mindenható (omnipotens) lény az iskolában, de roppant magányos hős, aki „becsukja maga mögött az ajtót és”... Ehhez képest itt lényegében mindent közösen csináltunk. Nemcsak az iskolaprogramot, tanterveket, tananyagot, tankönyveket, hanem magát a tanítást is: a különböző témahetekken, több hetes epochális szakaszokban forgószínpad-szerűen cserélődtek a tanárok, illetve változatos csoportbontások történtek. A közös munka abban is megnyilvánult, hogy – az egészségügyiekhez hasonlóan - folyamatos esetmegbeszéléseket tartottunk egy-egy diák tanulási vagy magatartási problémáinak javítása érdekében, illetve folyamatos volt a „megrendelőikkel” a szülőkkel való kapcsolattartás, akikkel igyekeztünk együtt nevelni diákjainkat. A harmadik alapvető élményem az volt, hogy a tanári munka nem pusztán végrehajtó jellegű foglalatosság, hanem és kreatív teremtő tevékenység, amelyben bátran lehet támaszkodni a diákok aktivitására is.” (Jakab György. Hol írja?)

Hagyományosabb tantervi keretekben gondolkodó testület szaktanárai milyen célokat tűzhetnek volna ki maguk elé?

Matematika - fizika

A korábbi közlés-gyakoroltatás-számonkérés rendszerű tanítás helyébe a felfedezettő, saját felfedezésen alapuló, problémaközpontú tanítás lép, amely lehetővé teszi a matematikai gondolkodás fejlődését, a tananyag jobb megértését, a tanulók motivációjának erősítését. A tananyag spirális felépítése biztosítja, hogy a tanulók saját tempójukban, induktív úton jutnak az életkori sajátosságaiknak megfelelő általánosításhoz, absztraháláshoz, a tények, fogalmak, összefüggések, fogalmi rendszerek megismeréséhez.⁴¹⁵

És persze rengeteg matematikai játék van, amelyekkel fejleszthetjük a logikus gondolkodást, a matematikai kompetenciákat.⁴¹⁶

Természettudományok

Alapfokon nyilván indokolt lenne egy komplex – a biológia – kémia – földrajz tantárgy elemiből táplálkozó természetismeret tárgy.

Amihez persze „Olyan taneszközöket kell biztosítani, amelyek minden iskolában lehetővé teszik azt, hogy a tárgy tanítását a tanulók aktív felfedező, megismerő tevékenységére, mérések, észlelések, vizsgálatok, kísérletek elvégzésére alapozhassák.”⁴¹⁷

Sok kísérlet, komplex szemlélet, a mindennapi élet jelenségeinek, problémáinak bemutatása a tudományok nyelvén.

Ének-zene

"Mit kellene tenni? Az iskolában úgy tanítani az éneket és zenét, hogy ne gyötrelmem, hanem gyönyörűség legyen a tanulónak, s egész életére beleoltsa a nemesebb zene szomját..... Sokszor egyetlen élmény egész életére megnyitja a fiatal lelket a zenének. Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni: ezt megszerezni az iskola kötelessége."

Kodály Zoltán

⁴¹⁵

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Matematika_tantrgyepedaggia/13_magyar_matematikatantsi_reformok.html

⁴¹⁶ Pl.: Matematikai játékok. Írta és szerkesztette: Birkás György.

https://drive.google.com/file/d/15YDuvRnHYigepbQcE4vvoI2gpI968N5y/view?fbclid=IwAR0H8YU17_Au9H6Hlne9nNHwfp_6C6PVUitSkC0c8gtSqRqbQ670GMqLLhA

⁴¹⁷ <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/tanitas-tanulas/termeszettismeret>

Ha a gyerekek az óvodában énekelgették a népdalokból született kis gyermekdalokat, hallgattak mindenféle zenéket, mozogtak rájuk, játékokat játszottak, inkább csak elrontani lehet az iskolai ének-zene órákat.

Ha ez kimaradt az a bizonyos egyetlen élmény akkor is megvolt már az iskolába érkező gyerekeknek, de többnyire nem a legnemesebb zene szolgáltatta. „Gondold el, milyen lenne neked rajzot tanítani, ha a gyerekeid szemüvegén ott lenne egy pornókép!” – mondta a zenetanár kolléganőm, akinek azt a bizonyos klasszikus dalokat éneklő hetedikeseimet köszönhettem. Én viszont azt tapasztaltam, hogy egy megfelelő pillanatban meghallott munkadal, sámanének, gregorián, Bach, a Carmina Burana, Sztravinszkij pogány áldozata, a népdalok nagy erővel tudnak hatni a gyerekekre, bizonyos helyzetekben.

Hangszerbarkácsolások, megszólaltatásuk, út a zörejektől a zene világáig. Lásd Pl.: Bernstein, az ember zenéje.

Ha korábban azt mondtuk, a szexuális edukációban nem az órák, hanem az emberi kapcsolatok minősége lesz a legfontosabb, itt megint el kell mondanunk. Ahhoz, hogy a tanítványok a megszokott langyos fürdő mellett megszeressék a szauna forróságát és a jeges fürdő hidegét, a tanárnak át kell törnie a hagyományos „megtanító stratégia” kereteit.

És persze el kell fogadnia, hogy nincs olyan zenei réteg, amiben ne születnének értékes munkák. Kis Grófó „A nézését meg a járását” nem csak a labdarúgó válogatott énekelte egy győztes meccs után, hanem Szalóki Ágiék is a színpadon. **Bernstein jegyzi meg valahol: Schopin óta a Yesterday a szebb énekelt zene. (Utánanézni.)**

A professzionális képzés itt annyira sajátos világ, hogy az alapoktatás csak annyiban tud besegíteni munkájába, hogy megszeretteti a gyerekekkel a zene világát.

Testnevelés.

Élménymozgás és céltudatos fejlesztés.

Közösen, örömmel végzett mozgásos játékok, amit fiúk-lányok, gyengébbek - erősebbek, ügyesebbek – ügyetlenebbek együtt játszhatnak, és amiknek van valami sportban végződő kifutása. A méta pl. elvezet a krikettig, base ballig. (. Előbb kézzel dobjuk ki a labdát egykezes felsővel, aztán csapattárs feladásából ütjük, végül jöhet a base ball, ha van rá elég idő: a krikett. Bitumenes pályán karók helyett polifoam tekercs a célpont. Mondjuk a krikett időigényes játék, az egyik csapatból csak két ember van a pályán, a többi néző. A Khabaddi elvezet a szelíd rögbin át a rögbiig. A játékokban mindenki erejének megfelelő feladatot vállalhat. A gyengébb dobók, lassabb futók csak az első házig futnak, a Khabaddiban épp csak átlépnek, hogy rögtön vissza is ugorjanak. **Érzékeny dolog lehetne persze idegen nemzetek sportjainak a bevezetése, de hát szinte minden sportunk idegenből jött⁴¹⁸, a sport mára már teljesen internacionális világgá vált.**

A fociban, kézilabda, kosárban már problémásabb az ilyen korlátozott szerepvállalás, de az előbbieknél kialakult légkörben ezt is könnyebb megoldani. Kialakul az osztály finoman rétegzett mozgáskultúrája, ahol lassan mindenki megtalálja azt a mozgást, ami neki leginkább megfelel, és persze továbbra is mennek a nagy méta, krikett, stb. csaták.

Nagyon fontos persze megtalálni a megfelelő pozíciót a sikerorientáció, és a kudarcokat szelíd belenyugvással fogadó mozgásélvezetre nevelés között.

„Michael nagyon megtanított arra, hogy nem rossz veszíteni. Az ember gyakrabban veszít, mint nyer. Ilyen a sport. A jó dolog az, hogy nemcsak egy esélyünk van egy évre, hanem átkozottul sok, és hogy minden vereségből ki tudsz venni valamit. Időnként sportolóként ezt nem olyan könnyű elfogadni, mert ebben a pillanatban csak a vereséget látja a papírlapon, és nem a mögötte álló

⁴¹⁸ Lásd később Valter Attilát.

pozitívumot. A sok vereség - melyet az elmúlt két vagy három évben elszenvedtem - tett sokkal érettebbé. „ Julia Goerges

És a szakosztályban sportolók természetesen választhatnák a testnevelés óra helyett a tanulószobát.

A mindennapos testnevelést természetesen választhatóvá kellene tenni. A szerencsésebb iskolákban ugyan az úszás és korcsolyázás is a hétköznapi részhelyé vált, a jolly joker pedig sok helyen a néptánc és a délutáni foglalkozások lettek. Ahol viszont csak a folyosón tarthaattak órákat erre felkészületlen kollégák, jó eséllyel utáltatták meg a mozgást a gyerekektől.

Technika

Betiltanám a művészeti szakköröket azokban az iskolákban, ahol nincs legalább kétszer annyi technikai szakkör. (Demján Sándor a Miskolci Egyetem diplomakiosztó ünnepségén)

Javítás piros tollal: Legyenek technikai szakkörök is az iskolákban.

Ahogy az ének-zeneben a gyermekdalkincstől, a népzene-től indulunk el, úgy a technikában is érdemes az alapoktól, a népi tárgykészítéstől indulni. Fontos lenne néhány választható műhely, akár különböző életkorú gyerekek összevonásával. Kertészkedés, műszaki műhely, sütés-főzés, stb. Persze nem bemutatókra gondolok, tanár, vagy néhány tanuló csinálja, a többi nézi.

Sajnos nem volt még módomban mélyebben megismerkednem a Zsolnai módszerrel, impresszióim azonban azt sugallják, mindenképpen szakszerűbb módja a munkának, mint aminek a helyére lépni igyekeznek.⁴¹⁹ Először számol tudatosan az eltérő haladási, érési ütemmel. Egyik fontos eleme, a kézműves módszerekkel való ismerkedés, a régi barkácsolások mintájára, csak épp a népi iparművészet bázisán, annak igényességét, emberszerűségét állítva a műanyagflakonos ügyeskedés helyébe.

A munkáltató tankönyv azonban nem tud elszakadni a régi sémától. Jöjjön előbb az elméleti anyag, teremtsük meg a dolog tekintélyét, szerezzünk intellektuális ismereteket, aztán kezdjük bele magába a munkába.

A gyakorlatban nem így kezdjük. Előbb jöjjön a csoda, aztán a magyarázat.⁴²⁰ Szerk.: esetleg kihagyni? No, de eljön a gyakorlati ténykedés ideje, jelesül: a szövése.

"Készíts egy szövékeretet!" - mondja a könyv a kis másodikosnak, hisz - ismerve iskoláink helyzetét - nem mondhatja azt, hogy tedd magad elé a tanító néni által a szertárból kihozott keretet. A közlés rejtett tartalma: Apuka készíttessen, esetleg készítsen, széken billegve,

419 „Zsolnai József sokak által máig fel nem fogott távlatokat nyitott meg a gyakran őskori taxonómiákba süppedt neveléstudomány előtt.” Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai. Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (.2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf

⁴²⁰ A hagyományos felfogás így szól: előbb rendelkezzen a tanuló alapvető ismeretekkel (magyarázat, előadás), utána próbálja meg alkalmazni őket (tevékenység, játék). A konstruktivista alternatíva: előbb a sémák aktiválása, a megelőző tudás felszínre hozása (tanulói tevékenység, játék), ezzel mintegy felszántjuk a talajt, utána következhet a magyarázat vagy az információbevitel más formája (olvasás, videó stb.), majd természetesen az új tudás alkalmazása, gyakorlása, illetve a sémák átalakulásának monitorozása. Knausz Imre: A tanítás mestersége. Egyetemi jegyzet <http://mek.oszk.hu/01800/01817/>

körömleverve, káromkodva - egy szövőkeretet. Tegyük fel, elkészül a keret, két szélén, a rajznak megfelelően sorban beverve a szegek, amik a szövők kereteiről ugyan hiányoznak, ők egyszerűen csak feltekergetik a szemközti oldalakra a fonalat, nyolcasokat képezve, így kész az első szálszétválasztás is, sokkal egyszerűbb a munkakezdés. Arra a tanító néni is rájön, hogy egyszerűbb a szögmentes oldalra vetni, csak a nyolcas módszert nem ismeri. Ráadásul a szögek állandóan felkarmolják a kicsi kezét, kifutnak az időből, no nem baj, majd a nyári szünetben, házi feladatként megszövi. Ezzel a kis példával nem a módszert szerettem volna célba venni, hanem a terepet, ahol utat kell törjön magának, és aminek közegellenállása a szokott sémák közé igyekszik terelni.

És ha már némi kritikára vetemedtem, a másik oldalra is illik valamit tenni. (.Anna gimnazista Pécsen a Lőveiben. Grafika táborban megtalálja a számítógépben a szöveget, beleolvas.

"Én elsőtől negyedéig jártam Zsolnaiba, azt tudom, hogy utána feloszlott, megszűnt, a szüleim dicsérték, én is szerettem. Meghitt hangulat volt, olyan baráti. Attól volt meghittebb, hogy nem a padokban ültünk, kispárnáinkon körbeültük a tanító néni, sokat beszélgettünk, bábszínházba jártunk, mindenfélét csináltunk ott. Nem mindig a földön ültünk, de az nagyon jellemző volt, hogy mindig valahogy úgy helyezkedtünk el a padokkal is, hogy lássuk egymást. Nagyon megszerettem akkor az irodalmat. Azokra a versekre még most is emlékszem. Működött képzőművész szakkör, a tanító néni elküldött oda. Aztán elköltöztünk, anyáéktól hallottam hogy a tanító néninek nagyon sok volt az ellenlábasa az iskolában, lehetetlenné tették a munkáját, ezért szűnt meg a Zsolnai.)

Mára ez már megváltozott, az interneten található számtalan bemutató hatására - amelyek többnyire a csodával kezdenek – a tanórákon is egyre kevesebb az elméleti bevezetés.

Ha a megtapasztaltató pedagógia járná, a technika lenne az egyik alaptantárgy. Egyrészt, mint szolgáltató műhely, amely eszközöket készít a tantárgyi tevékenységekhez. (. Sportszerek, kísérleti eszközök, kéziszerszámok az egyes művészeti tevékenységekhez. Másrészt viszont az egyes tantárgyakon belül is megjelenik időnként. Ének-zene: hangszerkészítés a zörejtől a zenei hangig feladatsorban.

Sajnos ami könnyedén megvalósítható ha csak egyetlen gyereket kell megtanítanunk valamire, sokkal nehezebben megy egy tízegy-néhány fős csoportban.

Két-három éves kisunoka látja, ahogy hajszárítóval szárítom a csizmáját. Ő is! Alig bírja tartani, de szárít vele. Kapcsolgatja az erősségszabályzót, a hőfokszabályzót. Szárítja az ágyon heverő ruhadarabokat, a csizmát, felvesz egy sálát, más és más szögben fújja, minden figyelemével a munkára koncentrálni, megszűnik a külvilág. Közben persze kapcsolatban vagyunk, amikor a kezével a fűvókához nyúlna, mondom, hogy forró, ne nyúljon oda, ne menjen át az ágy másik oldalára, mert a vezeték nem ér el odáig. Utóbbi egyszerűen elfogadja, ezen nincs mit nem érteni. Előbbi viszont ellenőriznie kell. Óvatosan odanyúl, elkapja a kezét, amikor leveszi a hőfokot megint odanyúl, megnézi, most is meleg-e, közben rám néz, de aztán megint visszatér a munkához, mindezt negyed órán át. Míg teljesen ki nem ismerte, mindent ki nem próbált. Akkor leteszi, más játék/munka után néz. Volt egy ismeretlen gép, amit ki kellett ismerni. Meg kellett tanulni használni. Ahogy egyre nagyobb lesz, egyre több dolgot fog kipróbálni. Lyukat fúr, facsavart hajt be, stb. Már, ha körbeveszik ezek a dolgok. Azt, hogy a próbálgatásnak feltételei vannak, elfogadja. Nem megy messze, nem nyúl a fűvófejhez. A csoportmunka során is tudnunk kell kezelni az efféle – eredeti feladattól eltérülő - kutatómunkákat.

Történelem

Az egyik legnehezebb dió. Néhány gyereknek a megértő, a múltba a jelen problémáinak megoldását kereső, értelmező tanulmányokra van szüksége, forrásokat olvasni, értelmezni. Saját történelemléteket írni. Néhánynak viszont mesék építik a lelkét, távoli, egzotikus világok hősi történetei.

Bocsánat, gyengébb idegzetűek ne olvassák tovább! Nagy Sándorról ennyit mondanak majd el a legjobbak. "Volt egy kis periférikus királyság az erős, gazdag görög városállamoktól északra, a király felfogadta a kis herceg oktatóját a kor legnagyobb filozófusát. Amikor a kis csávó lett a király, végigvitt egy haderő reformot, meghódította a görög városállamokat, aztán együtt elmentek és elfoglalták a perzsa birodalmat. Aztán vagy túl sokat ivott, vagy valami más, beszélnek ezt-azt, de meghalt, a birodalom királyságokra esett szét, de mindenütt ott maradt a görögök kultúrája.

Hellenizmus. Sokat köszönhetünk nekik, mert az arabok megőrizték, tovább fejlesztették a görög kultúrát. matematika, orvoslás, stb. Ja, a csávót Nagy Sándornak hívták. Az utódait másképp. A tanár mondta, hogy a filmnek azért ne higgyünk el mindent, meg amúgy sem nekünk való. Persze megnéztük, Brad Pitt nagyon állat volt benne. Ja, az az Akhilleusz volt.)

Vagy ha hétköznapiak, akkor konyhaművészet, viseletek, stb.

Közte meg a történelem színpad. fegyverek, öltözetek, használati tárgyak készítése egy-egy kor-élet-játékhoz. Vizuális kultúra: formatervezés-kivitelezés.

Többnyire csak jelezzük az öltözetet, kartonpapír pajzs, nyakba kanyarított drapéria palást. Esetleg kicsit ragasztgatunk, kötözgetünk, toldozgatunk, nyilván illuzórikus elvárás, hogy vasból kovácsoljunk, de . egyszerűbb tárgykészítéseknél belekóstolhatunk az egykori technológiákba.

De jöjjön egy akadémikus is.

„ 11 éves gyermekek tanulnak a feudális monarchiák erősödésének, gyengülésének társadalmi alapjairól, egy-egy bekezdésben intézve el természetesen egy-egy évszázad alapvető társadalmi erői harcának törvényszerűségeit, de a tanulónak semmilyen konkrét képe nincs a jobbgány napi munkavégzéséről, életkörülményeiről, elkeseredésének, vigalmainak, szórakozásainak mikéntjéről. A kirándulásairól ismert romos lovagvárat, csodálatos ívű kolostorromokat nem képes benépesíteni a jámbor szerzetesekkel, kevély, birtokszerző, dinasztikus terveket melengető, vadászó, katonáskodó urakkal, egyszóval cselekvő, környezetüket alakító hús-vér emberekkel. Akik éppen emberi mivoltuk egyik lényegéből, világukat, magukat megváltoztatni akarásukból következően lépnek abba a társadalmi-politikai ellentét és mozgásrendszerbe, amely majd végső fokon a társadalmakat átalakításokra, belső robbanásokra készíti.” (Glatz Ferenc: Emberi sors a történelemben. História, 1980/2)

Aztán ezek a bizonyos átalakulások is problémásan jelennek meg. „Az a változás, amely a törvénykezésben, állami bürokráciában, politikai mezőben végbement, a polgári forradalmakkal, sokkal lomhábban járja át a mindennapi életet. Ha a tankönyvekben a folyamat mintegy „frappírozva” jelenik meg, akkor a tanuló értetlenül áll mondjuk Tamás Gáspár Miklós kifakadása előtt: „... az 1914 előtti liberális kapitalizmus akkor még történetileg új volt, csak enklávékban uralkodott az agrárius feudalizmus óceánjában, amelyben a hierarchikus-patriarkális függőségi viszonyok és emberi praxisok nem sokban különböztek az ötezer évvel korábbiaktól (. Testi fenyítés, összehozott házasság, fizikai megalázkodás, az urak és szolgák kulturálisan is elkülönült, szegregált társadalmi stb.)”⁴²¹

Amikor a történelem tanár több hónapos betegsége miatt át kellett vegyem egy ötödikes foci osztályt, képtelenségnek tűnt számomra, hogy „elmagyarazzam” az anyagot, aztán otthon megtanulják. Helyette beleolvastunk a szövegbe, forrásokba, azt keresve, mi az, ami ebből ma számunkra érdekes lehet. Plusz az utolsó tíz perc mindig sporttörténet volt A gyerekek élvezték, de nem értették, hogyan fognak dolgozatot írni. Ha nincs feleltetgetés, nem fogjuk megtanulni a leckéket.

Már miért kellene megtanulni. ott lersz a könyv, megnézik benne, ami nem jut eszetekbe.

- De akkor mindenki ötöst fog írni!

- És az miért baj?

Persze az első dolgozat átlaga semmivel sem lett jobb, mint a korábbi. A második már igen, mert addigra megtanulták megfogalmazni a mondandójukat. Igaz, ez egy ritka jóeszű osztály volt, 4.5-es átlaggal. Bejöttek, leültek, figyeltek, aktívak voltak, néhányukon ugyan látszott, jobb lenne focizni, de ők sem nyüzsögtek. Istenem, a mester nyomja a szöveget, majd csak abbahagyja.

421 Tamás Gáspár Miklós: A világ vége. ÉS 2004. Július 30.)

Egyszóval a tantestület történelem tanárának el kellene döntenie, milyen mértékben merít a tantárgy Jakab György felvázolta⁴²² tanítási modelljeiből.

A történelmi műveltség ismeretátadási modellje.

A tanítás alapvető célja itt a történettudomány által legitimált és központilag normatív módon előre megfogalmazott tananyag – a teljes kronológiai sor – ismerethalmazának minél maradéktalanabb „átplántálása” a tabula rasának tekintett diákok fejébe.

A forrásközpontú történelemtanítási modell.

Ebben a rendszerben a kronologikus haladás során már nemcsak illusztrációként használnak történelmi forrásokat, hanem már arra is törekednek, hogy a diákok – életkori sajátosságaiknak megfelelően – folyamatos gyakorlás révén elsajátítsák a történelmi kutatás, a szöveg- és képelemzés módszertanát, jellemző protokolljait.

A „mélységelvű” (értelmező) történelemtanítás modellje

A javasolt történelemtanítási modell fő jellemzője az, hogy azonos mértékben tekinti fontosnak a történelmi ismeretek átadását („a műveltségi javak felmutatását”) és azok személyessé tételét („beavatáspedagógia”). Ennek alapvető feltétele a hagyományos kronológiai sor állomásainak differenciált módon való csökkentése vagy választhatóvá tétele annak érdekében, hogy a kiválasztott "megállókon" viszont hosszabban lehessen elidőzni. Ezekben a kulcspontokon egy- egy témát vagy problémahelyzetet a diákok személyes érdeklődésével összhangban, részletesen és sokféle módon lehet feldolgozni: akár a forrásközpontú szemlélet tudományos megközelítéseivel, akár mikrotörténelmi megközelítéssel, akár élményszerűen, kreatív projektmódszerekkel.

A tematikus történelemtanítási modell

Ennek a pedagógiai módszernek a fő jellegzetessége az, hogy a hagyományos politikacentrikus megközelítés helyett itt jóval nagyobb hangsúlyt kap a társadalomtörténet. Az ilyen jellegű tanítás egy átfogóbb kortörténelmi bevezetővel indul, majd különböző témák és területek – gazdaság, politika, hadászat, vallás, életmódtörténet – hosszsmetszeti történelmi (kronologikus) megismerésével folytatódik, többnyire epochális feldolgozás formájában.

A problémacentrikus tanítási modell

A fő cél a történetiség elvének tudatosítása, amely archetipikus döntéshelyzetek, történelmi csomópontok – például a földművelésre és állattenyésztésre való áttérés, a görög-perzsa háborúk, a magyar honfoglalás és államalapítás, a mohácsi vész, a nagy felfedezések, az 1848/49-es események, a kiegyezés, az első világháború kirobbanása, 1956, a rendszerváltás stb. – sokoldalú elemzésére irányul, ami alkalmat adhat egy sajátos történelmi helyzet alaposabb megismerésére.

Az általános készségek (kompetenciák) elsajátításának modellje

Ez a modell a miénktől sok tekintetben eltérő angolszász kultúra, mindenekelőtt az USA közegéből származik. Itt már nem a hagyományos – európai értelemben vett – általános történelmi műveltség átadását tekintik elsődlegesnek, sokkal inkább a közvetlen állampolgári nevelés pragmatikus céljait. A tanítás hagyományörző része mindenekelőtt a társadalmi kohézió, az amerikai identitás (demokratikus küldetésstudat, az egyéni jogok képviselése, a zászló, a himnusz stb.) megalapozását és megerősítését szolgálja. A tanítás nagyobb, készségfejlesztő része ugyanakkor a mindennapi életvezetés szempontjából fontos ismeretek és készségek közvetítésére és gyakorlására irányul. A szabadon választható történelmi témákat csoportos projektmunkában (faliújság, újság, prezentáció, dramatikus történelmi játék) dolgozzák fel.

A jelen viszonyaiból kiinduló történelemtanítási modell – „Hogyan jött létre...?”

Sok szó esik mostanában arról, hogy a múltra vonatkozó érdeklődést és diskurzust lényegében a jelen kérdésselvetései és bizonytalan jövőképei motiválják. Ez azt is jelenti, hogy a kronológiai sort akár meg is lehetne fordítani, ami nagymértékben erősíthetné az állampolgári nevelés és társadalomismert oktatás hatékonyságát is. Ebben az értelemben a tanítás kiindulópontja egy

⁴²² Hol írja?

jelenkori téma, kérdés vagy probléma – környezettudatosság, társadalmi és politikai konfliktus, aktuális háborús helyzet, egy társadalmi csoport bemutatása, egészséges életmód, divat stb. –, amelynek előtörténetét vizsgálnák meg a diákok differenciált módon egyéni és csoportos feldolgozások keretében.

Irodalom. (szerk.: **Tovább részletezni?**)

„Az irodalom tökéletesen haszontalan; egyetlen haszna, hogy élni segít.”

(Claude Roy)

A vizuális kultúra, a természettudományos tárgyak már rég letettek a történetiség elvéről. A gyerekekkel nem haladunk a barlangrajzoktól a rómaiak látványelvű portréfestészetéig, nem tanítunk matematika-fizika történetet sem. Az irodalom tantárgy ragaszkodásának a történetiség elvéhez valószínűleg valamiféle egységes, mély irodalmi műveltség megalapozása lenne a célja. Eredménye: „Még ezt a szar irodalmat is meg kell tanulnom!” (Egy szecsás kislány kifakadása az utcán.)

A magyar iskolák 95 %-ában ma is az irodalomtörténet az úr, a lineáris és életrajz alapú magyartanítás uralja a hétköznapokat. Miközben azt sem akarjuk észrevenni, hogy tantárgyak presztízssorrendjében lassan sereghajtóvá válunk.⁴²³ A történetiségnél sokkal szerencsésebb módszer ha az irodalmi alkotások mindig valamiféle jelenség megértéséhez, probléma megoldáshoz nyújtanak segítséget. Lásd pl: Füzfa Balázs Irodalom 09.⁴²⁴

Az egyes művek helyett a tanár természetesen más műveket is használhat. A tanulók akár maguk is megejthetnek ilyen helyettesítéseket. Időnként esetleg előre felkészülhetnek az órára. Ki mit tudna helyette ajánlani?

Jobban megragad a gyerekekben Balassi Bálint, alakja, ha egy természetleírásokat feldolgozó órán épp csak néhány mondattal jelezzük, ki volt az a katonaember, aki így írt a természetről.

Vizuális kultúra.

A látvány utáni rajztanulás fonalára építő kreatív stratégia

Balogh Jenő

Sündisznó modell

Szabados Árpád

Képzőművészeti műhely

Sokféle karakterű műhely figyelhető meg, legismertebb a Ritók Nóra vezette Lélekszem Alapítvány.

Nyomkövető pedagógia

Sinkó István.

Első lépésként nyilván mindegyikük elkészíti a saját – komplex tantervét, tanmeneteit, majd elkezdődik az „összegyűrés”, a feladatfelosztás. Kinél milyen tananyagtartalom maradjon meg. szerk.: ezt itt részletezni kellene?

A régi tantervben is voltak „tantárgyi koncentrációk”, bizonyos témák feldolgozásakor más tantárgyak tananyagát is felhasználták. Ezzel most is élni fognak. Ha a globalizációról van szó, mondjuk egy kis részlet Spiró György Fogságából, nyilván olvasnak egy kis korabeli szöveget is. Migránsok? Kultúrák harca? Hogy is volt az, amikor a Bizáncban nevelkedett gót királyfi (Theodorik) megpróbálta összefésülni a gót és a latin kultúrát, társadalmat? Időnként elhangzik: Ezt a németek, angolok stb. nagyon sajátos módon fejezik ki.

Közös probléma az órarend, epochabeosztás bűvészmutatványán túl: mennyi lehet a cselekvő motívum, és mennyiben kell – lehet passzív szemlélőként befogadnia egy-egy tanulónak bizonyos tartalmakat. Például szükséges-e, lehetséges-e, hogy valamennyi tanuló végig

⁴²³ Élményközpontú irodalomtanítás. Kreativitás, produktivitás, kultúrakezelés a digitális korban.
<https://mek.oszk.hu/16400/16457/16457.pdf>

⁴²⁴ <https://mek.oszk.hu/20500/20543/20543.pdf>

csináljon egy kisvállalkozást, indítástól a termelésen, működtetésen át a befejezésig, vagy elég, ha egy csoport tagjaként vesz részt benne, részfeladatokat lát el, esetleg csak meghallgatja a vállalkozást végig csináló csoport beszámolóját?

Milyen külön utakat tud biztosítani szakirányban továbbtanulni készülőknek? **Azt is közösen kell felvállalni, nagy levegőt véve, hogy nem adunk házi feladatot! A gyerek ott van nyolctól kettőig-négyig az iskolában. Ha sportol, még plusz egy-két óra az edzés. Had maradjon már valami kis szabadideje is.**

Nem tudok róla, hogy valahol megvalósult egy ilyen együttműködés. Maradt a válogatás a közben készülő kerettantervekből, amelyek tananyagtartalmakra fordították le a NAT célkitűzéseit, és persze módszertani eljárásokat is ajánlottak.

Leírták a célok megvalósításához szükséges szellemi- anyagi eszközöket, vagy épp fordítva, egy jól működő műhely próbálta megfogalmazni mindennapi tevékenységének cél és eszközrendszerét.

Néhány kerettanterv eleget is tett a NAT elvárásainak. Heffner Anna például pontos képet vázol tantervében egy működő műhelygyakorlatról, amely hatékonyan támogatja a Zsolnai módszert alkalmazó iskolák munkáját.⁴²⁵ Külön élmény látni azt a finom áthangolást, amit ugyanő végez el a Tölgyfa munkacsoport tagjaként, amikor is a Bodócky István szerkesztette, képzőművészeti munkára koncentráló program számára készít tantervet.

"CÉL. az egyes kompozíciós eljárások kifejező hatásának megtapasztalása az alkotó munka során

KÖVETELMÉNY: a kifejező szándéknak megfelelően alkalmazza a különböző kompozíciós megoldásokat

különböző témájú festmények, grafikák, plasztikák kompozícióinak megfigyelése, rajzos elemzése

egyszerű kompozíciós megoldások: átlós, háromszög- és körkompozíciók rajzolása, festése"

A célkitűzés félreérthetetlen, pontos, világos, a teljesítés módját azonban a tanárra bízza. Nem mondja meg, hogy a kompozíciós eljárásokat figuratív vagy nonfiguratív képeken tanulmányozzák, a tantervből tanmenetet építhet a Lantos vagy a Molnár V. József hívó is. Ha egy iskola minden változtatás nélkül veszi át a Tölgyfa tanterveket, nem kell újra fogalmaznia pedagógiai programját, akkor sem ha közben rajztanárt cserélt.

Márpedig ez volt az, amitől a legtöbb igazgató félt. Mi lesz, ha jön majd egy új tanár, és azt mondja, hogy neki másik kerettanterv a szimpatikus, évente fogadtathatnak el, fizethetnek meg új pedagógiai programot? Erre persze felelhetjük azt, hogy az új tanár tudja mire jelentkezett, tanítson abból a kerettantervből!

A helyi pedagógiai programok, tantervek elkészítésére összeülő tantestületek látták, ha összeválogatják az egyes műveltségterületek leggondosabban összeállított tanterveit, nem fognak beleférni az időkeretekbe. És persze nehéz elképzelni, hogy az önkormányzat biztosítani tudná a tantervek eszközrendszerét.

Kénytelenek voltak szelektálni, esetleg látványosan szembemenni a bevezető részekben megfogalmazott célkitűzésekkel.

Össze kellett üljenek az érintett szaktanárok, hogy húzzanak, beírjanak, vágjanak, másoljanak.

⁴²⁵ OKI96ÉKPMT5-6

Az általam látott pedagógiai programokban nem történt meg a mintatantervek „összefésülése.” Amelyek között persze szintén akadt gyors, összecsapott, vagy átgondolatlan, nem tantervi szintű munka. Túl sok az esszéisztikus szöveg, valószínűleg nem egy tanterv feladata megfogalmazni a gyermek személyiségfejlődésének szakaszait, a szerző útiélményeit, vagy a műveltségterület fejlődéstörténetét. (Ha visszagondolunk, hogy milyen képlékenynek festettük le szaknyelvünket, bizonyos mértékig meg kell értsük a szerzőket. Meg hát azt se felejtsük el, a kiadványt méterre fizetik!⁴²⁶)

A mintatantervek általános megfogalmazásai nem elégtették ugyan ki a tanárok, vagy a konkrét eredményeket követelő politikusgárda igényeit, de reményt nyújtottak arra, hogy a továbbképzések és a kiadott szakkönyvek feltárják a címszavak mögött húzódó tényleges didaktikai tartalmakat. Ezen a terepen azonban csapda csapda hátán. Gaul Emilnek van valahol egy megjegyzése, micsoda csalódás érte, amikor első továbbképzésére készülődve szembesítenie kellett magasröptű szándékait a beseregülő kollégák konkrét igényeivel. Magam, saját 25 órás továbbképzéseimen bizony olyan elemi technikai, didaktikai műveleteket kellett továbbadjak, mint a gipszkeverés, vagy a látvány utáni rajz finom lépcsős fejlesztése. Az általam látott továbbképzések megmaradtak a szemléletfejlesztés szintjén, egyetlen gyakorlati foglalkozáson sem vehettem részt. Nem volt kamera, grafikai eszközök használatának bemutatása, stb. A továbbképző ipar önállósodott, inkább a képzők, mintsem a képzettek érdekeit szolgálta.

A vizuális kultúra tanárok helyzete egy helyi tantervkészítő alkuban

A vizuális kultúra az egyetlen tantárgy, amelynek legfőbb eszköze a művészeti alkotómunka.

A művészet - a jól felkészült, gyermekektől körülvelt művésztanár - mindig két dolgot jelentett az iskolavezető számára. Egyik a végletekig fejlesztett mesterségbeli tudás, aminek megalapozása igen kedves lehetett a szívének, hisz az alapok lerakása, gyakoroltatása a tanítvány teljes odadását igényli. "Dolgozni csak pontosan és szépen..." " A csendben, a világosságban..." (Ez utóbbi Kassáktól)

Ez persze még csak a mesterség, maga a művészet - néhány évszázad óta - legfőképp abban különbözik a köznapiságtól, hogy szabadságfoka mindig előtte jár annak. Ez a szabadság halogatható - előbb tanul meg a kötött gyakorlatokat - de a jobb művészek tudják, hogy ahogy a helyes érendben egymást váltogatják a nehéz, rostos, és a könnyen felszívódó pépes ételek, úgy a művészetet tanulónak sem elég elsajátítania a szakmai rutinokat, emellett ébren kell tartania friss szemléletét, szabadságigényét. (Lásd Leonardo: Trattato della Pittura)

Ez a szabadságigény komoly problémát jelentett a szocialistának nevezett pártállami diktatúra kibontakozásakor. A rajztanárság egyfajta értékmegőrző hallgatásba burkolózott. Jelzéseket adott, sejtetett, nem alakult ki egy szabatos szaknyelv.⁴²⁷ Ráadásul, mivel a színes képekkel illusztrált tanulmányok megjelenítése nagyon drága lett volna, az új programok csak a szóbeliség útjain terjedhettek. A pontos és világos önkép hiányában a műveltségterület, amely rejtőző értékfordozó volt a diktatúrában, megfoghatatlan, kiszámíthatatlan elemévé vált az új iskolának is.

⁴²⁶ Amikor Sinkó Istvánt felkérték az Alapfokú Művészeti Iskolák számára tantervet készítő munkacsoport vezetésére, kkiötötte, hogy a honorárium ne függjön a terjedelemtől.

⁴²⁷ Bálványos Huba gyakran fájalta, Gyenes Zsolt összeállított egy fogalomgyűjteményt (http://vizualzene.hu/fogalommagyarazat_vizkom_gyenes_fin.pdf), de nem jutott el a gyakorló kollégák szélesebb köreihez. Korábban már említettem, hogy a magas pedagógia és a gyakorló pedagógus sem beszélt ugyanazon a nyelven, de utóbbinak a tanított műveltségterületen belül jó esetben nem voltak nyelvi problémái. „Elméletek jönnek, mennek, a béka marad!” (Biológus szólásmondás)

A kreatív műhelyek gyerekei szabadabban viselkedtek. Egyes iskolák örültek ennek, a szabad gyerek önállóbb, nem kell állandóan fogni a kezét, kevesebb vele a gond. Átlag iskola azonban nem szereti a gyermeki önállóságot, jobb, ha ott van az a kölyök a pontosan kijelölt helyén, és nyugton marad. A tanár se nagyon fészkelődjön. Tessék csak kordában tartani az osztályt, lehetőleg ne szűrődjön ki zaj az óráról, és jó lenne, ha a rajzóra után nem kellene lenyugtatnia a gyerekeket a matektanárnak néhány határozott belemenéssel.

Nehezítette az együttműködést, ha a rajztanár egyedül volt. Ha nem volt iskolai vetélytársa, kollégája, könnyen magába titánkodhatott. Ha módszereiben messze távolodott a mindennapi hospitalizáló gyakorlattól, a helyi tantervek készítésekor kétszeresen is rossz alkupozícióból indulhatott.

Az iskolavezetés gyakran vállalt hálátlan szerepet, ha e mögé a renitens figura mögé állva kezdte meg az iskolai szabadságkörök tágítását.

A kiadói ipart ennél is nehezebb helyzetbe hozta az egyébként igen helyes minisztériumi törekvés, mármint hogy ezt a tantárgyat hagyják meg tankönyv nélküli műveltségterületnek. Képgyűjteményt ugyan lehetne megjelentetni, de vannak szerencsésebb szemléltetési formák. A jövő láthatóan az interneté. Elvileg nagyon jó lenne, ha minden program rendelkezhetne egy saját képeskönyvvel, de programozott tankönyvből úgyis elég van már. A tankönyv a passzív befogadás felé kényszerítené az iskola legaktívabbnak szánt műveltségterületét. Csak hát a kiadónak az nem üzlet, ha megjelentet néhány száz példányban egy tanári kézikönyvet, az ő haszna a gyerekek kezébe szánt könyvön van. Jöttek hát a könyvek, gyorsan, merthogy el kell költeni a megszereshető pénzeket.

A tankönyvkiadást korábban a szokott kettősség jellemezte. Volt a hivatalos Tankönyvkiadó, és a kis periférikus kiadók, akik alkalmi kiadványokkal próbálták befolyásolni a hazai vizuálpedagógiát. Mint másutt, itt sem volt teljesen egyértelmű, hogy a hivatalos kiadó csak merev, idejétmúlt munkákat adott ki (. Itt jelent meg a TÉR- Forma - Szín⁴²⁸, és Lantos Ferenc mintaszerűen pontos munkája⁴²⁹), és a kis kiadók sem mindig remekeltek, de azért többnyire ez volt a helyzet. Mintha valami nagy "természetbeni ellenkezés" lett volna a "Tankönyvkiadó", és a vizuálpedagógiai reformgeneráció között. Végül ez az ellenkezés a beszélőviszony felmondásává változott, amikor a kiadó saját szerkesztője tollából jelentetett meg egy minősíthetetlen tartalmú tankönyvcsaládot.

Megyei szaktanácsadóként, a Magyarország gyermekszemmel akció szervezőjeként igen nagy minta alapján mondhatom, a mindennapi rajztanári gyakorlatot sokkal inkább meghatározzák a keringő régi tanmenetek, mintsem a reformpedagógiai szándékok.

A rendszerváltás után megfogalmazódott a gyereket-szülőt kliensként kezelő iskola iránti igény, de ez a szűkös keresztmetszet miatt inkább csak néhány igazgató, tantestület, vagy szülői csoport különleges képességeinek köszönhetően jöhetett létre. A többi iskola maradt a szolid hivatali működésnél. A helyi pedagógiai program – tanterv készítek egészen szépen játszódhattak egy - az iskolai mindennapoktól fényévnyi távolságban leledző, szabályzat gyártó játékként. Itt nyert aztán igazán teret a bürokrata típusú nevelő - vezető.

Az iskola eltávolodásának a hivatali szereptől lehetett volna oka az igazgatók, testületek szakmai felkészültsége, vagy/és etikai igényessége, a szülők érdekvérvényesítési képessége, vagy az önkormányzat menedzseri szerepvállalása. Ha mindezek hiányoznak, akkor talán az ellenőrzés, a felügyelet segíthet valamit, gondolhatnánk, de hát ha egy hivatal ellenőriz, akkor nem túl valószínű, hogy a hivatali működést fogja korlátozni.

428 Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

429 Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994

A Közoktatási Önellenzőrzési Kézikönyv több mint négyszáz pontban sorolja fel az iskolavezetés adminisztratív feladatait, de ezek természetesen csak összefoglaló szempontok. Az alapvető dokumentumok maguk is több száz bekezdéssel bírnak, amelyek újabb több száz bekezdés hívó szavai lehetnek. (. Lásd mellékletek: Egy kis bevezető az iskolai bürokrácia világába)

A közoktatási bürokrácia a csendes fenyegetésekkel vezérlő pártállam kimúltával kapott csak igazán erőre.⁴³⁰ Az iskola élére kinevezett igazgató hamar rájön, rá itt nem mint pedagógiai vezetőre, hanem mint aktaszaporító adminisztrátorra, illetve pénzszerző gazdálkodóra van szükség. Ebben a munkában legfőbb szövetségesei a sértett gazdaságvezető, iskolatitkár. A sértést egyiküknél a gazdasági szférában megkereshetőnél jóval kisebb fizetése, másikat a tanárok óráinál hosszabb munkaidő táplálhatja. Az iskola kettészakad a tevékeny, az iskolát tulajdonképpen iskolává varázsló adminisztráló, „kőkeményen dolgozó”, és a munka elöl menekülő, sunnyogó, az (. adminisztrációs) iskolaélet szempontjából teljesen hasznavehetetlen, sőt, azt akadályozó tantestületi világra. Ahogyan a szocialista vendéglátóipar igazi sikereinek már csak egyetlen akadálya volt, a vendég, úgy válhat a sikeres iskolai élet legfőbb akadályává a tevékeny tanár. Csak míg a termelő szféra a rendszerváltás után rákényszerült a gondolkodásváltásra, addig az iskolai világban minden maradt a régi.

NAT rekontra. Kerettanterv

Összességében is kimondhatjuk, az iskolai gyakorlat nem igazolta vissza a NAT sikerét. Az okokról hosszan lehetne vitatkozni, mi volt előbb, az iskolák tömegeinek látványos kudarca, helyben topogása, vagy a politika rövidlátása, érzéketlensége? A liberális államalkotó eszme visszaszorulása, egy sajátos "leharcolt, ordas" politizáló réteg hangjának felerősödése? Vagy a legközönségesebb munícióhiány? Anyagi, szellemi eszköztelenség?

Van aztán egy olyan kritika is, hogy amíg csak az alapelveket kellett kifejteni, addig a NAT alkotói remekeltek, de amint ezt egy alapdokumentummá kellett fogalmazni, párhuzamos beszédmódok alakultak, az egyes részműveltségi területek között bizalmatlanság támadt, harc indult az óraszámokért, maga a NAT is párhuzamos szálakon futtat olyan tartalmakat, amelyeket egységesíthetett volna.

A politikai vezetés egységesebb szerkezetet, tartalmakat, módszereket, normatívabb tanterveket kért.

És persze volt egy földhözragadtabb szempontja is a központosító törekvéseknek. Azért, hogy a mi káderünk kaszálhassa be a pénzt a tankönyvért és ne szabad versenyben nyerjék el a legjobb tankönyvek. Mert ott a mi kádereink megbuknának, mert tehetségtelenek. Itt minden a pénzlenyúlásról, hatalomkiépítésről és csapatépítésről szól.

Az önkormányzatok is olyan tanterveket szerettek volna látni, amelyek pontosan megmondják mikor, minek kell történnie az órákon, mit kell a gyerekeknek tudniuk negyedik, nyolcadik végére.

A NAT kudarca némi reményt nyújtott a rajztanárság számára, hisz az iskolák döntő többsége heti egy órában tervezte a vizuális kultúra műveltségterület oktatását. Ezt a vereséget a kollégák többsége a vizuálisan műveletlen ellenség ármánykodásával magyarázta, csak kevesen gondolták végig, megnyerhetjük-e magunknak a video klipeken felnőtt generációt a papír-ceruza-festék technikák háromszögébe szorulva, a látványt leíró rajzolgatástól legfeljebb valami posztimpreszionista "plenerézisig", nonfiguratív komponáltságig jutva. Nem mondom, hogy kivételes erejű személyiségek nem nyerhetik meg a tanulókat egy bensőséges, hagyományos eszközökkel dolgozó műhelymunka számára, de a ritka kivételek nem feledtethetik velünk: az iskolák döntő többsége technikai eszközeiben, módszertanában messze

⁴³⁰ Amiből persze nem következik, hogy vissza kellene állítani a pártállamot.

elmarad a kor követelményei mögött.

A megoldás keresésében két stratégia szegeződött szembe egymással. Ha nagyon le akarjuk egyszerűsíteni: egyik oldalon az Iparművészeti Egyetem tanárképző karán végzett komplex szemléletű tanárok⁴³¹, másik oldalon a Balogh Jenői örökség önjelölt gondozói, sajátos érzelmi, indulati, eszmei hevülettel feltöltve, amely mögött eléggé eltérő irányú és minőségű didaktikai teljesítményekkel szembesülhettünk.

Ha az elmúlt évek történései közül valamit igazán fájjalhatunk,⁴³² az a karakteresen eltérő nézetek közötti nyílt vita elmaradása. Mi sem lett volna nagyobb segítségünkre, mint ha a felek okos érveléssel tárják fel saját értékeiket, és a másik fél szakmai teljesítményének gyenge pontjait. Ehelyett maradtak a saját körökben elmondott önmegerősítő hitvallások, meg persze a háttérben zajló intrikák, a szakmai értékek védelmében pedig maximum az államtitkároknál való előszobázás jelentett valami reménysugarat.

No, akkor jöjjenek a kerettantervek, konkrét tananyagtartalmakkal, didaktikai módszerekkel.

Nagyjából ebben a helyzetben indult meg a kerettantervek elkészítése, számomra igen megnyugtató módon, hisz a bizottságokban ott ültek a művészetpedagógusi szakma legfelkészültebb tagjai⁴³³. Ők jelenthették a garanciát arra, hogy most valóban létrejön valamiféle közös beszéd, az elkészülő kerettantervek végre feltörnek az órák szürke unalom-jegét.

Hogyan kanyarodott másfelé a történet? A felek szokásos túlterheltsége, időhiánya, az animáló hivatalnokréteg alkalmatlansága, anyagi eszközök szegényessége? Akkoriban kisebb gondom is nagyobb volt annál, mi történik a kerettantervi bizottságban.

Egy jól kiépült NAT alapú iskolatársadalomban a tanterv összességében megelégedhetne azzal a célkitűzéssel, hogy alsóban őrizze meg a kisgyermek rajzolókedvét, támassza fel, ha már gátoltságok kötnék.

A rajzolás, festés, mintázás válják a gyermek és a gyermekcsoport mindennapi gondolkodási, önkifejezési formájává, tanuljanak meg beszélgetni egymással a formák nyelvén, együttműködni azok létrehozása során.

Mindeközben kerüljenek elő műalkotások, keressenek szavakat a látott dolgok megfogalmazására, majd felső felé haladva ismerkedjenek meg egyre több anyagi és gondolati technikával. Rajzoljanak, fessenek képeket, képregényeket, az iskolai farsangon legyenek szép festett arcok, különös ruhaköltemények, a mindennapi életben jelenjenek meg az organikus tárgy kultúráról az aktuális kézműves divatig terjedő alkotások (. ékszerek, ruhadíszek, stb) az iskola falain, tereiben legyenek ott a tanulók kézművészetéhez közelítő munkái. Sajátítsák el a hagyományos és digitális képzőművészeti eszközök használatának alapjait.

Hogy ezeket a célkitűzéseket miképp teljesíti a tanár, az már a gyerekcsoport, tantestület, tanár, szülő, helyi társadalom sokszögének igényei és lehetőségei szerint kell alakuljon. Mindebben nagyon gazdag részletes didaktikai anyagok kell segítsenek, olyan tantervháló, amelynek szálai hol egymásba folynak, hol vakon végződnek, hol spirálisba csavarodnak.⁴³⁴

A kerettanterv ehhez képest mindenképp merevebb, alkalmatlanabb képződmény lesz. Persze fontos fejlesztési irányokat jelölhet ki, de abban a legkevésbé sem bízhattam, hogy ehhez

⁴³¹ Lásd pl.: Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995. Illetve: Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?

⁴³² Persze a kötelező ceterum censeóról nem megfeledkezve: Csak anyagi-szellemi eszközökkel jól felszerelt, jól megfizetett tanártól várhatunk jó teljesítményt.

⁴³³ Bodóczy István, Jakab György, Hartai László jut hirtelen eszembe.

⁴³⁴ Ahogy azt a Soltra Elemér, Balogh Jenő vagy Szabados Árpád felvázolta geometriai modellek mutatják.

különösebb eszközöket biztosíthatna az iskolák számára. Lesz néhány elszánt kolléga, aki mintaszerű helyi tantervében szépen beillesztgeti eddigi munkásságát a kerettanterv címszavai mögé, más részük átfutja, aztán marad a jól bevált tanmeneteknél. Esetleg visszatér a régi „kettős könyvelés”. Lesz egy helyi tantervnek megfelelő tanmenete, ami bekerülhet a naplóba, meg egy másék, ami szerint ténylegesen haladnak.

December közepén azonban megkeresett a tantervi bizottság elnöke, hogy vállalnám-e a vizuális kultúra műveltségterület leggyakrabban használt helyi tanterveinek kerettantervé történő összegyűrését.

Számtalan érvem lett volna a felkérés elhárítására, és mindössze kettő, hogy elfogadjam. Az első a jelentéktelenebb, így alkalmam nyílhat, közelről figyelni a tantervgyártó nagyipar működését. Na, de, elég jól látszik az messziről is. Ami miatt végül is elvállaltam a feladatot: rákényszerülök egy átfogó térkép felrajzolására a hazai vizuálpedagógia állapotáról, szemelvénygyűjteményt állíthatok össze legfontosabb értékeiből.

Érdekes, tanulságos hetek következtek (Gaul Emil folyamatos segítségével. „Biztos azt akartad mondani hogy.... Ezzel viszont akkor kizárjuk a.... Olvastad mit írt erről.... Na akkor ezt szedjük rendbe!”), szövegoldalak százait őrzöm winchesteremen. A Tölgyfa szemléletű tantervi szövegek fokozatos átalakulását a végül is majdnem megjelent szöveggé.

Utóbbi kitétel arra utal, hogy a százegynéhány munkaórát tartalmazó, lektorált szöveget a megjelenés előtti pillanatokban néhány – nálam szorosabb „felső kapcsolatokkal rendelkező” kolléga a hazai vizuálpedagógiát végveszélybe döntő dokumentumként értékelte, néhány mondatot kihúzott, néhányat beírt, néhányat átfogalmazott, mint lelkiismeretes gimnazista, ha házi feladatot másol, és persze bekerült a szemléltetésre ajánlott műtárgyak jegyzéke, de a dokumentum lényege nem sokat változott. (.Ha a kollégáknak több idejük van, nyilván észreveszik, hogy egypár vágóasztalra kitett NAT tartalmat elfelejtettek visszaszúrni. (. Európán kívüli művészetek, a fotó, mint tevékenység, stb) néhány konkrét műhelyhez köthető módszer pedig - gondolok itt pl. a Kárpáti Andrea által szorgalmazott portfólióra, belső hatalmi vetélkedésnek eshetett áldozatul. Ujabb lektorálásra már nem maradt idő, a tantervi főosztály vezetője hangsúlyozta, hogy a három kolléga nem lektorálást végzett, hanem új tantervet írt, így a kerettanterv vizuális kultúra fejezete lektorálatlanul jelent meg.

Összességében mégsem bántam meg, hogy elvállaltam a munkát, mert megtapasztalhattam mindazokat a kommunikációs zavarokat, amiket eddig csak alulnézetből szemlélhettem.

Csak egyetlen példa: a művészet születését, a korstílusokat mind az irodalom, mind a történelem, mind a vizuális kultúra mintatantervei tartalmazzák. Ha nem jön létre együttműködés a tanmenetek készítésekor a szaktanárok között, akkor a gyerek háromszor hallhatja ugyanazt. Míg ha létrejön az együttműködés, akkor a rajz órán megismeri az első plasztikai-képi próbálkozások technikáját, készít egy kis tanulmányt, technika órán valami csiszolásos, pattintásos tárgyformáló technikát, irodalom órán vesznek valami nyelvi-zenei mágiát, és történelem órán az egészet összerakják egy életjátékká. Legjobb ha összevonják az órákat, és csoportmunkában egy délelőtt csinálják végig az egészet. (.Amihez persze az kell, hogy a szaktanár résztvevők igazán partnerek legyenek a dologban, hogy az iskolának legyen jártassága az efféle rendhagyó napok szervezésében, ne jelentsen üzemzavart a mindennapi munkában. E mögött a néhány mondat mögött bizony tanári kézikönyv oldalak százai rejlenek. Ha hiányoznak ezek a háttérismeretek, marad az ünneplőbe öltöztetett gyerekek előtt elhangzó igazgatói beszéd, majd némi szoknyaszél markolgotó kis irodalmi színpadosdi, végül némi agyagozás, festegetés, rajzolgatás, vetélkedés. "Vigyázzatok a ruhátokra!") Ha tantestületeken belül el is tudunk képzelni efféle együttműködést (. Ámbár gyakoribb volt, hogy a szakmai megfontolások helyett inkább a felek hangereje határozta meg a kialakuló tantervi struktúrát, órakereteket. A tánc-dráma tanár pl. elvitte az óraszámot a rajztanár elől, majd másnap azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy ugye rajzórán majd elkészítik a maszk

terveket, díszleteket, stb. Itt az igazgatókra hárult volna komoly szerep, ha nem álltak hivatásuk magaslatán, könnyen szétverhettek jól működő műhelyeket), a kísérletező felső szakmai elit képviselői között ez egyelőre elképzelhetetlen. Ha összeül egy történelem és egy rajz tanár, akkor saját tantervei megvalósítójaként mindkettő önmagát, a másiké mögé meg egy leharcolt, tudatlan gyalog szaktanárt képzel, és semmi pénzért nem adna át neki egy-egy tartalmat.

Ahhoz, hogy szót értsenek egymással, ismerniük kellene egymás szakágának legújabb eredményeit, egyelőre azonban még saját szakterületük olvasásában is erős kihívásokkal küzdenek.⁴³⁵

Mindenfajta humán sovinizmus nélkül mondom: az iskolában nagy szükség lenne egy heti négy-öt órás kreatív művészeti tárgyra, ahol a gyerekek nem megtanulnák, befogadnák, hanem termelnék a "művészetet"⁴³⁶. Tárgyakat, zenét, újságot, filmet, miegyebet, aminek érdekében persze tanulniuk is kellene. Ez a komplex tárgy egyáltalán nem eredményezne egy csomó megtévesztett gyereket, aki nyolc éven át abba a hitbe ringatná magát, hogy majd nagy művész lesz, ahogyan a gyerekek többségének sem fordul meg a fejében, hogy nagykorában majd homokvár építésből, vagy harci játékok szervezéséből fog megélni. Épp ellenkezőleg, a művészi alkotás folyamatának megismerése, annak átlátása, milyen sok lépcsőfokot kell megmászni az alkotó pályára készülődő embernek, ahhoz vezet, hogy a gyerekek döntő többsége egy-egy kis részterületet ugyan tovább művel, rajzol, képet néz, firkál, stb, de inkább valami tisztos polgári pálya után néz. (Akit gyermekkorában jóllakattak süteményekkel, nem érez majd mítikus vonzódást a cukrász pálya iránt)

Nagyon fontos lenne, hogy ne hátráljunk vissza a régi atomizált tantárgyi tartalmakig és szerkezetekig, a művészetpedagógia ne akarjon beolvadni a tantárgyak kioktató szövetébe,

⁴³⁵ Mielőtt megbotráncoznánk, gondoljuk végig egy gyakorló tanár szokásos életkörülményeit. Vannak persze üdítő kivételek.

Olvasom pl a történelempedagógiai füzetekben:

" Az alaptantervet végig olvasva bárki meggyőződhet arról, hogy az elméleti elképzeléseket nem lesz könnyű megvalósítani a mindennapokban már csak azért sem, mert a tantárgyak közötti koncentráció - amely pedig oly nagymértékben megkönnyítené a tanulók dolgát - ezúttal nem volt a tantervalkotók célja. Nekünk magunknak kell megtalálnunk az átfedéseket, ha ezt nem tesszük, könnyen kerülhetünk kínos helyzetbe.

Néhány példa erre:

A NAT 41. oldalán IRODALOMBÓL:

"Részletes követelmények a hatodik évfolyam végén" előírja, hogy "Elemi tájékozódás a művészet születéséről, az irodalom és például a zene, a képzőművészet kapcsolatáról, majd a 179. oldalon MŰVÉSZETEK főcím alatt "Összefüggések meglátása a zenei korok, történelmi események, a képzőművészet és az irodalom között."

193. old. VIZUÁLIS KULTÚRA:

"7-10. évfolyam: Tájékozódás a művészettörténet nagy korszakaiban"

195. old. "A történelmi korszakok néhány jellemző tárgyának ismerete, a korstílus felismerése"

203. old. Részletes követelmények a 10. évfolyam végén: "Legyen tájékozott a művészettörténet nagy korszakaiban, ismerjen fel és nevezzen meg adott kort és irányzatot reprezentáló műalkotásokat. A kor és a műalkotás közötti összefüggés megértése. Az alkotói folyamat, az alkotói módszerek ismerete. Tudjon saját szavaival elemezni egy műalkotást." Mi tehát a mi teendőnk, hiszen végre nem kell kapkodnunk, a korstílusokat úgyis megtanítja majd a rajztanár, énektanár?

Valóban. De munkája csak és kizárólag akkor lesz hatásos, az átadott ismeret akkor mobilizálható irodalom és történelemórán, ha a helyi tantervek elkészítésekor kollégáinkkal konzultálva pontosan tudjuk, melyik tanítási héten hivatkozhatunk például a jáki templomra, hisz ez a kép a legtöbb irodalom és történelem tankönyvben is szerepel, s melyik tanítási héten kell a tanulók "kikérdezése" helyett nekünk magunknak elmagyarázni, miért szép, jelentős épület ez még huszadik századi szemmel nézve is? " (. Domokos Zsuzsa: A Nemzeti Alaptanterv társadalomtudományi integrációjának lehetőségei. Történelempedagógiai füzetek 1. 1997)

⁴³⁶ Legalább is addig, míg fel nem nő egy új generáció, amelynek már természetes, hogy tud énekelni, táncolni, festeni a kémia tanára is.

mert ez az iskolai képzőművészeti nevelést óhatatlanul a fakultációk szomorú státuszába utalná.

A kerettantervi tervezés az óraszámokban hozott némi javulást. Az eredetileg tervezett 1-1-ről a felső tagozatban 1.5 -1.5-1-1-re emelkedett. A gyakorlatban azonban megkezdődött a tantárgy kivonulása, egyre több iskola "oldja meg" tanítókkal az 5-6-os rajz órákat, 7-8-ban pedig az eddig teljes óraszámban másik tárgyát tartó kolléga veselkedik neki a feladatnak. A szakközépiskolákban ugyan újabb terepet nyertünk, de az iskolák többsége nyugnek tekinti az új tantárgyat, az órádó kolléga ne is reménykedjen szakteremben.

Ahhoz, hogy a tantárgy visszanyerje iskolai rangját, újabb kiáltványra lenne szükség, amely az általános vizuálpedagógiai gyakorlat frissítésére felmutatására szólítana fel⁴³⁷. Másképp szakmai értékeink eltűnnek a süllyesztőben, illetve kivonulva az iskolából a művészeti iskolai hálózatban próbálnak menedékre lenni.

Elkészültek jóváhagyattak a pedagógiai programok, helyi tantervek, az iskolák gazdagabak lettek egy dokumentummal, a jóváhagyó szakértők pár százezer, pár millió forinttal, kezdődhetett a „minőségfejlesztés”.

Búcsú az általános iskolától

Megtörtént a rendszerváltás, az iskola potenciálisan sok mindenre képesnek tartott⁴³⁸, mindenféle színtereken, mindenféle várakozásoktól övezett rajztanára lassan felhagyott minden mással, visszavonult a bizottságokból, minden figyelmével a programfejlesztés felé fordult. Legyen egy működőképes szelete egy - az átlagot némely pontján alul, másutt felülreprezentáló - általános iskolának. Ha sikerül a hasonlóképp gondolkodó kollégákkal, barátokkal összefogva maguk után húzni az egész iskolát akkor közösségként, ha nem, akkor magányos „farkasként” a szakterem-szertár-műhelyek mélyére húzódva. Esetileg mérlegelve, mikor elkerülhetetlen a kimozdulás, és mikor lehet ellenállni a beillesztési, lenyugtatási törekvéseknek.

Zajlanak majd tovább az órák a szomszéd teremben, kizavart gyerekek álldogálnak a folyosón, hallgatják a bentől kiszűrődő hangokat a dór államról. Sorjáznak az ünnepségek, tagolják a tanévet a megszokott rendben. **Nyilván lesznek ünnepségek, viharos dobogó, füttyögő hangorkánok, amikor az iskola legjobb sportolói, táncosai, zenészei futnak ki a tornaterem közepére, átvenni valami igazgatói elismerést, és lesz olyan, ahol egész más történik.**

**„„hol a lyukas-zászló te csirkefogó, beírok az ellenőrződbe... Idejön „lukazzászló” nélkül.⁴³⁹”
„Zsidók, takarodjatok az osztályból!” – mordul bele az órába a kis L.**

Jönnek majd befelé a gyerekek a colákkal, chipses zacskókkal, méregdrága, vagy azt utánzó ruhákban, köztük néhány, aki nem ilyen, a tanárban óhatatlanul meginog a hit, hogy „ezek”

⁴³⁷ Ez a frissítés természetesen megint csak szemenszedett eufémizmus.

⁴³⁸ Matúz Jánossal beszélgetve szóba kerülnek kollégák házasságtörései. „Na, rólam aztán ilyesmit nem terjeszthetnek” Nem, rólad mást terjesztenek. Azt mondják, csak azért vagy még mindig általános iskolai tanár, mert pedofil vagy!” Hát, örülök, ilyen nagy formátumú fickónak tartanak, de ez közönséges érzéksalódás. Mert az az igazság, hogy nekem hetek agymunkájába kerül az, ami a valóban rátermettekből pár perc alatt kirepül. Mire mennék így az üzleti világra, vagy a politikában? A másik oldalán, a pedofilian meg barátaim jót mosolyognának, hisz komolyabb barátnőim (. A utolsóból lett a feleségem) mindig nálam idősebb, értelmesebb nők voltak.

⁴³⁹ Szávai Katalin

valaha is szabad emberek lehetnek.... (Törődjünk bele, hogy a világ már csak ilyen, a gyerekek benne nemkülönben, menjünk el nagyvonalúan az elszalasztott lehetőségek mellett, koncentráljunk inkább arra, hogy megfeleljünk az iskolával szemben támasztott formális előírásoknak.)

Az új igazgató nagy elszántsággal látott munkához. Általában este hatkor ment haza. Átnézett minden dokumentumot, jelentést, kijavította a helyesírási hibákat, mintha fizikai szenvedést okozott volna neki, ha valami nem volt rendben. Elkezdte otthonosabbá tenni az iskolát, játékosabbá az óravezetést, demokratikusabbá a viszonyokat.

Kis hajócskákat úsztatni vonulunk ki a Zagyvához, ő megy az élen, dobogtatót verve, mintha egy szurkolói B-középet vezetne. Hihetetlen hangulatot tud teremteni. Aztán szépen sorra veszi a problémákat. Sok az eldobott szemét? Tegyük tisztává a környezetünket. Sikerül. Sok az erőszak a gyerekek közt? Tegyük ellene valamit. Nem tudom mit tettek – ekkor már átmentem a művészeti iskolába – lásd hátrébb – de eltűnt az erőszak. A nyolcadikosok minden évben adtak egy kis műsort a tornateremben - búcsúzóul. Mindig sírás volt a vége. – Nem akarunk elmenni!!!!”

– Ne menjetek el!!!! – ölelgették egymást az búcsúzkodók és az alsóbb évesek.

Berendeztünk egy játéktermet, számítógépes játékok, rex, billiárd, mindig van egy taanár ügyeletes. A falak természetesen kifestve.

Egyetlen dolog maradt a régiben, vagy legalább is nem változott eleget ahhoz, hogy teljesen átírja a mindennapokat - az órák tananyaga és az óravezetési stílusok.

Tettem egy kísérletet a problémák feltárására, megrendeztünk egy igazlító napot, de nem sok eredménnyel. Nem bontakozott ki érdemi párbeszéd a felek között. Később Kádár-csomor Gábor indította újra.

Egyetlen kis melléfogásra emlékszem csak, amikor megpróbálkozott a Lénárd – Demeter módszer bevezetésével.⁴⁴⁰ Demeter Katalin és egy – a módszert alkalmazó tanítónő tartott egy kis programbemutatót egy értekezletünkön. Én már ismertem a Varga Tamás⁴⁴¹ komplex, a matematikai logikára alapozó, és „Lénárd Ferenc – Demeter Katalin, inkább a műveleti jártasságokat fejlesztő módszertanát. Laikusként valami szerencsés keverékét szerettem volna látni az iskolában, gondolkodtasson is, meg adja meg a gyors műveleti intelligencia örömeit, de ahogy az előadás kezdett átúszni szimpla agitációba, gondoltam elmondom kritikai észrevételeimet, de Demeter Katalin rutinosan visszakérdezett: tudom-e mi történik az órákon? – amire a kollégák nagyobbik része jóleső morajlással reagált. „Na végre valaki helyére teszi ezt a minden lében kanál okostojást, aki azt hiszi, már a matematika tanításához is ért.” Ekkor még tagja voltam az oktatási bizottságnak, fülembé jutott, hogy valójában én diktálom az igazgatónak a teendőket. Remek alkalom volt, hogy meghunyászkodó visszavonulással jelezzem, nem ez a helyzet. Végül a módszer – némi próbálkozás után - mégsem került bevezetésre.

Az iskola lendületbe jött, jó híre támadt, sikerült elérnie egy körzeten kívüli státuszt, a gyerekek alkalmassági vizsga után kerültek felvételre, állandó lett a túljelentkezés. A diákolimpiai sportversenyben egyre jobb helyezéseket értek el a gyerekek, volt olyan év, amikor az iskola az első helyen végzett. Már csak az egyéb tanórákat kellett volna a komolyabb fejlesztés színterévé tenni. egy idő után itt is sikerül megtenni bizonyos lépéseket, de közben tettem egy tizenhárom éves kitérőt az Alapfokú Művészetoktatás világába. Mielőtt ezzel folytatnám a történetet, lássuk ezt a bizonyos kísérletet.

Az alábbi szöveget esetleg szintén jól meg kell húzni, utalva a megjelent írásra. A végjegyzeteket pedig át kell alakítani lábjegyzetekké.

⁴⁴⁰ Lénárd Ferenc – Demeter Katalin: A nevelés gyakorlata a tanítási órán. Tankönyvkiadó, 1990.

⁴⁴¹ Játsszunk matematikát! 1–2. (Budapest, 1972–1973; bővített, átdolgozott kiadás: 2022)

„Jó néhány éve úgy döntöttünk, hogy szeretnénk tiszta iskolában élni. Elegünk van az eldobált, padokban maradt papírokból, almacsutkákból. És lám, mára tiszta iskolában élünk. Azután néhány évvel ezelőtt elkezdtek szaporodni a verekedések, vérző arcú gyerekek között kellett volna igazságot tenni. Úgy döntöttünk, elegünk van az erőszakból, tettünk érte, és lám, ma már nem jellemző közöttetek az agresszió.

Tavaly azt tapasztaltuk, hogy romlik az órák fegyelme. Egyre többször kell valakit kiültetni a folyosóra, hogy ne zavarja az órát. Márpedig mi sportiskola vagyunk, a ti tanulásra fordítható szabadidőtök kevesebb, mint a kortársaitoknak. A szellemi és fizikai adottságaitok alapján az átlagosnál erősebb tempójú és mélységű tanórai haladásra is képesek lennétek, ám vannak közöttetek, akik nem rendelkeznek az ehhez szükséges motivációkkal, vagy akik egy-egy nehezebb élethelyzet következtében válnak képtelenné a fegyelmezett munkára.

Elkezdtek keresni a megoldást. Megkérdeztünk benneteket és a szüleiteket, megnéztünk más iskolákat, és végül úgy döntöttünk, hogy bevezetjük az *Arizona programot*.^[1] Indul tehát a program, részletesebb tájékoztatást az osztályfőnököktől fogtok kapni.” – mondta el az igazgatónk az iskolagyűlésen.

ELŐZMÉNYEK

A bajok, azt hiszem, a kompetenciaméréssel kezdődtek. Addig úgy láttuk, hogy minden rendben van. Sportiskolai típusú általános iskolánkban a gyerekek többnyire jól tanulnak, jól sportolnak. Egyeseknek csak az egyik megy jól, néhányuknak egyik sem, és persze minden évfolyamon akad egy (.néhány) „botrányfelelős”, notórius viccelődő, padon elhasalva kívülmaradó, alapvetően azonban jól érezzük magunkat; a tanárok és a gyerekek többsége szeret bejárni. Nem rossz dolog „Szecsásnak”^[2] lenni. Az órákon ugyan vannak néha gondok: akad, akinek nincs felszerelése, aki zavaró megjegyzéseket tesz. Előfordul, hogy piszkálják az „akut” vagy „idült” bűnbakot, néhányan csúnyán beszélnek, de úgy véljük, ezek létező jelenségek mindenütt. Dolgozunk a problémákon, de pánikra azért semmi ok. „Mit nem adnának más iskolák, ha a mi »elvetemültjeink« lennének náluk a legrosszabb gyerekek!” Elég megnézni a *Lipdub* című filmünket,^[3] ahol az iskola valamennyi diákja és tanára megjelenik, és keresve sem találni köztük rezignált, fásult vagy dacosan ellenálló arcot.

Váratlanul ért bennünket, amikor a 2001-es első kompetencia mérésen a városi iskolák középmezőnyében találtuk magunkat. A megoldást természetesen a módszertani megújulás jelentheti. El kell érnünk, hogy az órák az intenzív fejlesztés színterévé váljanak. Épp ezért figyeljük a pedagógiai innovációkat, részt vettünk Oroszlány Péter tanulásmódszertani képzésén,^[4] használjuk a HEFOP és TÁMOP programokban kifejlesztett kompetencialapú oktatási programcsomagokat, sportiskolai módszertani központ vagyunk és Tehetségpont három műveltségterületen. Az intenzívebb órai munkához azonban - mindezekén túl - az eseti konfliktusokat is jobban kellene kezelnünk. Olvasgattunk, utánanéztünk a lehetőségeknek. Arra nem vállalkoztunk, hogy átrágjuk magunkat az iskolai fegyelem könyvtárnyi irodalmán; praktikus megközelítéseket kerestünk. Találtam egy rövid leírást a pápai Weöres Sándor Általános Iskolában alkalmazott Arizona programról.^[5] Megrendeltük a program működését részletesen bemutató kiadványt.

„Magyarórán a tanár felteszi a kérdést: Melyik verssel foglalkoztunk az elmúlt órán? Pisti jelentkezik, majd kiesik a padból. A tanár titokban örül, Pisti végre tanult, felszólítja. Mire Pisti: WC-re kell mennem (.öt perccel becsöngetés után). Ez az apró megjegyzés kizökkenti a tanulókat és a tanárt is az óra normális menetéből. Nem maradnak el a megjegyzések, a nevetések, Pisti kimegy, mire elcsitul a hangulat, jön vissza, ami újabb kizökkentéssel jár. Egy-egy ilyen kis jelenet néhány percet elvesz az órából, megzavarja az órai munkát.”^[6]

Mit tehet ebben a helyzetben a tanár? Nyilván helyzete, típusa válogatja. A klasszikus, szigorú didakta először „helyi jellegű” erőszakot alkalmaz: ide tartozik a „géppuskaszáj”, a (.fizikai helyébe lépő) verbális agresszió, a megszegyenítés, becsmérlés, majd az osztályból kizavarás vagy az igazgatóhoz küldés. (.Az osztályból történő kiküldésnek ismerjük a szabályozott változatát is: „Kimész, megállsz a nyitott ajtó előtt, hogy lássalak!”)

Ha a tanár távolodni kezd a klasszikus didakta szerepétől, igyekszik a minimumra szorítani a tanári erőszakot. Végző esetben inkább „kikel magából”. Leveti tanári (.varázsló-) köpenyét, és magánemberként háborodik fel, hogy ilyen gyerekek is léteznek. Vagy azon háborodik fel, hogy miféle helyzetbe is került most ő, az osztály és a gyerek; ez pedig már komolyabb távolodást jelent a fenti klasszikus szereptől. Távolodása közben mindent megtesz azért, hogy minél ritkábban kelljen „kikelnie magából”. Élménypedagógiát művel, étellel telíti a tantárgyi tartalmakat. Tanterv ide vagy oda, kidobja, ami szerinte nem oda való. A szükséges minimumra szűkíti a frontális közléseket, de időnként azért nála is előfordul, hogy egy gyerek látványosan elfordul a munkától, és közli, hogy ő most máshol szeretne lenni.

A szabad iskolákban a gyerek ilyenkor egyszerűen kimegy, és máshol lesz. *Summerhillben* csak az megy be az órára, akit a hely szelleme már meggyőzött arról, hogy érdemes tanulnia valamit. És persze a kínálatból azt vesz fel, amit akar. Az iskolát alapító A. S. Neill szerint, aki nem képes olyan iskolát csinálni, ahová a gyerek magától is bemegy, nem érdemli meg, hogy iskolát csinálhasson.^[7]

Az is elképzelhető, hogy a rendbontó diák nem szeretne máshol lenni. Érdekesnek, értékesnek tartja az órát, de másképp szeretne kommunikálni. Kommentálni szeretné a tanár szavait, magára irányítani a figyelmet, elvenni a teret mások elől (.lásd például *A kis Nicolas* kalandjainak számos epizódját).^[8] Ez a szabad iskolában is csak egy bizonyos mértékig tolerálható. Ha nem mentél ki, akkor el kell fogadnod a helyzetet. Bele kell törődnöd, hogy ez a legtöbbünknek így jó, ahogy van. Ha az ellenállásodnak vannak konstruktív elemei, a tanár vagy egy osztálytárs nyilván reflektál rá. De ha éretlenségedből fakad, hagyd itt az egészet. Menj játszani, érd meg egy kicsit a tanuláshoz – üzeni nekünk a szabad iskola.

De mit kezdjen az ilyen gyerekekkel egy olyan iskola, ami még csak törekszik a szabadság felé?

„Ha egy gyerek nem »működik« az osztályban, azokat a módszereket keressük, amivel a konkrét problémát gyorsan kezelni tudjuk, adott esetben akár úgy is, hogy egy másik pedagógus rendelkezésre áll. Bár ez egy kis iskola, el tudtuk úgy készíteni a beosztást, hogy mindig legyen szabad ember, akihez bemehet a gyerek. Sokszor az is elég, hogy csak egy picit külön legyen, lenyugodjon, vagy ha kell, beszélgessen a tanárral. Úgy látom, ez a megoldás egészen jól működik.”^[9]

Létezhet egyáltalán olyan helyzet, hogy egy tanár képtelen megoldani foglalkozás közben egy tanuló problémáját? (.Már, ha Gordon szerint is a tanulóé a probléma) Vagyis kérdés, hogy jól felkészült pedagógust, jól működő iskolát feltételezve, elképzelhető-e, hogy más megoldás híján ki kell küldeni a tanulót az óráról?

Az egyik válasz: Nem! A jó pásztor is otthagyja a nyáját, és az elbitangolt keresésére indul. Ha a tanár jól felkészült, az iskola jól működik, akkor egy tanuló dacos passzivitása, vagy aktív ellenszegülése olyan probléma, aminek a megoldása fontosabb kell legyen a tananyagnál.

A másik válasz: Sajnos, a serdülő időnként a legjobb iskolai világban, a legjobb tanár mellett is produkálhat olyan viselkedést, ami akkor és ott kezelhetetlen. A foglalkozás tartalma, módja nem tehető folyton vita tárgyává.

Mivel még nem tanítottam „*legjobb iskolában*”, és persze, nem rendelkezem a legjobb iskola tanárához illő pedagógiai tudásokkal, nem tudom, mennyi az első válasz relevanciája. Egy viszonylag jó iskolában tanító, viszonylag jól felkészült pedagógus, aki nem szeret kikelni magából, néha, sajnos, el kell mondja a gyerekeknek: az én órámon nem viselkedhetsz így! Ha máshol akarsz lenni, kimehetsz a tréningzobába!

A kissé hosszúra nyúlt bevezető után, lássuk az *Arizona programot*.

HOGYAN MŰKÖDIK AZ ARIZÓNA PROGRAM?

Ha egy tanár úgy érzi, hogy a gyerek zavarja az óráját és ezt a zavart nem tudja megszüntetni didaktikai módszerekkel vagy egyszerű „énközléssel”, lehetősége van arra, hogy szabályozott módon kiküldje a gyereket az óráról, biztosítva, hogy a tanuló felnőtt felügyelettel átgondolja a helyzetet, és tervet készítsen a megoldásra.

Minden terem falán ott a három alapszabály. (.Ezeket a feliratokat a gyerekek maguk készítették el, graffitiként, illusztrálva, vagy csak vidám színekkel, betűkkel)

1. Minden tanulónak joga van a zavartalan tanuláshoz.
2. Minden tanárnak joga van a zavartalan tanításhoz.
3. Mások jogait tiszteletben tartom.

A rendetlenkedő tanulót a tanár felszólítja, hogy hasonlítsa össze a viselkedését a három alapszabállyal, és fogalmazza meg, melyik szabály ellen vétett. (.Ha a tanuló nem tudja megnevezni a szabályt, a tanár teszi meg helyette)

A tanár megkérdezi a diákot, hogy képes-e betartani ezeket a szabályokat, vagy inkább kimegy a tréningzobába. A tanulón múlik, hogy változtat-e a viselkedésén, vagy inkább a tanterem elhagyása mellett dönt. Amennyiben ez utóbbit választja, a tanár kitölt egy információs lapot, és a diák ezzel a lappal együtt elhagyja az osztálytermet.

Ha a tanuló bent marad, ám mégsem sikerül a viselkedésén változtatnia, a tanár kiküldheti őt a tréningzobába.

Természetesen nincs szabály arra, hogy mi minősül az óra zavarásának, azt mindig a tanár dönti el. Ha a diák azt választja, hogy elhagyja az osztálytermet, a tréningzobába kell mennie, ahol az ügyeletes tanár várja az esetlegesen kiküldött gyerekeket. A tanár egy információs lapon (.1. ábra) a megfelelő szöveg aláhúzásával jelzi a rendetlenkedés módját, és ráírja a lapra az osztályterem elhagyásának időpontját .

1. ábra

Információs lap a kiküldés okáról

Információk a tréningzsoba felügyelője számára		
Terem:	Tanuló:	Osztály:
	közbekiabált, beszélt	megtagadta a munkát
	agresszív magatartást tanúsított	engedély nélkül elhagyta a helyét
	tárgyakat dobált az osztályban	zavarta padtársát, környezetét
	másokat megsértett	mobiltelefont, tabletet használt
	zenét hallgatott	
Egyéb:		
Tanár:		Tanóra:
Dátum:		Idő:

Forrás: *A szerző saját dokumentuma*

MI TÖRTÉNIK A KIKÜLDÉS UTÁN?

Az ügyeletes tanár a tréningzsobában átveszi az információs lapot, és az ott lévő űrlapon regisztrálja a tanulót. Itt a diák kap egy tervkészítő lapot. Átgondolhatja, hogy melyik szabályt sértette meg, és hogy milyen következményei vannak a magatartásának magára és a társaira nézve. A következő lépésben tervet készít arról, hogyan tudná a jövőben az ilyen viselkedést elkerülni. A tervkészítő lap segíti a rendbontó tanulót a helyzet végiggondolásában.

Kitöltendő részei a személyes adatokon túl:

Mi az oka, hogy így viselkedtem:

Azért kerültem a tréningzsobába, mert a következő alapszabályt nem tartottam be:

Mit gondolsz, milyen következményei lesznek tetteknek (.magadra, társaidra, tanárodra nézve)?

Terveim:

Mit változtatnék meg a viselkedésemem, hogy ne sértsem meg az alapszabályokat?

Kinek a segítségét kérem?

Ha a felügyeletet ellátó tanár elfogadja a diák tervét, kitölt egy információs lapot, amivel a diák visszatérhet az osztályba, de úgy is dönthet, hogy a tréningzsobában tölti az órát (.az órai feladatokat mindenképpen pótolnia kell).

A tanuló az óra utáni szünetben köteles időpontot kérni a tanártól a történetek megbeszélésére. A megbeszélés előtt a tanár magához veszi a tréningzsobából a tanuló *Felelősségteljes gondolkodás és cselekvés* című lapját, ez lesz majd a kettejük közötti megbeszélés alapja.

Ha egy tanuló öt alkalommal volt a tréning szobában, segítő beszélgetésre hívjuk. Ezen a beszélgetésen részt vesz a diák osztályfőnöke és az Arizona csoport^[10] tagjai közül a tanuló által választott pedagógus.

Ha egy tanuló tíz alkalommal került a tréning szobába, a segítő szándékú beszélgetésbe bevonjuk a szülőt is, akit hivatalos levélben értesítünk az előzményekről, és időpontot egyeztetünk vele. Tizenöt alkalom után az intézmény vezetője, a tanuló osztályfőnöke, egyik szülője, a tanuló által kiválasztott pedagógus és a tanuló vesz részt a beszélgetésen. (Eddig még nem jutott el a három év alatt egyetlen tanulóknak sem) Húsz alkalom után a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat felé jeleznénk a problémát, és közösen beszélgetnénk.

AZ ÖTLETTŐL A MEGVALÓSÍTÁSIG

Eddig tehát a program felépítése. A bevezetés előtt azonban azon is el kellett gondolkozni, hogy mennyire lesz mindez életszerű, mennyire fog illeszkedni a munkánkhoz?

Leválasztások

Áttanulmányoztam a programot bemutató dokumentumot, és leválasztottam minden olyan vélekedést és feltételezést, ami nem következik szigorúan a program alapvetéséből.

Például: „A mai gyakorlatban a minősítés a gyereknek szól, pedig a *viselkedését kell minősítenünk*, nem őt, a személyt. (Ezzel csak a negatív énkép kialakulását segítjük elő)” Nem éreztem magunkra nézve indokoltnak a kritikát – úgy vélem, a gyakorlatban többnyire már a gyerek viselkedését minősítjük.

„Világos, betartható *szabályok, keretek, határok* kialakítása szükséges, *amelyek mindenkire egyformán vonatkoznak*.” Ez így életszerűtlen. Az egyes tanároknál nyilván mások lesznek a határok. A saját programunkban ezt a viszonylagosságot mindenképpen megjeleníteném.

Hasonló a gondom ezzel a szövegrésszel: „A tantestület részéről kiemelten fontos követelmények: *egységesség, következetesség, türelem*.” Az egységesség elvárása feltételez egy leendő egységes életkeretet is, tehát, hogy a gyereket a felnőtt életében majd egységesen viselkedő munkatársak, polgártársak veszik körül. Úgy vélem, szerencsésebb, ha ezt egy viszonylagos egységességre módosítjuk. Meghagyjuk a tanároknak azt a jogát, hogy a hivatali ügymenet helyett „énközléses üzenetekkel” próbálkozzanak. Meghagyjuk a lehetőséget, hogy bizonyos tantárgyak toleráljanak olyan „fegyelmetlenségeket”, mint a munka közbeni (.nem munka helyetti) beszélgetés, evés-ivás. Nem tartunk attól, hogy a tanulók, ettől mintegy vérszemet kapván, megpróbálják átvinni más tantárgyi órákra is a lazaságot.

„A program lényege, hogy a gyermeket „kikapcsolom a helyzetből” – kiküldhetem, de soha *nem indulatból!* A pedagógus részéről fontos a *segítő szándék* sugárzása, a gyermek maximális elfogadása.” Csakhogy az adott helyzetben éppen hogy nem fogadjuk el maximálisan a gyereket. Problémánk van az aktuális lelki státusával, vagy valamely személyiségjegyével. Odáig értem az elvárást, hogy nem szabad haragot zúdítani differenciálatlanul a gyerek személyére. De az érzelmek, indulatok kizárása elképzelhetetlen. Ha egyébként emberi kapcsolatban vagyunk a tanulókkal, azt bizony átjárják bizonyos érzelmek, indulatok. Nehezen képzelhető el egy indulatmentes pedagógia, akkor is, ha a megnyilvánuló negatív tanári indulatok jó része működési zavarból fakad.

A leválasztások után maradt egy egyszerű kiküldő, esetmegbeszélő program.

A program pozitív hatása nyilván a javuló órai fegyelem lehet.

Kockázatok, kérdések, részletek

Negatív hatása pedig? Ha a megbeszélések során nem a helyzettel foglalkozunk, ha kizárólag a gyerek felelősségét feszegetjük, azzal mintegy legalizáljuk a tanárok esetlegesen gyengébb órai teljesítményét. Elterelődik a figyelem a paradigmaváltásról – arról, hogy az iskolavezetés, a tantestület húzóemberei mindenképpen szeretnének egy gyermekbarátabb iskolát.

Sokat beszélgettünk, vitatkoztunk minderről – modelleztük a programot, elképzeltünk különféle helyzeteket. Mi lesz, ha egy népszerűtlenebb tanár órájáról demonstratív kivonul az egész osztály? Mi lesz, ha néhányan elhatározzák, hogy „a mai órát kihagyjuk, inkább a tréningzobában kaszinózunk kicsit?” Mi lesz, ha egy gyerek egyszerűen nem megy ki?^[11] Végül úgy döntöttünk, vitára bocsátjuk a kérdést, a szülők és a tanulók segítségét kérjük. Jeleztük, hogy tényleg nehéz a döntés, a véleményüknek mindenképp súlya lesz.

Végül mintegy kétharmados többséggel döntöttünk a program mellett, azzal, hogy egy év után újragondoljuk, és ha szükséges, visszalépünk vagy módosítunk.

A tréningzoba egyszerű tanári dolgozószoba lett, az ügyeletes tanár beült az épp esedékes munkáival, vagy kicsit szörfözött a neten. Ha jött egy tanuló, nem kezdte el feldolgozni vele az esetet. A szoba nem arra való, hogy a tanuló mintegy kibeszélje magából a történeteket, ezt majd a szünetben a kiküldő tanárral kell megtennie. Természetesen előfordulhat, hogy olyan tanuló érkezik, akivel a tanárnak már kialakult egyfajta személyes kapcsolata, és figyelemmel kíséri a sorsát. Ilyenkor a tréningzobában tartózkodó tanárnak nyilván lesznek kérdései, lesz mondanivalója, de az semmiképp nem szerencsés, ha a helyzet ismerete nélkül megpróbálja támogatni a kiküldő tanár vagy a tanuló „igazságát”.

A program gondozását magam vállaltam. Elkészítettem a havi összesítőket, a félévi, év végi beszámolókat, vezettem a segítő beszélgetéseket, időnként kikértem a tanárok, tanulók véleményét.

Az első félév számszerű eredményei^[12]

220 felsős tanulóból 42 volt tréningzobában, azaz minden ötödik gyerek volt kint legalább egyszer.

Durván naponta egy kiküldés történt. Egy tanulót küldtek ki hét alkalommal, három tanulót négy alkalommal, kilenc tanulót három alkalommal és szintén kilencet két alkalommal, és húszan voltak azok, akiket egyszer küldtek ki a tanteremből. Az ötödikesek közül öten, a hatodikosok közül tizenketten, a hetedikből tizennégyen, míg a nyolcadikból tizenegyen fordultak meg a tréningzobában. Ha ugyanezt tantárgyak szerint nézzük, azt látjuk, hogy öt tantárgyból egy-egy kiküldés történt, két tantárgy óráiról kettő-kettő, négy tárgy óráiról három, három tárgyból négy, illetve öt tárgy esetében ennél is több: hat, nyolc, kilenc, tizenegy, huszonegy kiküldés.

A számokon túl egy kollégának természetesen lennének még kérdései. „Jellemzően milyen helyzetekben történtek a kiküldések, és hogyan élte ezt meg az érintett diák, a tanár és az osztály? Milyen volt a trénerszobában segítő pedagógusnak lenni? Változott-e a kiküldéssel kapcsolatos attitűd a rutinnal a tanárok, illetve a diákok oldaláról? Mi az, ami a program hatására más lett? Mi a legjobb a programban? Mi benne a legnehezebb?^[13] Ha saját élményeimet elevenítem fel, egyszerűen megválaszolhatom őket.

Milyen helyzetekben történtek a kiküldések?

Magam csak helyettesítő tanárként tartottam délelőtti órákat, a helyettesítő tanár pedig kicsit vendég, az óra kissé rendhagyó, ezért ezekről az órákról kiküldésre nem emlékszem. „Fenyegetőzésre” igen. Volt azután néhány hónap tartós helyettesítem. Az 5–6. osztályokkal alapvetően jó volt a kapcsolatom, az egyik 8. osztállyal néhány óra után „normalizálódott”. Az órák próbáltak élményalapúak lenni, a gyerekek jól fogadták őket, de azért néha meg kellett küzdenem a szokásos kihívásokkal. Néhány gyerek unja az órát, próbálja poénkodásba átvinni. Vagy érdekesnek találja ugyan, de kis dacoskodásokkal kér több figyelmet, fontosabb szerepet, el szeretné venni mások elől a teret, megakasztja a csoportmunkát. Ha ilyenkor eljutottam az első felszólításig vagy a kiküldésig, annak az üzenete egy lemondó legyintés volt. „Nézd, próbáltam kezelni az akcióidat, de ennyi volt, tovább már nem tudom tartani veled a normális tanár–diák kapcsolatot, átváltunk egy hivatalnok–ügyfél viszonyra.”

Programfelelősként, hospitálások alkalmával persze a saját élményeimen túl is szereztem bizonyos tapasztalatokat,^[14] tanúja lehettem tanári túlérzékenységből, narcizmusból, rossz hangulatból, előítéletességből megesett kiküldéseknek is.

Hogy élte meg a kiküldést az érintett diák, a tanár és az osztály?

A diákok hol azt érezték, hogy egy ilyen apróságért nem kellett volna kiküldeni őket, hol azt, hogy „hát igen, hülye voltam, nem kaptam észbe, nem tudtam megállni...” Elég gyakori volt, hogy másokat hibáztattak. „Piszkáltak, én csak visszaszóltam.” Ritkábban a tanár velük szembeni ellenséges beállítódását érezték a kiküldés okának. „Pikkkel rám, pikkkel az egész osztályra!”

Ha egyértelmű volt, hogy valaki szórakozik, az osztály helyeselte a kiküldést, néha maguk kérték rá a tanárt. Ez akkor is megesett, ha a renitens gyerek egyébként nagyon népszerű volt.

A tanár az érzelmek meglehetősen széles skáláján élhette meg az eseményt, a kedves kis cinkos mosolytól („Istenem, gyerek! Kedves, vidám srác/lány, de most jobb, ha kívül van”), a hideg távolságtartáson át a mély felháborodásig. („Rettenetes ez az igénytelenség, primitívség! Hát milyen ember lesz ebből!?”)

Milyen volt a trénerszobai ügyelet?

Trénerszobai élményeim már jóval számosabbak. Ha laptopon is elvégezhető feladataim voltak, beültem a trénerszobába, felmentve ezzel az épp ügyeletes kollégákat.

Többnyire maradtam a semleges jelenlévő szerepében. Kijöttél? Na, akkor töltsd ki a lapokat. Ha beszélgetést kezdeményezett: „Nézd, nem lenne etikus, ha a kollégám háta mögött beszélne ki a dolgot. Majd vele megbeszéled!” Néha, ha egy-egy értelmes, de

magatartászavarral küzdő tanuló jött ki, akivel rendszeresen elbeszélgetek a problémáiról, kihasználtam az időt és folytattam a legutóbb félbehagyott beszélgetést. Ha egy nagyon felindult, zokogás vagy dühöngés küszöbén álló tanuló jött be, akkor, persze, nem a papír kitöltőgetésével kezdtünk. Ilyenkor úgy éreztem, muszáj megértően felé fordulni, beszélgetni, amiből azután, persze, néha tényleg sírás vagy dühös kifakadás lett, de a vége mindig az volt, hogy „senki nem halt meg, van egy rossz helyzet, aminek az okát, amikor bejöttél, egyértelműen a tanárban láttad. Most már kissé árnyaltabban érzékeled a helyzetet. Ha a fő felelősség még mindig a tanáron van és reménytelennek érzed, hogy ez egy beszélgetéssel megváltozzék, akkor, sajnos, csak annyiban tudlak támogatni, hogy fogd fel ezt egy tréninghelyzetnek, mert az életben lesz még részed hasonlóban.” Mivel egy-egy óravezetési bakimat, tapintatlanságomat korrigálva gyakran zártam azzal a dolgot, hogy „sajnos, nem vagyok az ország legjobb rajztanára, még ha ott vagyok is az első százban. Néha mellényúlok” – nem okozott különösebb problémát a kollégák hibáit (.erényeik feltüntetése mellett) egy értelmes nyolcadikos előtt elismerni.

Időnként közösen ügyeltem egy-egy kollégával. Az osztályfőnökök, ha a saját osztályukba járó tanuló jött be a szobába, minden esetben megkérdezték, mi is történt, és felhasználták az alkalmat egy kis „lelki ráhatásra”.

A tanácsadó megbeszélések, a kiküldő kolléga és az osztályfőnök jelenlétében, már kissé kerekesebbek, szabályosabbak voltak. A diák többnyire elmondta, hogy hát ő ilyen, nem tud parancsolni magának, a tanárok elmondták, hogy igyekezzon, mert egyébként kedves, szerethető gyerek, de órákon nagyon bosszantó tud lenni (.egyetlen tanuló volt, aki, úgy vélem, nem fért be ebbe a fiókba). Néha a diák kifejtette az iskolával és az érintett tanárral kapcsolatos kritikáját, amit részben helyeseltünk, részben vitattunk. Nagyjából ugyanez történt akkor is, ha a szülő is jelen volt (.három-négy ilyen beszélgetés történt). Egyetlen beszélgetés során fogalmazódott meg az „erős karakterű”, pedagógus-szülő részéről szenvedélyes kritika a tantestület felé, de ez is belefért egy kollegiális-sporttársi kapcsolatba.

Hogyan változott a kiküldés gyakorlata?

A kiküldéssel kapcsolatos rutin változása abban volt tetten érhető, hogy az egyik hagyományos, tekintélyelvű módszerekkel dolgozó kollégánk a program bevezetésekor határozottan kijelentette, hogy ő nem fog gyereket kiküldeni. Valóban nem is nagyon élt ezzel a lehetőséggel, de a harmadik évben már tőle is kijött egy gyerek. Egy másik kolléga kialakított egy sajátos, belső kiküldést. Ha egy gyerek zavarta a munkát, megvonta tőle az aktív részvétel jogát. Nem jelentkezhetett, nem szólalhatott meg, csak figyelhette a többiek munkáját. Volt olyan kolléga, aki maradt a régi kiküldési formánál. A gyerek álljon ki a folyosóra az ajtó elé, és ha „megnyugodott”, jöjjön vissza.

A gyerekek viszonyulása nem nagyon változott, elfogadták, hogy „velük néha nem lehet bírni”. Néha próbálták viccesre venni a dolgot, ilyenkor figyelmeztettük őket, hogy a kiküldés választása mégiscsak azt jelenti, hogy egy hivatali ügymenetet választottak a tanár-diák kapcsolat helyett, ami nem sok jóval kecsegtet. Az, hogy egy-egy gyerek nyolcadikban azért jött ki, hogy „kipróbálja”, milyen is ez, még persze belefért.

Mi a legjobb a programban?

A program hatására megváltozott az óráról „kizavarás” minősítése. Eddig ez egy olyan cselekedet volt, ahol a tanár tudatosan megsértette a házirendet. A diák is tudta ezt, vagyis

tudta, hogy ha követett is el hibát, bizony, a tanár is hibázott. A tanár sem ártatlan bárány; ha a jog mezejére terelnénk a konfliktust, neki is lenne félnivalója, még ha ezt a bizonyos jogszabályi keretet számtalan kritika éri is a közbeszédben. Kissé róka fogta csuka helyzet volt tehát. Mindezek, persze, így tudatosan nem gondoltattak végig, az esetek feldolgozása inkább indulati, érzelmi szinten történt.

A programmal ez az ambivalencia eltűnt: a tanár cselekedete már nem minősült jogsértőnek, viszont a megbeszélésbe a tanuló is jogszerűen vonhatott be más tanárt, szülőt és ezzel a korábbi „indulati” feldolgozás helyébe egy logikai, verbális feldolgozás lépett, amit, persze, továbbra is színezhettek bizonyos indulatok.

Mi a legnehezebb?

A program legnehezebb eleme a szembesülés a kudarcos helyzetekkel. Negatív következménye pedig az lehet, ha a testület megelégszik a pillanatnyilag javuló fegyelemmel, és felhagy az „élménypedagógiai” innovációkkal.^[15] Ha a program a kudarcos helyzetek megoldása helyett a „renitens” tanulók büntetésére kezd irányulni. „Az erő igazság nélkül erőszak, az igazság erő nélkül tehetetlenség.”^[16] A legnagyobb kihívás számunkra igazságosan használni azt az erőt, ami az Arizona módszerben rejlik.⁴⁴²

1. [^] *A tanórai konfliktusok kezelésére kidolgozott programot Edward E. Ford vezette be 1994-ben egy Arizona állam fővárosában, Phoenixben működő iskolában (.innen az elnevezés). Magyarországra német közvetítéssel jutott el: a schwetzingeni Hilda-Schule programját adaptálta partnerintézményük, a pápai Weöres Sándor Általános Iskola. Azóta egyre szaporodik a programot alkalmazó iskolák száma. (.Az itt bemutatott szolnoki adaptáció közvetlen környezetében is több iskolában működik Arizona program, például Cegléden a Várkonyi István Általános Iskolában, Karcagon a Kádas György Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Diákotthon és Gyermekeotthonban, illetve Törökszentmiklóson a Hunyadi Mátyás Általános és Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Iskolában.*
2. [^] *A szöveg a szolnoki Széchenyi Körúti Sportiskolai Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolában működő Arizona programot mutatja be. A szerző az iskola pedagógusa, a program megvalósításáért felelős Arizona csoport vezetője; az előkészítéstől kezdve aktív részt vállalt a folyamatban.*
3. [^] *A film a következő linken tekinthető meg:* <https://www.youtube.com/watch?v=AkPyOt9MDmo>. (.A cikk szerzője 4.50-nél látható, a biciklin)
4. [^] *Oroszlány Péter (.1949-2006) az AKG alapító tantestületének tagja, tanulásmódszertan kidolgozója, továbbképzések szervezője, vezetője.*

442 A Budai-Városkapu Általános Iskolában egyszerűbben oldották meg. Ha egy gyerek nem „működik” az osztályban, azokat a módszereket keressük, amivel a konkrét problémát gyorsan kezelni tudjuk, adott esetben akár úgy is, hogy egy másik pedagógus rendelkezésre áll. Mivel ez egy kis iskola, el tudtuk úgy készíteni a beosztást, hogy mindig legyen szabad ember, akihez bemehet a gyerek. Sokszor az is elég, hogy csak egy picit külön legyen, lenyugodjon, vagy ha kell, beszélgessen a tanárral. Úgy látom, ez a megoldás egészen jól működik. Alma a fán – Iskolavezetők a méltányos oktatásért. 4. interjú Csovcics Erika. <https://osztalyfonok.hu/1567/>

5. ^ Sajnos a program leírása az iskola azóta megújult honlapján nem olvasható, de kereséssel a régi honlapon megtalálható:
http://old.weoressuli.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=239&I...
6. ^ ARIZONA PROGRAM, avagy lehetőségek a konfliktusok kezelésére a tanórán. Pápai Weöres Sándor Általános Iskola.
7. ^ Neill, A. S. (.2004): Summerhill. A pedagógia csendes forradalma. Kétezeregy Kiadó, Budapest.
8. ^ Sempé és Goscinny (.1985): A kis Nicolas. Móra, Budapest.
9. ^ Interjú Csorvics Erikával, a Gandhi Gimnázium, majd a pécsi Budai-Városcsúcs Általános Iskola, Szakiskola, Speciális Szakiskola és Alapfokú Művészeti Iskola főigazgatójával. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1567> A teljes interjú itt olvasható: B. Tier Noémi (.2015, szerk): Alma a fán – Iskolavezetők a méltányos oktatásért. Tempus Közalapítvány, Budapest, 69-79. o.
10. ^ Az Arizona csoport négy tagból áll: a programvezetőből, az ifjúságvédelmi felelősből és további két kollégából. A segítő beszélgetést a programvezető vezeti és az Arizona csoport egy további tagja is részt vesz a megbeszélésen. A csoport tagjai időnként együtt áttekintik a helyzetet, és ha kell, testületi ülés elé viszik a problémákat.
11. ^ Ezt azzal védjük ki, hogy mivel a programot közösségi döntés nyomán vezettük be, aki megsérti a szabályokat, nemcsak a tanárral, hanem az egész közösséggel kerül szembe, tehát rögtön igazgatói fegyelmi intézkedés következik.
12. ^ Részletesen elemeztük a történeteket, tanulónkénti, tanáronkénti, tantárgyankénti, stb. bontásban. Érdeklődőknek szívesen megküldöm az anonimizált táblázatokat.
13. ^ A szerkesztő, Földes Petra kérdései.
14. ^ Egy komolyabb hatástanulmány sajnos nem fért bele az időbe.
15. ^ Azt csak a látjegyzetben merem megemlíteni, hogy néhány tantestületet a programmal járó ügyeleti terhelés, vagy a heti egy-két óra adminisztráció is visszatartja a bevezetésétől.
16. ^ Sosai-Masutatsu-Oyama karatemester

Az Alapfokú Művészeti Iskolák világa.

Nyilván ez is szűkítendő.

Ott hagytuk abba, hogy három évvel a rendszerváltás után a rajzórakon fut ugyan a szekér, de a napi terhek mellé egyre kevésbé fér be a Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv program fejlesztése. Már a nap nyolc órája is kevés a munkára, a nyár egy részét elviszik a táborok, a családi élet egyre jobban megsínyli a munkámat. Pedig közben már feltűnnek a digitális fejlődés lehetőségei és kihívásai, amik előre vetítik a programfejlesztés új irányait is.

Ekkor jön egy ajánlat a megyei művészeti iskola igazgatói állására, ami valójában szaktanári, tagozatvezetői munkát jelent, mert a magániskola alapító rögtön jelezte, hogy gyakorló igazgatóként maga szeretné vezetni az intézményt.

A művészeti iskolai igazgató adminisztrációs terhei eleinte még viszonylag mérsékeltek, de aztán kezdik utólag a délelőtti iskoláét.⁴⁴³ Hála Lajosnak nekem csak a csoportok összeállítása, az év végi napló – anyakönyv egyeztetése maradt. Meg persze a pedagógiai program megírása. Telefon egy köztudottan gondos kollégának. Átküldenéd a ped. programotokat? Átküldi. A Word ugye tud cserélni településnevet, stb., fél óra munkával kész a programunk.

⁴⁴³ Az állam egyre több adatot kér, természetesen elektronikus úton, és természetesen minden iskola meg kell vegye harminczeregnéhány forintért a felületet, amin beküldi az adatokat.

Nekem csak a tanárok munkáját kellene segítenem, meg persze megtartani a heti kötelező négy órát. Az alapító rokonszenves közepkorú magyar-művelődésszervező szakos vidéken lakó, dolgozó kolléga (. Még a második tanévben is öreg trabantjával hordozgatja majd az anyagokat, eszközöket), elvállalom a munkát. Ekkor már a Megyei pedagógiai Intézet szaktanácsadójaként ismerem a megye legjobb rajztanárait, megnézzük, hol lenne érdemes tagozatokat indítanunk, összeállítunk egy tantestületet. Öt különböző beállítottságú, de a maga műfajában remek munkát végző kollégával kezdjük meg a munkát.

Mi is ez a bizonyos alapfokú művészeti iskola?

A nyolcvanas években kezdtek megszorodni a sajtóban az iskolai művészetoktatásról tudósító írások. Egyrészt remek kezdeményezésekről szóltak, másrészt a tömegesen tapasztalható érdektelenségről, órákról, amikről legszívesebben együtt menekülne ki tanár és diák.

A kiemelkedő iskolai műhelyek többsége nem tekinthető egyértelműen iskolai képződménynek. A műhelyvezető általában egyúttal szakkört is vezetett. Az iskolai szakkörök többségében a tanár óradíjat kapott, és valami egészen minimális összeget az anyagköltségekre. Ha sikerült „minőséget termelnie” a műhely bekerült a település vezetőinek látókörébe, ajándéktárgyakat kértek, a gyerekek munkái felmutatható, dokumentálható sikereket hoztak. Néhány szerencsés szakkörvezető az iskolavezető támogatását élvezte, mások afféle belső ellenzékiként működtek.

Művelődési házak, úttörőházak is működtettek szakköröket, többnyire jó feltételeket biztosítva. A Szolnokon működő Megyei Művelődési és Ifjúsági Központban pl. a kifogástalan műhelyfelszerelés és fogyóeszköz ellátás mellett technikai és szervezői asszisztenciával is rendelkeztem. Leadtam az igényeimet, és megkaptam a méretre vágott, lealapozott farost táblákat.⁴⁴⁴ Ha egy tematikus kiállítást rendeztünk, a feladatomból mindössze a rajzok átadása volt. Cserébe elvárták, hogy a szakkör a megye reprezentatív műhelye legyen, kiállításokkal, kiadványokkal, kihelyezett bemutató foglalkozásokkal. Ezek a körök alkották az iskolai vizuálpedagógia külső ellenzékét. Megmutatták, hogy jobb körülmények között, elhivatottabb vezetőkkel miket lehet kihozni a gyerekekből.

Képzőművészek is indítottak gyermekműhelyeket, maguk járva ki valamely intézmény támogatását. Jó esetben a misszionáriusi szerep csábíthatta őket, saját gyerekeik voltak, és nem szerették volna, ha kimarad valami az életükből, és sorolhatnám még az egészséges motivációkat. **(. A tisztesség kedvéért jelezzük rögtön itt, amiről később még bővebben esik szó: a saját terepén sikertelen művész gyermekekhez menekülését is, amiből persze megint csak születhetett érték is, de arra is láthattunk példát, ahogyan a kudarcot elleplező gögös akarnokság bizony tört – zúzott maga körül a gyermeki lelkekben)**

A diktatúra éveitől a gyermekkörök bizonyos demonstratív, megerősítő szerepre is szert tettek. Az avantgard, posztavantgard társadalmi hitelét erősítette, ha a gyerekek is beszéltek ezen a nyelven, hisz lám, lám, a gyermek érti... („Mindenkinek megtiltottam, hogy a gyermekrajzzal foglalkozzék!”- jelentette ki Erdély Miklós, amivel a közhelyszerűség mellett ezt a „manipulatív” szándékot helytelenítette. Kijelentésének, pedagógiai magatartásának értéktartalmáról persze lehet - kellene is - vitatkozni)

⁴⁴⁴ Amit természetesen az AKG rajztanára, Szabó Imre is megkapott. <https://www.akg.hu/paletta-kepzmuveszet/>

Szabados Árpád, Földi Péter, Bak Imre⁴⁴⁵, Maurer Dóra a sok más és nyilván jóval jelentősebb motiváción kívül - ezért is érezhette fontosnak hogy gyermekcsoportokat vezessen.

A szakkörök ugyan egészen eltérő értékeket képviseltek, volt ahol gipszet öntögettek gyümölcsformákba, meg műanyag tálak rovátkált aljába, kifestegették az „ízléses kis fali díszeket”, de a tanár néni mesélt közben, teáztak, akolmelegben éltek.

Másutt kifogástalan felkészültségű tanár "adta le"⁴⁴⁶ ridegen az anyagot, néhány jól felkészített, arisztokratikus szellemiségű tanítványt hagyva maga után.

Az általam ismert körök többségében találkozott a szakmai tudás az emberi alkalmassággal, gyerekek jártak vissza délutánokként, folytatni, amit délelőtt elkezdtek, vagy eljártak egy helyre, megkapták mindazt, ami nem törhetett be az iskolabástya falai közé. (Persze az értéktelenség is találkozhatott a ridegséggel, volt olyan művelődési ház, ahová a szakkörvezető éveken át egyedül járt be, "már megint nem jöttek a gyerekek!" felkiáltással. Az órai munkákat nevezte ki szakköri munkává, ellátta a ház dekoratőr feladatait, tartósan eltorlaszolva az utat a tehetséges fiatal tanárok előtt)

A nyolcvanas évek közepén a szakkörök is kezdtek elszegényedni, fogyatkozni.

A tekintélyes műhelyvezetők nemzetközi hírű körei még valahogy megmaradhattak, de mögüjük elfogyott a háttérmezőny. Jött egy rövid időszak, amikor a művelődési házak kihelyezték szakköreiket az iskolákba, ami mindkét fél számára hozott bizonyos anyagi, módszertani előnyöket, de aztán „megint csak fogyni kezdett a világ!” A körök kénytelenek voltak önállósodni. Dombiné Szántó Melánia létrehozta a Barcsay kört, mi megalapítottuk a Metszőkört. Önállósodni persze az tudott, akinek volt mire. Rendelkezett a megfelelő eszközháttérrel, szponzorokkal, kapcsolatrendszerrel. A szakkörök többségére ezek híján a lassú elhalás várt. Ugyanekkor, a környező országokban egészen más világot találhattunk.

Tízegynéhány éve, Szlovák testvériskolánkban járva azt láthattam, hogy ami nálunk csak néhány elit iskola kiváltsága - linónyomó gép, tűzzománc kemence, na meg az ezekhez szükséges anyagok - náluk alanyi jogon járó állami juttatás. Elhűlve néztem a hegyekben álló finom nyomópapírokat.

Ráadásul náluk délutánokként nem csak zeneiskolába jártak vissza a gyerekek, hanem - azok mintájára - kifejezetten képzőművészeti iskolák is működtek. Erdélyből áttelepült kollégák hozták a romániai művészeti iskolák hírét is, lassan nálunk is ráébredtek az illetékesek: a magyar képzőművészet nemzetközi rangtalanságát talán mégsem csak a művészeti külkereskedelem hiányosságaiban kell keresni.

Volt tehát egy kudarcos iskolai vizuálpedagógia, egy erős művészetoktatói nyomás, kielégítetlen felsőoktatási elvárások, reform oktatáspolitikai szándékok, érett a változás.

Az első iskolák

Lantos Ferenc és Apagyi Mária 1978-ban kezdte el kutatni a zenei és vizuális területek közötti kapcsolat lehetőségeit.⁴⁴⁷ A XXII. kerületi Zeneiskola 1981-ben, Nemes László vezetésével belekezdett egy művészetoktatási kísérletbe, amelynek sikeres lezárása után 1988-ban létrehozta a képzőművészeti tagozatát, létrejött a Nádasy Kálmán Művészeti és Általános Iskola.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. Törvény lehetővé tette az alapfokú művészetoktatási intézmények létrehozását.

⁴⁴⁵ Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977

⁴⁴⁶ Vesd még össze: „Letanítottam az órát.” „Lezúrtam a lejtőn”. „Ledugtam a csajt.” „Letudtam az életem.”

⁴⁴⁷ Apagyi Mária – Lantos Ferenc honlapja. <http://www.apagyi-lantos.hu/>

Jó esetben egy ilyen, mondhatni nulláról induló építkezést nyilván egy felkészült csapatra bízunk. Oktatásszociológusok, közgazdászok, közigazgatási szakemberek, vizuális kultúra tanárok gondolják végig a projektet. Mit, miért, hogyan? Aztán jönnek a hatástanulmányok. Természetesen minden fázisnál jól moderált viták a leendő felhasználókkal.

Tartok tőle, hogy mindezek helyett néhány minisztériumi tisztviselő menedzselte a folyamatot.

A módosítgatások, miniszteri rendeletek megnyitották az intézményalakítás lehetőségét a magánfenntartók számára is.

A „magániskola” varázsszóként hatott, gombamód kezdtek szaporodni az intézmények.

A fejkvótából rendes „ellátmány mellett” a tanárok magasabb óradíjat kapnak. Ha valaki nem tudja megtartani az óráját, jön a szakszerű helyettesítő. Nálunk minden esetben az igazgató. Így beelátok a csoportok életébe.

A minisztérium felfüggesztette a működési engedélyek kiadását, felkért néhány szakembert egy művészeti iskolai tantervcsomag kidolgozására, melynek céljait az alábbiakban jelölte meg:

Az alapfokú művészetoktatás követelménye és tantervi programja lehetőséget nyújt az esztétikai érzékenység - nyitottság, igényesség, ízlés, erkölcsi fogékonyság - alakítása mellett a látás kiművelésére és tudatosítására, bővítve a képi műveltséget a képi emlékezetet és képzeletet. A tervező, konstruáló, anyagformáló, eszközhasználó, tárgykészítő és környezetalakító tevékenységek gyakorlata nemcsak a kézügyességet, technikai érzékenységet fejleszti, hanem kialakítja a képességet a gondolatok, érzések, elképzelések, tapasztalatok vizuális eszközökkel való megjelenítésének gyakorlatára.

2. A program keretében folyó vizuális nevelés alkalmat ad a képző- és iparművészeti tevékenységek iránt érdeklődő és vonzódnó tanulók képességeinek fejlesztésére, biztosítja a különböző művészeti szakterületeken való jártasságok megszerzését és gyakorlását. A képzés széles körben segíti a vizuális kultúra iránt fogékony tanulók fejlődését. Figyelembe veszi az életkori sajátosságokat, a tanulók érdeklődésére, vizuális tapasztalataira építve gyarapítja ismereteiket, fejleszti képességeiket és alakítja készségeiket. Az alapfokú és továbbképző évfolyamokon a tanulók képességeiktől és szorgalmuktól függően fejleszthetik vizuális műveltségüket és a különféle szakirányú területeken szerezhethetnek jártasságot.

A szöveg elemzése messze vezetne, csak két jellemzőjét emelném ki. Már a második mondat védekező, elhárító, elhatároló motívumot tartalmaz. A második pont első-második mondata pedig súlyos ellentmondásba keveredik. Az első mondat a szakterület iránt érdeklődő gyerekekről beszél, a második mondat pedig a tömegesség igényét jelzi, miközben mindenütt arról hallunk, milyen szűk a valódi művészeti értékek iránt fogékony tanulók köre.

A programíráásra felkért szakember pontosabb célkitűzést szeretett volna látni. Milyen tág legyen a képzetek köre, a program mennyiben szolgálja a leendő szakmai elit és mennyiben a befogadó „újratermelését”? Mivel mindezekre központi választ nem kapott, a programalkotó munkacsoport saját hatáskörében döntött a fenti kérdésekről.

A tanterv

Amit később nem sikerült megvalósítani a kerettantervi munkálatok során, az itt kitűnően működött. Egy asztalhoz ültek a hazai vizuálpedagógia eltérő arcúatú műhelyvezetői. Sinkó

István, Dombiné Szántó Melánia, Jászberényi Matild, Baranyai Zoltánné, és e sorok írója pl. néhány napos késhegyre menő vitában állapodott meg abban a közös programvázban, amire valamennyien fel tudják fűzni saját műhelyük értékeit.⁴⁴⁸

Az elkészült tantervek fogalmi pontatlanságait Bodóczky István tette helyre, Bálványos Huba józan, reálpedagógiai szemlélete pedig lecsipdesett néhány korai szakismereti tudálékoskodást. A tantervi tartalom részben a működő iskolák legjobb tantervi elemeiből épült, részben a művészeti középiskolák és szabadiskolák elvárásai mentén szerveződött.⁴⁴⁹ A végére pedig - kétélű fegyverként - odakerült a kötelező felszereléslista.

Normális világban nyilván gondolni sem mernénk arra, hogy egy képzőművészeti műhely vezetőjének kötelező beszerzési listát adjunk. Egy ilyen lista mindenképp merevíti a működést, ami rajta van, számára talán szükségtelen, viszont valami nincs rajta ami pedig nagyon kellene neki. Nálunk azonban, az általános eszköztelenség világában, nagyon fontos vívmánynak tűnt. Ha a fenntartó nem szerzi be ezeket az alapvető eszközöket, törvénysértést követ el, a megyei főjegyző felfüggeszti a fejkvóta kiutalását, bíróságnál kezdeményezi az intézmény bezárását. Ellenvethetnénk persze, hogy ilyen alapon az általános iskolák döntő többségét is be lehetne zárni, hol tudják kiállítani az oktatási törvényben szabályozott személyi-tárgyi feltételeket? – de a művészeti oktatás nem alapellátás, akinek nincs hozzá ereje, ne vállalja.

A felszereléslista készítői megpróbálták a minimumra szűkíteni az eszközök számát. (.Komolyabb műhelyben nyilván minden gyerekre kellene jusson egy festőállvány (Ami persze néhány cseréplecből is legyártható pár száz forintért.), a szabad témafeldolgozáshoz ma már alapkövetelmény a digitális fényképező – számítógép - nyomtató együttes, a grafika műhelybe pedig előbb-utóbb be kell majd szerezni egy szitanyomó felszerelést) Volt aki csak a drágább állóeszközöket tüntette fel, más a kis kéziszerszámokat is bevette. Néhány, teljesen kézenfekvőnek tűnő alapeszközt persze mindenki kifejejtett, pl. a klasszikus iskolatáblát.

No, de ne vágjunk a dolgok elébe, egyelőre még csak ott tartottunk, hogy a művelődési és közoktatási minisztérium egy igen korrektnek tűnő dokumentumban kijelentette⁴⁵⁰: aki vállalja a tantervi követelmények teljesítését, rendelkezik az ehhez szükséges szaktudással, felszereléssel, vállalja a jogszabályok által meghatározott adminisztráció működtetését, igényelheti a feladatellátáshoz rendelt anyagi forrást, a fejkvótát, azaz tanulónként és évente mintegy 60 000 Ft-ot.⁴⁵¹ (Később ez fenntarthatatlannak bizonyulván, az oktatási kormányzat kijelentette, hogy összességében ugyan megtartja a fejkvótákra szánt pénz kifizetését, de ha szaporodnak a tanulók, a fejkvóta összege ezzel arányosan fog csökkenni. Végül már harmincezer forint körüli összeget tett ki.)

A dokumentum, a Közoktatási Törvénnyel összeolvasva, igen tisztos szabályozást adott, az egyetlen mondatot, amibe egy rosszakaratú kritikus beleköthetne: "Az engedélyezési eljárásban azt azonban vizsgálni kell, hogy a feltételek megteremtésének lehetősége fenn áll-e." - könnyen megvédhetjük. Ha egy fenntartó készít egy tisztos⁴⁵² üzleti tervet, amelyben kimutatja, milyen forrásokból, milyen összegekre számíthat, miért ne engedélyezhetné a

⁴⁴⁸ Más, pl. Morvai László „levelezőként” vett részt a munkában.

⁴⁴⁹ Tartalmáról később még bővebben is szót ejtek.

450 27/1998. (.VI. 10) MKM rendelet

az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról

⁴⁵¹ Bodóczky István erősen kikelt a vizuális kultúra oktatás efféle „kimenekítése” ellen az alapoktatásból. Előre megjósolta, mi lesz a kimeneti hozzáadott érték.

⁴⁵² Jól jegyezzük meg ezt a szót, ebben a történetben a későbbiekben ő lesz a legfájóbb hiányzó.

jegyző a működést akkor is, ha az indítás pillanatában az iskola még csak az első évfolyamok oktatásához szükséges feltételekkel rendelkezik. Mint a későbbiekben látni fogjuk, ez a homályos kitétel szabad utat biztosított szinte minden iskolalapó számára.

Apróbb problémák voltak persze a folyamatban, pl. még nem készült el a központi tanterv, de az iskoláknak már be kellett jelentkezniük egy minősítési eljárásra⁴⁵³, vagyis voltaképp nem tudhatták, milyen követelményeknek kell majd megfelelniük.

Iskolalapítási vágyfantázia

Mit várhattunk volna, ha ártatlan első áldozóként álltunk volna a hazai oktatáspolitikai ipar kapui előtt?

A leghatékonyabb művészeti iskolát nyilván Szabados Árpád működtethetné a saját műtermében, hat-nyolc gyerek részére. Felszerelése szaktudása megvan hozzá, erősen kétséges azonban, hogy műterem lakása megfelelné az oktatási intézménnyel szemben támasztott követelményeknek. (.Fiú-lány öltöző, WC, zuhanyozó elkülönítése, stb) Ez a családi forma a rendelkezések tükrében nem tekinthető iskolának.

Mondjunk le hát nehéz szívvel a legszemélyesebb iskolaformáról, következzen egy másodrendű vágyfantázia.

Összefog néhány - erős helyi kapcsolatrendszerrel, elismertséggel rendelkező - képzőművész, és néhány jól felkészült rajztanár, köztük egy tapasztalt igazgató. Létrehoznak egy egyesületet, alapítványt, alkotnak egy okos, bölcs alapszabályt, megosztják a feladatokat, alkalmazkodnak a terephez, kihasználják a helyi lehetőségeket.

Ha valóban értik a dolgukat, nyilván rögtön kijelentik, hogy iskolájuk alapegysége az osztályvezető, műhelyvezető tanár-tanítvány páros. Rögtön ezt követi, alkalmanként helyettesíti a tanár-osztály együttes.

(. Sokféle kiindulópontja létezhet ugyan a művészetpedagógiának, de én még nem tapasztaltam, hogy a személyesség fontosságát bárki is megkérdőjelezte volna. **Még akkor sem, ha az egyéniségektől az egyénfelettségekig szeretne vezetni⁴⁵⁴**)

Elkerülik a szokásos iskolai csapdákat, elejét veszik a belső elidegenedésnek, megosztják a vezetői feladatokat. Lásd pl az AKG, illetve a Waldorf iskolák ez irányú kísérleteit).

A képzőművészek nyilván rendelkeznek a tanterv tanításához szükséges művészeti szaktudással, pótolják a tanárok bizonyos hiányosságait, utóbbiak viszont jól felszerelt szaktermeiket, grafika, zománc, szobrászműhelyeiket és didaktikai tudásukat viszik be a közösbe.

Az igazgató rutinból látja el a hivatali elvárások miatt szükséges adminisztratív teendőket, gondosan kidolgozza azokat, amik a mindennapi munkához szükségesek.⁴⁵⁵

453 A minősítési eljárás lefolytatására az R. mellékletében foglaltak szerint a következő szervezetek által létrehozott minősítő testület jogosult:

Magyar Rektori Konferencia

Művészeti Szakközépiskolák Szövetsége

Alapítványi és Magániskolák Egyesülete

A Magyar Művészetoktatásért Országos Szakmai Szervezet

Magyar Zeneiskolák és Művészeti Iskolák Szövetsége

Az eljárás megindításának kezdeményezése, illetve további részletes információk kérése a következő címeiken és elérhetőségen történhet: Alapítványi és Magániskolák Egyesülete. 1035 Budapest, Szentendrei út 9.

Jól látják, a kormányzat gebinbe adta ki a hatósági eljárás lefolytatását.

⁴⁵⁴ „Elegem van az egyéniségekből, valami egyén felettségre vágyom!” Weöres Sándor.

⁴⁵⁵ S Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyvben részletezem a valóban szükséges adminisztrációt. Pl. az eszközlétárakat a szekrényekben, ha valami elfogy, vagy ideiglenesen máshová kerül, a tanár rájegyzi a lapra.

MDF megyei elnökséget, városi és Országos Közoktatási Bizottságot viselt szerző persze sejtette, hogy a történetek egészen más irányt vesznek majd.

Ami történt

Önkormányzatok alakítottak iskolákat, többnyire a helyi iskolák tagozataként. Az iskola, melynek éves költségvetése 240 millió forint, a forrása 180 millió, valószínűleg nem a festőállványok beszerzését tartja legsürgetőbbnek.

„Miért a magániskola veszi fel a fejkvótát? Nálatok is lenne annak helye. Felújíthatnátok például a járdákat!” (Egy képviselő a polgármesternek.)

Magánvállalkozók alapítottak iskolákat. Tételezzük fel a legjobb esetet, legyen a magánvállalkozó maga is művésztanár, aki kollégáival az egyesületi, alapítványi iskola szellemében működik együtt.

Három minta közül választhatott. Ha úgy döntött, hogy intézményével meg szeretné mutatni a sikeres iskola potenciális lehetőségeit, elkezdhetett egy hosszú távon gondolkodó építkezést.

Ha elegendőnek tartotta, hogy belesimulnak a megyei összképbe, akkor az átlagos önkormányzati iskolák mintájára már az első évben elkezdte a diszkrét elvonogatást.⁴⁵⁶

Végül megjelentek olyan vállalkozók is, akik a gyors kaszálás módszerét választották. Egyik kolléganőm pl. boldogan mesélte, hogy végre biztos alapokra került a szakköre. A megye művészeti iskolája vállalta, hogy fedezi az óradíját, a többi kiadást pedig oldják meg a gyerekek által befizetett összegekből. Csak akkor hűlt el, amikor némi belső vívódás után úgy döntöttem, hogy vállalom a kegyetlen kijózanító szerepét, és kiszámoltam neki, mennyit keres rajta a nagy megyei iskola.⁴⁵⁷

Nevezett megyei iskola legalább valóban eszközfejlesztésre fordította a kaszálás eredményét. Jónéhány vállalkozó azonban csak a legminimálisabb anyag-eszköz ellátmányt biztosította, tisztességtelen vállalkozói hasznot számítva fel.

Végül a legközönségesebb gazdasági bűncselekmények is megestek. Az iskola aláíratta a szülőkkel a belépési nyilatkozatot, el is kezdődött a délutáni rajzolgatás, egyre több elmaradóval, végül a nyolcvanegynéhány gyerekből már csak tízegynéhány járt vissza szakkörözgetni. Ha szakértő jött, persze ott volt az egész csoport, mappáikban órai munkáikkal, amelyek tematikája, minősége persze messze elmaradt a tantervi követelményektől.

Vagy megérkezett a szakértő a tánciskola épületéhez. Ajtók zárva. A helybeliek elmondták, it soha nincs senki. Kiderült, hogy az iskola negyedéves gimnazista osztályokat íratott be tanulónak, cserébe vállalta a ballagási bankett nyitótáncának betanítását.

Mindezek természetesen köztörvényes bűncselekmények voltak. Hol lett következményük, hol nem.

⁴⁵⁶ Azaz visszaállt a korábbi rendszer. „A gyerekeinkből élünk.”

⁴⁵⁷ Ha ekkor két kolléga 15 fős csoportoknak tartott órákat, egy száz fős helyi tagozat esetén ketten együtt megkeresték a bruttó 318 920 ft-ot. A száz főre járó fejkvóta 4.2 millió volt. Nyilvánvaló, hogy a nagy megyei iskola közönséges gyarmatként kezelte a kis kihelyezett tagozatot.

„Itt tulajdonképpen az történt, hogy az állam kitett egy csomó pénzt az utcára, vegyen belőle mindenki annyit, amennyit nem szégyell!” (Egy kolléga.)

Az Önálló Vizuális Alapiskola rövid története.

A Németh Lajos alapította Önálló Vizuális Alapiskola, hála Lajos korrekt gazdálkodásának, a tagozatvezetők és tanárok lelkes munkájának, egyike lett az ország vezető intézményeinek. Fénykorában kilenc tagozatot működtett a megye különböző településein. Ezek között volt volt egy iskola, hol az iskolavezetés nem segítette elhivatott kollégánk munkáját, ők a zenei tagozatra tettek fel mindent. Nem alakíthattuk ki a megfelelő szaktermi környezetet, néhány év után meg kellett szüntetnünk a tagozatot. Egy másik telephelyen ugyan rendkívül kedves, gyerekszerető kolléga dolgozott, de inkább csak az alsósokat tudta megnyerni magának. Harmadikon pedig egy - a szülési szabadságra távozó kollégánő helyére ideiglenesen felvett – fiatal, rendkívül tehetséges pályakezdő teremtett varázsműhelyt, de az iskolavezetés nem akarta véglegesíteni, a tagozat távozása után megszűnt.

Alakuló értekezletünkön elmondtam, és persze a tagozatoknak helyet adó iskolák igazgatóival is közöltem, hogy ez a rendszer hosszú távon finanszírozhatatlan lesz, tehát a műhelyek fejlesztése közben gondoljanak arra, hogy előbb-utóbb vissza kell térniük, a kis létszámú szakköri csoportokhoz, egyszerre fejlesszék a délelőtti és a délutáni használható eszközkészletet. És persze isten őrizze attól, hogy a hirtelen támadt szabad térbe bevonzott tanulók tömegeit indítsuk művészeti pályára, próbáljunk minél inkább a GYIK műhely szellemében működni. A vizus órák váljanak egy-egy - kulturális kalandok során formálódó közösség otthonává. Persze a kalandok közben mesterségbeli képzést is folytatunk, ahol a tanulók bele kell kóstoljanak a képzőművész szakma nehézségeibe is. Ekkor még nem létezett a központi tanterv, tehát az egyes műhelyvezetők szabadon alakíthatták ki programjaikat, amihez igazgatóként csak tanácsokkal szolgáltam. Egy idő után a magánvállalkozók alapítványok kezébe kellett adják iskoláikat. A fejkvóta elapadtával az alapítvány átadta telephelyeit a települések önkormányzatainak. A szolnoki telephelyeket régi iskolám, az ekkor már sportiskolai általános iskolává vált Széchenyi Körúti igazgatása alá rendelte az önkormányzat. Igazgatóból igazgatóhelyettes lettem, de a munkám maradt a régi.

Ha létezik pedagógiai paradicsom, mi mást nevezhetnénk annak, mint hogy az embernek van heti négy kötelező órája, vannak tanárai, akik valamennyien jobbak nála valamiben, öröm bemenni közéjük, adminisztrációs teher szinte semmi, anyag-eszközhiánnyal sem kell küzdenie. Igaz, a heti négy óráját húsz fős csoportnak kellene tartania, heti egy alkalommal, valójában hat-nyolc gyerek van ott egyszerre. „Minden délután benn vagyok kettőtől hatig, akkor jöttök, amikor tudtok!” És persze néhány osztályt délelőtti is tanítottam, elvileg akár a kerékpáros országjárást is újra indíthattuk volna, de egyrészt a tanulók többsége olyan intenzív edzőmunkát végzett, amit nem lehetett megbontani a biciklizéssel, másrészt egyre erősebb lett a graffiti hatása, úgyhogy inkább egy graffitis műhelyt indítottunk.

Vegyes életkorú csoportjaim voltak, az elsősök szüleit megkértem, hogy ha lehet, ők is legyenek ott az első órákon, de az sem baj, ha egész évben bejárnak. És persze a nyolcadikosé is bejárhat, persze a felnőttek más feladatokat kapnak. Mert a szülők nem megfigyelőként üldögéltek, ők is kaptak feladatokat. És tényleg voltak, akik éltek a lehetőséggel. Egyszer egy pályázat eredményeképp graffitis csoportot indíthattam nagyobbaknak, akik nem voltak az iskola tanulói. Itt is meghívtam a szülőket egy-egy foglalkozásra, amikor már kialakult a munkarend. A gyerekek eleinte tiltakoztak, de utólag már belátták, hogy volt értelme.

Időközben először szakértője, majd tagja lettem a minősítő testületnek. Egészen közelről figyelhettem az iskolarendszer működését, megismerhettem remek kollégák munkáját, meg persze az alulteljesítőket is. Összehasonlíthattam a szabadabb művészetoktatás és az egyre szűkebb hivatali korlátok közé szoruló közoktatás minőségfejlesztési lehetőségeit.

Minőségfejlesztés

Ha maguktól nem mozdulnak meg a testületek, biztosítsunk a testület legjobb tanárainak minőségi pótlékot - gondolnánk. Ez egyrészt könnyebbé teszi az életüket, többet áldozhatnak az iskola belső fejlesztésére, másrészt inspirálhatja a többieket a jobb munkavégzésre.⁴⁵⁸ Akkori iskolám, az önfejlesztő program⁴⁵⁹ résztvevőjeként, nagyon komolyan vette a feladatot. Team munkában kidolgoztak egy minden igényt kielégítő rendszert, amelyben a pótlékra pályázó tanárok ötven tevékenységi formából választhattak. Én akkoriban eléggé csúcsra járatam magam, reggel héttől este nyolcig az iskolában voltam, a tantárgyamat a gyerekek a negyedik - ötödik helyre szavazták be a fontossági listán (. Ami rajzról lévén szó, már valami), rendre elnyertem az év tanára címet, szünetekben áramlottak a rajzterembe az iskola boldogjai-boldogtalanjai egy kis festékszagot szívni, kicsit beszélgetni, új frizurát megmutatni. Szaktermi eszköztáram értéke több millió forintra rúgott, énekeltem a tanárkórusban, részt vettem a közös multságokon, az igazgatóhoz, helyettesekhez sok éves baráti kapcsolat fűzött, szaktanácsadó voltam, már a harmadik szakkönyvem készülődött, Apáczai-Csere díj, teljesen egyértelmű volt, hogy minőségi pedagógussá leszek kinevezve. Mégsem adtam be pályázatot, mert az ötven tevékenységből mindössze kettőt tudtam volna vállalni. Ebből lett egy kis pillanatnyi dermedt csend a pótlék megszavazására összehívott értekezleten. Az iskola legminőségibbnak tűnő tanára nem kaphat minőségi pótlékot? Az újszerű értékelési módszer mögül bizony kiütközött a régi szemlélet. "Az óráit mindenki megtartja, erre nem lehet differenciálni! Nézzük meg, mit vállal azon túl." A felsorolt tevékenységek közül tizenkettőnek van valamennyi köze az alaptevékenységhez, a többi szabadidős tevékenységek szervezése. Korrepetálás, versenyre való felkészítés, meg más effélék, és én valahogy egyik alá sem fértem be. Korrepetálni nem korrepetáltam, mert nem volt rá szükség. Versenyeztetni nem versenyeztettem, mert a korai versenysikerek megártottak a gyerekeknek. Szabadidőben pedig ugyan elég sokat foglalkoztam a gyerekekkel, de ezeket jobbra nem iskolai keretek közt tettem. Ez a minőségjutalmazási rendszer azt sugallta, hogy az alaptevékenységgel végül is nagyjából rendben vagyunk, oktatunk, nevelünk, mint bárki más, minőséget csak ezen túl lehet produkálni. A munkacapat vezetője kénytelen volt zavartan beismerni: hát, igen, ez a pontrendszer nem tudja érzékelni a minőséget. Minőségi pótlék helyett mennyiségi pótlékról kellett volna beszélni.

Ha a leggyengébb tanár - akinek az órái a tankönyvi szöveg felolvasását követő munkafüzet kitöltés után - közben tíz másodpercenként: maradj már csendbe fiam, így nem lehet dolgozni, most már tényleg beírok, fogd be a szád, vagy én fogom be.- többnyire osztályproblémák boncolgatásával telnek - mindenből vállal egy keveset, és van egy gyereke, aki IQ-ból nyeri a háztömb körüli versenyeket, könnyedén az iskolai rangsor élére kerülhetett volna. Az értekezlet hozott hát egy kis korrekciót, az iskolavezetés, illetve a munkaközösség vezető jogot kapott arra, hogy szorozza a pontokat, tehát - aki kevesebbet vállalt, de azt jól teljesítette - több pontot kaphatott, mint aki sokat vállalt, de gyengén teljesített. (. Ez már viszonylag korrekt rendszer volt, igaz, az iskolavezetés értékelési szempontjai így továbbra is rejtve maradtak, annak szabályzatokba szedése, hogy egy tanár óravezetése, gyerekekkel, kollégákkal, szülőkkel való együttműködése mikor tekinthető minőséginek, sok száz pontból álló törvénykönyvet eredményezett volna, rengeteg munkát terhelve a munkaközösség vezetőkre, iskolavezetésre)

⁴⁵⁸ Már, ha a nekilóduló iskolák több pénzhez jutnak, mert ha mindenütt ugyanazt a többletpénzt kell elosztani, akkor ez a hatás kiesik.

⁴⁵⁹ A programleírásból - mint az összes hasonlóból - természetesen hiányzik a hatástanulmányra való hivatkozás.

Most már vékonyan én is befértem volna a minőségileg bérezettek közé, de - ekkor már tanítottam egy művészeti magániskolában - már így is a dupláját kerestem, mint a kollégáim, tehát továbbra sem pályáztam a nettó három-négy ezer forintért.

A minőségbiztosítási rendszer alapvető hibája, és felesleges volta annak hiányából következik, amivel mi a művészeti iskolában elkezdtük a munkánkat. Tisztességesnek tekinthető fizetés, és a pedagógiai céloknak megfelelő munkaeszközök biztosítása. Ezek híján a vezérlőteremben történő kapcsolócsereknél nem lesz különösebb hatásuk a termelésre.

A próbálkozás eredménye: „felesleges adminisztrációval nyomorítanak, és ha az egyiket elvégzem, újat találnak ki. Állandó lelkiismeretfurdalással, állandóan fáradtan, és egyre kedvetlenebbül taposom a malmot, és a szavam nem számít, csak ígásló vagyok, akit még cirkuszi mutatványokra is kényszerítenek.” Igen, ha valaki tisztességesen szeretné ellátni a feladatát, így jár. Ahelyett, hogy a másnapi óra csoportmunkájához készítené a feladatlapokat, valami minőségbiztosítási adatlapot kell kitöltögetessen. Másnap az órán marad a táblára írom az egyes csoportok feladatait módszer. (Eltéveszti, nem látja, folyton hátra kell forogni, stb.) A normális pedagógiai innováció első fejezete a célcsoport meghatározása. Itt és itt alkalmazható maradéktalanul, itt és itt adaptáció szükséges, egyéb helyeken csak ötletforrásként használható, itt és itt pedig kifejezetten ellenjavallt. (Nulladik fejezet a források feltüntetése) Ezek után jön a programdokumentáció. Tanári segédkönyv (pedagógiai, didaktikai eljárások), az órák, foglalkozások megtartásához szükséges nyomtatványok (elektronikus formában), az önellenőrzéshez szükséges dokumentumok, taneszközök, végül a tanár felkészülését segítő internetes oldal címe. Sajnos ez ugye elég sok pénzbe kerülne, marad tehát a két lépéses innováció. Tágítjuk a tanár fejét, aztán visszaküldjük az iskolába, ahol a hallottak hatására majd megújítja önmagát. (Nyomtatványokat gyárt, eszközöket készít stb.) „(Egy kolléga kifakadása a Facebookon.)

Pedagógiai eredmények mérése. Adornó egy helyen megjegyzi, hogy a kultúra mérése talán épp a kultúra lényegétől idegen. Egy időben a pedagógiai intézetben varázsszóként hangzott el szinte percenként a mérés kifejezés.

Én, mint volt biológiatestőr, semmiképp sem vagyok ellene a méréseknek, táblázatoknak, osztályfőnökként bizony szociometrizáltam, meg mindenfélét mérgettem, ha szükségét éreztem, és valamit reméltem a dologtól. Azt hiszem Adorno ellenszenve is enyhült volna valamicskét, ha utánagondol, micsoda javakat képes kihajtani magának bizonyos kultúratermelő elit, gögösen elzárkózva tevékenységének mérése elől. Mérés és mérés közt persze nagyon nagyok a különbségek⁴⁶⁰, a pedagógiai folyamatok feltárása sok száz tényező mérését követelné, azok a kérdőívezések, amiket utóbbi időben olvashattam, a minőség mérésére meglehetősen alkalmatlanok voltak.

A meglehetősen impresszionisztikus önfejlesztő program után aztán beköszönt egy valódi teljesítmények mérésére hivatott rendszer, a minősítési eljárás. Állítson össze minden pedagógus egy portfóliót.

1. Szakmai önéletrajz
2. Eredetiségnyilatkozat
3. Az intézmény rövid bemutatása
4. Szakmai életút értékelése
5. Egy, vagy legfeljebb kettő csoportprofil

⁴⁶⁰ Lásd pl.: Csapó Benő: Diagnosztikus értékelés és differenciált fejlesztés: új eredmények és perspektívák. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14625/1/2018_Csapo_Diagnostikus.pdf

6. A csoportprofil(ok)hoz kapcsolódó tematikus terv (reflexióval)
7. 4 db óra/foglalkozás terve (reflexióval)
8. Hospitálási napló (reflexióval)
9. Esetleírás (reflexióval)
10. Szabadon választott dokumentumok (reflexióval)

Remek munka – gondoltam. Ezeknek valóban ott kell lenniük minden kolléga eszköztárában. Persze azért az összerendezgetés elvisz néhány délutánt, de néhány évente egyszer ez igazán nem nagy elvárás. Persze ha valakinek nulláról kell indulnia, eddig annyi volt a munkája, hogy a gyerekek megcsinálják a napköziben a házi feladatot, aztán jön az udvaron a szabadfoglalkozás, vagy bemegy az órára, kiteszi a könyvet, munkafüzetet, rutinból lepörgeti az órát – nos annak valóban „nem 1-2 napos munka. Az OH több hónappal is számol”⁴⁶¹.

Nekem már mentességem lett volna, de kíváncsiságból bejelentkeztem, végigcsináltam. Kiválasztottam néhány témakört, néhány órát, amire könnyű volt ráhúzni a kerettanterv bizonyos követelményeit, megírtam a portfóliót. Minősültem is annak rendje-módja szerint. Néhány dolgon azért megütköztem.

Nem szerepelhet olyan fénykép, amin a gyerekek láthatóak. De hisz ez nem egy publikus munka. Belső szakmai dokumentum. Mire fel ez a titkosítás?

Nem tüntethetem fel forrásként kollégák neveit a dokumentumokban. Mintha sértené mondjuk Mészáros Zsuzska személyiségi jogait, ha egy feladat mögé oda jegyezném a nevét.

Összességében azonban úgy éreztem, szakmánk nagyot lépett előre. Ott van fehéren-feketén a papíron a kollégák teljesítménye. Lehet, hogy csak néhány hét erejéig tudja teljesíteni ami a papíron áll, de így az iskolavezetésnek már ott a kezében egy dokumentum. Akkor légy szíves felhozni erre a szintre az összes többi órát is.

Három dolog jelenthet problémát.

1. A pedagógus úgy látja, hogy a kerettantervek visszakényszerítették a régi, ezer sebből vérző pedagógiai világba. Most ezt itt lejátszotta, de a valóságban inkább egy élményközpontú, nyomkövető pedagógiát művel.
2. A négy évet teljesen lefedő portfólió legyártása olyan plusz terheket jelentene számára, amit a jelenlegi fizetése semmiképpen sem tud ellentételezni.
3. Ha a minősítési eljárást levezető szakértők maguk is tisztában vannak a fentiekkel, és szemet hunynak a felett a portfólió felett, amiről lesüt, hogy semmi köze a kolléga valódi tevékenységéhez.

Szerk.: Itt van egy kis szakadás, talán kellene valami átvezetés.

Az új iskolavilág⁴⁶² Épp csak elkezdve.

Az óra körbe jár! (.Zsolnai József)

Kicsit bizonytalankodtam, nem lenne elég a fenti idézettel zárni? Olvasásra ajánlani néhány szerzőt. (. , Ritók Nóra)

Vagy megúszi egy frappáns fordulattal:

⁴⁶¹ Portfólió kisokos. https://neteducatio.hu/wp-content/uploads/2017/06/Portfolio-Kisokos_2017.pdf

⁴⁶² Hátrébb még részletesebben foglalkozom az új iskolahivatallal, ez itt csak egy érintőleges közbevetés.

Ott hagytuk abba, hogy: Iskolarendszerünk problémáit megfogalmazhatjuk mint anyagi-gazdasági problémát, mint szakmai problémát, és mint irányítási szervezeti problémát.... a befejezetlen és túlvezérelt politikai alapozás, valamint az elmúlt évtizedek tehetetlenségei és kisszerűségei, szakszerűtlenségei és mulasztásai összegeként előttünk álló iskola vár megújításra. És meg kell, hogy újítsuk. Ajánlom az olvasó figyelmébe pl.: Pl.: Nahalka István, Knausz Imre, Radó Péter munkásságát, írásait.

Sajnos a korrupció, nepotista, népbuító Orbán rendszer hátraarcot vezényelt az oktatásügynek. Egységesített, normatív, előíró tantervek, egyen tankönyvpiac, egyre rosszabb minőségű könyvekkel, életidegen értékelve beerőszakolása az embertan, erkölcsstan, történelem, irodalom oktatásba, a pedagógusok alulbérezése, túlszabályozása, végül, a folyamatok betetőzéseként: az oktatásügy áthelyezése a rendőrmíniszter irányítása alá. Épp ezért bármiféle változás előfeltétele egy radikális rendszerváltás.

A neheze – a mellény újragombolása a korábbi „reformok” intő példáján okulva - majd ez után következhet,

„No, de mégis, mindazáltal!” (.Kalevala)

2012. szeptember 1-jével már hivatalosan is megalapították a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot, röviden KLIK-et. Az első komoly lépés volt a korábbi, egyetlen központból vezérelt iskolarendszer visszaállítása felé. **Legfőbb oka egyrészt gazdasági jellegű volt. Ne ezer felől érkezzenek a megrendelések tanszerekre sok kis „beszállítóhoz”, hanem egyetlen központból néhány kiszemelt célszemély legyen a haszonélvező.**

Másrészt az „ideológiai egységesítés”. A kormánypárthoz hű igazgatók kiválasztása.

A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ⁴⁶³ (.KIK) megjelenésével az iskolaigazgatók végképp közvetlen irányítás alatt dolgozó hivatalnokokká váltak.

Az iskolák inntól kezdve önálló bankszámlával már nem rendelkeztek, minden igényükkel például a kréta vásárlással is a helyi tankerületi központhoz kellett fordulniuk.

A KLIK nekilátott megszervezni az iskolák üzemszerű működését. Rémtörténetek tucatjaival illusztrálhatnám az eredményét, egyelőre csak néhány példát hoznék.

- mától már nem lehet akármikor hivatalos(!!!) dokumentumokat bevinni a tankerületbe csak kedden és csütörtökön;
- kedden és csütörtökön sem lehet "csak úgy" bemenni a folyosóra, maximum a titkárnőig, az ügyintézőket nem lehet zavarni az igazgatóknak(!!!);
- ha bármilyen kérdése van az igazgatóknak, azt tegyék fel a szakmai munkaközösségek vezetőinek (akik szintén igazgatók, és nem a tankerület dolgozói...);
- a határidős dokumentumokat a titkárnő óra és perc pontossággal veszi majd át, és listát vezetnek minden igazgatóról, hogy milyen pontosan szolgáltat adatot, és ez alapján(!!!) döntenek majd el, hogy ki a jó és ki a rossz igazgató;
- az igazgatók egy hétre előre adják le írásban, hogy mikor lesznek az intézményen kívül...;
- az igazgatók minden hónap elején írásban számoljanak be, napi lebontásban arról, hogy mikor mit csináltak (óra, perc) és hogy az intézményben milyen események voltak;
- az igazgató a sajtó munkatársainak akkor nyilatkozhat (szakmai kérdésekről is), ha a válaszait előre(!!!) leírta és azt Budapesten engedélyezték;

⁴⁶³ Szerencsére közvetlen közelből annak egyik legjobb minőségben megvalósuló változatát figyelhettem meg, mivel a központ vezetője az egyik korábbi helyi reform pedagógus lett, és alapelvein fikarcnyit sem változtatva törekedett a legnagyobb kárenyhítésre.

- az intézmény honlapján csak olyan dolgot lehet megjelentetni, amit engedélyeztek Budapesten(!!!). (Egy igazgató jegyzetéből egy tankerületi vezető előadása után.)

Az iskolában letöltendő 32 órát kártyás rendszerrel kontrollálják. És újabb és újabb kamerákkal. Portásoknál pecsétes papír, fegyelmi felelősség terhe mellett szigorúan tilos ki-bejelenteniük bárkit. Nem szoktam lógni, nem szoktam sumákolni, de gyűlöletesnek találok, hogy a felvételeken nézegeti a vezetés, mikor melyik ajtón lépek be, vagy éppen ki. Tegnap délelőtt 9 és 12 között szövegértést, Babits-dolgozatot javítottam. Majd elintéztem néhány telefont, diákkal, szülővel. Természetesen saját mobilról. Itthon DOLGOZTAM. Az óráim csak fél 4-kor kezdődtek, tehát következő körben felkészülhettem volna azokra, mondjuk 3-ig a saját íróasztalomnál, a saját könyvespolcom közelében, - ehelyett bementem a még csak nem is balladai homályba burkolózó, hanem sötét, állandóan lámpafényt igénylő, és egy sokdrangú kifőzde szagában leledző tanáriba, ahol érdemben dolgozni nem lehet.

Egy angol magániskolában tanító matek-fizika szakos ismerősünk is az iskolában tölti a munkaidejét, de saját dolgozószobája van. (Egy kolléga kifakadása a Facebookon.)

Az iskolánk kapott egy megoldandó feladatot. Egy munkanélküliekből összeállított csoportot kellene valakinek március közepéig napi hat órában képeznie. Egy alapozó tréning után képességfejlesztés (írás-olvasás-számolás), életviteli kompetenciák fejlesztése, tanulástechnika, majd végül mentálhigiénés fejlesztés. Munkájuk a tanulás lesz. Több pénzt kapnak érte, mint az egyszerű segély. Én vagyok az, akinek befér az idejébe, és van is jártasságom minden területen. Megnyitom munkafüzeteket, tanári segédleteket. Nagyon korrekt vázanyagnak látom, majdnem analfabéta hallgatók részére. (Egy tanítónő persze lehet, hogy másképp látná. Az életviteli példázatok természetesen mindenütt csak egy rétegét emelik meg értékvilágunknak, de majd kibővítem.

Az első néhány mondat után kiderül, hogy „helyzet van!” Két diplomás (katonai illetve teológiai egyetem) két nappali szakos egyetemi hallgató, de a többi is érettségizett, illetve szakmunkás. A csoport fele szakképzés reményében kötötte meg a szerződését, vagyoni, munkavédelmi, stb. OKJ-s vizsga reményében. Hosszú heteken át próbáljuk közösen a lehető leghasznosabban együtt tölteni az időt.

A Klebelsberg Intézményfenntartó Központ egy szerencsétlen döglött mamut, amelyet megpróbálnak függőlegesbe pumpálni. De ez nem sikerülhet, mert idejétmúlt, robosztus, felesleges, bürokratikus – és káros: egy adott gyerekekre nem tud érzékeny lenni. Egy tervutasításos rendszerben hol tud megjelenni, hogy mi az érdeke egy Heves megyei, egy vasi vagy egy nyolcadik és egy második kerületi gyerekeknek? A gyerek közvetlen környezetének pedig nem lesz sem tere, sem forrása az igényeire, szükségleteire reagálni.⁴⁶⁴

A rendszer természetesen teljes anyagi csődhöz vezetett. 2016 januárjára a KLIK már több mint [17 milliárdos tartozást](#) halmozott fel, aminek következtében országos szintű ellátási gondok alakultak ki az iskolákban.

Egészen bizarr látvány, ahogyan az állampárttól megszabadult politikai erők igyekeznek megteremteni egy új állampárti rendszert. „A történelem legfőbb tanulsága, hogy a történelemből soha senki nem tanult semmit!” Ha nem megy szelíd eszközökkel, keményítsünk kicsit, tegyük be az oktatásügyet a rendőrminiszter alá.⁴⁶⁵

Jött némi decentralizálás, az egyetlen nagy központból 58 „kicsi KLIK lett.

Megszűnt a korábbi színes tankönyv kínálat, új tankönyveket írtak a minisztérium által felkért szerzők, centralizációs folyamatok indultak meg mind gazdasági, mind ideológiai téren.

⁴⁶⁴ Erse Krisztina (Szülői Hálózat). „A pedagógus érdeke a mi érdekünk is” 2012.12.06. – Köznevelés

⁴⁶⁵ Néhány miniállamon kívül egyedül Új Zélandban van rá példa, de itt egy-egy miniszter több tárcát is cisz, ötmillió emberre nem kell akkor államigazgatási apparátus.

Jelszavaiban keresztény értékrendet tükröző, valójában **egy autoriter államalakulatot megideologizáló** embertani, erkölcsstani, esztétikai irányelvek beerőszakolása a tananyagokba. A centralizáció természetesen szép lassan kiirt a rendszerekből minden kreativitást, minőségelvet.

Korábban azt mondtuk, hogy a szocialista vendéglátóipar sikereinek már csak egyetlen akadálya volt, a vendég. Mára az iskolarendszer sikereit csak két szereplő akadályozza, a tanár és a diák. No, tegyük róla, megszületett a Jogállási törvény.

A törvény „lényegében annak akadályait takarítja el, hogy a tankerületek tömegesen szüntessenek meg iskolákat vagy vonják össze azokat más iskolákkal.

Ha az új szabályozás következtében tanulók és pedagógusok a „a gyerekek tanuláshoz való jogára” hivatkozva minden további nélkül át lesznek vezényelhetők más iskolákba, akkor a funkcionális leépülés bizonyos mértékig kezelhető lesz az állami iskolahálózat jelentős zsugorításával.”⁴⁶⁶

Emlékszünk még? „Az iskola az a hely volt, ahol ki kellett harcolnod magadnak a munkaeszközeidet, és át kellett törnöd az eléd tornyosuló gátakon, hogy dolgozhass. Ahol a maximum amit elmondhattál: " Engem szerencsére hagynak dolgozni!"

Szép lasan visszajutottunk ide. Korábban azt állítottam: A minőségi áttörés feltétele egy rövid elvi útmutatást követő sokszínű tantervi világ, megfelelő eszközháttérrel, felkészített, megfizetett pedagógusokkal. Mindehhez természetesen egy valódi országépítő politikai rendszer szükségeltetne, egy neopotista, oligarchikus pártállami berendezkedés esetén teljesen esélytelen.

Feladatunk első része nem kétséges: Lebontani ezt az államalakulatot, újrakezdeni a kerekasztal tárgyalásoka. Azután pedig megtenni kötelességeinket, segíteni ahol tudunk, és legfőképp, állandó kontrollt gyakorolni, nehogy megint torz irányba kanyarodjanak a történetek.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának (Emmi) egyes szervezetei, például az Oktatási Hivatal, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet vagy éppen az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. az oktatási rendszer botrányos átalakítása során milliárdos programokat vezethettek. Hatalmas büne ennek a politikai elitnek, hogy az oktatást is tönkretették azért, hogy valakik egy kicsit keressenek az uniós források hasztalan felhasználásán. Irgalmatlan mennyiségű összegek mentek el különböző programokra, amelyekből ellenőrizetlenül áramolhattak kifelé a pénzek. Néhány program ezek közül: *Átfogó minőségfejlesztés a közoktatásban*, erre 3,5 milliárd forint ment el; *Pedagógusképzés támogatása* több mint 11 milliárdból; *XXI. századi közoktatás* elnevezésű program 6,8 milliárd forintos forrásból. Ezeket vizsgálva hajmeresztő dolgokat találtam, ilyen például, amikor azt láttam, hogy az Oktatási Hivatal ún. szakértői napok százait vásárolta egy cégtől 564 millió forintért, vagyis ekkora

466 Radó Péter: A közoktatás funkcionális leépülése és a pedagógus jogállási törvény.
<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230503/rado-peter-a-kozoktat-as-funkcionalis-leepulese-es-a-pedagogus-jogallasi-torveny-612568>

értékben segítette a Merkel Konzult Zrt. a hivatalt. A probléma csak annyi, hogy ez a társaság mindössze egy alkalmazottal működik, és az 564 milliós megbízást tavaly szeptemberben kapták, amikor már alig volt néhány hónapjuk a szolgáltatás nyújtására, és szinte ellenőrizhetetlen, hogy tényleg volt-e teljesítés. Az is érthetetlen, hogy a minisztérium egyik szervezete miért egy céggel állíttatja össze az érettségi vizsgák feladatait, de találni olyan közbeszerzést is, ahol a projekt előzetesen megbecsült ára megegyezik azzal, amennyiért a győztes vállalkozás ajánlatában vállalta a feladatot. Találtam nagyon furcsa bérleti szerződéseket is: az Oktatási Hivatal egy cégtől, a Lokalfixer Kft.-től bérelt helyiséget 2013-ban és 2014-ben, és a 9 hónapos bérleti időszakra összesen majdnem 25 millió forintot fizetett ki. Ennek a vállalkozásnak a céginformációs rendszer szerint csak egy saját ingatlana van, az pedig néhány méterre van az Emmi szintén az Akadémia utcában található központjától.⁴⁶⁷

Hivatkozott irodalom

- 27/1998. (.VI. 10) MKM rendelet az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról
- A nagy Gyik könyv. Aula kiadó - Gyik műhely, 1997
- A polgári nevelés radikális alternatívái TK 1980
- A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986.
- A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum. 1983
- A tanácsadás szociálpszichológiája. Dr. Budavári-Takács Ildikó (.2011) Szent István Egyetem
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html
- Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976
- Aldous Huxley: Szép új világ. Kozmosz könyvek, 1982
- Alex Comfort: A szex öröme. Kelta, 1990.
- Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz, 1991
- Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>
- Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. Mozgó Világ 1980/12 – 1981/1.
- Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest.
- Apagyi Lária – Lantos Ferenc honlapja. <http://www.apagyi-lantos.hu/>
- Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési Minisztérium, 1981.
- Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf
- Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977
- Balázs Béláné: Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6.
- Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.
- Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai.
Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (.2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf
- Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>
- Benedek László. Játék és pszichoterápia. Pszichoteam 1992 Budapest.
- Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?
- Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a

⁴⁶⁷ <http://magyarnarancs.hu/belpol/hadhazy-akos-ma-is-borit-egy-alkalmazottal-mukodo-tarsasag-huzott-564-allami-milliot-98093>

- közéiskolai közismereti tárgyakat oktató tanári szereppel szemben.
http://www.mpt.bme.hu/konf.2019/borsodi_2019
- Bossányi Katalin: Szólampróba. Láng Kiadó, Budapest, 1989.
- Boreczky Ágnes: Kultúrázonos pedagógia. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00040/2000-07-ta-Boreczky-Kulturazonos.html>
- Buda Béla - László János: Beszéd a szavak mögött. Tömegkommunikációs kutatóközpont, Budapest, 1981. ?
- Buda Béla honlapja. <http://budabela.hu/tanulmanyok.html>
- Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. TK. 1986.
- Buda Béla Szexuális viselkedés.
<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>
- Budavári-Takács Ildikó Dr. A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Szent István Egyetem
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html
- Charles Baudelaire válogatott írásai. (.A modern élet festője). Képzőművészeti Alap K.1964.
 Részlet:: https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_szovegyujtemeny/lecke_02_004
- Csányi Vilmos: Íme az ember. Libri 2015.
- Csányi Vilmos – Tóth Balázs: Hiedelmeink. Libri, 2017
- Csobánka Zsuzsa: A szerelem kísérő tünetei. Intertextualitás és szexualitás a kortárs versekben a magyarórán.** http://www.tani-tani.info/102_csobanka
- Darvai Tibor Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, A TANÍTÓ című folyóirat elemzése alapján. https://real.mtak.hu/163044/1/Darvai_Tibor_Oktpol_Tanito.pdf
- Dombiné Szántó Melánia - Kerékgyártó István: Barcsay Gyermek képzőművészeti Kör.
 Barcsay Gyermek képzőművészeti Alapítvány, Bp. 1991.
- Dormán Júlia — Martos Tamás — Urbán Szabolcs: Vallásosság és poszttraumás növekedés:egy többdimenziós megközelítés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pszichológia Intézet,
 Piliscsaba2 Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közszolgálati Kar, Mentálhigiéné Intézet, Budapest. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 13 (.2012) 1, 21—35.
<http://real.mtak.hu/58148/1/mental.13.2012.1.2.pdf>
- Edmondo de Amicis : A szív. Móra kiadó 1987. <http://mek.oszk.hu/09500/09591/09591.htm>
- Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5.
- Egy történet. Kertész Imre: Jegyzőkönyv - Esterházy Péter: Élet és irodalom. Magvető, 1993.
- Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39.
- Erős Ferenc: A leegyszerűsítés géniusza. <http://buzs.c3.hu/0303/erosf.pdf>
- Esélyegyenlőtlenség Oktatókutató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra
- Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991.
- Esterházy Péter: Miben lakik a magyar tündér? *ÚPSZ 43. évf. 6. sz. / 1993 5-7.*
Kötetben: Egy kékhárisnya följegyzéseiből. Magvető Könyvkiadó, 1994.
- Fabulya Zoltánné: Balogh Jenő módszertana a kortárs vizuális nevelés tükrében.
<http://mek.oszk.hu/17200/17254/17254.pdf>
- Fayol, Henri: Ipari és általános vezetés Tervezés, szervezés, közvetlen irányítás, koordinálás, ellenőrzés; előszó Kovács Sándor, ford. Tari Ernő; Közgazdasági és Jogi, Bp., 1984
- Fekete István: Tüskevár. Móra 1966
- Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976.
- Forgács Péter: Kreativitás, ízlés, konfliktusok. Művészet 1978. szeptember
- Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. Mozgó Világ 1981/9
- Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok. Művészet, 1978/9.

Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializaciolorol

Futala Tibor: Az információs korlát és az információs zaj. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat 39, Szám 7-8 (.1992) <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3417/4435>

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.

Gáspár László: Szentlőrinci iskolakísérlet Tk 1984

Gégény István: Szemlélek. „[Nem lehet általánosítani a roma társadalmat](#)” Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégény István interjúja.

https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly Gerevich József: Társadalmak terápiája, terápiák társadalma. Magvető, 1983.

Gerő Judit: Word for Windows 95 7.0 verzió. Computer Books, Budapest, 1999.

Gerő Zsuzsa: Gyermekrajzok esztétikuma Akad. Kiad. Bp. 1974,

Gombrowicz: Ferdydurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

Gregori Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

Gulyás Erzsébet: Afantáziások az iskolában. <https://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/afantaziasok-az-iskolaban>

Hankiss Elemér: Kelet-európai Alternatívák. [Közgazdasági és Jogi](#), Budapest, 1989

Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991.

Hartmut Zinser: A vallás fogalma.

https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lakoma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971

Imregh Monika: A vallás fogalma Marsilio Ficino Lakoma-kommentárjában, in: A vallásfogalmak sokfélesége, a KRE és az SZTE konferenciájának előadásai (.2011. nov. 11-13), szerkesztette: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita, Károli Könyvek, L'Harmattan Kiadó, 2012 Budapest, 111-121.

Heller Ágnes: Emlékezés Bossányi Katira, töredékekben.

<http://mek.niif.hu/05500/05549/html/bossanyi0003.html>

Jakab Villő Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevéődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé. <https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977

KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o. Györe Balázs idézi itt Exuperyt. Citadella.

http://www.szepi.hu/irodalom/citadella/cit_08.html

Horváth Szilvia: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozosseg.original.pdf>

Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>

Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban.

http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o

Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.

Részletek: <https://docplayer.hu/1078772-Dr-kardos-ferenc-gyermekkozpontu-kozvetites.html>

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. Karinthy Frigyes Összegyűjtött művei.

Jelbeszéd. <http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm>

Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002.

Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978

Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó

Kiss Balázs: A jobbközép politikai közösség. <http://real.mtak.hu/73555/1/jobbkopez.pdf>

Kiss Judit Ágnes: Valse Nostalgique. <https://www.youtube.com/watch?v=I7g5kp-K3OY>

Kiss Judit Ágnes: Ballada a kettős erkölcsről.
<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/07verskiss.htm>

Kling József, Scheer Katalin interjúja Vekerdy Tamással. 2016.03.11.
<https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekeveles-finn-pelda.html>

Knausz Imre: Tananyag és valóság. Taní-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag

Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzói foglalkoztatása Komlón. Rajztanítás, 1974/6.

Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988

Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983

Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983.

Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?

Kozma Tamás: Tudásgyár? Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1985

Kozma Tamás: Miért (. ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.

Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1928-29. évfolyamaiból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bp, 1929.

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926.

Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés.

Kövár Zoltán dr. • A végső határ – klímaszorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia/>

https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

Kronstein Gábor: Valóság ??

Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990

Kupa Mihály felszólalása 155. ülésnap (.1991.12.11) <http://www-archiv.parlament.hu/naplo34/155/1550053.html>

Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994

Larissa Adler Lomnitz: "Komaság" Replika, 29.

Lengyel László: Hankiss Alternatívák. 2000. 2017/3. szám. http://epa.oszk.hu/03100/03134/00009/pdf/EPA03134_2000_2017_03.pdf

Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.

Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.>

Lévi-Strauss, Claude: A kreatív gyermek. Elkésett hozzászólás egy vitához. Tekintet, 1993/1-2.

Ligeti György Konfliktus és szabályalkotás <http://ofi.hu/tudastar/konfliktus>

Ludassy Mária: Prózai válasz. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>

Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o

Lukács György: Az esztétikum sajátosságai 4.-5. fejezet. Akad. 1965.

Makarenko Válogatott pedagógiai tanulmányok. Magyar Szovjet Társaság Kiadója 1950

Makarenkó: Pedagógiai hősköltemény Európa Kiadó 1973 19. o>/

Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9> ,

Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968

Mann Dániel: A szívás mint tanterv Taní-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069

Marcus Aurelius: Elmélkedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

Marie Winn: Gyermekkor nélkül Gondolat 1990

Martin Jánosné Egy tanárjelölt levelei http://www.tani-tani.info/egy_tanarjelolt_levelei

Mérei - Binnet Gyermeklélektan Gondolat 1978

Médiatörténet. Szabadbölcsészet. ELTE.hu.
<http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index2846.html?option=com>

Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest, 1978.

Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07.

Monty Python: Brian élete. <https://www.youtube.com/watch?v=nhjrfKd4duk>)

Mrozek: Mulatság. Modern könyvtár

Müller Péter Sziámi. Dalszövegkönyv. Összes. 1980-2005. URH, Kontroll, Sziámi; Jonathan Miller, Bp., 2005 + CD

Nádas Péter: Világoló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017

Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5.

Nagy László: Versben bújosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Nagy Mária: Jövedelmek, keresetek, vagyoni helyzet. Tanárbérek régen és ma, nálunk és külföldön. <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/jovedelmek-keresetek>

Nahalka István Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Taní-Tani online

Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II.

Pavo Havikko: Vaskor. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986

Pál Tamás: Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány

Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.: <https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Panek Sándor: József úr, Ön azt írta, nincs se istene, se hazája... delmagyar.hu 2015. 04. 11. <https://www.delmagyar.hu/helyi-ertek/delmagyarchiv/jozsef-ur-on-azt-irta-nincs-se-istene-se-hazaja-2082763/>

Perintfalvi Rita: „Az egyháznak nem a hírnevével, hanem az okozott szenvedések orvoslásával kellene foglalkoznia” Bendl Vera interjúja Perintfalvi Rita teológussal. <https://nlc.hu/ezvan/20191007/perintfalvi-rita-egyhazi-szexuális-zaklatas/>

Peter Sagan, John Deeringgel: Az én világom. Scholar. 2019.

Pilinszky János összegyűjtött versei. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

R. D. Laing: Gubancok. Helikon, 1983

R. E. Passingham: Emberré vált főemlős. Gondolat. Bp. 1988. 305 - 316. o.

Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria, Tankönyvkiadó, 1981.

Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984

Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft

Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007.
<http://docplayer.hu/2387016-Richard-dawkins-isteni-teveszme.html>

Rudolf Arnheim: A vizuális élmény - Formafejlődés, 184. o., Gondolat, 1969.

Sándor Éva: Fejlesztés művészettel ELTE GYFK

Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964

Schaár Erzsébet/ Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, 1975

Sempé - Goscinny: A kis Nicolas, Móra kiadó, 1985

Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelvromlasa_ellen

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori (.Ph.D) disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola. <http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/disszertacio.pdf>

Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>

Só Rezső – Kárpáti Zoltán, 1968, ill. Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. 1964-1966

Sopotnik Zoltán Néha a cinizmusban is hiszek. *Könyves Magazin* 2017/5.

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. *Kriterion* 1977

Szabados Árpád: A GYIK- akcióról - tömondatokban.

Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

Szabó T. Csaba: Szexualitás az ókori Rómában. <https://erdelyikronika.net/2018/05/05/szexualitas-az-okori-romaban/>

Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. *Kriterion*, 1983.

Szávai István: A Nagy Gyik könyv. Taní-tani, 1998/4.

Szávai István: Medgyesegyháza. <http://szavaiistvan.x3.hu/irasok/medgyesegyhaza%20novenyzete.pdf>

Szávai István: Ön hogyan folytatná? *Szolnoki Nevelő* 1988/5.sz.

Szávai István: A tanár a gyermek szemével. *Pedagógiai Tükör*, *Szolnok*, 1989/2-3. <http://szavaiistvan.hu/wp-content/uploads/2020/02/a-tanar-a-gyermek-szemevel.pdf>

Szécsi Margit. *Eszem a gesztenyét*. Móra, 1971

Szell Tamás Dr.: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.

Személyiségfejlesztés az általános iskolában. *Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről*. OPKM, Budapest, 1985.

Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017.

Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Lectori salutem. Magvető, Budapest, 1972.

Szimonidesz Lajos: *A világ vallásai*. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.

Takács Géza: *Az iskola vaskos bástyái*. Valóság, 1987/2.

Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás. Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin <https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth, 1986.

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth 1986.

Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére” *Köznevelés*, 1985/23.

Thomas Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése. Gondolat, Budapest, 1990.

Tisza Kata: *Akik nem sírnak rendesen*. Scolar Kiadó, 2017.

Tolnai István: *Feltámadásom története Európa 1966*

Tóth Orsolya: *Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból –* <https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>

Tóth Teréz: *Kötetlenség kötöttségek közt*. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Újlaky István: *Makarencói érintés* https://nepszava.hu/3056677_makarencoi-erintes

Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Kossuth, Budapest, 1988

Varga Zoltán: *Iskolai ártalmak*. Tankönyvkiadó 1974

Vekerdy Tamás: *Óvodák*. Valóság, 1984/11. sz.

Vekerdy Tamás, *üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének*. *Tanítanék* 2018. január 29.

Vekerdy Tamás: ??

Vinkler Márta: *Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről*. OPKM, Budapest, 1985.

Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.
Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. <http://szavaiistvan.x3.hu/weblapkapcsoskonyv/index.html>
Wouk, Hermann: Zendülés a Caine hadihajón. Zrínyi Kiadó 1979 686. o.
Zimbardo Philip: Nincs kapcsolat - Hová lettek a férfiak?
<https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>
Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2)

Felhasznált irodalom

Nehéz ügy. Ötven év olvasmányaimból ha fájó szívvel is, de kénytelen vagyok kihagyni azokat, amik ugyan befolyásolták gondolkodásomat, de nem voltak közvetlen hatással a szövegalkotásra. Ha a szerk. beteszi egy digitális kiadványba, örömmel veszem. (Lásd a legvégén. Mivel a szerzőknek többnyire csak a vezetéknevét jegyeztem meg, a nem magyarok esetén gyakran előre írtam, hogy egy listában könnyebben megtaláljam.)

27/1998. (.VI. 10) MKM rendelet az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról

A csehszlovák és a lengyel közoktatási törvény. Educatio, 1991.

A freudizmus. Szerk.: Halász László. Gondolat, 1988.

A gyakorlati foglalkozás tanítása az általános iskolák 1-4. osztályában. Tankönyvkiadó 1970.

A közoktatás kézikönyve. Pénzügyi Tájékoztató Iroda Kft. Hagyárosbörönd. 2004.

A megtanítás stratégiája. Szerk.: Nagy József. Tankönyvkiadó, 1984.

A nagy Gyik könyv. Aula kiadó - Gyik műhely, 1997

A polgári nevelés radikális alternatívái Tankönyvkiadó 1980

A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986.

A szexuális élet zavarai. Dr. Linczényi Adorján, Dr Radnai Béla, Dr. Vikár György Medicina, 1981

A szocialista tanítómozgalom Magyarországon. 1900-1920. Kossuth, 1958.

A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Dr. Budavári-Takács Ildikó (.2011)

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/adatok.html

A tanácsadás szociálpszichológiája. Dr. Budavári-Takács Ildikó (.2011) Szent István Egyetem

A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum. 1983

Ádám György: Érzékelés, Tudat, emlékezés. Gondolat, 1969

Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976

Aldous Huxley: Szép új világ. Kozmosz könyvek, 1982

Alex Comfor: A szex öröme. Kelta kft. 1990.

Allan Pease: Testbeszéd. Park Kiadó, 1989.

Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>

Ancsel Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Kossuth, 1988

Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz, 1991

Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. Mozgó Világ 1980/12 – 1981/1.

Andrew P. Morrison: A szégyenkezés. Fiesta-Saxum, 2000.

Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest.

Anton Sz. Makarenko: Az 1930-as menet. Tankönyvkiadó, 1973.

Anton Sz. Makarenko: Igor és társai. Móra Kiadó, 1960.

Anton Sz. Makarenko: Pedagógiai hősköltemény. Európa Kiadó, 1973.

Apagyi Mária – Lantos Ferenc honlapja. <http://www.apagyi-lantos.hu/>

Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987

Avar Pál: Hősterápia. Magvető, 1988.

A vizuális nevelés pedagógiája I. Balogh Jenő. Tankönyvkiadó. Budapest. 1969

A vizuális nevelés pedagógiája II. A vizuális nevelés gyakorlata. Xantus Gyula . Tankönyvkiadó. Budapest. 1969

Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési minisztérium, 1981.

Az esélyteremtő közoktatásért. Oktatási Minisztérium. 2000

Az esztétikai nevelésről. Szerk.: Poszler György. Kossuth, Budapest. 1980.

Az iskolai ártalmak megelőzése. Szerk.: Gerd Bierman. Tankönyvkiadó, 1984.

Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf

Az óvodai nevelés, az alapfokú nevelés-oktatás területére vonatkozó jogszabályok. Művelődési Minisztérium, 1986.

Bagdy Emőke – Telkes József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tankönyvkiadó, 1990.

Bagdy Emőke dr. Családi szocializáció és személyiségzavarok. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.

Bágyoni Attila dr. – Székely Lajos: Válasz a nőknek. Pallas Lap és Könyvkiadó Vállalat, 1987.

baj van a gyerekemmel. Szerk.: F. Várkonyi Zsuzsa. Gondolat, 1977.

Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977

Balázs Béláné: Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6.

Ballér Endre: Tantervfejlesztés az iskolában. Megyei Pedagógiai Intézet, Veszprém, 1990.

Balogh Jenő:

Balogh László dr. Pedagógiai pszichológia. Urbis Könyvkiadó 2006

Balogh Tibor: Jean Piaget. Kossuth, 1982.

Bánki M. Csaba: Agyunk gyógyszerei. Biográf 1999.

Bánlaky Pál – Kamarás István – Varga Csaba (.1979, szerk) Olvasótábor. Tankönyvkiadó, Budapest.

Barabás Tibor: Egy nép nevelői. Athenaeum 1947.

Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.

Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai. Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (.2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf

Bartha Lajos: Pszichológiai értelmező szótár. Akadémiai, 1981.

Báthory Zoltán: Tanulók, iskolák, különbségek. Tankönyvkiadó, 1992.

Beke Kata: Jelentés a kontraszelekcióról. Magvető, 1988.

Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>

Bencsáth Aladárné dr.: Kisdiák-nagydiák a munkáscsaládban. Tánicsics Könyvkiadó, 1961.

Benedek István: Aranyketrec. Gondolat, 1983.

Benedek István: Az ösztönök világa. Minerva, 1987.

Benedek László: Játék és pszichoterápia. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest. 1992

Bengt Börjesson: Terápia. Európa, 1982.

Berne, Eric: Emberi Játzmák. Háttér Kiadó, 1984.

Birger Sellin: A lélek börtöne. Fabula, 1994.

Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?

Boreczky Ágnes: Kultúrazonos pedagógia. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00040/2000-07-ta-Boreczky-Kulturazonos.html>

Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a

középiskolai közismereti tárgyakat oktató tanári szereppel szemben.
http://www.mpt.bme.hu/konf.2019/borsodi_2019

Bossányi Katalin: Szólampróba. Láng Kiadó, Budapest, 1989.

Böszörményi Zoltán – Brunecker Györgyi: A gyermekkor és az ifjúkor pszichiátriája. Medicina, 1979.

Brian és Shirley Sutton-Smith: Hogyan játszunk gyermekeinkkel (.És mikor ne)? Gondolat, 1986.

Bruce Lansky: A Murphy szülők törvénykönyve, avagy a gyermeknevelés kelepcei. Gondolat, 1990.

Bruno Bettelheim: A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Budapest. 1985.

Bucay Jorge: A találkozás útja. Európa, 2013.

Bucay Jorge: Életmesék. Európa, 2012.

Buda Béla – Szilágyi Vilmos: Párvalasztás. Gondolat, 1988.

Buda Béla (.1994): A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula, Budapest

Buda Béla dr. – Oláh Tamás – Pécsi Tibor dr.: Neurózis. Origo-Press, Budapest, 1988.

Buda Béla dr.: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla honlapja. <http://budabela.hu/tanulmanyok.html>

Buda Béla szerk. (.1989): Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény I. Általános kommunikációelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest

Buda Béla Szexuális viselkedés.
<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>

Buda Béla: A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla: A szexualitás modern elmélete. Tankönyvkiadó. 1972.

Buda Béla: Beszéd a szavak mögött Tömegkommunikációs kutatóközpont Budapest 1981

Buda Béla: Empátia... a beleélés lélektana Ego School Bt. Budapest. 1993.

Budai István szerk.: Szociális munka az iskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Budavári-Takács Ildikó Dr. A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Szent István Egyetem
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html

Büky Béla: A beszédtanítás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1977.

Carl Gustav Jung: A lélektani típusok. Európa, 1989.

Carl Gustav Jung: Gondolatok a látszatról és a létezésről. Kossuth, 1997.

Carl Gustav Jung: Gondolatok az értelemről és a tébolyról. Kossuth, 1997.

Celestin Freinet: A Modern Iskola technikája.

Charles Baudelaire válogatott írásai. (.A modern élet festője). Képzőművészeti Alap K.1964.
Részlet.: https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_szoveggyujtemeny/lecke_02_004

Cigány nevelés és kultúra. Szerk.: Rácz Györgyi. Gulliver Lap és Könyvkiadó.

Cigány tanulók az iskolában. Szerk.: Szegő László. Tankönyvkiadó, 1973.

Clauss, G. dr. - Hiebsch, H. dr.: Gyermekpszichológia. Akadémiai, 1978.

Comenius: Didactica Magna. Seneca Kiadó, 1992.

Cristina Lastergo - Francesco Testa: Nézz - Láss - Kérdezz! I-III. Gondolat, Budapest. 1983.

Csányi Vilmos – Tóth Balázs: Hiedelmeink. Libri, 2017

Csányi Vilmos: Az emberi természet Vince kiadó, 2000

Csányi Vilmos: Íme az ember. Libri 2015.

Csapó Benő: Kognitív pedagógia. Akadémiai, 1992.

Csovcsics Erika: Oktatás a „C” osztályban. A cigány gyerekek iskolai kudarcainak okairól.
<https://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/csovcsics.html>

Csoportlélektan Szerk.: Pataki Ferenc. Gondolat, 1980.

Daniel Goleman: Érzelmi intelligencia. Háttér Kiadó Budapest 1987

Daniel Goleman: Társas Intelligencia. Nyitott Könyvműhely, 2008

Darvai Tibor Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, A TANÍTÓ című folyóirat elemzése alapján. https://real.mtak.hu/163044/1/Darvai_Tibor_Oktpol_Tanito.pdf

Debreczeni Tibor: Visszanéztem. Academia Ludi et Artis, Budapest, 2006.

Dimény Judit: hang-játék. Zeneműkiadó, 1981.

Dobsi Attila: Egy intézmény kálváriája. Akadémiai, 1990.

Dombiné Szántó Melánia - Kerékgyártó István: Barcsay Gyermekek képzőművészeti Kör. Barcsay Gyermekek képzőművészeti Alapítvány, Bp. 1991.

Brehm Alfréd:

Donald O. Hebb: A pszichológia alapkérdései. Gondolat, 1978.

Edmondo de Amicis : A szív. Móra kiadó 1987. <http://mek.oszk.hu/09500/09591/09591.htm>

Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5.

Egy történet. Kertész Imre: Jegyzőkönyv - Esterházy Péter: Élet és irodalom. Magvető, 1993.

Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39.

Életünk: az iskola. A Köznevelés pályázata, 1973. Tankönyvkiadó, 1974.

Elizabeth R Valentine: Fogalmak és nézőpontok a pszichológiában. Gondolat, 1988.

Elliot Aronson.: A társas lény Közgazdasági és Jogi Kiadó 1987

Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a Hajdúhadházi Gyermekvárosról. Hajdú Bihar Megyei Tanács. 1981.

Erika Landau: A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1976.

Ernst H. Gombrich: Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1972.

Eröss László – dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcokról. Tankönyvkiadó, 1974.

Értelmezési és bevezetési útmutató a Comenius 2000 I. intézményi modellhez. Ptmik Comenius Igazgatóság 2001.

Esélyegyenlőtlenség. Oktatáskutató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra

Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991.

Exploráció és terápia. Akadémiai Kiadó, 1983.

Fabulya Zoltánné: Balogh Jenő módszertana a kortárs vizuális nevelés tükrében. <http://mek.oszk.hu/17200/17254/17254.pdf>

Fayol, Henri: Ipari és általános vezetés Tervezés, szervezés, közvetlen irányítás, koordinálás, ellenőrzés; előszó Kovács Sándor, ford. Tari Ernő; Közgazdasági és Jogi, Bp., 1984

Faragó Jenő: Fiatalok vallomásai világnézetéről, erkölcséről. Kossuth, 1968.

Farkas Endre: Erkölcs, érték, nevelés.

Farkas Katalin – Klein Sándor: Pszichopedagógiai egyéni gyakorlatok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

Farkas Katalin dr. – dr. Lajkó Lajosné: Gyermeki jog a boldogsághoz. Szolnok és Csongrád Megyei pedagógiai Intézet, Szolnok, 1989.

Fekete István: Tüskevár. Móra 1966

Fényes Hajnalka: Horizontális és vertikális szegregáció az oktatásban nemek szerint. <https://core.ac.uk/download/pdf/160923687.pdf>

Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976.

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat Budapest, 1985.

Fináczy Ernő: A reneszánsz kori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985.

Fodor András: A kollégium. Magvető, 1991.

Forgács Péter: Kreativitás, ízlés, konfliktusok. Művészet 1978. szeptember

Forrai R. Katalin - Hegedűs T. András: A cigány etnikum újjászületőben. Akadémiai, 1990.

Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. Mozgó Világ 1981/9

Fóti Péter: Útmutató rebellis tanároknak. Saxum kiadó, 2009

Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializaciiorol

Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok. Művészet, 1978/9.

Fritz Kahn: A szerelem iskolája. Medicina, 1984.

Fürstné Kólyi Erzsébet – Sipos Endre: Hogyan is tanuljak? Honffy Kiadó, 1992.

Gabóda Béla - Gabóda Éva: NEVELÉSELMÉLET. Segédanyag (.jegyzet) főiskolai hallgatók és gyakorló pedagógusok számára a legfontosabb magyarországi szakirodalmak alapján. <http://genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/soos-kalman-osztondijprogram-jegyzettamogatasi-palyazat-nyertesei-546/neveleselmeletjegyzet.pdf>

Gál Erzsébet – Ortutay Zsuzsa: családi életre nevelés a szülői házban és az iskolában. Hazafias Népfőnt – Kossuth, 1976.

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. TK. 1981

Gáspár László: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó 1984

Gáspár László: A szubjektumok nevelése. Kossuth, 1987.

Gáspár László: Egységes világkép, komplex tananyag. Tankönyvkiadó, 1978.

Gazsó Ferenc: Megújuló egyenlőtlenségek. Kossuth, 1988.

Geffnerth Éva - Herskovits Mária: Csak keresni kell... A tehetséges gyerekekről nevelőknek. Szolnok Megyei pedagógiai Intézet. 1989.

Gégény István: Szemlélek. „Nem lehet általánosítani a roma társadalmat” Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégény István interjúja. https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly

George H. Mead: A pszichikum, az én és a társadalom. Gondolat, 1973.

Gerevich József: Iskolai mentálhigiéné. In: Közösségi mentálhigiéné. Animula Kiadó, Budapest, 1997.

Gerevich József: Terápiák társadalma, társadalmak terápiája. Magvető, Budapest. 1983.

Gerő Judit: Word for Windows 95 7.0 verzió. Computer Books, Budapest, 1999.

Gerő Zsuzsa: A gyermekrajzok esztétikuma. Akadémiai, Budapest. 1974.

Gombrowicz: Ferdydurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

Gregori Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

Grósz Emese: A szexuális nevelés integratív, kapcsolatközpontú koncepciója és gyakorlata. Szakdolgozat. ELTE 2020

Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei. Tankönyvkiadó, 1981.

Gyerekek, évszázadok, kalandok. Történelmi játékok módszertani gyűjteménye. Ifjúsági lap és Könyvkiadó vállalat. 1986.

Gyermek, pedagógus, pedagógusképzés. Szerkesztette Knausz Imre. Új Helikon BT. Budapest. <https://mek.oszk.hu/06600/06648/06648.pdf>

György Júlia dr.: A nehezen nevelhető gyerek. Medicina, 1978

Háber Judit: Pedagógusok és iskolák. Akadémiai, 1986.

Hadas Miklós: Szex és forradalom. Replika Kör, 2001.

Halász László: Mi fér meg az emberben? Magvető, 1987.

Halász Péter: Alvás és alvászavarok. Medicina, 1982.

Hankiss Elemér: Kelet-európai Alternatívák. [Közgazdasági és Jogi](#), Budapest, 1989

Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991.

Haranghy Jenő: A rajzolás iskolája a kezdetektől a művészetig. Kurucz Gábor, Budapest, 1991.

Haraszi István dr.: A nemi élet kérdései. Gondolat, 1986.

Harsányi István: A tanulók megismerése: Budapest, 1974 Tankönyvkiadó.

Hartmut Zinser: A vallás fogalma.
https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lakoma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

Hayman, Suzie: Együttélés egy tinédzserrel. Novotrade, 1990.

Hegedűs András: Magyar írók pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1976.

Hegedűs T. András – Forrai R. Katalin: Az újjáépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei. Magvető, 1989.

Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971

Heller Ágnes: Emlékezés Bossányi Katira, töredékekben.
<http://mek.niif.hu/05500/05549/html/bossanyi0003.html>

Hermann Alice dr.: Értelmi elmaradás értelmi fejlődés az óvodás otthonokban. Tankönyvkiadó, 1967.

Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története. Katona Lajos, Ormos Zsuzsanna, Széphegyi Lászlóné INASKÉPZÉS A CÉHRENDSEBEN <http://ipari602.uw.hu/10fejezet.html>

Hollós István: Búcsúm a sárga háztól. Genius Kiadásában.

Horváth Gedeonné dr.: Csoportmunka az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1973.

Horváth György: Az értelem mérése. Tankönyvkiadó, 1991.

Horváth Szilvia: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozosseg.original.pdf>

Hoyer Mária: Sívárgás és szenvedély. L' Harmattan Könyvkiadó, 2010.

Illés Sándor és Nádasdi Mária szerk.: A társadalom, az iskola és a pedagógia. Segítség a pedagógusok intenzív továbbképzéséhez. Belső használatra. 1986.

Imregh Monika: A vallás fogalma Marsilio Ficino Lakoma-kommentárjában, in: A vallásfogalmak sokfélesége, a KRE és az SZTE konferenciájának előadásai (.2011. nov. 11-13), szerkesztette: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita, Károli Könyvek, L'Harmattan Kiadó, 2012 Budapest, 111-121.

Iskola és pluralizmus. Szerk.: Mihály Ottó. Edukáció, 1989.

Jakab György – Alexandrow Andrea - Horváth H. Attila: Bevezetés a digitális pedagógiai kultúrába. Új Pedagógiai Szemle. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/bevezetes-a-digitalis-pedagogiai-kulturaba>

Jakab Villő Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevésoedésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé
<https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

Jan-Uve Rogge: Kell a gyerekeknek a korlát. Park Könyvkiadó, 2003.

Jean Piaget: Szimbólumképzés a gyermekkorban. Gondolat Budapest. 1978

Jean-Jacques Rousseau: Emil, vagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, 1978.

Jean-Jacques Sempé - René Goscinny: A kis Nicolas. Móra kiadó, 1985

Jean-Paul Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964

Jelzések az elsajátított műveltségről. Szerk.: Horánszky Nándor. Akadémiai, 1991.

Jena – Plan iskolák Hollandiában. Iskolafejlesztési Alapítvány OKI Iskolafejlesztési Központ. 1991.

Johanna Turner: Az értelmi fejlődés. Gondolat, 1981.

John Holt: Iskolai kudarcok. Gondolat, 1991.

József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977

KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o.

Kamarás István – Makk Katalin – Varga Csaba: Kagylózene. Beszélgetések az emberről. Szent Gellért Egyházi kiadó, 1993.

Kamarás István: Ímé az ember! Oktatókutató Intézet Edukáció Könyvkiadó, 1990.

Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>

Kamarás István OJD: A legújabb NAT Etikája és etikája. Élet és Irodalom, 2020. 04. 12.

Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (. 1867-1945) Replika Kör, 1977.

Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban.
http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

Kardos Lajos: Az érzékeléstől a cselekvésig. Tankönyvkiadó, 1978.

Kardos Ferenc dr.: Gyermekközpontú közvetítés - Kapcsolatügyeleti mediáció - Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.
 Részletek: <https://docplayer.hu/1078772-Dr-kardos-ferenc-gyermekkozpontu-kozvetites.html>

Karinthy Frigyes: Jelbeszéd. <http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm>

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. Karinthy Frigyes Összegyűjtött művei. Jelbeszéd.

Kárpáti Andrea: A Leonardó program. Akadémiai, 1992.

Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o

Katonai pszichológia. Zrínyi kiadó, 1968

Katonáné dr. Balogh Magda: Szabálytalanok. Képek egy ifjúsági otthon életéből. Tankönyvkiadó, 1988.

Katonapedagógia. Zrínyi Kiadó, 1982

Kelemen László: A gondolkodás nevelése az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1969.

Kelemen László: A pedagógiai pszichológia időszerű kérdései. Tankönyvkiadó, 1973.

Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002.

Kisdi Barbara: A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Egyetemi jegyzet.
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia.pdf

Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978

Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó

Kiss Balázs. A jobbközép politikai közösség <http://real.mtak.hu/73555/1/jobbkozep.pdf>

Kiss Judit Ágnes: Ballada a kettős erkölcsről.
<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/07verskiss.htm>

Kiss Judit Ágnes: Valse Nostalgique. <https://www.youtube.com/watch?v=I7g5kp-K3OY>

Kiss Tihamér dr.: Az énkép kialakulása és fejlődése. Tankönyvkiadó, 1978.

Kiss Tihamér: A kisgyermek érzelmei. Tankönyvkiadó, 1985.

Kívül-belül jó iskola. Tanító terek Szerk: Réti Mónika. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Budapest, 2011 <http://mek.oszk.hu/13000/13022/13022.pdf>

[Kling József, Scheer Katalin](https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekneveles-finn-pelda.html) interjúja Vekerdy Tamással. 2016.03.11. <https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekneveles-finn-pelda.html>

Knausz Imre: Tananyag és valóság. Tani-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag

Kocsis József: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó, 1984.

Kokas Klára: Képességfejlesztés zenei neveléssel. Zeneműkiadó, 1972.

Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzói foglalkoztatása Komlón. Rajztanítás, 1974/6.

Komlósi Ákos – Tóthné Dudás Margit – Vastagh Zoltán: Pedagógiai szituációk a tanárképzésben. Tankönyvkiadó, 1987.

Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

Konrad Lorenz: Az agresszió. Katalizátor Iroda, Budapest, 1995.

Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988

Kormos Valéria: SOS. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.

Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983

Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983.

Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?

Kovács Lajos szerk.: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből. Oktatási minisztérium, 1975.

Kovács Gyula: Usinszkij, Tolsztoj és a korukbeli orosz nevelés. Tankönyvkiadó, 1978.

Kozéki Béla dr.: Önállóság, fegyelem – autonómia. Tankönyvkiadó, 1981.

Kozma Tamás: Az oktatás fejlesztése: esélyek és korlátok. Kossuth Kiadó, 1983

Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Tankönyvkiadó, 1975.

Kozma Tamás: Iskola és település. Akadémiai, 1987.

Kozma Tamás: Miért (. ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.

Kozma Tamás: Tudásgyár? Az iskola mint társadalmi szervezet : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1928-29. évfolyamaiból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bp, 1929.

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926.

Kóváry Zoltán dr. • A végső határ – klímaszorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia/>

Közoktatási kézikönyv. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Comenius Igazgatóság. 2001.

Kreativitás és deviáció. Akadémiai, 1982.

Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés. https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

Krizsanec Károlyné dr. Németh Edit: Gyermektorna. Óravázlatok. Testnevelési Tudományos Tanács, 1970.

Kudarcc nélkül az iskolában. Óvodai fejlesztő program a tanulási zavarok megelőzésére.

Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői.

Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990

Kupa Mihály felszólalása 155. ülésnap (.1991.12.11) <http://www-archiv.parlament.hu/naplo34/155/1550053.html>

Ladányi János – Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető, 1983.

Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994

Larissa Adler Lomnitz: "Komaság" Replika, 29.

Laszlavik Éva: A csoportszervezés eljárásai és lehetőségei. Tankönyvkiadó, 1982.

Lelkes Éva: Én így tanítok. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet. Szolnok, 1991.

Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.

Lénárd Ferenc – Demeter Katalin: A nevelés gyakorlata a tanítási órán. Tankönyvkiadó, 1990.

Lénárd Ferenc dr.: Kísérletek az általános iskolában. OPI, 1983.

Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás. Akadémiai, 1978.

Lénárd Ferenc: Mindennapok pedagógiája. Magyar Pedagógiai Társaság, 1985.

Lengyel László: Hankiss Alternatívák. 2000. 2017/3. szám. http://epa.oszk.hu/03100/03134/00009/pdf/EPA03134_2000_2017_03.pdf

Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.>

Lexikon a szerelemről. Szerk. dr. Popper Péter. Kossuth – Magyar Nők Országos Tanácsa, 1987.

Lévi-Strauss, Claude: A kreatív gyermek. Elkésett hozzászólás egy vitához. Tekintet, 1993/1-2.

Ligetiné Verebély Anna: Nézzünk szembe nevelési gondjainkkal: Tankönyvkiadó, 1986.

Loránd Ferenc: A Kertész utcaiak Magvető, 1976.

Ludassy Mária: Prózai válogatás. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>

Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o

Lukács György: Az esztétikum sajátosságai 4.-5. fejezet. Akad. 1965.

Lukács Péter – Sáska Géza – Setényi János: A Fővárosi Önkormányzat oktatáspolitikai koncepciójához. Oktatókutató Intézet, 1991.

Lukács Péter – Várhegyi György szerk.: Csak reformot ne! Edukáció, Budapest, 1989.

Lukács Péter: Színvonal és szelekció. Oktatókutató Intézet, 1991.

Lux Elvira dr.: Lépéspróbák egymás felé. Móra, 1987.

Lux Elvira dr.: Szexuálpszichológia. Medicina, 1981.

Lux Elvira: Női szerepek. A szexuálpszichológus szemével. Minerva, 1982.

Magyar Beck István: A tehetség, mint meghasonlás. Tankönyvkiadó, 1988.

Makarenko antológia. Szerk.: Petrikás Árpád. Tankönyvkiadó, 1986.

Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9>.

Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968

Mann Dániel: A szívás mint tanterv Taní-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069

Marcus Aurelius: Elmélkedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

Marie Winn: Gyerekek gyermekkor nélkül. Gondolat 1990.

Martin Jánosné Egy tanárjelölt levelei http://www.tani-tani.info/egy_tanarjelolt_levelei

Mátrai Zsuzsa: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története. Akadémiai, 1990.

Maxwell Maltz: Pszichokibernetika. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.

Mayer Miksa: Vezérkönyv az alkotmánytan oktatásában. Zilahy Sámuel, Budapest, 1877.

Medicina, 1981.

Menyhért Ildikó szerk.: Cigány pedagógiai program a Nemzeti Alaptanterv követelményrendszere szerint 1-10. osztály. Országos Közoktatási Szolgáltató iroda, Budapest, 1996.

Médiatörténet. Szabaddolcsészet. ELTE.hu.
http://mmi.elte.hu/szabaddolcseszet/mmi.elte.hu/szabaddolcseszet/index2846.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=45

Mérei Ferenc - V. Binnét Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest. 1985

Mérei Ferenc: "... vett a füvektől édes illatot." Művészetpszichológia. Múzsák, Budapest. 1986.

Mérei Ferenc: A pszichológiai labirintus. Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Pszichoteam, Budapest. 1989.

Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Officina, 1948.

Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07.

Michael Ben-Menachem: Pszicho tükör. 1991

Michael LeBoeuf: Az önszervezés iskolája. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.

Mit vár a társadalom az iskolai oktatástól. Szerk.: Komár Pálné. Tankönyvkiadó 1964

Mohás Livia: Gimnazisták énképe önjellemzéseikben. Akadémiai Kiadó, 1978.

Montágh Imre: Mondd ki szépen. Móra, 1987.

Monthy Pyton: Brian élete.)

Mrozek: Mulatság. Modern könyvtár

Muhi Sándor: A rajztanítás mérföldkövei. A rajztanítás rövid története a kezdetektől 1990-ig <https://muhisandor.eoldal.hu/cikkek/modszertan--rajztanitas--kezmuvesseg/02.-a-rajztanitas-merfoldkovei.html>

Murányi Mihály: Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, 1974.

Müller Péter Sziámi. Dalszövegek. Összes. 1980-2005. URH, Kontroll, Sziámi; Jonathan Miller, Bp., 2005 + CD

Művelődési Egyenlőtlenség. Segédanyag belső használatra. Szerk.: Csongor Anna. Oktatókutatási Intézet, Budapest. 1987

Műveltségkép az ezredfordulón. Szerk.: Rét Rózsa. Kossuth, 1980.

Művészetpszichológia. Szerk.: Halász László, 2. kiadás. Gondolat Budapest. 1983.

Nádas Péter: Világoló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017

Nagy József: Az OOK és a pedagógiai technológia. OOK 1979.

Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5.

Nagy László: Versben bújdosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Nagy Mária: Jövedelmek, keresetek, vagyoni helyzet. Tanárbérek régen és ma, nálunk és külföldön. <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/jovedelmek-keresetek>

Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Educatio, 1992.

Nagy Sándor: Mába nyúló történelem: a harmincas évek pedagógiai irányai. Tankönyvkiadó, 1988.

Nahalka István: Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Taní-Tani online

Naszákné dr. Cserfalvi Ilona: Pedagógiai jelenségek vizsgálata. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó kft. Debrecen.

Nem csak munkával él az ember. Szerk.: Jeremy Cherfas – Roger Lewin. Gondolat, 1986.

Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II.

Nemzeti Alaptanterv. Művelődési és Köznevelési Minisztérium, 1995.

Neveléstörténet. Pukánszky Béla – Németh András. Elte.hu. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>

Nossrat Peseschkian: A tudós meg a tevehajcsár. Helikon Kiadó, 1991

Nyelvi – Irodalmi – Kommunikációs Nevelési Kísérlet. Pedagógiai program 1. osztály. Országos Oktatótechnikai Központ, Veszprém, 1980.

Nyugodtan tegezz! Leveleki Eszter pedagógiájáról. Szerk.: Farkas Endre. 1992.

Olvasótábor. Egy magyar közművelődési kísérlet. Tankönyvkiadó, 1979.

Olvasótábori kis trakta. Hazafias népfőnt – KISZ KB, 1978

Ottlik Géza: Iskola a határon. M

Pavo Havikko: Vaskor. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986

Pál Tamás: Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány

Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.: <https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Pályaválasztás. Általános iskolai osztályfőnöki kézikönyv. Munkaügyi minisztérium, 1970.

Pályázás után. Értékelések, beszélgetések a KOMA pályázatokról. KOMA, 2004.

Pataki Ferenc: Makarenko és pedagógiája. Tankönyvkiadó, 1988.

Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, 1982.

Paul H Wender.: A hiperaktív gyermek, serdülő és felnőtt. Medicina, 1999.

Paul Hauck: Mélyponton. Park Kiadó, 1991.

Paul Watzlawick – John H. Weakland – Richard Fisch: Változás. Gondolat, Budapest 1990.

Pavlik Oszkárné – Szilágyi Imréné: Szaktanácsadók kézikönyve. Fővárosi pedagógiai Intézet, 2000.

Pedagógia. Szerk.: Nánási Miklós dr. Tankönyvkiadó, 1973.

Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Budapest. 1976

Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat, 1976.

Peer Krisztina: Mi bántja a gyerek lelkét? Tea Kiadó, 2015

Peter Laurence J. – Rajmond Hull: Peter Elv. Kossuth Kiadó 1989

Peter Sagan, John Deeringgel: Az én világom. Scolar. 2019.

Pethő Bertalan: Pszichiátria és társadalmi ügy. Magvető, 1986.

Pető László: A tanítók és a társadalom. Educatio, 1991.

Pierog Anita: Felnőttkori tanulási motivációk feltárása különböző képzési szinteken. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Pierog_-_Felnottkori_tanulasi_motivaciok_feltarasa_kulonbozo_kepzesi_szinteken.PDF.pdf

Pilinszky János összegyűjtött versei. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

Polcz Alaine: A halál iskolája. Magvető, 1898.

Polgár László: Nevelj zsenit! Interart, 1989.

Polónyi István: Lefelé az alagsorba. https://epa.oszk.hu/00000/00011/00232/pdf/EPA00011_iskolakultura_2020_04-05_003-019.pdf

Popper Péter: Belső utak könyve. Magvető, 1981.

Pratkanis és Aronson: A rábeszélőgépj. Ab Ovo, 1992.

Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: **Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt.** <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Pszichológiai tanulmányok, XV. Akadémiai Kiadó, 1979.

Pszichoterápia. Szerk. Buda Béla. Gondolat, 1981.

Rados Virág: A legkülönlegesebb magyartanár. <https://www.mai-konyv.hu/a-legulonlegesebb-magyartanar>

Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria. Tankönyvkiadó, 1981.

Ranschburg Jenő – Popper Péter: Személyiségünk titkai. RTV – Minerva, Budapest, 1978.

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Tankönyvkiadó. Budapest. 1979.

Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984 Ź

Rátai János: A szellem kalandjai. Minerva, 1988. Linczényi Adorján dr. – Radnai Béla dr. – Vikár György dr.: A szexuális élet zavarai.

Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft

Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007. <http://docplayer.hu/2387016-Richard-dawkins-isteni-teveszme.html>

Richard L. Gregory - Ernst. H. Gombrich: Illúzió a természetben és a művészetben. Gondolat, Budapest. 1982.

Robert Serpell: Kultúra és viselkedés. Gondolat, 1981.

Romankovics András – Romankovicsné Tóth Júlia – Meixner Ildikó: Hogyan tanítsunk az ábécés olvasókönyvből? Tankönyvkiadó, 1980.

Rómer Flóris: A Bakony. <http://mek.oszk.hu/15000/15064/>

Ronald D. Laing: Bölcsék, balgák, bolondok. Európa, 1990.

Ronald D. Laing: Gubancok Helikon, 1983.

Ronald D. Laing: Tényleg szeretsz? Helikon, 1983.

Rubin, T. I.: A dühös ember. Medicina, 1980.

Rudas János: Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. Gondolat, Budapest. 1990

Rudolf Arnheim: A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1979.

Salamon Jenő dr.: Gyermekek gondolkodása a cselekvésben. Akadémiai, 1971.

Salamon Zoltán – Széphalmi Ágnes: Pedagógus életmód és tevékenység. Tankönyvkiadó, 1988.

Sándor Éva: Fejlesztés művészettel ELTE GYFK

Schaár Erzsébet/ Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, 1975

Sári Gusztáv: Tegyük korszerűbbé az általános iskolai történelemtanítást! Tankönyvkiadó, 1972.

Sebestyén László: Segítség. Hungária Sport, Budapest, 1989.

Sellye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai, 1976.

Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelv_romlasi_ellen

Setényi János: Harc a középiskoláért. Educatio, 1992. Klubnapközi az általános iskola felső tagozatán. Fővárosi pedagógiai Intézet, 1983.

Sigmund Freud: Bevezetés a pszichoanalízisbe. Gondolat, 1986.

Sigmund Freud: Esszék. Gondolat, 1982.

Sigmund Freud: Önéletrajzi Írások. Csépfalvi, 1989.

Sigmund Freud: Pszichoanalízis. Kriterion, 1977.

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban.
Doktori (.Ph.D) disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar
Doktori Iskola. <http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/disszertacio.pdf>

Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>

Somlai Péter: Konfliktus és megértés. Gondolat, 1986.

Somoskéry Pál: Népszerű Grafológia. Printself Kiadó, 1990.

Sóó Rezső – Kárpáti Zoltán: Növényhatározó I-II. 1968. Tankönyvkiadó

Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani- növényföldrajzi kézikönyve. Akadémiai Kiadó. 1964-1966

Sportelméleti ismeretek. Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegerné Dancs Henriette. Dialóg Campus Kiadó.
<http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar%20-%20Sportelméleti%20ismeretek/sportelmelet.html#d5e255>

Sopotnik Zoltán Néha a cinizmusban is hiszek. Könyves Magazin 2017/5.

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion 1977

Sz Mikus Edit: Hétköznapi szexológia. Új Auróra, Békéscsaba, 1998.

Szabados Árpád: A GYIK- akcióról - tömondatokban.

Szabó Helga: Énekes improvizáció az általános iskolában. Zeneműkiadó, 1980.

Szabó Ildikó: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon. Tekintet Alapítvány.

Szabó Kálmán: Hol van olyan iskola? Tankönyvkiadó, 1987.

Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

Szaktanterem. Szerk. Gaál Gyula. Oktatási Minisztérium, 1974.

Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. Kriterion, 1983.

Szécsi Margit. Eszem a gesztenyét. Móra, 1971

Szell Tamás Dr.: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.

Szemán László: Kis szörnyetegek. B. U. S. Press, 2002.

Szemelvények a gyermeklélektan tárgyköréből. Múzsák közművelődési Kiadó. 1984.

Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

Szendi Gábor: Párbajok nélkül. Jaffa Kiadó 2017.

Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017.

Szepes Mária: Pszichografológia. Háttér Kiadó, 1990

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Lectori salutem. Magvető, Budapest, 1972.

Szergej Ivanov: Az emlékezet labirintusa. Móra, 1977.

Szergej L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, 1979.

Szergej L. Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth, 1967.

Szilágyi Vilmos dr.: Pszichoszexuális fejlődés – párválasztási szocializáció. Tankönyvkiadó, 1978.

Szilágyi Vilmos dr.: Szexuális kultúránkról.

Szilágyi Vilmos: Nemi nevelés a családban. Medicina, 1976.

Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.

Szocializmus és személyiség. Kossuth, 1982.

Szülők kislexikona. Szerk. Majzik Lászlóné dr. Kossuth, 1974.

Tájékoztatók a NAT műveltségi területeiről. Művészetek. Szerk.: Szebenyi Péter. Korona Kiadó, 1996.

Takács Géza: Az iskola vaskos bástyái. Valóság, 1987/2.

Takács Géza: Iskolapróza. (. Az alternatív Közgazdasági Gimnázium kalandja a szabadsággal) Ökonet Kft, Budapest, 2000

Tanári kézikönyv az 5-6. osztályos testnevelés tanításához. Tankönyvkiadó, 1966.

Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás. Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin <https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth, 1986.

Társadalom és iskola. Pedagógus Továbbképző Intézet. Szolnok, 1976.

Tessék megnevelni! Szerk.: Várhegyi György. Akadémiai, 1992.

Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére” Köznevelés, 1985/23.

Thomas Gordon: A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.- módszer. Gondolat, Budapest. 1990.

Thomas Gordon: P.E.T.- A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest. 1990.

Típustanok és személyiségvonások. szerk.: Halász László – Marton L. Magda. Gondolat. 1978

Típustanok és személyiségvonások. Szerk.: Halász László – Marton L. Magda. Gondolat, 1978.

Tisza Kata: Akik nem sírnak rendesen. Scolar Kiadó, 2017.

Tolnai István: Feltámadásom története Európa 1966

Tony Lake: A magány. Park Kiadó, 1989.

Tóth Miklós – Stadinger Zsuzsa: Bevezetés a szexuál terápiába. Magyar Pszichiátriai Társaság. 1988.

Tóth Orsolya: Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból – <https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>

Történelempedagógiai füzetek 1. Magyar Történelmi Társulat- ELTE. 1997.

Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prieara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Trencsényi László: Pedagógusszerepek az általános Iskolában. Akadémiai Kiadó, 1988.

Újlaky István: Makarenkói érintés https://nepszava.hu/3056677_makarenkoi-erintes

Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Kossuth, Budapest, 1988

Varga- Dimény- Loparits: Nyelv, zene, matematika. RTV Minerva, Budapest. 1980

Varga Irén – Gönczi Károly – Pintér István: Én-tér-kép. Önismereti játékok gyűjteménye.

Zimbardo Philip: Nincs kapcsolat, hová lettek a férfiak. <https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>

Zoltán Katalin szerk.: Háttér a gyermekkultúrához. Háttér, Budapest. 1988.

Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó 1974

Vaskó László dr.: Az utópista szocialisták pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1977.

Veczkó József: Gyerekek, tanárok, iskolák. Tankönyvkiadó, 1986.

Vekerdy Tamás, üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének. Tanítanék•2018. január 29.

Vekerdy Tamás: A Waldorf - iskola első három évének programjáról. „Török Sándor” Waldorfpedagógiai Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1990.

Vekerdy Tamás: Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kiadó Kft. 2001

Vekerdy Tamás: Iskolalapítás Magyarországon. © Vekerdy Tamás,
<https://mek.oszk.hu/07200/07248/html/>

Vekerdy Tamás: Óvodák. Valóság, 1984/11. sz.

Vikár György: Az ifjúkor válságai. Gondolat, 1980.

Vincze László – Vincze Flóra: A gyermeki világkép problémája a gyermeklélektanban. Tankönyvkiadó, 1964

Vincze Tamás: Németh László tanáreszménye. Iskolakultúra, 28. évfolyam, 2018/7. szám.
[www.iskolakultura.hu > index.php > iskolakultura > article > download](http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/download)

Vincze Zsuzsanna: NLP a pszichológiai tanácsadásban: A negatív érzelem mint töke – belső erőforrásunk hasznosítása érzelmi problémáink feloldásában.
https://www.academia.edu/50843680/NLP_a_pszichologiai_tanacsadasban_A_negativ_erulem_mint_toke_belső_erőforrásunk_hasznosítása_érzelmi_problémáink_feloldásában

Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.

Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. <http://szavaiistvan.x3.hu/weblapkapcsoskonyv/index.html>

Vlagyimir Levi: Az önismeret művészete. Gondolat, 1983.

Voksán József szerk.: A 6-10 éves korú gyermekek világnézeti neveléséről. Tankönyvkiadó, 1962.

Vörös Imre: Csoportmunka a nyelvtanórán az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1975.

Walter Hollitscher: Szexualitás és társadalom. Kossuth, 1974.

Winkler Márta: Kinek kaloda, kinek fészek. Hunga-Print Kiadó és Nyomda Budapest 1993

Winkler Márta: Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

Winkler Róbert: Kutyaszorító (.2000), Nagyvárosi természetbúvár (.2002), Kutya utónévkönyv kalauz.

Wouk, Hermann: Zendülés a Caine hadihajón. Zrínyi Kiadó 1979 686. o.

Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2)

Zrinszky László szerk.: Magatartásminták, azonosulás Gondolat, 1978.

Zsolnai József: Egy gyakorlatközeli pedagógia. Oktatókutató Intézet, 1986.

A wikipédiát természetesen sokszor hívtam segítségül.

Önkéntes „lektorálást” vállalt:
 Hanga Jakab Villő
 Szabó Réka

Tartalom

Út a katedrára	1
Gyermekkor	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Főiskola	3
A faluban.....	13
Készülődés a tanévre	14
Az első órák	17
Személyiségproblémáim	21

Pályakezdő betegségek	21
Az iskola betegségei	23
A pofonok.....	25
"Cigány probléma"	28
Kollégákkal való kapcsolat	28
Gyerekekkel való kapcsolat	29
Beálló viszonyok	30
A beilleszkedés első lépései	31
A Juli ügy	37
A Münnichben	41
A műhely	45
Oktatástechnológiai feladatok	46
Belső tartalékok	46
Külső támogatók	48
Termelés	49
Tanári többlet terhek	50
A program	51
Mit lát a szülő?	54
Mit lát a látogató kolléga?	54
Miért nem nyugszik meg a rajztanár?	54
Séta az iskolában	57
A protokoll	61
A rejtőzések.....	65
A bűnbak	67
A játszmák.....	69
Az erőszak	71
Tanártípusok.....	74
Tanártípusok.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Bármely típus által elkövethető hibák	82
Tanártípusok a tanulók, szülők szemszögéből	83
Szülőkhöz való viszonyuk.....	86
A tanár, mint társadalmi lény is megérdemelne egy fejezetet.....	86
Redukált szerepek	87
Vissza az erőszakhoz.....	90
Tanulóink	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
„Társadalmi szerződés”	93
Osztálytípusok	101
Karambol	104
A szabadságról	112
Célkitűzések	116
Az utak lerövidítése	118
A magára hagyott gyerek	121
Ellenőrizetlenül	121
Hiányzó viselkedésminta.....	122
Csupdában	123
Tanórai leszakadás a rajzórán	123
A leszakadás elkerülése.....	124

Rossz a társas kapcsolatminta	127
Egyéb működési zavarok	128
Redukált kultúra	128
A tananyag relevanciája	130
1. Az attitűd	138
Intimitás	145
Visszahúzóadás	149
A szexualitás	161
Apró kis praktikázások, színészkedések.	172
Eltérő attitűdök megnyilvánulásai konfliktushelyzetben	175
Az iskola mint hivatal	178
A történet folytatódik	182
Eseménytörténet	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
A műhely bemutatása	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az iskolavilág színeváltozása	185
1987	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Láttelep	192
A válság	195
Vezetéstechnika:	199
Pedagógia	199
Az igazgatói szerep kísértése	201
2. Záródott valamikor az 1980-as évek végén a kézirat. Kivéve a későbbi beszúrásokat.	204
A vizuális kultúra tantárgy helyzete a rendszerváltás pillanatában.	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Tantárgytörténet	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Készségfejlesztő korszak	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Gyermek alkotóműhelyek	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Posztavantgard módszertan	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Komplex kísérletek	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Első kiútkeresési próbálkozások a szabad világban	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
A vizuális kultúra tanítás helyzete a terepen.	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az iskolarendszer sorsfordulója, a NAT	205
Helyi tantervfejlesztés	213
Saját fejlesztő programom, a Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
NAT rekontra. Kerettanterv	224
Más tantárgyak:	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Minőségfejlesztés	228
Az eredményes tanításhoz a minimum feltételek	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az új iskolahivatal	249
Búcsú az általános iskolától	228
A művészeti iskolák világa	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
A szakkörök	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az első iskolák	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

A tanterv	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Iskola alapítási vágyfantázia	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Ami történt	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az iskolalapítás anyagi feltételei.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Az új iskolavilág	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Hivatkozott irodalom.....	253
Felhasznált irodalom	259

Hivatkozott irodalom

- 27/1998. (VI. 10.) MKM rendelet az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról
- A nagy Gyik könyv. Aula kiadó - Gyik műhely, 1997
- A polgári nevelés radikális alternatívái TK 1980
- A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986.
- A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum. 1983
- A tanácsadás szociálpszichológiája. Dr. Budavári-Takács Ildikó (2011) Szent István Egyetem
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html
- Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976
- Aldous Huxley: Szép új világ. Kozmosz könyvek, 1982
- Alex Comfort: A szex öröme. Kelta, 1990.
- Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz, 1991
- Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>
- Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. Mozgó Világ 1980/12 – 1981/1.
- Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest.
- Apagyi Lária – Lantos Ferenc honlapja. <http://www.apagyi-lantos.hu/>
- Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési Minisztérium, 1981.
- Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf
- Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977
- Balázs Béláné: Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6.
- Ballér Endre: Az 1995-ös NAT értékelésének néhány kérdése
https://real.mtak.hu/60521/1/EPA00011_iskolakultura_2003_12_003-018.pdf
- Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.
- Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai.
Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf
- Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>
- Benedek László. Játék és pszichoterápia. Pszichoteam 1992 Budapest.
- Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?
- Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a középiskolai közismereti tárgyakat oktató tanári szereppel szemben.
http://www.mpt.bme.hu/konf.2019/borsodi_2019
- Bossányi Katalin: Szólamp próba. Láng Kiadó, Budapest, 1989.
- Buda Béla - László János: Beszéd a szavak mögött. Tömegkommunikációs kutatóközpont, Budapest, 1981. ?

- Buda Béla honlapja. <http://budabela.hu/tanulmanyok.html>
- Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. TK. 1986.
- Buda Béla Szexuális viselkedés.
<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>
- Budavári-Takács Ildikó Dr. A tanácsadás szociálpszichológiája. (2011) Szent István Egyetem
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html
- Charles Baudelaire válogatott írásai. (A modern élet festője). Képzőművészeti Alap K.1964.
 Részlet:: https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_szovegyujtemeny/lecke_02_004
- Csányi Vilmos: Íme az ember. Libri 2015.
- Csányi Vilmos – Tóth Balázs: Hiedelmeink. Libri, 2017
Csobánka Zsuzsa: A szerelem kísérő tünetei. Intertextualitás és szexualitás a kortárs versekben a magyarórán. http://www.tani-tani.info/102_csobanka
- Dombiné Szántó Melánia - Kerékgyártó István: Barcsay Gyermek képzőművészeti Kör.
 Barcsay Gyermek képzőművészeti Alapítvány, Bp. 1991.
- Dormán Júlia — Martos Tamás — Urbán Szabolcs: Vallásosság és poszttraumás növekedés:egy többdimenziós megközelítés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Pszichológia Intézet,
 Piliscsaba2 Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közszolgálati Kar, Mentálhigiéné Intézet, Budapest. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 13 (2012) 1, 21—35.
<http://real.mtak.hu/58148/1/mental.13.2012.1.2.pdf>
- Edmondo de Amicis : A szív. Móra kiadó 1987. <http://mek.oszk.hu/09500/09591/09591.htm>
- Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5.
- Egy történet. Kertész Imre: Jegyzőkönyv - Esterházy Péter: Élet és irodalom. Magvető, 1993.
- Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39.
- Erős Ferenc: A leegyszerűsítés géniusza. <http://buksz.c3.hu/0303/erosf.pdf>
- Esélyegyenlőtlenség Oktatókutatató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra
- Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991.
- Esterházy Péter: Miben lakik a magyar tündér? *ÚPSZ 43. évf. 6. sz. / 1993 5-7.*
Kötetben: Egy kékharisnya följegyzéseiből. Magvető Könyvkiadó, 1994.
- Fabulya Zoltánné: Balogh Jenő módszertana a kortárs vizuális nevelés tükrében.
<http://mek.oszk.hu/17200/17254/17254.pdf>
- Fayol, Henri: Ipari és általános vezetés Tervezés, szervezés, közvetlen irányítás, koordinálás, ellenőrzés; előszó Kovács Sándor, ford. Tari Ernő; Közgazdasági és Jogi, Bp., 1984
- Fekete István: Tüskevár. Móra 1966
- Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976.
- Forgács Péter: Kreativitás, ízlés, konfliktusok. Művészet 1978. szeptember
- Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. Mozgó Világ 1981/9
- Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok. Művészet, 1978/9.
- Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializacirol
- Futala Tibor: Az információs korlát és az információs zaj. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat 39, Szám 7-8 (1992)
<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3417/4435>
- Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.
- Gáspár László: Szentlőrinci iskolakíséret Tk 1984
- Gégény István: Szemlélek. [„Nem lehet általánosítani a roma társadalmat”](http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializacirol) Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégény István interjúja.

https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly Gerevich József: Társadalmak terápiája, terápiák társadalma. Magvető, 1983.

Gerő Judit: Word for Windows 95 7.0 verzió. Computer Books, Budapest, 1999.

Gerő Zsuzsa: Gyermekrajzok esztétikuma Akad. Kiad. Bp. 1974,

Gombrowicz: Ferdynurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

Gregori Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

Gulyás Erzsébet: Afantáziások az iskolában. <https://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/afantaziasok-az-iskolaban>

Hankiss Elemér: Kelet-európai Alternatívák. *Közgazdasági és Jogi*, Budapest, 1989

Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991.

Hartmut Zinser: A vallás fogalma. https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lakoma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971

Imregh Monika: A vallás fogalma Marsilio Ficino Lakoma-kommentárjában, in: A vallásfogalmak sokfélesége, a KRE és az SZTE konferenciájának előadásai (2011. nov. 11-13.), szerkesztette: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita, Károli Könyvek, L'Harmattan Kiadó, 2012 Budapest, 111-121.

Heller Ágnes: Emlékezés Bossányi Katira, töredékekben. <http://mek.niif.hu/05500/05549/html/bossanyi0003.html>

Jakab Villő Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevéssődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé. <https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977

KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o. Györe Balázs idézi itt Exuperyt. Citadella. http://www.szepe.hu/irodalom/citadella/cit_08.html

Horváth Szilvia: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozosseg.original.pdf>

Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>

Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban. http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o

Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.

Részletek: <https://docplayer.hu/1078772-Dr-kardos-ferenc-gyermekkozpontu-kozvetites.html>

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. Karinthy Frigyes Összegyűjtött művei. Jelbeszéd. <http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm>

Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002.

Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978

Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó

Kiss Balázs: A jobbközép politikai közösség. <http://real.mtak.hu/73555/1/jobbkozep.pdf>

Kiss Judit Ágnes: Valse Nostalgique. <https://www.youtube.com/watch?v=I7g5kp-K3OY>

Kiss Judit Ágnes: Ballada a kettős erkölcsről. <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/07verskiss.htm>

[Kling József, Scheer Katalin](#) interjúja Vekerdy Tamással. 2016.03.11. <https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekneveles-finn-pelda.html>

Knausz Imre: Tananyag és valóság. Taní-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag

Knausz Imre: A tanítás mestersége. Egyetemi jegyzet <http://mek.oszk.hu/01800/01817/>

Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzói foglalkoztatása Komlón. Rajztanítás, 1974/6.

Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988

Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983

Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983.

Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?

Kozma Tamás: Tudásgyár? Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1985

Kozma Tamás: Miért (ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.

Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1928-29. évfolyamaiból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bp, 1929.

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926.

Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés.

Kőváry Zoltán dr. • A végső határ – klímászorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia/>

https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

Kronstein Gábor: Valóság ??

Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990

Kupa Mihály felszólalása 155. ülésnap (1991.12.11) <http://www-archiv.parlament.hu/naplo34/155/1550053.html>

Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994

Larissa Adler Lomnitz: "Komaság" Replika, 29.

Lengyel László: Hankiss Alternatívák. 2000. 2017/3. szám. http://epa.oszk.hu/03100/03134/00009/pdf/EPA03134_2000_2017_03.pdf

Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.

Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.>

Lévi-Strauss, Claude: A kreatív gyermek. Elkésett hozzászólás egy vitához. Tekintet, 1993/1-2.

Ligeti György Konfliktus és szabályalkotás <http://ofi.hu/tudastar/konfliktus>

Ludassy Mária: Próza válasz. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>

Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o

Lukács György: Az esztétikum sajátosságai 4.-5. fejezet. Akad. 1965.

Makarenko Válogatott pedagógiai tanulmányok. Magyar Szovjet Társaság Kiadója 1950

Makarenko: Pedagógiai hősköltemény Európa Kiadó 1973 19. o>/

Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9>,

Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968

Mann Dániel: A szívás mint tanterv Tani-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069

Marcus Aurelius: Elmélkedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

Marie Winn: Gyermekkor nélkül Gondolat 1990

Martin Jánosné Egy tanárjelölt levelei http://www.tani-tani.info/egy_tanarjelolt_levelei

Mérei - Binnet Gyermeklélektan Gondolat 1978

Médiatörténet. Szabaddolcsészet. ELTE.hu. <http://mmi.elte.hu/szabaddolcseszett/mmi.elte.hu/szabaddolcseszett/index2846.html?option=com>

Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest, 1978.

Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07.

Monty Python: Brian élete. <https://www.youtube.com/watch?v=nhjrfKd4duk>)

Mrozek: Multság. Modern könyvtár

Müller Péter Sziámi. Dalszövegek. Összes. 1980-2005. URH, Kontroll, Sziámi; Jonathan Miller, Bp., 2005 + CD

Nádas Péter: Világoló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017

Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5.

Nagy László: Versben bújosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Nagy Mária: Jövedelmek, keresetek, vagyoni helyzet. Tanárbérek régen és ma, nálunk és külföldön. <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/jovedelmek-keresetek>

Nahalka István Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Tani-Tani online

Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II.

Pavo Havikko: Vaskor. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986

Pál Tamás: Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány

Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.: <https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Panek Sándor: József úr, Ön azt írta, nincs se istene, se hazája... delmagyar.hu 2015. 04. 11. <https://www.delmagyar.hu/helyi-ertek/delmagyarchiv/jozsef-ur-on-azt-irta-nincs-se-istene-se-hazaja-2082763/>

Perintfalvi Rita: „Az egyháznak nem a hírnevével, hanem az okozott szenvedések orvoslásával kellene foglalkoznia” Bendl Vera interjúja Perintfalvi Rita teológussal. <https://nlc.hu/ezvan/20191007/perintfalvi-rita-egyhazi-szexuális-zaklatas/>

Peter Sagan, John Deeringgel: Az én világom. Scolar. 2019.

Pilinszky János összegyűjtött versei. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

R. D. Laing: Gubancok. Helikon, 1983

R. E. Passingham: Emberré vált főemlős. Gondolat. Bp. 1988. 305 - 316. o.

Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria, Tankönyvkiadó, 1981.

Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984

Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft

Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007. <http://docplayer.hu/2387016-Richard-dawkins-isteni-teveszme.html>

Rudolf Arnheim: A vizuális élmény - Formafejlődés, 184. o., Gondolat, 1969.

Sándor Éva: Fejlesztés művészettel ELTE GYFK

Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964

Schaár Erzsébet/ Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, 1975

Sempé - Gosciny: A kis Nicolas, Móra kiadó, 1985

Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelv_romlasi_ellen

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori (Ph.D.) disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola. <http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/disszertacio.pdf>

Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>

Só Rezső – Kárpáti Zoltán, 1968, ill. Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. 1964-1966

Sopotnik Zoltán Néha a cinizmusban is hiszek. *Könyves Magazin* 2017/5.

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion 1977

Szabados Árpád: A GYIK- akcióról - tömondatokban.

Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

Szabó T. Csaba: Szexualitás az ókori Rómában.
<https://erdelyikronika.net/2018/05/05/szexualitas-az-okori-romaban/>
 Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. Kriterion, 1983.
 Szávai István: A Nagy Gyik könyv. Taní-tani, 1998/4.
 Szávai István: Medgyesegyháza.
<http://szavaiistvan.x3.hu/irasok/medgyesegyhaza%20novenyzete.pdf>
 Szávai István: Ön hogyan folytatná? Szolnoki Nevelő 1988/5.sz.
 Szávai István: A tanár a gyermek szemével. Pedagógiai Tükör, Szolnok, 1989/2-3.
<http://szavaiistvan.hu/wp-content/uploads/2020/02/a-tanar-a-gyermek-szemevel.pdf>
 Szécsi Margit. Eszem a gesztenyét. Móra, 1971
 Széll Tamás Dr.: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.
 Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.
 Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017.
 Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Lectori salutem. Magvető, Budapest, 1972.
 Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.
 Takács Géza: Az iskola vaskos bástyái. Valóság, 1987/2.
 Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás. Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin <https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>
 Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth, 1986.
 Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth 1986.
 Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére” Köznevelés, 1985/23.
 Thomas Gordon: T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése. Gondolat, Budapest, 1990.
 Tisza Kata: Akik nem sírnak rendesen. Scolar Kiadó, 2017.
 Tolnai István: Feltámadásom története Európa 1966
 Tóth Orsolya: Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból –
<https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>
 Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>
 Újlaky István: Makarenkói érintés https://nepszava.hu/3056677_makarenkoi-erintes
 Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Kossuth, Budapest, 1988
 Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó 1974
 Vekerdy Tamás: Óvodák. Valóság, 1984/11. sz.
 Vekerdy Tamás, üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének. Tanítanék 2018. január 29.
 Vekerdy Tamás: ??
 Vinkler Márta: Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.
 Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.
 Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. <http://szavaiistvan.x3.hu/weblapkapcsoskonyv/index.html>
 Wouk, Hermann: Zendülés a Caine hadihajón. Zrínyi Kiadó 1979 686. o.
 Zimbardo Philip: Nincs kapcsolat - Hová lettek a férfiak?
<https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>
 Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2.)

Felhasznált irodalom

A vizuálpedagógiai vonatkozások hosszabb művészetpedagógiai irodalmi listát indokolnának, itt csak azokat sorolom fel, amelyek a szövegalkotásra közvetlen hatással voltak.

- 27/1998. (VI. 10.) MKM rendelet az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról
- A csehszlovák és a lengyel közoktatási törvény. Educatio, 1991.
- A freudizmus. Szerk.: Halász László. Gondolat, 1988.
- A gyakorlati foglalkozás tanítása az általános iskolák 1-4. osztályában. Tankönyvkiadó 1970.
- A közoktatás kézikönyve. Pénzügyi Tájékoztató Iroda Kft. Hagyárosbörönd. 2004.
- A megtanítás stratégiája. Szerk.: Nagy József. Tankönyvkiadó, 1984.
- A nagy Gyik könyv. Aula kiadó - Gyik műhely, 1997
- A polgári nevelés radikális alternatívái Tankönyvkiadó 1980
- A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986.
- A szexuális élet zavarai. Dr. Linczenyi Adorján, Dr Radnai Béla, Dr. Vikár György Medicina, 1981
- A szocialista tanítómozgalom Magyarországon. 1900-1920. Kossuth, 1958.
- A tanácsadás szociálpszichológiája. (2011) Dr. Budavári-Takács Ildikó (2011)
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/adatok.html
- A tanácsadás szociálpszichológiája. Dr. Budavári-Takács Ildikó (2011) Szent István Egyetem
- A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum. 1983
- Ádám György: Érzékelés, Tudat, emlékezés. Gondolat, 1969
- Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976
- Aldous Huxley: Szép új világ. Kozmosz könyvek, 1982
- Alex Comfor: A szex öröme. Kelta kft. 1990.
- Allan Pease: Testbeszéd. Park Kiadó, 1989.
- Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>
- Ancsel Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Kossuth, 1988
- Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz, 1991
- Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. Mozgó Világ 1980/12 – 1981/1.
- Andrew P. Morrison: A szégyenkezés. Fiesta-Saxum, 2000.
- Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest.
- Anton Sz. Makarenko: Az 1930-as menet. Tankönyvkiadó, 1973.
- Anton Sz. Makarenko: Igor és társai. Móra Kiadó, 1960.
- Anton Sz. Makarenko: Pedagógiai hősköltemény. Európa Kiadó, 1973.
- Apagyai Mária – Lantos Ferenc honlapja. <http://www.apagyai-lantos.hu/>
- Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987
- Avar Pál: Hősterápia. Magvető, 1988.
- A vizuális nevelés pedagógiája I. Balogh Jenő. Tankönyvkiadó. Budapest. 1969
- A vizuális nevelés pedagógiája II. A vizuális nevelés gyakorlata. Xantus Gyula . Tankönyvkiadó. Budapest. 1969
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési minisztérium, 1981.
- Az esélyteremtő közoktatásért. Oktatási Minisztérium. 2000
- Az esztétikai nevelésről. Szerk.: Poszler György. Kossuth, Budapest. 1980.
- Az iskolai ártalmak megelőzése. Szerk.: Gerd Bierman. Tankönyvkiadó, 1984.
- Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf
- Az óvodai nevelés, az alapfokú nevelés-oktatás területére vonatkozó jogszabályok. Művelődési Minisztérium, 1986.

- Bagdy Emőke – Telkes József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tankönyvkiadó, 1990.
- Bagdy Emőke dr. Családi szocializáció és személyiségzavarok. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.
- Bágyoni Attila dr. – Székely Lajos: Válasz a nőknek. Pallas Lap és Könyvkiadó Vállalat, 1987.
- baj van a gyerekemmel. Szerk.: F. Várkonyi Zsuzsa. Gondolat, 1977.
- Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977
- Balázs Béláné: Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6.
- Ballér Endre: Tantervfejlesztés az iskolában. Megyei Pedagógiai Intézet, Veszprém, 1990.
- Ballér Endre: Az 1995-ös NAT értékelésének néhány kérdése
https://real.mtak.hu/60521/1/EPA00011_iskolakultura_2003_12_003-018.pdf
- Balogh László dr. Pedagógiai pszichológia. Urbis Könyvkiadó 2006
- Balogh Tibor: Jean Piaget. Kossuth, 1982.
- Bánki M. Csaba: Agyunk gyógyszerei. Biográf 1999.
- Bánlaky Pál – Kamarás István – Varga Csaba (1979, szerk.) Olvasótábor. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Barabás Tibor: Egy nép nevelői. Athenaeum 1947.
- Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.
- Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai. Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf
- Bartha Lajos: Pszichológiai értelmező szótár. Akadémiai, 1981.
- Báthory Zoltán: Tanulók, iskolák, különbségek. Tankönyvkiadó, 1992.
- Beke Kata: Jelentés a kontraszelekcióról. Magvető, 1988.
- Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>
- Bencsáth Aladárné dr.: Kisdiák-nagydiák a munkáscsaládban. Tánicsics Könyvkiadó, 1961.
- Benedek István: Aranyketrec. Gondolat, 1983.
- Benedek István: Az ösztönök világa. Minerva, 1987.
- Benedek László: Játék és pszichoterápia. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest. 1992
- Bengt Börjesson: Terápia. Európa, 1982.
- Berne, Eric: Emberi Játzmák. Háttér Kiadó, 1984.
- Birger Sellin: A lélek börtöne. Fabula, 1994.
- Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?
- Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a középiskolai közismereti tárgyakat oktató tanári szereppel szemben.
http://www.mpt.bme.hu/konf.2019/borsodi_2019
- Bossányi Katalin: Szólampróba. Láng Kiadó, Budapest, 1989.
- Böszörményi Zoltán – Brunecker Györgyi: A gyermekkor és az ifjúkor pszichiátriája. Medicina, 1979.
- Brian és Shirley Sutton-Smith: Hogyan játszunk gyermekeinkkel (És mikor ne)? Gondolat, 1986.
- Bruce Lansky: A Murphy szülők törvénykönyve, avagy a gyermeknevelés kelepcei. Gondolat, 1990.
- Bruno Bettelheim: A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Budapest. 1985.
- Bucay Jorge: A találkozás útja. Európa, 2013.
- Bucay Jorge: Életmesék. Európa, 2012.
- Buda Béla – Szilágyi Vilmos: Párvalasztás. Gondolat, 1988.

Buda Béla (1994): A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula, Budapest

Buda Béla dr. – Oláh Tamás – Pécsi Tibor dr.: Neurózis. Origo-Press, Budapest, 1988.

Buda Béla dr.: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla honlapja. <http://budabela.hu/tanulmanyok.html>

Buda Béla szerk. (1989): Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény I. Általános kommunikációelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest

Buda Béla Szexuális viselkedés.
<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>

Buda Béla: A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla: A szexualitás modern elmélete. Tankönyvkiadó. 1972.

Buda Béla: Beszéd a szavak mögött Tömegkommunikációs kutatóközpont Budapest 1981

Buda Béla: Empátia... a beleélés lélektana Ego School Bt. Budapest. 1993.

Budai István szerk.: Szociális munka az iskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Budavári-Takács Ildikó Dr. A tanácsadás szociálpszichológiája. (2011) Szent István Egyetem
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch11.html

Büky Béla: A beszédtanítás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1977.

Carl Gustav Jung: A lélektani típusok. Európa, 1989.

Carl Gustav Jung: Gondolatok a látszatról és a létezésről. Kossuth, 1997.

Carl Gustav Jung: Gondolatok az értelemről és a tébolýról. Kossuth, 1997.

Celestin Freinet: A Modern Iskola technikája.

Charles Baudelaire válogatott írásai. (A modern élet festője). Képzőművészeti Alap K.1964.
 Részlet: https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_szoveggyujtemeny/lecke_02_004

Cigány nevelés és kultúra. Szerk.: Rácz Györgyi. Gulliver Lap és Könyvkiadó.

Cigány tanulók az iskolában. Szerk.: Szegő László. Tankönyvkiadó, 1973.

Clauss, G. dr. - Hiebsch, H. dr.: Gyermekpszichológia. Akadémiai, 1978.

Comenius: Didactica Magna. Seneca Kiadó, 1992.

Cristina Lastergo - Francesco Testa: Nézz - Láss - Kérdezz! I-III. Gondolat, Budapest. 1983.

Csányi Vilmos – Tóth Balázs: Hiedelmeink. Libri, 2017

Csányi Vilmos: Az emberi természet Vince kiadó, 2000

Csányi Vilmos: Íme az ember. Libri 2015.

Csapó Benő: Kognitív pedagógia. Akadémiai, 1992.

Csovcics Erika: Oktatás a „C” osztályban. A cigány gyerekek iskolai kudarcainak okairól.
<https://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/csovcics.html>

Csoportlélektan Szerk.: Pataki Ferenc. Gondolat, 1980.

Daniel Goleman: Érzelmi intelligencia. Háttér Kiadó Budapest 1987

Daniel Goleman: Társas Intelligencia. Nyitott Könyvműhely, 2008

Darvai Tibor Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, A TANÍTÓ című folyóirat elemzése alapján. https://real.mtak.hu/163044/1/Darvai_Tibor_Oktpol_Tanito.pdf

Debreczeni Tibor: Visszanéztem. Academia Ludi et Artis, Budapest, 2006.

Dimény Judit: hang-játék. Zeneműkiadó, 1981.

Dobsi Attila: Egy intézmény kálváriája. Akadémiai, 1990.

Dombiné Szántó Melánia - Kerékgyártó István: Barcsay Gyermek képzőművészeti Kör.
 Barcsay Gyermek képzőművészeti Alapítvány, Bp. 1991.

Brehm Alfréd:

Donald O. Hebb: A pszichológia alapkérdései. Gondolat, 1978.

Edmondo de Amicis : A szív. Móra kiadó 1987. <http://mek.oszk.hu/09500/09591/09591.htm>

Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5.

Egy történet. Kertész Imre: Jegyzőkönyv - Esterházy Péter: Élet és irodalom. Magvető, 1993.

Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39.

Életünk: az iskola. A Köznevelés pályázata, 1973. Tankönyvkiadó, 1974.

Elizabeth R Valentine: Fogalmak és nézőpontok a pszichológiában. Gondolat, 1988.

Elliot Aronson.: A társas lény Közgazdasági és Jogi Kiadó 1987

Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a Hajdúhadházi Gyermekvárosról. Hajdú Bihar Megyei Tanács. 1981.

Erika Landau: A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1976.

Ernst H. Gombrich: Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1972.

Eröss László – dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcokról. Tankönyvkiadó, 1974.

Értelmezési és bevezetési útmutató a Comenius 2000 I. intézményi modellhez. Ptmik Comenius Igazgatóság 2001.

Esélyegyenlőtlenség. Oktatáskutató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra

Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991.

Exploráció és terápia. Akadémiai Kiadó, 1983.

Fabulya Zoltánné: Balogh Jenő módszertana a kortárs vizuális nevelés tükrében.
<http://mek.oszk.hu/17200/17254/17254.pdf>

Fayol, Henri: Ipari és általános vezetés Tervezés, szervezés, közvetlen irányítás, koordinálás, ellenőrzés; előszó Kovács Sándor, ford. Tari Ernő; Közgazdasági és Jogi, Bp., 1984

Faragó Jenő: Fiatalok vallomásai világnézetről, erkölcsről. Kossuth, 1968.

Farkas Endre: Erkölcs, érték, nevelés.

Farkas Katalin – Klein Sándor: Pszichopedagógiai egyéni gyakorlatok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

Farkas Katalin dr. – dr. Lajkó Lajosné: Gyermeki jog a boldogsághoz. Szolnok és Csongrád Megyei pedagógiai Intézet, Szolnok, 1989.

Fekete István: Tüskevár. Móra 1966

Fényes Hajnalka: Horizontális és vertikális szegregáció az oktatásban nemek szerint.
<https://core.ac.uk/download/pdf/160923687.pdf>

Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976.

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat Budapest, 1985.

Fináczy Ernő: A reneszánsz kori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985.

Fodor András: A kollégium. Magvető, 1991.

Forgács Péter: Kreativitás, ízlés, konfliktusok. Művészet 1978. szeptember

Forrai R. Katalin - Hegedűs T. András: A cigány etnikum újjászületőben. Akadémiai, 1990.

Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. Mozgó Világ 1981/9

Fóti Péter: Útmutató rebellis tanároknak. Saxum kiadó, 2009

Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializacirol

Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok. Művészet, 1978/9.

Fritz Kahn: A szerelem iskolája. Medicina, 1984.

Fürstné Kólyi Erzsébet – Sipos Endre: Hogyan is tanuljak? Honffy Kiadó, 1992.

Gabóda Béla - Gabóda Éva: NEVELÉSELMÉLET. Segédanyag (jegyzet) főiskolai hallgatók és gyakorló pedagógusok számára a legfontosabb magyarországi szakirodalmak alapján.
<http://genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/soos-kalman-osztondijprogram-jegyzettamogatasi-palyazat-nyertesei-546/neveleselmeletjegyzet.pdf>

Gál Erzsébet – Ortutay Zsuzsa: családi életre nevelés a szülői házban és az iskolában.

Hazafias Népfrent – Kossuth, 1976.

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. TK. 1981

Gáspár László: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó 1984

Gáspár László: A szubjektumok nevelése. Kossuth, 1987.

Gáspár László: Egységes világgép, komplex tananyag. Tankönyvkiadó, 1978.

Gazsó Ferenc: Megújuló egyenlőtlenségek. Kossuth, 1988.

Gefferth Éva - Herskovits Mária: Csak keresni kell... A tehetséges gyerekekről nevelőknek. Szolnok Megyei pedagógiai Intézet. 1989.

Gégény István: Szemlélek. „Nem lehet általánosítani a roma társadalmat” Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégény István interjúja.
https://szemlelek.net/2020/09/15/sorsfordito_karoly

George H. Mead: A pszichikum, az én és a társadalom. Gondolat, 1973.

Gerevich József: Iskolai mentálhigiéne. In: Közösségi mentálhigiéne. Animula Kiadó, Budapest, 1997.

Gerevich József: Terápiák társadalma, társadalmak terápiája. Magvető, Budapest. 1983.

Gerő Judit: Word for Windows 95 7.0 verzió. Computer Books, Budapest, 1999.

Gerő Zsuzsa: A gyermekrajzok esztétikuma. Akadémiai, Budapest. 1974.

Gombrowicz: Ferdurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

Gregori Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

Grósz Emese: A szexuális nevelés integratív, kapcsolatközpontú koncepciója és gyakorlata. Szakdolgozat. ELTE 2020

Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei. Tankönyvkiadó, 1981.

Gyerekek, évszázadok, kalandok. Történelmi játékok módszertani gyűjteménye. Ifjúsági lap és Könyvkiadó vállalat. 1986.

Gyermek, pedagógus, pedagógusképzés. Szerkesztette Knausz Imre. Új Helikon BT. Budapest. <https://mek.oszk.hu/06600/06648/06648.pdf>

György Júlia dr.: A nehezen nevelhető gyerek. Medicina, 1978

Háber Judit: Pedagógusok és iskolák. Akadémiai, 1986.

Hadas Miklós: Szex és forradalom. Replika Kör, 2001.

Halász László: Mi fér meg az emberben? Magvető, 1987.

Halász Péter: Alvás és alvászavarok. Medicina, 1982.

Hankiss Elemér: Kelet-európai Alternatívák. [Közgazdasági és Jogi](#), Budapest, 1989

Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991.

Haranghy Jenő: A rajzolás iskolája a kezdetektől a művészetig. Kurucz Gábor, Budapest, 1991.

Haraszi István dr.: A nemi élet kérdései. Gondolat, 1986.

Harsányi István: A tanulók megismerése: Budapest, 1974 Tankönyvkiadó.

Hartmut Zinser: A vallás fogalma.
https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lako_ma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

Hayman, Suzie: Együttélés egy tinédzserrel. Novotrade, 1990.

Hegedűs András: Magyar írók pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1976.

Hegedűs T. András – Forrai R. Katalin: Az újjáépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei. Magvető, 1989.

Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971

Heller Ágnes: Emlékezés Bossányi Katira, töredékekben.
<http://mek.niif.hu/05500/05549/html/bossanyi0003.html>

Hermann Alice dr.: Értelmi elmaradás értelmi fejlődés az óvodás otthonokban. Tankönyvkiadó, 1967.

Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története. Katona Lajos, Ormos Zsuzsanna, Széphegyi Lászlóné INASKÉPZÉS A CÉHRENDSZERBEN <http://ipari602.uw.hu/10fejezet.html>

Hollós István: Búcsúm a sárga háztól. Genius Kiadásában.

Horváth Gedeonné dr.: Csoportmunka az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1973.

Horváth György: Az értelem mérése. Tankönyvkiadó, 1991.

Horváth Szilvia: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozosseg.original.pdf>

Hoyer Mária: Sívárgás és szenvedély. L' Harmattan Könyvkiadó, 2010.

Illés Sándor és Nadasdi Mária szerk.: A társadalom, az iskola és a pedagógia. Segítség a pedagógusok intenzív továbbképzéséhez. Belső használatra. 1986.

Imregh Monika: A vallás fogalma Marsilio Ficino Lakoma-kommentárjában, in: A vallásfogalmak sokfélesége, a KRE és az SZTE konferenciájának előadásai (2011. nov. 11-13.), szerkesztette: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita, Károli Könyvek, L'Harmattan Kiadó, 2012 Budapest, 111-121.

Iskola és pluralizmus. Szerk.: Mihály Ottó. Edukáció, 1989.

Jakab György – Alexandrow Andrea - Horváth H. Attila: Bevezetés a digitális pedagógiai kultúrába. Új Pedagógiai Szemle. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/bevezetes-a-digitalis-pedagogiai-kulturaba>

Jakab Villő Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevéssődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé
<https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

Jan-Uve Rogge: Kell a gyerekeknek a korlát. Park Könyvkiadó, 2003.

Jean Piaget: Szimbólumképzés a gyermekkorban. Gondolat Budapest. 1978

Jean-Jacques Rousseau: Emil, vagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, 1978.

Jean-Jacques Sempé - René Goscinny: A kis Nicolas. Móra kiadó, 1985

Jean-Paul Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964

Jelzések az elsajátított műveltségről. Szerk.: Horánszky Nándor. Akadémiai, 1991.

Jena – Plan iskolák Hollandiában. Iskolafejlesztési Alapítvány OKI Iskolafejlesztési Központ. 1991.

Johanna Turner: Az értelmi fejlődés. Gondolat, 1981.

John Holt: Iskolai kudarcok. Gondolat, 1991.

József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977

KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o.

Kamarás István – Makk Katalin – Varga Csaba: Kagylózene. Beszélgetések az emberről. Szent Gellért Egyházi kiadó, 1993.

Kamarás István: Ímé az ember! Oktatókutató Intézet Edukáció Könyvkiadó, 1990.

Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>

Kamarás István OJD: A legújabb NAT Etikája és etikája. Élet és Irodalom, 2020. 04. 12.

Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945) Replika Kör, 1977.

Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban.
http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

Kardos Lajos: Az érzékeléstől a cselekvésig. Tankönyvkiadó, 1978.

Kardos Ferenc dr.: Gyermekközpontú közvetítés - Kapcsolatügyeleti mediáció - Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.
Részletek: <https://docplayer.hu/1078772-Dr-kardos-ferenc-gyermekkozpontu-kozvetites.html>

Karinthy Frigyes: Jelbeszéd. <http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm>

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. Karinthy Frigyes Összegyűjtött művei. Jelbeszéd.

Kárpáti Andrea: A Leonardó program. Akadémiai, 1992.

Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o
 Katonai pszichológia. Zrínyi kiadó, 1968
 Katonáné dr. Balogh Magda: Szabálytalanok. Képek egy ifjúsági otthon életéből.
 Tankönyvkiadó, 1988.
 Katonapedagógia. Zrínyi Kiadó, 1982
 Kelemen László: A gondolkodás nevelése az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1969.
 Kelemen László: A pedagógiai pszichológia időszerű kérdései. Tankönyvkiadó, 1973.
 Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002.
 Kisdi Barbara: A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Egyetemi jegyzet.
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia.pdf
 Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978
 Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó
 Kiss Balázs. A jobbközép politikai közösség <http://real.mtak.hu/73555/1/jobbközep.pdf>
 Kiss Judit Ágnes: Ballada a kettős erkölcsről.
<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/07verskiss.htm>
 Kiss Judit Ágnes: Valse Nostalgique. <https://www.youtube.com/watch?v=I7g5kp-K3OY>
 Kiss Tihamér dr.: Az énkép kialakulása és fejlődése. Tankönyvkiadó, 1978.
 Kiss Tihamér: A kisgyermek érzelmei. Tankönyvkiadó, 1985.
 Kívül-belül jó iskola. Tanító terek Szerk: Réti Mónika. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
 Budapest, 2011 <http://mek.oszk.hu/13000/13022/13022.pdf>
 Kling József, Scheer Katalin interjúja Vekerdy Tamással. 2016.03.11. <https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekeveles-finn-pelda.html>
 Knausz Imre: Tananyag és valóság. Taní-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag
 Knausz Imre: A tanítás mestersége. Egyetemi jegyzet <http://mek.oszk.hu/01800/01817/>
 Kocsis József: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó, 1984.
 Kokas Klára: Képességfejlesztés zenei neveléssel. Zeneműkiadó, 1972.
 Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzói foglalkoztatása
 Komlón. Rajztanítás, 1974/6.
 Komlósi Ákos – Tóthné Dudás Margit – Vastagh Zoltán: Pedagógiai szituációk a tanárképzésben. Tankönyvkiadó, 1987.
 Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.
 Konrad Lorenz: Az agresszió. Katalizátor Iroda, Budapest, 1995.
 Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988
 Kormos Valéria: SOS. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.
 Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983
 Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983.
 Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?
 Kovács Lajos szerk.: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből.
 Oktatási minisztérium, 1975.
 Kovács Gyula: Usinszkij, Tolsztoj és a korukbeli orosz nevelés. Tankönyvkiadó, 1978.
 Kozéki Béla dr.: Önállóság, fegyelem – autonómia. Tankönyvkiadó, 1981.
 Kozma Tamás: Az oktatás fejlesztése: esélyek és korlátok. Kossuth Kiadó, 1983
 Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Tankönyvkiadó, 1975.
 Kozma Tamás: Iskola és település. Akadémiai, 1987.
 Kozma Tamás: Miért (ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.
 Kozma Tamás: Tudásgyár? Az iskola mint társadalmi szervezet : Közgazdasági és Jogi
 Könyvkiadó, Budapest, 1985.
 Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1928-29. évfolyamaiból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bp, 1929.

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926.

Kőváry Zoltán dr. • A végső határ – klímaszorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-okogyasz-es-az-emberi-egzisztencia/>

Közoktatási kézikönyv. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Comenius Igazgatóság. 2001.

Kreativitás és deviáció. Akadémiai, 1982.

Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés. https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

Krizsanec Károlyné dr. Németh Edit: Gyermektorna. Óravázlatok. Testnevelési Tudományos Tanács, 1970.

Kudarc nélkül az iskolában. Óvodai fejlesztő program a tanulási zavarok megelőzésére.

Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői.

Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990

Kupa Mihály felszólalása 155. ülésnap (1991.12.11) <http://www-archiv.parlament.hu/naplo34/155/1550053.html>

Ladányi János – Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető, 1983.

Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994

Larissa Adler Lomnitz: "Komaság" Replika, 29.

Laszlavik Éva: A csoportszervezés eljárásai és lehetőségei. Tankönyvkiadó, 1982.

Lelkes Éva: Én így tanítok. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet. Szolnok, 1991.

Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.

Lénárd Ferenc – Demeter Katalin: A nevelés gyakorlata a tanítási órán. Tankönyvkiadó, 1990.

Lénárd Ferenc dr.: Kísérletek az általános iskolában. OPI, 1983.

Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás. Akadémiai, 1978.

Lénárd Ferenc: Mindennapok pedagógiája. Magyar Pedagógiai Társaság, 1985.

Lengyel László: Hankiss Alternatívák. 2000. 2017/3. szám. http://epa.oszk.hu/03100/03134/00009/pdf/EPA03134_2000_2017_03.pdf

Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.>

Lexikon a szerelemről. Szerk. dr. Popper Péter. Kossuth – Magyar Nők Országos Tanácsa, 1987.

Lévi-Strauss, Claude: A kreatív gyermek. Elkésett hozzászólás egy vitához. Tekintet, 1993/1-2.

Ligetiné Verebély Anna: Nézzünk szembe nevelési gondjainkkal: Tankönyvkiadó, 1986.

Loránd Ferenc: A Kertész utcaiak Magvető, 1976.

Ludassy Mária: Prózai válasz. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>

Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o

Lukács György: Az esztétikum sajátosságai 4.-5. fejezet. Akad. 1965.

Lukács Péter – Sáska Géza – Setényi János: A Fővárosi Önkormányzat oktatáspolitikai koncepciójához. Oktatáskutató intézet, 1991.

Lukács Péter – Várhegyi György szerk.: Csak reformot ne! Edukáció, Budapest, 1989.

Lukács Péter: Színvonal és szelekció. Oktatáskutató Intézet, 1991.

Lux Elvira dr.: Lépéspróbák egymás felé. Móra, 1987.

Lux Elvira dr.: Szexuálpszichológia. Medicina, 1981.

Lux Elvira: Női szerepek. A szexuálpszichológus szemével. Minerva, 1982.

Magyari Beck István: A tehetség, mint meghasonlás. Tankönyvkiadó, 1988.

Makarenko antológia. Szerk.: Petrikás Árpád. Tankönyvkiadó, 1986.

Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9>,
Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968
Mann Dániel: A szívás mint tanterv Taní-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069
Marcus Aurelius: Elmélkedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>
Marie Winn: Gyerekek gyermekkor nélkül. Gondolat 1990.
Martin Jánosné Egy tanárjelölt levelei http://www.tani-tani.info/egy_tanarjelolt_levelei
Mátrai Zsuzsa: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története. Akadémiai, 1990.
Maxwell Maltz: Pszichokibernetika. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.
Mayer Miksa: Vezérkönyv az alkotmánytan oktatásában. Zilahy Sámuel, Budapest, 1877.
Medicina, 1981.
Menyhért Ildikó szerk.: Cigány pedagógiai program a Nemzeti Alaptanterv követelményrendszere szerint 1-10. osztály. Országos Közoktatási Szolgáltató iroda, Budapest, 1996.
Médiatörténet. Szabadbölcsészet. ELTE.hu.
http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index2846.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=45
Mérei Ferenc - V. Binnét Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest. 1985
Mérei Ferenc: "... vett a füvektől édes illatot." Művészetpszichológia. Múzsák, Budapest. 1986.
Mérei Ferenc: A pszichológiai labirintus. Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Pszichoteam, Budapest. 1989.
Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Officina, 1948.
Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07.
Michael Ben-Menachem: Pszicho tükör. 1991
Michael LeBoeuf: Az önszervezés iskolája. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.
Mit vár a társadalom az iskolai oktatástól. Szerk.: Komár Pálné. Tankönyvkiadó 1964
Mohás Livia: Gimnazisták énképe önjellemzéseikben. Akadémiai Kiadó, 1978.
Montágh Imre: Mondd ki szépen. Móra, 1987.
Monthy Pyton: Brian élete.)
Mrozek: Multság. Modern könyvtár
Muhi Sándor: A rajztanítás mérföldkövei. A rajztanítás rövid története a kezdetektől 1990-ig <https://muhisandor.eoldal.hu/cikkek/modszertan--rajztanitas--kezmuvesseg/02.-a-rajztanitas-merfoldkovei.html>
Murányi Mihály: Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, 1974.
Müller Péter Sziámi. Dalszövegek. Összes. 1980-2005. URH, Kontroll, Sziámi; Jonathan Miller, Bp., 2005 + CD
Művelődési Egyenlőtlenség. Segédanyag belső használatra. Szerk.: Csongor Anna. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1987
Műveltségkép az ezredfordulón. Szerk.: Rét Rózsa. Kossuth, 1980.
Művészetpszichológia. Szerk.: Halász László, 2. kiadás. Gondolat Budapest. 1983.
Nádas Péter: Világló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017
Nagy József: Az OOK és a pedagógiai technológia. OOK 1979.
Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5.
Nagy László: Versben bújosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.
Nagy Mária: Jövedelmek, keresetek, vagyoni helyzet. Tanárbérek régen és ma, nálunk és külföldön. <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/jovedelmek-keresetek>
Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Educatio, 1992.

Nagy Sándor: Mába nyúló történelem: a harmincas évek pedagógiai irányjai. Tankönyvkiadó, 1988.

Nahalka István: Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Taní-Tani online

Naszákné dr. Cserfalvi Ilona: Pedagógiai jelenségek vizsgálata. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó kft. Debrecen.

Nem csak munkával él az ember. Szerk.: Jeremy Chermas – Roger Lewin. Gondolat, 1986.

Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II.

Nemzeti Alaptanterv. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1995.

Neveléstörténet. Pukánszky Béla – Németh András. Elte.hu. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>

Nossrat Peseschkian: A tudós meg a tevehajcsár. Helikon Kiadó, 1991

Nyelvi – Irodalmi – Kommunikációs Nevelési Kísérlet. Pedagógiai program 1. osztály. Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém, 1980.

Nyugodtan tegezz! Leveleki Eszter pedagógiájáról. Szerk.: Farkas Endre. 1992.

Olvasótábor. Egy magyar közművelődési kísérlet. Tankönyvkiadó, 1979.

Olvasótábori kis trakta. Hazafias népfőnt – KISZ KB, 1978

Ottlik Géza: Iskola a határon. M

Pavo Havikko: Vaskor. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986

Pál Tamás: Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány

Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.: <https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Pályaválasztás. Általános iskolai osztályfőnöki kézikönyv. Munkaügyi minisztérium, 1970.

Pályázás után. Értékelések, beszélgetések a KOMA pályázatokról. KOMA, 2004.

Pataki Ferenc: Makarenko és pedagógiája. Tankönyvkiadó, 1988.

Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, 1982.

Paul H Wender.: A hiperaktív gyermek, serdülő és felnőtt. Medicina, 1999.

Paul Hauck: Mélypont. Park Kiadó, 1991.

Paul Watzlawick – John H. Weakland – Richard Fisch: Változás. Gondolat, Budapest 1990.

Pavlik Oszkárné – Szilágyi Imréné: Szaktanácsadók kézikönyve. Fővárosi pedagógiai Intézet, 2000.

Pedagógia. Szerk.: Nánási Miklós dr. Tankönyvkiadó, 1973.

Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Budapest. 1976

Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat, 1976.

Peer Krisztina: Mi bántja a gyerek lelkét? Tea Kiadó, 2015

Peter Laurence J. – Rajmond Hull: Peter Elv. Kossuth Kiadó 1989

Peter Sagan, John Deeringgel: Az én világom. Scolar. 2019.

Pethő Bertalan: Pszichiátria és társadalmi ügy. Magvető, 1986.

Pető László: A tanítók és a társadalom. Educatio, 1991.

Pierog Anita: Felnőttkori tanulási motivációk feltárása különböző képzési szinteken. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Pierog_-_Felnottkori_tanulasi_motivaciok_feltarasa_kulonbozo_kepzesi_szinteken.PDF.pdf

Pilinszky János összegyűjtött versei. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

Polcz Alaine: A halál iskolája. Magvető, 1898.

Polgár László: Nevelj zsenit! Interart, 1989.

Polónyi István: Lefelé az alagsorba. https://epa.oszk.hu/00000/00011/00232/pdf/EPA00011_iskolakultura_2020_04-05_003-019.pdf

Popper Péter: Belső utak könyve. Magvető, 1981.

Pratkanis és Aronson: A rábeszélőgé. Ab Ovo, 1992.

Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: **Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt.**
<https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Pszichológiai tanulmányok, XV. Akadémiai Kiadó, 1979.

Pszichoterápia. Szerk. Buda Béla. Gondolat, 1981.

Rados Virág: A legkülönlegesebb magyartanár. <https://www.mai-konyv.hu/a-legulonlegesebb-magyartanar>

Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria. Tankönyvkiadó, 1981.

Ranschburg Jenő – Popper Péter: Személyiségünk titkai. RTV – Minerva, Budapest, 1978.

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Tankönyvkiadó. Budapest. 1979.

Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984. É

Rátai János: A szellem kalandjai. Minerva, 1988. Linczényi Adorján dr. – Radnai Béla dr. – Vikár György dr.: A szexuális élet zavarai.

Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft

Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007.
<http://docplayer.hu/2387016-Richard-dawkins-isteni-teveszme.html>

Richard L. Gregory - Ernst. H. Gombrich: Illúzió a természetben és a művészetben. Gondolat, Budapest. 1982.

Robert Serpell: Kultúra és viselkedés. Gondolat, 1981.

Romankovics András – Romankovicsné Tóth Júlia – Meixner Ildikó: Hogyan tanítsunk az ábécés olvasókönyvből? Tankönyvkiadó, 1980.

Rómer Flóris: A Bakony. <http://mek.oszk.hu/15000/15064/>

Ronald D. Laing: Bölcsék, balgák, bolondok. Európa, 1990.

Ronald D. Laing: Gubancok Helikon, 1983.

Ronald D. Laing: Tényleg szeretsz? Helikon, 1983.

Rubin, T. I.: A dühös ember. Medicina, 1980.

Rudas János: Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. Gondolat, Budapest. 1990

Rudolf Arnheim: A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1979.

Salamon Jenő dr.: Gyermekek gondolkodása a cselekvésben. Akadémiai, 1971.

Salamon Zoltán – Széphalmi Ágnes: Pedagógus életmód és tevékenység. Tankönyvkiadó, 1988.

Sándor Éva: Fejlesztés művészettel ELTE GYFK

Schaár Erzsébet/ Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, 1975

Sári Gusztáv: Tegyük korszerűbbé az általános iskolai történelemtanítást! Tankönyvkiadó, 1972.

Sebestyén László: Segítség. Hungária Sport, Budapest, 1989.

Sellye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai, 1976.

Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelv_romlasi_ellen

Setényi János: Harc a középiskoláért. Educatio, 1992. Klubnapközi az általános iskola felső tagozatán. Fővárosi pedagógiai Intézet, 1983.

Sigmund Freud: Bevezetés a pszichoanalízisbe. Gondolat, 1986.

Sigmund Freud: Esszék. Gondolat, 1982.

Sigmund Freud: Önéletrajzi Írások. Csépfalvi, 1989.

Sigmund Freud: Pszichoanalízis. Kriterion, 1977.

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban.

Doktori (Ph.D.) disszertáció. ELTE Társadalomtudományi Kar
Doktori Iskola. <http://www.okri.hu/images/stories/kutatok/soltagnes/disszertacio.pdf>

Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>

Somlai Péter: Konfliktus és megértés. Gondolat, 1986.

Somoskéry Pál: Népszerű Grafológia. Printself Kiadó, 1990.

Sóó Rezső – Kárpáti Zoltán: Növényhatározó I-II. 1968. Tankönyvkiadó

Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani- növényföldrajzi kézikönyve. Akadémiai Kiadó. 1964-1966

Sportelméleti ismeretek. Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegerné Dancs Henriette. Dialóg Campus Kiadó.
<http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar%20-%20Sportelméleti%20ismeretek/sportelmélet.html#d5e255>

Sopotnik Zoltán Néha a cinizmusban is hiszek. Könyves Magazin 2017/5.

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion 1977

Sz Mikus Edit: Hétköznapi szexológia. Új Auróra, Békéscsaba, 1998.

Szabados Árpád: A GYIK- akcióról - tömondatokban.

Szabó Helga: Énekes improvizáció az általános iskolában. Zeneműkiadó, 1980.

Szabó Ildikó: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon. Tekintet Alapítvány.

Szabó Kálmán: Hol van olyan iskola? Tankönyvkiadó, 1987.

Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

Szaktanterem. Szerk. Gaál Gyula. Oktatási Minisztérium, 1974.

Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. Kriterion, 1983.

Szécsi Margit. Eszem a gesztenyét. Móra, 1971

Szell Tamás Dr.: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.

Szemán László: Kis szörnyetegek. B. U. S. Press, 2002.

Szemelvények a gyermeklélektan tárgyköréből. Múzsák közművelődési Kiadó. 1984.

Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

Szendi Gábor: Párbajok nélkül. Jaffa Kiadó 2017.

Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017.

Szepes Mária: Pszichografológia. Háttér Kiadó, 1990

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Lectori salutem. Magvető, Budapest, 1972.

Szergej Ivanov: Az emlékezet labirintusa. Móra, 1977.

Szergej L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, 1979.

Szergej L. Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth, 1967.

Szilágyi Vilmos dr.: Pszichoszexuális fejlődés – párválasztási szocializáció. Tankönyvkiadó, 1978.

Szilágyi Vilmos dr.: Szexuális kultúránkról.

Szilágyi Vilmos: Nemi nevelés a családban. Medicina, 1976.

Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.

Szocializmus és személyiség. Kossuth, 1982.

Szülők kislexikona. Szerk. Majzik Lászlóné dr. Kossuth, 1974.

Tájékoztatók a NAT műveltségi területeiről. Művészetek. Szerk.: Szebenyi Péter. Korona Kiadó, 1996.

Takács Géza: Az iskola vaskos bástyái. Valóság, 1987/2.

Takács Géza: Iskolapróza. (Az alternatív Közgazdasági Gimnázium kalandja a szabadsággal) Ökonet Kft, Budapest, 2000

Tanári kézikönyv az 5-6. osztályos testnevelés tanításához. Tankönyvkiadó, 1966.

Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás. Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin <https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth, 1986.

Társadalom és iskola. Pedagógus Továbbképző Intézet. Szolnok, 1976.

Tessék megnevelni! Szerk.: Várhegyi György. Akadémiai, 1992.

Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére” Köznevelés, 1985/23.

Thomas Gordon: A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.- módszer. Gondolat, Budapest. 1990.

Thomas Gordon: P.E.T.- A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest. 1990.

Típustanok és személyiségvonások. szerk.: Halász László – Marton L. Magda. Gondolat.1978

Típustanok és személyiségvonások. Szerk.: Halász László – Marton L. Magda. Gondolat, 1978.

Tisza Kata: Akik nem sírnak rendesen. Scholar Kiadó, 2017.

Tolnai István: Feltámadásom története Európa 1966

Tony Lake: A magány. Park Kiadó, 1989.

Tóth Miklós – Stadinger Zsuzsa: Bevezetés a szexuál terápiába. Magyar Pszichiátriai Társaság. 1988.

Tóth Orsolya: Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból – <https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>

Történelempedagógiai füzetek 1. Magyar Történelmi Társulat- ELTE. 1997.

Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Trencsényi László: Pedagógusszerepek az általános Iskolában. Akadémiai Kiadó, 1988.

Újlaky István: Makarenkói érintés https://nepszava.hu/3056677_makarenkoi-erintes

Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Kossuth, Budapest, 1988

Varga- Dimény- Loparits: Nyelv, zene, matematika. RTV Minerva, Budapest. 1980

Varga Irén – Gönczi Károly – Pintér István: Én-tér-kép. Önismereti játékok gyűjteménye.

Zimbardo Philip: Nincs kapcsolat, hová lettek a férfiak. <https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>

Zoltán Katalin szerk.: Háttér a gyermekkultúrához. Háttér, Budapest. 1988.

Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó 1974

Vaskó László dr.: Az utópista szocialisták pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1977.

Veczkó József: Gyerekek, tanárok, iskolák. Tankönyvkiadó, 1986.

Vekerdy Tamás, üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének. Tanítanék•2018. január 29.

Vekerdy Tamás: A Waldorf - iskola első három évének programjáról. „Török Sándor” Waldorfpedagógiai Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1990.

Vekerdy Tamás: Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kiadó Kft. 2001

Vekerdy Tamás: Iskolalapítás Magyarországon. © Vekerdy Tamás, <https://mek.oszk.hu/07200/07248/html/>

Vekerdy Tamás: Óvodák. Valóság, 1984/11. sz.

Vikár György: Az ifjúkor válságai. Gondolat, 1980.

Vincze László – Vincze Flóra: A gyermeki világkép problémája a gyermeklélektanban. Tankönyvkiadó, 1964

Vincze Tamás: Németh László tanáreszménye. Iskolakultúra, 28. évfolyam, 2018/7. szám. www.iskolakultura.hu > [index.php](#) > [iskolakultura](#) > [article](#) > [download](#)

Vincze Zsuzsanna: NLP a pszichológiai tanácsadásban: A negatív érzelm mint tőke – belső erőforrásunk hasznosítása érzelmi problémáink feloldásában.

https://www.academia.edu/50843680/NLP_a_pszichol%C3%B3giai_tan%C3%A1csad%C3%A1sban_A_negat%C3%ADv_%C3%A9rzelem_mint_t%C5%91ke_bels%C5%91_er%C5%91forr%C3%A1sunk_hasznos%C3%ADt%C3%A1sa_%C3%A9rzelmi_probl%C3%A9m%C3%A1ink_felold%C3%A1s%C3%A1ban
 Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.
 Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. <http://szavaiistvan.x3.hu/weblapkapcsoskonyv/index.html>
 Vlagyimir Levi: Az önismeret művészete. Gondolat, 1983.
 Voksán József szerk.: A 6-10 éves korú gyermekek világnézeti neveléséről. Tankönyvkiadó, 1962.
 Vörös Imre: Csoportmunka a nyelvtanórán az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1975.
 Walter Hollitscher: Szexualitás és társadalom. Kossuth, 1974.
 Winkler Márta: Kinek kaloda, kinek fészek. Hunga-Print Kiadó és Nyomda Budapest 1993
 Winkler Márta: Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.
 Winkler Róbert: Kutyaszorító (2000), Nagyvárosi természetbúvár (2002), Kutya utónévkönyv kalauz.
 Wouk, Hermann: Zendülés a Caine hadihajón. Zrínyi Kiadó 1979 686. o.
 Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2.)
 Zrinszky László szerk.: Magatartásminták, azonosulás Gondolat, 1978.
 Zsolnai József: Egy gyakorlatközeli pedagógia. Oktatókutató Intézet, 1986.

Teljes felhasznált irodalom

27/1998. (.VI. 10) MKM rendelet az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programjának bevezetéséről és kiadásáról
 A csehszlovák és a lengyel közoktatási törvény. Educatio, 1991.
 A freudizmus. Szerk.: Halász László. Gondolat, 1988.
 A gyakori beszédhibák. Szerk.: Szabó László. Tankönyvkiadó, 1970.
 A gyakorlati foglalkozás tanítása az általános iskolák 1-4. osztályában. Tankönyvkiadó 1970.
 A közoktatás kézikönyve. Pénzügyi Tájékoztató Iroda Kft. Hagyásbörönd. 2004.
 A közoktatás kézikönyve. Pénzügyi Tájékoztató Iroda Kft. Hagyásbörönd. 2004.
 A megtanítás stratégiája. Szerk.: Nagy József. Tankönyvkiadó, 1984.
 A nagy Gyik könyv. Aula kiadó - Gyik műhely, 1997
 A pedagógia időszerű kérdései hazánkban
 A polgári nevelés radikális alternatívái Tankönyvkiadó 1980
 A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, 1986.
 A szexuális élet zavarai. Dr. Linczényi Adorján, Dr Radnai Béla, Dr. Vikár György Medicina, 1981
 A szocialista tanítómozgalom Magyarországon. 1900-1920. Kossuth, 1958.
 A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Dr. Budavári-Takács Ildikó (.2011)
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/adatok.html
 A vizuális nevelés pedagógiája I. Balogh Jenő. Tankönyvkiadó. Budapest. 1969
 A vizuális nevelés pedagógiája II. A vizuális nevelés gyakorlata. Xantus Gyula . Tankönyvkiadó. Budapest. 1969
 A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum. 1983
 Ádám György: Érzékelés, Tudat, emlékezés. Gondolat, 1969
 Adelson: A tanár, mint modell. Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Bp. 1976

- Alex Comfor: A szex öröme. Kelta kft. 1990.
- Allan Pease: Testbeszéd. Park Kiadó, 1989.
- Ancsel Éva: Bekezdések az emberről. Hibiszkusz, 1991
- Ancsel Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Kossuth, 1988
- Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről. Magvető 1976>
- Andor Mihály: Dolgozat az iskoláról I-II. Mozgó Világ 1980/12 – 1981/1.
- Andrew P. Morrison: A szégyenkezés. Fiesta-Saxum, 2000.
- Angelusz Iván, Táncoskönyv. Új Előadóművészeti Alapítvány, Budapest.
- Anton Sz. Makarenko: Az 1930-as menet. Tankönyvkiadó, 1973.
- Anton Sz. Makarenko: Igor és társai. Móra Kiadó, 1960.
- Anton Sz. Makarenko: Pedagógiai hősköltemény. Európa Kiadó, 1973.
- Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei. Tankönyvkiadó, 1976
- Arnheim, Rudolf: A vizuális élmény. Az alkotó látás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1979.
- Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi kiadó, Bp. 1987
- Avar Pál: Hősterápia. Magvető, 1988.
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Művelődési minisztérium, 1981.
- Az esélyteremtő közoktatásért. Oktatási Minisztérium. 2000
- Az esztétikai nevelésről. Szerk.: Poszler György. Kossuth, Budapest. 1980.
- Az iskolai ártalmak megelőzése. Szerk.: Gerd Bierman. Tankönyvkiadó, 1984.
- Az OFI története narratívák tükrében. Szerk.: Majer József.
- Az óvodai nevelés, az alapfokú nevelés-oktatás területére vonatkozó jogszabályok. Művelődési Minisztérium, 1986.
- Bagdy Emőke – Telkes József: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tankönyvkiadó, 1990.
- Bagdy Emőke dr. Családi szocializáció és személyiségzavarok. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.
- Baj van a gyerekekkel. Szerk.: F. Várkonyi Zsuzsa. Gondolat, 1977.
- Bak Imre. Vizuális alkotás és alakítás. Programterv képzőművészeti és tárgyformáló szakkör számára. Népművelési Propaganda Iroda, 1977
- Balázs Béláné: Rajz szakterem Százhalombattán. Rajztanítás, 74/6.
- Balázs Mihály és Karlovitz János szerk.: Pedagógiai látóköri 3. Tankönyvkiadó, 1981.
- Ballér Endre: Tantervfejlesztés az iskolában. Megyei Pedagógiai Intézet, Veszprém, 1990.
- Ballér Endre: Az 1995-ös NAT értékelésének néhány kérdése
https://real.mtak.hu/60521/1/EPA00011_iskolakultura_2003_12_003-018.pdf
- Balogh Jenő, Xantus Gyula: A vizuális nevelés pedagógiája I-II. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969
- Balogh László dr. Pedagógiai pszichológia. Urbis Könyvkiadó 2006
- Balogh Tibor: Jean Piaget. Kossuth, 1982.
- Bánki M. Csaba: Agyunk gyógyszerei. Biográf 1999.
- Bánlaky Pál – Kamarás István – Varga Csaba (.1979, szerk) Olvasótábor. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Barabás Tibor: Egy nép nevelői. Athenaeum 1947.
- Baráth Márta: Történelem az iskolában Szolnoki Nevelő 1988 április.
- Bárdos Jenő. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai. Magyar Pedagógia. 112. évf. 2. szám 61–75. (.2012) http://www.edu.u-szeged.hu/mped/document/Bardos_MP1122.pdf
- Bartha Lajos: Pszichológiai értelmező szótár. Akadémiai, 1981.
- Báthory Zoltán: Tanulók, iskolák, különbségek. Tankönyvkiadó, 1992.

Beke Kata: Jelentés a kontraszelekcióról. Magvető, 1988.

Bell Hooks: Megérteni a patriarchátust. <https://aszem.info/2020/10/bell-hooks-megerteni-a-patriarchatust/>

Bencsáth Aladárné dr.: Kisdiák-nagydiák a munkáscsaládban. Táncsics Könyvkiadó, 1961.

Benedek István: Aranyketrec. Gondolat, 1983.

Benedek István: Az ösztönök világa. Minerva, 1987.

Benedek László: Játék és pszichoterápia. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest. 1992

Bengt Börjeson: Terápia. Európa, 1982.

Berne, Eric: Emberi Játzmák. Háttér Kiadó, 1984.

Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Gondolat Budapest. 1985.

Bierman Gerd szerk.: Az iskolai ártalmak megelőzése. Tankönyvkiadó, 1984.

Birger Sellin: A lélek börtöne. Fabula, 1994.

Bodóczy István: Vizuális nevelési feladatgyűjtemény II. Helikon, 1998 ?

Boreczky Ágnes: Kultúrazonos pedagógia. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00040/2000-07-ta-Boreczky-Kulturazonos.html>

Borsodi Csilla Noémi: Tanári és tanulói vélekedések, pozitív és negatív elvárások a

Bossányi Katalin: Szólampróba. Láng Kiadó, Budapest, 1989.

Börjeson, Bengt: terápia. Európa, 1982.

Böszörményi Zoltán – Brunecker Györgyi: A gyermekkor és az ifjúkor pszichiátriája. Medicina, 1979.

Brian és Shirley Sutton-Smith: Hogyan játszunk gyermekeinkkel (.És mikor ne)? Gondolat, 1986.

Bruce Lansky: A Murphy szülők törvénykönyve, avagy a gyermeknevelés kelepcei. Gondolat, 1990.

Bucay Jorge: A találkozás útja. Európa, 2013.

Bucay Jorge: Életmesék. Európa, 2012.

Buda Béla – Szilágyi Vilmos: Párvalasztás. Gondolat, 1988.

Buda Béla (1994): A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula, Budapest

Buda Béla dr. – Oláh Tamás – Pécsi Tibor dr.: Neurózis. Origo-Press, Budapest, 1988.

Buda Béla dr.: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla szerk. (.1989): Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény I. Általános kommunikációelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest

I. Általános kommunikációelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest

Buda Béla Szexuális viselkedés.

<http://www.budabela.hu/dokumentumok/onallokotetek/sexualisviselkedestext.pdf>

Buda Béla: A személyiségfejlődés és nevelés szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó, 1986.

Buda Béla: A szexualitás modern elmélete. Tankönyvkiadó. 1972.

Buda Béla: Beszéd a szavak mögött Tömegkommunikációs kutatóközpont Budapest 1981

Buda Béla: Empátia... a beleélés lélektana Ego School Bt. Budapest. 1993.

Budai István szerk.: Szociális munka az iskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Budavári-Takács Ildikó Dr. A tanácsadás szociálpszichológiája. (.2011) Szent István Egyetem

Büky Béla: A beszédtanítás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1977.

Carl Gustav Jung: A lélektani típusok. Európa, 1989.

Carl Gustav Jung: Gondolatok a látszatról és a létezésről. Kossuth, 1997.

Carl Gustav Jung: Gondolatok az értelemről és a tébolyról. Kossuth, 1997.

Celestin Freinet: A Modern Iskola technikája.

Cigány nevelés és kultúra. Szerk.: Rácz Györgyi. Gulliver Lap és Könyvkiadó.

Cigány tanulók az iskolában. Szerk.: Szegő László. Tankönyvkiadó, 1973.

Clauss, G. dr. - Hiebsch, H. dr.: Gyermekpszichológia. Akadémiai, 1978.

Comenius. Didactica Magna. Seneca Kiadó, 1992.

Cristina Lastergo - Francesco Testa: Nézz - Láss - Kérdezz! I-III. Gondolat, Budapest. 1983.

Csányi Vilmos – Tóth Balázs: Hiedelmeink. Libri, 2017

Csányi Vilmos: Az emberi természet Vince kiadó, 2000

Csányi Vilmos: Íme az ember. Libri 2015.

Csapó Benő: Kognitív pedagógia. Akadémiai, 1992.

Csapó Benő: Kognitív pedagógia. Akadémiai, 1992.

Csoportlélektan Szerk.: Pataki Ferenc. Gondolat, 1980.

Csovcsecs Erika: Oktatás a „C” osztályban. A cigány gyerekek iskolai kudarcainak okairól.
<https://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/csovcsecs.html>

Daniel Goleman: Érzelmi intelligencia. Háttér Kiadó Budapest 1987

Daniel Goleman: Társas Intelligencia. Nyitott Könyvműhely, 2008

Darvai Tibor Oktatáspolitikai a korai Kádár-korszakban, A TANÍTÓ című folyóirat elemzése alapján. https://real.mtak.hu/163044/1/Darvai_Tibor_Oktpol_Tanito.pdf

Debreczeni Tibor: Visszanéztem. Academia Ludi et Artis, Budapest, 2006.

Dimény Judit: hang-játék. Zeneműkiadó, 1981.

Dobsi Attila: Egy intézmény kálváriája. Akadémiai, 1990.

Dombiné Szántó Melánia - Kerékgyártó István: Barcsay Gyermek képzőművészeti Kör.
 Barcsay Gyermek képzőművészeti Alapítvány, Bp. 1991.

Donald O. Hebb: A pszichológia alapkérdései. Gondolat, 1978.

Edmondo de Amicis : A szív. Móra kiadó 1987. <http://mek.oszk.hu/09500/09591/09591.htm>

Elek István: Szempontok és megjegyzések a Tézisekhez. Kritika, 1986/5.

Elek István: Társadalomkritika és radikális reform Jak füzetek 39.

Életünk: az iskola. A Köznevelés pályázata, 1973. Tankönyvkiadó, 1974.

Elizabeth R Valentine: Fogalmak és nézőpontok a pszichológiában. Gondolat, 1988.

Elliot Aronson.: A társas lény Közgazdasági és Jogi Kiadó 1987

Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a Hajdúhadházi Gyermekvárosról. Hajdú Bihar Megyei Tanács. 1981.

Erika Landau: A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1976.

Ernst H. Gombrich: Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1972.

Eröss László – dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcokról. Tankönyvkiadó, 1974.

Értelmezési és bevezetési útmutató a Comenius 2000 I. intézményi modellhez. Ptmik Comenius Igazgatóság 2001.

Esélyegyenlőtlenség. Oktatókutató Intézet Bp 1987 Segédanyag belső használatra

Esterházy Péter: A halacska csodálatos élete. Pannon Könyvkiadó, Bp. 1991.

Exploráció és terápia. Akadémiai Kiadó, 1983.

Fabulya Zoltánné: Balogh Jenő módszertana a kortárs vizuális nevelés tükrében.
<http://mek.oszk.hu/17200/17254/17254.pdf>

Faragó Jenő: Fiatalok vallomásai világnézetről, erkölcsről. Kossuth, 1968.

Farkas Endre: Erkölcs, érték, nevelés.

Farkas Katalin – Klein Sándor: Pszichopedagógiai egyéni gyakorlatok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

Farkas Katalin dr. – dr. Lajkó Lajosné: Gyermeki jog a boldogsághoz. Szolnok és Csongrád Megyei pedagógiai Intézet, Szolnok, 1989.

Fényes Hajnalka: Horizontális és vertikális szegregáció az oktatásban nemek szerint.
<https://core.ac.uk/download/pdf/160923687.pdf>

Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, 1976.

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat Budapest, 1985.

Fináczy Ernő: A reneszánsz kori nevelés története. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985.

Fodor András: A kollégium. Magvető, 1991.

Forgács Péter: Kreativitás, ízlés, konfliktusok. Művészet 1978. szeptember

Forrai R. Katalin - Hegedűs T. András: A cigány etnikum újjászületőben. Akadémiai, 1990.

Forray R. Katalin: Gondolatok az „iskoláról”, és a „pedagógusról”. Mozgó Világ 1981/9

Fóti Péter: Útmutató rebellis tanároknak. Saxum kiadó, 2009

Földes Petra: Gondolatok a pályaszocializációról. http://www.tani-tani.info/gondolatok_a_palyaszocializacirol

Földi Péter: Világképrendező gyermekrajzok. Művészet, 1978/9.

Freinet, Celestin: A Modern Iskola technikája.

Freud, Sigmund: Bevezetés a pszichoanalízisbe. Gondolat, 1986.

Freud, Sigmund: Esszék. Gondolat, 1982.

Freud: Önéletrajzi Írások. Csépfalvi, 1989.

Freud: Pszichoanalízis. Kriterion, 1977.

Fürstné Kólyi Erzsébet – Sipos Endre: Hogyan is tanuljak? Honffy Kiadó, 1992.

Gabóda Béla - Gabóda Éva: NEVELÉSELMÉLET. Segédanyag (.jegyzet) főiskolai hallgatók és gyakorló pedagógusok számára a legfontosabb magyarországi szakirodalmak alapján. <http://genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/soos-kalman-osztondijprogram-jegyzettamogatasi-palyazat-nyertesei-546/neveleselmeletjegyzet.pdf>

Gál Erzsébet – Ortutay Zsuzsa: családi életre nevelés a szülői házban és az iskolában. Hazafias Népfőnt – Kossuth, 1976.

Galicza János: Tekintély és alkotás a pedagógusmunkában. Tankönyvkiadó, 1981.

Gáspár László: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó 1984

Gáspár László: A szubjektumok nevelése. Kossuth, 1987.

Gáspár László: Egységes világkép, komplex tananyag. Tankönyvkiadó, 1978.

Gaszó Ferenc: Megújuló egyenlőtlenségek. Kossuth, 1988.

Gefférth Éva - Herskovits Mária: Csak keresni kell... A tehetséges gyerekekről nevelőknek. Szolnok Megyei pedagógiai Intézet. 1989.

Gégény István: Szemlélek. „Nem lehet általánosítani a roma társadalmat” Beri Károly doktorandusz pedagógus sorsfordító története. Gégény István interjúja.

George H. Mead: A pszichikum, az én és a társadalom. Gondolat, 1973.

Gerevich József: Iskolai mentálhigiéné. In: Közösségi mentálhigiéné. Animula Kiadó, Budapest, 1997.

Gerevich József: Terápiák társadalma, társadalmak terápiája. Magvető, Budapest. 1983.

Gerő Judit: Word for Windows 95 7.0 verzió. Computer Books, Budapest, 1999.

Gerő Zsuzsa: A gyermekrajzok esztétikuma. Akadémiai, Budapest. 1974.

Gombrich, E. H.: Művészet és illúzió. A képi ábrázolás pszichológiája. Gondolat, Budapest. 1972.

Gombrowicz: Ferdydurke. Pimkó az iskolában Magvető, 1982.

Gordon, Thomas: A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.- módszer. Gondolat, Budapest. 1990.

Gordon, Thomas: P.E.T.- A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest. 1990.

Gregori Corso: Az utolsó gengszter. Európa, 1976.

Grósz Emese: A szexuális nevelés integratív, kapcsolatközpontú koncepciója és gyakorlata. Szakdolgozat. ELTE 2020

Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei. Tankönyvkiadó, 1981.

Gyerekek, évszázadok, kalandok. Történelmi játékok módszertani gyűjteménye. Ifjúsági lap és Könyvkiadó vállalat. 1986.

Gyermek, pedagógus, pedagógusképzés. Szerkesztette Knausz Imre. Új Helikon BT. Budapest. <https://mek.oszk.hu/06600/06648/06648.pdf>

Gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

György Júlia dr.: A nehezen nevelhető gyerek. Medicina, 1978

Háber Judit: Pedagógusok és iskolák. Akadémiai, 1986.

Hadas Miklós: Szex és forradalom. Replika Kör, 2001.

Halász László: Mi fér meg az emberben? Magvető, 1987.

Halász Péter: Alvás és alvászavarok. Medicina, 1982.

Hankiss Elemér: Kelet-európai Alternatívák. Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1989

Hannah Arendt. A forradalom. Európa, 1991.

Haranghy Jenő: A rajzolás iskolája a kezdetektől a művészetig. Kurucz Gábor, Budapest, 1991.

Haraszti István dr.: A nemi élet kérdései. Gondolat, 1986.

Harsányi István: A tanulók megismerése: Budapest, 1974 Tankönyvkiadó.

Hartmut Zinser: A vallás fogalma.
https://www.academia.edu/3625261/Imregh_Monika_A_vall%C3%A1s_fogalma_Ficino_Lakoma-komment%C3%A1rj%C3%A1ban

Hauck, Paul: Mélypont. Park Kiadó, 1991.

Hayman, Suzie: Együttélés egy tinédzserrel. Novotrade, 1990.

Hegedűs András: Magyar írók pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1976.

Hegedűs T. András – Forrai R. Katalin: Az újjáépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei. Magvető, 1989.

Heller Ágnes: A reneszánsz ember Akadémiai Kiadó 1971

Heller Ágnes: Emlékezés Bossányi Katira, töredékekben.
<http://mek.niif.hu/05500/05549/html/bossanyi0003.html>

Hermann Alice dr.: Értelmi elmaradás értelmi fejlődés az óvodás otthonokban. Tankönyvkiadó, 1967.

Hódmezővásárhely ipari szakképzésének története. Katona Lajos, Ormos Zsuzsanna, Széphegyi Lászlóné INASKÉPZÉS A CÉHRENDSZERBEN
<http://ipari602.uw.hu/10fejezet.html>

Hollitscher, Walter: Szexualitás és társadalom. Kossuth, 1974.

Hollós István: Búcsú a sárga háztól. Genius Kiadásában.

Holt, John: Iskolai kudarcok. Gondolat, 1991.

Horánszky Nándor szerk.: Jelzések az elsajátított műveltségről. Akadémiai, 1991.

Horváth Gedeonné dr.: Csoportmunka az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1973.

Horváth György: Az értelem mérése. Tankönyvkiadó, 1991.

Horváth Szilvia: Demokrácia és politikai közösség. <https://antk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/horvath-szilvia-demokracia-es-politikai-kozosseg.original.pdf>

Hoyer Mária: Sónárvágás és szenvedély. L' Harmattan Könyvkiadó, 2010.

mentésMásként – a téves pedagógiai bevéődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé.
<https://aszem.info/2018/07/mentesmaskent-a-teves-pedagogiai-bevesodesektol-a-demokratikus-oktatas-lehetosegei-fele/>

Az OFI története narratívák tükrében
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ofi_tortenete_a_narrativak_0.pdf

Illés Sándor és Nádásdi Mária szerk.: A társadalom, az iskola és a pedagógia. Segítség a pedagógusok intenzív továbbképzéséhez. Belső használatra. 1986.

Imregh Monika: A vallás fogalma Marsilio Ficino Lakoma-kommentárjában, in: A vallásfogalmak sokfélesége, a KRE és az SZTE konferenciájának előadásai (.2011. nov. 11-13), szerkesztette: Kendeffy Gábor és Kopeczky Rita, Károli Könyvek, L'Harmattan Kiadó, 2012 Budapest, 111-121.

Iskola és pluralizmus. Szerk.: Mihály Ottó. Edukáció, 1989.

Ivanov, Szergej: Az emlékezet labirintusa. Móra, 1977.

Jakab György – Alexandrow Andrea - Horváth H. Attila: Bevezetés a digitális pedagógiai kultúrába. Új Pedagógiai Szemle. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/bevezetes-a-digitalis-pedagogiai-kulturaba>

Jakab Villó Hanga: MentésMásként – a téves pedagógiai bevéődésektől a demokratikus oktatás lehetőségei felé

Jan-Uve Rogge: Kell a gyerekeknek a korlát. Park Könyvkiadó, 2003.

Jász-Nagykun-Szolnok megye közoktatási intézményei a millennium évében. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet. 2000.

Jean Piaget: Szimbólumképzés a gyermekkorban. Gondolat Budapest. 1978

Jean-Jacques Rousseau: Emil, vagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, 1978.

Jean-Jacques Sempé - René Goscinny: A kis Nicolas. Móra kiadó, 1985

Jean-Paul Sartre: Szavak Európa Kiadó 1964

Jelzések az elsajátított műveltségről. Szerk.: Horánszky Nándor. Akadémiai, 1991.

Jena – Plan iskolák Hollandiában. Iskolafejlesztési Alapítvány OKI Iskolafejlesztési Központ. 1991.

Johanna Turner: Az értelmi fejlődés. Gondolat, 1981.

John Holt: Iskolai kudarcok. Gondolat, 1991.

József Attila: Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó 1977

KÁ! KÁ! KÁ! Jak füzetek 9 158. o.

Kamarás István – Makk Katalin – Varga Csaba: Kagylózene. Beszélgetések az emberről. Szent Gellért Egyházi kiadó, 1993.

Kamarás István OJD: A legújabb NAT Etikája és etikája. Élet és Irodalom, 2020. 04. 12.

Kamarás István: Fedőneve: olvasótábor. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-mu-Kamaras-Fedoneve.html>

Kamarás István: Ímé az ember! Oktatókutató Intézet Edukáció Könyvkiadó, 1990.

Kamarás István: Irodalomközvetítés az olvasótáborokban.
http://real.mtak.hu/60468/1/EPA00011_iskolakultura_2004_03_063-078.pdf

Karady Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (. 1867-1945) Replika Kör, 1977.

Kardos Ferenc dr.: Gyermekközpontú közvetítés - Kapcsolatügyeleti mediáció - Kapcsolatügyeleti mediáció. Kapcsolat 2000 Pszichológiai Bt., 2011.

Kardos Lajos: Az érzékeléstől a cselekvésig. Tankönyvkiadó, 1978.

Karinthy Frigyes: Jelbeszéd. <http://mek.oszk.hu/06900/06980/06980.htm>

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. Karinthy Frigyes Összegyűjtött művei. Jelbeszéd.

Kárpáti Andrea: A Leonardó program. Akadémiai, 1992.

Kassák Lajos Összes versei Magvető 1969 Festményeim előtt II. 301.o

Katonai pszichológia. Zrínyi kiadó, 1968

Katonáné dr. Balogh Magda: Szabálytalanok. Képek egy ifjúsági otthon életéből. Tankönyvkiadó, 1988.

Katonapedagógia. Zrínyi Kiadó, 1982

Kelemen László: A gondolkodás nevelése az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1969.

Kelemen László: A pedagógiai pszichológia időszerű kérdései. Tankönyvkiadó, 1973.

Keresztúry Tibor: A vaddisznó rokona. Palatinus, 2002.

Kisdi Barbara: A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Egyetemi jegyzet.

Kiss Anna. Azok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978

Kiss Anna: A viszony 1983 Szépirodalmi Kiadó

Kiss Balázs. A jobbközép politikai közösség <http://real.mtak.hu/73555/1/jobbkozep.pdf>

Kiss Judit Ágnes: Ballada a kettős erkölcsről.
<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/07verskiss.htm>

Kiss Judit Ágnes: Valse Nostalgique. <https://www.youtube.com/watch?v=I7g5kp-K3OY>

Kiss Tihamér dr.: Az énkép kialakulása és fejlődése. Tankönyvkiadó, 1978.

Kiss Tihamér: A kisgyermek érzelmei. Tankönyvkiadó, 1985.

Kívül-belül jó iskola. Tanító terek Szerk: Réti Mónika. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Budapest, 2011 <http://mek.oszk.hu/13000/13022/13022.pdf>

Kling József, Scheer Katalin interjúja Vekerdy Tamással. 2016.03.11.
<https://www.origo.hu/kultura/20160309-vekerdy-tamas-interju-oktatas-pszichologia-gyerekeveles-finn-pelda.html>

Knausz Imre: Tananyag és valóság. Taní-Tani Online. http://www.tani-tani.info/tananyag_es_valosag

Knausz Imre: A tanítás mestersége. Egyetemi jegyzet <http://mek.oszk.hu/01800/01817/>

Kocsis József: A szentlőrinci iskolakísérlet. Tankönyvkiadó, 1984.

Kokas Klára: Képességfejlesztés zenei neveléssel. Zeneműkiadó, 1972.

Koltai Magdolna – Kerényi György: A hátrányos helyzetű tanulók rajzói foglalkoztatása Komlón. Rajztanítás, 1974/6.

Komlósi Ákos – Tóthné Dudás Margit – Vastagh Zoltán: Pedagógiai szituációk a tanárképzésben. Tankönyvkiadó, 1987.

Konrád György: Antipolitika. AB Független Kiadó, Budapest, 1986.

Konrad Lorenz: Az agresszió. Katalizátor Iroda, Budapest, 1995.

Konrad Lorenz: Az emberiség nyolc halálos bűne. IKVA SZÁMALK Sopron 1988

Kormos Valéria: SOS. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.

Kornai János: Ellentmondások és dilemmák Magvető 1983

Kovács Károly, A vizuálpedagógiai nevelés műhelyei. Hermann Ottó Múzeum, 1983.

Kovács Kristóf: A pszichológia torz szemüvege, avagy ki mondja meg, mi a normális?

Kovács Lajos szerk.: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből. Oktatási minisztérium, 1975.

Kovács Gyula: Usinszkij, Tolsztoj és a korukbeli orosz nevelés. Tankönyvkiadó, 1978.

Kozéki Béla dr.: Önállóság, fegyelem – autonómia. Tankönyvkiadó, 1981.

Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Tankönyvkiadó, 1975.

Kozma Tamás: Iskola és település. Akadémiai, 1987.

Kozma Tamás: Iskolagyár

Kozma Tamás: Miért (. ne) legyenek önállóak az iskolák. Valóság, 1987/1.

Kozma Tamás: Tudásgyár? Az iskola mint társadalmi szervezet : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Környeiné Gere Zsuzsa - Reegné Kuntler Teréz: tér, forma, szín. Tankönyvkiadó 1983

Kőrösi Ferenc: A művészi nevelés. Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1928-29. évfolyamaiból. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Bp, 1929.

Kőváry Zoltán dr.● A végső határ – klímaszorongás, öko-gyász és az emberi egzisztencia. <https://mindsetpszichologia.hu/2019/07/24/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia/>

Közoktatási kézikönyv. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Comenius Igazgatóság. 2001.

Kreativitás és deviáció. Akadémiai, 1982.

Krekó Péter: Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés. https://www.ppk.elte.hu/file/krekopeter_tezisek_magyar_vegl.pdf

Kudarc nélkül az iskolában. Óvodai fejlesztő program a tanulási zavarok megelőzésére.

Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői.

Kukorelly Endre: A memória part. Magvető Kiadó, Budapest, 1990

Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői.
 Kupa Mihály felszólalása 155. ülésnap (.1991.12.11) <http://www-archiv.parlament.hu/naplo34/155/1550053.html>
 Különös kegyetlenséggel? Pont Kiadó, 2004.
 Ladányi János – Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető, 1983.
 Laing, R. D.: Bölcsek, balgák, bolondok. Európa, 1990.
 Laing, R.D.: Gubancok Helikon, 1983.
 Laing, R.D.: Tényleg szeretsz? Helikon, 1983.
 Lake, Tony: A magány. Park Kiadó, 1989.
 Landau, Erika: A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, 1976.
 Lansky, Bruce: A Murphy szülők törvénykönyve, avagy a gyermeknevelés kelepcei. Gondolat, 1990.
 Lantos Ferenc: Képekben a világ Nemzeti Tankönyvkiadó 1994
 Larissa Adler Lomnitz: "Komaság" Replika, 29.
 Lastergo, Cristina - Francesco Testa: Nézz - Láss - Kérdezz! I-III. Gondolat, Budapest. 1983.
 Laszlavik Éva: A csoportszervezés eljárásai és lehetőségei. Tankönyvkiadó, 1982.
 LeBoeuf, Michael: Az önszervezés iskolája. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.
 Lelkes Éva: Én így tanítok. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet. Szolnok, 1991.
 Lelkes István: Szabadkézi rajz az ipari technikumok számára. Tankönyvkiadó, 1960.
 Lénárd Ferenc – Demeter Katalin: A nevelés gyakorlata a tanítási órán. Tankönyvkiadó, 1990.
 Lénárd Ferenc dr.: Kísérletek az általános iskolában. OPI, 1983.
 Lénárd Ferenc dr.: Kísérletek az általános iskolában. OPI, 1983.
 Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás. Akadémiai, 1978.
 Lénárd Ferenc: Mindennapok pedagógiája. Magyar Pedagógiai Társaság, 1985.
 Lengyel László: Hankiss Alternatívák. 2000. 2017/3.
 szám.http://epa.oszk.hu/03100/03134/00009/pdf/EPA03134_2000_2017_03.pdf
 Leonardo: A festészetről Corvina 1973 ,53. o.>
 Levi, V.: Az önismeret művészete. Gondolat, 1983.
 Lévi-Strauss, Claude: A kreatív gyermek. Elkésett hozzászólás egy vitához. Tekintet, 1993/1-2.
 Ligetiné Verebély Anna: Nézzünk szembe nevelési gondjainkkal: Tankönyvkiadó, 1986.
 Loránd Ferenc: A Kertész utcaiak Magvető, 1976.
 Loránd Ferenc: A Kertész utcaiak Magvető, 1976.
 Lorenz, Konrad: Az agresszió. Katalizátor Iroda, budapest, 1995.
 Ludassy Mária: Prózai válasz. <http://beszelo.c3.hu/01/12/06ludassy.html>
 Lukács György Curriculum Vitae Magvető 1982 12.o
 Lukács György: Az esztétikum sajátosságai 4.-5. fejezet. Akad. 1965.
 Lukács Péter – Sáska Géza – Setényi János: A Fővárosi Önkormányzat oktatáspolitikai koncepciójához. Oktatókutató intézet, 1991.
 Lukács Péter – Várhegyi György szerk.: Csak reformot ne! Edukáció, Budapest, 1989.
 Lukács Péter: Színvonal és szelekció. Oktatókutató Intézet, 1991.
 Lux Elvira dr.: Lépéspróbák egymás felé. Móra, 1987.
 Lux Elvira dr.: Szexuálpszichológia. Medicina, 1981.
 Lux Elvira: Női szerepek. A szexuálpszichológus szemével. Minerva, 1982.
 Magyar Beck István: A tehetség, mint meghasonlás. Tankönyvkiadó, 1988.
 Makarenko antológia. Szerk.: Petrikás Árpád. Tankönyvkiadó, 1986.
 Makoldi Sándor: Meseillusztrációk, ahogy a gyermek csinálja Művészet 78/9>,
 Maltz, Maxwell: Pszichokibernetika. Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.
 Mándy Iván: Gyáva Dezső Móra 1968

Mann Dániel: A szívás mint tanterv Taní-Tani online, 2020. aug. 05. http://www.tani-tani.info/a_szivas_mint_tanterv#comment-1069

Marcus Aurelius: Elmékedések. <https://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.pdf>

Marie Winn: Gyerekek gyermekkor nélkül. Gondolat 1990.

Martin Jánosné Egy tanárjelölt levelei http://www.tani-tani.info/egy_tanarjelolt_levelei

Mátrai Zsuzsa: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története. Akadémiai, 1990.

Mayer Miksa: Vezérkönyv az alkotmánytan oktatásában. Zilahy Sámuel, Budapest, 1877.

Mead, G. H.: A pszichikum, az én és a társadalom. Gondolat, 1973.

Médiatörténet. Szabadbölcsészet. ELTE.hu.
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index2846.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=45

Menyhért Ildikó szerk.: Cigány pedagógiai program a Nemzeti Alaptanterv követelményrendszere szerint 1-10. osztály. Országos Közoktatási Szolgáltató iroda, Budapest, 1996.

Mérei Ferenc - V. Binnét Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest. 1985

Mérei Ferenc: "... vett a füvektől édes illatot." Művészetpszichológia. Múzsák, Budapest. 1986.

Mérei Ferenc: A pszichológiai labirintus. Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Pszichoteam, Budapest. 1989.

Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Officina, 1948.

Mérei ferenc: Közösségek rejtett hálózata. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Mérő László: Matek, torna, memoriter. Magyar narancs, 2005. 07. 07.

Mérő László: Az ész segédigéi. Hungarian Edition © Tercium kiadó, 2019

Michael Ben-Menachem: Pszicho tükör. 1991

Mihály Ottó szerk.: Iskola és pluralizmus. Edukáció, 1989.

Mit vár a társadalom az iskolai oktatástól. Szerk.: Komár Pálné. Tankönyvkiadó 1964

Mohás Livia: Gimnazisták énképe önjellemzéseikben. Akadémiai Kiadó, 1978.

Montágh Imre: Mondd ki szépen. Móra, 1987.

Monthy Pyton: Brian élete.

Morrison, A. P. A szégyenkezés. Fiesta-Saxum, 2000.

Mrozek: Mulatság. Modern könyvtár

Muhi Sándor: A rajztanítás mérföldkövei. A rajztanítás rövid története a kezdetektől 1990-ig <https://muhisandor.eoldal.hu/cikkek/modszertan--rajztanitas--kezmuvesseg/02.-a-rajztanitas-merfoldkovei.html>

Murányi Mihály: Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, 1974.

Müller Péter Sziámi. Dalszövegkönyv. Összes. 1980-2005. URH, Kontroll, Sziámi; Jonathan Miller, Bp., 2005 + CD

Művelődési Egyenlőtlenség. Segédanyag belső használatra. Szerk.: Csongor Anna. Oktatókutató Intézet, Budapest. 1987

Műveltség teszt. Vagabund, 1997.

Műveltségkép az ezredfordulón. Szerk.: Rét Rózsa. Kossuth, 1980.

Művészetpszichológia. Szerk.: Halász László, 2. kiadás. Gondolat Budapest. 1983.

Nádas Péter: Világló részletek. Jelenkor Kiadó, 2017

Nagy József szerk.: A megtanítás stratégiája. Tankönyvkiadó, 1984.

Nagy József: Az OOK és a pedagógiai technológia. OOK 1979.

Nagy József: Mi végre működik az iskola. Kritika, 1986/5.

Nagy László: Versben bújosó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Nagy Mária: Jövedelmek, keresetek, vagyoni helyzet. Tanárbérek régen és ma, nálunk és külföldön. <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/jovedelmek-keresetek>

Nagy Péter Tibor: A magyar oktatás második államosítása. Educatio, 1992.

Nagy Sándor: Mába nyúló történelem: a harmincas évek pedagógiai irányai. Tankönyvkiadó, 1988.

Nahalka István: Érettségi: tényleg hazugság? 2018. szept. 16. – Taní-Tani online

Nánási Miklós dr. szerk.: Pedagógia. Tankönyvkiadó, 1973.

Naszákné dr. Cserfalvi Ilona: Pedagógiai jelenségek vizsgálata. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó kft. Debrecen.

Nem csak munkával él az ember. Szerk.: Jeremy Cherfas – Roger Lewin. Gondolat, 1986.

Németh László: Kiadatlan tanulmányok. Magvető, 1968. Pedagógiai kísérletek II.

Németh László: Pedagógiai írások

Nemzeti Alaptanterv. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1995.

Neveléstörténet. Pukánszky Béla – Németh András. Elte.hu. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>

Nossrat Peseschkian: A tudós meg a tevehajcsár. Helikon Kiadó, 1991

Nyelvi – Irodalmi – Kommunikációs Nevelési Kísérlet. Pedagógiai program 1. osztály.

Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém, 1980.

Nyugodtan tegezz! Leveleki Eszter pedagógiájáról. Szerk.: Farkas Endre. 1992.

O. Hebb, Donald: A pszichológia alapkérdései. Gondolat, 1978.

Olvasótábor. Egy magyar közművelődési kísérlet. Tankönyvkiadó, 1979.

Olvasótábori kis trakta. Hazafias népfront – KISZ KB, 1978

Ottlik Géza: Iskola a határon. M

Pál Tamás: Igazlító nap. Budapest 1992. Iskolapolgár Alapítvány

Pál Tamás: Tükörkép a diákönkormányzatokról. Iskolakultúra, III. évf. 23. sz. III.:

<https://docplayer.hu/213319171-Tukorkep-a-diakonkormanyzatokrol.html>

Pályaválasztás. Általános iskolai osztályfőnöki kézikönyv. Munkaügyi minisztérium, 1970.

Pályázás után. Értékelések, beszélgetések a KOMA pályázatokról. KOMA, 2004.

Pataki Ferenc: Makarenko és pedagógiája. Tankönyvkiadó, 1988.

Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, 1982.

Paul H Wender.: A hiperaktív gyermek, serdülő és felnőtt. Medicina, 1999.

Paul Hauck: Mélyponton. Park Kiadó, 1991.

Paul Watzlawick – John H. Weakland – Richard Fisch: Változás. Gondolat, Budapest 1990.

Pavlik Oszkárné – Szilágyi Imréné: Szaktanácsadók kézikönyve. Fővárosi pedagógiai Intézet, 2000.

Pavo Havikko: Vaskor. Európa könyvkiadó, Budapest, 1986

Kisdi Barbara: A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia.pdf

Pease, Allan: Testbeszéd. Park Kiadó, 1989.

Pedagógia. Szerk.: Nánási Miklós dr. Tankönyvkiadó, 1973.

Pedagógiai szociálpszichológia Gondolat Budapest. 1976

Peer Krisztina: Mi bántja a gyerek lelkét? Tea Kiadó, 2015

Peter Laurence J. – Rajmond Hull: Peter Elv. Kossuth Kiadó 1989

Peter Sagan, John Deeringgel: Az én világom. Scolar. 2019.

Pethő Bertalan: Pszichiátria és társadalmi ügy. Magvető, 1986.

Pető László: A tanítók és a társadalom. Educatio, 1991.

Piaget, Jean: Szimbólumképzés a gyermekkorban. Gondolat Budapest. 1978

Pierog Anita: Felnőttkori tanulási motivációk feltárása különböző

Pilinszky János összegyűjtött versei. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

Polcz Alaine: A halál iskolája. Magvető, 1898.

Polgár László: Nevelj zsenit! Interart, 1989.

Polónyi István: Lefelé az alagsorba.
https://epa.oszk.hu/00000/00011/00232/pdf/EPA00011_iskolakultura_2020_04-05_003-019.pdf

Popper Péter: Belső utak könyve. Magvető, 1981.

Pratkanis és Aronson: A rábeszélőgépj. Ab Ovo, 1992.

Prievara Tibor A 21. századi tanár Idézi: Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt.
<https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Pszichológia nevelőknek: Pszichológiai tanulmányok, XV. Akadémiai Kiadó, 1979.

Pszichoterápia. Szerk. Buda Béla. Gondolat, 1981.

Rácz Györgyi szerk. Cigány nevelés és kultúra. Gulliver Lap és Könyvkiadó.

Rados Virág: A legkülönlegesebb magyartanár. <https://www.mai-konyv.hu/a-legulonlegesebb-magyartanar>

Rainer Winkel: Pedagógiai pszichiátria. Tankönyvkiadó, 1981.

Ranschburg Jenő – Popper Péter: Személyiségünk titkai. RTV – Minerva, Budapest, 1978.

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Tankönyvkiadó. Budapest. 1979.

Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia Gondolat 1984. Z

Rátai János: A szellem kalandjai. Minerva, 1988.

Reinhold Messner: Egy hegymászó hitvallása. PolgART könyvkiadó Kft

Richard Dawkins: Isteni téveszme. Richard Dawkins: Isteni téveszme., 2007.

Robert Serpell: Kultúra és viselkedés. Gondolat, 1981.

Romankovics András – Romankovicsné Tóth Júlia – Meixner Ildikó: Hogyan tanítsunk az ábécés olvasókönyvből? Tankönyvkiadó, 1980.

Rómer Flóris: A Bakony. <http://mek.oszk.hu/15000/15064/>

Rousseau: Emil, vagy a nevelésről. Tankönyvkiadó, 1978.

Rubin, T. I.: A dühös ember. Medicina, 1980.

Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, 1979.

Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth, 1967. Gál Erzsébet – Ortutay Zsuzsa: családi életre nevelés a szülői házban és az iskolában. Hazafias Népfront – Kossuth, 1976. Wender, Paul H.: A hiperaktív gyermek, serdülő és felnőtt. Medicina, 1999.

Rudas János: Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. Gondolat,

Salamon Jenő dr.: Gyermekek gondolkodása a cselekvésben. Akadémiai, 1971.

Salamon Zoltán – Széphalmi Ágnes: Pedagógus életmód és tevékenység. Tankönyvkiadó, 1988.

Sándor Éva: Fejlesztés művészetével ELTE GYFK

Sári Gusztáv: Tegyük korszerűbbé az általános iskolai történelemtanítást! Tankönyvkiadó, 1972.

Schaár Erzsébet/ Pilinszky János: Tér és kapcsolat. Magvető, 1975

Sebestyén László: Segítség. Hungária Sport, Budapest, 1989.

Sellin, Birger: A lélek börtöne. Fabula, 1994.

Sellye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai, 1976.

Sentei Viktória: Harcunk a nyelvromlás ellen. http://www.tani-tani.info/harcunk_a_nyelv_romlasi_ellen

Serpell, Robert: Kultúra és viselkedés. Gondolat, 1981.

Setényi János: Harc a középiskoláért. Educatio, 1992. Klubnapközi az általános iskola felső tagozatán. Fővárosi pedagógiai Intézet, 1983.

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban.

Somfai Béla: Szexuális etika jegyzet. <https://mek.oszk.hu/00100/00189/00189.pdf>

Somlai Péter: Konfliktus és megértés. Gondolat, 1986.

Somoskéry Pál: Népszerű Grafológia. Printself Kiadó, 1990.

Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani- növényföldrajzi kézikönyve. Akadémiai Kiadó. 1964-1966

Sopotnik Zoltán Néha a cinizmusban is hiszek. Könyves Magazin 2017/5.

Sportelméleti ismeretek. Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegnerné Dancs Henriette. Dialóg Campus Kiadó.
<http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar%20-%20Sportelméleti%20ismeretek/sportelmelet.html#d5e255>

Sutton-Smith, Brian és Shirley: hogyan játszunk gyermekeinkkel (És mikor ne)? Gondolat, 1986.

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion 1977

Sz Mikus Edit: Hétköznapi szexológia. Új Auróra, Békéscsaba, 1998.

Szabados Árpád: A GYIK- akcióról - tömondatokban.

Szabó Helga: Énekes improvizáció az általános iskolában. Zeneműkiadó, 1980.

Szabó Ildikó: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon. Tekintet Alapítvány.

Szabó Kálmán: Hol van olyan iskola? Tankönyvkiadó, 1987.

Szabó Miklós: A pedagógus Tolsztoj. <http://mek.oszk.hu/04300/04322/04322.pdf>

Szaktanterem. Szerk. Gaál Gyula. Oktatási Minisztérium, 1974.

Szávai Géza: Lánc - lánc Eszterlánc. Kriterion, 1983.

Szávai Nándor: Jean-Jacques Rousseau. Tankönyvkiadó, 1978.

Szebenyi Péter szerk.: Tájékoztatók a NAT műveltségi területeiről. Művészetek. Korona Kiadó, 1996.

Szegő László szerk.: Cigány tanulók az iskolában. Tankönyvkiadó, 1973.

Szell Tamás Dr.: Miből van a proton? A kémia tanítása, 2001/1.

Szemán László: Kis szörnyetegek. B. U. S. Press, 2002.

Szemelvények a gyermeklélektan tárgyköréből. Múzsák közművelődési Kiadó. 1984.

Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. OPKM, Budapest, 1985.

Szendi Gábor: Párbajok nélkül. Jaffa Kiadó 2017.

Szendi Gábor: Szárnyakat adni. Jaffa Kiadó 2017.

Szergej Ivanov: Az emlékezet labirintusa. Móra, 1977.

Szergej L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, 1979.

Szergej L. Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth, 1967.

Szilágyi Vilmos dr.: Pszichoszexuális fejlődés – párválasztási szocializáció. Tankönyvkiadó, 1978.

Szilágyi Vilmos dr.: Szexuális kultúránkról.

Szilágyi Vilmos: Nemi nevelés a családban. Medicina, 1976.

Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. Dante Könyvkiadó, 1928. Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, 1988.

Szocializmus és személyiség. Kossuth, 1982.

Szülők kislexikona. Szerk. Majzik Lászlóné dr. Kossuth, 1974.

Tájékoztatók a NAT műveltségi területeiről. Művészetek. Szerk.: Szebenyi Péter. Korona Kiadó, 1996.

Takács Géza: Az iskola vaskos bástyái. Valóság, 1987/2.

Takács Géza: Iskolapróza. (Az alternatív Közgazdasági Gimnázium kalandja a szabadsággal) Ökonet Kft, Budapest, 2000

Tanári kézikönyv az 5-6. osztályos testnevelés tanításához. Tankönyvkiadó, 1966.

Tanári személyiségfejlesztés és attitűdformálás. Dr. Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Dr. Héjja-Nagy Katalin <https://uni-eszterhazy.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html>

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Kossuth, 1986.

Társadalom és iskola. Pedagógus Továbbképző Intézet. Szolnok, 1976.

Tessék megnevelni! Szerk.: Várhegyi György. Akadémiai, 1992.

Tézisek az iskola életének, működésének továbbfejlesztésére” Köznevelés, 1985/23.

Thomas Gordon: A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.- módszer. Gondolat, Budapest. 1990.

Thomas Gordon: P.E.T.- A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest. 1990.

Tisza Kata: Akik nem sírnak rendesen. Scolar Kiadó, 2017.

Tolnai István: Feltámadásom története Európa 1966

Tony Lake: A magány. Park Kiadó, 1989.

Tóth Miklós – Stadinger Zsuzsa: Bevezetés a szexuál terápiaiba. Magyar Pszichiátriai Társaság. 1988.

Tóth Orsolya: Morvay László pedagógiai életműve, jelentősége és utóélete – általános egészségfejlesztési és preventív szempontból –
<https://docs.google.com/document/d/1zwakc5PSJZKwQnUa9cDMwZlkF7glQpNyjRILpVYt66Q/edit?ts=5b5b5429>

Tóth Teréz: Kötetlenség kötöttségek közt. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/ket-iras-prievara-tibor-a-21-szazadi-tanar-cimu-koteterol#footnote-2>

Történelempedagógiai füzetek 1. Magyar Történelmi Társulat- ELTE. 1997.

Trencsényi László: Pedagógusszerepek az általános Iskolában. Akadémiai Kiadó, 1988.

Turner, Johanna: Az értelmi fejlődés. Gondolat, 1981.

Újlaky István: Makarenkói érintés https://nepszava.hu/3056677_makarenkoi-erintes

Valentine, Elizabeth R.: Fogalmak és nézőpontok a pszichológiában. Gondolat, 1988.

Válogatás Marx és Engels műveiből I-II. Kossuth, Budapest, 1988

Varga- Dimény- Loparits: Nyelv, zene, matematika. RTV Minerva, Budapest. 1980

Varga Irén – Gönczi Károly – Pintér István: Én-tér-kép. Önismereti játékok gyűjteménye.

Zoltán Katalin szerk.: Háttér a gyermekkultúrához. Háttér, Budapest. 1988.

Varga Zoltán: Iskolai ártalmak. Tankönyvkiadó 1974

Várhegyi György szerk.: Tessék megnevelni! Akadémiai, 1992.

Vaskó László dr.: Az utópista szocialisták pedagógiai nézetei. Tankönyvkiadó, 1977.

Veczkó József: Gyerekek, tanárok, iskolák. Tankönyvkiadó, 1986.

Vekerdy Tamás, üzenet a Tanítanék Mozgalom tüntetésének. Tanítanék•2018. január 29.

Vekerdy Tamás: A Waldorf - iskola első három évének programjáról. „Török Sándor”

Vekerdy Tamás: A Waldorf - iskola első három évének programjáról. „Török Sándor”

Waldorfpedagógiai Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1990.

Vekerdy Tamás: Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kiadó Kft. 2001

Vekerdy Tamás: Iskolalapítás Magyarországon. © Vekerdy Tamás,
<https://mek.oszk.hu/07200/07248/html/>

Vekerdy Tamás: Óvodák. Valóság, 1984/11. sz.

Vikár György: Az ifjúkor válságai. Gondolat, 1980.

Vincze László – Vincze Flóra: A gyermeki világkép problémája a gyermeklélektanban. Tankönyvkiadó, 1964.

Vincze Tamás: Németh László tanáreszménye. Iskolakultúra, 28. évfolyam, 2018/7. szám.

Vincze Zsuzsanna: NLP a pszichológiai tanácsadásban: A negatív érzelem mint töke – belső erőforrásunk hasznosítása érzelmi problémáink feloldásában.
https://www.academia.edu/50843680/NLP_a_pszichol%C3%B3giai_tan%C3%A1csad%C3%A1sban_A_negat%C3%ADv_%C3%A9rzellem_mint_t%C5%91ke_bels%C5%91_er%C5%91forr%C3%A1sunk_hasznos%C3%ADt%C3%A1sa_%C3%A9rzelmi_probl%C3%A9m%C3%A1ink_felold%C3%A1s%C3%A1ban

Vizuális képességek fejlődése. Szerk. Kárpáti Andrea. Nemzeti tankönyvkiadó, 1995.

Vizuálpedagógiai Kapcsoskönyv. <http://szavaiistvan.x3.hu/weblapkapcsoskonyv/index.html>

Vlagyimir Levi: Az önismeret művészete. Gondolat, 1983.

Voksán József szerk.: A 6-10 éves korú gyermekek világnézeti neveléséről. Tankönyvkiadó, 1962.

Vörös Imre: Csoportmunka a nyelvtanórán az általános iskolában. Tankönyvkiadó, 1975.

Waldorfpedagógiai Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1990.

Walter Hollitscher: Szexualitás és társadalom. Kossuth, 1974.

Winkel, Rainer: Pedagógiai pszichiátria. Tankönyvkiadó, 1981.

Winkler Márta: Kinek kaloda, kinek fészek. Hunga-Print Kiadó és Nyomda Budapest 1993

Winkler Márta: Személyiségfejlesztés az általános iskolában. Tanulmányok a 14 éven aluli

Wouk, Hermann: Zendülés a Caine hadihajón. Zrínyi Kiadó 1979 686. o.

www.iskolakultura.hu › [index.php](#) › [iskolakultura](#) › [article](#) › [download](#)

Zimbardo Philip: Nincs kapcsolat, hová lettek a férfiak.
<https://www.huffnagelpista.com/uploads/7/0/9/2/709291/philip-zimbardo-nincs-kapcsolat-hova-lettek-a-ferfiak.pdf>

Zoltán Katalin szerk.: Háttér a gyermekkultúrához. Háttér, Budapest. 1988.

Zombori Béla: Variációk „üveg” témára a 6. Osztályban. Rajztanítás, 76/2)

Zrinszky László szerk.: Magatartásminták, azonosulás Gondolat, 1978.

Zsolnai József: Egy gyakorlatközei pedagógia. Oktatókutató Intézet, 1986.

Zsolnai József: Egy gyakorlatközei pedagógia. Oktatókutató Intézet, 1986.